

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu
Szkoła Doktorska Nauk Społecznych

Dyscyplina: Nauki o polityce i administracji

Beata Użarowska

Nr albumu: 452615

**Polityzacja Telewizji Polskiej jako instrument realizacji polityki
historycznej Prawa i Sprawiedliwości**

The Politicization of Polish Television as an Instrument for Implementing the Politics
of Memory of the Law and Justice Party

Praca doktorska
napisana pod kierunkiem

Prof. UAM dr hab. Doroty Piontek

Prof. UAM dr. hab. Artura Lipińskiego

Poznań 2024

Spis Treści

WSTĘP	7
ROZDZIAŁ I WŁADZA NAD PRZESZŁOŚCIĄ: PAMIĘĆ ZBIOROWA I POLITYKA HISTORYCZNA	20
1.1. PAMIĘĆ ZBIOROWA W DYSKURSYWIE NAUKOWYM	21
1.2. AKTORZY PAMIĘCI I POLITYKA HISTORYCZNA	34
1.3. EWOLUCJA POLSKIEJ POLITYKI HISTORYCZNEJ – OD PRL DO POCZĄTKÓW XXI WIEKU.....	59
1.4. POLITYKA HISTORYCZNA PARTII PRAWO I SPRAWIEDLIWOŚĆ	69
ROZDZIAŁ II MEDIA W KOMUNIKOWANIU POLITYCZNYM	89
2.1. FUNKCJE MEDIÓW W KOMUNIKOWANIU POLITYCZNYM	89
2.2. WŁADZA NAD MEDIAMI. POLITYZACJA MEDIÓW	116
2.3. MEDIA PUBLICZNE W POLSCE I ICH POLITYZACJA W OKRESIE RZĄDÓW PiS	131
ROZDZIAŁ III PROPAGOWANA PAMIĘĆ ZBIOROWA W POLSKIEJ TELEWIZJI PUBLICZNEJ W OKRESIE RZĄDÓW PRAWA I SPRAWIEDLIWOŚCI NA PODSTAWIE ANALIZY ZAWARTOŚCI RAMÓWKI TVP1 I TVP2	154
3.1. METODOLOGIA BADAŃ WŁASNYCH	160
3.2. BADANIA ZAWARTOŚCI RAMÓWKI TVP1 I TVP2 ZE SZCZEGÓLNYM UWZGLĘDNIENIEM TREŚCI O TEMATYCE HISTORYCZNEJ W LATACH RZĄDÓW PiS	175
ROZDZIAŁ IV PAMIĘĆ POTOCZNA I PERCEPCJA TREŚCI HISTORYCZNYCH W TELEWIZJI POLSKIEJ NA PODSTAWIE BADAŃ CATI OPINII ODBIORCÓW ..	239
4.1. BADANIE CATI OPINII ODBIORCÓW TELEWIZJI POLSKIEJ NA TEMAT AUDYCJI O TEMATYCE HISTORYCZNEJ – METODOLOGIA BADAŃ	239
4.2. WYNIKI ANALIZY CATI DOTYCZĄCEJ OPINII ODBIORCÓW TELEWIZYJNYCH AUDYCJI O TEMATYCE HISTORYCZNEJ	246
ZAKOŃCZENIE	292
BIBLIOGRAFIA	298
SPIS DIAGRAMÓW	331
SPIS SCHEMATÓW	332
SPIS TABEL	333
SPIS WYKRESÓW	336
ANEKS	338
KWESTIONARIUSZ BADANIA CATI	338

TABELA 1 KLASYFIKACJA GATUNKÓW PROGRAMOWYCH WEDŁUG CHARAKTERU ROZRYWKOWEGO I PUBLICYSTYCZNEGO W DWÓCH ODREBNYCH OKRESACH BADAWCZYCH	341
TABELA 2 NAJWAŻNIEJSZE WYDARZENIA W HISTORII POLSKI WG RESPONDENTÓW BADANIA CATI 342	
TABELA 3 PREFERENCJE WIDZÓW DOTYCZĄCE PROGRAMÓW O TEMATYCE HISTORYCZNEJ NA TVP1 I TVP2 – ULUBIONE AUDYCJE.....	344
TABELA 4 OPINIE RESPONDENTÓW NA TEMAT ZANIEDBANYCH I NIEDOSTATECZNIE PORUSZANYCH TEMATÓW HISTORYCZNYCH W PROGRAMACH TVP1 I TVP2	346
TABELA 5 ZALEŻNOŚĆ MIĘDZY OGLĄDANIEM TELEWIZJI PUBLICZNEJ A OCENĄ ZNACZENIA POSTACI HISTORYCZNYCH DLA HISTORII POLSKI.....	349
TABELA 6 ZALEŻNOŚĆ MIĘDZY OGLĄDANIEM TELEWIZJI PUBLICZNEJ A OCENĄ NAJWAŻNIEJSZYCH OKRESÓW HISTORYCZNYCH POLSKI.....	350
TABELA 7 POWODY DO DUMY NARODOWEJ W KONTEKŚCIE OGLĄDANIA TELEWIZJI PUBLICZNEJ	351
TABELA 8 ZALEŻNOŚĆ MIĘDZY OGLĄDANIEM TELEWIZJI PUBLICZNEJ A POSTRZEGANIEM WYDARZEŃ HISTORYCZNYCH JAKO WSTYDLIWYCH DLA POLAKÓW	352
TABELA 9 ZAINTERESOWANIE FORMATAMI PROGRAMÓW HISTORYCZNYCH A OGLĄDANIE TELEWIZJI PUBLICZNEJ TVP1 I TVP2	353
TABELA 10 RELACJA MIĘDZY OGLĄDANIEM TVP A PERCEPCJĄ POLITYCZNEGO ZAANGAŻOWANIA PROGRAMÓW O TEMATYCE HISTORYCZNEJ.....	354
TABELA 11 ZALEŻNOŚĆ MIĘDZY OGLĄDANIEM TVP A OCENA WPLYWU PROGRAMÓW O TEMATYCE HISTORYCZNEJ NA ZROZUMIENIE HISTORII POLSKI	354
TABELA 12 ZALEŻNOŚĆ MIĘDZY REGULARNYM OGLĄDANIEM TVP A POSTRZEGANIEM WPLYWU PROGRAMÓW O TEMATYCE HISTORYCZNEJ NA PRZEKONANIA I OPINIE O HISTORII POLSKI.....	355

Wstęp

Polityka historyczna, definiowana jako zestaw celowych działań państwa mających na celu kształtowanie pamięci zbiorowej, odgrywa kluczową rolę w budowaniu i umacnianiu tożsamości narodowej (Wolff-Powęska, 2007, s. 1; Nijakowski, 2008, s. 43-45; Stobiecki, 2008). Współczesne państwa, w tym Polska, wykorzystują ją nie tylko do wzmacniania więzi społecznych, ale również jako narzędzie legitymizowania władzy, rewindykacji, dochodzenia roszczeń, zarówno materialnych, jak i niematerialnych oraz mobilizacji społecznej (Chwedoruk, 2018). Partia Prawo i Sprawiedliwość (PiS) przykłada szczególną wagę do polityki historycznej, traktując ją zarówno jako element budowania tożsamości narodowej, jak i jako instrument realizacji swoich własnych celów politycznych (Leszkowicz, 2015; Jasudowicz, 2020). Partia PiS konsekwentnie promuje określone wersje historii, które wspierają jej polityczną i ideologiczną narrację, co stanowi integralny element strategii politycznej jej liderów (Łuczewski, 2016, s. 235; Sztajdel, 2019).

Tytuł niniejszej pracy nie tylko wyznacza główny obszar badawczy, ale również sugeruje tezę o polityzacji Telewizji Polskiej w okresie rządów partii Prawo i Sprawiedliwość (2015-2023). Teza ta odzwierciedla potrzebę zrozumienia zmian zachodzących w Polsce od 2015 roku, kiedy to Prawo i Sprawiedliwość przejęło władzę, co wiązało się z istotnymi przekształceniami w mediach publicznych, zwłaszcza w TVP. W ciągu tego okresu wprowadzono zmiany legislacyjne oraz reorganizacyjne, które wpłynęły na zarządzanie i funkcjonowanie mediów publicznych. Autorka niniejszej pracy zaobserwowała również znaczące zmiany w ramówce TVP, w tym w sposobie prezentowania informacji i programów o tematyce historycznej. Wiedząc, jak istotna jest historia dla partii Prawo i Sprawiedliwość, ciekawość badawcza skłoniła autorkę do zbadania, czy, a jeśli tak, to jak spolityzowana telewizja publiczna, odegrała rolę w realizacji polityki historycznej PiS.

W badaniach tych skoncentrowano się na dwóch kadencjach rządów Prawa i Sprawiedliwości (2015-2019 oraz 2019-2023), co pozwala na ocenę ewolucji i ciągłości w polityce historycznej partii rządzącej. W tym okresie rządy w Polsce miały charakter koalicyjny, obejmując nie tylko Prawo i Sprawiedliwość, ale także inne ugrupowania, takie jak Porozumienie Jarosława Gowina oraz Solidarna Polska Zbigniewa Ziobry. Niemniej jednak, w niniejszej pracy, mówiąc o partii rządzącej, autorka odnosić się będzie do Prawa i Sprawiedliwości, ze względu na dominującą rolę tej partii w koalicji rządowej i główny jej wpływ na kształtowanie polityki historycznej. Taki wybór uzasadniony jest faktem, że to PiS inicjowało i kierowało większością działań w zakresie polityki historycznej, a ideologia i strategia polityczna tej partii determinowały kierunki podejmowanych działań.

Skupienie się na Prawie i Sprawiedliwości pozwoli lepiej zrozumieć mechanizm, jak dominujący aktor polityczny wykorzystuje media publiczne do realizacji swoich celów

politycznych, w tym do kształtowania narracji historycznych, które wspierają jego agendę polityczną i ideologiczną. Prowadzenie analizy z perspektywy partii rządzącej pozwala na pełniejsze uchwycenie dynamiki między władzą a mediami, a także zrozumienie mechanizmów, które leżą u podstaw polityzacji mediów w kontekście budowania i utrwalania określonej pamięci zbiorowej. Potrzeba głębszego zrozumienia tych procesów przyczyniła się do wyboru tego konkretnego obszaru badawczego.

Władze różnych epok i kultur często manipulowały przekazem historycznym, aby zbudować narrację wspierającą ich rządy i polityczne cele (Chwedoruk, 2018, s. 20). Joanna Kalicka oraz Piotr Witek (2014, s. 615) podkreślają, że kontrola nad interpretacją historii była i jest niezmiernie ważna dla władzy, gdyż pozwala na kształtowanie świadomości społecznej i umacnianie legitymizacji rządzących. Również w Polsce, zarówno okres zaborów, jak i czasy PRL pokazują, jak władze wykorzystywały historię do wspierania swojej polityki (Tazbir, 2011; Paczkowski, sine anno; Nijakowski, 2008).

Spory o przeszłość, intensyfikowane w Polsce po 1989 roku, często przeradzały się w walki polityczne, w czym szczególnie wyróżnia się partia Prawo i Sprawiedliwość. Przykładami są rehabilitacja Żołnierzy Wyklętych, wykorzystywanie historii „Solidarności” oraz postaci Lecha Kaczyńskiego jako symboli walki o wolność i prawa człowieka, czy podkreślanie roli Jana Pawła II w obaleniu komunizmu (Paczkowski, sine anno; Polak, Ruman, 2006; Paruch, 2015; Pacewicz, 2017, 2017b, 2018; Szuldrzyński, 2019). W kontekście tych sporów, istotne jest zrozumienie, jak polityczne narracje historyczne są przekazywane i kształtowane przez media.

Dorota Skotarczak (2016) zaznacza, że materiały audiowizualne są kluczowe w kształtowaniu świadomości historycznej, służąc nie tylko jako źródła informacji, ale także jako narzędzia propagandy. Teoria hegemonii kulturowej Antonio Gramsciego (2011 [1950]) wskazuje, że kultura popularna, w tym telewizja publiczna, może być wykorzystywana do tworzenia dominujących narracji historycznych, które wzmacniają władzę i kształtują tożsamość narodową. Dlatego też w niniejszej pracy doktorskiej szczegółowo analizowany jest problem realizacji roli aktora pamięci przez spolityzowaną telewizję publiczną w kontekście tworzenia i promowania tych narracji.

Głównym celem pracy jest opisanie i zbadanie, czy, a jeśli tak, to w jaki sposób spolityzowana Telewizja Polska za rządów Zjednoczonej Prawicy (2015-2023) służyła realizacji polityki historycznej Prawa i Sprawiedliwości. Cele szczegółowe to:

CP1: Opisanie liczby i tematyki audycji o tematyce historycznej emitowanych przez TVP w okresie rządów PiS.

CP2: Zidentyfikowanie telewizyjnych gatunków rozrywkowych wykorzystywanych w audycjach o tematyce historycznej emitowanych przez TVP.

Aby zrozumieć, czy, a jeśli tak, to w jaki sposób spolityzowany nadawca publiczny został wykorzystany jako narzędzie realizacji polityki historycznej PiS, autorka stawia następujące pytania:

P1: Czy, a jeżeli tak, to jak zmieniała się liczba i tematy audycji o tematyce historycznej emitowane w TVP1 i TVP2 w okresie rządów PiS? Czy liczba audycji o tematyce historycznej w TVP1 i TVP2 zwiększyła się, zmniejszyła czy pozostała bez zmian w okresie rządów Prawa i Sprawiedliwości?

P2: Jakie tematy (okresy historyczne, wydarzenia, postaci) związane z historią Polski były najbardziej eksponowane w audycjach o tematyce historycznej w TVP1 i TVP2 w okresie rządów Prawa i Sprawiedliwości?

P3: Jakie telewizyjne gatunki rozrywkowe są wykorzystywane do przekazu treści o tematyce historycznej?

W kontekście badania realizacji roli aktora pamięci przez spolityzowaną telewizję publiczną istotne jest także zbadanie, czy audycje historyczne prezentowane przez TVP są postrzegane przez odbiorców jako narzędzie propagandy politycznej czy jako rzetelne źródło informacji o przeszłości kraju. Ze względu na potrzebę zrozumienia, jak telewizja publiczna kształtuje wiedzę historyczną widzów oraz ich percepcję obiektywizmu i neutralności politycznej programów, sformułowano trzeci cel poboczny niniejszej pracy:

CP3: Ocena percepcji i reakcji odbiorców na audycje o tematyce historycznej emitowane przez TVP w odniesieniu do ich zdolności do przekazywania wiedzy o ważnych wydarzeniach i postaciach historycznych oraz badanie opinii na temat obiektywizmu i neutralności politycznej tych programów.

Realizację powyższego celu umożliwi odpowiedź na następujące pytanie badawcze:

P4: Czy w ocenie odbiorców audycje o tematyce historycznej emitowane przez telewizję publiczną wpływają na ich przekonania i opinie na temat historii Polski, pomagają zrozumieć ważne wydarzenia i postacie historyczne oraz czy są postrzegane jako politycznie zaangażowane lub stronnicze?

Na podstawie pytań 1-3 formułowane są hipotezy badawcze. Główna hipoteza zakłada, że telewizja publiczna w okresie rządów PiS została poddana procesowi polityzacji. Dwie hipotezy poboczne sugerują, że: (HP1) spolityzowana telewizja publiczna za rządów Prawa i Sprawiedliwości stanowiła instrument realizacji polityki historycznej partii, oraz że (HP2) polityka historyczna Prawa i Sprawiedliwości była realizowana przez Telewizję Polską nie tylko za pomocą audycji informacyjnych i publicystycznych, ale również poprzez treści rozrywkowe, takie jak filmy fabularne, seriale czy telenowele.

Warto zauważyć, że polityzacja mediów może służyć realizacji wielu celów, jednak niniejsze rozważania koncentrują się na aspekcie polityki historycznej. W tym kontekście proces polityzacji ma szczególne znaczenie, pozwalając na kształtowanie i kontrolowanie pamięci zbiorowej oraz interpretacji wydarzeń historycznych. W ocenie autorki dysertacji polityzacja mediów publicznych przez Prawo i Sprawiedliwość mogła znacząco wpłynąć na kontrolę przekazu medialnego w Polsce, umożliwiając partii promowanie konserwatywnych wartości. Autorka niniejszej pracy przypuszcza, że w okresie rządów PiS media publiczne, zwłaszcza telewizja, były wykorzystywane do kreowania i rozpowszechniania narracji historycznych zgodnych z ideologią partii rządzącej. Takie działania budzą kontrowersje, gdyż media publiczne powinny zachowywać obiektywizm i pluralizm, służąc całemu społeczeństwu, a nie interesom jednej partii. W praktyce mogło to oznaczać emisję audycji informacyjnych, publicystycznych oraz rozrywkowych, które kształtowały pożądany obraz przeszłości, podkreślając patriotyzm, heroizm oraz cierpienie narodu polskiego. Tego rodzaju narracje mogły wpłynąć na percepcję historyczną społeczeństwa, sprzyjając konsolidacji elektoratu i wzmacnianiu poparcia społecznego dla partii rządzącej. Planowana analiza wykorzystania spolityzowanych mediów publicznych jako instrumentu realizacji polityki historycznej ma na celu nie tylko zrozumienie, w jaki sposób media mogą być używane do kształtowania zbiorowej pamięci, ale również pokazanie, jak stają się one narzędziem w rękach rządzącej partii, służącym do mobilizacji wyborców oraz umacniania tożsamości narodowej.

Decyzja o skupieniu się wyłącznie na telewizji publicznej i pominięciu radia, wynika z kilku kluczowych powodów. Po pierwsze, telewizja jako medium audiowizualne, ma znacznie większy wpływ na kształtowanie pamięci zbiorowej niż radio. Teoretycy psychoanalizy podkreślają, że źródło radia, czyli głos, jest słabe, ulotne i niepewne, a zapis i odtwarzanie dźwięku przez radio mają niepewny status bytu (Dolar 2006). Przewaga telewizji nad radiem wynika z wizualnych i dźwiękowych bodźców, które mogą bardziej angażować odbiorców i pozostawać w ich pamięci na dłużej. Pisząc o telewizji jako ważnym medium pamięci Andrzej Gwóźdź (2014, s. 796-797) zaznacza, iż audycje telewizyjne, zarówno fikcjonalne, jak i niefikcjonalne, mogą wpływać na percepcję historyczną społeczeństwa, zwłaszcza gdy osiągają status produkcji kultowych. Przykłady, takie jak miniserial *Holocaust* (1978, reż. Marvin J. Chomsky) lub film *Lista Schindlera* (1993, reż. Steven Spielberg) pokazują, jak telewizyjne produkcje prowokowały debatę publiczną i zmieniały percepcję historycznych wydarzeń. Na gruncie polskim seriale, takie jak *Stawka większa niż życie* (1967-1968, reż. Andrzej Konic, Janusz Morgenstern) oraz *Czterej pancerni i pies* (1966-1970, reż. Konrad Nałęcki) również odegrały znaczącą rolę w kształtowaniu pamięci popularnej o II wojnie światowej.

Po drugie, telewizja publiczna, szczególnie główne kanały TVP1 i TVP2, osiąga znacznie większe zasięgi i wpływy niż radio. Premierowe emisje audycji telewizyjnych często przyciągają milionowe widownie, co czyni je efektywnymi nośnikami treści historycznych, które mogą kształtować zbiorową pamięć (Gorman, McLean, 2010; Julkowska, 2014, s. 784). Zasięg i popularność tych audycji sprawiają, że są one skutecznym narzędziem dla realizacji polityki historycznej

Ponadto w kontekście polskiej sceny medialnej Telewizja Polska odgrywa kluczową rolę jako nadawca publiczny, który ma obowiązek popularyzowania wiedzy o historii i kulturze kraju zgodnie z *Ustawą o radiofonii i telewizji z 29 grudnia 1992 roku*. W ostatnich latach zaobserwowano znaczący wzrost ekspozycji treści o charakterze historycznym w ofercie programowej polskich mediów publicznych, co skłania do zbadania zawartości oraz formy przekazywania tych treści masowym odbiorcom. Telewizja oferuje unikalną platformę do analizowania zmian ramówek i frekwencji historycznych odniesień w programach ogólnotematycznych, co jest kluczowe dla realizacji celów niniejszej pracy. Badanie zawartości audycji radiowych, choć również wartościowe, nie dostarczyłoby pełnego obrazu wpływu polityki historycznej na zbiorową pamięć, ze względu na różnice w zasięgu i oddziaływaniu tych mediów.

Z tych względów skupienie się na telewizji publicznej, a nie radiu, jest uzasadnione z punktu widzenia skuteczności badania polityzacji mediów w kontekście realizacji polityki historycznej.

Analiza polityzacji mediów w niniejszej pracy zostanie przeprowadzona z wykorzystaniem teoretycznych ram „polityzacji” zaproponowanych przez Claudię Wiesner (2021, s. 20) poprzez zaadaptowanie jej podejścia na trzech poziomach: makro, mezo i mikro. Ramy te umożliwią kompleksowe zrozumienie polityzacji mediów publicznych, co poprzedzi ocena normatywnych ram i regulacji, strukturalnych i procesowych aspektów oraz zawartości medialnej (Ibidem). Teoretyczne ramy „polityzacji” zaproponowane przez Wiesner (Ibidem) będą stanowić podstawę systematycznej oceny polityzacji mediów publicznych oraz weryfikacji głównej hipotezy badawczej.

Aby zweryfikować pierwszą hipotezę poboczną dotyczącą wykorzystania spolityzowanej Telewizji Polskiej jako instrument realizacji polityki historycznej partii PiS, konieczne jest zastosowanie wieloetapowego podejścia. W pierwszej kolejności zostanie przeprowadzona analiza dokumentów partyjnych Prawa i Sprawiedliwości, w tym programów wyborczych, deklaracji ideowych oraz oficjalnych wystąpień polityków partii. Celem tego kroku jest zidentyfikowanie głównych założeń i priorytetów polityki historycznej PiS, w tym określenie symboli, wydarzeń i postaci historycznych, które partia uznaje za kluczowe dla swojej narracji historycznej. Analiza ta stanowi podstawę do dalszego porównania z treściami prezentowanymi w mediach publicznych.

Kolejnym krokiem w badaniu będzie analiza zawartości ramówki dwóch głównych kanałów Telewizji Polskiej – TVP1 i TVP2 – z naciskiem na treści o tematyce historycznej emitowane podczas rządów PiS. Materiał do analizy zostanie pozyskany od krajowego dostawcy danych programowych Elektronicznego Przewodnika Programowego (EPG), firmy AKPA Polska Press. Analiza obejmie dwa kluczowe okresy: pierwszy – od 12 listopada 2015 do 12 maja 2016 (VIII kadencja Sejmu) oraz drugi – od 12 listopada 2019 do 12 maja 2020 (XIX kadencja Sejmu). Wybór tych okresów, obejmujących pierwsze pół roku kolejnych kadencji, pozwala zbadać, jak media reagują na zmiany polityczne i jak owe zmiany wpływają na prezentację treści w mediach. W przypadku braku danych EPG, audycje będą identyfikowane za pomocą systemu CAST (*Content Analysis System for Television*). Analiza ta obejmie badanie liczby audycji historycznych, czasu ich emisji, ekspozycji głównych tematów oraz sposobu ich prezentacji. Celem jest zidentyfikowanie, które symbole i narracje historyczne były promowane w audycjach TVP oraz porównanie ich z założeniami polityki historycznej PiS zidentyfikowanymi w pierwszym etapie badania.

Trzeci etap będzie polegać na zestawieniu wyników analizy zawartości ramówki z założeniami polityki historycznej PiS. Przeprowadzone zostanie porównanie, które ma na celu sprawdzenie czy treści prezentowane w audycjach o tematyce historycznej w TVP są zgodne z priorytetami polityki historycznej PiS. W szczególności więc, uwagę zwrócona będzie na obecność i eksponowanie symboli, postaci i wydarzeń historycznych preferowanych przez PiS, a także na narracje i interpretacje historyczne promowane w tych audycjach.

Na podstawie wyników analizy dokumentów partyjnych oraz analizy zawartości ramówki zostanie dokonana weryfikacja hipotezy poprzez ocenę, w jakim stopniu polityzacja telewizji publicznej była wykorzystywana jako instrument realizacji polityki historycznej PiS. Ostateczna ocena pozwoli na określenie, czy zmiany w treściach historycznych emitowanych przez TVP1 i TVP2 można interpretować jako świadome działania mające na celu wdrażanie założeń polityki historycznej partii rządzącej.

Dodatkowo, zaplanowana w ramach badań ramówki analiza gatunkowa umożliwi także weryfikację drugiej hipotezy pobocznej. Dotychczasowa argumentacja dotycząca polityzacji polskich mediów publicznych koncentrowała się głównie na analizie tego zjawiska w kontekście audycji informacyjnych i publicystycznych oraz relacji z dziennikarzami (Dopierała, Ossowski, 2018; Adamowski, 2020; Szot, 2020; Klepka, 2021; Węglińska, et al., 2021; Gajlewicz-Korab, Szurmiński, 2022; Ossowski, Kendzior, 2023). Autorka niniejszej dysertacji zwraca uwagę, że zauważalna stronniczość w doborze tematów, sposobie ich prezentacji oraz akcentowaniu określonych aspektów kosztem innych jest również obecna w innych gatunkach medialnych i obszarach tematycznych. Podobnego zdania jest John Street (2006, s. 55) który zauważa, że „polityczne aspekty rozrywki zawarte są nie tylko w formach kultury popularnej bezpośrednio

odnoszącej się do sfery politycznej, ale obecne są we wszelkich formach rozrywki”. Badania nad polityzacją mediów w tej pracy nie ograniczają się więc do programów informacyjnych i komentarza sytuacji bieżącej, lecz skupiają się na audycjach zaliczanych do telewizyjnych gatunków rozrywkowych lub publicystycznych oraz na prezentowanej za ich pośrednictwem narracji o historii Polski.

Dorota Piontek (2011, s. 5) zauważa, że w procesach komunikowania politycznego media informacyjne coraz częściej ustępują miejsca formatom rozrywkowym lub hybrydowym, czyli łączącym informacje z rozrywką. Przesunięcie to jest napędzane przez rozwój technologii i wzrastającą konkurencję na rynku mediów prowadzącą do komercjalizacji treści i zjawisk, takich jak tabloidyzacja, *infotainment* czy *politicotainment* (Piontek, 2011, s. 7). W kontekście współczesnej mediatyzacji formy rozrywkowe, takie jak seriale, koncerty czy filmy, stają się skutecznymi narzędziami komunikowania politycznego. W oparciu o założenie, że wpływ polityki na treści medialne wykracza poza tradycyjne serwisy informacyjne i publicystyczne, niniejsze badanie eksploruje rolę mediów rozrywkowych w komunikowaniu politycznym.

Koncepcja popularnego komunikowania politycznego, przedstawiona przez Piontek (2011, s. 32), sugeruje, że media rozrywkowe mogą odgrywać równie ważną rolę w procesach politycznej komunikacji, co tradycyjne media informacyjne. Badaczka podkreśla, że zmieniające się funkcje mediów oraz znaczenie kultury popularnej wpływają na sposób, w jaki społeczeństwo odbiera i rozumie politykę. Badanie sposobu realizacji polityki historycznej przedstawione w niniejszej dysertacji, inspirowane pracą Piontek (2011), analizuje obecność tematyki historycznej w treściach rozrywkowych w ramówkach TVP1 i TVP2. Dzięki temu podejściu możliwe jest odkrycie subtelnych, aczkolwiek istotnych metod przekazywania i przyswajania treści politycznych poprzez audycje rozrywkowe, które zazwyczaj nie są postrzegane jako bezpośrednie źródła informacji politycznych. Uwzględnienie tych treści w analizie pozwala na głębsze zrozumienie oddziaływania różnorodnych gatunków medialnych na percepcję polityki przez społeczeństwo.

Tym samym, niniejsza praca doktorska, wykraczając poza konwencjonalne ramy badania komunikowania politycznego, oferuje holistyczne spojrzenie na procesy medialne. Uzyskane wyniki mają potwierdzić tezę o kluczowej roli gatunków rozrywkowych w kształtowaniu opinii publicznej i dyskursu politycznego, co stanowi istotne uzupełnienie dotychczasowych badań w tej dziedzinie.

Wulf Kansteiner (2002, s. 179) zauważa, że badania nad pamięcią zbiorową często pomijają refleksję nad odbiorcami reprezentacji pamięci, koncentrując się głównie na samych wydarzeniach. W ramach niniejszej dysertacji, aby wypełnić tę lukę, przeprowadzone zostanie badanie opinii widzów Telewizji Polskiej na temat treści historycznych nadawanych na TVP1 i TVP2 w okresie rządów PiS. Badanie to ma na celu unaocznienie, jak propagowana pamięć zbiorowa koreluje

z potoczną pamięcią odbiorców, co pozwoli lepiej zrozumieć rolę mediów publicznych w procesie kształtowania pamięci zbiorowej.

Badanie będzie dążyć do szczegółowego zrozumienia świadomości i percepcji odbiorców w odniesieniu do treści historycznych prezentowanych w telewizji publicznej. W związku z tym w toku analizy badaniu zostanie poddane postrzeganie przez respondentów znaczenia różnych postaci, wydarzeń i okresów historycznych na tle dziejów Polski, co umożliwi identyfikację najbardziej cenionych i rozpoznawalnych aspektów historii przez odbiorców. Dodatkowo, przeanalizowane zostaną preferencje widzów TVP dotyczące treści historycznych, aby ustalić, które rodzaje audycji są dla nich najbardziej atrakcyjne i angażujące. W ostatnim kroku ocenie zostanie poddana percepcja i reakcja odbiorców na audycje o tematyce historycznej emitowane przez TVP, ze szczególnym uwzględnieniem ich zdolności do przekazywania wiedzy o ważnych wydarzeniach i postaciach oraz opinii na temat obiektywizmu i neutralności politycznej tych programów. Wyniki badania umożliwią realizację trzeciego celu pobocznego niniejszej pracy.

Autorka dysertacji zdecydowała się skupić na dorosłej populacji Polek i Polaków (n=516 osób), z naciskiem na widzów telewizji publicznej. Takie podejście pozwoli uniknąć trudności związanych z badaniem osób niepełnoletnich, jednocześnie dostarczając solidnych danych do analizy. Skierowanie badania do widzów TVP wynika z celów badawczych i potrzeby oceny treści emitowanych przez tę stację. Jednak, aby uzyskać pełniejszy obraz społecznego postrzegania historii Polski, badaniem objęte zostaną również osoby, które nie oglądają TVP. Analiza statystyczna wyników umożliwi porównanie odpowiedzi udzielonych przez osoby deklarujące oglądanie TVP oraz tych, które jej nie oglądają. Umożliwi to także identyfikację potencjalnych różnic w percepcji historii Polski, choć oczywiście inne doświadczenia i źródła informacji także mają wpływ na te percepcje.

Badanie odbiorców ma mieć charakter diagnostyczny, co oznacza, że w tej części badawczej nie zostaną postawione hipotezy. Badanie opinii widzów zostanie zrealizowane przy pomocy wspomaganego komputerowo wywiadu telefonicznego (CATI, ang. *Computer Assisted Telephone Interviewing*). Wyniki zostaną zestawione z wynikami analizy zawartości ramówki telewizyjnej, co dostarczy podstaw do oceny, jak twórcy pamięci i odbiorcy współtworzą i przekształcają zbiorową pamięć historyczną.

Dysertacja została podzielona na cztery główne rozdziały (dwa teoretyczne i dwa empiryczne), z których każdy koncentruje się na różnych aspektach związanych z pamięcią, mediami i polityką historyczną, a ich zintegrowana analiza pozwoli na pełne zrozumienie problematyki badanej w niniejszej pracy.

Pierwszy rozdział będzie służył jako teoretyczne wprowadzenie do zagadnienia pamięci zbiorowej i polityki historycznej, które będą jednymi z kluczowych pojęć niniejszej dysertacji.

Istotną rolę w określeniu definicji i dynamiki pamięci w kontekście polskim i międzynarodowym odegrają prace dotyczące kultury pamięci, w tym leksykon pod redakcją Magdaleny Saryusz-Wolskiej i Roberta Traby (2014). Analiza teoretyczna obejmie trzy główne fale badań nad pamięcią: pamięć zbiorową, pamięć kulturową i pamięć wielokierunkową. Każda z tych koncepcji będzie szczegółowo omawiana, z uwzględnieniem jej ewolucji i znaczenia dla współczesnych badań. Ważnym uzupełnieniem będą publikacje z serii Palgrave Macmillan „Memory Studies” autorstwa Astrid Erll (2011), Andrei Hajek, Christine Lohmeier i Christiana Pentzolda (2016), Barbie Zelizer i Keren Tenenboim-Weinblatt (2014), Motti Neiger, Oren Meyers i Eyal Zandberga (2011) oraz Aleidy Assmann i Sebastiana Conrada (2010), które dostarczą szerokiego spektrum perspektyw na temat pamięci w kontekście globalnym, medialnym i politycznym.

Pierwszy z rozdziałów teoretycznych będzie także zawierał analizę specyfiki polskiego dyskursu naukowego w kontekście badań nad pamięcią, co pozwoli na porównanie z globalnymi trendami. Szczególnie pomocna w opracowywaniu tego zagadnienia będzie seria Wydawnictwa Naukowego Scholar „Współczesne Społeczeństwo Polskie wobec Przeszłości”, która nakreśli specyfikę oraz ewolucję badań nad pamięcią w Polsce, ze szczególnym uwzględnieniem badań nad dyskursem w mediach masowych.

Druga część pierwszego rozdziału będzie rozwijała problematykę władzy nad pamięcią, koncentrując się na roli aktorów pamięci oraz polityce historycznej. Publikacje Rafała Chwedoruca (2018) oraz Katarzyny Kąckiej (2015) dostarczą zarówno teoretycznych, jak i praktycznych podstaw do analizy polskiej polityki historycznej. W zrozumieniu specyfiki polskiej polityki historycznej cenne będą także prace Anny Wolff-Powęskiej (2005, 2007), Roberta Traby (2006, 2010) oraz Lecha M. Nijakowskiego (2008), które zaoferują krytyczne spojrzenie na polskie podejście do relacji między historią a władzą. Zarys historyczny głównych kierunków polskiej polityki historycznej zostanie opracowany na podstawie prac Eugeniusza Ponczka (2011) oraz Michała Łuczewskiego (2016). Prace Andrzeja Paczkowskiego (1997), Danuty Nowak (2011) i Krystyny Trembickiej (2022) będą kluczowe dla zrozumienia specyfiki polskiego podejścia do edukacji historycznej oraz debaty publicznej wokół polityki historycznej.

Analiza konserwatywnej polityki historycznej promowanej przez PiS wymagać będzie odwołania się do prac intelektualistów skupionych wokół Ośrodka Myśli Politycznej w Krakowie, takich jak Marek A. Cichocki (2003, 2018), Andrzej Nowak (2001, 2006) oraz Tomasz Merta (2016). Publikacje te dostarczą wglądu w konserwatywne podejście do pamięci historycznej oraz jej politycznego wykorzystania.

Jak opisano wyżej, weryfikacja pierwszej hipotezy pobocznej wymusza zastosowanie wieloetapowego postępowania badawczego. W związku z tym w ostatnim podrozdziale pierwszego rozdziału dokonana zostanie analiza głównych założeń polityki historycznej PiS. W tej weryfikacji

wykorzystane zostaną różnorodne źródła, takie jak programy wyborcze, materiały partyjne oraz artykuły dostępne na oficjalnych stronach internetowych partii. Do kluczowych źródeł wykorzystanych w planowanej analizie założeń polityki historycznej PiS należeć będą programy wyborcze partii z lat: 2005, 2014, 2015, 2019 i 2023, które dostarczają wglądu w strategiczne cele PiS w zakresie pamięci zbiorowej oraz metody ich realizacji. Szczególnie dokumenty, takie jak „IV Rzeczpospolita. Sprawiedliwość dla Wszystkich” (2005) oraz „Myśląc Polska” (2015) stanowią fundamentalne źródła pozwalające zrozumieć początkowe założenia i kierunki polityki historycznej PiS. Artykuły zamieszczone na Internetowym Serwisie Informacyjnym PiS, ilustrują, jak partia definiuje i chroni wartości historyczne, podkreślając ich rolę w budowaniu narodowej tożsamości. Analiza obejmować będzie także działalność publiczną polityków PiS w zakresie stymulowania pamięci zbiorowej (udział w uroczystościach, wypowiedzi publiczne). Wykorzystane źródła literaturowe oraz dokumenty programowe PiS pozwolą na ocenę strategii polityki historycznej partii, co stanowić będzie solidną podstawę do dalszych analiz empirycznych, które będą przeprowadzone w kolejnych rozdziałach.

Drugi rozdział teoretyczny niniejszej dysertacji, zatytułowany „Media w komunikowaniu politycznym”, skupi się na roli mediów w procesach komunikowania politycznego. Celem tego rozdziału będzie zrozumienie, jak media funkcjonują jako narzędzia legitymizacji działań politycznych oraz jak kształtują się relacje między aktorami politycznymi i mediami.

W pierwszej części rozdziału analizowane będą teoretyczne ramy funkcjonowania mediów w sferze politycznej, z uwzględnieniem kluczowych teorii i badań autorstwa zagranicznych i polskich badaczy. Denis McQuail (1992, 2008) oraz McQuail i Deuze (2020) dostarczą międzynarodowych perspektyw na funkcjonowanie mediów masowych, podczas gdy Ulrich Sarcinelli (2011) oraz Brian McNair (2003) skoncentrują się na roli mediów jako aktorów politycznych w demokracjach medialnych. Prace Bogusławy Dobek-Ostrowskiej (2001, 2006) i Stanisława Michalczyka (2005, 2020, 2022) dostarczą podstawowych narzędzi analitycznych do zrozumienia procesu komunikowania politycznego w Polsce.

Z uwagi na postawione hipotezy badawcze, równie ważne w niniejszej pracy będą także analizy zmian w komunikowaniu politycznym, które wskazują na coraz większą rolę mediów rozrywkowych w sferze politycznej i wnioski takich badaczy jak John Street (2006) oraz współpracujący z nim, Sanna Inthorn i Martin Scott (2012, 2013), a także wspomnianej wyżej Piontek (2010, 2011).

W kontekście badania relacji systemu medialnego i politycznego istotne będzie rozwinięcie zagadnienia władzy nad mediami, ze szczególnym uwzględnieniem procesu polityzacji mediów. Jak zaznaczono wyżej, teoretycznych ram i praktycznych przykładów polityzacji dostarczy praca Wiesner (2021), a także Andreasa Esmarka (2008; 2013), który wraz z Markiem Blach-Ørstenem

(2013) oraz Evą Mayerhöffer (2013) badał dynamikę między logiką medialną a logiką polityczną. Na polskim gruncie pole badań nad relacjami systemu politycznego i medialnego zarysował między innymi cytowany w niniejszej pracy Zbigniew Oniszczyk (2011, 2014).

Kwestia polityzacji mediów publicznych w Polsce w okresie rządów PiS jest szczególnie istotna w prowadzonych rozważaniach. Ostatnia część rozdziału drugiego obejmuje przegląd ustaw i dokumentów prawnych, takich jak mała ustawa medialna (Dz.U. 2016 poz. 25), ustawa o Radzie Mediów Narodowych (Dz.U. 2021 poz. 692) oraz ustawa o karcie powinności (Dz.U. 2018 poz. 1717), co dostarczy wiedzy na temat stopnia polityzacji na poziomie makro i mezo. W interpretacji uzyskanych wyników wykorzystane zostaną prace polskich badaczy, poświęcone tej tematyce, między innymi prace Sławomira Mocka (2017, 2019), Lucyny Szot (2020), Agnieszki Grzesiok-Horosz (2019) oraz Piotra Uhmy (2019), w których podejmowany jest problem niezależności i funkcjonowania mediów publicznych w okresie rządów PiS. Dodatkowo, raporty międzynarodowe, takie jak te przygotowane przez organizację Freedom House (FH), dostarczą globalnej perspektywy na procesy polityzacji mediów w Polsce.

W niniejszej pracy kluczowe dla metodologicznego podejścia są wnioski wspomnianego wyżej Kansteinera (2002), które wskazują na potrzebę uwzględnienia w badaniach pamięci trzech fundamentalnych elementów: twórcy, obiektu i odbiorcy – bez pominięcia żadnego z nich. Rozdziały teoretyczne skupiają się na zarysowaniu funkcjonowania polskiego nadawcy publicznego – Telewizji Polskiej, jako twórcy. Następnie, w częściach empirycznych pracy, uwaga poświęcona będzie audycjom o tematyce historycznej jako obiektom oraz na widzom Telewizji Polskiej, pełniącym rolę odbiorców tych treści.

W trzecim rozdziale niniejszej pracy dokonana zostanie analiza polityzacji mediów na poziomie mikro, koncentrując się na ramówkach TVP1 i TVP2 oraz audycjach historycznych. Celem analizy będzie badanie telewizyjnej popularności poszczególnych okresów i tematów historycznych, a także ocena adekwatności emitowanych audycji do wytycznych polityki historycznej PiS. Analiza ilościowa pozwoli odpowiedzieć na pytania badawcze dotyczące zmian w liczbie i tematyce audycji historycznych, identyfikacji najczęściej eksponowanych tematów oraz gatunków telewizyjnych wykorzystywanych do przekazu treści historycznych (P1, P2, P3). Na jej podstawie zweryfikowane zostaną także dwie hipotezy poboczne niniejszej pracy.

Odpowiadając na pytania badawcze, pierwszy krok analizy dotyczyć będzie zmiany liczby audycji o tematyce historycznej w okresie rządów PiS na antenach TVP1 i TVP2. Analiza obejmie ilościową klasyfikację audycji według okresów historycznych, co pozwoli na ocenę popularności poszczególnych tematów. Popularność okresów historycznych zostanie oceniona na podstawie liczby audycji i łącznego czasu emisji dedykowanego danym epokom. Każdy z wyznaczonych w badaniu okresów historycznych zostanie przeanalizowany pod kątem zawartości tematycznej

oraz gatunków telewizyjnych wykorzystywanych do przekazu wiedzy o przeszłości. Identyfikując dominujące zagadnienia w poszczególnych kategoriach tematycznych, zostanie dokonane zliczenie liczby emisji danego tematu. W każdej kategorii tematycznej uwypuklone zostaną konkretne wydarzenia historyczne i postaci, które znajdują się zarówno w skróconych, jak i pełnych opisach audycji w EPG. Poprzez analizę liczby wystąpień określonego wydarzenia lub postaci jako głównego motywu audycji oraz obserwację, jak te liczby będą ewoluować w czasie, możliwe będzie wypracowanie wniosków dotyczących sposobu, w jaki telewizja utrzymuje lub zmienia propagowaną pamięć zbiorową o danych zagadnieniach. Badanie zawartości ma na celu nie tylko zrozumienie struktury ramówki, ale także ocenę, w jakim stopniu wybrane narracje odpowiadają oficjalnym stanowiskom partii rządzącej.

Przy planowaniu analizy wykorzystano zarówno teoretyczne, jak i empiryczne prace autorów takich jak Ralph Negrine (1994), Andrzej Szpociński (1999, 2006), Tomasz Stryjek (2021) oraz Barbara Markowska (2021), które dostarczyły kontekstu do badań nad pamięcią zbiorową i mediami. Klasyczna definicja analizy zawartości autorstwa Bernarda Berelsona (1952) oraz nacisk na analizę kontekstu podkreślony przez Stanisława Michalczyka (2009) również były kluczowe dla metodologii tych badań. Przykładów analizy polskich mediów w kontekście politycznej stronniczości i propagandy dostarczyły natomiast prace Rafała Klepki (2016, 2017, 2021, 2022).

Aby zweryfikować hipotezę mówiącą o tym, że polityka historyczna Prawa i Sprawiedliwości była realizowana przez Telewizję Polską nie tylko za pomocą audycji informacyjnych i publicystycznych, ale również poprzez treści rozrywkowe, takie jak filmy fabularne, seriale czy telenowele, w ramach analizy zawartości przeprowadzona zostanie analiza gatunkowa. Proces ten będzie polegał na klasyfikacji wyodrębnionych z ramówki audycji o tematyce historycznej do jednej z dwóch kategorii gatunków telewizyjnych: audycji publicystycznych lub rozrywkowych. Wymagać to będzie wcześniejszego zdefiniowania i operacjonalizacji tych kategorii, co pozwoli na precyzyjne rozróżnienie między tymi dwoma rodzajami treści. W planowanym badaniu operacjonalizacje dla kategorii audycji rozrywkowych i publicystycznych zostaną oparte o charakterystykę, jaką można odnaleźć w literaturze przedmiotu. W tym zakresie szczególnie pomocna będzie praca Glen Creeber (2015), która oferuje szczegółowe opisy i klasyfikacje gatunków telewizyjnych, oraz prace polskich badaczy, takich jak: Ilona Dąbrowska (2013), Jolanta Nawrot-Sprysak (2022), Kazimierz Wolny-Zmorzyński (2024) czy Łukasz Androsiuk (2024).

Podczas planowania analizy gatunkowej szczególnie istotna była perspektywa Jasona Mittela (2001) oraz Hogana Fultona z współautorami (2005). Wybrani badacze przybliżali problem analizy gatunków telewizyjnych, wskazując na ich charakterystyki i metody klasyfikacji

wkontekście rozrywki i narracji, oraz badali cechy charakterystyczne różnych gatunków telewizyjnych, koncentrując się na ich wpływie na odbiór przez widzów oraz na tym, jak są one definiowane i percepowane w mediach.

Ostatni rozdział niniejszej dysertacji poświęcony będzie badaniom opinii odbiorców Telewizji Polskiej na temat audycji o tematyce historycznej przeprowadzonym za pomocą metody CATI.

W pierwszej części rozdziału zostanie szczegółowo omówiona metodologia badania CATI. Przedstawione zostaną cele główne oraz cele poboczne badania, a także struktura i zawartość kwestionariusza pytań. Omówione zostaną również kryteria doboru próby oraz techniki analizy danych, które posłużyły do oceny percepcji i reakcji odbiorców na audycje o tematyce historycznej emitowane przez TVP1 i TVP2.

W drugiej części rozdziału przedstawione zostaną wyniki badania CATI, które będą interpretowane w odniesieniu do podobnych badań przeprowadzonych w poprzednich latach. Szczególną uwagę poświęci się porównaniu wyników z badaniami na temat świadomości historycznej Polaków, przeprowadzonymi w 1987 roku przez CBOS oraz w 1996 przez OBOP. Obraz potocznej pamięci zbiorowej z przełomu wieków uzupełnią badania realizowane przez ISP/Pentor z 2003 roku w ramach projektu „Współczesne społeczeństwo Polski wobec przeszłości” oraz te realizowane przez Piotra Tadeusza Kwiatkowskiego (2008, s. 310) i Pentor Research International w 2006 roku. Identyfikując zmiany w obrębie narodowego kanonu tradycji, wykorzystane będą także wyniki badania IPN z 2022 roku. Analiza porównawcza pozwoli na zidentyfikowanie trendów i zmian w percepcji treści historycznych przez polskie społeczeństwo na przestrzeni lat. Porównanie z wcześniejszymi badaniami umożliwi także ocenę, na ile zmiany w polityce historycznej i jej reprezentacji w mediach publicznych znajdują odzwierciedlenie w świadomości historycznej i pamięci zbiorowej Polaków.

Nowatorski charakter niniejszych badań nad polityzacją mediów publicznych jako narzędzia realizacji polityki historycznej polega na unikalnym skupieniu się na treściach rozrywkowych emitowanych przez Telewizję Polską. Ta perspektywa pozwoli na zbadanie, jak różnorodne gatunki telewizyjne, takie jak seriale, filmy fabularne i telenowele, są wykorzystywane w procesach komunikowania politycznego oraz jako narzędzie polityki historycznej. Niewątpliwą wartością pracy jest więc podjęcie ważnego, stosunkowo mało zbadanego problemu włączania kultury popularnej do realizowania przez podmioty polityczne ich programowych celów. W efekcie, niniejsza praca znacząco przyczyni się do wzbogacenia badań dotyczących polityki historycznej i mediów, ukazując, jak media publiczne mogą służyć celom politycznym. Praca ta rozszerzy także badania nad polityzacją mediów publicznych w okresie rządów PiS.

Rozdział I Władza nad przeszłością: pamięć zbiorowa i polityka historyczna

Jak zauważa Anna Wójcik (2016, s. 442), we współczesnym, coraz bardziej nieprzewidywalnym i pełnym ryzyka świecie, tożsamość zbiorowa wraz z efektywnym rządzeniem grupą stanowi fundament bezpieczeństwa i postępu każdego kraju i narodu. Władza nad narracją o przeszłości zdaje się więc kluczowa dla zachowania harmonii społecznej. Autorka wskazuje, że skuteczną obecnie strategią kształtowania tożsamości społecznej jest polityka historyczna, realizowana zarówno na poziomie krajowym, jak i międzynarodowym przez różne typy aktorów pamięci (Ibidem).

Rozważania na temat polityki historycznej koncentrują się wokół pojęcia „pamięci zbiorowej”. Warto więc powtórzyć za Barbarą Szacką (1995, s. 68), że na poziomie społecznym, zbiorowym czy kulturowym „pamięć” zawsze jest metaforą. Używa się jej, by określić zjawisko obecności i istotności przeszłości w teraźniejszości (Saryusz-Wolska, 2020, s. 14). Zdaniem Magdaleny Saryusz-Wolskiej (Ibidem), w badaniach nad przeszłością to nie pamięć jest bezpośrednim przedmiotem analiz, lecz przejawy i wskaźniki społecznego lub kulturowego zainteresowania tym, co minione. Posługiwanie się pojęciem pamięci oraz pojęciami pokrewnymi ułatwia opis analizowanych zjawisk, co nadaje temu terminowi cechy kategorii analitycznej (Ibidem, s. 13). Metaforyczne pojmowanie pamięci w dyskursie naukowym było przedstawione już przez jej pierwszych teoretyków (m.in. Maurice’a Halbwachsa i Aby Warburga), a praktyka wykorzystywania pamięci jako narzędzia analizy i opisu nie zmieniła się przez lata – przeciwnie do dominujących kierunków badań w tym obszarze oraz stosowanych zestawów siatek pojęciowych. Nie sposób nie zgodzić się z opinią Saryusz-Wolskiej (Ibidem, s. 15), iż niezależnie od reprezentowanego nurtu „w gruncie rzeczy zawsze chodzi o społeczną i kulturową funkcjonalność tego, co minione”.

W niniejszej pracy pamięć zbiorowa będzie badana na dwóch poziomach określanych w literaturze jako „propagowana pamięć zbiorowa” i „potoczna pamięć zbiorowa” (Kwiatkowski, 2008). Rozróżnienie na potoczną i propagowaną pamięć zbiorową umożliwia zastosowanie odpowiednich metod badawczych do analizy różnych źródeł informacji, co zwiększa precyzję i trafność badania. Potoczna pamięć zbiorowa odzwierciedla subiektywne, codzienne doświadczenia oraz interpretacje jednostek, podczas gdy propagowana pamięć zbiorowa jest celowo kształtowana przez uczestników dyskursu publicznego, aby wpływać na postawy i osądy społeczne, a w niniejszej pracy jej zawartość zostanie określona na podstawie analizy zawartości ramówki telewizji publicznej. Obie te kategorie pamięci zbiorowej są dynamiczne i wzajemnie się przenikają, co stanowi o złożoności i wieloaspektowości badań nad pamięcią zbiorową. Stosowanie

tych dwóch kategorii pozwala na wielowymiarowe badanie pamięci zbiorowej, uwzględniające zarówno oficjalne przekazy, jak i codzienne doświadczenia jednostek.

1.1. Pamięć zbiorowa w dyskursie naukowym

Śledząc tradycje badań nad pamięcią w literaturze światowej, wyraźnie zauważyć można podział na trzy okresy, w których dominowała: (1) idea pamięci zbiorowej, (2) idea pamięci kulturowej oraz (3) idea pamięci globalnej.

Barbie Zelizer (2014, s. 39) początków studiów nad pamięcią upatruje w końcu XIX i początkach XX wieku, opierając się między innymi na powstających w tamtym czasie pracach Maurice'a Halbwachsa, Sigmunda Freuda, Frederica Bartletta, Henri Bergsona i Edmunda Husserla, Waltera Benjamina oraz Aby Warburga. Magdalena Saryusz-Wolska (2020, s. 14) wśród klasyków teorii wymienia również polskiego socjologa Stefana Czarnowskiego oraz radzieckiego psychologa Lwa Wygotskiego. Pojawienie się nauki o pamięci na przełomie XIX i XX wieku badacze argumentują trwającym wówczas czasem „rekompensaty kulturowej” (Connerton, 2014, s. 260). W wyniku postępującej w owym czasie industrializacji na niektórych terenach ukształtowały się nowoczesne społeczności miejsko-przemysłowe, z innymi niż dotychczas obyczajami i aspiracjami kulturowymi. Wzrost zainteresowania pamięcią o przeszłości (podobnie jak pojawienie się w XIX wieku nauk historycznych) miał być formą odpowiedzi na późniejszy etap rozwoju cywilizacji naukowo-technicznej (Ibidem).

Podczas trwania pierwszej fali badań pamięci do dyskursu wprowadzone zostały takie pojęcia, jak: „pamięć zbiorowa” (Halbwachs), „pamięć społeczna”, „pamięć obrazów” (Warburg), „anioł historii” (Benjamin), „dawność w teraźniejszości” (Czarnowski) czy „pamięć socjokulturowa” (Wygotski) (Saryusz-Wolska, 2020, s. 14).

Wnioski naukowców okresu międzywojennego, którzy w pierwszej fali badań pamięci wskazywali, że pamięć indywidualna jest głęboko zakorzeniona w kontekstach społecznych i kulturowych, zyskały na znaczeniu dopiero w latach 60. XX wieku, co zapoczątkowało drugą falę badań pamięci (Dec-Pustelnik, 2018, s. 108; Nguyen, 2021). Koncepcje pamięci zbiorowej zaproponowane przez autorów pierwszej fali, takich jak Halbwachs i Warburg, zostały wówczas rozbudowane przez przedstawicieli francuskiej szkoły Annales, takich jak Jacques Le Goff czy Pierre Nora (Russell, 2006, s. 799). Zdaniem Saryusz-Wolskiej (2020, s. 14) druga fala badań pamięci to dla dyskursu naukowego „proces wynajdowania kolejnych pojęć”, gdyż tworzący w tym okresie autorzy nie tylko rozwijali klasyczne teorie, ale także wprowadzili nowe pojęcia, takie jak „miejsca pamięci”, które miały znaczący wpływ na kształtowanie się dziedziny badań nad pamięcią zbiorową.

Choć wymienieni autorzy znacznie przyczynili się do ożywienia dyskusji na temat pamięci o przeszłości, prawdziwy rozkwit badań i literatury na ten temat na skalę globalną nastąpił w latach 90. XX wieku. Nasilenie zainteresowania pamięcią w wymiarze politycznym, społecznym, kulturowym oraz naukowym było elementem przemian kultury historycznej końca XX wieku (Saryusz-Wolska, 2014, s. 363). Na niespotykaną wówczas skalę zainteresowanie pamięcią przeniosło się na inne obszary życia społecznego – zjawisko to w literaturze określane jest terminem *memory boom*. Wśród przyczyn rozprzestrzenienia się ogólnoswiatowego zainteresowania pamięcią Chwedoruk (2018, s. 72-73) wymienia między innymi proces globalizacji i związane z nim zjawiska, takie jak rozwój nowoczesnych technologii i środków komunikacji, migracje czy zmiana rytmu życia.

W polskiej literaturze przedmiotu termin ten tłumaczony jest jako „boom pamięciowy” i stosowany zamiennie z terminami: „koniunktura pamięci”, „obsesja pamięci”, „tyrania pamięci” czy „hipermnezja” (Saryusz-Wolska, 2014, s. 362). *Boom* pamięciowy to nie tylko upowszechnienie pamięci o przeszłości w dyskusjach naukowych oraz politycznych – to także wykorzystywanie tego typu odwołań przez twórców literatury oraz sztuki, także tej *mainstreamowej* (m.in. film i komiks) (Ibidem). W związku z *memory boomem* przeszłość stała się przedmiotem komercjalizacji oraz utowarowienia, co doprowadziło do rozwoju zjawiska ekonomicznego określanego pojęciem „przemysł pamięci”¹.

W okresie *boomu* pamięciowego niemieccy badacze Aleida i Jan Assmannowie dokonali znaczącego wkładu w rozwój badań nad pamięcią zbiorową. Ich kluczowe prace, *Pamięć kulturowa* (J. Assmann, 2008 [1992]) i *Przestrzeń pamięci* (A. Assmann, 2009 [1999]), poszerzyły i wzbogaciły konceptualne ramy wcześniejszych badań, wprowadzając nowe terminy, takie jak „pamięć komunikatywna” i „pamięć kulturowa”, które zaczęły masowo pojawiać się w dyskursie naukowym na przełomie XX wieku, obok już istniejących pojęć „pamięci zbiorowej”, „pamięci społecznej”, „domen” i „miejsc pamięci” (Gliwka, 2019, s. 14).

¹ Termin ten, w odniesieniu do omawianego obszaru, obejmuje wszelkie działania ekonomiczne związane z komercjalizacją pamięci zbiorowej (Kwiatkowski, 2014, s. 660). Stanowi on część szeroko pojętego sektora gospodarki, nazywanego sektorem kreatywnym lub przemysłami kultury. Pojęcie „przemysłu kulturalnego” wprowadzili Theodor W. Adorno i Max Horkheimer (1994 [1944]), którzy analizowali zależności pomiędzy kulturą masową a rynkiem w społeczeństwach przemysłowych. Zgodnie z ich spostrzeżeniami, w społeczeństwach burżuazyjnych twórczość i dystrybucja sztuki zostały poddane logice rynku i zasadom marketingu. W rezultacie, kultura została znormalizowana i przekształcona w towar. Kolejne badania na styku gospodarki i kultury doprowadziły do powstania nowej dyscypliny naukowej – ekonomii kultury. Przemysł pamięci nie jest jej jednolitym elementem, lecz raczej zbiorem różnych działań związanych z przeszłością, które mieszczą się w różnych segmentach sektora kreatywnego. Szczególnie istotne są tu działania skupione na ochronie dziedzictwa kulturowego, jak działalność muzeów, archiwów, ochrona zabytków oraz niektóre formy sztuk widowiskowych – na przykład teatr czy festiwale. Sektor ten jest w dużej mierze finansowany ze środków publicznych i ma kluczowe znaczenie w realizacji fundamentalnych celów polityki kulturalnej większości krajów europejskich, w tym zachowania tożsamości kulturowej narodów i regionów. Do przemysłów kultury zalicza się również działania związane z szeroko pojętą kulturą, które prowadzą do masowej produkcji, takie jak kinematografia, media, muzyka czy gry (Kwiatkowski, 2014, s. 660-661). Zaliczyć należy do niego wszelkie treści medialne odnoszące się do przeszłości, które służą upamiętnieniu, budowaniu i komunikacji obrazów przeszłości konkretnych zbiorowości. Jak zaznacza Kwiatkowski (2014, s. 661), te działania często służą również innym, istotnym celom społecznym, takim jak kształtowanie tożsamości zbiorowych, legitymizacja władzy, inicjowanie dyskursów na temat pamięci, uzasadnianie roszczeń do określonych dóbr czy wspieranie starania o uzyskanie dotacji lub odszkodowań.

W kontekście niniejszej dysertacji, skupiającej się na roli polskiej telewizji publicznej jako medium i twórcy pamięci zbiorowej, wyjątkowo istotna staje się właśnie teoria Assmannów. Według niej, kluczową kwestią jest bowiem forma przekazu pamięci, którą badacze klasyfikują jako utrwaloną (materialnie lub rytualnie) lub nieutrwaloną (oralnie). Rozróżnienie to pozwala w istocie na głębsze zrozumienie, jak różne sposoby przekazu wpływają na konstruowanie pamięci zbiorowej, składającą się ze „zbiorowej pamięci komunikacyjnej” oraz „zbiorowej pamięci kulturowej”² (J. Assmann, 2008 [1992]; A. Assmann, 2009 [1999]) (Diagram 1).

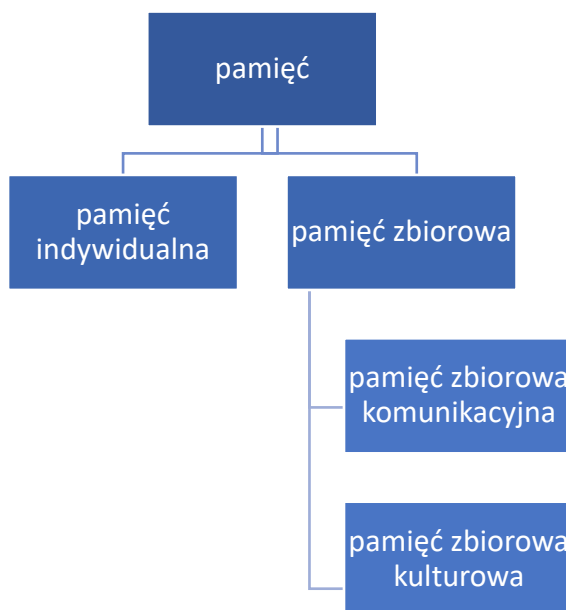

Diagram 1 Hierarchia typów pamięci: pamięć indywidualna i pamięć zbiorowa oraz jej podkategorie
Źródło: opracowanie własne na podstawie: J. Assmann, 2008; A. Assmann, 2009 [1999].

Termin „pamięć komunikacyjna” jest bezpośrednim tłumaczeniem użytego przez J. Assmanna niemieckiego terminu *kommunikatives Gedächtnis*, jednak w polskiej literaturze przedmiotu funkcjonuje także termin „pamięć komunikatywna”³ (Saryusz-Wolska, 2009, s. 28).

² *Modi memorandi*, jakimi są zaproponowane przez Assmannów pamięć kulturowa i komunikatywna, oddzielone są *floating gap*, czyli dryfującą luką (Saryusz-Wolska, Traba, 2014, s. 13). Jan Vansina w swojej pracy *Oral Tradition* z 1965 roku zauważył, że świadomość historyczna w społeczeństwach oralnych funkcjonuje tylko na dwóch poziomach: czasu początków oraz niedawnej przeszłości i to właśnie na nich opierana jest świadomość grupy. Termin „dryfująca luka” odnosi się do przestrzeni między nieformalną pamięcią komunikatywną a formalną pamięcią kulturową (Assmann, 2008, s. 112). Vansin swoje wnioski opracował na podstawie badań społeczeństw oralnych, jednak według Assmanna wszystkie badania nad historią mówioną potwierdzają, że nawet w społeczeństwach piśmiennych żywa pamięć sięga nie dalej niż osiemdziesiąt lat wstecz (Ibidem). Luka ta przesuwana jest wraz z następowaniem po sobie kolejnych pokoleń, które najczęściej nie mają świadomości istnienia *floating gap*. Dryfująca luka w literaturze określana jest także terminami: „ruchoma przepaść”, „płynne przemilczenie”, „luka czasowa” oraz „przeszłość pozbawiona reprezentacji” (Saryusz-Wolska, Traba, 2014, s. 149). Pisząc o dryfującej luce, Rajewski zwraca uwagę na to, iż pusta przestrzeń „powstaje, gdy odchodzą bezpośredni świadkowie, a jeszcze nie wykształciły się instytucje pamięci kulturowej” (Rajewski, 2013, s. 198).

³ W literaturze przedmiotu oba tłumaczenia są używane zamiennie, co może prowadzić do niejednoznaczności i nieporządku terminologicznego. Rajewski (2013, s. 190-191) zauważa, że istotą obu tłumaczeń jest zwrócenie uwagi na społeczny aspekt pamięci. Pamięć komunikatywna kładzie nacisk na zrozumiałość przekazu, natomiast pamięć komunikacyjna uwypukla istotność procesu komunikacji, koniecznego do zaistnienia i utrwalaenia relacji przeszłości. Dla autorki dysertacji pojęcie „pamięci komunikacyjnej” jest bardziej adekwatne, szczególnie w kontekście roli mediów publicznych jako aktorów pamięci. Termin ten podkreśla proces przekazywania wiedzy o przeszłości, uwzględniając wpływ komunikatów medialnych oraz udział jednostek w ich tworzeniu.

Obecność dwóch tożsamych terminów wynika z różnych wersji tłumaczeń. W polskim przekładzie dzieła Jana Assmanna (2008) używane jest pojęcie „pamięci komunikatywnej”. Taką formę stosują m.in. Rafał Żytniec i Stefan Dyroff (2003), Anna Wolff-Powęska (2005) oraz Robert Traba (2006). Ten ostatni użyteczność tej wersji argumentuje faktem, że takie tłumaczenie jest logiczne oraz zgodne z użyciem terminu „komunikatywność” w kontekście społecznym (Traba, 2008, s. 25). Termin „pamięć komunikacyjna” pojawił się w polskim dyskursie naukowym z przekładem pracy Haralda Welzera (2002), który, korzystając z terminologii Assmanna, skupiał się na przemianach przekazywanej pamięci rodzinnej. Badacze skłaniający się ku terminowi „pamięć komunikacyjna” podkreślają rolę międzypokoleniowego przekazu pamięci:

Pamięć komunikacyjna jest nieinstytucjonalna; nie wspierają jej żadne instytucje nauki, przekazu i interpretacji; nie jest kultywowana przez specjalistów i nie jest przywoływana ani celebrowana przy specjalnych okazjach; nie jest sformalizowana i stabilizowana przez żadne formy materialnej symboliki; żyje w codziennej interakcji i komunikacji i z tego właśnie powodu ma ograniczoną głębię czasową, która zwykle sięga nie dalej niż osiemdziesiąt lat wstecz, czyli okres trzech współdziałających pokoleń.

(J. Assmann, 2008, s. 111)

Gdy relacje przekazywane ustnie zostają utrwalone w formie materialnych nośników, takich jak książki, pamiętniki czy nagrania, lub w formie rytuałów, nabierają one właściwości elementów „pamięci kulturowej”⁴ (Saryusz-Wolska, 2014b, s. 551). W rozwijanym w końcu lat 90. XX wieku ujęciu Assmannów, pamięć kulturowa jest konsekwencją ewolucji mediów, co można zobaczyć na przykładach, takich jak wynalezienie druku, fotografii, mediów cyfrowych czy digitalizacji. Owe media, przez autorów określane jako „media pamięci”, stały się kluczowe dla utrwalania i przekazywania kulturowej pamięci, która za ich pośrednictwem przyjmuje formę tak zwanych nośników pamięci⁵.

Jak definiuje Marta Wójcicka (2015, s. 300), „media pamięci” to zjawiska związane z piśmiennością, wizualnością oraz komunikowaniem masowym. Stanowią one specyficzny rodzaj mediów, które nie tylko przekazują już istniejącą pamięć, ale również same stają się jej integralną częścią. Media te tworzą dyskursywne ramy, dostarczają lub narzucają style i formuły opowiadania o przeszłości, a także kreują i wspierają określone figury pamięci (Pakier, Saryusz-Wolska, 2014, s. 345). Przeciwnie do pamięci komunikatywnej, pamięć kulturowa wspierana jest przez instytucje, które w sposób sformalizowany i zorganizowany gromadzą oraz emitują przekazy o przeszłości (J. Assmann, 2008, s. 110).

⁴ Określenie granic między pamięcią komunikacyjną a kulturową jest złożone. Badacze, tak jak Welzer, Assmann, i inni, zauważają, że pamięć komunikacyjna obejmuje trzy do czterech pokoleń i jest zakorzeniona w indywidualnych historiach życia. Jan Assmann podkreśla, że jej głębia czasowa nie przekracza 80-100 lat i jest uzależniona od ustnego przekazu między pokoleniami. Pamięć kulturowa natomiast, odnosi się do bardziej odległych wydarzeń i pozostaje niezmienna, służąc jako katalizator życia społecznego różnych społeczności, które wybierają doświadczenia istotne dla grupy, kształtujące ich tożsamość (Vide: J. Assmann, 2008, s. 71-112; Saryusz-Wolska, 2014c, s. 548; Rajewski, 2013, s. 193).

⁵ W literaturze obok rozwijanych wyżej pojęć „mediów” i „nośników” pamięci występuje zaproponowany przez Pierre’a Norę (1997) termin „miejsca pamięci”. Ze względu na nieprecyzyjny zakres tego pojęcia, które najogólniej tłumaczy się jako: „cokolwiek z przeszłości, jako jakakolwiek jej reprezentacja” (Szpociński, 2021, s. 92). Autorka niniejszej dysertacji rezygnuje z rozwijania tej perspektywy, jednak zaznacza, iż z uwagi na swoją niedookreśloność, jest to pojęcie najogólniej ujmujące poruszane w tej części pracy kwestie.

W ujęciu „pamięci kulturowej” zaproponowanym przez autorów, najistotniejszą rolę odgrywa materialny lub rytualny „nośnik pamięci”. Według definicji Szpocińskiego (2014, s. 453) nośnikiem pamięci staje się „wszystko to, co aktualnie bądź potencjalnie może stymulować pamięć o przeszłości”. Dokonując klasyfikacji nośników w oparciu o naturę danego obiektu lub rytuału, autorzy wśród głównych kategorii wyróżniają nośniki materialne (przedmioty, pomniki, muzea, przekaz medialny) oraz niematerialne (np. rodzina, szkoła, Kościół) (Markowska, Stryjek, 2021, s. 11). Marcin Kula (2002) zamiast nośników niematerialnych, obok materialnych wymienia nośniki idealne (tj. nazwy zdarzeń, artefakty, imiona i nazwiska ludzi) oraz pewne działania (pochody, happeningi, zgromadzenia).

Pisząc o roli nośników pamięci kulturowej w kształtowaniu i umacnianiu tożsamości, A. Assmann (2009, s. 128-139) proponuje stosowanie kategorii „pamięci magazynującej” oraz „funkcjonalnej”. „Pamięć magazynująca”, zwana także „pamięcią archiwizującą” (niem. *Speichergedächtnis*), obejmuje wszelkie fakty i wiedzę z przeszłości, które nie są aktualnie wykorzystywane w procesach formowania i utrwalania tożsamości zbiorowej danego społeczeństwa. Metaforą pamięci magazynującej są m.in. muzea, książki i archiwa (A. Assmann, 2013, s. 58-74). „Pamięć funkcjonalna”, przeciwnie do magazynującej, wpływa na procesy formujące tożsamość zbiorową. W jej zasobach mieszczą się wybrane wydarzenia i postaci, które są aktualnie istotne dla współczesnych. Do jej głównych zadań należy legitymizacja bieżących porządków społecznych, politycznych i kulturowych (Ibidem). Przywoływane za pośrednictwem pamięci funkcjonalnej wydarzenia z przeszłości, upamiętniane i kultywowane w formie rytuałów czy rocznic, stanowią czynnik spajający daną społeczność. W zależności od potrzeb zbiorowości elementy pamięci magazynującej mogą przenikać do pamięci funkcjonalnej: „O ile pamięć magazynująca zabezpiecza materialne ślady kulturowej przeszłości, o tyle pamięć funkcjonalna jest rezerwuarem ponadczasowych przesłanek czasu minionego” (A. Assmann, 2013, s. 57).

Z tego wynika, że telewizja jako medium pamięci produkuje nośniki pamięci, które stanowią element „pamięci funkcjonalnej”. W kontekście polityki historycznej wykorzystywanie tych nośników do celów politycznych czyni je intencjonalnymi nośnikami pamięci funkcjonalnej, wspierającymi bieżące porządki społeczne, polityczne i kulturowe.

Kluczowe w kontekście pamięci kulturowej są także mity założycielskie, które jako nośniki odróżniają się tym, że nie zawsze są potwierdzone przez historyczne źródła czy relacje świadków (J. Assmann, 2008, s. 194). Mity te, choć mogą być wspierane przez źródła historyczne, są otoczone atmosferą zbliżoną do kultu, co czyni je elementem *sacrum*. Jak podkreśla Assmann (Ibidem), pełnią one ważną rolę w kształtowaniu tożsamości społecznej i legitymizowaniu grupy przez pokolenia. Symboliczna siła mitów założycielskich wraz z ich wpływem na przyszłość grupy

sprawia, że rozróżnienie między fikcją a prawdą historyczną staje się mniej istotne, a same mity traktowane są jako „prawda wyższego rzędu” (Ibidem, s. 195).

Zaproponowana przez Assmannów podczas drugiej fali badań nad pamięcią teoria dostarczyła badaczom narzędzi do analizy pamięci w jej kulturowych kontekstach. Ułatwiła kategoryzacje odniesień do przeszłości zgodnie z jej społecznymi funkcjami oraz opis elementów pamięci zbiorowych danych społeczeństw. Założenia tej teorii stanowią teoretyczną podstawę niniejszej dysertacji, która koncentruje się na roli telewizji publicznej jako instytucji dostarczającej odbiorcom nośniki pamięci kulturowej. Wykorzystanie teorii Assmannów pozwala na dogłębne zrozumienie mechanizmu, w jaki audycje telewizyjne (nośniki pamięci) przyczyniają się do kształtowania narracji oraz tożsamości społecznej i kulturowej. Przeprowadzona w części empirycznej analiza skupia się na sposobach, za pomocą których treści telewizyjne reprezentują i rekonstruują przeszłość, co zgodnie z teorią pamięci kulturowej Assmannów ma zasadnicze znaczenie zarówno dla utrwalania, jak i transformacji kulturowej pamięci w społeczeństwie.

Ingrid Volkmer oraz Carolyne Lee (2014, s. 54) podkreślają, że tożsamość zbiorowa jest ściśle związana z narodową centralnością kultur, mediów (masowych) oraz pamięci zbiorowej. Dodają również, że kosmopolityzacja traum i konfliktów ma znaczący wpływ na kształtowanie się tożsamości narodowych i transnarodowych. Przytaczane przez nie podejście postmodernistyczne skupia się na multikulturalizmie i kosmopolityzmie, co odzwierciedla współczesne trendy w rozumieniu pamięci o przeszłości. W świetle tych teorii, globalne współdoświadczenie traum historycznych, takich jak II wojna światowa czy Zagłada, przyczyniło się do rozwoju badań nad pamięcią wielokulturową. Jest to kierunek badań, który akcentuje znaczenie różnorodności kulturowej w procesie pamiętania i interpretacji przeszłości. Współczesne badania w tym obszarze, uwzględniając te trendy, coraz częściej skupiają się na analizie mechanizmu, za pomocą którego różne społeczności pamiętają i reinterpretują wspólne wydarzenia historyczne w kontekście swoich unikalnych doświadczeń kulturowych i narodowych (Ibidem).

Nurt pamięci wielokulturowej widoczny jest u autorów, którzy wydarzeniom z przeszłości nadają cechy tragedii o uniwersalnym znaczeniu moralnym (Adorno, 1986). W trzeciej fali badań pamięci najważniejszym punktem odniesienia w tworzeniu wspólnej, ponadnarodowej pamięci stał się Holocaust, jednak równie ważne w konstruowaniu nowego kierunku badań okazały się powojenne traumy i konflikty, takie jak zamachy terrorystyczne (11 września), wojny (wojna w Wietnamie) czy katastrofy (naturalne i humanitarne).

Na przykładzie kosmopolityzacji pamięci o Zagładzie, A. Assmann (2010, s. 109-112) charakteryzuje cechy współczesnej „pamięci globalnej”. Marcin Napiórkowski (2014, s. 532) zwraca uwagę, że pozbycie się etnicznego kontekstu i uniwersalizacja etyczna pamięci były możliwe dzięki rozwojowi mediów masowych. Dzięki temu pamięć, zapośredniczona i ubrana

w obrazu, zaczęła niemal natychmiast docierać do masowej, międzynarodowej publiczności. Ukonstytuowanie się pojęcia „pamięci globalnej” podkreśla więc wysoki stopień zapośredniczenia medialnego wyobrażeń o przeszłości oraz ich pogłębiony wymiar etyczny (Napiórkowski, 2014, s. 536).

W trzeciej fali badań pamięci, do bogatego już zestawu pojęć Astrid Erll (2018, s. 264-269) dodaje termin „wędrówka pamięci”. Pojęcie zaproponowane przez autorkę podkreśla tendencje dzisiejszych analiz, w których można zaobserwować nieustannie trwające konstruowanie oraz negocjowanie pamięci. Uwagę na tę tendencję zwraca także Marianne Hirsch (1997) – w myśl rozwiniętej przez autorkę koncepcji „postpamięci” jednostki mogą pamiętać nawet to, czego nie doświadczyły. Ten typ pamięci zaliczany jest do podkategorii pamięci indywidualnej, jednak poszerzenie pola zastosowań „postpamięci” – zdaniem badaczki – umożliwia wykorzystanie tej koncepcji również w badaniach pamięci zbiorowej (Hirsch, 2011). Pojęcie postpamięci używane jest w pracach traktujących o stosunku do przeszłości, tożsamości, wspólnotowości czy o typach i funkcjach pamięci (Kaniowska, 2014, s. 636). Termin znalazł zastosowanie także w badaniach przeszłości utrwalonej w przekazach medialnych, co jest szczególnie interesujące z perspektywy niniejszej pracy. Koncepcja Hirsch jest przydatna wszędzie tam, „gdzie toczy się dyskurs o przeszłości, istotnej dla rozumienia teraźniejszości ze względów przede wszystkim emocjonalnych”⁶ (Kaniowska, 2014, s. 636). Emocjonalne utożsamianie się z ofiarą (będące podstawą koncepcji postpamięci opracowanej przez Hirsch) Assmann uczyniła jedną z cech nowej, „globalnej pamięci” (A. Assmann, 2010, s. 110).

Koncepcje wpisujące się w nurt pamięci wielokulturowej stanowią interesujące rozszerzenie badań pamięci zbiorowej, gdyż pozwalają na nowe, emocjonalne i indywidualne podejście do zrozumienia współczesnej relacji jednostek z przeszłością. Wszystko to wskazuje na rosnącą złożoność i wielowymiarowość badania pamięci zbiorowej, w której jednym z kluczowych elementów stanowi kultura historyczna.

W krajach Europy Środkowo-Wschodniej okres *boomu* pamięciowego nadszedł mniej więcej dziesięć lat później niż na Zachodzie (Winter, 2007 [2000], s. 363). W Polsce zainteresowanie pamięcią dynamicznie wzrosło po 1989 roku, kiedy to w konsekwencji zmian ustrojowych w gronie uczonych śmieiej zaczęto rozliczać czasy PRL i wypełniać tak zwane białe plamy historii (Kwiatkowski, 2009, s. 125). Jednakże, jak przekonują badacze, studia nad pamięcią zbiorową w Polsce mają długą tradycję, głęboko zakorzenioną w dziedzictwie Szkoły Durkheimowskiej (Tarkowska, 2013, s. 281; Kończal, Wawrzyniak, 2017, s. 392-393).

⁶ Nie można zignorować stwierdzenia autorki, iż szersze zastosowanie pojęcia „postpamięci” wymaga od badacza doświadczenia, bowiem wiąże się z koniecznością ujęcia przeprowadzanych analiz w dodatkowych kontekstach (np. kontekście debaty o ofierze) (Kaniowska; 2014, s. 636). W niniejszej pracy pojęcie „postpamięci zbiorowej” nie będzie rozwijane w sposób empiryczny, jednak próba scharakteryzowania jej elementów w kontekście historycznych audycji telewizyjnych zdaje się ciekawym kierunkiem badań na przyszłość.

Magdalena Saryusz-Wolska (2009, s. 17-18) wyróżnia trzy główne nurty badań prowadzonych przez polskich badaczy: (1) badania pamięci zbiorowej w kontekście polityki oraz w odniesieniu do historii współczesnej, (2) analiza związków i różnic między historią a pamięcią zbiorową oraz (3) badania socjologiczne nad pamięcią zbiorową – unikalne dla Polski, sięgające lat 60. i 70. XX wieku, w których kluczowe role odgrywali między innymi: Nina Assorodobraj-Kula (1963, 1966), Barbara Szacka (1983), Andrzej Szpociński (1989, 1991, 1999b, 2000) oraz Piotr Tadeusz Kwiatkowski (1984, 1985). Wyróżniony przez Saryusz-Wolską nurt socjologiczny Elżbieta Tarkowska (2013, s. 281-282) nazywa „perspektywą kulturową”, którą wiąże z dziedzictwem Durkheima i Halbwachsa.

Perspektywa kulturowa w badaniach pamięci zbiorowej w Polsce była dominująca zarówno w okresie przedwojennym, jak i powojennym (Tarkowska, 2013, s. 284-285; Kiliński, 2017; Wawrzyniak, 2018). Dzieła Czarnowskiego, Halbwachsa oraz innych Durkheimian były dostępne dla wielu pokoleń polskich socjologów, co nie pozostało bez znaczenia na kształtowanie ich myśli i badań. Ich prace otworzyły więc nowe obszary zrozumienia mechanizmu, za pomocą którego społeczeństwa konstruują i interpretują swoją przeszłość poprzez różne media pamięci i jak uzyskane reprezentacje wpływają na tożsamość kulturową oraz społeczną. W tym kontekście można uznać, iż stały się one fundamentem dla współczesnych badań nad pamięcią zbiorową w Polsce (propagowaną i potoczną) (Ibidem).

Kluczową rolę w procesie implementowania myśli przedstawicieli Szkoły Durkheimowskiej w badaniach polskich uczonych odegrał wspomniany Czarnowski, który po powrocie z Francji do Polski w 1911 roku popularyzował te idee w swojej pracy akademickiej (Tarkowska, 2013, s. 284-285). Ugruntowane w ideach Szkoły Durkheimowskiej wykłady i seminaria prowadzone w latach 60. XX wieku na Uniwersytecie Warszawskim, między innymi przez Ninę Assorodobraj-Kulę, Jerzego Szackiego czy Marię Ossowską, w kolejnych latach uwarunkowały formowanie się poglądów społecznych oraz pojęcia tradycji w Polsce – ukierunkowały postrzeganie kultury jako kluczowego elementu w kontekście dyskusji o tradycji, micie oraz społecznych konstrukcjach czasu i przeszłości (Tarkowska, 2013, s. 283; Kończal, Wawrzyniak, 2017, s. 394-396). Zrealizowane w tym nurcie analizy dotyczące pamięci zbiorowej społeczeństwa polskiego oraz jej manifestacji w dyskursie publicznym przyczyniły się do wzbogacenia debaty naukowej o nowe teoretyczne ramy, podsumowania dotychczasowych osiągnięć badawczych, empiryczne odkrycia oraz wynikające z nich pytania i hipotezy⁷ (Szacki,

⁷ Warto za Tarkowską (2013, s. 283) wymienić kilka istotnych prac, w tym *Tradycja* autorstwa Jerzego Szackiego (1971), badania Barbary Szackiej nad mitami (1985) i przeszłością (2006), prace Andrzeja Szpocińskiego nad tzw. obrazami przeszłości, sposobami zapamiętywania przeszłości, miejscami pamięci i rolą przeszłości w tzw. kanonie kulturowym (1989, 1991, 1999, 2000) oraz analizy Tadeusza Banaszczyka dotyczące społecznych reprezentacji czasu (1981, 1989). Autorka wspomina również o swoich własnych badaniach nad czasem społecznym jako zjawiskiem społecznym i kulturowym (Tarkowska, 1987) oraz nad orientacjami czasowymi społeczeństwa polskiego (Tarkowska 1992, 1999, 2004, 2012).

1971; Banaszczyk, 1981, 1989; Tarkowska, 1987, 1992, 1999, 2004, 2010, 2012, 2013; Szacka, 1985, 2006; Szpociński, 1989, 1991, 1999, 2000). W konsekwencji, w polskich badaniach nad pamięcią perspektywa kulturowa występuje pod wieloma określeniami, takimi jak: „przeszłość w terażniejszości”, „postawy wobec przeszłości”, „czas społeczny”, „orientacje czasowe”, „obrazy przeszłości”, czy „pamięć społeczna” (Tarkowska, 2013, s. 293).

Podsumowując zainteresowanie badawcze rodzimych socjologów, pionierów badań nad polską pamięcią zbiorową, Kwiatkowski (2008, s. 40) określił, iż problematyka analiz empirycznych obejmuje cztery główne obszary eksploracji różniące się zakresem (wąski, szeroki) oraz poziomem (dyskurs publiczny, prywatny) badań (Tabela 1) (Kwiatkowski, 2008, s. 40).

Tabela 1 Problematyka badań empirycznych nad pamięcią zbiorową oraz poziomy analizy

Zakres analizy	Poziom analizy	
	Dyskurs publiczny (propagowana pamięć zbiorowa)	Dyskursy prywatne, wiedza potoczna (potoczna pamięć zbiorowa)
Wybrane problemy (obiekty, zjawiska, postaci lub fakty) z przeszłości	A	C
Całościowe obrazy przeszłości	B	D

Zródło: Kwiatkowski, 2008, s. 40.

Mówiąc o dyskursie publicznym jako poziomie analizy badań nad przeszłością, można zidentyfikować dwa główne schematy analizy. Pierwszy schemat (A) polega na zestawianiu przekazów różnych nadawców dotyczących tego samego tematu, takiego jak postać historyczna, wydarzenie czy miejsce. Drugi schemat (B), stanowiący przedmiot tej dysertacji, skupia się na analizie całościowych obrazów przeszłości, które są prezentowane przez konkretnego nadawcę w określonym momencie, i które odnoszą się do wybranego zestawu faktów (Ibidem, s. 41). Niniejsza praca bada audycje o tematyce historycznej emitowane przez główne anteny Telewizji Polskiej w okresie drugich rządów partii Prawo i Sprawiedliwość (2015-2023). Zakres analizy obejmuje więc całościowe obrazy przeszłości prezentowane w audycjach publicznej telewizji, w szczególności na ogólnodostępnych kanałach TVP1 oraz TVP2.

Odwołując się do klasycznych badań Szackiego (1971, s. 98), można zidentyfikować trzy kluczowe wymiary analizy pamięci zbiorowej: czynnościowy, przedmiotowy i podmiotowy. Aspekt czynnościowy koncentruje się na procesach przypominania i zapominania, badając mechanizmy, które umożliwiają przechowywanie i odtwarzanie informacji w pamięci zbiorowej. Aspekt przedmiotowy z kolei dotyczy tego, jaki obraz wydarzeń jest przekazywany poprzez teksty kultury, które są nośnikami pamięci zbiorowej. Koncentruje się na analizie treści przekazywanych przez te teksty oraz identyfikacji, jakie informacje o przeszłości są w nich zawarte. Aspekt podmiotowy natomiast polega na próbie dotarcia do wartości grupy społecznej jako nosiciela

i depozytariusza pamięci zbiorowej. Badanie skupia się na tym, jak teksty kultury, funkcjonujące w pamięci zbiorowej i przywoływane z niej, dostarczają informacji na temat grupy społecznej. Pozwala to na odtworzenie obrazu grupy jako nosiciela pamięci. Analiza tego aspektu odpowiada na pytanie, jakie przesłanie o nosicielach tekstu i pamięci można wyciągnąć z badanego tekstu kultury (Szacki, 1971, s. 98; Wójcicka, 2015, s. 300). W ten sposób badanie pamięci zbiorowej uwzględnia zarówno procesy przekazywania informacji, jak i zawartość tych informacji, a także ich znaczenie dla grupy społecznej, która jest nosicielem tej pamięci. Zaplanowane w ramach niniejszej dysertacji badania zawartości ramówki głównych kanałów TVP dotyczą nośników pamięci zbiorowej (propagowanej pamięci zbiorowej), zatem odpowiadając na pytania dotyczące form i zawartości audycji o tematyce historycznej emitowanych przez spolityzowaną Telewizję Polską, autorka rozwijać będzie głównie przedmiotowy oraz czynnościowy aspekt propagowanej pamięci zbiorowej.

Systematyczna analiza dyskursu publicznego, wykorzystywana do badania propagowanej pamięci zbiorowej, w Polsce stała się możliwa do przeprowadzenia dopiero po 1989 roku⁸. Mimo że pierwsze analizy aktualnego dyskursu publicznego zaczęły pojawiać się *de facto* na przełomie lat 60. i 70. XX w., często były to jednak prace pisane „do szuflady” lub publikowane za granicą, a popularność zyskały dopiero po upadku komunizmu (Podemski, 2013, s. 27).

Pionierem badań nad całościowymi obrazami przeszłości w polskim dyskursie publicznym (B) był Szpociński (1989), którego prace koncentrowały się na świadomości historycznej Polaków. Szpociński, analizując słuchowiska historyczne przeznaczone dla uczniów szkół podstawowych (emitowane w latach 1951-1953, 1958-1960 oraz 1973-1975), zidentyfikował kluczową rolę narracji w kształtowaniu potocznej pamięci zbiorowej. Jego badania ukazały, w jaki sposób media przyczyniają się do formowania społecznej percepcji historii, co stało się podstawą dla dalszych analiz medialnych przekazów o przeszłości (Ibidem). Również Kwiatkowski (1990) dokonał znaczącego wkładu w badania całościowych obrazów dyskursu historycznego, skupiając się na pamięci regionalnej. Poprzez analizę artykułów opublikowanych na łamach mazowieckiej prasy lokalnej, badał, w jaki sposób kształtowały się i funkcjonowały dyskursy o przeszłości regionalnej w XX wieku. Jego prace podkreśliły znaczenie lokalnych mediów w utrwalaniu regionalnych tożsamości oraz ich wpływ na lokalne społeczności.

Zdaniem Kwiatkowskiego (2008, s. 45) kamień milowy dla badaczy polskiej propagowanej pamięci zbiorowej stanowiło wejście Polski do Unii Europejskiej w 2004 roku. Integracja z Europą przyczyniła się do wzrostu intensywności publicznych debat na temat przeszłości, które zyskały

⁸ Pomimo filozoficznego „zwrotu lingwistycznego” zachodzącego w międzywojennym okresie europejskiej filozofii, ten potencjalnie interdyscyplinarny temat nie był jeszcze przedmiotem badań socjologów ani językoznawców w Polsce. W okresie późnej Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, mimo stopniowego przyjmowania „zwrotu lingwistycznego”, cenzura uniemożliwiała publikację prac badających język władzy oraz innych języków używanych w dyskursie publicznym (Podemski, 2013, s. 27).

nowy wymiar w kontekście europejskim, co wyraźnie wpłynęło na badania narodowego dyskursu historycznego (Ibidem, s. 49). W tym samym okresie Biuro Programowe Zespół Badań i Ocen Programowych TVP SA zleciło badania sondażowe mające na celu zrozumienie świadomości historycznej Polaków⁹, co dodatkowo ożywiło dyskurs naukowy (Ibidem, s. 45). Współcześnie, skupiając swoją uwagę zarówno na całościowych (B), jak i wybranych aspektach (A) propagowanej pamięci zbiorowej, badacze obrazów przeszłości analizują między innymi materiały propagandowe, edukacyjne, popularnonaukowe oraz publicystyczne¹⁰ (Kwiatkowski, 2008, s. 46-47; Podemski, 2013, s. 60-61). Obrazy przeszłości zawarte w tekstach literackich budzą zainteresowanie historyków literatury, natomiast analiza piśmiennictwa historycznego odtwarzającego przeszłość jest domeną historyków (Ibidem). Z uwagi na interdyscyplinarne zainteresowanie problematyką pamięci, analizy dyskursu publicznego traktujące o wybranych lub całościowych obrazach przeszłości, realizowane są współcześnie w szerokim zakresie także przez kulturoznawców, medioznawców oraz politologów (Szpociński, Kwiatkowski, 2006; Szpociński, 2013; Brzezińska, et al., 2016; Traba, 2017; Kalishchuk, 2019; Garczewski, 2020; Stryjek, 2021; Markowska, 2021; Schmidke, 2023).

Badania potocznej pamięci zbiorowej (C, D), tj. „poglądów i ocen dotyczących przeszłości wyrażanych przez »przeciętnych ludzi«” (Kwiatkowski, 2008, s. 42), mają w Polsce dłuższą tradycję niż podejmowane w niniejszej dysertacji badania pamięci propagowanej i sięgają połowy lat 60. XX wieku¹¹. Aby pozyskać informacje na temat funkcjonowania w świadomości społecznej określonych wizji przeszłości, najczęściej wykorzystywana jest metoda ankietowa, choć podobnej wiedzy dostarczają także analizy prywatnych dokumentów oraz wywiady pogłębione (Ibidem). Tak jak w przypadku pamięci propagowanej, przedmiot badań potocznej pamięci zbiorowej określany jest zgodnie z dwoma kierunkami i dotyczy wybranych problemów (C) lub całościowych obrazów przeszłości (D) (Tabela 1).

Jako pierwsze w obszarze zainteresowania polskich badaczy potocznej pamięci zbiorowej znalazły się całościowe obrazy przeszłości (D). Zapoczątkowane przez Assorodobraj-Kulę (1964)

⁹ Badania te, przeprowadzone przez firmę TNS OBOP za pomocą osobistych wywiadów kwestionariuszowych, dostarczyły cennych danych na temat potocznej pamięci zbiorowej współczesnego społeczeństwa polskiego. Zakres badań obejmował m.in. społeczne zainteresowanie przeszłością, postawy respondentów wobec czasu oraz ich ocenę wydarzeń XX wieku (Kwiatkowski, 2008, s. 45). Choć przeprowadzone badania nie dotyczyły bezpośrednio rozwijanego w niniejszej pracy wątku propagowanej pamięci zbiorowej, dostarczyły one istotnych informacji na temat roli, jaką telewizja odgrywa w przekazywaniu treści historycznych. W ramach badań sprawdzano główne źródła informacji o historii oraz analizowano, czy istnieje w społeczeństwie deklarowana potrzeba zdobywania wiedzy historycznej. Wyniki te mają kluczowe znaczenie dla oceny wagi przekazów telewizyjnych w procesie kształtowania pamięci zbiorowej Polaków (Ibidem, s. 45-49).

¹⁰ Zawężając zakres analizy do wybranych aspektów propagowanej pamięci zbiorowej, wśród bardziej współczesnych, warta wyróżnienia jest m.in. praca Pawła Ciołkiewicza (2012), w której przy użyciu metody analizy dyskursu publicznego, autor badał polską debatę na temat wypędzeń Niemców po drugiej wojnie światowej. Wybrane aspekty pamięci kultywowanej w dyskursie publicznym badali także autorzy artykułów opublikowanych w monografiach z serii „Współczesne Społeczeństwo Polskie wobec Przeszłości (2006-2021)”.

¹¹ Całościowe obrazy przeszłości zawarte w wiedzy potocznej i dyskursach prywatnych w 1964 r. analizowane były przez zespół Niny Assorodobraj-Kuli.

całościowe badania wiedzy potocznej, bazujące na metodzie ankietowej, w podobnym zakresie w kolejnych latach były realizowane przez między innymi Szacką (1977) oraz Centrum Badań Opinii Społecznej (CBOS) (1987) (Ibidem, s. 43-44). Tematem pierwszych analiz dokonywanych przez polskich badaczy, a odnoszących się do konkretnych wydarzeń z przeszłości (C), była pamięć o drugiej wojnie światowej, badana w latach 70. XX wieku między innymi przez Annę Pawełczyńską (1977) czy Eugeniusza Olczyka (1975). W latach 2003 i 2004 Instytut Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk przeprowadził serię zogniskowanych wywiadów grupowych, które były uzupełnione analizą ilościową (Ibidem, s. 45). Te badania, zrealizowane w ramach projektu *Współczesne społeczeństwo polskie wobec przeszłości*, pozwoliły na integrację i porównanie danych zgromadzonych na przestrzeni ostatnich czterdziestu lat, włączając w to wyniki badań z lat 60. i 70. XX wieku. Proces ten umożliwił ustalenie listy problemów badawczych oraz zestawu wskaźników empirycznych wykorzystywanych w badaniach potocznej pamięci zbiorowej Polaków, co z kolei umożliwia porównanie uzyskanych wyników na przestrzeni lat i obserwowanie tendencji oraz zmian w społecznym pamiętaniu.

Kluczowe tematy dotyczące potocznej pamięci zbiorowej Polaków, rozwijane przez rodzimych badaczy, Kwiatkowski (Ibidem, s. 45-46) podzielił na kategorie obejmujące: (1) zainteresowanie społeczeństwa przeszłością; (2) narodowy kanon tradycji, w ramach którego określono postacie i wydarzenia postrzegane pozytywnie wraz z przypisywanymi im wartościami; (3) postacie i wydarzenia oceniane negatywnie oraz negatywne wartości z nimi związane; (4) postawy respondentów wobec czasu; oraz (5) mechanizmy transmisji wiedzy o przeszłości. Kategorie te, z nieznacznymi modyfikacjami, stanowią oś zaplanowanych w niniejszej dysertacji badań nad opiniami odbiorców Telewizji Polskiej, obejmujących ich ocenę zarówno propagowanej, jak i potocznej pamięci zbiorowej.

Prowadząc rozważania na ten temat Szpociński (2006, s. 31) wyróżnia różne typy pamięci przeszłości, kluczowe dla zrozumienia roli kreatorów propagowanej pamięci zbiorowej w kształtowaniu potocznej świadomości. W swojej typologii opiera się na kryteriach żywotności i funkcjonalności pamięci, identyfikując trzy rodzaje: antykwaryczną, historyczną i monumentalną. Pamięć antykwaryczna jest martwa i нефункционална, jedynie potwierdzając istnienie przeszłości bez istotnego wpływu na współczesność (Ibidem, s. 29-30). Pamięć historyczna, mimo że żywa, pozostaje нефункционална, oferując bezinteresowną kontemplację przeszłości (Ibidem, s. 30). Najbardziej wpływowa jest pamięć monumentalna, zarówno żywa, jak i funkcjonalna, odgrywająca kluczową rolę w konstruowaniu tożsamości zbiorowej i legitymizowaniu obecnych struktur społecznych oraz politycznych (Szpociński, 2021, s. 129-132).

Użyteczność narzędzia autor weryfikował podczas badań telewizyjnych audycji informacyjnych, których celem była rekonstrukcja kanonu kulturowego upowszechnianego za

pośrednictwem tego medium (Szpociński, 1999, 2021, s. 122). Analizie poddane zostały główne wydania programów ówczasie emitowanych na TVP1 oraz TVP2, tj. *Dziennik* i *Magazyn Kulturalny* oraz *Panorama*. Autor brał pod uwagę zarówno wypowiedzi, które o zdarzeniach, postaciach lub zjawiskach historycznych traktowały bezpośrednio, oraz takie, w których stanowiły wątek drugoplanowy (Szpociński, 2021, s. 125). Na podstawie liczby występowania poszczególnych elementów związanych z danym okresem historycznym, autor określał popularność epok historycznych. Periodyzacja dziejów Polski została dokonana w oparciu o kategorie wykorzystywane w socjologicznych badaniach pamięci potocznej, które nawiązują do epok historycznych wyodrębnionych przez historyków, co zaimplementowane będzie także w niniejszej pracy (Ibidem, s. 126). Po sklasyfikowaniu danego zdarzenia zgodnie z okresem, którego dotyczyło, autor przy użyciu analizy jakościowej identyfikował, w jakim typie konwencji było ono relacjonowane. Owa identyfikacja dominujących w danym okresie konwencji relacjonowania umożliwiła charakterystykę poszczególnych epok, a następnie wskazanie na te, które są postrzegane jako szczególnie doniosłe, przez co istotne dla pamięci zbiorowej (tj. relacjonowane w konwencji pamięci monumentalnej) (Ibidem, s. 139). Warto podkreślić, iż zdaniem Szpocińskiego (Ibidem, s. 146) wydarzenia relacjonowane w konwencji antykwarycznej należy uznać za te marginalizowane, natomiast relacjonowanie w konwencji historycznej świadczy o neutralnym stosunku do przedmiotu analizowanej relacji. Sugerowane przez Szpocińskiego podziały na relacjonowanie antykwaryczne, monumentalne i historyczne stanowią ciekawy punkt wyjścia do dalszych analiz i dyskusji na temat pamięci zbiorowej, jej reprezentacji w mediach oraz zmian w sposobie przekazywania wiedzy o przeszłości.

Zdaniem autorki dysertacji zaproponowane przez badacza narzędzie może być przydatne do analizowania innych form i gatunków przekazów, co zdecydowanie podnosi jego wartość i użyteczność w szerszym kontekście naukowym. W odniesieniu do sformułowanych celów niniejszej pracy szczególnie interesująca jest koncepcja badania telewizyjnej popularności danych epok historycznych, która u Szpocińskiego stanowiła I etap badań. W zaplanowanej w ramach niniejszej pracy analizie ilościowej ramówki TVP1 i TVP2 zastosowana będzie podobna metodologia, co pozwoli określić, które wydarzenia historyczne są najczęściej wspominane na antenie. Określenie telewizyjnej popularności okresów historycznych pozwoli na zrozumienie, które aspekty historii są najbardziej podkreślane przez telewizję publiczną, co będzie składać się na obraz propagowanej pamięci zbiorowej Telewizji Polskiej. W celu weryfikacji głównej hipotezy badawczej propagowana pamięć zbiorowa wyłaniająca się z audycji TVP1 i TVP2, w kolejnym kroku zostanie porównana z aspektami promowanymi przez PiS w ramach obranej koncepcji polityki historycznej przez tę partię.

Szacka (2012) zauważa, że istnieje narastająca rozbieżność między oficjalnie konstruowaną i przekazywaną pamięcią, a tym, co faktycznie zapada w pamięć odbiorców. Jej badania wykazywały, że potoczna pamięć zbiorowa ma silniejszy związek z politycznymi emocjami i światopoglądem odbiorców niż z informacjami przekazywanymi przez media. Oficjalne przekazy mogą być odrzucane przez społeczeństwo, podczas gdy wspomnienia o osobach i wydarzeniach pomijanych w oficjalnych narracjach stają się bardziej intensywne i bogatsze. To potwierdza, że potoczna pamięć zbiorowa zachowuje pewną autonomię, mimo wpływów aktorów pamięci i dyskursu publicznego.

1.2. Aktorzy pamięci i polityka historyczna

Badacze kanonów kulturowych podkreślają, że dominujące grupy w społeczności odgrywają kluczową rolę w kształtowaniu jej kultury zbiorowej (Gelfand, et al., 2017). Jako główni nadawcy komunikatów kulturowych, elity mają decydujący wpływ na normy i wartości społeczne. Jak twierdzi Szacka (2003, s. 90), to one „decydują, jak należy się zachowywać, jakiego słownictwa używać, jakie wartości uznawać, a także co się ma podobać”. Ta dyktatura kulturowa jest zatem istotna, ponieważ formuje tożsamość grupową oraz indywidualne poczucie przynależności i tożsamości członków społeczeństwa.

Chociaż, co zaznaczono wyżej, w społeczeństwie istnieje możliwość wyróżnienia różnych typów elit, takich jak: intelektualna, biznesowa czy kulturalna, to szczególne zainteresowanie badaczy koncentruje się na elitach politycznych (Higley, Moore, 2001; Kucia, 2012; Fidrya, 2013; Voinea, 2017; Kertzer, Renshon, 2022). Wynika to z faktu, że politycy, poprzez swoje decyzje, mają znaczący i ciągły wpływ na kształtowanie realiów życia społecznego (Szacki, 2002, s. 412). Należy jednak podkreślić, że aktorami społecznymi nie są wyłącznie reprezentanci sfery politycznej. W świetle definicji socjologicznych, są nimi „wszystkie osoby podejmujące działania społeczne” (Ibidem, s. 122), gdzie przez „działanie” rozumie się nie tyle zachowanie *per se*, ile celowe kroki podejmowane z określoną, mniej lub bardziej eksplikowaną, motywacją (Parsons, Shils, 1952, s. 59-60). Aktor społeczny podejmujący działanie, nim przystąpi do realizacji wyznaczonego celu, musi posiadać wiedzę na temat warunków, w których będzie działać, a także o elementach, z którymi będzie wchodził w interakcje (Szacki, 2002, s. 817). Ponadto konieczne jest, aby czuł potrzebę osiągnięcia tego celu i emocjonalnie na niego reagował, posiadając jednocześnie kryteria umożliwiające ocenę zarówno samego celu, jak i środków, które zostaną zastosowane do jego osiągnięcia (Ibidem).

W kontekście tematu niniejszej dysertacji oraz szerokiego spektrum aktorów społecznych, w kolejnym podrozdziale rozwijana będzie rola tych, którzy są bezpośrednio zaangażowani w procesy kształtowania, utrzymania oraz przekazu pamięci zbiorowej. Takimi aktorami są tak

zwani aktorzy pamięci, przez autorkę definiowani jako osoby lub grupy, które poprzez różnorodne formy działalności – edukacyjną, kulturalną, medialną czy polityczną – wpływają na to, jakie wydarzenia, postacie lub okresy historyczne są zapamiętywane i jak są przedstawiane społeczeństwu. Aktorzy pamięci pełnią kluczową rolę w selekcjonowaniu, interpretowaniu oraz propagowaniu pewnych wersji historii, co czyni ich nieodzownymi uczestnikami w procesie kształtowania tożsamości narodowej i pamięci grupowej (Brownlie, 2016; Wang, 2018; Gusevskaya, Plotnikova, 2020). Poprzez zarządzanie zbiorowymi wspomnieniami przyczyniają się więc do budowania spójności i tożsamości grupowej.

Chociaż często postrzega się elity polityczne jako głównych aktorów kształtujących pamięć zbiorową, badania pokazują, że ich rola w tym procesie jest coraz bardziej ograniczona (Zelizer, 1992; Edgerton, Rollins, 2001; Neiger, et al., 2011, s. 10). Współczesne narody, kształtujące swoje tożsamości w erze rozwiniętej kultury masowej i nowoczesnych technologii komunikacyjnych, coraz mniej zależą od polityków i naukowców jako głównych twórców narracji o przeszłości. Ostateczny kształt pamięci zbiorowej jest więc determinowany nie tylko przez elity polityczne, ale również przez zmediatyzowaną kulturę masową. Zjawisko to pokazuje złożoność i różnorodność opinii wpływających na formowanie nowoczesnych tożsamości narodowych (Nijakowski, 2008, s. 46)

Badacze zwracają uwagę na znaczącą rolę mediów, w tym telewizji, przemysłu filmowego oraz prasy, w kształtowaniu pamięci zbiorowej (Neiger, et al., 2011, s. 10). Twierdzą oni, że współczesne elity polityczne mogą wpływać na pamięć zbiorową jedynie pośrednio, na przykład poprzez kształtowanie programów nauczania lub produkcję audycji historycznych¹² (Nijakowski, 2008, s. 46; Szacka, 2006).

Mimo to, dominacja oficjalnych źródeł informacji w programach informacyjnych pozwala elitom politycznym kształtować narracje w sposób sprzyjający realizacji ich celów politycznych. Próby innych aktorów pamięci, takich jak grupy obywatelskie, często napotykają trudności w nagłaśnianiu pewnych tematów, co podkreśla ograniczony dostęp zwykłych obywateli do mediów masowych (Sigal, 1973; Edy, 2006, s. 6). Z perspektywy dziennikarzy działania polityków są naturalnie interesujące, co prowadzi do ich większej ekspozycji w mediach w porównaniu do innych aktorów społecznych (Galtung, Ruge, 1965; Tuchman, 1978; Edy, 2006, s. 6). W kontekście współczesnych mediów społecznościowych sytuacja ulega zmianie, gdyż te platformy dają większe

¹² Rozwijając problem kształtowania pamięci zbiorowej przez media, Jill Edy (2006, s. 6) zastosowała istniejące teorie dotyczące mediów i polityki, zauważając jednocześnie konieczność ich aktualizacji i poszerzenia, aby mogły być efektywnie stosowane do analizy procesów pamięciowych. W swoich badaniach Edy wykorzystwała teorię dyskursu wiadomości, zwracając uwagę, że głównymi aktorami kształtującymi treść wiadomości są nie tylko nadawcy medialni czy sami dziennikarze, ale również urzędnicy polityczni. Warto jednak powtórzyć za autorką, iż zdolność urzędników politycznych do zarządzania wiadomościami zależna jest od sprawowanego urzędu publicznego, zatem po ustąpieniu ze stanowiska władza ta może się skończyć (Edy, 2006, s. 6).

możliwości nagłaśniania tematów przez różne grupy, jednakże również mogą być wykorzystywane przez elity polityczne do promowania własnych narracji.

Warto odnotować, że w obecnych czasach granice zbiorowości społecznych coraz częściej pokrywają się z publicznością korzystającą z tych samych mediów. Zdaniem naukowców taka sytuacja wpływa na politykę tożsamościową grup, umożliwiając jednostkom zarządzanie wieloma tożsamościami jednocześnie (Solska, 2017, s. 11). Media, stanowiące najbardziej rozpowszechnione i codzienne medium zbiorowej rekonstrukcji pamięci, dla nowoczesnych społeczeństw narodowych przekształciły się w arenę, na której różne podmioty promują swoje wersje pamięci (Huysen, 2000; Volkmer, 2006). Grupy rządzące, zarządzając narracjami historycznymi, mogą legitymizować swoje działania i utrwalać swoją wersję wydarzeń, co ma kluczowe znaczenie dla utrzymania władzy nad opinią publiczną. Jak wykazano we wcześniejszych częściach niniejszej pracy, interpretacje pamięci zbiorowej mogą być wykorzystywane jako narzędzie manipulacji i umocnienia pozycji władzy, wpływając na to, co ludzie pamiętają i jakie emocje z tym wiążą. Emocje te kształtują z kolei postawy wobec bieżącej sytuacji politycznej i społecznej oraz wpływają na wybory ich liderów (Nijakowski, 2008, s. 48-49). Media kreują „kantowską historię *a priori*”, przedstawiając narracje historyczne nie jako neutralne relacje wydarzeń, lecz jako elementy budujące określoną perspektywę narodową i kulturową (Solska, 2017, s. 9).

W kontekście kształtowania pamięci zbiorowej media pełnią zatem podwójną funkcję: z jednej strony jako kanał umożliwiający publiczną debatę o przeszłości, z drugiej – jako aktywni aktorzy pamięci, którzy sami tworzą i dystrybuują swoje wersje społecznych wyobrażeń o przeszłości. Wobec ich roli zarówno pasywnej, jak i aktywnej, są określane mianem „metaaktora” pamięci (Huysen, 2000; Volkmer, 2006).

Rola telewizji w popularyzowaniu danego obrazu przeszłości jest uwarunkowana tym, czy dana społeczność uzna środowiska kontrolujące media za te, którym powierzono społeczny obowiązek strzeżenia pamięci. Podejście Maurice’a Halbwachsa, który wskazywał, że w każdym społeczeństwie można znaleźć klasę lub grupę pełniącą rolę lidera i powiernika pamięci zbiorowej całego społeczeństwa, pozostaje kluczowe dla dalszej analizy podjętej w pracy problematyki (Szpociński, 2006, s. 33). Odnosząc się zatem do dotychczasowych rozważań należy wspomnieć wnioski Pierre’a Bourdieu (1983, s. 17-21), który zauważa, że media posiadają kapitał kulturowy i symboliczny, co nadaje im prestiż i autorytet w społeczeństwie. Instytucje medialne, podobnie jak religijne i edukacyjne, gromadzą środki informacji i komunikacji, co pozwala im produkować i rozpowszechniać symbole na dużą skalę (Świerczyńska-Głownia, 2002, s. 73). Dzięki tej zdolności, media masowe nie tylko przekazują obrazy przeszłości, ale także aktywnie je kształtują, wpływając na społeczną percepcję i interpretację wydarzeń historycznych.

Pisze o tych zależnościach między innymi Erll (2004, s. 5), podkreślając, że media masowe jako „media pamięci” aktywnie konstruują wizje przeszłości, tworząc uniwersum wartości i koncepcji tożsamości. Podobne zdania jest John B. Thompson (2001, s. 22), który zauważa, że media nie tylko przekazują informacje, ale także tworzą formy symboliczne stające się nośnikami znaczenia. Nie tylko odtwarzają wydarzenia historyczne, ale również je reinterpretują, co może prowadzić do zmiany społecznych wyobrażeń i pamięci zbiorowej. Media masowe, tworząc dyskursywne ramy, odgrywają więc kluczową rolę w kształtowaniu pamięci zbiorowej, zwłaszcza w kontekście trudnych i traumatycznych wydarzeń historycznych (Pakier, Saryusz-Wolska, 2014, s. 345; Wójcicka, 2015, s. 300). Kwestii tej poświęca uwagę między innymi Barbara Szacka (2006, s. 44-45), która w zaproponowanej przez siebie definicji pamięci zbiorowej, jako elementy wpływające na jej kształt wskazuje oficjalnie przekazywany obraz przeszłości oraz różnorodne akty komunikacji, co podkreśla rolę mediów masowych jako aktorów pamięci.

W literaturze przedmiotu wyróżnia się dwa główne stanowiska dotyczące tej roli: po pierwsze, media mogą wspierać bierność odbiorców wobec przemocy poprzez swoje przekazy; po drugie, mogą tworzyć wspólnotę pamięci przez „demokratyzację” reprezentacji przeszłości, umożliwiając różnym grupom utożsamianie się z obcą przeszłością i tym samym budowanie większej wspólnoty pamięci (Ibidem). Media masowe, jako „media pamięci” i aktywny aktor kształtowania pamięci zbiorowej, uczestniczą w tworzeniu „nośników pamięci”, które przekazują odbiorcom obraz przeszłości (Wójcicka, 2015, s. 303). W kontekście niniejszej pracy, w odniesieniu do telewizji, „nośnikami pamięci” będą poszczególne audycje telewizyjne, które tworzą i przekazują te wspomnienia (Ibidem, s. 300).

Obrazy w zmediatyzowanym świecie zawsze podlegają zniekształceniu: „stopień ich deformacji zależy od przyjętych założeń teoretycznych dotyczących roli mediów w społeczeństwie”, a ich celowość uwarunkowana może być interesami nadawcy (Oniszczyk, 2010, s. 14). Jacek Kołodziej (2012, s. 118) wyszczególnił trzy typy owych zniekształceń: o stopniu słabym, silniejszym oraz bardzo silnym (Diagram 2):

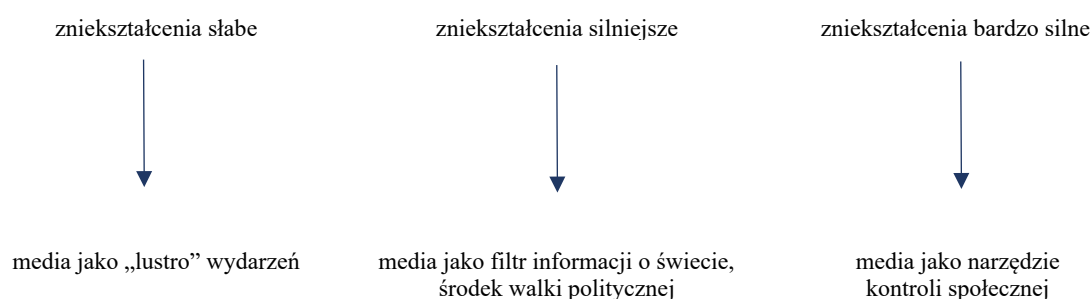

Diagram 2 Rodzaje zniekształceń obrazów świata w mediach
Źródło: Opracowanie własne na podstawie: Kołodziej, 2012, s. 118.

Wyróżnione deformacje są efektem działania zróżnicowanych czynników o charakterze medialnym (związanych m.in. z organizacją pracy redakcji, możliwościami technologicznymi czy formą reagowania pracowników na presję rynku i oczekiwania odbiorców), które wspólnie składają się na „logikę działania organizacji medialnej” (Ibidem). Charakter owej logiki determinowany jest przez otoczenie nadawcy: rynek, technologie oraz kulturę i wpływa nie tylko na komunikacyjne zachowania polityków, ale także na sam proces polityczny.¹³ (Piontek, 2011, s. 7).

Z logiką mediów ściśle jest związane zjawisko mediatyzacji, które odgrywa centralną rolę w kształtowaniu sposobu prezentacji artefaktów historycznych w debacie publicznej. Jak wskazuje Hess (2024, s. 75), konstrukcje medialne kształtują obraz rzeczywistości społecznej, wprowadzając znaczące zmiany w postrzeganiu i interpretacji kompleksowych doświadczeń społecznych. Poprzez sposób przedstawiania wydarzeń, problemów i zjawisk, media tworzą narracje, które stają się podstawą dla zbiorowego rozumienia świata. Efektem tego jest nie tylko zmiana na poziomie indywidualnych poglądów, ale także ogólnie przyjętych sposobów reagowania i interakcji w kontekście społecznym. Konstrukcje te, stanowiące potężne narzędzie w kształtowaniu opinii i dyskursów, odgrywają kluczową rolę w formowaniu zbiorowej świadomości i doświadczeń życiowych (Ibidem).

W ten sposób media nie tylko prezentują świat, ale również definiują ramy, przez które interpretowane są różne aspekty życia. W związku z powyższym należy stwierdzić, iż mediatyzacja rzeczywistości społecznej to proces, w którym media nie tylko odzwierciedlają, ale aktywnie kształtują rozumienie i doświadczenie świata, mając głęboki wpływ na życie społeczne i kulturowe. Metaproces, który podobnie jak globalizacja, komercjalizacja czy indywidualizacja, znacząco wpływa na przebieg zmian społecznych, o czym w ciągu ostatnich 20. lat pisało wielu badaczy komunikacji społecznej (Manheim, 1933; Steinmaurer, 2003; Schulz, 2004; Michalczyk, 2009, s. 19; Krotz, 2007, s. 4, 2008, s. 23; Strömbäck, 2010, s. 423; Hepp, Krotz, 2014, s. 4; Kukier, 2020; Ptaszek, 2021a).

Historia, w kontekście mediatyzacji, często podlega innym operacjom intelektualnym niż te stosowane w tradycyjnych badaniach historycznych. Może być konstruowana na nowo, zależnie

¹³ David Altheide i Robert Snow (1991, s. 7) termin „logika mediów” rozumieją jako procedura, w ramach której treść jest prezentowana i transmitowana przez media. W ujęciu badaczy logika mediów odnosi się głównie do techniki konstruowania przekazu w danym medium: rytmu, gramatyki i formatu, który obejmuje różne media i programy typowe dla nich. Na format składa się sposób organizowania materiału, styl jego prezentacji, koncentrowanie się na szczególnych cechach zachowania oraz gramatyce komunikacji mediów (Ibidem). Format wskazuje odbiorcom, z jakim rodzajem przekazu mają do czynienia, i staje się dominujący w kwestii jego znaczenia: „format jest pierwotny wobec zawartości w procesie konstruowania i zmiany znaczeń, sami zaś odbiorcy większą wagę przywiązują do zachowania formy niż do treści” (Piontek, 2011, s. 46). Logika mediów jest również uwarunkowana ich komercjalizacją, która wymusza na nadawcach dostosowanie oferty do preferencji i możliwości percepcyjnych odbiorców (Ibidem). Zdaniem Piontek (Ibidem, s. 46-47) od lat 90. XX w. obserwować możemy zjawisko przenikania się formatów, co jest istotne w kontekście konstruowania ram poznawczych (m.in. polityki). W związku z tym, bardziej aktualną definicją „logiki mediów” zdaje się ta, która akcentuje dominację medialnych wyznaczników w procesie selekcjonowania i prezentowania informacji, uznanych przez wydawców/producentów za warte publicznej dystrybucji (Ibidem, s. 47).

od aktualnych zapotrzebowań, trendów, zainteresowań publiczności, a także kompetencji osób tworzących przekazy medialne (Skotarczak, 2016, s. 121). Nie zawsze proces ten jest kierowany jasno zdefiniowanym celem. Często jest po prostu wynikiem dynamicznego i zmieniającego się środowiska medialnego, w którym różne czynniki wpływają na to, jak historia jest przedstawiana i interpretowana. W tym kontekście moda i zmieniające się zainteresowania, a także polityka historyczna, mogą prowadzić do zmienności w sposobie, w jaki historia jest komunikowana przez media. Zmiany te mogą wpływać na percepcję historii przez społeczeństwo, a także na to, jak poszczególne wydarzenia historyczne są rozumiane i zapamiętywane. W efekcie, historia prezentowana przez media może być nie tylko odbiciem przeszłości, ale również produktem współczesnych dyskursów, interesów i trendów, co ma dalekosiężne konsekwencje dla zbiorowej pamięci i świadomości historycznej. Natasza Korczarowska-Różycka (2013, s. 29) stwierdza, iż w odniesieniu do narracji histograficznej przeszłość jest podwójnie zmediatyzowana: przez kulturę materiałów źródłowych oraz kulturę, w której zakorzeniony jest historyk. Twórcy historycznych wyobrażeń muszą wykazać się wysokim poziomem weryfikacji, szczególnie w odniesieniu do bardziej traumatycznych wydarzeń (Ibidem).

Proces mediatyzacji opisuje zależność nośników pamięci od mediów masowych, co według Bartosza Korzeniewskiego (2007, s. 9-10) ma zasadnicze i twórcze znaczenie dla przyznawania przeszłości danego znaczenia. Media, przekształcając się z prostych świadków w aktywne uczestników tworzenia historii, metaaktorów pamięci, mogą konstruować nowe interpretacje przeszłości, które wpisują się we współczesne ramy poznawcze, oddziałując na społeczną pamięć i tożsamość. Proces mediatyzacji prowadzi do adaptacji treści historycznych w sposób, który odpowiada wymaganiom medialnym – formatowi, stylowi prezentacji, a także oczekiwaniom odbiorców. To zjawisko może skutkować uproszczeniami, reinterpretacjami lub zniekształceniami wydarzeń historycznych, aby lepiej pasowały do dominujących narracji medialnych i przyciągały uwagę odbiorców. Badając mediatyzację pamięci w kontekście cyfrowym, Andrew Hoskins (2009, s. 31) zwraca uwagę na zdolność nadawców do jednoczesnego przekraczania i przekształcania relacji pomiędzy różnymi mediami oraz codziennej negacji wspomnień. Przekazy medialne służą do upowszechniania obrazów z przeszłości i teraźniejszości, a tworzący je nadawcy nadają im wybrane przez siebie znaczenia. W efekcie, zjawisko mediatyzacji, w połączeniu z logiką mediów, ma istotne znaczenie dla percepcji historii przez społeczeństwo. Mediatyzacja nie tylko modyfikuje sposób, w jaki historia jest przedstawiana, ale również oddziałuje na jej rozumienie i doświadczenie przez społeczeństwo.

Globalny trend związany z boomem pamięciowym wpłynął na zawartość telewizyjnych przekazów i znaczny wzrost liczby audycji rozrywkowych traktujących o przeszłości. Andreas Huyssen (2000, s. 29) zwraca uwagę na fakt, iż „nie możemy dyskutować o osobistej, pokoleniowej

czy publicznej pamięci w oderwaniu od ogromnego wpływu nowych mediów jako nośników wszystkich form pamięci”. Komercjalizacja przeszłości odbywająca się w trakcie *boomu* pamięciowego była widoczna głównie za sprawą brytyjskich i amerykańskich produkcji, które ze względu na swoją prostą formę (również formy fabularne i programy *reality show*) odniosły międzynarodowy sukces. Dodatkowo, zwłaszcza w przypadku brytyjskich produkcji, audycje historyczne firmowane były twarzami znanych prezenterów i naukowców, na przykład seria *Civilisation* (1969) Kennetha Clarka, *Ascent of Man* (1973) Jacoba Bronowskiego czy *Empire – How Britain Made the Modern World, American Colossus* (2003) Nialla Fergusona, co niewątpliwie zwiększało zainteresowanie takimi formatami. Wszystkie brytyjskie kanały naziemne posiadały wówczas w ramówce programy o tematyce historycznej (Gorman, McLean, 2010, s. 199-200). Zarówno produkcje dokumentalne, jak i publicystyczne czy rozrywkowe, odegrały znaczącą rolę w edukacji i kształtowaniu pamięci zbiorowej społeczeństw. Zagraniczne realizacje pozwalały narodom, również Polakom, poznać nieznana dotąd stronę wydarzeń stanowiących część ich historii. Tak było na przykład w przypadku serialu NBC *Holocaust* z 1978 roku, który obejrzało 100 milionów Amerykanów. Rok później trafił on na rynek zachodnioeuropejski i uświadomił Niemców o zbrodni dokonanej w imieniu ich kraju na Żydach, dotknął ich emocji i głęboko poruszył (Ibidem, s. 202). Zdaniem badaczy filmy używają tych samych narzędzi narracyjnych, które stosuje tradycyjna historiografia, co sugerowałoby, że film może być wykorzystywany do edukacji historycznej (Korczarowska-Różycka, 2013, s. 10). Przytaczają także argument, że filmy powinny być analizowane nie tylko w odniesieniu do wydarzeń, o których opowiadają, ale także z perspektywy czasu ich powstania, co umożliwi ocenę ich statusu jako dokumentów społecznych (Ibidem).

Podobnie jak malarstwo portretowe kiedyś, dziś dokumentacja filmowa służy jako świadectwo historyczne i stanowi istotny element zjawiska estetyzacji historii, którego celem jest przeżywanie przeszłości w taki sposób, by wzbudzała w odbiorcach emocje – takie, jakie zazwyczaj wywołują dzieła sztuki (Korczarowska-Różycka, 2013, s. 9). Zdaniem Korczarowskiej-Różyckiej (Ibidem, s. 8-9) oddziaływanie wyobrażeń dotyczących historii na proces formowania się tożsamości zbiorowej jest fundamentalne. Pamięć indywidualna i zbiorowa przechowują wspomnienie wydarzeń historycznych, jednakże imaginacyjne wyobrażenia, które z nich wynikają, znaczą zazwyczaj więcej. Media audiowizualne są źródłem inspiracji do tworzenia wyobrażeń o przeszłości, co czyni je ważnym elementem procesu kształtowania tożsamości i pamięci zbiorowej. Lech M. Nijakowski (2008, s. 48) zwraca uwagę na to, iż ostateczny sukces produkcji historycznej jest zależny od dostosowania się twórcy do poetyki kultury masowej, ponieważ aby zmienić świadomość historyczną ludzi, potrzebny jest przede wszystkim film atrakcyjny. Jak

podkreśla Korczarowska-Różycka (2013, s. 23), „pamięć – w dużej mierze za sprawą mediów – nabiera charakteru zabawowego, stając się pamięcią *homo ludens*”.

Formy audiowizualne często stają się przedmiotem narodowych dyskusji, zwłaszcza te, które podważają lub kwestionują dominującą narrację historyczną (Rosenstone, 1995; Edensor, 1997; Igartua, Páez, 1997; Olick, 2003; Landsberg, 2015; Treacey, 2016). W wielu krajach pojawiają się zarówno filmy krytyczne i rozliczeniowe, jak i te, które próbują rewidować historyczne perspektywy. W związku z tym mogą wywoływać silne reakcje polityczne i społeczne, prowadząc do debat, protestów czy żądań odszkodowań. Kultura popularna staje się kluczowym elementem próby uporania się z trudnym dziedzictwem historycznym, czy to poprzez rewidowanie historii, rozliczanie przeszłości czy konfrontację z trudnymi momentami narodowej tożsamości. Chociaż w historii ludzkości pierwszym narzędziem zapisu i przekazywania wiedzy na masową skalę był druk i prasa (która w XX wieku uzupełniona została o wydawnictwa popularnonaukowe zaspokajające rosnące pragnienie wiedzy społeczeństwa), dopiero filmy przekształcały narrację historyczną w atrakcyjne dla masowego odbiorcy wizualne przedstawienia (Stephens, 1998; Monaco, 2010, s. 13).

Mimo niepodważalnego sukcesu produkcji historycznych, nie można zapomnieć o kontrowersjach i zagrożeniach, jakie one niosą (Gorman, McLean, 2010, s. 200). Komercjalizacja historii wiąże się z selekcją wydarzeń kosztem innych, równie istotnych w kontekście całego narodu. Badacze zarzucają producentom niski poziom analizy historycznej oraz niedostateczne przedstawienie kontekstu przedstawianych wydarzeń. Krytyka dotyczy także rzadkiego odnoszenia się do kontrowersji, omijania tematów trudnych ze względu na problemy z interpretacją, lekceważenia omyłności i specyfiki relacji ustnych oraz niewykorzystywania w pełni możliwości, jakie stwarza przekaz telewizyjny (Ibidem).

Barbara Markowska (2021, s. 16), krytykując komunikację masową (szczególnie telewizję), przypomina o sile obrazu i niesionych za jego pomocą emocji. Według badaczki społeczeństwa konsumpcyjne są przesiąknięte „arbitralnie narzuconym porządkiem o charakterze pseudomoralnym, przemawiającym przede wszystkim do ciała, a nie do umysłu”. Przytłaczanie odbiorcy nadmiarem informacji, które samodzielnie musi selekcjonować oraz interpretować zgodnie z posiadaną wiedzą, to specyfika dyskursu medialnego. W związku z tym autorka określa medialny dyskurs historyczny jako „potężną broń symulacji” – narzędzie w rękach *public intellectuals* (historyków, publicystów, PR-owców), którzy „przywołują strzępy historycznych detali jako materiał obciążający lub uprawomocniający rzeczywistość” (Ibidem).

Niezależnie od negatywnych skutków mediatyzacji i komercjalizacji przeszłości nie można ignorować faktu, iż kultura popularna odgrywa ważną rolę w kształtowaniu percepcji historii i pamięci zbiorowej. Według licznych badań silny wpływ na świadomość historyczną ma film,

który może być używany zarówno w celach edukacyjnych, propagandowych, jak i rozliczeniowych, co czyni go kluczowym elementem w dyskursie historycznym (Gormly, 2001; Leavy, 2005; Woelders, 2007; Ebbrecht, 2007; Wolfrum, 1999, s. 24; Chwedoruk, 2018, s. 294). Jego siła wyrazu, wizualność i emocjonalność sprawiają, że jest skutecznym narzędziem do przekazywania określonych wersji historii i kształtowania postrzegania przeszłości. Masowy rezonans często uzyskują filmy fabularne, jednak bliższe tradycyjnym ujęciom historii filmy dokumentalne, również potrafią wywoływać masowe zainteresowanie oraz inspirować do historyczno-politycznych działań (Chwedoruk, 2018, s. 294).

Udział mediów w tworzeniu narracji historycznych jest determinowany przez ich zawodowe, komercyjne lub ideologiczne inklinacje (Neiger, et al., 2011, s. 10). Media, jako metaaktorzy, odgrywają jednak kluczową rolę w procesie kształtowania pamięci zbiorowej, szczególnie w kontekście rywalizacji o władzę nad narracją i nadawanie jej znaczeń. Oddziaływanie polityków na medialne reprezentacje przeszłości jest szczególnie widoczne tam, gdzie mają oni bezpośredni wpływ na nadawców, na przykład poprzez prawną kontrolę lub finansowanie publicznych stacji telewizyjnych i radiowych (Walkowitz, Knauer, 2004; Gehlbach, Sonin, 2014). W niniejszej pracy autorka chce wykazać, iż telewizja publiczna, w zależności od systemowych uwarunkowań, może służyć jako narzędzie realizacji polityki historycznej. W takim przypadku dominująca narracja o przeszłości jest kształtowana i promowana w celu wsparcia określonej agendy politycznej (Poczykowski, 2008; Schmidtke, 2023). Taka kontrola polityczna nad dystrybucją wiedzy o przeszłości i kryteriami dostępu do tej wiedzy może jednak prowadzić do jednostronnej interpretacji historii, co znacząco wpływa na społeczne postrzeganie przeszłości.

Z tego względu polityzacja mediów i ich rola w kształtowaniu pamięci społecznej stają się kluczowymi elementami badań nad relacjami między władzą a pamięcią o przeszłości. Autorka niniejszej pracy podkreśla potrzebę krytycznego podejścia do roli spolityzowanych nadawców medialnych, funkcjonujących jako metaaktorzy pamięci.

Naukowe próby zdefiniowania wzajemnych relacji polityki i pamięci o przeszłości zostały podjęte stosunkowo późno, jeżeli weźmie się pod uwagę czas, od którego władcy wykorzystują historię w sposób instrumentalny. Badacze wskazują na liczne przykłady świadczące o tym, że historia i jej konstrukty były wykorzystywane do celów politycznych już od starożytności – między innymi jako legitymizacja prowadzonych wówczas wojen czy do umocnienia swojej pozycji przez władcę (Chwedoruk, 2018, s. 20). Analizując wzajemne relacje historii i polityki, warto zwrócić uwagę na fakt, iż historia całkowicie wolna od politycznych lub religijnych wpływów praktycznie nie istnieje. To właśnie dzięki działaniom władców i działaczy religijnych, którzy nie tylko edukowali, ale także sponsorowali ówczesnych historyków i ich prace, możemy korzystać z opracowań przygotowywanych przez kronikarzy, biografów czy dziejopisarzy. Chwedoruk

(Ibidem, s. 21) podkreśla, że wspomniane publikacje „dostarczają do dziś bezcennej wiedzy o swej epoce, nie tylko tam, gdzie pisali prawdę, ale także tam, gdzie oszczędnie nią gospodarowali”.

Mimo ponadczasowości wykorzystywania historii do celów politycznych, Chwedoruk (Ibidem, s. 23) określa XX wiek jako okres szczególnej manipulacji pamięcią zbiorową przez dyktatorskie reżimy. Współczesna debata na temat relacji między polityką a pamięcią historyczną obejmuje różne perspektywy badawcze, takie jak interpretacyjne, instrumentalne, retrospektywne, konstruktywistyczne i systemowe, które ukazują złożoność tego zjawiska (Kącka, 2015, s. 63; Dziuban, 2014, s. 235; Sanz Sabido, 2015, s. 155; Szacka, 2020, s. 27-30).

Terminem określającym wzajemne relacje polityki i przeszłości jest „polityka historyczna” lub stosowany synonimicznie termin „polityka pamięci”¹⁴ (Kącka, 2015, s. 63). Oba pojęcia pojawiły się w dyskursie naukowym przy okazji wspomnianego wyżej *boomu* pamięciowego i trwającego wówczas sporu niemieckich badaczy, określonego terminem *Historikerstreit* (Kalicka, Witek, 2014, s. 616; Kącka, 2015, s. 63). Prekursorami badań w tym obszarze byli niemieccy historycy, którzy przyglądali się roli odniesień do przeszłości w dyskursie politycznym (Chwedoruk, 2018, s. 246). Ku problematyce polityki historycznej politologia zwróciła się w drugiej połowie XX wieku, co było opóźnione w porównaniu do jej potencjału badawczego, zwłaszcza w kontekście koncepcji „politologii historycznej” (Ibidem). Na przestrzeni lat 80. XX wieku nastąpiła zmiana paradygmatu badawczego w politologii. Wówczas badacze bardziej skupili się na scjentyistycznym i neoliberalnym podejściu do polityki, choć z upływem czasu ponownie zaczęto doceniać znaczenie dyskursu i idei w procesie politycznym (D.J. Hess, 2013; Geerlof, 2019). W efekcie polityka historyczna zaczęła być rozpatrywana zarówno z perspektywy legitymizacji władzy, jak i procesu podejmowania decyzji, gdzie historia pełni rolę punktu odniesienia (Chwedoruk, 2018 s. 247). Zaczęła się zatem objawiać jako zagadnienie złożone i wielowymiarowe, ponieważ wpływ na nie ma nie tylko sama historia, ale także sposób, w jaki różne reżimy i ośrodki decyzyjne ją interpretują i jej używają. Decyzje w obszarze polityki historycznej są więc kształtowane przez stopień wiedzy historycznej oraz przez kontekst polityczny, w którym są podejmowane.

Elke Fein (2000, s. 11-12) analizuje wpływ polityki na historię poprzez trzy pojęcia: *polity*, *politics* i *policy*. *Polity* odnosi się do ogólnego charakteru rządu i typów reżimów, wpływających na polityki historyczne. *Politics* dotyczy praktyki politycznej, interakcji grup i interesów w państwie, oraz debat nad interpretacją historii. *Policy* obejmuje techniczne aspekty

¹⁴ W polskiej literaturze przedmiotu termin „polityka pamięci” częściej używany jest przez socjologów, natomiast politolodzy chętniej używają terminu „polityka historyczna”. Termin „polityka historyczna” został wprowadzony do dyskursu w latach 80. XX wieku przez niemieckiego starożytnika Christiana Meiera. Drugi termin wywodzi się z języka angielskiego (*politics of memory*) (Kącka, 2015, s. 63). Zwolennicy terminu „polityka pamięci” argumentują, że „pamięć” lepiej oddaje sens tego pojęcia, ponieważ polityka pamięci nie polega na ustalaniu prawdy historycznej, ale na wykorzystaniu konkretnego obrazu przeszłości w celach politycznych (Ibidem, s. 64).

polityki i użycie historii jako narzędzia w podejmowaniu decyzji, np. uzasadnianie bieżących działań politycznych historycznymi wydarzeniami (Ibidem).

Podjęcie do polityki historycznej jako obszaru badawczego leżącego na pograniczu nauki historycznej i politologii podkreśla znaczenie interdyscyplinarności w analizie wpływu historii na współczesne dyskursy polityczne (Chwedoruk, 2018, s. 246). Synergia między historią a politologią, na którą wskazują badacze, objawia się poprzez wzajemne wzbogacanie metod badawczych obu dyscyplin. Historia dostarcza narzędzi umożliwiających głębsze zrozumienie przyczyn i skutków zjawisk politycznych, natomiast politologia pomaga w analizie implikacji historycznych dla współczesnych procesów politycznych (Ibidem). Tym samym polityka historyczna staje się polem, gdzie historia jest nie tylko przedmiotem badań, ale także narzędziem służącym do osiągnięcia określonych celów politycznych.

Jak wskazują badania, pomimo długotrwałego zainteresowania akademickiego wciąż wyzwaniem stanowi stworzenie jednolitej definicji polityki historycznej, która uwzględniałaby wszystkie jej aspekty i była akceptowalna dla szerokiego grona badaczy (Kącka, 2015; Wójcik, 2016; Chwedoruk, 2018). Niezdefiniowanie jasnych granic i zakresu działania polityki historycznej prowadzi do kontrowersji, szczególnie w kontekście postrzegania historii przez pryzmat celów politycznych, co często jest sprzeczne z dążeniem historii do obiektywizmu i prawdy.

Krytyka terminu „polityka historyczna”, zwłaszcza ze strony historyków, podkreśla obawy związane z potencjalnym instrumentalizowaniem historii (Kącka, 2015, s. 64). Niepokój ten wynika z przekonania, że historia powinna pozostać dziedziną poszukującą obiektywnej prawdy, a nie służącą jako narzędzie w rękach polityków do kształtowania narracji zgodnie z bieżącymi interesami. Dążenie do neutralizacji negatywnych konotacji związanych z polityką historyczną, podjęte przez historyków idei, ukazuje trudności w oddzieleniu naukowej analizy historii od jej wykorzystania w publicznym dyskursie politycznym¹⁵ (Ibidem, s. 78).

Edgar Wolfrum (1999, s. 31-32) zaznacza, że polityka historyczna opiera się na sferze symbolicznej, publicznych obrazach i przedstawieniach historycznych, rytuałach i dyskursach upamiętniających przeszłość oraz na zagadnieniach związanych z przeszłością. Definicja „polityki historycznej” zaproponowana przez autora tłumaczy ją jako „pole aktywności i polityki, na którym rozmaici polityczni aktorzy przypisują przeszłości konkretne interesy polityczne, a następnie walczą o ich akceptację wśród opinii publicznej” (Ibidem, s. 58). Zdaniem Wolfruma (Ibidem, s. 26) kreatorzy polityki historycznej są jednocześnie współtwórcami kultury historycznej społeczeństwa. Autor określa ich jako „elity opiniotwórcze”, wśród których wymienia polityków,

¹⁵ W wyniku instrumentalnego podejścia do realizacji „polityki historycznej” na gruncie niemieckim pojęcie szybko nabrało negatywnych konotacji, zwłaszcza w kontekście debat na temat narodowego socjalizmu (Kącka, 2015, s. 63). W związku z tym w latach 90. XX wieku, obok *Geschichtspolitik* (polityka historyczna), zaczęto stosować termin *Vergangenheitspolitik* (polityka wobec przeszłości) (Kącka, 2015, s. 63; Łuczewski, 2016, s. 243).

dziennikarzy, intelektualistów oraz naukowców. Podobnych kreatorów wyróżnia Harald Schmidt, z tą różnicą, że używa terminów: klasa polityczna, media oraz historycy (za: Kącka, 2015, s. 67).

Odpowiadając na pytanie dotyczące uczestników procesu formowania i negocjowania współczesnej polityki historycznej, Robert Traba (2010, s. 317) wyróżnia ich cztery typy: (1) rząd (reprezentacja polityczna), (2) samorządy, (3) media niezależne oraz (4) społeczeństwa obywatelskie tworzące stowarzyszenia i organizacje. Kącka (Ibidem, s. 70) zwraca dodatkowo uwagę na przedstawicieli świata naukowego, którzy pod pretekstem badań naukowych mogą ulec pokusie manipulacji i instrumentalizacji przeszłości i realizować określoną politykę historyczną¹⁶. Inną grupą pominiętą przez Trabę, a uwzględnioną przez Kącką (Ibidem), są twórcy kultury określane przez autorkę jako „elity refleksyjne”. Pisząc o kreatorach polityki historycznej, autorka konkluduje, iż jej twórcami są różnorodne grupy, które konkurują ze sobą, uważając, że mają prawo do interpretowania rzeczywistości, w tym także historii (Ibidem, s. 67). Według badaczki grupy te obarczają przeszłość swoimi indywidualnymi celami i interesami, co oznacza, że wykorzystują historię w sposób instrumentalny, aby ich działania były jak najbardziej efektywne.

Podstawowe założenia polityki historycznej sugerują jednak, że jej głównymi twórcami w danym państwie są aktualnie rządzący, którzy w przypadku zbieżnych intencji z ugrupowaniami opozycyjnymi mogą nawet kreować ją wspólnie z nimi (Ibidem, 2015, s. 68). Wójcik (2016, s. 446) argumentuje, że formowanie polityki historycznej nie powinno być pozostawione w rękach polityków, którzy mogą wykorzystywać historię w sposób nieprzejrzysty, zwłaszcza podczas kampanii wyborczych. Zamiast tego, kluczową rolę w kształtowaniu polityki historycznej powinny pełnić instytucje naukowe, badawcze i ośrodki naukowe, które, mimo swoich ograniczeń, posiadają największe kompetencje w dążeniu do prawdy. Jako przykład dobrych praktyk, Wójcik (Ibidem) wskazuje na działalność *public history* w Stanach Zjednoczonych, gdzie profesjonalni historycy aktywnie angażują się w upowszechnianie wiedzy historycznej poza granicami akademii. W warunkach demokratycznych przeniesienie odpowiedzialności za politykę historyczną na środowiska naukowe może ograniczyć możliwości jej wykorzystania do celów propagandowych.

Instytucje naukowe, dzięki zaangażowaniu w debaty o różnorodnych interpretacjach wydarzeń historycznych, mogą promować bardziej zróżnicowane i obiektywne narracje. Pod nadzorem naukowym polityka historyczna miałaby szansę charakteryzować się wyższymi standardami analizy i prezentacji danych, co z kolei mogłoby przeciwdziałać tworzeniu stronniczych lub manipulowanych narracji, typowych dla dyskursu propagandowego¹⁷. Jeśli narracje historyczne opierają się na badaniach i dowodach naukowych, mogą zyskać większą

¹⁶ Podobne obawy wyrażane są w stosunku do przedstawicieli mediów, jednak – jak podkreśla Kącka (2015, s. 70) – zarzuty mówiące o manipulacyjnych tendencjach środowiska dziennikarskiego i publicystycznego są powszechne i dotyczą wszystkich poruszanych w mediach tematów, nie tylko tych związanych z przeszłością.

¹⁷ Vide: Nijakowski, 2008, s. 44-45.

akceptację na arenie międzynarodowej, wpływając jednocześnie na wiarygodność i reputację państwa czy grupy. Taki stan rzeczy może w istocie stanowić silniejszy argument przeciwko nadmiernemu manipulowaniu historią w celach politycznych. Mimo to należy podkreślić, że oddanie polityki historycznej środowiskom naukowym nie jest gwarancją tego, iż narracje historyczne nie będą wykorzystywane do celów propagandowych (Isacoff, 2005; Honeycutt, 2020), a manipulacje czy interpretacje stronnicze znikną z przestrzeni publicznej. Ponadto różnice w interpretacjach faktów historycznych między naukowcami mogą prowadzić do toczących się latami sporów, a te bywają wykorzystywane w celach politycznych.

Pamięć grupy buduje się nie tylko na poziomie państwowym, ale także lokalnym, w samorządach i domach, gdzie przekazywana jest opowieść o historii (Wójcik, 2016, s. 448). Dlatego w polityce historycznej ważne jest ujęcie różnorodności pamięci zbiorowej obywateli zarówno na poziomie regionalnym, jak i grupowym (Nijakowski, 2008, s. 256). Znaczące dysproporcje między państwowym a lokalnym wymiarem pamięci zbiorowej zauważa Kącka (2015, s. 68-69), która rozwijała problem lokalnego wymiaru polityki historycznej. Zdaniem cytowanej autorki zamiast tworzenia unikalnej, lokalnej polityki historycznej, częściej można zauważyć tendencje do naśladowania głównych trendów w obszarze kształtowania pamięci, które są stosowane na szczeblu centralnym (Ibidem). W związku z tym w ramach skutecznej polityki historycznej powinno się zapewnić równe możliwości pielęgnowania pamięci zarówno w większych, jak i mniejszych muzeach i instytucjach kultury² (Wójcik, 2016, s. 445). Należy jednak pamiętać, że na te instytucje i ich zdolność do kształtowania polityki historycznej wpływ mają także instytucje niepaństwowe, wymienione wśród kreatorów przez Trabę (2010, s. 317) jako „stowarzyszenia, organizacje i inne formy społeczeństwa obywatelskiego”. Rolę instytucji niepaństwowych, stymulujących pamięć o przeszłości, pełnią także organizacje międzynarodowe (np. Unia Europejska) oraz instytucje religijne (np. Kościół katolicki) (Kącka, 2015, s. 69).

Ostatecznie, decyzja o tym, kto ma kształtować politykę historyczną, jest złożonym wyborem i zależy od wielu czynników, w tym od wizji państwa, jego systemu politycznego oraz stosunku do nauki i edukacji. Zdaniem Wolff-Powęskiej (2007, s. 10) prawo do prowadzenia polityki historycznej wymaga publicznej legitymizacji, zatem realizacja założeń polityki historycznej w rzeczywistości w znacznym stopniu ogranicza się do działań reprezentantów klasy politycznej. W efekcie jej założenia realizowane są głównie przez instytucje państwowe, począwszy od instytucji finansowych, przez sądowe, aż po kulturowe i edukacyjne (Kącka, 2015, s. 68). W wymiarze państwowym dodatkową rolą państwa w zakresie polityki historycznej jest stworzenie przestrzeni do debaty, w której mogą uczestniczyć wszystkie wymienione wyżej podmioty, tj. rządzący, samorządowcy, działacze lokalni, niezależne media, naukowcy, artyści, działacze społeczni *etc.* (Ponczek, 2011, s. 188-189).

W celu kształtowania lub promowania określonej interpretacji historii państwo oraz inne podmioty mają do dyspozycji bogate instrumentarium polityki historycznej. Dokonując przeglądu różnych sposobów klasyfikacji narzędzi, Chwedoruk (2018, s. 264) wyróżnił ich trzy główne kategorie: narzędzia prawno-instytucjonalne; nauka, edukacja i sfera idei; oraz polityka symboliczna. Pierwszy zbiór dotyczy narzędzi opartych na systemie prawnym oraz strukturach instytucjonalnych (Ibidem, s. 265-272). Mogą to być akty prawne, które określają oficjalną wersję historii, ustawy dotyczące edukacji historycznej, a także różne instytucje, takie jak: muzea, komisje prawdy i pojednania czy urzędy ds. pamięci narodowej. Owe instytucje oraz obowiązujące akty prawne mogą determinować to, jak historia jest interpretowana, prezentowana i nauczana (Ibidem). Instrumentarium nauki, edukacji i sfery idei dotyczy narzędzi związanych z akademickim i edukacyjnym badaniem historii (Ibidem, s. 272-278). Ta kategoria narzędzi może obejmować programy nauczania, podręczniki szkolne, prace naukowe oraz publiczne dyskusje na temat historii. Za ich pośrednictwem państwo lub inne podmioty mogą promować określone interpretacje historii, zachęcać do badań w określonych obszarach lub propagować pewne idee i ideologie związane z przeszłością (Ibidem). Narzędzia polityki historycznej określane jako polityka symboliczna używane są do budowania narodowej tożsamości i pamięci kolektywnej poprzez symbole, uroczystości, upamiętnienia i inne formy ekspresji kulturowej (Ibidem, s. 278-293). W przestrzeni jej oddziaływania znajdują się: pomniki, rocznice, święta narodowe, uroczystości upamiętniające ważne wydarzenia historyczne czy też różnego rodzaju inicjatywy mające na celu zachowanie dziedzictwa kulturowego (Ibidem). Wspólnym celem wszystkich tych narzędzi jest kształtowanie społecznej percepcji historii, wpływanie na to, jak społeczeństwo rozumie i interpretuje swoją przeszłość oraz promowanie określonych wartości, idei i narracji związanych z historią narodu lub społeczności.

Dokonując opisu poszczególnych kategorii narzędzi polityki historycznej, Chwedoruk (Ibidem, s. 293) zwraca jeszcze uwagę na istotność kultury popularnej, która – jak podkreśla – w każdej epoce stanowiła instrument polityki historycznej. Kultura popularna często zawiera się w kategorii narzędzi symbolicznych, zwłaszcza jeśli chodzi o tworzenie i przekazywanie symboli oraz narracji. Dzieła kultury popularnej traktowane jako reprezentacja pewnych wartości, wydarzeń czy idei, mogą inspirować ludzi do dalszego zgłębiania wiedzy historycznej. Jako narzędzie polityki historycznej kultura popularna ma więc unikalną zdolność do kształtowania i zmieniania percepcji historii na masową skalę, w sposób, który jest trudny do osiągnięcia przez bardziej formalne instrumenty (van Zoonen, 2000). Jednocześnie jest ona często mniej kontrolowana przez instytucje państwowe niż na przykład edukacja formalna (Ibidem). Uwzględniając współczesną szeroką skalę i natychmiastowość oddziaływania, jakie kultura popularna ma na ludzi, między innymi poprzez

filmy, muzykę, literaturę popularną, gry komputerowe czy seriale telewizyjne, można argumentować, iż zasługuje ona na odrębną, czwartą kategorię.

A. Assmann (2013, s. 89) zauważa, że historia mediów jest jednocześnie historią pamięci, co można również odnieść do historii popkulturowych narzędzi polityki historycznej. Przed erą filmu, jako głównego narzędzia przekazu historycznego, prasa oraz wydawnictwa popularnonaukowe były szeroko wykorzystywane w popularyzacji wiedzy historycznej (Chwedoruk, 2018, s. 296). W erze globalizacji i cyfryzacji zmienia się już sposób dystrybucji i przekazywania wiedzy, co stawia nowe wymagania wobec atrakcyjności i dostosowania formy przekazu do specyfiki odbiorców. Tradycyjne metody edukacji historycznej, takie jak wykłady, wystawy czy publikacje naukowe, mimo swojej wagi, coraz częściej okazują się niewystarczające w dotarciu do szerokiej publiczności (Chutnik, 2014, s. 8). W odpowiedzi na te wyzwania, media społecznościowe i inne nowoczesne technologie stają się kluczowymi narzędziami w edukacji historycznej, umożliwiając dotarcie do szerokiego grona odbiorców w atrakcyjny i przystępny sposób. Inwestycje w multimedia, takie jak filmy, aplikacje mobilne i interaktywne strony internetowe, znacząco wzrastają (Ibidem). Autorka niniejszej pracy reprezentuje perspektywę zgodnie z którą kultura popularna, choć można ją częściowo zaliczyć do polityki symbolicznej, odgrywa tak znaczącą rolę, że warto rozważyć jej wyodrębnienie jako odrębnej kategorii w kontekście narzędzi polityki historycznej.

Analizując to zagadnienie, Chwedoruk (2018, s. 295-296) wskazuje na liczne przykłady wykorzystania filmu przez różne państwa i systemy polityczne do propagowania swojej wizji historii, legitymacji swojej władzy lub kształtowania określonej tożsamości narodowej. W ZSRR filmy takie jak *Iwan Groźny* (1944) czy *Wyzwolenie* (1969) pełniły zarówno funkcje propagandowe, jak i artystyczne, przedstawiając wizję historii sprzyjającą oficjalnemu dyskursowi. W Jugosławii film *Bitwa nad Neretwą* (1969) legitymizował powojenny ustrój, prezentując partyzancką walkę jako część globalnego oporu przeciwko faszyzmowi. W Polsce przedmiotem dyskusji w kontekście zgodności filmów z polityką historyczną władz PRL stały się między innymi seriale, takie jak *Cztery pancerni i pies* (1966–1970) czy *Stawka większa niż życie* (1968–1969) (Ibidem). Film jako narzędzie polityki historycznej może także służyć do badania własnej tożsamości narodowej, czego przykładem jest austriacki telewizyjny monolog *Der Herr Karl* (1961), w którym autorzy w formie satyry krytykowali narodowy konformizm.

Zagadnienie pamięci i pamiętania w obrębie popkultury ujęte jest w pojęciu „pamięci popularnej”. Termin ten obejmuje pamięć alternatywną, tworzoną poza hegemonicznymi strukturami pamięci, pamięć autoreferencyjną, odwołującą się do historii popkultury, oraz pamiętanie i wspomnianie jako tematykę obecną w produktach popkultury (Kupczyńska, 2014, s. 561). Kalina Kupczyńska (Ibidem) podkreśla, że charakterystycznym elementem pamięci

popularnej jest jej opozycyjny dyskurs w stosunku do oficjalnej historiografii. Pamięć popularna przeciwstawia się dominującym narracjom kształtowanym przez tradycyjne media, system edukacyjny i historyków.

Na ukonstytuowanie się koncepcji pamięci popularnej decydujący wpływ miały powstające w latach 70. i 80. XX wieku opracowania brytyjskich historyków¹⁸, którzy w swoich pracach bezpośrednio odwoływali się do teorii hegemonii Gramsciego oraz koncepcji tradycji wynalezionych Hobsbawma (Dziuban, 2014, s. 236). Foucault oraz badacze z Birmingham zwrócili uwagę na znaczącą rolę mediów masowych w tworzeniu „nowego kodu” pamięci popularnej (Kupczyńska, 2014, s. 561). Wcześniej pamięć ta wyrażała się głównie poprzez przekazy ustne, pieśni i literaturę brukową, natomiast media masowe nadały jej nową formę i zasięg (Ibidem). Dodatkowo, przeprowadzone przez brytyjskich autorów interdyscyplinarne badania nad hegemonicznymi konstrukcjami pamięci wskazały na decydującą rolę relacji między teraźniejszością a przeszłością dla krytycznej praktyki historiograficznej oraz procesów społecznego konstruowania pamięci (Dziuban, 2014, s. 236).

„Pamięć hegemoniczna” jest dyskursem służącym do podtrzymywania i powielania relacji władzy, określającym, które wersje przeszłości są obecne w przestrzeni publicznej oraz są zapamiętywane przez odbiorców (Ibidem, s. 236). W tym zakresie hegemonia jest efektem częściowego przyjęcia, zmiany lub wykluczenia elementów doświadczenia grup podporządkowanych. Koncepcja tradycji wynalezionych zakłada, że współczesne potrzeby warunkują kształt i charakter pamięci zbiorowej (Hobsbawm, 2008, s. 17-20). Obejmuje wytwarzane przez władze narodowe narracje o przeszłości, które implementowane są w systemie edukacji oraz publicznych ceremoniach. Teoria hegemoni kulturowej oraz koncepcja tradycji wynalezionych znalazły zastosowanie w dwóch kierunkach badań nad pamięcią zbiorową: krytycznych badaniach nad hegemonicznymi reprezentacjami przeszłości oraz w badaniach nad opozycyjnymi, alternatywnymi i kontrhegemonicznymi konstrukcjami pamięci (Dziuban, 2014, s. 238).

Na koncepcję hegemonii kulturowej uwagę zwrócili także badacze polityki historycznej, podkreślając, że narracja historyczna jest kluczem do stabilizacji władzy w społeczeństwie (Chwedoruk, 2018, s. 248-249). Gramsci (2011 [1950]) już w swoich pierwszych pracach, analizując rolę polityki historycznej w ramach systemów hegemonicznych, podkreślił, że każdy ruch polityczny tworzy własny język, który przyczynia się do formowania odrębnego dyskursu. Język ten, poprzez wprowadzanie nowych terminów, wzbogacanie istniejących pojęć o nową treść i tworzenie metafor, pełni kluczową rolę w kształtowaniu pamięci historycznej oraz percepcji

¹⁸ Przełomowe badania wykonywane były przez historyków i kulturoznawców Popular Memory Group (PMG) w Center for Contemporary Cultural Studies w Birmingham.

społecznych (Zeszyt Pierwszy § 43, 126). Gramsci zwraca uwagę na nierozzerwalne powiązania między językiem a światem materialnym, argumentując, że język nie jest jedynie zewnętrzną formą, lecz integralnym pojęciem świata, które wpływa na materialne doświadczenie ludzi (Zeszyt Piąty §123, 366).

Takie podejście wskazuje na znaczenie dyskursu historycznego nie tylko jako narzędzia w kształtowaniu społecznej świadomości, ale również jako czynnika wpływającego na realne struktury społeczne i polityczne. W ten sposób polityka historyczna, będąc elementem dominującej hegemonii, służy zarówno utrzymaniu władzy, jak i kształtowaniu tożsamości i pamięci zbiorowej. Pojęcie „hegemonii kulturowej”, zainspirowane myślą Gramsciego, wskazuje więc na ważną rolę idei i narracji w polityce historycznej (Molden, 2016). Rządzenie nie polega wyłącznie na siłowym kontrolowaniu społeczeństwa, ale również na kształtowaniu konsensu kulturowego (Ibidem, s. 127). W tym kontekście polityka historyczna ma kluczowe znaczenie dla stabilizacji władzy, stanowiąc nie tylko zwykły opis przeszłości, ale narzędzie w rękach rządzących, a jej celem jest kształtowanie postrzegania rzeczywistości społecznej (Ibidem).

W sferze polityki historycznej, kulturowa hegemonia manifestuje się poprzez dominujące narracje i interpretacje historii, które kształtują zbiorową pamięć społeczeństwa. Austriaccy badacze, tacy jak Berthold Molden (2009, s. 32) i Günther Sandner (2001, s. 14), zauważają istnienie „mnemohegemonii” oraz „hegemonicznej reprezentacji historii”. To wskazuje na obecność dominującej kultury pamięci w każdym społeczeństwie, która rywalizuje z „subkulturami pamięci” i „kontrpamięcią”. W wyniku wpływu kulturowej hegemonii niektóre historie zostają zapomniane, inne opowiadane, a jeszcze inne zepchnięte na margines (Molden, 2016, s. 127). Niemieccy i anglojęzyczni badacze również eksplorowali tę tematykę, wskazując na walkę o kulturową hegemonię jako kluczowy element w kształtowaniu politycznych wpływów (Chwedoruk, 2018, s. 249-250).

Narzędziem hegemonii jest kultura masowa, zatem umieszczenie polityki historycznej w jej kontekście powoduje, iż pamięć o przeszłości staje się narzędziem manipulacji, które wzmacnia dominującą kulturę pamięci (Gottdiener, 1985). W związku z tym, iż dominujące narracje odgrywają kluczową rolę w kształtowaniu tożsamości społecznej oraz pamięci zbiorowej, hegemonia kulturowa i polityka historyczna stają się ze sobą nierozzerwalnie związane. Relacja, jaka między nimi zachodzi, podkreśla znaczenie kultury w kształtowaniu percepcji oraz odpowiedzi na różnorodne wyzwania, w tym polityczne i gospodarcze.

Poza Chwedorukiem (2018) dzieła kultury popularnej w grupie narzędzi symbolicznych umieściła między innymi Kącka (2015, s. 71-74), która wśród grup narzędzi polityki historycznej, oprócz zagospodarowania przestrzeni symbolicznej państwa zarówno w wymiarze świadomościowym, jak i materialnym, wyodrębniła także działalność instytucji pamięci, edukację,

wychowanie i naukę oraz instrumenty związane z wymiarem sprawiedliwości (Ibidem) (Diagram 3).

Diagram 3 Narzędzia polityki historycznej i ich kategorie: przestrzeń symboliczna, edukacja, wychowanie oraz nauka, działalność instytucji pamięci, instrumenty wymiaru sprawiedliwości
Źródło: opracowanie własne na podstawie: Kącka, 2015, s. 71-74.

W pierwszej grupie, czyli w przestrzeni symbolicznej, zawarte są wszelkiego rodzaju narracje podparte materialnymi nośnikami, na przykład pomnikami, uroczystościami, rekonstrukcjami historycznymi itp., ale również media i produkty medialne (filmy, gry, portale internetowe o tematyce historycznej) (Wójcik, 2016, s. 443). Jako narzędzia polityki historycznej nośniki pamięci są wizualnym znakiem wyznawanych wartości, utrwalanym nie tylko poprzez stawianie pomników, ale także poprzez ich obalanie (Kącka, 2015 s. 71). Obserwując dbałość polityków o określone nośniki pamięci, można wyciągnąć wnioski dotyczące kierunku reprezentowanej przez nich polityki historycznej. Ważnym wyznacznikiem promowanych przez władzę wizji przeszłości jest kalendarz świąt państwowych i związane z nim rytuały, które są uznawane za podstawowy i najbardziej naturalny sposób opowiadania o przeszłości (Le Goff, 2007, s. 152).

Do drugiej grupy, tj. działalności instytucji pamięci, badaczka zalicza różnego rodzaju instytucje finansowane z środków publicznych, takie jak archiwa, biblioteki, muzea, teatry państwowe/narodowe, które zajmują się szeroko pojętą pamięcią i wspierają obowiązującą narrację. Jako aktorzy pamięci, instytucje stanowiące narzędzie polityki historycznej pełnią zarówno aktywną, jak i pasywną rolę (Kącka, 2015, s. 72). Pasywnymi określa się archiwa i biblioteki, które zajmują się archiwizowaniem, katalogowaniem i udostępnianiem materiałów z przeszłości. Z kolei muzea i teatry pełnią rolę aktywną, nie tylko prezentując przeszłość, ale również tłumacząc,

i ożywiając ją, wyjaśniając znaczenie poszczególnych obrazów i symboli. Niemniej jednak pasywne instytucje coraz częściej zyskują miano aktywnych, angażując się w przestrzeń interpretacyjną, na przykład poprzez organizowanie klubów dyskusyjnych, spotkań z autorami lub przygotowywanie wystaw (Ibidem).

Trzecia kategoria instrumentów polityki historycznej koncentruje się na sektorze edukacji szkolnej oraz na sferze badań naukowych. Instytucja szkolnictwa jako forum powszechnie dostępnej i nieodpłatnej edukacji, stanowi kluczowe miejsce dla implementacji założeń polityki historycznej, co zostało zaakcentowane w badaniach Kąckiej (2015, s. 73). Niezbędne jest jednakże zwrócenie uwagi na potencjalne ryzyko nadmiernej ingerencji w proces edukacyjny, która mogłaby naruszyć zasady demokracji, przekształcając szkołę w narzędzie propagandy, i umożliwiając skuteczną reedukację o wyraźnych i szybkich efektach. Mechanizmy rządowej kontroli nad treściami nauczania obejmują różnorodne środki, takie jak publiczne finansowanie szkół, nadanie nauczycielom i dyrektorom statusu funkcjonariuszy publicznych, centralizacja standardów edukacyjnych na poziomie ministerialnym, program bezpłatnych podręczników oraz ustawy o obowiązkach szkolnych. Oddziaływanie na sektor badań naukowych manifestuje się przede wszystkim poprzez mechanizmy przyznawania funduszy na działalność badawczą (Ibidem).

Ostatnia z wyodrębnionych kategorii narzędzi, odnosząca się do aspektów wymiaru sprawiedliwości, uwypukla kluczowe role prawne w kontekście polityki historycznej. Procesy, takie jak lustracja oraz procedury odpowiedzialności karnej dla byłych elit władzy są tu znaczącymi przykładami. W tym zakresie organy wymiaru sprawiedliwości przejmują funkcję narratorów historycznych, nadając kontekst i interpretację wydarzeniom z przeszłości. Ich działania wykraczają poza tradycyjną rolę egzekwowania praworządności, będącej fundamentem każdej demokratycznej struktury, kierując się także ku kształtowaniu percepcji i rozumienia przeszłości (Ibidem).

Prowadząc rozważania nad mechanizmami polityki historycznej, Kącka zwraca także uwagę na siedem odmiennych strategii w jej realizacji (Kącka, 2015, s. 75-77) (Tabela 2). Wymienione przez badaczkę mechanizmy są stosowane w różnych kontekstach politycznych i historycznych. Ich zrozumienie jest kluczowe do analizy oddziaływania polityki historycznej na społeczeństwo i dodatkowo pozwala obserwować sposób, w jaki różne siły polityczne kształtują narrację historyczną.

Tabela 2 Mechanizmy polityki historycznej

Strategia	Opis
Pamiętanie i zapominanie	To podstawowe mechanizmy działania w realizacji polityki historycznej. Polegają one na wykorzystaniu ludzkiego umysłu do selektywnego przypominania i zapominania wydarzeń i postaci historycznych.
Manipulacja historyczna	– <i>Suggestio falsi</i> : dystrybucja w przekazie publicznym jawnie fałszywych historii. – <i>Suppressio veri</i> : świadome pomijanie niewygodnych zdarzeń lub postaci w oficjalnej narracji (Tokarska-Bakir, 2008, s. 29).
Kompensacja	Aktywizowanie wydarzenia, które symbolicznie anuluje winę. Przesłanianie złego postępowania dobrymi przykładami.
Eksternalizacja	Całkowite odcięcie się od udziału w danym wydarzeniu lub przeniesienie sprawstwa na inną osobę bądź grupę.
Wyłączenie	Celowe niedopuszczenie do zapamiętania konkretnego doświadczenia. Mechanizm psychologiczny polegający na „sztuczce” umysłu: niedostrzeganie pewnych zjawisk oznacza, że ich nie ma.
Przeinaczenie	Odpowiednie dostosowanie danej opowieści do oczekiwanej narracji.

Zródło: opracowanie własne, na podstawie: Kącka, 2015, s. 75-77.

Kącka (2015, s. 62) przyjmuje, iż polityka historyczna jest obecna w każdym procesie sprawowania władzy, w związku z czym należy zwrócić uwagę na możliwie różne reakcje społeczne na sposób jej realizacji. Badaczka wyróżnia dwie skrajne postawy: emocjonalną i racjonalną. Osoby o postawie emocjonalnej widzą w polityce historycznej potencjalne źródło konfliktów i podziałów, podczas gdy osoby o postawie racjonalnej traktują politykę historyczną jako jedną z wielu polityk prowadzonych przez władzę, na równi z polityką gospodarczą, finansową, społeczną czy zagraniczną. Emocjonalny pierwiastek, który dzieli te dwie strony, sprawia, że osiągnięcie konsensu jest praktycznie niemożliwe (Ibidem).

Zdaniem Wójcik (2016, s. 447) skuteczna polityka historyczna powinna opierać się na dialogu z innymi (państwami, narodami, mniejszościami) oraz na krytycznej historiografii, ale jednocześnie powinna zachować świadomość rzeczywistego stanu rzeczy – być atrakcyjna i otwarta na różne wspólnoty pamięci i grzechy narodowe. Uwzględniając charakter zmediatyzowanych społeczności, kreatorzy polityki historycznej powinni dążyć do uatrakcyjnienia przekazu historycznego, co oznacza opowiadanie zrozumiałych historii z morałem, a nie zasypywanie odbiorcy danymi (Ibidem). Dodatkowo, działania w jej zakresie powinny być wielowymiarowe, co oznacza angażowanie odbiorcy w różnych obszarach jego życia, takich jak szkoła, praca czy czas wolny (Kącka, 2015, s. 71). Ważna jest również konsekwencja przekazu dbająca o eliminację sprzeczności w komunikacji i wzmacnianie promowanej wizji poprzez stosowanie różnych form upamiętniania, na przykład poprzez postawienie pomnika, nadanie imienia szkole, dodanie informacji w podręcznikach szkolnych czy stworzenie filmów dokumentalnych lub fabularnych (Ibidem). Jak wskazuje Wójcik (2016, s. 448), skuteczna polityka historyczna powinna być prowadzona w sposób aktywny i ofensywny, nie tylko poprzez reagowanie na wydarzenia, ale także

kształtowanie własnej, spójnej wizji historii. Jako kluczowe narzędzie Kącka wskazuje edukację i wychowywanie, które pomagają budować świadome i wykształcone młode pokolenie, dumne z tradycji swojego państwa.

Realizowana polityka historyczna często staje się tematem gorących dyskusji politycznych w mediach, w których uczestniczą nie tylko historycy i politolodzy, ale przede wszystkim publicyści, którzy nie stronią od formułowania subiektywnych opinii. Ponczek (2011, s. 188-189) odnotowuje, że pojęcie polityki historycznej jest nadużywane w polskim dyskursie publicznym, szczególnie przez polityków i publicystów o wyraźnych orientacjach ideologicznych. Jak zaznacza autor, niektórzy badacze i dziennikarze są uwikłani w bieżący kontekst polityczny, co może wpływać na ich podejście do polityki historycznej – działając jak lobbyści, wyznaczają bowiem określony kierunek ideologiczny polityki historycznej lub negują jej sens (Ibidem). Uwagę na tę tendencję zwraca także Łuczewski (2016, s. 244), który podkreśla, że w Polsce termin „polityka historyczna” stał się przedmiotem intensywnych debat i zyskał wyraźne konotacje polityczne. Kontynuując tę myśl, autor wskazuje, iż termin ten został zaadaptowany przez określone grupy polityczne, które przypisały mu specyficzne znaczenie i umieściły go w kontekście politycznej polemiki, głównie skierowanej przeciwko nurtom lewicowym i liberalnym. W praktyce termin ten często utożsamiany jest z postawami politycznymi prawicy, szczególnie z działaniami braci Kaczyńskich oraz ich krytyką wobec III Rzeczypospolitej (Ibidem).

Warto zaznaczyć, że zgodnie z analizą przeprowadzoną przez Łuczewskiego (2016, s. 222) geneza terminu „polityka historyczna” w polskim dyskursie publicznym ma swoje korzenie w drugiej połowie XIX wieku, czyli ponad 150 lat przed spopularyzowaniem go przez braci Kaczyńskich, założycieli i liderów PiS. W swojej diagnozie badacz ów odwołuje się do myśli filozofa Bronisława Trentowskiego (1843, s. 48-50), który utożsamiał „politykę historyczną” z „historyzmem politycznym”. Dla Trentowskiego centralnym założeniem „polityki historycznej” było przekonanie, że wszystko, co uznane, jest za stare, posiada wartość i charakter święty. Jednocześnie Trentowski krytykował tę koncepcję za jej niezdolność do adaptacji do nowych czasów i wyzwań. Filozof ten podkreślał potrzebę czerpania z zachodniej myśli politycznej i filozofii dziejów, apelując do polskiej emigracji o tworzenie nowych, niezwiązanych z przeszłością wizji przyszłości (Trentowski, 1843, s. 48-50; Łuczewski, 2016, s. 222).

Współczesne ujęcie polityki historycznej przez polskich badaczy nie stanowi bezpośredniej kontynuacji myśli Trentowskiego. Jak zaznaczono, termin ten, mimo swoich wczesnych antecedencji, nie był obecny w polskim dyskursie publicznym aż do przełomu XX i XXI wieku (Kalicka, Witek, 2014, s. 617). Wówczas pojęcie to zyskało na popularności głównie dzięki działaniom konserwatywnych intelektualistów skupionych wokół Ośrodka Myśli Politycznej w Krakowie (Traba, 2006, s. 80). W tamtym okresie jedną z pierwszych definicji polityki

historycznej przedstawił między innymi Marek A. Cichocki (1995), który o tym pojęciu mówił, iż jest to „wzmocnienie publicznego dyskursu o przeszłości, tak wewnątrz kraju, jak i na zewnątrz, poprzez różnego rodzaju formy instytucjonalizacji tego dyskursu. Ta instytucjonalizacja odbywa się na poziomie instytucji centralnych, państwowych, ale także na poziomie instytucji lokalnych – samorządowych, regionalnych” (cyt. za: Wójcik, 2016, s. 440). Rozpoczęło to dyskusje o „polityce historycznej”, jej znaczeniu, roli i sposobu funkcjonowania (Kalicka, Witek, 2014, s. 617). Z czasem debata ta rozszerzyła się na kwestie definicji i implementacji polityki historycznej w kontekście społeczeństwa demokratycznego (Ibidem).

Dyskutowane pojęcie na polskim gruncie naukowym najobszerniej rozwinął Nijakowski (2008, s. 43), który w swoim eseju socjologicznym zaproponował trzy ujęcia definicyjne „polityki historycznej”¹⁹. Pierwsze obejmuje wszelkie działania, które prowadzą do ugruntowania i wzmocnienia pamięci zbiorowej grupy lub do jej zmiany. Takie rozumienie jest najszersze, bowiem uwzględnia działania wszystkich obywateli, na zróżnicowanym poziomie, nie skupia się więc jedynie na działaniach publicznych czy aktorach politycznych ani na ich ideologicznych celach. W węższym znaczeniu politykę historyczną Nijakowski (Ibidem, s. 44) ogranicza do działań intencjonalnych, które jednostka podejmuje na forum publicznym. W tym zakresie zwraca się uwagę na publiczne aktywności aktorów społecznych, których celem jest ugruntowanie pamięci zbiorowej obywateli lub jej zmiana. Taka interpretacja pojęcia wyklucza z analizy prywatne rozmowy czy działania związane z wychowywaniem, na przykład edukowanie dzieci w kwestii patriotyzmu. Istotę drugiego ujęcia pojęcia polityki historycznej stanowią działania adresowane do społeczeństwa, takie jak publiczne wykłady, manifestacje, rekonstrukcje historyczne, publikacje czy eksponowanie symboli narodowych, między innymi wywieszanie flagi z okazji świąt narodowych. W ostatnim proponowanym ujęciu wśród publicznych aktywności stymulujących pamięć zbiorową Nijakowski (Ibidem, s. 44-45) wyróżnia jedynie te, które podejmowane są przez funkcjonariuszy państwowych. Określa je terminem „państwowa polityka historyczna”²⁰, przez co ogranicza zakres tego pojęcia jedynie do tych działań, które mają publiczną legitymizację. Najwęższe ujęcie autor proponuje wykorzystywać do badania formalnych działań organów państwa w zakresie pamięci o przeszłości, czyli tych realizowanych za publiczne pieniądze. „Państwowa polityka historyczna” różni się od pozostałych ujęć, gdyż obejmuje swym zakresem również działania o zasięgu międzynarodowym – w odróżnieniu od obywateli, rządzący jako reprezentanci całego narodu, promują na świecie daną narrację historyczną w imieniu państwa i obywateli, zatem

¹⁹ W odniesieniu do koncepcji prezentowanych przez Nijakowskiego (2008), który używa terminu „polityka pamięci”, autorka niniejszej pracy stosuje równoważny termin „polityka historyczna”, uznając, że oba te terminy, choć mogą być rozpatrywane w nieco różnych kontekstach, posiadają wystarczająco dużo wspólnych cech, aby być używane zamiennie. Zastosowanie terminu „polityka historyczna” w całym tekście pracy ma na celu zachowanie spójności terminologicznej i ułatwienie zrozumienia prezentowanych treści w kontekście szeroko pojmowanej debaty o roli pamięci w historii i społeczeństwie.

²⁰ Oryginalnie „Państwowa polityka pamięci” (Nijakowski, 2008, s. 44-45).

kierunek realizowanej „państwowej polityki pamięci” ma dodatkowo znaczenie w kontekście formalnych relacji międzynarodowych (Nijakowski, 2008, s. 43-45). Autor, proponując kompleksową definicję „polityki historycznej”, określa ją jako zbiór celowych działań podejmowanych przez polityków i urzędników, które są formalnie uzasadnione i mają na celu umocnienie, usunięcie lub zmianę określonych elementów społecznej pamięci”²¹ (Ibidem, s. 44).

Podobną definicję przedstawia Anna Wolff-Powęska (2007, s. 1), traktując to zagadnienie jako „świadome działanie klasy politycznej mające na celu kształtowanie zakresu i charakteru zbiorowej pamięci historycznej”. O świadomości i celowości pisał także Rafał Stobiecki (2008), który „politykę historyczną” interpretuje jako „synonim celowych i świadomych działań szeroko pojmowanych władz, zmierzających do utrwalenia w społeczeństwie określonych wizji przeszłości”. Również podejście Michała Łuczewskiego i Pauliny Bednarz-Łuczewskiej (2011, s. 19-20) zakłada, że „polityka historyczna” nie jest neutralnym czy spontanicznym procesem kształtowania pamięci historycznej, lecz świadomą, oficjalną i odgórną praktyką sterowaną przez państwo. Zgodnie z ich definicją, prezentowaną przez Łuczewskiego (2016, s. 248), polityka historyczna ma na celu konstruowanie, rozpowszechnianie i zaszczepienie w społeczeństwie określonych wyobrażeń przeszłości. Podkreślają oni zatem jej świadomy i zamierzony charakter, wskazując na państwo jako głównego aktora w tym procesie. Definicja ta sugeruje, że polityka historyczna jest narzędziem wykorzystywanym przez państwo do kształtowania i utrwalania konkretnej narracji historycznej, co może mieć dalekosiężne konsekwencje dla tożsamości i świadomości historycznej społeczeństwa.

Aspekt ten rozwijany jest w definicji Anny Wójcik (2016, s. 441), która przyjmuje, iż polityka historyczna to:

[...] kategoria historii, która służy kreowaniu świadomości historycznej społeczeństwa, w tym szczególnie świadomości przynależności terytorialnej oraz wzmocnieniu dyskursu o przeszłości w celu pielęgnowania stałych więzi narodowych niezależnie od zmieniającej się, bieżącej polityki państwa.

Badaczka podkreśla, iż w kontekście nauk politycznych, politykę historyczną można postrzegać jako pewnego rodzaju „towar”, który narody i państwa próbują „wprowadzić” na międzynarodowe rynki. „Towar” ten jest przez nie wykorzystywany do osiągnięcia celów politycznych i ekonomicznych (Ibidem). Podobnej analogii użył Chwedoruk (2018, s. 251), który wydarzenia historyczne określa jako „wymienialna moneta” we współczesnych geopolitycznych grach.

²¹ Powyższą definicję Nijakowski konstruował w czasie, kiedy dyskusja na temat polskiej polityki historycznej była skoncentrowana wokół działań PiS w tym zakresie. Mimo wyraźnej krytyki wobec praktyk prowadzonych przez Prawo i Sprawiedliwość, badacz ów nie odrzucił całkowicie idei „polityki historycznej”. Zamiast tego pragnął przekształcić ją w platformę dla racjonalnej debaty publicznej, która byłaby bardziej zdecentralizowana, kładąc nacisk na regionalność (Nijakowski, 2008, s. 254-256). Badacz rozumiał ten termin szerzej niż narzędzie państwowe czy prawicowe, a w swojej refleksji nad nim dążył do jego demokratyzacji, podkreślając, że nie tylko prawica czy państwo mają monopol na kształtowanie polityki historycznej, ale również lewica może i powinna rozwijać własne podejście do tego zagadnienia (Ibidem, s. 244-251). Proponowana przez niego wersja polityki historycznej miałaby cechować się krytycznym i pacyfistycznym podejściem, zamiast megalomańskim i militarystycznym, które – zdaniem autora – obserwować można w piśmowskim rozumieniu tego pojęcia (Ibidem, s. 257-258).

Niezależnie jednak od interpretacji i zakresu semantycznego pojęcia można zauważyć, iż w większości definicji badacze przypisują kreatorom polityki historycznej intencjonalność, świadomość i arbitralność podejmowanych działań (Kącka, 2015, s. 66). Różne ujęcia definicyjne łączy również spostrzeżenie, iż w ramach praktyki politycznej konieczne jest zinstytucjonalizowanie działań państwa w zakresie owej polityki. Kolejna prawidłowość wskazuje na konieczność istnienia konkretnego interesu politycznego, który determinuje selekcję i interpretację narracji historycznych. Ostatni element uwzględniany przez autorów wskazuje na chęć wpływania aktorów na świadomość i sposób pamiętania wspólnoty społecznej w celu kształtowania jej tożsamości politycznej, wartości i postaw²² (Ibidem, s. 66).

W świetle przedstawionych definicji polityki historycznej przez różnych autorów, można podsumować, iż polityka historyczna wydaje się złożonym procesem, w którym świadome i strategiczne działania państwa oraz jego instytucji mają na celu kształtowanie zbiorowej pamięci historycznej. Można ją uznać za narzędzie wykorzystywane przez władze do selektywnego przedstawiania i interpretowania wydarzeń historycznych w taki sposób, by służyło to określonym celom politycznym, tożsamościowym czy nawet geopolitycznym. W tym kontekście polityka historyczna staje się mechanizmem wpływającym na społeczną percepcję historii, a przez to na tożsamość narodową, wartości i postawy obywateli. Wykracza ona poza prostą relację z przeszłością, stając się częścią aktywnego dyskursu o teraźniejszości i przyszłości państwa. Jest to proces, który może przybierać różne formy, od edukacji i kultury, po politykę zagraniczną, zawsze z naciskiem na kreowanie spójnej i często idealizowanej narracji narodowej.

Polska polityka historyczna jako zagadnienie naukowe budzi zainteresowanie między innymi dlatego, że realizowana była jeszcze przed skonstruowaniem i ugruntowaniem się rodzimego odpowiednika *Geschichtspolitik*. W ciągu ostatnich dekad doszło w Polsce do zmian w podejściu do polityki historycznej, co – zdaniem Kąckiej (2015, s. 60) – bezpośrednio związane jest z ewolucją sposobów odnoszenia się do przeszłości i ciągłymi dyskusjami na ten temat w sferze publicznej, które odbywają się przynajmniej na trzech płaszczyznach: politycznej, akademickiej i intelektualnej²³ (Ibidem). W pierwszych fazach owej debaty autorzy zaznaczali, iż polityka historyczna nie powinna być tematem dyskursu prowadzonego tylko przez publicystów i media, zatem konieczne stało się przeprowadzenie szczegółowych badań dotyczących różnych sytuacji, w których polityka była prowadzona z odwołaniami do historii (Ponczek, 2011, s. 189). Naukowe podejście do rozważań na temat polityki historycznej stało się istotnym wyzwaniem dla polskiego

²² Analiza polskiej literatury dotyczącej polityki historycznej wskazuje na trzy dominujące właściwości tego obszaru: „krótki oddech”, charakter polemiczny oraz zbieg perspektyw analitycznej i ideologicznej (Kończal, Wawrzyniak, 2011, s. 34-35). W polskiej refleksji nad polityką historyczną dominuje pytanie, czy państwo powinno w ogóle zajmować się polityką historyczną i jeśli tak, to w jakim zakresie (Kończal, Wawrzyniak, 2011; Łuczewski, 2016, s. 249).

²³ Sferą intelektualną autorka określa pisarzy, publicystów, artystów oraz osoby powszechnie uznawane przez społeczeństwo za autorytety (Kącka, 2015, s. 60).

dyskursu historycznego początku XXI wieku, jednak z uwagi na emocjonalny charakter – trudnym – niezależnie od reprezentowanej dyscypliny naukowej (Kącka, 2015, s. 62). Badacze podkreślają, iż naukowa analiza „polityki historycznej” powinna skłaniać autora do traktowania jej jako „ideologicznie neutralnej kategorii analitycznej”, zamiast zaangażowania emocjonalnego (Rydel, 2011, s. 29; Kącka, 2015, s. 62). Jednakże wiele osób, zwłaszcza w środowisku historyków, nie zgadza się z taką interpretacją polityki historycznej, co – zdaniem zwolenników racjonalnego podejścia – związane jest z nierozumieniem specyfiki polityki i jej podstawowego kryterium oceny, jakim jest skuteczność (Kącka, 2015, s. 62).

Analizując sposoby wykorzystywania historii przez polityków, Nijakowski (2008, s. 242-244) wyróżnił trzy obecne w Polsce rodzaje polityki historycznej: konserwatywny (prawicowy), rewizjonistyczno-krytyczny (lewicowy) i liberalno-konserwatywny. Każdy z tych modeli prezentuje odmienną wizję tożsamości narodowej i sposobu przekazywania historii. W modelu konserwatywnym polityka pamięci opiera się na wzmocnieniu i podtrzymywaniu tradycyjnych elementów pamięci zbiorowej, które stanowią fundament tożsamości narodowej (Ibidem, s. 242). W tym podejściu istnieją jasno wyznaczone granice tego, co uznaje się za akceptowalne w interpretacji historii narodowej. Debata publiczna koncentruje się na podkreślaniu tych elementów oraz na marginalizacji głosów, które wyrażają kontrowersyjne lub odmienne opinie. Kluczowe są wspólne rytuały, które wzmacniają poczucie wspólnotowości. Przykładem realizacji tego modelu jest polityka historyczna prowadzona przez Prawo i Sprawiedliwość, która kładzie nacisk na heroizowanie i sakralizację pewnych wydarzeń historycznych (Ibidem, s. 242-243). Model rewizjonistyczno-krytyczny zakłada, że narodowa tożsamość jest jednym z wielu aspektów tożsamości jednostki (Ibidem, s. 244). W ramach tego modelu przeszłość narodowa może być krytycznie oceniana, a historyczne narracje analizowane z perspektywy demitologizacji. Podejście rewizjonistyczno-krytyczne neguje homogeniczność narodową i dąży do prezentowania różnorodności tożsamości. Akcentuje różne strony historii narodowej, ukazując białe plamy i zbrodnie popełnione przez własny naród. Jako przykład realizacji tego modelu Nijakowski (Ibidem, s. 243) wskazuje środowisko „Krytyki Politycznej”. W ostatnim wyodrębnionym modelu, liberalno-konserwatywnym, dostrzega się natomiast potrzebę wspólnej tożsamości i pamięci zbiorowej, ale przy jednoczesnym uznaniu różnorodności społeczeństwa (Ibidem). To podejście nie odrzuca mitów narodowych, ale wprowadza elementy pluralizmu i otwartości na inne wspólnoty pamięci. W tym modelu istnieje przestrzeń dla krytyki pewnych treści pamięci zbiorowej, ale istotne jest zachowanie podstawowych mitów i wartości narodowych. Zwolennicy tego modelu akcentują znaczenie pluralizmu w obrębie wspólnoty narodowej (Ibidem, s. 243-244).

Stobiecki (2008) natomiast wyróżnia dwie główne perspektywy polityki historycznej, zależne od charakteru systemu politycznego. W reżimach totalitarnych polityka ta objawia się poprzez intensywną propagandę i represje, mające na celu promowanie jednolitej, rządowej wersji historii i tłumienie alternatywnych punktów widzenia. W państwach demokratycznych z kolei polityka historyczna przybiera formę dynamicznej interakcji między władzą a społeczeństwem, gdzie różnorodne interpretacje historii mogą koegzystować i rywalizować ze sobą w kontekście kulturalnym (Ibidem). Eugeniusz Ponczek (2011, s. 175) zauważa, iż polityka historyczna w państwach demokratycznych jest prowadzona w sposób, który dąży do osiągnięcia wysokiej skuteczności przy jednoczesnym unikaniu konfliktów zarówno na poziomie krajowym, jak i międzynarodowym, co wpisuje się w założenia modelu liberalno-konserwatywnego. Realizowana w sposób umiejętny polityka historyczna kieruje się ku osiągnięciu konsensu. Demokratyczne państwa nie są zobowiązane do prowadzenia wyraźnie zdefiniowanej polityki historycznej, kierowanej przez specjalnie utworzony w tym celu ośrodek decyzyjny, w związku z czym w wielu przypadkach nie mają one oddzielnej jednostki rządowej odpowiedzialnej za ten rodzaj polityki. Polityka historyczna może być jednak realizowana w zależności od potrzeb. W Polsce, na przykład, Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Ministerstwo Edukacji Narodowej oraz Ministerstwo Spraw Zagranicznych mogą podejmować działania w tym zakresie²⁴ (Ibidem). W reżimach autorytarnych i totalitarnych za realizację polityki historycznej często odpowiedzialny jest departament informacji i propagandy, który prezentuje zmanipulowane informacje o przeszłości. W systemach niedemokratycznych polityka historyczna jest integralna i dyktowana przez autokratycznych liderów i dyktatorów, którzy stoją na czele partii politycznych sprawujących niepodzielną władzę (Ibidem).

1.3. Ewolucja polskiej polityki historycznej – od PRL do początków XXI wieku

Andrzej Paczkowski (sine anno, s. 3) wskazuje, że choć polityka historyczna w Polsce Ludowej nie osiągnęła skrajności „pamięciobójstwa” na wzór nazistowski czy stalinowski, to jednak doświadczyła wszechstronnej manipulacji w niektórych obszarach historii. Władze PRL wykorzystywały różnorodne narzędzia, takie jak tradycyjne symbole, mitologia oraz edukacja, aby kontrolować przeszłość, kształtować tożsamość narodową i umacniać swoją legitymację

²⁴ W debacie na temat polskiej polityki historycznej Andrzej Nowak podkreślał głębokie powiązania między polityką historyczną a prawem w Polsce, wskazując na Konstytucję III Rzeczypospolitej jako źródło tych zależności. Mimo pewnych kontrowersji wokół jej treści, zwłaszcza preambuły, Konstytucja zawiera wytyczne wskazujące na obowiązek państwa w zakresie prowadzenia polityki historycznej. Fragment preambuły, który autor wówczas przytaczał, podkreśla wagę dziedzictwa narodu, walki o niepodległość i kultury zakorzenionej w chrześcijaństwie. Te wartości są przedstawione jako kluczowe dla identyfikacji Polski i jej obywateli i składają się na dziedzictwo stanowiące integralną część podstawy prawnej państwa. Autor wskazał również na inne artykuły Konstytucji, tj. art. 5. i 6., które podkreślają znaczenie historii. Zdaniem autora polityka historyczna to nie tylko konieczność, ale także obowiązek Państwa Polskiego zakotwiczony w Konstytucji (Polak, Ruman, 2006, s. 4-5).

(Paczkowski, s. 3-6). Manipulacja historyczna była więc stosowana jako środek budowania poparcia społecznego dla reżimu komunistycznego. Rządzący dążyli do stworzenia jednolitej narracji historycznej, zgodnej z oficjalną ideologią komunistyczną, wykorzystując do tego między innymi obchody rocznic i inne działania symboliczne, jak usuwanie starych pomników i stawianie nowych (Nijakowski, 2008, s. 115). W kontekście miejsc pamięci już w 1946 roku dokonano odbudowy Grobu Nieznanego Żołnierza, dodając ziemię z pól bitewnych i zapalając wieczny znicz, co było aktem hołdu dla poległych, a także służyło budowaniu jedności narodowej i patriotyzmu. Takie działania miały także charakter polityczny i stanowiły odpowiedź na niemiecką propagandę, podkreślając ofiarności Polski w walce z Niemcami. Transformacja krajobrazu była narzędziem prezentacji nowych wartości i ideologii, a równocześnie służyła celom politycznym polegającym na eliminacji elementów przeszłości, które były niezgodne z oficjalnym przekazem reżimu (Ibidem).

Również organizowanie uroczystości rocznicowych było sposobem na kontrolowanie interpretacji przeszłości oraz budowanie kolektywnej pamięci umacniającej tożsamość narodową w duchu ideologii komunistycznej. W okresie istnienia Polski Ludowej władze komunistyczne podjęły próbę modyfikacji kalendarza świąt, starając się zastąpić tradycyjne polskie święta narodowe, takie jak Święto Konstytucji 3 Maja oraz Święto Odzyskania Niepodległości 11 listopada, nowymi datami zgodnymi z socjalistyczną ideologią, jak Święto 22 lipca (*Ustawa z dnia 18 stycznia 1951 r. o dniach wolnych od pracy, Dz.U. 1951 nr 4 poz. 28*). Nie udało się ówczesnej władzy zastąpić pozostałych tradycyjnych świąt, zwłaszcza tych o znaczeniu religijnym. Święta religijne pozostały w kalendarzu z powodu silnych tradycji i głębokiej religijności polskiego społeczeństwa. Dodatkowo, komuniści wprowadzili Święto Pracy 1 maja, które miało symbolizować międzynarodową solidarność pracowniczą (Ibidem). Pomimo tych zmian, próby całkowitego usunięcia świąt odzwierciedlających polską tożsamość i historię spotkały się z oporem społecznym, co pokazuje, jak trudno było zignorować głęboko zakorzenione tradycje narodowe i religijne.

Władze PRL, dążąc do legitymizacji nowego ustroju, starały się wzmocnić pamięć o miejscach i wydarzeniach związanych z I Rzeczpospolitą (Ibidem). Poprzez odwoływanie się do tych historycznych korzeni, próbowano przedstawić Polską Rzeczpospolitą Ludową jako prawowitą spadkobierczynię narodowych tradycji, nawiązującą do głębszej, narodowej przeszłości. Taka strategia miała na celu przekonanie społeczeństwa, że PRL kontynuuje i chroni wartości narodowe, których podstawy zostały ukształtowane już w czasach I Rzeczypospolitej. Nijakowski (Ibidem, s. 119) opisuje, iż w ramach polityki historycznej partia całkowicie inkorporowała chłopów i proletariat w ramy wspólnoty narodowej, dając im uczucie przynależności i wspólnoty. Autor wskazuje także na pewne aspekty ekskluzywności etnicznej, sugerując, że PRL promowała

wizję jednolitego państwa. Jak zauważa, dominująca retoryka PRL jako państwa jednolitego narodu, była wówczas zgodna z powszechnymi przekonaniem społecznymi (Ibidem, s. 120-121). Dominującą retoryką pozostawała także antyniemiecka propaganda. To odniesienie do antyniemieckiego nastroju sugeruje, że władze PRL starały się budować tożsamość narodową poprzez podkreślanie jedności wobec wspólnego wroga – Niemiec. Omawiając postawy wobec różnych grup etnicznych w Polsce Ludowej, Nijakowski (Ibidem, s. 119) wzmiankuje także, iż krwawe czystki etniczne na obszarach spornych i pamięć o tych wydarzeniach doprowadziły do nienawiści także wobec Ukraińców.

Polityka historyczna PRL charakteryzowała się specyficznym podejściem do symboli narodowych, które były intensywnie eksploatowane, co prowadziło do ich dewaluacji. Jako przykład takiej praktyki Nijakowski (Ibidem, s. 115) podaje pamięć o bitwie pod Grunwaldem, która w okresie PRL została przekształcona w narzędzie polityczne, a nadużywanie tego symbolu w dyskursie publicznym doprowadziło do znaczącej erozji jego autentycznego znaczenia²⁵. Pisząc o polityce historycznej prowadzonej w okresie PRL, badacze zaznaczają jednak, że sytuacja w Polsce różniła się od innych państw komunistycznych przede wszystkim istnieniem autonomicznie umocowanego Kościoła katolickiego, który wyznaczał własny kierunek i sposób postrzegania przeszłości i przez lata pełnił rolę „strażnika pamięci” (Paczkowski, sine anno, s. 3; Kącka, 2015, s. 69). Paczkowski (sine anno, s. 4) działalność Kościoła określa terminem „polityki historycznej opozycji”, argumentując, iż była ona związana z innymi formami wyrażania i ekspresji dotyczących historii, podobnie jak działania pluralistycznej opozycji, która nie była centralnie zarządzana ani sterowana. Od połowy lat 70. XX wieku politykę historyczną prowadzoną przez Kościół wspierały dodatkowo wydawnictwa drugiego obiegu, które zaczęły pojawiać się w Polsce w latach 1976-1978 i tworzyły podstawę do podjęcia regularnej „wojny o przeszłość” z komunistami (Ibidem). Jak podaje Magdalena Mikołajczyk (1998, s. 20), do 1989 roku wydano około 6,5 tys. druków zwartych, wśród których pozycje wprost dotyczące historii stanowiły według niektórych szacunków nawet 25% całości.

W okresie PRL nieoficjalne wersje historii docierały do Polaków w różnych formach: od naukowych opracowań, przez eseje, artykuły publicystyczne, wspomnienia, wywiady, skrypty dla uczniów, aż po broszury propagandowe. Celem wydawanych publikacji (które często były przedrukami tytułów emigracyjnych lub tłumaczeniami) było rozpowszechnianie wiedzy o treściach pomijanych lub zniekształcanych w państwowym systemie edukacji, co w praktyce prowadziło do podważania legitymacji komunistycznego systemu (Paczkowski, sine anno, s. 4).

²⁵ Autorzy wskazują, iż po wojnie i przewrocie w 1960 roku mit Grunwaldu uległ dekonstrukcji w wyniku dwóch procesów. Po pierwsze, mit ten był zawłaszczany przez reżim komunistyczny, co miało na celu zdyskredytowanie krytyków systemu. Po drugie, stopniowa ideologizacja i komercjalizacja celebracji Grunwaldu wpłynęły na utratę pierwotnego, emocjonalnego związku z tym wydarzeniem (Traba, 2006, s. 212; Nijakowski, 2008, s. 116).

Fakt, że ówczesna opozycja w Polsce, zaczynając od połowy lat 70. XX wieku, intensyfikowała swoją działalność w zakresie wydawania czasopism, książek czy broszur, można interpretować jako reakcję na szeroko zakrojone działania propagandowe władz. W tym świetle działania opozycji byłyby formą odpowiedzi na próby manipulacji historią i powszechną świadomością przez rządzących. Takie podejście do przeszłości ilustruje nie tylko złożoność stosunków między władzą a społeczeństwem w tamtym okresie, ale także potwierdza, że narzędzia kultury były uważane za ważne narzędzie polityki historycznej oraz pole walki o narrację i tożsamość narodową. Paczkowski (Ibidem, s. 5) przedstawia tę „wojnę o przeszłość” jako rodzaj walki partyzanckiej, w której opozycjoniści pełnili rolę partyzantów walczących przeciwko regularnym „siłom rządowym”, które wówczas miały do dyspozycji środki masowego przekazu, programy edukacyjne i państwowe święta. Kluczowym instrumentem w polityce historycznej PZPR był także aparat bezpieczeństwa, wykorzystywany do eliminacji „konkurencji” popularyzującej antykomunistyczne narracje (Ibidem).

W odpowiedzi na rosnący niepokój społeczny spowodowany nieoficjalnymi publikacjami historycznymi, w 1985 roku władze komunistyczne w Polsce wprowadziły zmodyfikowany program „edukacji historycznej” (Nowak, 2011, s. 165). Dotychczasowy program nauczania kładł nacisk na budzenie patriotyzmu, solidarności z krajami socjalistycznymi oraz na przedstawianie historii Polski w kontekście jej glorii i trudniejszych okresów. W tym kontekście edukacja historyczna w Polsce Ludowej miała charakter propagandowy, wzmacniający legitymację komunistycznej władzy i pozytywny wizerunek ZSRR i innych krajów bloku wschodniego. Nowy program z 1985 roku, będący reakcją na działania edukacyjne opozycji, skupiał się na roli klasy robotniczej, Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej (PZPR) oraz na szczególnym znaczeniu ZSRR i krajów socjalistycznych na arenie międzynarodowej (Ibidem, s. 164-165). W tym kontekście przedstawiano socjalizm w Polsce, wraz z jego sukcesami i błędami, jako część szerszej narracji bloku wschodniego. Obchody 40-lecia PRL Ministerstwo Obrony Narodowej postanowiło wykorzystać do zwalczania „mitów i fałszerstw historii”, które, według władz, rozpowszechniał polityczny przeciwnik. Jak wskazuje Paczkowski (sine anno, s. 5), w tym celu powołano między innymi zespół historyków partii do badania „białych plam” w relacjach polsko-sowieckich oraz zachęcano pracowników partyjnych instytucji do poruszania „trudnych tematów”²⁶.

Wieloletnie polityczne i etniczne podziały w Polsce stworzyły podatny grunt dla pojawienia się ruchu obywatelskiego, który pragnął nie tylko demokratycznych swobód, ale także prawdziwej interpretacji historii kraju (Kubik, Linch, 2006). W kontekście pełnej represji i kontrolowanej

²⁶ Antoni Dudek (2011, s. 34) zauważa, że z czasem władze zaczęły obawiać się wyników badań, które same zainicjowały. W konsekwencji, raport komisji i to po wielokrotnych redakcjach, w tym na posiedzeniach Biura Politycznego, został opublikowany tylko w skróconej wersji. Tajne załączniki do tego sprawozdania zostały następnie opublikowane poza granicami kraju, w paryskich „Zeszytach Historycznych” (Ibidem).

narracji historycznej, która charakteryzowała PRL, powstanie „Solidarności” wydaje się naturalnym wyrazem narastającego niezadowolenia i pragnienia przemiany. Władze PRL długo próbowały kształtować pamięć historyczną, ukrywając, lub przeinaczając niektóre aspekty przeszłości. Jednak takie działania prowadziły tylko do narastającego poczucia frustracji wśród obywateli (Nijakowski, 2008, s. 121). W rezultacie, kiedy „Solidarność” pojawiła się na scenie politycznej, stała się nie tylko ruchem przeciwko represyjnym praktykom rządowym, ale także symbolem odzyskiwania prawdy o polskiej historii, choć czasem przez pryzmat mitycznych interpretacji (Szacka, 2006b). Zdaniem Nijakowskiego (2008, s. 121), powstanie „Solidarności” było wyrazem gwałtownego przebudzenia obywatelskiego, które wpłynęło na kształtowanie pamięci historycznej w społeczeństwie. Jednak wraz z owym przebudzeniem nie wróciła obiektywna pamięć o przeszłości, lecz również mityczne interpretacje wydarzeń, które były przekazywane z pokolenia na pokolenie. W związku z tym wydarzenia, takie jak Katyń czy Czerwiec '56, stały się częścią mitycznego dyskursu, nie zaś prawdziwej historycznej debaty (Ibidem). Nie bez znaczenia było także wprowadzenie stanu wojennego w Polsce w 1981 roku, które skutkowało powstaniem dwóch kontrastujących narracji o tym okresie (Szacka, 2006b; Nijakowski, 2008, s. 121). Obie odzwierciedlają różne interpretacje i oceny wydarzeń, wpływając na pamięć społeczną i percepcję historycznych zdarzeń w społeczeństwie. W wyniku początkowych ograniczeń w otwartej dyskusji o przeszłości doszło do pewnego rodzaju rytualizacji i mityzacji pamięci o „Solidarności”, co w sposób długotrwały, również współcześnie, wpływa na pamięć zbiorową Polaków (Szacka, 2006b; Turkowski, Walczak, 2023).

W marcu 1989 roku, podczas obrad Okrągłego Stołu, Biuro Polityczne KC PZPR w swojej deklaracji o likwidacji stalinizmu w Polsce zaleciło, by w procesie rozliczeń nie negować „osiągnięć Polski Ludowej” (Paczkowski, sine anno, s. 6). Jednakże po odzyskaniu suwerenności w 1989 roku, Polska, podobnie jak i inne kraje z doświadczeniem rządów autorytarnych, podjęła się wyzwania reinterpretacji swojej przeszłości dyktatorskiej. Zmiana ustrojowa oznaczała dekonstrukcję dotychczasowych metod zarządzania historią, w tym likwidację instrumentów kontroli i represji (Ibidem). Wraz z rozpoczęciem procesu rozliczania się z dziedzictwem Polski Ludowej, w debacie publicznej pojawił się problem oceny okresu PRL oraz osób, które pełniły władzę i legitymizowały ten system (Olszewski, 2013, s. 72) W tym okresie tematyka przeszłości zdominowała dyskusje wśród polityków i przedstawicieli środowisk publicznych, ujawniając złożone podziały dotyczące pamięci historycznej (Dudek, 2011, s. 33-34; Olszewski, 2013, s. 74-75; Kącka, 2015, s. 60; Behr, 2021, s. 987-988).

Zmiana systemu nie oznaczała, że opozycja przestała kwestionować legalność poprzedniego reżimu. Konflikt o dekomunizację, który dotyczył głównie tego, czy powinna ona obejmować karanie osób odpowiedzialnych za zbrodnie i przestępstwa popełnione w związku ze

służbą w organach represji, czy też powinna obejmować działania prawne i administracyjne w celu „oczyszczenia” instytucji państwa i życia publicznego z osób, które były aktywnie uwikłane w dyktatorski system, finalnie doprowadził do podziału w obozie postsolidarnościowym na formację liberalną i konserwatywną, które różniły się w swoim podejściu do historii i polityki historycznej (Paczkowski, sine anno, s. 12). Formacja liberalna opowiadała się za neutralnością państwa w sprawach stosunku do pamięci i była obojętna wobec historii, podczas gdy formacja konserwatywna uważała, że wspólna przeszłość jest kluczowym elementem tożsamości narodowej (Ibidem). Pierwsza dołączyła do nowej władzy, natomiast druga krytykowała reformy i ustalenia Okrągłego Stołu (Nijakowski, 2008, s. 123).

Rozliczenie z przeszłością objęło symboliczne działania, takie jak demontaż komunistycznych symboli, zmiana nazw ulic czy patronów instytucji (Ibidem). Szybko usunięto też święta powiązane z poprzednim systemem politycznym, między innymi Święto Odrodzenia oraz Rocznice Rewolucji Październikowej. Zastąpiono je nowymi formami upamiętniania i wprowadzono nowe święta, odsuwając od oficjalnego obiegu te związane z poprzednim systemem politycznym. W tym procesie niektóre symbole z czasów PRL zyskały nowe, bardziej uniwersalne znaczenie, odzwierciedlając dążenie narodu do wolności i niepodległości. Nijakowski (Ibidem, s. 125) podaje przykład Grobu Nieznanego Żołnierza, gdzie w 1989 roku złożono ziemię z mogił ofiar zbrodni katyńskiej, co symbolizowało nowy etap w pamięci narodowej.

W okresie transformacji ustrojowej Polski po 1989 roku kluczowym elementem dekomunizacji było zrewidowanie programów nauczania w szkołach, mające na celu eliminację wpływów ideologii komunistycznej (Nijakowski, 2008, s. 126; Trembicka, 2022, s. 176). Zmiany te, skupiające się głównie na historii i naukach społecznych, miały na celu przedstawienie bardziej obiektywnego obrazu przeszłości, zwłaszcza w kontekście wydarzeń takich jak powstanie warszawskie, stan wojenny i działalność „Solidarności”. Reforma edukacji obejmowała także wprowadzenie obszernej edukacji obywatelskiej, kładącej nacisk na demokrację i prawa człowieka. Zmiany te miały na celu nie tylko dostosowanie treści programowych do nowej rzeczywistości, ale także kształtowanie nowej tożsamości obywatelskiej opartej na wartościach demokratycznych oraz integracji Polski z europejskim dziedzictwem (Trembicka, 2022, s. 176). Chociaż reformy te były konieczne, spotkały się z pewnym oporem i wywołały debaty dotyczące zakresu i tempa zmian. Jak zauważa Edward Olszewski (2013, s. 73), istniało ryzyko uproszczenia historii i marginalizacji ważnych postaci oraz wydarzeń. Niemniej jednak, zmiany w programach nauczania stały się istotną częścią procesu demokratyzacji Polski, mając wpływ na sposób, w jaki młode pokolenie postrzegало swoją historię i miejsce w nowoczesnym świecie.

Na początku transformacji ustrojowej w Polsce zauważalne było znaczne zainteresowanie rozliczeniem z przeszłością komunistyczną oraz procesem dekomunizacji. Z biegiem czasu jednak

kwestie te straciły na znaczeniu, zwłaszcza w obliczu pilniejszej potrzeby budowy nowego systemu gospodarczego i politycznego. Jak wskazuje Olszewski (Ibidem, s. 73-74), media przyczyniły się do promowania idei, że nowa, demokratyczna Polska powinna oddzielić się od swojej niedemokratycznej przeszłości, reprezentując liberalny model polityki historycznej charakteryzujący się oficjalną neutralnością państwa w odniesieniu do kształtowania świadomości historycznej obywateli. Zgodnie z opinią Dudka (2011, s. 36) dominacja tego modelu w Polsce wynikała w dużej mierze z postawy lewicy i partii powstałych na bazie PZPR. Sojusz Lewicy Demokratycznej (SLD) i Socjaldemokracja Rzeczypospolitej Polskiej (SdRP), jak zaznacza Trembicka (2022, s. 180-181), unikały konfrontacji ze swoją przeszłością, dystansując się od PRL i PZPR. W procesie tym SLD udało się przyswoić tradycje spoza własnego dziedzictwa, obejmujące socjalistyczne i demokratyczne nurty opozycji antykomunistycznej, jednocześnie odrzucając radykalne skrzydło lewicowe. Zmiana tożsamości lewicy została zilustrowana przez Trembicką (2022, s. 181) jako „ucieczka w przyszłość”, odcinająca się od korzeni partii. Liberalna polityka historyczna przyjęła w Polsce postać pluralizmu wartości i ocen, co było widoczne także w kampanii prezydenckiej z 1995 roku, w hasłach i promowanych ideach skupionej na przyszłości, a nie na przeszłości (Olszewski, 2013, s. 74). W demokratycznym społeczeństwie, gdzie różne grupy polityczne prezentują odmienne perspektywy historyczne, kluczowe stało się unikanie kontrowersyjnych debat o trudnych aspektach przeszłości. Realizowany wówczas liberalny model zakładał, że pojednanie i współpraca między różnymi grupami politycznymi są możliwe dzięki akceptacji „ciemnych stron” własnej historii narodowej, co pozwalało na większą otwartość i różnorodność interpretacji historii (Trembicka, 2022, s. 180).

W opozycji do takiego ujęcia stała koncepcja opracowana przez konserwatywnych badaczy związanych z krakowskim Ośrodkiem Myśli Politycznej (Traba, 2006, s. 80; Bogucki, 2009, s. 107-108). Zaproponowana przez nich wykładnia, którą Traba (2006, s. 80) nazywa „nową polityką historyczną”, opierała się na założeniu, iż w związku z zanikiem świadomości historycznej i osłabieniem patriotyzmu, społeczeństwo III RP zmagają się z kryzysem tożsamości narodowej (Kostra, Merta, 2005). Problem ten mógł zostać rozwiązany poprzez ożywienie publicznej debaty o przeszłości, a wzmocnienie dyskursu miało się odbywać w wyniku intencjonalnych działań polityków i urzędników, którzy w tym celu mogą „utrzymywać, usuwać lub redefiniować określone treści pamięci zbiorowej, propagować wybrane rezultaty badań i wykorzystywać je w polityce państwa” (Cichocki, 2006, s. 11). Tym samym konserwatyści krytykowali liberalne założenie, że państwo nie powinno angażować się oficjalnie w promowanie wiedzy na temat konkretnych wydarzeń historycznych (Dudek, 2011, s. 39). Zdzisław Krasnodębski (2003) oraz Cichocki (2005) argumentowali wówczas, że w kontekście wyzwań związanych z wejściem Polski do NATO i UE, to właśnie państwo powinno promować postawy patriotyczne. W debacie na temat polityki

historycznej Andrzej Nowak podkreślał, że historia i polityka są ze sobą nierozzerwalnie związane, ponieważ decyzje o finansowaniu projektów kulturalnych czy instytucji zajmujących się przeszłością kraju są decyzjami politycznymi (Polak, Ruman, 2006, s. 27). Autor zwracał uwagę na fakt, że przez wiele lat PRL prezentowano wypaczony obraz historii narodu, marginalizując prawdziwych bohaterów i wydarzenia. W związku z tym państwo ma obowiązek skorygować te braki, przedstawiając prawdziwą wizję historii w imię sprawiedliwości oraz powinno aktywnie angażować się w kształtowanie polityki historycznej, aby naprawić błędy przeszłości i uczciwie przedstawiać dziedzictwo narodowe (Ibidem, s. 27-28).

Dudek (2011, s. 39) podsumowuje, że konserwatyści próbowali wówczas przededefiniować polski patriotyzm, łącząc go z realiami współczesnej polskiej demokracji. Zdaniem Trembickiej (2022, s. 177), propagując wartości zakorzenione w historii narodu, twórcy tego podejścia wprowadzali korektę do demokracji liberalnej. Ich podejście wynika z przekonania, iż pamięć o przeszłości to problem nie naukowy, lecz polityczny. Zdaniem twórców nowej polityki historycznej „pamięć musi znajdować się w centrum wspólnoty politycznej i być przedmiotem debaty publicznej ze wszystkimi tego konsekwencjami” (Kalicka, Witek, 2014, s. 619).

W latach 90. XX wieku, w Polsce obserwowano narastające zainteresowanie konserwatywnych filozofów i historyków odwróceniem społeczeństwa od własnej historii i tradycji. Cichocki (1995, s. 28) opisywał ówczesną Polskę jako wspólnotę tracącą tożsamość przez świadome oddalanie się od tradycji i historii, co konserwatyści interpretowali jako symptom głębokiego kryzysu III RP (Łuczewski, 2016, s. 234). Członkowie Warszawskiego Klubu Krytyki Politycznej (WKKP), reagując na ów kryzys, skłaniali się ku teologicznym interpretacjom, uznając za konieczne przyjęcie perspektywy transcendentnej i eschatologicznej w rozwiązywaniu problemów społecznych. Sprzeciwiali się również uproszczeniu narracji historycznej, w której upadek Muru Berlińskiego był uznawany za główny symbol końca komunizmu, podkreślając znaczenie „Solidarności” oraz krytykowali marginalizację Polski na arenie międzynarodowej (Łuczewski, 2016). WKKP proponował powrót do historii „długiego trwania” obejmującej zarówno I, jak i II Rzeczpospolitą (Paczkowski, sine anno, s. 13). Ich projekt jawił się jako konserwatywna rewolucja oparta na historycznych korzeniach Polski, takich jak „Solidarność” czy powstanie warszawskie (Łuczewski, 2016, s. 231-322). Wyakcentowana w ten sposób propozycja polityki historycznej, mimo swej rewolucyjnej postawy, w ocenie autorów łączyła nowoczesne podejście do kształtowania historii z konserwatywnym powrotem do historycznych korzeni kraju. Klub wprowadził koncepcję polityki historycznej, która dynamicznie nawiązywała do przeszłości, służąc jednocześnie przyszłości (Ibidem, s. 322). Podejście to odzwierciedlały hasła WKKP: „Przyszłość można wybrać, opierając się na przeszłości” (Merta, 2008), „wierność historycznemu

dziedzictwu oraz praca dla przyszłości” (Gawin, Kowal, 2005, s. 13) oraz „pamięć i nadzieja” (Merta, 2005).

Dopiero na przełomie XX i XXI wieku, lewica parlamentarna w Polsce zaczęła doceniać polityczne znaczenie przeszłości, kształtując własne interpretacje wydarzeń narodowych i identyfikując postaci godne upamiętnienia (Trembicka, 2022, s. 175). Rozszerzając zainteresowania o tematy ważne dla innych grup politycznych, lewica jednocześnie charakteryzowała się krytycznym podejściem do narodowej przeszłości i polityki historycznej reprezentowanej przez środowiska prawicowe (Ibidem, s. 177).

Na początku XXI wieku odkrycie zbrodni w Jedwabnem stało się ważnym argumentem dla zwolenników liberalnej polityki historycznej i historii krytycznej w Polsce, wskazując na potrzebę przededefiniowania narodowej tożsamości (Napora, 2018, s. 277). Zbrodnia ta, która miała miejsce w czasie II wojny światowej, została przypomniana w pracy Jana Tomasza Grossa *Sąsiedzi* (2000) i wywołała kontrowersje, skłaniając do refleksji nad mniej heroiczną częścią polskiej historii (Dudek, 2011, s. 38; Paczkowski, sine anno, s. 15). Publikacja Grossa ukazująca Polaków nie tylko jako ofiary, ale również sprawców zbrodni na Żydach, spotkała się z krytyką konserwatystów i prawicy. Oceniano ją jako atak na polską tożsamość i promowanie tak zwanej pedagogiki wstydu (Majmurek, 2016), co miało być uznane za antypolskie. Tymczasem zwolennicy liberalnej polityki historycznej podkreślali potrzebę bardziej zrównoważonego i kompleksowego spojrzenia na przeszłość, włączając w to trudne aspekty narodowej historii. W odpowiedzi na oskarżenia o „pedagogikę wstydu”, lewica starała się ochronić dobre imię Polski i dążyć do odbudowy narodowej tożsamości, akcentując, że celem jest pełniejsze zrozumienie historii, a nie narzucanie poczucia winy czy wstydu (Kuisz, Wigura, 2016). W tym kontekście politycy i publicyści z różnych obozów aktywnie uczestniczyli w debatach historycznych, kształtując społeczną percepcję historii. Zbrodnia w Jedwabnem stała się więc punktem zwrotnym w dyskusji o roli historii w kształtowaniu tożsamości narodowej i sposobie prezentowania trudnych aspektów przeszłości Polski. Zarzuty o „pedagogikę wstydu” były wykorzystywane do krytyki przeciwników, a sama debata pokazała rosnącą różnorodność interpretacji historii w demokratycznej Polsce. Lewica, zauważając znaczenie aktywnej polityki historycznej, stopniowo angażowała się w proces kształtowania tożsamości narodowej, chociaż do tego czasu perspektywa narodowej przeszłości oparta na wartościach ważnych dla prawicy już zyskała w Polsce mocną pozycję (Dudek, 2011, s. 38).

Przyczyniły się do tego wymieniane wcześniej instytucje i periodyki o profilu prawicowym, jak Ośrodek Myśli Politycznej w Krakowie, które ówczesnie odegrały znaczącą rolę w kształtowaniu konserwatywnego podejścia do historii. Skoncentrowały się one na promowaniu tradycyjnych wartości, kultu heroizmu i martyrologii, a także na krytyce komunistycznej przeszłości kraju. Biorąc pod uwagę kontekst historyczny, można stwierdzić, iż renesans

konserwatywnego modelu interpretacji historii był reakcją na dekady komunistycznego rządzenia, które próbowało narzucić Polakom własną, często zniekształconą wersję historii Polski. Po 1989 roku społeczeństwo polskie dążyło do odzyskania „prawdziwej” narracji o swojej przeszłości, co doprowadziło do wzrostu znaczenia instytucji i narracji o profilu konserwatywnym, którym interpretacja przeszłości była bliższa, niż nastawionym na przyszłość reprezentantom liberalizmu. Jednym z przejawów tego trendu było powstanie Instytutu Pamięci Narodowej - Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu (IPN) i Muzeum Powstania Warszawskiego, które stały się ważnymi instytucjami w kreowaniu konserwatywnej polityki historycznej w Polsce (Dudek, 2011, s. 38-39; Łuczewski, 2016, s. 234-235). IPN ujawnił informacje dotyczące represji w czasach PRL, a Muzeum Powstania Warszawskiego podkreśliło heroiczny opór stolicy przeciwko niemieckiemu okupantowi (Dudek, 2011, s. 39). Zaangażowanie członków Warszawskiego Klubu Krytyki Politycznej w budowę Muzeum Powstania Warszawskiego, ze wsparciem ówczesnego prezydenta Warszawy Lecha Kaczyńskiego, miało kluczowe znaczenie dla pamięci narodowej i wpływało na postrzeganie przeszłości przez młode pokolenie.

Równocześnie, jak wskazuje Rafał Matyja (2009, s. 310), w tamtym okresie w Polsce miała miejsce „rewolucja semantyczna”, która zakładała redefinicję polityki i debaty publicznej. Idea „IV RP”, promowana głównie przez braci Kaczyńskich, stała się symbolem tej zmiany, odzwierciedlając dążenie do odrzucenia spuścizny III RP i głębszego rozrachunku z komunistyczną przeszłością kraju (Łuczewski, 2016, s. 229). Paweł Śpiewak (2003) podkreślił konieczność takiej transformacji, wskazując na problemy związane z korupcją i brakiem zaufania społecznego jako dziedzictwo PRL. W tym kontekście konserwatywne podejście do historii nabierało głębszego znaczenia, umożliwiając refleksję nad różnymi aspektami polskiej tożsamości narodowej. Dyskusje te obejmowały zarówno kwestie moralne, jak i potrzebę nowoczesnego podejścia do konserwatyizmu, które nie odrzuca przeszłości, lecz adaptuje ją do współczesnych realiów i wyzwań (Łuczewski, 2016, s. 230).

Debaty na temat polityki historycznej w Polsce nabrały szczególnego znaczenia, gdy w 2005 roku partia Prawo i Sprawiedliwość świadomie wykorzystała ją w prezydenckiej kampanii wyborczej. Władysław Masiarz (2008, s. 105-113), Janusz Bogucki (2009, s. 103) i Trembicka (2022, s. 176) zwracali uwagę na to, jak w tamtym okresie PiS strategicznie wykorzystywało historię. Już rok wcześniej Rada Polityczna PiS zadeklarowała potrzebę nowego mecenatu kulturalnego państwa i nowoczesnej polityki historycznej, formalnie włączając ten temat do swojego programu (Chwedoruk, 2018, s. 152). Otwarcie Muzeum Powstania Warszawskiego w tym samym roku, według Paczkowskiego (sine anno, s. 14), symbolizowało początek realizacji tego programu, który z czasem przekształcił się w „państwową politykę historyczną”. Krok ten okazał się ważnym elementem w sukcesie politycznym braci Kaczyńskich w wyborach w 2005

roku (Łuczewski, 2016, s. 235). Po ich zwycięstwie, polityka historyczna stała się kluczowym filarem ideologicznym nowej administracji, odzwierciedlając zmiany w podejściu do narodowej przeszłości i tożsamości.

1.4. Polityka historyczna partii Prawo i Sprawiedliwość

Prawo i Sprawiedliwość od samego początku swojego istnienia deklarowało budowanie silnego i sprawiedliwego państwa oraz kształtowanie poczucia patriotyzmu i solidarności narodowej. Jak zauważył Olszewski (2013, s. 79), w swoim programie z 2005 roku partia przyjęła szczególne zobowiązania wobec polityki kulturalnej, koncentrując się na wdrażaniu innowacyjnej polityki historycznej. Kluczowymi elementami tego programu były: intensyfikacja wsparcia dla muzeów i ochrony zabytków, wzmacnianie roli narodowych instytucji kulturalnych, dbałość o dziedzictwo narodowe oraz rozwijanie edukacji historyczno-patriotycznej (Ibidem, s. 106). W obszarze edukacji historycznej PiS dążyło do aktywizacji polityk skupiających się na nowoczesnej prezentacji polskiego dziedzictwa wolnościowego, ze szczególnym uwzględnieniem oporu przeciwko totalitaryzmem nazistowskiemu i komunistycznemu, co znalazło odzwierciedlenie w materiałach programowych partii (Prawo i Sprawiedliwość, sine anno, s. 49).

Jednym z kluczowych celów polityki historycznej Prawa i Sprawiedliwości jest podkreślanie znaczenia centralnej roli państwa w promowaniu kultury, głęboko zakorzenionej w polskiej tożsamości narodowej (Ibidem, s. 111). Zdaniem partii, przetrwanie i rozwój Polski są ściśle powiązane z utrzymywaniem i pielęgnowaniem silnych więzi z tradycją, gdzie kultura pełni funkcję kluczową. Historia dowodzi, że właśnie kultura była jednym z głównych filarów kształtujących polską tożsamość narodową, zarówno w okresach zaborów, jak i w czasie komunistycznego reżimu. W związku z tym wsparcie dla kultury, postrzegane jako narzędzie polityki historycznej, uznano za kluczowe dla zapewnienia długofalowej stabilności kraju²⁷ (Ibidem, s. 109). Program partii z 2005 roku przewidywał zwiększenie wsparcia dla programów i instytucji kultywujących polską historię (Ibidem, s. 110). W ramach tych działań, Prawo i Sprawiedliwość proponowało inicjatywy, takie jak utworzenie Muzeum Wolności, które miało prezentować historię Polski z perspektywy wartości, jaką jest idea wolności, podkreślając historyczne korzenie narodu. Planowano również modernizację istniejących ekspozycji muzealnych, aby uczynić je bardziej atrakcyjnymi dla młodszych odbiorców, co miało przyczynić się do wzbogacenia edukacji historycznej (Ibidem).

²⁷ Strategia polityczna Prawa i Sprawiedliwości, wyraźnie artykułowana w kolejnych programach wyborczych (Prawo i Sprawiedliwość, sine anno, s. 109; PiS, 2019; Prawo i Sprawiedliwość, 2023, s. 192), podkreśla kluczową rolę kultury, historii i tradycji w procesie kształtowania polskiej tożsamości narodowej. W ocenie PiS kultura, uznawana za domenę strategicznych inwestycji, stanowi fundament patriotyzmu oraz przetrwania wspólnoty narodowej w okresach historycznych kryzysów.

W polityce edukacyjnej, Prawo i Sprawiedliwość skoncentrowało się na integracji nauczania wartości narodowych z przygotowaniem uczniów do życia w społeczeństwie demokratycznym i funkcjonowania w ekonomii rynkowej (Ibidem, s. 98). W centrum tej strategii edukacyjnej umieszczono kluczowe przedmioty, takie jak język polski, wiedza o kulturze oraz historia, które miały za zadanie kreować spójną wizję historii Polski zarówno w sferze edukacyjnej, jak i medialnej. Celem tych działań było promowanie pozytywnego stosunku do niepodległego, demokratycznego państwa oraz uświadamianie młodych ludzi o zbrodniczym charakterze reżimów totalitarnych (Ibidem). Dodatkowo, PiS deklarowało wsparcie dla inicjatyw badawczych i edukacyjnych mających na celu pogłębienie wiedzy o historii Polski, z akcentem na okres PRL. Program partii z 2005 roku podkreślał, że młodsze pokolenia powinny znać konsekwencje komunizmu dla Polski i realia życia w tym ustroju (Ibidem, s. 18). Zaznaczano również, iż droga do suwerennej i demokratycznej Polski nie była łatwa, ale wymagała walki i poświęceń. Obrona w ten sposób perspektywa miała na celu wzmocnienie świadomości historycznej wśród młodych Polaków oraz umocnienie poczucia narodowej tożsamości i dumy (Ibidem).

W kontekście przewartościowania pamięci o Polsce Ludowej, program Prawa i Sprawiedliwości z 2005 roku stawiał dekomunizację jako naturalną kontynuację procesu lustracji (Ibidem, s. 123). PiS opowiadało się za likwidacją instytucji, które były reliktem komunistycznej infrastruktury, oraz za zakończeniem przywilejów osób związanych z PRL. Partia podkreślała, że kluczowe dla przywrócenia świadomości historycznej i szerzenia wiedzy o Polsce Ludowej jest ujawnienie wszystkich dokumentów z tamtego okresu, w tym akt pracowników i współpracowników służb specjalnych (Ibidem). Program akcentował również znaczenie roli kombatantów w walce o wolną Polskę, podkreślając, że zasługują oni na wdzięczność i należyte traktowanie. PiS w swoich deklaracjach zobowiązywało się do poprawy sytuacji społecznej i materialnej kombatantów, jednocześnie krytykując sposób, w jaki byli oni traktowani w okresie PRL. Działania te miały na celu wzmocnienie narodowej pamięci i przywrócenie godności tym, którzy przyczynili się do odzyskania niepodległości przez Polskę (Ibidem).

Analiza polskiej polityki historycznej z okresu pierwszych rządów PiS (2005-2007) pokazuje także, jak znaczącą rolę przypisywano chrześcijaństwu w kształtowaniu narodowej tożsamości²⁸. Jak przedstawiają Barbara Polak i Jan Ruman (2006), PiS szczególnie podkreślało

²⁸ Prawo i Sprawiedliwość w swojej polityce historycznej wyraźnie podkreśla znaczenie rocznicy chrztu Polski jako momentu fundamentalnego dla polskiej tożsamości narodowej i państwowej (Sejm Rzeczypospolitej Polskiej, 2017, s. 3). Ustanowienie specjalnego święta, obchodzonego corocznie od 2019 roku, na dzień 14 kwietnia, w rocznicę przyjęcia chrztu przez Mieszka I i jego dwór w 966 roku, jest wyrazem tej polityki (*Ustawa z dnia 22 lutego 2019 r. o ustanowieniu Święta Chrztu Polski, 2019*, Dz.U. 2019 poz. 656). Jak już podkreślono, dla PiS data ta symbolizuje nie tylko początek polskiej państwowości, ale również duchową i kulturową tożsamość narodu, nierozzerwalnie związaną z chrześcijaństwem. Politycy PiS wzmacniają tę tezę słowami Jana Pawła II, wygłoszonymi podczas pierwszej pielgrzymki papieża do Polski w 1979 roku, w których podkreślał on, jak ważne w polskiej tożsamości narodowej jest związanie początków Polski z chrztem i Chrystusem (Szułdrzyński, 2019). Jan Paweł II, dla polityków PiS postać o wielkim autorytecie moralnym i duchowym, nadał chrztowi

wpływ postaci świętych i nauczania Jana Pawła II, co miało kluczowe znaczenie dla budowania narodowej świadomości historycznej. Podczas konferencji zorganizowanej przez IPN Jan Żaryn oraz inni uczestnicy dyskutowali o wpływie historii na samoświadomość narodu, odwołując się do milenijnych obchodów z 1966 roku oraz do nauczania papieża Jana Pawła II (Ibidem, s. 4). W toku debaty Nowak (Ibidem, s. 7) akcentował rolę tożsamości narodowej i kulturowej, podkreślając, że historia powinna inspirować młodzież do doceniania wartości przynależności do narodu polskiego, a nie być źródłem jedynie emocjonalnych doznań. Marek Jurek (Ibidem, s. 11-12), ówczesny Marszałek Sejmu, zwracał uwagę na bogate dziedzictwo chrześcijańskie, reprezentowane przez postacie takie, jak św. Jadwiga czy św. Andrzej Bobola, oraz na wkład społeczności żydowskiej, muzułmańskiej i innych w kształtowanie polskiej tożsamości. Jurek podkreślał również, że promowane przez partię figury pamięci, takie jak II Rzeczpospolita czy ruch „Solidarność”, stanowią fundament polskiej dumy, który nie może być zastąpiony przez pamięć o PRL czy transformację ustrojową. Prezentowana przez polityków narracja historyczna miała na celu promowanie polskiej dumy opartej na wartościach duchowych, kulturowych i moralnych.

Z analizy programów wyborczych PiS wynika, iż partia przywiązuje dużą wagę do chrześcijaństwa, zwłaszcza do Kościoła katolickiego, jako kluczowego elementu polskiej tożsamości narodowej i europejskiego dziedzictwa (Prawo i Sprawiedliwość, 2019, s. 19; Prawo i Sprawiedliwość, 2023b, s. 231). Partia ta podkreśla silne związki między polityczną tożsamością narodu, chrześcijaństwem oraz zakorzenieniem w tradycji europejskiej, traktując je jako współwystępujące i wzajemnie się wspierające elementy, szczególnie istotne w historii Polski. PiS wyraźnie łączy okresy świetności Polski, jak w wiekach XV i XVI, z silną obecnością chrześcijaństwa i Kościoła katolickiego, podkreślając, że te nurty historyczne były ze sobą ściśle powiązane. W tym kontekście Kościół i chrześcijaństwo są postrzegane jako fundamenty, na których opiera się tożsamość narodowa i europejska (Ibidem). W swoich deklaracjach programowych PiS wyraża obawę, że każda ingerencja w polską tożsamość, która odrywa naród od jego europejskiego i chrześcijańskiego dziedzictwa, prowadzi do zastępowania tradycyjnych wartości ideologicznymi projektami, które mogą być szkodliwe dla Polski i Europy (Prawo i Sprawiedliwość, 2023b, s. 17). W ten sposób partia ta podkreśla znaczenie zachowania chrześcijańskiego dziedzictwa jako fundamentu polskiej i europejskiej tożsamości.

Jak zauważają Kalicka i Witek (2014, s. 619), „Nowa polityka historyczna” zaproponowana przez partię Prawo i Sprawiedliwość w 2005 roku znacząco różniła się od liberalnego podejścia do narracji historycznej, które dominowało w pierwszej dekadzie III RP. Zmiana kierunku

Polski głęboki wymiar duchowy i symboliczny, podkreślając jego znaczenie nie tylko w wymiarze wydarzenia historycznego, ale także jako momentu, który na zawsze zdefiniował tożsamość narodową Polski w kontekście chrześcijaństwa. Michał Szuldrzyński (2019) zauważa, że ta duchowa i symboliczna interpretacja dokonana przez Jana Pawła II została przez postów PiS przełożona na fakt czysto polityczny.

koncentrowała się na promowaniu tak zwanej historii afirmatywnej, która – jak podkreśla Nowak (2001) – akcentuje pozytywne wartości przeszłości w celu budowania fundamentów demokratycznego państwa, wspierania integracji społecznej oraz umacniania więzi społecznych. Warto zaznaczyć, że dla zwolenników tego konserwatywnego modelu to pamięć, a nie akademicka historiografia, stanowi główne źródło i punkt odniesienia w myśleniu o przeszłości. Marek Czyżewski (2008) wskazuje na złożoność tego podejścia balansującego między unikaniem autokrytyki a eksponowaniem narodowej dumy. W tej koncepcji, znanej także jako Aktywna Polityka Historyczna (APH), tworzona jest narodowa narracja często omijająca publiczne rozliczanie się z trudnymi fragmentami historii Polski.

W ramach tej polityki, jak zauważa Tomasz Szkudlarek (2018, s. 38-41), stosowane są specyficzne strategie pedagogiczne, które Jarosław Kaczyński i działacze partii PiS używają do kształtowania dyskursu historycznego. W centrum tych działań znajduje się opisywana wyżej „pedagogika wstydu”, krytykująca poprzedni symboliczny porządek narzucany przez edukację i media. Jednak, jak podkreśla Łuczewski (2016, s. 38-39), rządowa retoryka często przeciwstawia dumę narodową wstydowi, nawołując do narodowego „przebudzenia” i „wstawania z kolan”. Równocześnie pielęgnuje się romantyczną wizję Polski jako nieskazitelnej ofiary, która oczekuje zadośćuczynienia za historyczne krzywdy. Polityka historyczna PiS akcentuje więc potrzebę heroicznej prezentacji historii Polski (Trembicka, 2022, s. 177). Manifestuje się to między innymi w krytyce ekspozycji Muzeum II Wojny Światowej w Gdańsku za brak wystarczającego nacisku na elementy narodowe i militarystyczne. Autorzy nowej polityki historycznej proponują transformację tradycyjnych narracji na rzecz rozwijania obywatelskiego wymiaru historii, co wiąże się ze szczególnym naciskiem na atrakcyjne formy przekazu dla młodego pokolenia. Media masowe zyskały na znaczeniu jako kluczowe narzędzie w realizacji tych celów. Co istotne, polityka ta nie jest postrzegana jedynie jako narzędzie umacniania wspólnoty narodowej wewnątrz kraju, ale również jako kluczowy element polskiej polityki zagranicznej.²⁹ (Ibidem).

Lech Kaczyński, inicjator polityki historycznej Prawa i Sprawiedliwości, podkreślał, że jej głównym celem było zwiększenie świadomości na temat historii Polski oraz ukazanie jej znaczenia w kontekście europejskim (Nowak, 2006, s. 10). W konsekwencji, w okresie rządów PiS również na arenie międzynarodowej przeszłość Polski była prezentowana w sposób afirmatywny. W ramach strategii realizowania międzynarodowej polityki historycznej partia wskazywała między innymi na

²⁹ Badacze, jak Trembicka (2022, s. 177), wskazują, że taka polityka służyła wielorakim celom: podtrzymywaniu tożsamości społecznej, umacnianiu poczucia wspólnoty, budowaniu przynależności państwowej oraz realizacji bieżących celów politycznych. Na poziomie międzynarodowym konserwatywna polityka historyczna PiS miała za zadanie pomóc partnerom zagranicznym zrozumieć wybory i postawy współczesnych Polaków oraz przyczynić się do wzbogacenia tożsamości zjednoczonej Europy poprzez integrację historii Europy Środkowej. Koncepcja ta zakładała, że dzielenie się polskim doświadczeniem historycznym może wpłynąć na szersze zrozumienie i docenienie różnorodności i złożoności europejskiej przeszłości oraz współczesności (Ibidem).

konieczność promowania na świecie polskiej historiografii – tłumaczenie najważniejszych prac na główne języki światowe miało wzmocnić międzynarodowy wizerunek Polski (Paczkowski, sine anno, s. 27). Zgodnie z podejściem PiS, polityka historyczna była kształtowana w wielowiekowej perspektywie, sięgając korzeniami formowania polskiej obecności w Europie już w XV i XVI wieku (Polak, Ruman, 2006, s. 16). W tym kontekście podkreślano m.in. dawniejsze sukcesy militarne kraju, unikalność Rzeczypospolitej Obojga Narodów, znaczenie polskiej kultury, a także poświęcenie polskich żołnierzy w czasie II wojny światowej. Rzeczypospolita Obojga Narodów strukturę głęboko zakorzenioną w polskiej historii, przedstawiana jest jako rodzaj bastionu cywilizacji zachodniej przeciwko wschodnim wpływom zarówno w kontekście prawosławia, jak i cywilizacji stepowej i muzułmańskiej. Polska pełniła zatem kluczową rolę jako punkt styku różnych kultur, a jej bogate dziedzictwo historyczne symbolicznie reprezentuje wolność – głęboko zakorzenioną w polskiej historii, od czasów szlacheckiej Rzeczypospolitej, przez XIX-wieczne zmagania o niepodległość, aż po Solidarność w XX wieku. Proponowana przez PiS narracja historyczna miała również za zadanie przeciwdziałać negatywnym opiniom i stereotypom o Polsce pojawiającym się głównie w Rosji i Niemczech.

Działania podjęte przez partię Prawo i Sprawiedliwość w latach 2005-2007 wywołały w Polsce szeroką dyskusję na temat istnienia i charakteru „polityki historycznej” oraz zrodziły pytania dotyczące jej roli w społeczeństwie demokratycznym (Kalicka, Witek, 2014, s. 628). W rozmowie z Tomaszem Leszkowiczem (2015) Zbigniew Gluza wskazuje na brak konsekwencji w prowadzeniu polityki historycznej przez PiS podczas ich pierwszej kadencji. Często była ona wykorzystywana w celach politycznych, co zniekształcało prawdę historyczną. Wolff-Powęska (2007) argumentuje, że ówczesna debata nad polityką historyczną w Polsce miała charakter populistycznej kampanii na rzecz projektu IV Rzeczypospolitej, co miało przesłonić polityczny spór o przyszły kształt Rzeczypospolitej. Jak podkreśla z kolei Łuczewski (2016, s. 222), zaangażowanie polityków prawicy politykę historyczną sprawiło, że stała się ona przedmiotem gorących kontrowersji i zaczęła odgrywać centralną rolę w definiowaniu życia publicznego w kraju. W tym kontekście pierwsze rządy PiS okazały się okresem, w którym polityka historyczna znacząco oddziaływała na życie publiczne Polski, co przyczyniło się do jej umocnienia jako kluczowego elementu debaty publicznej. W odpowiedzi na te wyzwania, rząd PiS podjął szereg inicjatyw mających na celu promowanie historii i patriotyzmu. Do najważniejszych w tym okresie należało powołanie Muzeum Historii Polski, uruchomienie przez Ministerstwo Kultury programu „Patriotyzm Jutra” oraz stworzenie w telewizji publicznej kanału tematycznego TVP Historia (Paczkowski, sine anno, s. 17).

Rozpisanie nowych wyborów w 2007 roku, które zakończyły się zwycięstwem Platformy Obywatelskiej (PO), znacząco ograniczyło możliwości PiS w promowaniu własnej polityki

historycznej. Rządzący liberałowie z PO wykazali się jednak większym niż dotychczas zainteresowaniem przeszłością Polski. Świadczy o tym między innymi podpisanie w 2007 roku umowy o budowie Europejskiego Centrum Solidarności (ECS) w Gdańsku oraz podjęcie decyzji o budowie Muzeum II Wojny Światowej rok później (Paczkowski, sine anno, s. 18). Dodatkowo, w swoim *exposé* w 2007 roku Donald Tusk podkreślił kluczową rolę polityki historycznej w kształtowaniu wizerunku Polski na arenie międzynarodowej (za: rp.pl, 2007). W jego przekonaniu, Polska, jako kraj, który zawsze cenił wolność i umiał mądrze korzystać z historycznych okazji, powinna wykorzystać te wartości w dialogu z innymi narodami. Szczególnie podkreślał potencjał tej polityki jako narzędzia wpływu na sąsiadów, zarówno w Unii Europejskiej, jak i poza nią. Badacze zauważyli, że to oświadczenie Tuska znacząco wpłynęło na postrzeganie polityki historycznej, odchodząc od jej traktowania jako narzędzia partyjnego i uznając ją za element ponadpartyjny (Olszewski, 2013; Łuczewski, 2016, s. 248).

W okresie rządów Platformy Obywatelskiej (2007-2015) krajobraz polityczny Polski uległ znacznemu przekształceniu, co objawiło się także nasileniem sporów historycznych. Przełomowym momentem była katastrofa smoleńska w 2010 roku, w której zginęło 96 osób, w tym urzędujący Prezydent Lech Kaczyński i Pierwsza Dama Maria Kaczyńska (prezydent.pl, sine anno). Wśród ofiar byli także parlamentarzyści, dowódcy Sił Zbrojnych RP, duchowni, szefowie instytucji państwowych oraz delegacja na uroczystości 70. rocznicy zbrodni katyńskiej (Ibidem). Po tym wydarzeniu pojawiły się intensywne dyskusje na temat odpowiedzialności za wypadek, które doprowadziły do radykalizacji i brutalizacji debaty publicznej oraz dalszej polaryzacji polskiego społeczeństwa (Paczkowski, sine anno, s. 18). Katastrofa smoleńska stała się kluczowym elementem polityki historycznej partii Prawo i Sprawiedliwość, która systematycznie podkreślała symboliczne i martyrologiczne znaczenie tego wydarzenia w polskiej historii (Sztajdel, 2019). Jest to nadal istotny element polityki tej partii.

Wizja PiS na temat katastrofy smoleńskiej jest zakorzeniona w narracji o zamachu i bohaterstwie narodowym, co zostało wykorzystane do konsolidacji elektoratu wokół partii oraz umocnienia jej autorytetu moralnego i politycznego (Ibidem). Instytucjonalizacja pamięci o katastrofie, między innymi poprzez regularne obchody miesięcznic oraz budowę pomników smoleńskich, stała się narzędziem mobilizacji społecznej i politycznej (Jasudowicz, 2020). PiS wykorzystuje katastrofę smoleńską jako argument w sporze politycznym, oskarżając poprzedni rząd o niedopełnienie obowiązków, co miało doprowadzić do tragedii (Wirtualna Polska News, 2024). Podczas 14. rocznicy katastrofy smoleńskiej prezes PiS, Jarosław Kaczyński, wygłosił przemówienie, w którym wyraźnie połączył katastrofę z polityką historyczną prowadzoną przez jego brata (Ibidem). Stwierdził, że próba odbudowy polskiego patriotyzmu i siły państwa polskiego przez prezydenta Kaczyńskiego, która według niego w dużej mierze się udała, była jednym

z powodów zamachu. Jego zdaniem silne i niezależne państwo polskie stanowiło zagrożenie dla interesów Rosji, co miało prowadzić do rzeczonyj tragedii (Ibidem). Przemówienie to stanowi przykład, jak PiS, poprzez podkreślanie martyrologicznego i symbolicznego znaczenia katastrofy, włącza ją w szeroko pojętą politykę historyczną. Tego rodzaju strategia umożliwia partii umacnianie swojej roli obrońcy narodowej pamięci i godności, jednocześnie dając jej narzędzie do krytykowania opozycji.

Emocjonalność w polskiej polityce i społeczeństwie w okresie po katastrofie smoleńskiej narastała również w związku z trwającą wówczas formalno-prawną i „dziką” lustracją. Fakt ten wpisywał się w założenia programowe Prawa i Sprawiedliwości z 2005 roku (Prawo i Sprawiedliwość, 2005, s. 123), w których podkreślano potrzebę „prawdziwej” lustracji i dekomunizacji. Argumentowano przy tym, że niektóre osoby, w tym znaczące postacie publiczne, nie zostały należycie zlustrowane. Jedną z nich, co do której PiS wyrażało szczególne zastrzeżenia, był Lech Wałęsa.

Istotnym elementem polityki historycznej PiS było konsekwentne podważanie roli Lecha Wałęsy, poprzez insynuowanie jego rzekomych powiązań z komunistycznymi służbami bezpieczeństwa (Leszczyński, 2016, s. 9; Peters, 2016, s. 2, 5; Pacewicz, 2017, 2017b; Kulesza, Rae, 2017, s. 5; Napora, 2018, s. 284). Delegitymizacja Wałęsy jako bohatera narodowej walki o niepodległość Polski umożliwia próbę stworzenia historycznej próżni, w której PiS może promować swoich bohaterów, takich jak Lech Kaczyński, jako symbole autentycznej walki o niepodległość (Pacewicz, 2017). W ramach redefinicji pamięci o Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, aby zmienić dominującą pozycję Wałęsy w historii Polski, partia stara się również promować inne postaci z epoki Solidarności, takie jak Anna Walentynowicz czy Andrzej Gwiazda (Paczkowski, sine anno, s. 23). Poprzez przedstawianie Wałęsy w roli „Bolka”, PiS konstruuje mit nowego początku, co służy umocnieniu ich władzy i legitymizacji jako strażników polskiej suwerenności, wolnych od związków z komunistyczną przeszłością. Strategia ta ma również na celu przekonanie wyborców o słuszności bieżącej linii politycznej partii, sugerując, że przeszłe ikony, takie jak Wałęsa, nie były tak heroiczne, jak wcześniej sądzono (Pacewicz, 2017, 2017b).

Podwójne zwycięstwo Prawa i Sprawiedliwości w wyborach prezydenckich i parlamentarnych w 2015 roku, zdobyte dzięki kampanii opartej na silnej symbolice narodowej oraz przeciwstawieniu „ludu” „elitom”, pozwoliło partii Jarosława Kaczyńskiego na intensyfikację realizacji swojej agendy polityki historycznej (Paczkowski, sine anno, s. 23-24). Sebastian Adamkiewicz (2015) zauważa, że PiS celowo dystansował się od osiągnięć poprzednich rządów (zwłaszcza w kontekście świąt narodowych), traktując pięcioletnie rządy Platformy Obywatelskiej jako okres marginalny dla historii narodu. Autor sugeruje, że takie ignorowanie wcześniejszych działań w zakresie kształtowania tożsamości narodowej może wskazywać na zamiar partii do

stworzenia własnej, niezależnej narracji historycznej (Ibidem). Podejście to może być także interpretowane jako próba instrumentalizacji historii mająca na celu podkreślenie jej znaczenia w narodowej świadomości lub wykorzystanie do celów politycznych. Ignorowanie dorobku wcześniejszych rządów może skutkować fragmentaryzacją i manipulacją historii, co rodzi konsekwencje dla tożsamości narodowej i spójności społecznej (Leszkowicz, 2015).

Zmiany wprowadzone przez Prawo i Sprawiedliwość po roku 2015 wskazują na wyraźne założenia polityki historycznej tej partii, skupione na redefinicji i instytucjonalizacji narodowej pamięci. W tym kontekście partia wykorzystuje kompleksowe narzędzia o charakterze prawno-instytucjonalnym, edukacyjnym i ideologicznym, a także stosuje politykę symboliczną. Działania te obejmują zarówno formowanie nowych instytucji pamięci, jak i modyfikacje w już istniejące, co ma służyć kształtowaniu spójnej narracji historycznej zgodnej z linią partii.

Jak zauważa Paczkowski (sine anno, s. 24), w okresie drugich rządów (po 2015 roku) partia zainicjowała tworzenie wielu nowych instytucji skoncentrowanych na przeszłości kraju, takich jak Instytut Solidarności i Męstwa im. Witolda Pileckiego, Muzeum Żołnierzy Wyklętych i Więźniów Politycznych PRL oraz Muzeum Getta Warszawskiego. Proces ten obejmował również istniejące instytucje, takie jak Muzeum II Wojny Światowej i Muzeum „Polin”, gdzie podjęto kontrowersyjne decyzje kadrowe wywołujące społeczny opór i dyskusje na temat polityzacji historii (Urzykowski, 2016; 2019; Kultura Onet, 2020). Ważne transformacje miały miejsce również w Instytucie Pamięci Narodowej. Po wyborczym triumfie PiS, w 2016 roku kadencja Rady IPN została zakończona przed terminem, a procedury powoływania jej członków zostały zmienione, co ograniczyło wpływ środowisk akademickich na ten proces i wzmocniło polityczne powiązania kadry instytutu z partią rządzącą (Paczkowski, sine anno, s. 24). W efekcie, w składzie nowo powołanego Kolegium IPN znalazły się osoby rekomendowane przez PiS lub mianowane przez prezydenta, co stanowi o znaczącym wzroście wpływów partii na działalność tej instytucji. Jako instytucja pamięci, IPN zyskał również nowe obowiązki, w tym nadzorowanie wykonania ustawy o dekomunizacji przestrzeni publicznej, co dodatkowo wzmacnia jego rolę w kształtowaniu narodowej narracji historycznej (Ibidem).

W zakresie polityki symbolicznej jedną z istotnych zmian było wprowadzenie wspomnianego prawa zakazującego promowania komunistycznego ustroju poprzez nazewnictwo publicznych obiektów oraz obniżenie świadczeń dla byłych funkcjonariuszy aparatu bezpieczeństwa PRL (Tabernacka, 2020; Paczkowski, sine anno, s. 25). Jak zauważa Paczkowski (sine anno, s. 25), działania te są częścią „starej wojny” z komunizmem i pokazują kontynuację ideologicznego rozrachunku z przeszłością oraz stanowią przykład intensyfikacji „posttransformacyjnego antykomunizmu” promowanego przez PiS. Tym sposobem PiS starało się umocnić własną narrację historyczną i wizję tożsamości narodowej, które są zgodne z ich

polityczną ideologią. W ramach polityki symbolicznej Prawo i Sprawiedliwość często promuje postacie z polskiej historii, które są uznawane za bohaterów narodowych, szczególnie tych, którzy odegrali kluczowe role w walkach o niepodległość Polski lub przeciwko reżimom totalitarnym. W tym zakresie partia ta podkreśla znaczenie katolicyzmu, honorując postacie religijne takie, jak św. Jan Paweł II, nazywany przez partię „twórcą polskiej wolności i solidarności” cenionym za jego rolę w oporze przeciwko komunizmowi (Prawo i Sprawiedliwość, 2023). Bohaterowie wojenni, jak Witold Pilecki oraz Żołnierze Wyklęci, którzy walczyli przeciwko nazizmowi i komunizmowi, są również często upamiętniani jako symbole męstwa i poświęcenia (Prawo i Sprawiedliwość, 2021). PiS chętnie też wskazuje na znaczące postacie antykomunistyczne, w tym wspomnianego Lecha Kaczyńskiego, przez partię uznawanego za lidera Solidarności, podkreślając jego wpływ na nowoczesną historię kraju (Paczkowski, sine anno, s. 25). Decyzje o zmianach nazw ulic i placów są odzwierciedleniem tych wartości, które partia uważa za kluczowe dla polskiej tożsamości narodowej i kulturowej.

W kontekście wykorzystania naukowych i edukacyjnych instrumentów oraz ideologicznych koncepcji, wprowadzenie nowego przedmiotu „Historia i Teraźniejszość” oraz reformy programowej nauczania historii w polskich szkołach pod egidą partii PiS ujawnia istotny wymiar implementacji jej polityki historycznej. Reforma ta, podkreślająca potrzebę rozwoju „emocjonalnego stosunku do dziejów ojczystych” (Ibidem), miała na celu wzmocnienie związku młodych Polaków z narodową historią i tożsamością. W kontekście tych zmian podręcznik Wojciecha Roszkowskiego *Historia i terażniejszość* wywołał szeroką dyskusję z powodu jego wyraźnie zideologizowanego podejścia do nauczania historii (Łuczewski, 2022). Jak zauważa Leszczyński (2022, s. 727), przedstawia on historię w manichejskim podziale na dobro i zło. Figury, takie jak Kościół katolicki, Stany Zjednoczone, wolnorynkowa gospodarka, prywatna własność i tradycyjna rodzina są eksponowane jako bastiony dobra, podczas gdy komunizm, nazizm i różne odmiany lewicy są przedstawiane jako siły zła. W ocenie krytyków, podręcznik Roszkowskiego, który obwinia kulturę Zachodu o moralną degenerację, zawiera liczne błędy faktograficzne i upraszcza złożone wydarzenia historyczne, prowadząc do jednostronnego i mylącego przedstawienia historii (Skura, 2021; Leszczyński, 2022; Łuczewski, 2022). W ramach promowanych przez PiS wartości, program uwzględnia tematy wzmacniające konserwatywne i nacjonalistyczne wartości, takie jak rola Kościoła w Polsce, katastrofa smoleńska jako największa tragedia powojennej Polski, a także dominacja Niemiec w Unii Europejskiej i krytyka polityki klimatycznej UE. Autorka niniejszej pracy zgadza się z opiniami przywołanych autorów, że ultrakonserwatywna perspektywa odrzucająca zmiany cywilizacyjne XX wieku może ograniczać zdolność uczniów do zrozumienia historii, krytycznego myślenia oraz doceniania różnorodności postaw i poglądów.

Charakterystyka polityki historycznej partii Prawo i Sprawiedliwość w okresie jej drugich rządów (2015-2023) unaocznia, jak istotnym wyzwaniem było odzyskanie kontroli nad kluczowymi elementami narracji historycznej, takimi jak Święto Niepodległości i postacie Żołnierzy Wyklętych, które zaczęły być przejmowane przez grupy nacjonalistyczne (Paczkowski, sine anno, s. 25). W odpowiedzi na przejęcie tych symboli przez nacjonalistów, w 2018 roku, podczas stulecia odzyskania niepodległości przez Polskę, prezydent Andrzej Duda nawiązał oficjalną współpracę z Ruchem Narodowym, co zaowocowało wspólnym Marszem Niepodległości. Zdaniem Paczkowskiego (Ibidem), rocznica ta była wykorzystywana do prowadzenia polityki historycznej na szeroką skalę, zachowując jednocześnie pluralizm w interpretacjach przeszłości. Decentralizacja obchodów 100-lecia odzyskania niepodległości, umożliwiająca świętowanie w setkach miast i miejscowości, z programami dostosowanymi do lokalnych potrzeb, była kluczowym czynnikiem zapobiegającym konfrontacjom między zwolennikami różnych wizji historii (Ibidem).

Tło obchodów 100-lecia odzyskania niepodległości stanowiły także dyskusje na temat „bilansu II RP”, które w ocenie badaczy przebiegały w duchu rozsądku i przyzwoitości (Ibidem, s. 26). Okres II Rzeczypospolitej pozostał poza głównymi politycznymi sporami, a debata na jego temat toczyła się głównie w kręgach historyków. Jak opisano wyżej, politycy z początków III RP nie dążyli do przywrócenia związków z przeszłością czy ożywienia tradycji II RP, jednak partia Prawo i Sprawiedliwość w swojej retoryce politycznej często odwołuje się do tradycji sanacyjnej oraz postaci Józefa Piłsudskiego (Paczos, 2017, s. 106-110). Do okresu II RP odnosi się w sposób głównie pozytywny, traktując go jako czas odrodzenia narodowego, suwerenności i rozwoju Polski po latach zaborów. W obrazowaniu II Rzeczypospolitej podkreśla się często jej niepodległy status i proces budowania nowoczesnego państwa. Piłsudski, prezentowany jako modelowy przywódca, którego reformy przyczyniły się do umocnienia państwa polskiego, stanowi wzór do naśladowania dla liderów PiS w kwestiach zarządzania państwem i międzynarodową pozycją Polski (Leszczyński, 2020). Obozowi sanacyjnemu, który rozwijał ideologię państwową, akcentując prymat państwa nad narodem i jego rolę jako regulatora życia publicznego, przypisuje się cele podobne do tych, które realizuje PiS. Partia ta dąży do wzmocnienia roli państwa jako strażnika norm moralnych i wykonawcy misji historycznej (Paczos, 2017, s. 106-110). Zamach majowy z 1926 roku, uznawany za punkt zwrotny w przejściu do efektywniejszego państwa, jest interpretowany przez PiS jako moment krytyczny sprzeciwiający się „partykularyzmowi” (Leszczyński, 2020). Odpowiada to współczesnym dążeniom partii do „moralnej rewolucji” poprzez lustrację, dekomunizację i walkę z patologiami społecznymi. W narracji PiS stanowi to wartość i jest przedstawiane jako niezbędne dla odbudowy potężnego państwa oraz przywrócenia

Polsce znaczącej roli na arenie międzynarodowej, co ukazuje aspiracje PiS wzorowane na II Rzeczypospolitej.

Łukasz Reszczyński (2011) badał, w jaki sposób PiS reinterpretuje i adaptuje idee piłsudczykowskie, ukazując zarówno ciągłość, jak i ewolucję w myśleniu politycznym przywódców partii. Po katastrofie smoleńskiej, Jarosław Kaczyński, podobnie jak Piłsudski w swoim czasie, skonsolidował partię, wykluczając z niej osoby o odmiennych poglądach, aby wzmocnić jej jedność i zdolność do realizacji politycznych celów (Ibidem, s. 95-97). Dążenie do stworzenia silnego, niezależnego państwa, które skutecznie i umiejętnie nawiguje między większymi mocarstwami, także znajdowało odzwierciedlenie w działaniach PiS, szczególnie w ich konfrontacyjnej polityce zagranicznej, głównie wobec Rosji (Ibidem, s. 97-100). Partia akcentowała silne wartości narodowe i patriotyczne, odwołując się do historii Polski, co było widoczne w jej polityce edukacyjnej i kulturalnej. Silne związki z Kościołem katolickim, które Piłsudski postrzegał jako kluczowy element polskiego społeczeństwa, dla PiS stały się fundamentem w kształtowaniu polityki społecznej i kulturalnej (Ibidem, s. 100-101). PiS wykazuje znaczące podobieństwa do obozu sanacyjnego, szczególnie w centralnej roli lidera. Tak jak Piłsudski był kluczową postacią dla sanacji, tak Lech Kaczyński, a po jego śmierci Jarosław Kaczyński, są centralnymi postaciami w PiS. Te podobieństwa w prowadzeniu polityki i kultywowaniu osobowości lidera wskazują na próbę adaptacji piłsudczykowskich idei do współczesnych realiów politycznych Polski

Do kształtowania tożsamości narodowej w oparciu o wartości patriotyczne, partia Prawo i Sprawiedliwość wykorzystuje także mit Żołnierzy Wyklętych stanowiący istotny element jej polityki historycznej (Paruch, 2015, s. 85). Kult Żołnierzy Wyklętych był początkowo zjawiskiem marginalnym w życiu politycznym Polski, ale z biegiem czasu, dzięki działaniom IPN oraz wsparciu politycznemu ze strony partii prawicowych i centrowych, stał się elementem głównego nurtu polityki (Jaskułowski, Majewski 2024, s. 43). Również Kącka (2015, s. 60) zauważa, że rosnące zainteresowanie w Polsce narracją dotyczącą „Żołnierzy Wyklętych” jest w dużym stopniu inspirowane przez konserwatywne elity polityczne, przez co jedynie w niewielkim stopniu odzwierciedla aktualny stan wiedzy naukowej na ten temat. Postaci te, znane również jako „Niezlomni”, niespodziewanie stały się centralnymi figurami w polskiej świadomości historycznej, w dużym stopniu dzięki działaniom propagandowym i medialnym, które przypisały im symboliczną rolę w kontekście walki z komunizmem i oporu przeciwko Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej (Adamkiewicz, 2017). Jaskułowski i Majewski (2024, s. 43) zwracają uwagę, że politycy PiS przekształcili pamięć o Niezlomnych w kluczowy element swojego projektu ideologicznego mającego na celu moralne uzdrowienie narodu. Mimo że historia Wyklętych jest złożona i niejednoznaczna, w polityce PiS pełnią oni funkcję mitologiczną, łącząc współczesną Polskę z II

Rzeczpospolitą i odrzucając PRL jako nieuznawany fragment polskiej historii (Paczkowski, sine anno, s. 21).

Jak zauważa Paczkowski (Ibidem, s. 22), dominacja prawicowych poglądów wśród partyzantów może być jednym z kluczowych powodów, dla których PiS uczyniło pamięć o nich strategicznym obszarem swojej polityki historycznej. W narracji partii Żołnierze Wyklęci przedstawiani są jako depozytariusze wartości takich, jak patriotyzm i niezłomność (Jaskułowski, Majewski, 2024, s. 43-44). Partia promuje ich jako bohaterów narodowych, których poświęcenie i walka o suwerenność Polski zasługują na pamięć i szacunek, a narracja ta jest konsekwentnie wykorzystywana do wzmacniania narodowej dumy i tożsamości. Po zwycięstwie wyborczym PiS w 2015 roku, znaczenie Żołnierzy Wyklętych w polityce historycznej znacząco wzrosło, co przejawia się w intensyfikacji działań związanych z upamiętnieniem tych postaci, w tym poprzez powstanie nowych muzeów oraz wzmożone zaangażowanie państwa, Kościoła katolickiego i instytucji kontrolowanych przez PiS w propagowanie tej pamięci (Ibidem, s. 44). W narracji promowanej przez partię, figura Żołnierzy Wyklętych jest przedstawiana jako kluczowy element polskości, a upamiętnianie ich biografii i emocjonalne przeżywanie ich losów stają się warunkiem przynależności do polskiej wspólnoty narodowej. Pamięć o Wyklętych jest traktowana przez PiS jako sakralna część kanonicznej historii polskich walk narodowyzwoleńczych, które są prezentowane jako kontynuacja tradycji powstań narodowych. Żołnierze Wyklęci stają się wyraźnym symbolem polskiej tożsamości narodowej wyznaczającym granice między „prawdziwymi Polakami” (katolikami, konserwatystami) wspierającymi PiS, a innymi grupami społecznymi (Jaskułowski, Majewski, 2023, 2024, s. 43-44). Oceniając działania PiS w zakresie popularyzowania wiedzy o przeszłości, należy więc odnotować, iż w wyniku realizowanej przez partię polityki, symbolika Żołnierzy Wyklętych uległa redefinicji z prostego wyrazu antykomunizmu w złożony symbol narodowy, nasycony emocjami takimi, jak duma, poświęcenie, cierpienie i sentyment (Ibidem, s. 44).

Jak wynika z dokumentów partyjnych, w latach 2015-2019 strategicznym celem partii było ustanowienie i konsolidacja narodowej tożsamości poprzez instytucjonalizację polityki historycznej (Prawo i Sprawiedliwość, 2019, s. 217). Zdaniem polityków PiS efektywne kształtowanie świadomości historycznej wymaga systemowego podejścia, opartego na działaniach instytucjonalnych, a nie tylko sporadycznych inicjatywach. W związku z tym w latach 2015-2019 rząd PiS zainicjowało tworzenie nowej sieci muzeów, co w ocenie rządzących miało zniwelować dotychczasowe zaniedbania w zakresie polityki historycznej państwa. Owa sieć, obejmująca różnorodne instytucje kultury, odpowiadała na potrzebę budowy Muzeum Ziemi Zachodnich, akcentując rolę tych regionów w kontekście historii Polski (Ibidem).

Poza instytucjonalizacją pamięci historycznej, kluczowe założenia polityki historycznej PiS w latach 2015-2019 obejmowały: mecenat państwa nad kulturą i dziedzictwem narodowym, ochronę zabytków oraz polskiego dziedzictwa kulturowego zarówno w kraju, jak i zagranicą, właściwe upamiętnianie znaczących dla Polski rocznic i postaci, prowadzenie aktywnej polityki audiowizualnej i medialnej oraz edukację w zakresie tożsamości kulturowo-historycznej (Ibidem, s. 215). W kampanii wyborczej w 2019 roku przedstawiciele partii zdecydowanie akcentowali zamiar kontynuacji dotychczas prowadzonych działań. Kluczowe elementy tej polityki na kolejne lata (2019-2023) objęły przeciwdziałanie zjawiskom antypolonizmu oraz dążenie do zapobiegania fałszowaniu historii, zwłaszcza w kontekście okresu II wojny światowej. Strategia ta uwypukla podkreślaną przez PiS wagę ochrony polskiego wizerunku na arenie międzynarodowej oraz roli Polski jako państwa aktywnie przeciwstawiającego się próbom rewizji historycznej (Ibidem, s. 182). W tym celu PiS konsekwentnie dąży, między innymi, do utrwalenia pamięci i promowania wizerunku ruchu „Solidarność” zarówno w polityce krajowej, jak i międzynarodowej (Ibidem, s. 220). W kontekście międzynarodowej polityki historycznej PiS kładło szczególny nacisk na przypominanie o roli Polski jako ofiary agresji niemieckiej i sowieckiej (Ibidem, s. 182).

W narracji PiS Polska jawi się jako bastion wolności i bohaterstwa walczący z niemieckim nazizmem i sowieckim komunizmem. W tej wizji bohaterami narodowymi są żołnierze Armii Krajowej, powstańcy warszawscy oraz Żołnierze Wyklęci, którzy stawiali zbrojny opór zarówno Niemcom, jak i Sowietom (Prawo i Sprawiedliwość, 2019, s. 233; Biuro Komunikacji i Promocji, Ministerstwo Sprawiedliwości, 2023). Bitwa o Monte Cassino, powstanie warszawskie oraz zbrodnia katyńska są traktowane jako kluczowe symbole polskiej niezłomności i tragizmu wojennych losów narodu (rp.pl, 2024). Zbrodnia katyńska jest przedstawiana jako dowód sowieckiej brutalności, podczas gdy powstania i bitwy stają się symbolami walki o wolność (IAR, 2009).

Generał Władysław Anders to jedna z głównych postaci promowanych przez PiS w kontekście walki o niepodległość (Polish Embassy UK Press Office, 2021; gov.pl, 2022). Szczególne miejsce w tej narracji zajmuje także Witold Pilecki, który dobrowolnie dał się schwytać, by zebrać informacje o Auschwitz, oraz Jan Karski, emisariusz informujący świat o Holokauście (Prawo i Sprawiedliwość, 2019, s. 226; gov.pl, 2021). Wybitną rolę przypisuje się także generałowi Stefanowi Roweckiemu „Grotowi” jako dowódcy Armii Krajowej oraz Augustowi Emilu Fieldorfowi „Nilowi”, postaciom-symbolom podziemnego oporu. Ponadto PiS podkreśla wpływ Polaków na losy wojny w skali globalnej, akcentując wkład Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie. Narracja ta kładzie nacisk na polską martyrologię, bohaterstwo i niezłomność w walce z dwoma wrogami. Kluczowym symbolem jest wspomniane już wyżej powstanie warszawskie będące wyrazem niezłomnej woli walki o wolność, nawet w obliczu przeważających sił wroga.

Jednocześnie podkreśla się rolę Kościoła katolickiego jako duchowego przewodnika narodu oraz jego zaangażowanie w obronę polskości.

Podsumowując, polityka historyczna partii Prawo i Sprawiedliwość opiera się na szerokim zestawie narzędzi, które pozwalają na kształtowanie narracji historycznej zgodnej z ich ideologią i celami politycznymi. Wykorzystując instrumenty prawno-instytucjonalne, edukacyjne, symboliczne oraz kulturę popularną, PiS dąży do promowania określonej wizji historii Polski.

PiS korzysta z narzędzi prawno-instytucjonalnych poprzez tworzenie i wspieranie instytucji zajmujących się pamięcią historyczną oraz wprowadzanie ustaw mających na celu kontrolowanie narracji historycznej. Reformy w Instytucie Pamięci Narodowej, w tym zmiany kadrowe i rozszerzenie jego kompetencji, pozwalają PiS na kontrolowanie i kształtowanie pamięci historycznej zgodnie z ich ideologicznymi celami (Paczkowski, sine anno, s. 24). Wprowadzenie prawa zakazującego promowanie komunizmu oraz obniżenie świadczeń dla byłych funkcjonariuszy aparatu bezpieczeństwa PRL są przykładami działań mających na celu rozliczenie się z komunistyczną przeszłością.

Równie istotna w realizacji założeń polityki historycznej jest kultura popularna. Rząd Prawa i Sprawiedliwości oraz podległe mu instytucje publiczne wykorzystywały szerokie spektrum narzędzi medialnych do promowania tej polityki, wspierając finansowo produkcje filmowe, seriale, gry komputerowe oraz inne formy mediów, które wpisywały się w promowaną przez partię narrację historyczną. Jednym z głównych beneficjentów wsparcia rządu PiS była Telewizja Polska. TVP otrzymywała znaczne dofinansowanie od państwa, które było przeznaczane między innymi na produkcje filmowe i programy o tematyce historycznej (Piłat, 2017). Przykładem jest serial *Korona królów* (2018-2020) przedstawiający życie na dworze królewskim w średniowiecznej Polsce, który był finansowany i promowany przez TVP, stanowiąc narzędzie do popularyzacji polskiej historii wśród szerokiej publiczności (tw, 2017; Kurdupski, 2017; J. Dąbrowska, 2018). Telewizja Polska wspierała także produkcje filmowe, takie jak *Stan Zagrożenia* (2020), który opowiadał o katastrofie smoleńskiej, będącej jednym z centralnych elementów narracji historycznej PiS (FilmPolski.pl, sine anno; masz/pap, 2021). Podobnie film *Smoleńsk* (2016), mimo iż nie otrzymał wsparcia finansowego, był intensywnie promowany przez publiczne media (Kurdupski, 2018).

Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego oraz instytucje, takie jak Polski Instytut Sztuki Filmowej (PISF), odegrały kluczową rolę w realizacji założeń polityki historycznej PiS, przyznając dotacje na produkcje filmowe i telewizyjne o tematyce historycznej (Biuro Informacji Publicznej Funduszu Inwestycji Narodowych, 2020; Polski Instytut Sztuki Filmowej, b. d.). Wśród nich znalazły się liczne produkcje filmowe i dokumentalne poświęcone kluczowym postaciom

i wydarzeniom z historii Polski³⁰. Projekty te często podkreślają patriotyzm, martyrologię, wartości katolickie oraz heroizm Polaków. Tym samym wspierają politykę historyczną PiS poprzez promowanie narodowych bohaterów, celebrowanie ważnych w opinii partii wydarzeń historycznych oraz podkreślanie wartości katolickich i patriotycznych.

Wykorzystując kulturę popularną do kształtowania świadomości historycznej partia PiS korzystała także z siły oddziaływania gier komputerowych. Przykładem może być produkcja „This War of Mine” (2014), która zyskała uznanie i wsparcie rządowe w ramach inicjatyw promujących polską kulturę i historię. Gra ta, przedstawiająca dramatyczne realia wojny z perspektywy cywili, została włączona do polskiego kanonu lektur szkolnych jako przykład medium edukacyjnego, co pokazuje, jak rząd PiS wykorzystuje różnorodne formy kultury popularnej do kształtowania historycznej świadomości (Ministerstwo Edukacji i Nauki, sine anno).

Analiza polityki historycznej partii Prawo i Sprawiedliwość (lata 2005-2023) prezentuje jej rozwój jako kluczowy element tak zwanej semantycznej rewolucji, szczególnie widocznej w okresach rządów partii w latach 2005-2007 oraz po 2015 roku. Jak zauważa Trembicka (2022, s. 176-177), odpowiedź PiS na potrzebę skutecznej polityki historycznej w Polsce była reakcją na doświadczenia z epoki PRL, które znacząco ukształtowały narodową świadomość Polaków. Dodatkowo, zmieniające się narracje historyczne na przełomie wieków na arenie międzynarodowej, zwłaszcza w Rosji i Niemczech³¹. Konkludując, przedstawione aspekty polityki Prawa i Sprawiedliwości kreują spójną konserwatywną wizję przeszłości, mającą na celu wzmocnienie polskiej tożsamości narodowej poprzez kulturowe, historyczne i tradycyjne filary, które w ocenie polityków PiS są fundamentem siły i stabilności państwa. Polityka historyczna PiS koncentruje się na budowaniu jednolitej, heroicznej i nacjonalistycznej wizji historii Polski, w której dominują tradycyjne wartości, katolicka tożsamość narodowa oraz poczucie wyjątkowości i misji dziejowej narodu polskiego (Tabela 3). Jednocześnie polityka historyczna służy im także do celów taktycznych, takich jak mobilizacja poparcia i dyskredytacja przeciwników politycznych, co ilustrują spory o reparacje wojenne od Niemiec czy kontrowersje związane z Lechem Wałęsą

³⁰ W 2017 roku dofinansowano m.in. koprodukcję filmu dokumentalnego *Zaczęło się od ucieczki* przedstawiającego wycieczki w góry Papieża Jana Pawła II oraz realizację dokumentu fabularyzowanego *Dwie Korony* (2017) poświęconego św. Maksymilianowi Kolbe (Biuro Informacji Publicznej Funduszu Inwestycji Narodowych, 2020, s. 1-2). Ważnym elementem były też projekty związane z Żołnierzami Wyklętymi, jak film *Wyklęty* (2017) czy koncert z okazji Dnia Pamięci Żołnierzy Wyklętych (2017). Projekty, takie jak film dokumentalny *Katyni. Rosjanie o utajonym raporcie* czy serial *Droga do Polski Niepodległej* podkreślają martyrologię i walkę o niepodległość. W 2018 roku kontynuowano ten kierunek, dofinansowując m.in. projekt „Polskie wiersze na 100-lecie Niepodległości Polski” oraz serial *Młody Piłsudski* (2018), co wpisuje się w narrację patriotyczną (Ibidem, s. 2). Kolejnym przykładem jest cykl filmów dokumentalnych *Geniusze* i *Marzyciele* (2019-2020) prezentujący wybitne postacie z polskiej kultury i nauki. Rok 2019 przyniósł kontynuację takich projektów, jak *Legiony* (2019) oraz kolejne odcinki *Młodego Piłsudskiego* (Ibidem, s. 2). W 2020 roku dofinansowano m.in. film dokumentalny *Wojna Światów (Bitwa Warszawska)*, który koncentruje się na kluczowych wydarzeniach z historii Polski. W latach 2021-2023 kontynuowano wsparcie dla projektów promujących polskie dziedzictwo kulturowe, m.in. poprzez realizację spektaklu *Prorok* (2022) o Prymasie Stefanie Wyszyńskim czy filmu *Sanatorium Gorkiego* o losach polskich oficerów zamordowanych w Katyniu (Ibidem, s. 3-15). W 2023 roku szczególnie wyróżnia się koprodukcja filmu *Młody Dmowski* oraz projekty związane z konserwacją i upowszechnianiem polskiego dziedzictwa kulturowego (Ibidem, s. 11).

³¹ Vide: Trembicka, 2022, s. 176-177)..

(Nijakowski, 2008; Chrobaczyński, 2016, s. 65-66). Z analiz dokumentów oraz wypowiedzi polityków PiS wynika, że kluczowe w polityce historycznej jest aktywne zaangażowanie państwa w proces kształtowania tożsamości historycznej Polski. Główne działania obejmują edukację historyczną, wsparcie instytucji kulturalnych, zmiany w przestrzeni publicznej oraz upamiętnianie ważnych wydarzeń i postaci historycznych. Kontrowersje wokół tych działań często wynikają z zarzutów o instrumentalizację historii dla celów politycznych, co prowadzi do podziałów społecznych i różnorodnych reakcji w społeczeństwie.

Tabela 3 Założenia polityki historycznej PiS w kontekście epok historycznych

Epoka historyczna	Główne założenie polityki historycznej PiS	Opis założenia i promowane figury pamięci	Narracja historyczna	Kontrowersje i krytyka
Dzieje dawne (do 1795)	Promowanie polskich tradycji i dziedzictwa	Ukazanie znaczenia kultury, tradycji i chrześcijaństwa w kształtowaniu polskiej tożsamości narodowej. Promowane figury pamięci: Mieszko I, Bolesław Chrobry, Kazimierz Wielki, Jadwiga Andegaweńska, Władysław Jagiełło. Ważne wydarzenia: chrzest Polski (966), unia polsko-litewska (1385, 1569), bitwa pod Grunwaldem (1410).	Tradycja, religia, dziedzictwo.	Krytyka za marginalizowanie innych tradycji i kultur.
Okres utraty niepodległości (1795-1914)	Promocja bohaterów narodowych, martyrologia	Ukazanie postaci historycznych walczących o niepodległość Polski. Promowane figury pamięci: Józef Piłsudski, Roman Dmowski, Ignacy Jan Paderewski, Fryderyk Chopin. Ważne wydarzenia: powstanie listopadowe (1830-1831), powstanie styczniowe (1863-1864).	Heroiczna walka o niepodległość, rola Kościoła i kultury w zachowaniu tożsamości.	Dyskusje na temat sensu powstań i ich skutków, marginalizowanie roli innych postaci i ruchów społecznych.
I wojna światowa i XX-lecie międzywojenne	Przedstawianie Polski jako bastionu wolności	Podkreślanie znaczenia walki o niepodległość i budowy nowoczesnego państwa. Zatrzymanie ekspansji bolszewizmu na zachód. Promowane figury pamięci: Józef Piłsudski, Ignacy Jan Paderewski. Ważne wydarzenia: Bitwa Warszawska (1920).	Heroiczna walka o niepodległość, odbudowa państwa, dynamiczny rozwój przemysłowy i kulturalny.	Pomijanie problemów społecznych i politycznych dwudziestolecia międzywojennego, dyskusje na temat Zamachu Majowego (1926).
II wojna światowa	Podkreślanie martyrologii i bohaterstwa Polaków	Ukazanie Polaków jako bohaterów walczących o wolność całej Europy. Ukazanie cierpienia i heroizmu Polaków w czasie II wojny światowej. Promowane figury pamięci: żołnierze Armii Krajowej, powstańcy warszawscy, Żołnierze Wyklęci, generał Władysław Anders, Witold Pilecki, Jan Karski, generał Stefan Rowecki „Grot”, August Emil Fieldorf „Nil”. Upamiętnienie ofiar zbrodni katyńskiej, powstania warszawskiego, obozów zagłady.	Martyrologia, opór, walka z totalitaryzmami.	Krytyka z zagranicy za marginalizowanie innych ofiar II wojny światowej.

Okres PRL	Przypominanie o roli Polski w dekomunizacji Europy, społeczny opór i walka z komunizmem	Ukazanie PRL jako okresu komunistycznych represji i walki z reżimem. Promowane figury pamięci: Żołnierze Wyklęci, Anna Walentynowicz, bracia Kaczyńscy, Jan Paweł II. Ważne wydarzenia: antykomunistyczne protesty, działalność Solidarności, pontyfikat Jana Pawła II.	Polska jako ofiara komunizmu, opór wobec reżimu, rola Kościoła w zachowaniu tożsamości narodowej i walce o wolność.	Dyskusje na temat roli różnych grup opozycyjnych, krytyka deprecjonowania Lecha Wałęsy, kontrowersje wokół interpretacji historii Żołnierzy Wyklętych.
Dzieje najnowsze i III Rzeczpospolita (od 1989 roku)	Upamiętnianie katastrofy smoleńskiej	Ukazanie katastrofy smoleńskiej jako kluczowego wydarzenia kształtującego współczesną tożsamość narodową. Promowane figury pamięci: Lech Kaczyński. Ważne wydarzenia: katastrofa smoleńska (2010).	Katastrofa smoleńska jako symbol martyrologii i walki o prawdę historyczną, rola Lecha Kaczyńskiego jako wizjonera i lidera.	Teorie spiskowe, podziały społeczne, krytyka wykorzystywania katastrofy do celów politycznych.

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Prawo i Sprawiedliwość, 2005, 2014, 2015, 2019, 2023b.

Nijkowski (2008, s. 66-144) opisuje politykę historyczną PiS jako „trepanację narodową”, krytykując jej romantyczny i wykluczający charakter, który manifestuje się w formie narodowo-katolickiej ideologii oraz tendencji do delegalizacji Polski Ludowej oraz zaostrzenia postaw antysowieckich, antygermańskich i antyeuropejskich. Jak zauważa Jacek Chrobaczyński (2016, s. 64-71), obsesyjne dążenie partii PiS do „unarodowienia” życia publicznego może prowadzić do ograniczenia wolności obywatelskich i demokracji. Analizując politykę historyczną tej partii, nie można ignorować ryzyka zniekształcenia rzeczywistego obrazu historii i kultury poprzez narzucanie jednowymiarowej narracji, co może wpłynąć na standardy i wartości demokratyczne. Praktyka ta, opisywana przez jej zwolenników jako „historia afirmatywna”, choć sprzyja kształtowaniu silnej narodowej tożsamości, jednocześnie ogranicza pluralizm i różnorodność perspektyw w debacie publicznej (Magierska, 2008, s. 376-377; Napora, 2018, s. 277). Taka praktyka, co wykazano na przykładzie partii PiS, może przerodzić się w narzędzie budowania nacjonalizmu.

W ocenie autorki dysertacji o budowaniu nacjonalizmu przez PiS świadczą kluczowe elementy, na których oparta jest ich polityka historyczna. Pierwszy z nich to nacisk na heroizację historii Polski, co przejawia się w gloryfikacji wybranych postaci historycznych i wydarzeń, szczególnie tych związanych z walką o niepodległość, jak na przykład Józef Piłsudski, Legiony czy Żołnierze Wyklęci. W ramach tej narracji podkreśla się powstania narodowe, wydarzenia II wojny światowej oraz walkę z komunizmem. Tak skonstruowana polityka historyczna ma na celu ukazanie Polski jako kraju bohaterów, którzy stawiali czoła totalitaryzmom.

Jednocześnie program PiS kładzie nacisk na wyjątkowość narodu polskiego, promując wizję Polski jako „przedmurza chrześcijaństwa”, obrońcy Europy przed wschodnimi wpływami oraz kraju, który był ofiarą zarówno niemieckiego nazizmu, jak i sowieckiego komunizmu. Tego

rodzaju podejście podkreśla rolę Polski jako strażnika cywilizacji europejskiej, co buduje poczucie wyjątkowości i misji dziejowej.

Polityka historyczna PiS stara się również narzucić jednolitą narrację historyczną, wykorzystując do tego przywoływane wyżej instytucje, takie jak IPN czy Muzeum II Wojny Światowej. Ich zadaniem jest wspieranie oficjalnej narracji historycznej i kontrola debaty publicznej, między innymi poprzez krytykę alternatywnych interpretacji historii oraz marginalizowanie poglądów niezgodnych z linią partii. Tym samym kontrola nad narracją historyczną staje się narzędziem ograniczania pluralizmu w debacie publicznej. Istotnym aspektem tej polityki historycznej jest także silna współpraca z Kościołem katolickim promująca ideę, że tożsamość narodowa jest nierozzerwalnie związana z katolicyzmem. W rezultacie obchody religijne stają się integralną częścią świąt państwowych, co dodatkowo podkreśla katolickie korzenie polskiej tożsamości narodowej.

W tej jednolitej narracji historycznej PiS marginalizuje wkład mniejszości narodowych w polską historię lub przedstawia ich udział w kontekście konfliktu z narodem polskim. Debata na temat polskiej współodpowiedzialności za zbrodnie, takie jak pogromy Żydów w Jedwabnem, jest ograniczana, co ma na celu utrwalenie jednolitej wizji Polski jako kraju ofiary.

Po szczegółowej analizie dokumentów partyjnych oraz działań Prawa i Sprawiedliwości w zakresie popularyzacji określonych narracji historycznych, można stwierdzić, jakie strategie są wykorzystywane przez tę partię.

Pierwszą z nich jest strategia pamiętania i zapomnienia (Kącka, 2015, s. 75). W tym zakresie PiS konsekwentnie promuje pamięć o wybranych bohaterach narodowych, takich jak Żołnierze Wyklęci, organizując liczne uroczystości i budując pomniki na ich cześć. Żołnierze Wyklęci są przedstawiani jako symbole walki z komunizmem i patriotyzmu. Jednocześnie partia celowo pomija kontrowersyjne aspekty ich działalności, które mogłyby zniweczyć budowany wizerunek heroicznych bojowników. Jak wskazuje A. Assmann (2009b, s. 334), taka selektywna pamięć jest częścią strategii kompensacyjnej, która ma na celu zrównoważenie negatywnych aspektów przeszłości przez eksponowanie pozytywnych wzorców.

W ramach strategii manipulacji historycznej można zauważyć dwa kluczowe podejścia: *suggestio falsi* oraz *suppressio veri* (Tokarska-Bakir, 2008, s. 29). W niektórych przypadkach PiS poprzez media publiczne lub w wystąpieniach publicznych prezentuje zniekształcone fakty historyczne, które służą wzmocnieniu bieżącej narracji politycznej. Przykładem może być przypisywanie wyłącznej odpowiedzialności za zbrodnie wojenne Niemcom, przy jednoczesnym minimalizowaniu przypadków współpracy polskiej ludności z reżimem nazistowskim. Innym przykładem jest eksponowanie wyłącznie pozytywnych aspektów polskiego podziemia niepodległościowego, przy jednoczesnym ignorowaniu działań, które mogłyby podważyć tę

narrację. *Suppressio veri* przejawia się w świadomym pomijaniu trudnych tematów takich jak antysemityzm w Polsce przed II wojną światową, jak i po niej, oraz krytyka „pedagogiki wstydu”. Jak wskazuje A. Assmann (2009b, s. 339-340), wyłączenie pewnych wydarzeń i postaci z publicznej świadomości jest kluczowym elementem polityki historycznej mającej na celu zachowanie pozytywnego obrazu narodu.

Kompensacja w polityce historycznej PiS polega na aktywizowaniu wydarzeń symbolicznie anulujących winę lub przysłaniających kontrowersyjne decyzje polityczne poprzez podkreślenie sukcesów i bohaterskich czynów z przeszłości (A. Assmann, 2009b, s. 334). Organizowanie uroczystości związanych z rocznicą powstania warszawskiego czy Bitwy Warszawskiej ma na celu podkreślenie patriotyzmu i waleczności narodu, jednocześnie odwracając uwagę od współczesnych problemów.

Z powyższej analizy polityki historycznej PiS wynika także, że partia stosuje strategię eksternalizacji, polegającą na przenoszeniu odpowiedzialności za tragiczne wydarzenia na inne narody. W przypadku polityki historycznej PiS jest to szczególnie widoczne w odniesieniu do Niemców i Rosjan. PiS konsekwentnie obarcza te kraje odpowiedzialnością za zbrodnie wojenne, jednocześnie minimalizując udział polskich kolaborantów.

Strategia wyłączenia, zdefiniowana przez A. Assmann (2009b, s. 339-340), polega na celowym niedopuszczaniu do zapamiętania konkretnych doświadczeń. Przykładem wykorzystania tej strategii przez PiS może być unikanie dyskusji na temat antysemityzmu w Polsce, co przejawia się w nieporuszaniu tego tematu w publicznych debatach i edukacji historycznej. Innym przykładem jest brak szerokiej debaty na temat działań polskich władz i społeczeństwa wobec mniejszości narodowych w przeszłości.

Przeinaczenie historii (Ibidem, s. 347-348) jest również widoczne w działaniach PiS, polegających na dostosowywaniu narracji historycznej do oczekiwań politycznych. Przykładem jest reinterpretacja roli Lecha Kaczyńskiego, przedstawianego jako centralna postać w walce o niepodległość i demokrację w Polsce, co często jest wyolbrzymiane w stosunku do jego rzeczywistej roli. Inny przykład to zmiana interpretacji wydarzeń z okresu PRL, które były przedstawiane w sposób korzystny dla budowania narracji politycznej PiS.

Wskazane mechanizmy polityki historycznej stosowane przez PiS ilustrują, jak różne siły polityczne mogą kształtować narrację historyczną, selektywnie przypominając i zapominając wydarzenia oraz postaci, aby wzmocnić swoją pozycję polityczną i wpłynąć na społeczne postrzeganie przeszłości. Szczegółowa analiza wypowiedzi i dokumentów sygnowanych przez PiS wydaje się być kluczowa dla zrozumienia sposobów, w jakie historia jest wykorzystywana do umacniania określonej wizji narodu oraz tożsamości narodowej. Znając główne założenia oraz promowane figury pamięci i symbole, w części empirycznej niniejszej pracy możliwa do

przeprowadzenia będzie analiza jednego z kluczowych instrumentów polityki historycznej, jakim jest kultura masowa. Poprzez analizę ramówki TVP1 i TVP2 ze szczególnym uwzględnieniem publicystycznych oraz rozrywkowych audycji o tematyce historycznej (filmy, seriale, dokumenty, koncerty rocznicowe itd.) emitowanych na tych kanałach, ukazane będzie, jak poprzez kulturę masową i telewizję publiczną PiS wykorzystywało narzędzia symboliczne do przekazywania treści oraz założeń swojej polityki historycznej wspierającej kształtowanie tożsamości narodowej i nacjonalistycznej wizji historii. Jak wykazano w niniejszym rozdziale, kultura popularna jako narzędzie polityki historycznej ma unikalną zdolność kształtowania i zmieniania percepcji historii na masową skalę w sposób trudny do osiągnięcia przez bardziej formalne instrumenty. Stąd też telewizja publiczna, wykorzystując narrację oraz atrakcyjność gatunków telewizyjnych, może być efektywnym, aczkolwiek dyskretnym, medium komunikacji politycznej.

Rozdział II Media w komunikowaniu politycznym

Ciągłą legitymizację siebie oraz swoich działań politycy uzyskują poprzez komunikowanie polityczne, realizowane za pośrednictwem komunikacji bezpośredniej oraz zapośredniczeń medialnych (Michalczyk, 2020, s. 230). Autorzy różnych definicji komunikowania politycznego, w zależności od reprezentowanej dyscypliny naukowej, kładą nacisk na inne aspekty tego zagadnienia. Niezależnie jednak od kierunku prowadzonych przez badaczy rozważań, spośród konstytutywnych elementów tego procesu wymieniają oni trzy kategorie podmiotów: (1) podmiot polityczny (inaczej: organizacje polityczne, aktorzy polityczni i instytucje, politycy, liderzy polityczni, władza czy polityczne podmioty indywidualne i instytucjonalne); (2) media (inaczej: media informacyjne, dziennikarze polityczni, instytucje medialne); oraz (3) obywatele (inaczej: publiczność, opinia publiczna, odbiorcy) (McNair, 1998, s. 26; Dobek-Ostrowska, Wiszniowski, 2001, s. 134; Boszczyk, 2007, s. 37; Piontek, 2011, s. 15; Marciniak, et al., 2012, s. 15; Adameczewska, 2023, s. 38). Układ polityka-media-społeczeństwo Richard Perloff (1998, s. 7-8; 2021) określił pojęciem „złotego trójkąta komunikowania politycznego”. Przedmiotem niniejszego rozdziału jest relacja dwóch pierwszych tj. aktorów politycznych oraz mediów.

2.1. Funkcje mediów w komunikowaniu politycznym

Autor „złotego trójkąta” komunikowanie polityczne rozumiał jako proces wymiany i interpretacji informacji (Perloff, 1998, s. 8). Przywódcy polityczni, media oraz społeczeństwo, a zatem podmioty biorące udział w tym procesie, donoszą o wydarzeniach i sprawach zachodzących w sferze polityki publicznej, jednocześnie realizując określone cele. W związku z tym, iż z reguły odbiorcy nie mają bezpośredniego dostępu do sfery polityki, politycy oraz aktorzy polityczni wymagają zapośredniczenia medialnego (Michalczyk, 2022, s. 18). Media masowe są zatem głównym nośnikiem treści komunikowania politycznego, a jako podstawowe źródło informacji politycznej stanowią integralną część systemu politycznego (Cook, 1998; Dobek-Ostrowska, Wiszniowski, 2001, s. 119; Ryfe, 2006; Michalczyk, 2022, s. 64). Gromadzą i transmitują zbiorowe dziedzictwo grupy, obserwują ją i przekazują istotne dla niej informacje, dostarczają odpowiednich wzorców oraz podtrzymują relacje między różnymi częściami społeczeństwa. Zaspokajając różnorodne potrzeby, zarówno jednostek jak i instytucji, stanowią źródło korzyści dla całej grupy (Ptaszek, 2021b).

Media, pełniąc rolę pośrednika między aktorami politycznymi i obywatelami, nie ograniczają się jedynie do funkcji „kanału transmisyjnego komunikatów” (Dobek-Ostrowska, 2006, s. 4). W istocie wychodzą poza tę rolę, modyfikując przekazy, i kreując własne znaczenia, co sprawia, że stają się zarówno nadawcą wtórnym, jak i pierwotnym. Jak podkreśla Manuel Castells

(2008, s. 341), media mają ogromną władzę, ponieważ „zdarzenia, które rozgrywają się w telewizji, docierają do publiczności na tyle dużej, by ustanowić albo odwrócić trend w opinii publicznej”.

W kontekście mediatyzowanej rzeczywistości Grzegorz Ptaszek (2021a) zauważa, że media, mimo iż nie odzwierciedlają dosłownie rzeczywistości społecznej, odgrywają kluczową rolę w kształtowaniu jej obrazu i stymulowaniu zachodzących w niej procesów. Media nie tylko rekonstruują rzeczywistość, ale również ją konstruują, tworząc rzeczywistość „drugiego stopnia”. Sterują uwagą odbiorców i oferują specyficzne kody oraz interpretacje, co jest kluczowe dla zrozumienia ich wpływu na procesy społeczne i polityczne (Michalczyk, 2020, s. 244).

Uwzględniając powyższe, można stwierdzić, że współcześnie włączenie potencjału mediów do strategii politycznych jest warunkiem koniecznym do skutecznego osiągnięcia celów politycznych, gdyż komunikowanie polityczne nie istnieje bez mediów masowych (Dobek-Ostrowska, Wiszniowski, 2001, s. 119; Szkudlarek-Śmiechowicz, 2014, s. 28). Ich zintegrowana i aktywna rola staje się szczególnie istotna, kiedy analizuje się je jako uczestników komunikowania politycznego. Również w procesach komunikowania politycznego media masowe jako metaaktor, pełnią podwójną rolę: neutralnego obserwatora, który przekazuje informacje, oraz aktywnego uczestnika, który angażuje się w przekazywanie treści (Lichtenberg, 1990, s. 1; Adamczewska, 2023, s. 32; Szczepański, 2023, s. 21).

Zdaniem Morrisa Janowitza (2016) konglomeraty medialne wykorzystują złożoną technologię do kontroli środowiska społecznego. Warto jednak pamiętać, iż w owej „kontrolii” media mają pewne ograniczenia, bowiem jako producenci przekazów symbolicznych posiadają jasno określone zasady funkcjonowania (regulowane systemowo przez polityków) (Ptaszek, 2021b). Realizując wybraną politykę medialną, urzędnicy polityczni mogą wpływać na prace dziennikarzy i odwrotnie – przekazy medialne mogą przyczyniać się do podjęcia decyzji politycznych lub wyborczych. Zgodnie z podejściem zaproponowanym przez Perloff (1998, s. 8) również publiczność jest w stanie oddziaływać na agendę medialną, co współcześnie umożliwiają między innymi media internetowe. To, w jaki sposób w procesach komunikowania politycznego rozumiane są relacje między uczestnikami tego procesu, zależy od przyjętego podejścia badawczego.

Nawiązując do historycznych aspektów konceptualizacji komunikowania politycznego, David Ryfe (2001, s. 408) skonstruował wniosek, iż na współczesne rozumienie omawianego obszaru wpływ miały głównie trzy dyscypliny: psychologia społeczna, komunikacja masowa oraz nauki o polityce. Z ostatnim nie zgadzają się między innymi Lance Bennett i Shanto Iyengar (2008, s. 712), zdaniem których komunikacja polityczna jest bardziej związana z socjologią, psychologią i ekonomią niż z naukami politycznymi. Argumentują to przekonanie powołując się na prace takich autorów, jak Paul Lazarsfeld (1955), Carl I. Hovland (1953) czy Erik Erikson (1958), przekonując,

że to właśnie wskazane dyscypliny znacząco przyczyniły się do przedstawianego przez nich rozumienia roli komunikacji w kształtowaniu zachowań politycznych i opinii publicznej. Obok wymienionych dyscyplin, wśród znaczących dla rozwoju komunikowania politycznego wyróżnia się dodatkowo: antropologię, *public relations*, dziennikarstwo, historię, marketing oraz retorykę (Bennett, Iyengar, 2008, s. 709-710; Swanson, Mancini, 1996, s. ix; Kaid, 2004, s. 81; Gonçalves, 2018, s. 1; Adamczewska, 2023, s. 33). Dokonując systematyki obszarów teoretyczno-badawczych komunikowania politycznego Stanisław Michalczyk (2022, s. 25-30) wskazał osiem perspektyw: (1) medioznawczą, (2) politologiczną, (3) socjologiczną, (4) prawoznawczą, (5) ekonomiczną, (6) psychologiczną, (7) pedagogiczną oraz (8) językoznawczą. Zaproponowany przez badacza podział porządkuje pola badań reprezentantów dyscyplin nauk społecznych i humanistycznych: „komunikowanie polityczne jako przedmiot badań je wchłania i uwzględnia” (Ibidem, s. 25).

Chociaż teoretycy komunikowania politycznego dopatrują się jego korzeni już w pracach Arystotelesa i Platona, badacze nauk społecznych zagadnieniami z tego obszaru zainteresowali się dopiero w latach 20. XX wieku – ale jeszcze przed wyodrębnieniem nauki o komunikowaniu jako osobnej dziedziny (Perloff, 1998, s. 12; Kaid, 2004, s. xiii; Dobek-Ostrowska, 2007, s. 21; Kolczyński, 2008, s. 15; Adamczewska, 2023, s. 32). Podstawowe teorie komunikowania politycznego powstały na początku ery nowoczesnej, w związku z pojawieniem się masowych technologii komunikacyjnych i wspólnych struktur społecznych (Bennett, Iyengar, 2008, s. 713). Samo pojęcie „komunikowania politycznego” w dyskursie naukowym pojawiło się zatem dopiero w drugiej połowie XX wieku, zastępując pejoratywny w swoich konotacjach termin „propaganda” (Dobek-Ostrowska, Wiszniowski, 2001, s. 105). Zaproponowali je amerykańscy badacze: Heinz Eulau, Samuel J. Eldersveld i Morris Janowitz, którzy w swoich rozważaniach skupiali się na trzech aspektach: (1) przywództwie politycznym i strukturze grupy, (2) ingerencji mediów w mobilizację społeczną i przenoszenie wpływu między politykami a obywatelami oraz (3) komunikowaniu politycznym jako pośredniku w relacjach rządzących i rządzonych (Dobek-Ostrowska, 2012, s. 134; Adamczewska, 2023, s. 32).

W polskiej literaturze przedmiotu wzrost zainteresowania obszarem komunikowania politycznego zaobserwować można zwłaszcza po transformacji ustrojowej i ekonomicznej kraju, na przełomie XX i XXI wieku (Dobek-Ostrowska, 2006, s. 1; Piontek, 2011, s. 5). Badania i teorie zaproponowane przez rodzimych badaczy dostarczają szerokiego spektrum narzędzi i perspektyw do analizy komunikowania politycznego w Polsce, przyczyniając się do głębszego zrozumienia roli mediów w procesach politycznych (Dobek-Ostrowska, 2001, 2006, 2023; Michalczyk, 2005, 2020, 2022; Kolczyński, 2000, 2005, 2008; Piontek, 1999, 2001, 2010, 2011; Garlicki, 2010, 2012; Biskup, 2011; Marciniak, et al., 2012; Pokorna-Ignatowicz, 2013).

Jay Blumler i Dennis Kavanagh (1999) przedstawili trzy ery ewolucji komunikowania politycznego, które odzwierciedlają zmieniające się role mediów na przestrzeni dekad. Pierwsza era, obejmująca lata 40. do końca lat 50. XX wieku, charakteryzowała się dominacją mediów drukowanych oraz bezpośrednich interakcji. Druga era, od lat 60. do końca lat 80., zdominowana była przez telewizję. Trzecia era, rozpoczynająca się w latach 90., przyniosła fragmentację mediów oraz strategiczną komunikację. W kolejnych latach Blumler (2016) dodał również czwartą erę związaną z rosnącym wpływem internetu na komunikację polityczną. Nie sposób nie zgodzić się z autorem, wiedząc, iż owo medium transformuje tradycyjne kampanie medialne w tak zwane kampanie hipermedialne (Gonçalves, 2018, s. 2). Na początku drugiej dekady XXI wieku polska badaczka Agnieszka Walecka-Rynduch (2019, 2023) zaproponowała piątą erę, którą charakteryzuje tabloidyżacja oraz jej wpływ na sferę publiczną.

Aby określić charakter i istotę procesów komunikowania politycznego oraz zrozumieć sposób definiowania tego pojęcia, Michalczyk (2022, s. 22) proponuje zwrócić uwagę na siedem aspektów tego procesu: (1) społeczny (kształtowanie politycznej opinii publicznej przez różnych aktorów) (2) rzeczowy (analiza treści komunikowania politycznego), (3) funkcjonalny (realizowanie interesów społecznych poprzez komunikowanie polityczne), (4) komunikacyjny (objaśnianie i tłumaczenie zjawisk i procesów), (5) przestrzenny (komunikowanie polityczne w przestrzeni regionalnej, lokalnej i krajowej), (6) normatywny (prawny) oraz (7) czasowy (ewolucja historyczna procesów komunikowania politycznego)³² (Ibidem).

Niniejsza praca będzie rozwijać aspekt rzeczowy, normatywny oraz funkcjonalny. Aspekt rzeczowy odnosi się do struktury treści komunikowania politycznego, będącej wynikiem procesów decyzyjnych w państwie oraz odzwierciedlającej zależności między trzema typami polityki: *policy* (ramy prawne), *politics* (procesy polityczne), *polity* (treści polityki) (Ibidem). W ramach tego aspektu zostaną przeanalizowane treści komunikatów związanych z polityką historyczną Prawa i Sprawiedliwości oraz audycje o tematyce historycznej emitowane na antenie telewizji publicznej w okresie rządów PiS. Aspekt normatywny opisuje prawne uwarunkowania funkcjonowania mediów, co w niniejszej pracy obejmuje analizę ustaw wprowadzonych przez PiS w celu określenia, czy w okresie ich rządów funkcjonowanie mediów, przez nowelizacje prawne, nie stało się zależne od państwa. Aspekt funkcjonalny będzie rozwijany na poziomie makro, co determinuje

³² Harold D. Lasswell (1948) badał rolę liderów opinii publicznej i propagandy w kształtowaniu opinii publicznej, co wpisuje się w aspekt społeczny. Natomiast Maxwell McCombs i Donald Shaw (1972) analizowali, jak media wpływają na hierarchię ważności tematów w przestrzeni publicznej, co odnosi się do aspektu rzeczowego. Kluczowe znaczenie sfery publicznej w realizacji interesów społecznych podkreślał Jürgen Habermas (1989), co jest fundamentalne dla aspektu funkcjonalnego. Paul Lazarsfeld (1944) badał przepływ informacji i dwustopniowy model komunikacji, co wpisuje się w aspekt komunikacyjny. Analizy Benedicta Andersona (1983) dotyczące funkcjonowania wyobrażonych wspólnot w różnych przestrzeniach odnoszą się do aspektu przestrzennego. Badania Roberta Entmana (1989) nad regulacjami mediów i ich wpływem na demokrację są związane z aspektem normatywnym. Daniel Hallin i Paolo Mancini (2004) skupili się na modelach systemów w różnych kontekstach historycznych i politycznych, co dotyczy aspektu czasowego.

postrzeganie treści komunikowania politycznego w zakresie polityki historycznej jako mające na celu stymulację integracji społecznej poprzez kształtowanie wspólnej pamięci zbiorowej oraz umacnianie jej tożsamości (Ibidem).

Prezentując typologię perspektyw stosowanych w badaniach nad komunikowaniem politycznym, Ulrich Sarcinelli (1998, s. 11-24) koncentruje się na analizie sposobów prezentowania i kreowania polityki poprzez komunikowanie, badając w szczególności rolę i wpływ mediów masowych na ten proces. Tym samym podkreśla, że media masowe odgrywają kluczową rolę w kreowaniu wizerunku politycznego oraz w procesie komunikacji politycznej. Jego podejście charakteryzuje się szczególną uwagą na interakcje pomiędzy mediami i polityką, oferując perspektywę, która łączy elementy teorii komunikowania z analizą polityczną. Na tej podstawie autor wyodrębnił osiem podejść: (1) aktualistyczne (koncentrujące się na sposobie relacjonowania bieżącej polityki), (2) personalistyczno-aktorskie (w której bada się medialne prezentowanie wysoko postawionych polityków), (3) telewizyjne (gdzie punktem ciężkości jest redukcja rzeczywistości politycznej do telewizyjnych reprezentacji polityki), (4) empiryczno-redukcyjne (analizujące i opisujące zachowania aktorów komunikowania politycznego), (5) amerykańskizacyjne (pojmujące amerykańską jako postępowanie modernizacyjne), (6) wyborcze (koncentrujące się na szczególnej sytuacji komunikacyjnej, jaką jest kampania wyborcza), (7) kampanijne (redukujące politykę do kampanii publicznej) oraz (8) instrumentalne (koncentrujące się na technice i strukturach polityczno-instytucjonalnych oraz innowacjach medialno-technologicznych) (Sarcinelli, 2011, s. 27; Michalczyk, 2022, s. 24).

Skupiając się na przedmiocie i metodologii przeprowadzanych analiz, Bogusława Dobek-Ostrowska (2006, s. 133-140) wyodrębniła pięć podejść w badaniach komunikowania politycznego: (1) behawioralne, (2) strukturalno-funkcjonalne, (3) interakcyjne, (4) dialogowe oraz (5) rynkowe. Pierwsze z nich, a zarazem najstarsze, koncentruje się na efektach komunikowania. Badacze starają się zrozumieć, jak politycy i wyborcy zmieniają swoje zachowania i opinie w wyniku interakcji z innymi podmiotami (Dobek-Ostrowska, Wiszniowski, 2001, s. 106-107; Adamczewska, 2023, s. 33). Podejście strukturalno-funkcjonalne polega na przyjęciu perspektywy, zgodnie z którą komunikowanie polityczne jest zintegrowane z otoczeniem społecznym i politycznym. Głównym punktem analizy są procesy interakcyjne zachodzące między uczestnikami komunikowania (systemem medialnym, społecznym, politycznym, ekonomicznym *etc.*) a ich otoczeniem (Ibidem, s. 107-109; Ibidem). Reprezentanci podejścia interakcyjnego rozumieją komunikowanie polityczne jako działanie strategiczne. W swoich analizach konfrontują wszystkie zachowania aktorów z działaniami ich przeciwników, bowiem w ich rozumieniu „komunikowanie nie ogranicza się do stosowania symboli, tj. znaków i kodów” (Ibidem). Podejście dialogowe opiera się na założeniu, iż konsens może być wypracowany w wyniku symetrycznego

dialogu prowadzonego w ramach debaty publicznej (Dobek-Ostrowska, 2006, s. 140). Ostatnia perspektywa wyróżniona przez Dobek-Ostrowską ujmuje procesy komunikowania politycznego w kontekście mechanizmów rynku ekonomicznego. W podejściu rynkowym aktor komunikowania politycznego rozumiany jest jako produkt. Jego wyprodukowanie (wykreowanie) powinno generować jak najmniejsze koszty, po to, by transakcja sprzedaży klientom (wyborcom) odbyła się z jak największym zyskiem (osiągnięciem zamierzonych celów, np. zwycięstwo w wyborach). Tematem badań przeprowadzanych zgodnie z perspektywą rynkową są głównie wybory oraz kampanie wyborcze (Ibidem, s. 140-141).

W niniejszej pracy procesy komunikowania politycznego będą analizowane głównie w ujęciu politologicznym (m.in. analiza prawno-organizacyjnych uwarunkowań funkcjonowania systemu medialnego oraz opis skutków decyzji politycznych PiS, wpływających na działalność mediów i politykę medialną mediów publicznych) oraz medioznawczym (m.in. analiza zawartości mediów, określenie roli mediów publicznych w realizowaniu „nowej polityki historycznej” PiS). Za wiodące w zaplanowanych badaniach procesów komunikowania politycznego autorka dysertacji przyjmuje podejście strukturalno-funkcjonalne (nazywane także podejściem politologicznym), w myśl którego media masowe są istotnym czynnikiem organizowania życia społecznego oraz pełnią kluczową rolę związaną z: kontynuacją, porządkiem, integracją i mobilizacją społeczną (Piontek, 2011, s. 68; Adamczewska, 2023, s. 35).

W różnych dyscyplinach naukowych istnieje wiele definicji komunikowania politycznego, z których niemal każda kładzie nacisk na inne aspekty rzeczonoego zjawiska (Piontek, 2011, s. 15-17). Dominique Wolton (1990) opisuje komunikowanie polityczne jako wymianę sprzecznych dyskursów między liderami politycznymi, dziennikarzami i opinią publiczną, co ma podkreślać rolę komunikacji w wyrażaniu konfliktu w systemach demokratycznych. Gisela Gonçalves (2018, s. 3) dodaje, że komunikowanie polityczne obejmuje procesy komunikacyjne mające na celu wpływanie na decyzje polityczne poprzez analizowanie komunikatorów, treści wiadomości, rodzaj mediów oraz efektów tych wiadomości na odbiorców. Lynda Lee Kaid (2004, s. 4-5) zwraca uwagę na różnorodność środków komunikacyjnych, takich jak: przemówienia polityków, debaty telewizyjne i raporty dziennikarskie. W polskim dyskursie naukowym Agnieszka Hess (2012, s. 99) definiuje proces komunikowania politycznego jako działania podmiotów politycznych za pośrednictwem mediów dążące do realizacji określonych celów i wizji. W niniejszej pracy komunikowanie polityczne będzie natomiast rozumiane zgodnie z definicją zaproponowaną przez Briana McNaira (1998, s. 25), który określa je jako „celowe komunikowanie dotyczące polityki”, obejmujące wszelkie formy komunikacji prowadzone przez aktorów politycznych w celu osiągnięcia konkretnych celów. McNair (2003, s. 15) opisuje ów proces jako transmisję informacji mającą na

celu wpływanie na politykę i kontrolę, gdzie aktorzy polityczni starają się oddziaływać na proces decyzyjny za pomocą różnych środków.

Analizując poszczególne definicje, można zauważyć, że praktycznie każda podkreśla kluczową rolę mediów w procesie komunikowania politycznego, celowość działań komunikacyjnych oraz interakcyjność między różnymi podmiotami politycznymi. Mimo różnic w definiowaniu i analizie roli mediów, wspólnym mianownikiem jest ich znaczenie, interakcyjność i celowość komunikacji politycznej. Niezależnie od przyjętej perspektywy i sposobu definiowania komunikowania politycznego, główne cele tego procesu pozostają jednak bez zmian, obejmując: (1) przekazywanie i wymianę informacji oraz wiedzy o polityce, a także (2) kształtowanie opinii, poglądów, postaw i zachowań obywatelskich (Bejma, 2012, s. 324).

Politologowie zajmujący się badaniem komunikowania politycznego analizują ten proces w odniesieniu do trzech wspomnianych wyżej aspektów polityki: *polity*, *politics*, *policy* (Dobek-Ostrowska, 2007, s. 129-130; Michalczyk, 2022, s. 26). Medioznawcy zaś, w ramach subdyscypliny komunikowania politycznego koncentrują się na trzech obszarach badań: (1) komunikatorach, (2) zawartości mediów oraz (3) publiczności (Tabela 4) (Michalczyk, 2022, s. 25-26).

Tabela 4 Wspólne obszary komunikowania politycznego i nauki o komunikowaniu według Stanisława Michalczyka

Obszar badań	Nauka o komunikowaniu	Komunikowanie polityczne jako subdyscyplina
Obszar komunikatorów	badania dziennikarzy oraz ich środowiska, m.in. dziennikarze jako aktorzy społeczni, wpływ dziennikarzy na zawartość przekazów, organizacja pracy redakcji, etyka zawodowa i rozumienie ról zawodowych	Określenie roli dziennikarzy w procesach politycznych
Obszar zawartości mediów	badania zawartości mediów w szerszym zakresie, tj. tematyki treści, form realizacji i gatunków medialnych, wydźwięku wypowiedzi, zrozumiałości przekazu	badania treści politycznych, m.in. sposobów prezentowania aktorów komunikowania politycznego, strategię komunikacyjne podmiotów i instytucji
Obszar publiczności	badania odbiorców, m.in. ich motywów, sposobów odbioru i recepcji treści	badania sposobów odbioru i recepcji polityki i jej aktorów, tj. badania oraz ocena źródeł informacji politycznej, analizy postaw, partycypacji obywatelskiej, skutków oddziaływania

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: Michalczyk, 2022., s. 25-26.

Wzajemne powiązania mediów i komunikowania politycznego zaczęły być widoczne w latach 40. XX wieku (Adamczewska, 2023, s. 37). Pierwsi badacze analizowali wówczas wpływ mediów masowych na wiedzę i zachowania wyborcze obywateli, sposoby prezentowania polityki w mediach oraz reakcje odbiorców na polityczną ofertę medialną (Ibidem)³³. Ówczesnie

³³ Analizując główne zainteresowania badawcze autorów w poszczególnych okresach, można skonstruować wniosek, iż przedmiot badań determinowany był medium, które cieszyło się wówczas popularnością: w latach 30. i 40. XX wieku badania nad komunikowaniem skupiały się wokół radia i filmu, następnie (wraz z pojawieniem się i rozwojem w latach 50. XX wieku) telewizją, a od lat 90. zainteresowanie badaczy skupia się na badaniu komunikowania w internecie (Szymańska, 2010, s. 18).

dominującym podejściem w badaniach komunikowania masowego była perspektywa przyjmowana przez socjologów i badaczy psychologii społecznej, dlatego pierwsze prace, które dały początek subdyscyplinie ‘komunikowanie polityczne’, oparte są na klasycznych paradygmatach socjopsychologicznych (Dobek-Ostrowska, 2007, s. 43).

Badania procesów komunikowania prowadzone w nurcie behawioralnym koncentrowały się na postawach, opiniach i wierzeniach, które zdaniem autorów były efektem bezpośredniego i silnego wpływu mediów na odbiorców (Ibidem). Autor pierwszej klasyfikacji funkcji mediów masowych, Harold Lasswell (1948), w swoich pracach skupiał się na problemie strategii i środków propagandy politycznej, a podstawowym punktem analizy uczynił efekt komunikowania. Analizując zawartość przekazów, badacz szukał powiązań między treścią, postawami i opiniami społecznymi. Wierząc w możliwość kształtowania zbiorowych zachowań poprzez manipulowanie znakami (propagandę), Lasswell podkreślał kluczową rolę mediów w budowaniu społecznej i politycznej świadomości grupy. Autor zaproponował wówczas trzy podstawowe funkcje mediów (które nazywał także celami):

[...] utrwalanie otoczenia społecznego, w którym ważny jest system wartości, podtrzymywanie relacji członków społeczeństwa i wytwarzanie reakcji na otoczenie, przekazywanie dziedzictwa społecznego jednego pokolenia do następnego.

(Dobek-Ostrowska, 2007, s. 44)

Zarówno Lasswell, jak i inni pionierzy badań nad komunikowaniem politycznym, proces ten rozumieli jednokierunkowo (Dobek-Ostrowska, Wiszniewski, 2001, s. 106). Zaproponowany przez Lasswella w 1948 roku liniowy model aktu perswazyjnego uznawany jest za klasyczny model komunikowania masowego (Żuchowska-Skiba, 2022).

Teoria funkcjonalistyczna, nazywana także teorią strukturalno-funkcjonalistyczną, tłumaczy zjawiska społeczne w kategoriach „potrzeb” społeczeństwa i jednostek (Goban-Klas, 1999, s. 123; McQuail, 2008, s. 110). Owe potrzeby odnoszą się do takich procesów, jak: integracja, socjalizacja, adaptacja, zachowanie ładu społecznego czy mobilizowanie grupy (Goban-Klas, 1999, s. 123). „Społeczeństwo” w ujęciu teorii funkcjonalnej to system, na który składają się mniejsze podsystemy, między innymi system mediów masowych czy system polityczny (Ibidem). Części systemu są ze sobą wzajemnie powiązane, a samokierujące i samokorygujące media stanowią kluczowe narzędzie konserwujące obowiązujący porządek społeczny (Goban-Klas, 1999, s. 123; McQuail, 2008, s. 110-111). Zgodnie z tym podejściem, komunikowanie polityczne analizowane jest w szerszym kontekście systemu społecznego, w ramach którego zachodzą różnorodne procesy interakcyjne (Goban-Klas, 1999, s. 123). Badacze komunikowania politycznego reprezentujący podejście strukturalno-funkcjonalne analizują interakcje zachodzące pomiędzy elementami systemu politycznego a jego otoczeniem, zwracając uwagę na problem komunikowania, nie zaś na politykę *sensu stricto* (Dobek-Ostrowska, Wiszniewski, 2001, s. 107). Za proces komunikowania odpowiada sieć, na którą składają się instytucje władzy wraz z lobbieniem – partie polityczne

natomiast są tu postrzegane w kategorii aktorów komunikowania (Ibidem, s. 109). Wśród pionierów stosowania tego ujęcia w badaniach komunikowania politycznego Dobek-Ostrowska (Ibidem) wymienia: K.W. Deutscha (analiza cybernetyczna), G.A. Almonda i J.S. Colemana (analiza funkcjonalna) oraz D. Eastona (analiza systemowa).

Media i system społeczny oddziałują na siebie, ponieważ media masowe są jego integralną częścią (Piontek, 2011, s. 11). Zwrócenie uwagi na czynniki systemowe (które oddziałują na cały system społeczny), zdaniem Jaya Blumlera i Michaela Gurevitcha (1977, s. 171), jest szczególnie istotne w trakcie prowadzenia rozważań dotyczących relacji mediów i polityki. Zgodnie z ich perspektywą otoczenie społeczne, w którym znajduje się medium, kontroluje, reguluje i stymuluje procesy komunikowania, jednocześnie pozostając pod wpływem przekazów medialnych (Ibidem, s. 12). Zastosowanie w niniejszej pracy podejścia systemowego pomoże autorce w określeniu relacji pomiędzy głównymi podsystemami systemu społecznego: systemem komunikowania masowego i systemem politycznym.

W perspektywie funkcjonalizmu media są analizowane jako instytucje społeczne pełniące specyficzne funkcje komunikacyjne. Funkcje te odnoszą się do sposobów, w jakie nadawcy za pośrednictwem treści mediów oddziałują na odbiorców, kształtując ich opinie i determinując procesy decyzyjne (McQuail, 2008, s. 111). Szczególną rolę odgrywa tu aspekt rozrywkowy mediów masowych, który przez swoją ludyczną naturę umożliwia odbiorcom identyfikację z przedstawionymi postaciami i stylami życia, generując tym samym wzorce do potencjalnego naśladowania (Ptaszek, 2021c). Denis McQuail (2008, s. 111-112) proponuje kompleksową klasyfikację funkcji mediów masowych zawierającą pięć głównych zadań realizowanych przez nadawców: (1) informowanie odbiorców, (2) korelowanie wydarzeń z kulturowymi i społecznymi normami, (3) utrzymywanie ciągłości kulturowej poprzez przekazywanie wartości i tradycji, (4) dostarczanie rozrywki oraz (5) mobilizację społeczeństwa do różnych form aktywności. Warto zaznaczyć, że komunikaty medialne często są polifunkcyjne, tj. mogą jednocześnie realizować wiele z tych zadań. Ponadto jedna funkcja medialna może być reprezentowana przez różnorodne przekazy, co podkreśla złożoność i wielowymiarowość roli mediów w społeczeństwie.

Szczególnie interesujące w kontekście niniejszej pracy jest zintegrowane spojrzenie na funkcję utrzymywania ciągłości kulturowej (3) oraz dostarczania rozrywki (4), co pozwala na głębsze zrozumienie wzajemnych powiązań między funkcjami i oddziaływania na odbiorców. W ramach komunikowania politycznego funkcja utrzymywania ciągłości kulturowej przejawia się poprzez przekazywanie i utrwalanie wartości, tradycji oraz narracji historycznych, które są nieodłączną częścią politycznego dyskursu. Media odgrywają kluczową rolę w kształtowaniu i przekazywaniu tych narracji, co ma fundamentalne znaczenie dla zachowania tożsamości narodowej i historycznej świadomości społeczeństwa. Równocześnie aspekt rozrywkowy mediów,

zwłaszcza w kontekście komunikowania politycznego, nie ogranicza się jedynie do lekkiej formy relaksu czy zabawy. Może on również obejmować przedstawianie polityki w atrakcyjnej, angażującej formie, która przyciąga uwagę i zainteresowanie odbiorców. W przypadku polityki historycznej, połączenie tych dwóch funkcji staje się jeszcze bardziej znaczące. Przekazy medialne, łącząc elementy edukacyjne z rozrywkowymi, mogą w efektywny sposób przyczyniać się do popularyzacji wiedzy historycznej, jednocześnie zachowując jej powagę i znaczenie. Taki sposób prezentacji polityki historycznej może zwiększać świadomość historyczną wśród odbiorców i zachęcać do refleksji nad przeszłością oraz jej wpływem na współczesne decyzje polityczne. Z tego wynika, że rozrywka w mediach, często postrzegana jako aspekt mniej poważny, w rzeczywistości może odgrywać znaczącą rolę w kształtowaniu opinii i postaw społecznych.

Konceptualizacja ról i funkcji mediów w procesie politycznym jest wyraźnie powiązana z typem reżimu politycznego, jaki obowiązuje w danej społeczności (Piontek, 2011, s. 33-34). Analizując rolę mediów masowych w demokracji, Piontek (Ibidem) wskazuje na dwa dominujące podejścia: liberalne oraz radykalne. Wskazane perspektywy różnią się od siebie w takich aspektach, jak: rozumienie politycznej roli mediów, sposób ich organizacji, obowiązujące praktyki i normy dziennikarskie czy stosunek do treści rozrywkowych (Tabela 5).

Tabela 5 Różnice pomiędzy podejściem liberalnym i radykalnym dotyczące roli mediów masowych w demokracji

	Podejście liberalne	Podejście radykalne
Społeczeństwo	zbiorowość jednostek	grupy interesów społecznych
Sfera publiczna	przestrzeń publiczna	publiczna arena rywalizacji
Media jako kanał komunikowania	wertykalnego między rządzącymi i rządzonymi	wielokierunkowego, między jednostkami, grupami, instytucjami
Praktyka dziennikarska	obiektywizm, profesjonalizm, brak zaangażowania, oddzielenie faktów od opinii, równoważenie poglądów	dziennikarstwo śledcze, dziennikarstwo zaangażowane, aktywność mediów
Normy dziennikarskie	brak zainteresowania	kontrydiktoryjność – dające możliwość wypowiedzenia się wszystkim
Polityczna rola mediów	relacja z grupami rządzącymi; kontrola rządu	relacja z grupami rządzącymi, wpływ na normy społeczne i relacje interpersonalne; reprezentacja, równoważenie
Rozrywka	zakłócenie/gratyfikacja	ważne funkcje społeczne, w tym promowanie wartości stanowiących fundament demokracji; komunikowanie się społeczeństwa
Organizacja mediów	własność prywatna, wolny rynek	krytyka wolnego rynku – uprzywilejowanie interesów establishmentu; rynek kontrolowany

Źródło: Piontek, 2011, s. 34.

Odnosząc społeczne funkcje mediów do zagadnień z obszaru komunikowania politycznego, za najistotniejszą badacze uznają funkcję informacyjną (Ibidem, s. 24). Michalczyk (2020, s. 243) obok funkcji dostarczania informacji wśród podstawowych wymienia dodatkowo funkcje kształtowania opinii oraz dostarczania rozrywki. Jak zauważa Piontek (2011, s. 5), współcześnie media masowe są zdominowane przez kulturę popularną oraz rozrywkę, co utrudnia oddzielenie

funkcji informacyjnej od rozrywkowej. Autorka konstruuje wniosek, iż tradycyjne media informacyjne są zastępowane przez media rozrywkowe oraz takie, które informacje łączą z rozrywką. Badaczka wiąże to zjawisko z dynamicznym rozwojem nowych technologii, co – oprócz dostarczenia nowych kanałów komunikacji – doprowadziło do zwiększenia konkurencyjności na rynku mediów (Ibidem, s. 7). Dynamiczna konkurencja natomiast jest przyczyną między innymi komercjalizacji zawartości mediów, co znajduje odbicie w takich zjawiskach, jak tabloidyzacja, *infotainment* czy *politicotainment*. Ostatecznie, dostarczanie informacji, zapewnienie rozrywki oraz formowanie opinii są przez autorów wymieniane wśród prymarnych funkcji mediów masowych – sprzyjają rozwojowi społeczeństwa oraz kształtują jego postawy (Michalczyk, 2020, s. 242-243). Wykorzystywanie funkcji rozrywkowej pozwala na przyciągnięcie szerszej publiczności. To natomiast sprzyja kształtowaniu opinii publicznej, która może być skutecznie wykorzystana przez różne grupy społeczne do realizacji swoich interesów.

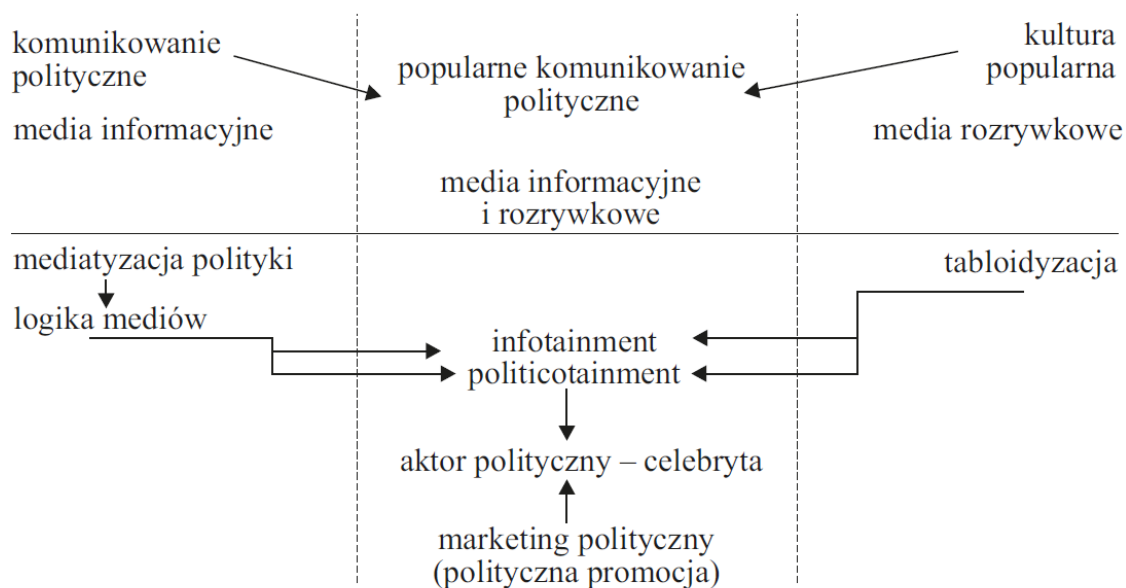
W kontekście zmian w procesie komunikowania warto powtórzyć za Stanleyem K. Baranem i Dennisem K. Davisem (2007, s. 23), iż każda teoria społeczna jest dynamiczną ludzką konstrukcją, która nieustannie się zmienia – podobnie jak społeczeństwa oraz technologie. Uwzględniając zmiany w tradycyjnym rozumieniu społeczeństwa masowego, podmiotów komunikowania czy związków między nimi, należy je odnieść również do zmian zachodzących w procesach komunikowania politycznego. Nie można bowiem ignorować faktu, iż granice między tradycyjną polityką a kulturą popularną coraz bardziej się zacierają. Polityka w mediach jest obecna nie tylko w programach informacyjnych czy publicystycznych, ale także w innych gatunkach medialnych, co zostanie potwierdzone w toku niniejszej pracy.

Chociaż upolitycznienie kultury jest charakterystyczną cechą współczesnych społeczeństw, wykorzystywanie treści rozrywkowych do celów politycznych lub zawieranie w nich odniesień politycznych nie jest nowym zjawiskiem (Street, 2006, s. 54; Street, et al., 2012, 2013). W celu kontrolowania emocjonalnego oddziaływania niektórych utworów, nawet w demokratycznych systemach politycznych, stosuje się techniki podobne do cenzury³⁴. W szczególności w mediach publicznych często zakazuje się emisji treści, które mogą być uznane za kontrowersyjne. Decyzje o promowaniu lub ograniczaniu określonych przekazów są determinowane nie tylko przez obawy przed ich politycznymi konsekwencjami, ale również przez chęć realizacji określonej polityki za pośrednictwem mediów masowych, tj. popularyzowanie konkretnych postaw, wartości czy zwyczajów. Jak zauważa Street (2006, s. 55), „polityczne aspekty rozrywki zawarte są nie tylko

³⁴ W demokratycznej Polsce taka decyzja została podjęta m.in. w związku z piosenką Kazika „Twój ból jest lepszy niż mój”, która w maju 2020 roku po znalezieniu się na pierwszym miejscu cotygodniowej „Listy Przebojów Trójki”, została z niej niespodziewanie zdjęta – podobnie jak informacja o zwycięstwie piosenki na stronie internetowej radia (tw, 2020). Utwór nawiązywał do wizyty prezesa PiS Jarosława Kaczyńskiego na Cmentarzu Powązkowskim w Warszawie, który pomimo zamknięcia nekropolii w powodu epidemii koronawirusa, 10 kwietnia 2020 roku odwiedził grób brata (Ibidem).

w formach kultury popularnej bezpośrednio odnoszącej się do sfery politycznej, ale obecne są we wszelkich formach rozrywki”.

Jako pierwsza w polskiej literaturze problem ten szczegółowo rozwinęła Dorota Piontek (2011, s. 32). Badaczka zwróciła uwagę na zmiany zachodzące w tradycyjnym polu polityki i nawiązując do zjawiska mediatyzacji polityki oraz tabloidykacji informacji politycznej, wyróżniła nowy typ komunikowania politycznego, który nazwała „popularnym komunikowaniem politycznym” (Ibidem, s. 31) (Schemat 1).

Schemat 1 Popularne komunikowanie polityczne według Doroty Piontek
Źródło: Piontek, 2011, s. 32.

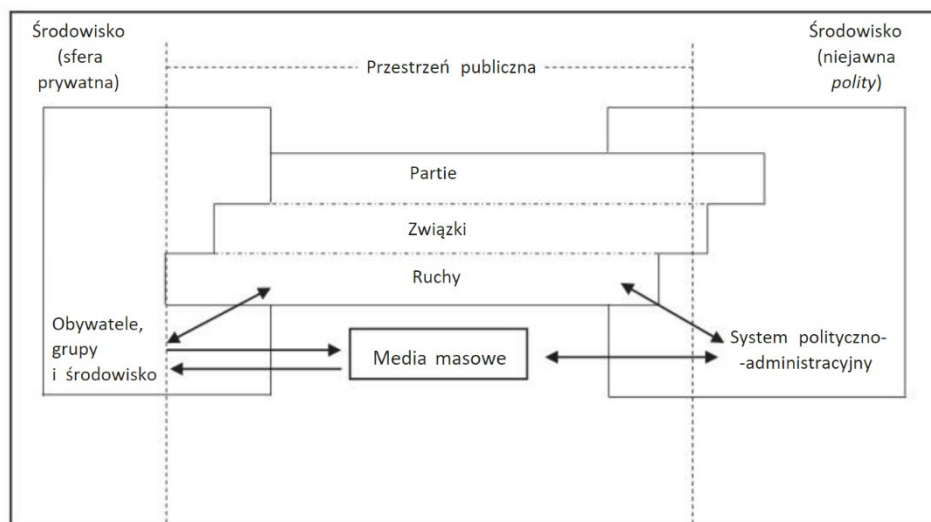
Zastosowanie w analizach komunikacji politycznej wyzyskanego przez badaczkę pojęcia ‘popularne komunikowanie polityczne’ umożliwia postrzeganie mediów rozrywkowych jako równoprawne podmioty komunikowania politycznego, co nie tylko podkreśla dynamikę aktualnych zmian funkcji mediów w komunikowaniu politycznym, ale także akcentuje znaczenie i rolę kultury popularnej w analizowanych procesach. Wnioskowanie z zaprezentowanej koncepcji, które akcentuje *de facto* znaczenie treści rozrywkowych w kontekście komunikowania politycznego, stanowiło istotną inspirację dla podejścia metodologicznego przyjętego w niniejszej dysertacji. Uświadamiając sobie, że media rozrywkowe pełnią równie ważną rolę w kształtowaniu dyskursu politycznego, co treści *stricto* informacyjne, zdecydowano w niniejszej pracy o zastosowaniu podejścia analitycznego, które nie ogranicza się wyłącznie do tradycyjnie badanych gatunków informacyjnych. Proponowane zatem badanie, idące śladem tej nowatorskiej koncepcji, rozszerza zakres analizy o gatunki rozrywkowe obecne w ramówce TVP1 i TVP2, co pozwala na pełniejsze uchwycenie złożoności i dynamiki współczesnego komunikowania politycznego. Podejście to pozwala w istocie na identyfikację i analizę subtelnych, lecz znaczących, sposobów, za pomocą których elementy polityczne są przekazywane i przyswajane poprzez programy rozrywkowe,

a nieuznawanych zazwyczaj przy tym za bezpośrednie źródło informacji politycznych (tu polityki historycznej). Uwzględnienie treści rozrywkowych w analizie stanowi kluczowy krok w kierunku zrozumienia, jak różnorodne formaty mediów oddziałują na percepcję i zrozumienie polityki przez społeczeństwo. W efekcie niniejsza praca doktorska, wykraczając poza konwencjonalne ramy badania komunikowania politycznego, oferuje bardziej holistyczne spojrzenie na procesy medialne potwierdzające tym samym tezę o kluczowej roli gatunków rozrywkowych w kształtowaniu opinii publicznej i dyskursu politycznego, co stanowi istotne uzupełnienie dotychczasowych badań w tej dziedzinie.

Niniejsza praca zajmie się zatem problemem wykorzystania rozrywki jako narzędzia politycznego, gdyż jak wykazano, celowe zastosowanie elementów rozrywkowych nie ogranicza się jedynie do zaangażowanych społecznie lub politycznie twórców kultury, ale stanowi również istotne narzędzie dla polityków. W zmediatyzowanych społeczeństwach kultura popularna staje się atrakcyjną alternatywą do promowania wybranego sposobu myślenia, w tym kształtowania tożsamości i pamięci zbiorowej grupy.

Analizy zostaną oparte na założeniu, że efekty politycznego oddziaływania na treści nie ograniczają się jedynie do serwisów informacyjnych czy publicystycznych. Równie istotnymi elementami kultury politycznej są seriale, filmy, teleturnieje oraz widowiska. Te formy rozrywki mają potencjał kształtowania zbiorowej świadomości i narracji historycznych, co czyni je kluczowymi narzędziami w realizacji polityki historycznej. Badanie tych form jest zatem nieodzownym elementem analizy współczesnej kultury politycznej. W ramach niniejszej pracy szczególna uwaga zostanie poświęcona telewizji publicznej jako metaaktorowi społecznemu pełniącemu znaczącą rolę w analizowanych procesach. Skupienie się na telewizji publicznej pozwoli na szczegółowe zrozumienie, w jaki sposób instytucja ta wykorzystuje rozrywkę do realizacji celów politycznych partii rządzącej.

W ujęciu funkcjonalnym system polityczny łączy grupy społeczne, wchodząc z nimi w interakcje: „generowanie napięć i dążenie do ich eliminacji uważa się za czynnik dynamizujący rozwój społeczny i naturalny kontekst procesów politycznych” (Dobek-Ostrowska, 2007, s. 94). Michalczyk (2020, s. 239) zwraca uwagę na to, iż wewnątrz systemu politycznego funkcjonuje tak zwany system intermediarny, pośredniczący w interesach podmiotów (Schemat 2).

Schemat 2 Aktorzy w systemie intermediarnym

Źródło: Michalczyk, 2022, s. 45, na podstawie: Rucht, 2007, s. 19.

Efektom interakcji między systemem medialnym, politycznym i społecznym jest „system komunikowania politycznego”. Struktura ta, zbudowana z trzech innych systemów, jest podzbiorem zawierającym się w tych systemach – nie zaś podmiotem równoważnym do nich (Dobek-Ostrowska, 2007, s. 121).

System komunikowania politycznego oparty jest na specyficznych relacjach uczestników procesu komunikowania, czyli aktorów politycznych, mediów masowych oraz obywateli:

Uczestnicy systemu wchodzi w interakcje, podejmują konkretne działania, obejmujące przygotowanie, wysyłanie i odbieranie komunikatów o polityce, projektowanie i realizację strategii mających na celu zaspokojenie własnych politycznych interesów i potrzeb.

(Dobek-Ostrowska, 2007, s. 120)

Proces komunikowania politycznego zakłada tworzenie, formowanie, dostarczanie oraz przetwarzanie informacji pomiędzy uczestnikami tych procesów (Esser, Pfetsch, 2020). Warunki, w jakich on się odbywa, są zmienne, uzależnione głównie od charakteru systemu komunikowania politycznego. Zdaniem Franka Essera i Barbary Pfetsch (2020), aby w pełni zrozumieć procesy komunikowania politycznego, konieczna jest głębsza analiza okoliczności, w których one zachodzą (badanych jako części systemu medialnego), oraz związków systemu medialnego z systemem politycznym.

Jak pisze Piontek (2011, s. 14), „system komunikowania politycznego jest strukturą, która składa się z elementów należących do dwóch różnych systemów: polityki i sfery publicznej w jej aspekcie mediów masowych”. Instytucje polityczne oraz medialne stanowią dwa główne elementy systemu komunikowania politycznego, jednak to obywatele (publiczność, wyborcy) stanowią grupę najistotniejszą – bez niej żaden polityczny przekaz nie ma znaczenia – komunikowanie polityczne podejmowane jest bowiem po to, aby oddziaływać na odbiorców przekazu (McNair, 1998, s. 31-32).

Głównym celem systemu komunikowania politycznego jest wymiana informacji o polityce (Dobek-Ostrowska, 2001, s. 120; Bejma, 2012, s. 322; Gaweł, 2023, s. 58). Ich przekazywanie jest zapośredniczone przez środki masowego przekazu, które w ramach systemu komunikowania politycznego łączą nadawców politycznych z odbiorcami (obywatelami). Rola mediów w tych procesach analizowana jest głównie w odniesieniu do czterech aspektów: (1) mediów jako technicznych kanałów komunikowania, (2) mediów jako organizacji, które posiadają własne interesy oraz cele, (3) mediów jako zinstytucjonalizowanego systemu regulującego życie społeczne oraz (4) mediów jako podsystemu w szerszych systemach (Michalczyk, 2022, s. 47-48). Procesom komunikowania politycznego towarzyszą działania komunikacyjne oraz polityczne uczestników, determinowane między innymi przez ich racje, normy, interesy czy kulturę polityczną (Dobek-Ostrowska, 2007, s. 121).

Zdaniem Piontek (2011, s. 30) osiągnięcie zamierzonego celu współcześnie utrudnia fragmentaryzacja odbiorców, która wymusza na aktorach opracowanie nowych strategii zarządzania komunikacją:

Można zatem dostosować się do zmieniającego się systemu mediów i wybrać te kanały, które docierają do różnych grup odbiorców, różnicując przekaz według preferowanych przez daną grupę wartości. Można zastosować strategię zwrócenia uwagi na kwestie natury programowej, bądź odwrotnie – odwrócenia uwagi od kwestii politycznych poprzez skupienie się na kanałach rozrywkowych. Nieskuteczność lub ograniczona skuteczność perswazji w kampaniach politycznych wykorzystujących tradycyjne media i formaty kojarzone z polityką powoduje, iż zarządzanie komunikacją zgodne ze strategią rozrywki staje się perspektywą obiecującą i coraz chętniej stosowaną.

Stąd niniejsza praca skupia się na aspekcie rozrywkowym komunikowania jako obiecującej strategii komunikowania politycznego. Niemniej jednak badacze tego obszaru często koncentrują się na formach informacyjnych, co nie jest też zaskakujące, zważywszy na znaczenie teorii *agenda-setting* zaprezentowanej przez McCombsa i Shawa (1972). Ich badania odegrały kluczową rolę w rozwoju tej dziedziny, prezentując wpływ mediów na kształtowanie opinii publicznej, jednocześnie dostarczając narzędzi do analizy wpływu mediów na opinię publiczną.

Maxwell E. McCombs i Donald L. Shaw (1972) wykazali wyraźny związek między ekspozycją określonych tematów w mediach a postrzeganą przez opinię publiczną ich wagą. Badacze ci inspirowali się pracą Waltera Lippmanna (1922), który już pół wieku wcześniej pisał o roli prasy w kształtowaniu poznawczych map świata, czyli obrazów w głowach odbiorców. Lippmann argumentował, że opinia publiczna reaguje nie na rzeczywiste środowisko, lecz na pseudośrodowisko skonstruowane przez media (1922, s. 17-20). McCombs i Shaw (1972), rozwijając koncepcję Lippmanna, stworzyli na podstawie swoich badań empirycznych model procesu ustalania porządku dziennego, znany jako teoria ustalania agendy (ang. *agenda-setting*). McCombs (2008, s. 142) zauważa, że „połączenie elementów poznawczych i emocjonalnych w kształtowaniu atrybutów agendy prowadzi do rozpatrzenia wpływu komunikowania masowego

na postawy i opinie”. Zwiększona ekspozycja na dany problem poszerza wiedzę na ten temat i wpływa na kształtowanie obrazów w głowach odbiorców oraz ich postawy i opinie (Ibidem).

Jak podkreśla Roman Bartoszcze (2012, s. 4), hipoteza „wyznaczania przez media porządku dziennego lub hipoteza ustalania hierarchii wydarzeń” oddaje mediom całą sprawczość, jeśli chodzi o decydowanie o tym, o czym odbiorcy będą myśleć i dyskutować. W kontekście teorii ustawiania agendy oznacza to, że kwestie, które są widoczne w mediach, nie są koniecznie tymi, które są „obiektywnie” najważniejsze dla społeczeństwa. Zamiast tego, *agenda-setting* uznaje praktyki i wartości dziennikarskie za determinujące to, które tematy i wydarzenia są najbardziej interesujące dla mediów (Kligler-Vilenchik, 2011, s. 229).

Na proces *agenda-setting*, według Jamesa W. Dearinga i Everetta M. Rogersa (1996, s. 7), mają wpływ agendy medialne, publiczne oraz polityczne, jak i wzajemne powiązania między nimi. Przenoszenie tematów między agendami oraz ustalanie ich ważności wiąże się z efektem *agenda-setting*, który przez Rafała Klepkę (2021, s. 156) tłumaczony jest jako „istnienie silnej korelacji między rankingami najważniejszych tematów nadawanych w relacjach medialnych i odnotowywanych w odbiorze opinii”. Tematy zajmujące istotne miejsce w agendzie medialnej zaczynają być uznawane za istotne także w agendzie publicznej³⁵.

Założenia teorii ustalania porządku odnosi się najczęściej do mediów informacyjnych, co ma szczególne znaczenie w okresie kampanii wyborczych. Warto jednak pamiętać, iż w związku ze swoją zdolnością do ustalania agendy, media masowe mogą skutecznie kierować uwagę odbiorców na wybrany temat w dowolnym czasie i celu. Z tego względu proces ten zaliczyć można do mechanizmów stronniczości mediów, co w szczególnym względzie dotyczy stronniczości politycznej (Klepka, 2021, s. 154).

Teoria ustalania agendy, choć kluczowa dla zrozumienia wpływu mediów na kształtowanie opinii publicznej, w kontekście planowanego badania nie jest bezpośrednio użyteczna. Jak zaznaczono wyżej, omawiana teoria jest szczególnie cenna w badaniach przekazów informacyjnych, jednak w niniejszej pracy ustępują one miejsca analizie aspektu rozrywkowego mediów. Proponowane podejście jest świadomym wyborem, który pozwala zgłębić mniej zbadane, lecz równie istotne obszary oddziaływania mediów na społeczeństwo. W kontekście poruszanej w niniejszej pracy tematyki, jaką jest instrumentalne wykorzystywanie mediów publicznych jako

³⁵ W przypadku agendy medialnej można mówić o „intermedialnej *agenda-setting*” (ang. *Inter-media agenda-setting*), czyli wpływanie „elitarnych mediów informacyjnych” na wewnętrzne agendy innych nadawców (Dearing, Rogers, 1996, s. 133). Inspirowanie się oraz obserwowanie agendy tematycznej konkurencji odbywa się zarówno w skali mikro (media lokalne, regionalne), jak i makro (media ogólnokrajowe, międzynarodowe, globalne). W związku z nieograniczoną liczbą współczesnych agend i ośrodków ich kształtowania, w obrębie procesu *agenda-setting* można wyróżnić koncepcje stapiania się agend, co jest podstawą do tworzenia zunifikowanej agendy między różnymi mediami (Kligler-Vilenchik, 2011, s. 229). Ważność agend ustalana jest przez jednostki zgodnie z ich przynależnościami społecznymi i grupowymi (McCombs, 2008, s. 168).

narzędzia polityki historycznej, warto jednak zwrócić uwagę na rozwój i zainteresowanie teorią *agenda-setting*, także w obszarze badań pamięci.

Przykładem zastosowania teorii *agenda-setting* w badaniach nad pamięcią jest praca Nety Kligler-Vilenchik (2011), która reinterpretuje teorię *agenda-setting* w odniesieniu do koncepcji *memory-setting*. Ten nowy wymiar badań wskazuje na dynamiczny rozwój teorii oraz jej zdolność do adaptacji i zastosowania w różnych dziedzinach. Badania Kligler-Vilenchik podkreślają, że media nie tylko kształtują to, o czym myślimy, ale również to, w jaki sposób o tych rzeczach pamiętamy i rozmawiamy, co w istocie ma znaczący wpływ na kształtowanie społecznych narracji i wspólnej pamięci. Formowanie pamięci zbiorowej poprzez medialne transmisje dziedzictwa kulturowego i społecznego jest, zdaniem badaczki, skutecznym mechanizmem.

Kligler-Vilenchik (2011, s. 227) zaznacza, że koncepcja *memory-setting* mówi o zdolności mediów do ustalania pamięci zbiorowej³⁶. Jak podkreśla, zastosowanie teorii ustalania porządku dziennego w badaniach pamięci umożliwia jednocześnie zbadanie agendy pamięci medialnej (rozumianej jako zestaw wydarzeń z przeszłości, na które media zwracają największą uwagę) oraz agendy pamięci zbiorowej (rozumianej jako wydarzenia z przeszłości postrzegane przez jednostki jako najważniejsze) (Ibidem, s. 226). Autorka proponuje wykorzystanie rozwijanej przez siebie teorii między innymi do analizy wpływu mediów na konstruowanie pamięci zbiorowej, gdyż ilościowe porównanie między agendami mediów i pamięci zbiorowej, zgodnie z założeniami teorii *memory-setting*, może być dokonywane na różnych poziomach:

Porównania te mogą być dokonywane diachronicznie – w różnych okresach czasu, przed/po kluczowych wydarzeniach, jak również synchronicznie – w różnych typach mediów lub pomiędzy różnymi grupami społecznymi czy narodami.

(Ibidem)

Wyodrębniając, i analizując założenia leżące u podstaw teorii ustalania agendy Kligler-Vilenchik (Ibidem, s. 229-233) za istotne uznała: agendę medialną oraz agendę pamięci, które są konstruowane społecznie; rywalizację zróżnicowanych grup społecznych o promocję wydarzeń i problemów z przeszłości; media jako główne źródło wiedzy o sprawach politycznych i wydarzeniach z przeszłości; oraz tezę, iż ludzie pozostają pod wpływem znaczenia kwestii/wydarzeń z przeszłości ustalonych w agendzie medialnej (Ibidem). Swoje założenia Kligler-Vilenchik (2014) sprawdziła empirycznie, badając korelacje między medialną agendą pamięci a publiczną agendą pamięci. Autorka przekonuje, że *agenda-* oraz *memory-setting* działają na dwóch tożsamych poziomach. W pierwszej kolejności ustalone jest to, które kwestie dotyczące przeszłości są aktualnie dyskutowane, w drugiej natomiast ich atrybuty, czyli w jaki sposób i przy użyciu jakich form i symboli jest o nich mowa (Kligler-Vilencik, et al., 2014, s. 11).

³⁶ Zaproponowaną w 2011 roku teorię *memory-setting* Neta Kligler-Vilenchik rozwinęła wraz z Orenem Meyersem i Yarivem Tsfatim (2014).

Blumler i Gurevitch (2001) wskazali ustalanie agendy jako jedną z kluczowych funkcji mediów w demokratycznym społeczeństwie (Dobek-Ostrowska, 2004, s. 137-138; Olechowska, 2023, s. 28). Oprócz tego, media pełnią rolę nadzorczą nad społeczno-politycznym środowiskiem, tworząc platformy do wyjaśnień różnych podmiotów sfery publicznej. Wspierają także dialog i porozumienie między jednostkami, grupami i instytucjami publicznymi. Media kontrolują sposób sprawowania władzy politycznej i ekonomicznej, inspirują do nauki i zaangażowania w życie publiczne oraz stawiają opór wobec zewnętrznych nacisków, działając na rzecz niezależności i integralności odbiorców. Ponadto media okazują szacunek dla członków publiczności, uznając ich za tych, którzy nadają sens politycznemu otoczeniu (Ibidem).

W kontekście badań nad propagowaną pamięcią zbiorową szczególnie relewantna jest także teoria kultywacji, która postuluje, że długotrwałe ekspozycje na przekazy medialne mogą kształtować percepcje i przekonania społeczeństwa na temat rzeczywistości (Gerbner, Gross, 1976). Tym samym, teoria kultywacji podkreśla, jak ważne jest zrozumienie, w jaki sposób media mogą wpływać na zbiorową pamięć i jak mogą kształtować narracje historyczne, co jest kluczowe przy analizie mechanizmów pamięci zbiorowej.

Zróznicowane poglądy na temat roli i zadań, jakie media masowe powinny spełniać w życiu społecznym i politycznym, zostały uwzględnione w teoriach prasy autorstwa Fredericka S. Sieberta, Wilbura Schramma i Theodore'a Petersona (1956), znanych jako „doktryny medialne” (dawniej „doktryny prasowe”). Autorzy wyróżnili cztery główne teorie: autorytarną, liberalną, odpowiedzialności społecznej oraz marksistowsko-leninowską³⁷. Chociaż teorie te były przełomowe i znacząco wpłynęły na rozwój badań nad rolą mediów w społeczeństwie, od lat 60. XX wieku spotykały się z krytyką. Krytycy, tacy jak Kaarle Nordenstreng (2006, s. 36), wskazywali na uproszczone podejście do historii i analizy oraz na polityczne i kulturowe uprzedzenia tych teorii. Podkreślali również, że były one produktem ery zimnej wojny i stały się przestarzałe w obliczu nowego porządku światowego oraz globalnej świadomości (Nerone, 1995, s. 4-6; Peters, 2005). W kolejnych latach inni badacze modyfikowali klasyczne teorie prasy, proponując ich kolejne warianty – między innymi doktrynę demokratycznego uczestnictwa czy doktrynę mediów na rzecz rozwoju – ich zróznicowanie wynika głównie z typu systemu społeczno-

³⁷ Zgodnie z pierwszą z wymienionych, media są narzędziem władzy państwowej lub dominującej elity społecznej (Siebert, Schramm, Peterson, 1956; Żuchowska-Skiba, 2021). Ich głównym zadaniem jest promowanie i podtrzymywanie istniejącego porządku społecznego, politycznego i ekonomicznego. W tym modelu media często podlegają cenzurze i kontroli ze strony władz. Teoria libertariańska zakłada, że media powinny być wolne od jakiegokolwiek kontroli rządowej, służąc jako narzędzie do swobodnej wymiany myśli i informacji. W tym modelu media działają jako niezależny kontroler władzy, promując różnorodność opinii i debatę publiczną. W ramach krytyki tej teorii powstała teoria odpowiedzialności społecznej, według której media powinny być wolne, ale jednocześnie ponosić odpowiedzialność za zawartość przekazu. Oznacza to, że media powinny służyć interesowi publicznemu, zapewniając obiektywne informacje, różnorodność opinii i dostęp do mediów dla różnych grup społecznych. Ta teoria zakłada także samoregulację mediów poprzez normy etyczne i zawodowe. W ostatniej z wymienionych wśród klasycznych doktryn medialnych, media są uznawane za narzędzie władzy państwowej, ale w przeciwieństwie do teorii autorytarnej, ich celem jest promowanie i utrzymywanie ideologii socjalistycznej lub komunistycznej. Media są używane do edukacji społeczeństwa i promowania wartości i celów państwa (Ibidem).

politycznego: dominujących założeń ideologicznych, rozwiązań systemowych oraz doświadczeń historycznych grupy (Goban-Klas, 1999; Christians, et al., 2006; Nordenstreng, 2006, s. 38; Pokorna-Ignatowicz, 2006, s. 162-163; Piontek, 2016, s. 50-51; Żuchowska-Skiba, 2021).

Wynikające z ustroju politycznego doktryny medialne są podstawą kształtowania systemu medialnego państwa: warunkują szczegółowe uregulowania prawne odnoszące się do funkcjonowania mediów oraz określają standardy etyczne dziennikarzy. Pisząc o normatywnych teoriach mediów, Piontek (2016, s. 51) zaznacza, iż w każdej doktrynie (z wyjątkiem teorii autorytarnej) główną wartością jest wolność słowa, tyle że inaczej definiowaną. Podobnie jest z kwestią odpowiedzialności społecznej mediów oraz systemem edukowania dziennikarzy, które – zdaniem badaczki – są odzwierciedleniem ideologii i wartości grupy.

W kontekście analizy roli mediów w społeczeństwie, warto rozważyć różnicę między normatywnymi doktrynami medialnymi a modelami społecznej odpowiedzialności mediów. Normatywne doktryny medialne, takie jak te zidentyfikowane przez Sieberta, Petersona i Schramma, są bardziej ogólnymi ramami opisującymi ogólne podejście do roli mediów w społeczeństwie, podczas gdy modele społecznej odpowiedzialności mediów w swym postulatywnym charakterze odnoszą się do konkretnych praktyk i standardów, które media winny przestrzegać w celu bycia odpowiedzialnymi społecznie (McQuail, Deuze, 2020, s. 201). O modelach społecznej odpowiedzialności pisał między innymi Denis McQuail (Ibidem), który w oparciu o opisane wyżej teorie oraz cechy systemów medialnych, wyodrębnił: (1) model liberalno-pluralistyczny lub rynkowy, (2) model odpowiedzialności społecznej lub interesu publicznego, (3) model profesjonalny oraz (4) model mediów alternatywnych.

Model liberalno-pluralistyczny, nazywany także rynkowym, ukształtował się na bazie doktryny liberalnej (McQuail, Deuze, 2020, s. 201). Opiera się on na założeniu, iż wolność mediów definiowana jest jako wolność posiadania i wykorzystywania środków publikacji – bez konieczności uzyskania zgody ze strony państwa bądź jego ingerencji. Interesem publicznym jest to, co interesuje odbiorców, natomiast sfera publiczna określana jest jako „wolny rynek idei”. Zgodnie z tym modelem, odpowiedzialność wobec społeczeństwa i innych osób media osiągają poprzez odpowiednie wykorzystanie mechanizmów rynkowych oraz niektórych form samoregulacji (przy minimalnym udziale państwa).

Model odpowiedzialności społecznej lub interesu publicznego z kolei powstał w oparciu o doktrynę odpowiedzialności społecznej mediów. Podobnie jak w modelu liberalno-pluralistycznym, i w tym modelu wysokie standardy mediów utrzymywane są dzięki mechanizmom samoregulacyjnym, z tą jednakże różnicą, że wolność publikacji determinowana jest obowiązkiem sprawowanym wobec całego społeczeństwa – nawet jeśli wykracza on poza prywatny interes nadawcy. Model odpowiedzialności społecznej lub interesu publicznego wykorzystywany

jest w systemach, w których funkcjonują nadawcy publiczni (McQuail, Deuze, 2020, s. 201; Żuchowska-Skiba, 2021).

Zdaniem McQuaila (2020, s. 201) najlepszym gwarantem realizowania interesu publicznego jest model profesjonalny, w myśl którego głównym zadaniem mediów jest służyć potrzebom informacyjnym społeczeństwa. Środki masowego przekazu mają za zadanie zapewnić odbiorcom platformy warunki do wyrażania zróżnicowanych poglądów, natomiast dziennikarze, dzięki instytucjonalnej i profesjonalnej autonomii, mogą sprawować kontrolę nad osobami posiadającymi władzę. Ostatni z proponowanych przez badacza modeli rozwinął się w oparciu o doktrynę demokratycznego uczestnictwa (powstała jako wyraz krytyki dla doktryny odpowiedzialności mediów) (Żuchowska-Skiba, 2021).

Zgodnie z modelem mediów alternatywnych producenci i odbiorcy przekazów mogą działać wspólnie, sprzeciwiając się władzy państwowej i przemysłowej (McQuail, Deuze, 2020, s. 201; Żuchowska-Skiba, 2021). Model ten odrzuca uniwersalną racjonalność, jak również ideały biurokratycznej i profesjonalnej kompetencji i efektywności. Akcentuje prawa subkultur, promuje zrozumienie między ludźmi i buduje silne poczucie wspólnoty (Ibidem)

Głównymi elementami, które odróżniają poszczególne doktryny i modele, są swoboda działania mediów (także stopień i forma ich ograniczania) oraz odpowiedzialność nadawców i dziennikarzy względem społeczeństwa (Ibidem). W systemach, które swoje funkcjonowanie opierają na zasadzie pluralizmu (w tym w Polsce), dominuje modele rynkowy oraz interesu publicznego (Krajowa Rada Radiofonii i Telewizji, 2005, zał. D/3). Tak zróżnicowane podejście do mediów wpływa na sposób, w jaki funkcjonują one w kontekście politycznym i społecznym.

Przechodząc do analizy mediów elektronicznych, ze szczególnym uwzględnieniem telewizji, warto zauważyć, że ograniczenia społeczne, polityczne, kulturowe oraz ekonomiczne danych systemów wykształciły trzy typowe modele rozwoju: komercyjny, państwowy oraz publiczny (Piontek, 2011, s. 36-37). Model komercyjny dąży do maksymalizacji zysków, model państwowy wspiera politykę państwową, a model publiczny koncentruje się na realizacji interesu publicznego, zapewniając wysoką jakość informacji, edukacji i rozrywki, oraz promując pluralizm i różnorodność kulturową (Ibidem).

Jako że przedmiotem zainteresowania autorki dysertacji są media publiczne, należy odnotować, że publiczny model rozwoju mediów elektronicznych wykształcił się zgodnie ze standardami wyznaczonymi przez twórców brytyjskiej radiofonii i telewizji (Piontek, 2011, s. 37). Twórcy BBC opierali się na założeniu, iż posiadające potencjalną siłę społecznego oddziaływania, radio i telewizja powinny być odporne na naciski instytucji politycznych – w związku z tym głównym celem ich działalności uczyniono realizację służby publicznej (Ibidem). Jak wskazuje Paddy Scannell (1990, s. 11), od początku istnienia BBC powszechnie wiadomo było, że nadawanie

w Wielkiej Brytanii opiera się na zasadzie służby publicznej, choć dokładne znaczenie tej zasady okazało się trudne do uchwycenia – problemy z definicją służby mieli przede wszystkim sami nadawcy.

Pierwszy komitet ds. nadawania, który został powołany przez brytyjską Poczta w 1923 roku, został zobligowany do przeprowadzenia wszechstronnej analizy nadawania, obejmującej wszystkie jego aspekty, ze szczególnym uwzględnieniem potencjalnych przyszłych zastosowań (Ibidem, s. 12). Dokumentacja komitetu, w tym protokoły i raporty, zawiera fundamentalne próby określenia ogólnych celów nadawania publicznego. Istotnym etapem w tym procesie było konceptualne zdefiniowanie nadawania jako działania o charakterze „użyteczności publicznej”, a także postulat, aby w przyszłości kwestie te były omawiane w ramach tego kontekstu. Analiza dokumentów komisji wskazuje na zasadnicze stwierdzenie, iż pasmo fal radiowych w każdym kraju powinno być postrzegane jako cenne dobro publiczne (Sykes, 1923, s. 11). Decyzje o prawie do jego wykorzystywania powinny być podejmowane po wnikliwym i dogłębnym procesie rozważań. Ponadto pasma przydzielone poszczególnym podmiotom powinny być objęte odpowiednimi zabezpieczeniami, aby chronić przyszłe interesy publiczne (Ibidem).

Autorzy pierwszego raportu definiującego nadawcę publicznego sygnalizowali w nim odrzucenie koncepcji bezpośredniego nadzoru rządowego nad sektorem nadawczym (Scannell, 1990, s. 13). W zamian proponowano, aby kontrolę pośrednią wprowadzić za pośrednictwem wydawanej przez Poczta licencji koniecznej do założenia każdej stacji nadawczej. Warunki owej licencji miały określać ogólne obowiązki nadawców oraz czynić ich odpowiedzialnymi za działalność stacji przed odpowiednim departamentem państwowym. W ten sposób państwo ustaliło definicję nadawania jako usługi publicznej z mandatem do jego rozwijania w interesie narodowym. Jak wskazuje Scannell (Ibidem), rolę w interpretacji tej definicji oraz w wysiłkach na rzecz jej realizacji w praktyce, w tym rozwijania usług nadawczych zgodnie z ideą narodowej służby i interesu publicznego, odegrali nadawcy. Szczególnie istotną postacią był tu John Reith, który pełnił funkcję dyrektora zarządzającego *British Broadcasting Company*, a później pierwszego Dyrektora Generalnego *British Broadcasting Corporation*.

Prezentowana przez Reitha (1925) wizja nadawania publicznego znacząco wpłynęła na rozwój mediów w Wielkiej Brytanii i ukształtowała koncepcję służby publicznej na skalę globalną. Uważał on między innymi, że nadawanie publiczne powinno przyczyniać się do rozwoju wiedzy, gustu i obyczajowości społeczeństwa, a radio miało nie tylko bawić, ale przede wszystkim edukować i informować, zgodnie z wysokimi standardami moralnymi (Reith, 1925, s. 3, za: Scannell, 1990, s. 13-14). Tym samym argumentował przeciwko idei komercjalizacji radia, podkreślając, że służba publiczna powinna być wolna od nacisków rynkowych i skupiać się na celach edukacyjnych i kulturalnych, a nie tylko na zysku. Był także zdania, że aby nadawanie mogło

pełnić rolę służby publicznej, musi być wolne od państwowych ingerencji. Reith (1925, s. 4) wierzył, że radio może znacząco przyczynić się do rozwoju informowanej i oświeconej demokracji, umożliwiając ludziom dostęp do szerokiej gamy informacji i poglądów na ważne tematy społeczne (za: Scannell, 1990, s. 14). Gwarancją realizacji służby publicznej miał być monopol BBC, gdyż jego zdaniem jednolitość kontroli była kluczowa dla utrzymania jednolitych standardów i efektywnego dostarczania usług na całą Wielką Brytanię. Opowiadając się za monopolem mediów publicznych, Reith dążył do zapewnienia, aby programy BBC były dostępne dla każdego, niezależnie od miejsca zamieszkania, oraz aby oferowały szeroki zakres treści, od edukacji po rozrywkę (Ibidem).

Ówczesny dyrektor BBC zainicjował zmianę charakteru tej instytucji z prywatnej firmy, związanej z brytyjskim przemysłem radiowym, na publiczną korporację pod kontrolą państwa. Reith argumentował, że takie przekształcenie zapewni nadawaniu większą autonomię i pozwoli efektywniej realizować cele służby publicznej. Jego wizja zyskała akceptację urzędników Poczty i poparcie społeczeństwa w 1925 roku, co umożliwiło BBC kontynuowanie nadawania jako monopolu i przekształcenie w korporację publiczną (Scannell, 1990, s. 15). Ta zmiana pozwoliła BBC na rozwój zgodnie z ideami Reitha przez kolejne trzydzieści lat.

Warto podkreślić, iż dwie istotne decyzje podjęte przez Reitha i jego zespół dotyczyły organizacji i dostarczania programów (Ibidem). Pierwsza zapewniała powszechny dostęp do programów BBC o wysokiej jakości dla każdego mieszkańca Wielkiej Brytanii poprzez ustanowienie wielu nadajników w kluczowych lokalizacjach. Druga decyzja dotyczyła różnorodności programowej, mieszającej różne gatunki – od wiadomości i dramatu, po sport, religię, muzykę i lekką rozrywkę – aby sprostać różnorodnym zainteresowaniom słuchaczy. Te działania Reitha przyczyniły się do powstania nowego typu publiczności – reprezentującej całe społeczeństwo – co było znaczną zmianą w stosunku do wcześniejszych, bardziej selektywnych grup odbiorców (Ibidem, s. 16). BBC zaczęła domagać się dostępu do różnorodnych zasobów w imieniu tej szerokiej publiczności, co było przełomem w demokratyzacji dostępu do informacji. Scannell (Ibidem) podkreśla, iż rozszerzenie dostępu do życia publicznego przez radio symbolizowało nową erę w demokratycznym rozwoju społeczeństwa. Autor ten zauważa, że BBC musiała stawić czoła licznym wyzwaniom, aby zapewnić ów dostęp, z czego niektóre – jak otwarcie Izby Gmin na transmisje telewizyjne – zostały osiągnięte dopiero po latach starań.

Przybliżenie kontekstu konstytuowania się pojęcia „służby publicznej” zgodnie z myślą Brytyjczyków zwraca uwagę na konieczność pojmowania jej jako odpowiedzialność delegowaną organom nadawczym przez państwo. Termin *public service broadcasting* (PSB) w języku angielskim, czyli „nadawanie w służbie publicznej”, jest powszechnie stosowany w wielu krajach i może być traktowany jako synonim dla mediów publicznych. Warto w tym miejscu jednak

wspomnieć o różnicy w terminologii używanej do opisu celu działania mediów publicznych, gdyż obok opisywanej wyżej „służby”, w niektórych krajach, w tym w Polsce, stosowany jest termin „misja”. Różnice te, choć mogą wydawać się jedynie semantyczne, faktycznie mogą odzwierciedlać głębsze – kulturowo i politycznie – podejście do roli mediów publicznych w społeczeństwie.

Biorąc pod uwagę opisane wyżej podejście Brytyjczyków do pojęcia „służby publicznej”, należy przyjąć, iż termin „służba” może być używany w odniesieniu do mediów publicznych w kontekście ich roli jako usługodawców dla społeczeństwa. W przypadku tego terminu nacisk kładziony jest na bezpośrednią funkcję tych mediów w służbie na rzecz zaspokajania potrzeb publiczności, takich jak dostarczanie informacji, edukacji i rozrywki. W niektórych krajach z PBS, jak na przykład w Stanach Zjednoczonych (*Public Broadcasting Service*), termin „służba” może podkreślać praktyczny aspekt działalności mediów publicznych. Pojęcie „misja” natomiast często wykorzystywane jest w kontekście mediów publicznych, aby podkreślić ich specjalne zobowiązania i cele (jak w ustawie o radiofonii i telewizji). To swoiste posłannictwo mediów zazwyczaj obejmuje promowanie demokracji, edukacji, kultury i wartości społecznych. Mówiąc o misji, kładzie się zatem nacisk na odpowiedzialność mediów wobec społeczeństwa, w zakresie dostarczania rzetelnych, zrównoważonych i różnorodnych treści.

W krajach, gdzie mówi się o „misji”, może istnieć większy nacisk na wartości, takie jak pluralizm, niezależność redakcyjna i służenie dobru publicznemu, podczas gdy w miejscach, gdzie używa się terminu „służba”, może być większy nacisk na bezpośrednią odpowiedzialność wobec potrzeb i zainteresowań publiczności. Oczywiście, w praktyce wiele systemów mediów publicznych na świecie łączy oba te aspekty. Zarówno termin „misja”, jak i „służba” w kontekście mediów publicznych, odnoszą się do ich zobowiązań wobec społeczeństwa, ale akcentowanie jednego z tych terminów może różnić się w zależności od specyfiki danego kraju i jego tradycji medialnych. W swojej analizie definicji publicznej radiofonii i telewizji Bogdan Fischer (2012, s. 170) podkreśla, że media publiczne z założenia aspirują do oferowania bogatej różnorodności tematycznej, czyniąc swój asortyment programowy wszechstronnie dostosowanym do potrzeb i oczekiwań całego spektrum społeczeństwa. Charakterystyczne dla mediów publicznych jest zapewnienie pluralizmu opinii, perspektyw oraz poglądów, przy czym szczególną uwagę zwraca się na nieunikanie tematów kontrowersyjnych. Media te służą zarówno jako platforma dla prezentacji nowatorskich idei, jak i jako strażnicy tradycyjnych wartości (Ibidem). Kluczowym elementem w przypadku mediów publicznych, niezależnie od używanego terminu (misja, służba), jest ich zobowiązanie do służenia dobru publicznemu, czyli dostarczania rzetelnych informacji; promowania edukacji, kultury i wartości społecznych; oraz reprezentowania różnorodności społecznej, kulturowej czy politycznej społeczeństwa.

Zdaniem krytyków koncentrowanie się jedynie na zasadach określonych w misji publicznej stwarza zagrożenie gromadzenia niszowej publiczności (jednorodnej politycznie lub kulturowo) (Toka, Popescu, 2009, s. 7). Kierując się jedynie zasadami uwzględnionymi w misji, nadawcy publiczni uodporniają się na naciski rynku, co w konsekwencji prowadzi do utraty kontaktu z potrzebami i gustami przeciętnych obywateli, którzy zamiast oferty płynącej z mediów publicznych, wybierają przekazy nadawców komercyjnych (Ibidem). Stąd, niezależnie od swojej głównej roli, nadawcy publiczni muszą nieustannie zabiegać o uwagę odbiorców, stosując w tym celu strategie charakterystyczne dla komercyjnego środowiska medialnego.

Jak podkreśla Paulina Olechowska (2023, s. 32), nie istnieje jeden spójny model mediów publicznych. Zasady ich funkcjonowania są regulowane przez politykę medialną poszczególnych systemów, a w wielu przypadkach dopuszcza się rządową kontrolę nad mediami, sprawowaną bezpośrednio lub za pośrednictwem instytucji publicznoprawnych stworzonych w tym celu (Baran, Davis, 2007, s. 69). Kluczowym elementem zależności między mediami publicznymi a państwem jest sposób ich finansowania, gdyż podstawą finansową działalności nadawców publicznych są fundusze państwowe. Mimo deklarowanej niezależności, finansowanie mediów elektronicznych oraz nadzór nad nimi sprawowany przez organy rządowe w istotny sposób wiążą je z systemem politycznym. Jak zauważają Daniel Hallin i Paolo Mancini (2007 [2004], s. 30), powiązania te mogą różnić się pod względem formalnym, co prowadzi do różnych stopni i rodzajów paralelizmu politycznego.

Paralelizm polityczny określa stopień, w jakim struktura systemu medialnego wykazuje podobieństwo do struktury systemu politycznego (Ibidem, s. 27). Według Dobek-Ostrowskiej (2010, s. 13) paralelizm polityczny:

[...] dotyczy związków mediów nie tylko z partiami politycznymi, ale ze wszystkimi aktorami politycznymi, np. z instytucjami władzy publicznej, przez pryzmat zarządzania elektronicznymi mediami publicznymi. Powstaje tam, gdzie na media wywierane są naciski ze strony aktorów politycznych, np. rządu, parlamentu, prezydenta, władzy lokalnej, itp., którym nie są one w stanie z różnych powodów przeciwstawić się.

Stopień paralelizmu politycznego wybranych systemów można określić, wspierając się analizą zawartości mediów (Hallin, Mancini, 2007 [2004], s. 27). Formy i poziom paralelizmu politycznego można analizować także poprzez badanie połączeń organizacyjnych i skłonności pracowników mediów do aktywności politycznej, wpływu ich orientacji politycznej na kształtowanie kariery zawodowej, obowiązujących ról i praktyk dziennikarskich czy stronniczości odbiorców mediów (Ibidem, s. 28-29). Różne stopnie i formy paralelizmu politycznego regulowane są między innymi za pomocą formalnych powiązań mediów i polityków, które mogą wynikać

z obowiązującego w danym systemie modelu zarządzania publicznymi mediami elektronicznymi³⁸ (Ibidem, s. 30).

Prowadząc rozważania nad rolą mediów publicznych w procesach komunikowania politycznego, nie można zapomnieć także o zagadnieniu pluralizmu w mediach, czyli zapewnieniu odbiorcom mediów masowych zróżnicowanej oferty programowej, reprezentującej odmienne systemy wartości oraz grupy polityczne i społeczne (Pisarek, 2012, s. 147-148). Pluralizm ma zapobiegać monopolowi oraz zwalczać koncentrację własności, a jego zapewnienie jest wspierane między innymi przez rządy wykorzystujące prawne uregulowania rynku mediów, takie jak: limitowanie obcego kapitału, dotacje państwowe i koncesje dla nadawców niepublicznych czy ustawy antymonopolowe (Ibidem, s. 148). Prawna ochrona pluralizmu mediów odbywa się także w skali ponadnarodowej, czego przykładem mogą być działania grupy ERGA (Europejska Grupa Regulatorów Audiowizualnych Usług Medialnych) i redagowany przez ekspertów zestaw dobrych zasad i praktyk³⁹. W dokumentach Rady Europy wyróżnia się pluralizm zewnętrzny oraz wewnętrzny:

[...] Pierwszy z nich oznacza pluralizm instytucji medialnych, a drugi pluralizm treści, odnoszący się do zróżnicowania poglądów, tematów, opinii, idei i stanowisk oraz ich reprezentacji politycznej i kulturowej w tej samej gazecie, przekazy z jednego źródła.

(Pisarek, 2012, s. 148)

Hallin i Mancini (2007 [2004], s. 30) używają terminu „pluralizm” w kontekście „sytuacji, w których organizacje medialne unikają powiązań z grupami politycznymi i starają się zachować neutralność i równowagę zawartości”. Podstawą pluralizmu jest wolność słowa i mediów, co stanowi istotę społeczeństw demokratycznych. Osoby zarządzające mediami publicznymi w pierwszej kolejności powinny realizować ich podstawowe zadania (określane jako „misja mediów publicznych”), a główną kwestią z tym związaną pozostaje niezależnienie mediów od wpływów politycznych (Nierenberg, 2011, s. 80-84). Jak zaznacza Blumler i Gurevitch (1990, s. 306), niezależność polityczna nadawców nie jest jednak kwestią jedynie regulacji, ale także norm i zachowań dziennikarzy, poziomu demokracji czy kontekstu politycznego – wszystkie te czynniki mają wpływ na sposób, w jaki media masowe realizują procesy komunikowania politycznego.

Pluralizm i paralelizm mediów stanowią istotne filary w procesach komunikowania politycznego, szczególnie w kontekście mediów publicznych i partii rządzących, zapewniając

³⁸ Obserwując techniki zarządzania mediami elektronicznymi w krajach demokracji zachodnich, Peter J. Humphreys (1996, s. 155-158) wyróżnił cztery podstawowe modele: (1) model rządowy, (2) model profesjonalny, (3) model parlamentarny/proporcjonalnej rzeczywistości oraz (4) model obywatelski/korporacyjny. W pierwszym z wymienionych media elektroniczne kontrolowane są przez rządy lub większości polityczne. Drugi zakłada dużą niezależność polityczną mediów publicznych, które zarządzane są przez profesjonalny personel medialny. Trzeci dzieli kontrolę nad mediami między partiami politycznymi – zgodnie z zasadą reprezentacji proporcjonalnej. Ostatni natomiast, między różnymi grupami społecznymi i politycznymi (Ibidem). Hallin i Mancini (2007, s. 33) zaznaczają, iż w praktyce możliwe jest wykorzystywanie różnych modeli, które w przypadku zarządzania mediami elektronicznymi mogą współwystępować na jednym rynku i wzajemnie się uzupełniać.

³⁹ Vide: *Wewnętrzny pluralizm mediów w ramach audiowizualnych usług medialnych w UE – zasady i praktyka (raport ERGA, listopad 2018 r.)*

reprezentację różnorodnych perspektyw oraz uniemożliwiając monopolizację narracji przez jedną grupę lub ideologię. Koncepcje te są niezbędne do utrzymania dynamiki demokratycznego dyskursu, gdzie zróżnicowane media działają jako strażnicy demokracji, monitorując i kwestionując działania władzy. W kontekście mediów publicznych pluralizm zapewnia, że różne poglądy są prezentowane obiektywnie, co jest kluczowe dla informowania obywateli i wspierania świadomego uczestnictwa w procesach politycznych. Paralelizm mediów natomiast może ujawniać zależności i powiązania między mediami a władzą, co sprzyja transparentności i odpowiedzialności w funkcjonowaniu instytucji medialnych oraz w relacjach między mediami a państwem. W rezultacie, pluralizm i paralelizm mediów są nie tylko gwarantem wolności słowa, ale również istotnymi składnikami zdrowego społeczeństwa demokratycznego, w którym media publiczne pełnią główną rolę w edukowaniu, informowaniu i angażowaniu obywateli w życie publiczne.

Ostatecznie, pluralizm i paralelizm mediów mają istotne znaczenie w kontekście przeciwdziałania instrumentalnemu wykorzystywaniu mediów publicznych. Odnosząc to do zakresu niniejszej pracy, instrumentalne wykorzystywanie mediów publicznych jako narzędzia politycznego może prowadzić do kreowania i utrwalania określonych narracji historycznych, które służą interesom politycznym aktualnych władz. Ograniczając pluralizm, taka sytuacja jest zagrożeniem dla demokratycznego dyskursu. Zdaniem Gabora Toki i Mariny Popescu (2009, s. 7) niezależna i zróżnicowana wewnętrznie telewizja publiczna, nawet jeśli gromadziłaby małą publiczność, mogłaby ustanawiać standardy jakości, wpływając tym samym na innych nadawców i normy zawodowe dziennikarzy.

W obliczu deregulacji i transformacji wpływających na globalny rynek mediów, takich jak koncentracja kapitałowa i sektorowa, konwergencja mediów oraz indywidualizacja wyboru, tradycyjne modele telewizji i radiofonii publicznej, ukształtowane w latach 70. XX wieku, zaczęły ulegać zmianom (Doktorowicz, 2010, s. 40). Liberalizacja europejskiego rynku mediów, zdominowanego dotąd przez nadawców publicznych, rozpoczęła się w latach 80. XX wieku. Miała ona kluczowe znaczenie w kontekście rewolucji technologicznej w komunikacji, która doprowadziła do ekspansji nowych mediów. Rozwój globalnych sieci telewizyjnych i internetu miał znaczący wpływ na przekształcenia w europejskim krajobrazie medialnym (Dobek-Ostrowska, 2007, s. 114). Okres ten, określony przez Krystynę Doktorowicz (Ibidem) jako „era wielkiej zmiany systemów medialnych w całej Europie, wyznaczonej procesami deregulacji, demonopolizacji, komercjalizacji i prywatyzacji”, był wspierany przez procesy globalizacji.

Procesy komercjalizacji i prywatyzacji umożliwiły europejskim odbiorcom wyzwolenie się spod monopolu publicznych nadawców, oferując im bardziej zróżnicowaną ofertę programową (Doktorowicz, 2010, s. 40). Ona jednakże w dużej mierze została zdominowana przez programy rozrywkowe, odbiegające od pierwotnej koncepcji służby publicznej. System mediów publicznych,

który funkcjonował przez dziesięciolecia, znalazł się więc w sytuacji wymagającej zwiększonej ochrony ze strony państwa oraz instytucji międzynarodowych, aby móc przetrwać te zmiany (Ibidem). Istotnym czynnikiem determinującym komercjalizację tradycyjnej struktury europejskiego rynku mediów publicznych była integracja reklam i sponsoringu jako metody finansowania. Model ten naraził jednak nadawców publicznych na finansowe uzależnienie od reklamodawców (Kolczyński, 2008, s. 136; Różycka, 2013, s. 14). W konsekwencji zmiana w sposobie finansowania mediów publicznych wpłynęła zarówno na niezależność redakcyjną, jak i na treści programowe oferowane odbiorcom (Ibidem). Przemiany te podkreślają dynamiczny charakter sektora mediów, w którym tradycyjne modele nadawania są nieustannie kształtowane i przekształcane przez czynniki ekonomiczne, technologiczne i społeczne.

W państwach bloku wschodniego nowe media i technologie przyspieszyły proces transformacji ustrojowej (Hannah, 2013; Moretti, 2013). Telewizja satelitarna oraz nowe technologie wydawnicze wywołały istotne ograniczenie możliwości kontroli państwa nad komunikowaniem medialnym – swobodne transmitowanie przekazów, niezależnie od granic państwowych, przyczyniło się do rozpowszechnienia założeń demokratycznych i wolnościowych (Doktorowicz, 2010, s. 39). Omawiane przekształcenia systemów społecznych (wraz ze zmianami w podsystemach politycznych i medialnych) doprowadziły do zaniku lub zmniejszenia lojalności wyborców wobec organizacji i programów politycznych, powodując wzrost liczby wyborców niezdecydowanych, biernych lub nieokreślonych. Rewolucja rynku medialnego znacznie złożyła się na trudniejszą komunikację, przez co dotarcie do odbiorców za pomocą starszych metod stało się trudniejsze. W konsekwencji konieczne było zastosowanie nowych koncepcji działania, w tym także w zakresie komunikowania politycznego. Wyborcy zaczęli oczekiwać od kandydatów i organizacji politycznych bardziej atrakcyjnej informacji, przekazywanej w ciekawy i nowoczesny sposób, co doprowadziło do procesu mediatyzacji polityki⁴⁰ (Ibidem, s. 39-42).

Proces mediatyzacji, związany z rozwojem nowych technologii, znacząco wpłynął na funkcjonowanie sfery publicznej, wprowadzając zasady praktyki komercyjnej również do polityki (Michalczyk, 2020, s. 244). W rezultacie, polityka zaczęła wykorzystywać logikę opartą na analizie danych, przewidywaniu konsekwencji oraz zaawansowanych technologiach do utrzymywania relacji z odbiorcami (Kolczyński, 2008, s. 149).

W tym kontekście publiczna telewizja odgrywa szczególną rolę jako realizator interesu publicznego, mając za zadanie motywować obywateli do udziału w polityce i prowadzić debaty

⁴⁰ Znacząca rola mediów we współczesnych systemach politycznych została uwzględniona w nowej formie demokracji, tzw. demokracji medialnej, w której obraz oraz entertainizacja polityki i mediatyzacja życia społecznego są podstawowymi narzędziami komunikacji (Secler, 2013, s. 252). Jak wcześniej podkreślono, w społecznościach zmediatyzowanych komunikowanie polityczne nie może zaistnieć bez udziału mediów, zatem naturalnym jest, iż obecnie elementem strategii politycznej jest również strategia medialna (Negrine, 1994 [1989], s. 9, Szkudlarek-Śmiechowicz, 2014, s. 28).

polityczne, czego nie muszą robić nadawcy komercyjni (Piontek, 2011, s. 37). Pomimo tego, media publiczne funkcjonują na konkurencyjnym rynku i muszą brać pod uwagę kryteria efektywności ekonomicznej, co stawia je w trudnej sytuacji między spełnianiem misji publicznej a dążeniem do finansowej i politycznej samowystarczalności (Różycka, 2013, s. 14-15). To napięcie między misją publiczną a wymogami rynkowymi jest kluczowym wyzwaniem dla współczesnych mediów publicznych.

2.2. Władza nad mediami. Polityzacja mediów

Związki polityki z mediami są relacjami władzy mającymi dwa wymiary: władzy nad mediami oraz władzy mediów (Pawlik, 2009, s. 147). Jak wskazuje Świerczyńska-Głównia (2002, s. 73), „władza”, czyli relacja społeczna między dwoma podmiotami: jednostką i grupą lub dwiema grupami, charakteryzuje się tym, że jedna strona może trwale i instytucjonalnie wpływać na działania drugiej strony oraz posiada środki kontrolujące to postępowanie. W tym kontekście władza oznacza zdolność do kierowania, zarządzania, wpływania na zachowanie ludzi, zmuszania ich do określonych działań lub powstrzymywania ich od nich, a także narzucania im swojej woli (Ibidem).

Posiadanie kontroli nad mediami pomaga w uzasadnianiu decyzji i działań elit politycznych zarówno w systemach autorytarnych, jak i demokratycznych, dlatego współcześnie władza nad mediami może stanowić jeden z atrybutów władzy politycznej. Stworzenie modelu mediów, które nie będą bezpośrednio podporządkowane żadnej władzy, konieczne jest do przestrzegania obowiązujących w wielu krajach zasad wolności słowa oraz mediów – podstaw demokracji (Grzesiok-Horosz, 2019, s. 129; Secler, 2012, s. 245).

W zakresie władzy nad mediami kluczową rolę odgrywa państwo (system polityczny), które wyznacza ramy prawne dla funkcjonowania systemu medialnego oraz kontroluje działalność środków masowego przekazu. Charakter relacji między systemami nie musi jednak zakładać dominacji aktorów politycznych nad medialnymi. McQuail i Deuze (2020, s. 266) pisząc o relacjach między systemem politycznym i medialnym, zwracają uwagę na to, iż błędnym jest myślenie, że to media zawsze podporządkowane są politykom lub rządowi. Autorzy zaznaczają, że związki między tymi dwoma systemami równie często charakteryzują się konfliktem, podejrzliwością czy wzajemną zależnością. Zdaniem autorów logika medialna, którą kierują się przedstawiciele obu systemów, zakłada orientację przede wszystkim na siebie nawzajem, a nie na konsumentów czy obywateli (Ibidem). McNair (1998, s. 66) stwierdza, iż „relacje między mediami a procesem politycznym mają charakter dialektyczny, angażują akcję i reakcję”. Zdaniem Zbigniewa Oniszczyka (2011, s. 11) zgodnie z ideą systemów demokratycznych, system polityczny i medialny są od siebie niezależne i autonomiczne, a układ sił władza-media charakteryzuje się dominacją

środków masowego przekazu. Jak argumentuje, taka relacja wynika z trzech przesłanek: strukturalnej (media zapewniają politykom dostęp do wielkiej publiczności), psychologicznej (media cieszą się zaufaniem i wiarygodnością wśród swoich odbiorców, co zapewnia im prestiż i znaczenie społeczne) oraz normatywnej (w sytuacjach konfliktowych, media pomagają w uzyskaniu legitymizacji dla niezależnej pozycji w dziedzinie polityki, wolnej od wszelkich form nacisku i kontroli politycznej) (Blumler, Gurevitch, 1995, s. 12-13; Oniszczyk, 2011, s. 11-12; Olechowska, 2023, s. 30).

Blumler i Gurevitch (1995) opracowali teorię relacji między aktorami politycznymi a medialnymi, wyróżniając dwa główne modele: model adwersarzy i model wymiany (Olechowska, 2023, s. 30-31). W modelu adwersarzy media traktują polityków jako przeciwników, co prowadzi do konfliktowych relacji opartych na wzajemnej nieufności. Media w tym modelu działają niezależnie i krytycznie analizują działania polityków, starając się kontrolować ich retorykę i decyzje. W efekcie, media i politycy są w stanie ciągłego sporu, gdzie interesy obu stron często się ścierają. Model wymiany z kolei opiera się na zasadach teorii wymiany społecznej, gdzie media i politycy współpracują, osiągając wzajemne korzyści (Ibidem, s. 31). W tym modelu relacje są bardziej harmonijne, a działania obu stron wzajemnie się uzupełniają. Media i politycy zawierają swoisty kontrakt społeczny, przyjmując, że współpraca przynosi korzyści zarówno mediom, jak i politykom. Taki układ sprzyja zgodności i wspólnym działaniom, które są korzystne dla obu stron (Ibidem).

Oba te modele mogą przybierać różne formy w zależności od kontekstu politycznego i medialnego danego kraju. Model adwersarzy może prowadzić do bardziej konfliktowych interakcji, podczas gdy model wymiany sprzyja współpracy i wzajemnemu zrozumieniu. Analizując oba, można lepiej zrozumieć tę nieustającą różnorodność relacji między mediami a polityką wpływającą na komunikowanie polityczne oraz na rolę mediów w społeczeństwie i polityce.

Michalczyk (2010, s. 75), pisząc o relacjach między aktorami politycznymi i mediami, przyjmuje podział zaproponowany przez Blumlera i Gurevitcha (1995) i jak oni relacje dzieli na te o charakterze symetrycznym i niesymetrycznym. Relacje symetryczne możliwe są w trzech wariantach: (1) silna władza-silne media, (2) słaba władza-silne media oraz (3) zrównoważona pozycja mediów i władzy. Relacje niesymetryczne uzewnętrzniają się w układzie typu: (1) silna władza-słabe media oraz (2) słaba władza-silne media. Z punktu widzenia skuteczności komunikacji najbardziej pożądane są relacje symetryczne, szczególnie ich trzeci wariant, w którym zrównoważona pozycja mediów i władzy wspiera zasady demokracji, zakładając niski poziom upolitycznienia mediów oraz wysoki poziom obywatelskiej partycypacji (Olechowska, 2023, s. 31).

Przybliżone wyżej typy relacji niesymetrycznych odzwierciedlają charakterystykę zjawiska polityzacji mediów (typ silna władza-słabe media) oraz mediatyzacji polityki (typ słaba władza-silne media) (Secler, 2012, s. 249). Oba procesy warunkują zachowania aktorów politycznych oraz mediów i należy je pojmować jako specyficzną aktywność w sferze instytucjonalnej (jak działalność w zakresie formułowania formalnych i nieformalnych przepisów, rutyny aktorów, sposoby myślenia i postępowania na arenie politycznej), które mogą ewoluować wraz ze zmianami kontekstualnymi (np. zmianą ekipy rządzącej). Proponując paradygmaty zależności mediów i polityków, Ulrich Sarcinelli (1994, s. 35-50) (Tabela 6) oba procesy umieścił w kategorii paradygmatu instrumentalizacji, w którym systemy polityczne i medialne dążą do dominacji jednego lub drugiego.

Tabela 6 Paradygmaty zależności mediów i polityków według Ulricha Sarcinelliego

Paradygmat udziału we władzy	Paradygmat instrumentalizacji	Paradygmat niezależności i symbiozy
<ul style="list-style-type: none"> - Media traktowane są w odbiorze społecznym jako czwarta władza; - media są autonomiczne politycznie i niezależne ekonomicznie; - kontrolują władze ustawodawczą, sądowniczą i wykonawczą. 	<p>Systemy dążą do dominacji jednego lub drugiego.</p> <p>1) system medialny dominuje nad systemem politycznym:</p> <ul style="list-style-type: none"> - media mają decydujący wpływ na działania i decyzje polityczne; - instytucje polityczne tracą wobec mediów swoją autonomię; - media są samodzielną siłą polityczną. <p>2) system polityczny dominuje nad systemem medialnym:</p> <ul style="list-style-type: none"> - utrata autonomii przez system medialny; - media realizują cele systemu politycznego, są jego narzędziem; - pośrednie lub bezpośrednie kierowanie działalnością mediów; - dominacja komunikowania perswazyjnego w mediach; - wykorzystywanie instytucji politycznego <i>public relations</i>. 	<ul style="list-style-type: none"> - System medialny i system polityczny są połączone siecią różnorodnych wzajemnych interakcji, ingerencji i penetracji; - istniejący układ powiązań jest wypadkową wspólnych działań i procesów; - system polityczny uzależniony jest od mediów w zakresie informowania o swoim funkcjonowaniu; - media czerpią z systemu politycznego fakty i opinie interesujące odbiorców; - zasada współpracy i symbiozy ma trwały charakter.

Zródło: Opracowanie własne na podstawie: Oniszczyk, 2011, s. 12; Sarcinelli, 1994, s. 35-50.

Powołujący się na powyższe paradygmaty zależności mediów i polityków Oniszczyk (2011, s. 12-13) wyróżnia trzy typy relacji mediów masowych i polityki: (1) relacje symbiotyczne – oparte na wspólnocie interesów, (2) mediatyzację polityki – związaną z dominacją systemu medialnego oraz (3) polityzację mediów wynikającą z dążeń systemu politycznego do instrumentalnego ich wykorzystywania (Oniszczyk, 2011, s.12-13). Pierwszy z wymienionych wpisuje się w opisany wyżej paradygmat niezależności i symbiozy, dwa kolejne reprezentują paradygmat instrumentalizacji.

W niniejszej pracy kluczowe znaczenie ma paradygmat instrumentalizacji, który zgodnie z powyższym obejmuje zarówno proces mediatyzacji polityki, jak i polityzacji mediów. Dwa te aspekty stanowią fundamentalne elementy debaty na temat dominacji jednego systemu nad drugim. Jak zauważa Klepka (2021, s. 56), polityzacja mediów i mediatyzacja polityki nie są przeciwstawne,

lecz współistniejące, tworząc kompleksową sieć wzajemnych zależności. W kontekście tej dyskusji istotne są trzy wymiary władzy mediów określone w literaturze jako: władza dyskursywna, władza dostępu oraz władza zasobów (Street, 2006, s. 198-201). Te trzy kategorie pozwalają na szczegółowe zrozumienie mechanizmów wpływu mediów na struktury społeczne i polityczne, ukazując, w jaki sposób media mogą być wykorzystywane jako narzędzie władzy. Analiza tych wymiarów jest kluczowa dla zrozumienia roli mediów w procesach komunikowania politycznego oraz ich wpływu na kształtowanie opinii publicznej i demokracji.

„Władza dyskursywna” polega na podkreślaniu pewnych dyskursów i kreowaniu wybranych wizji rzeczywistości (Street, 2006, s. 198). W tym modelu władzy szczególne znaczenie ma kontrola nad przepływem informacji. Zdaniem Streeta (Ibidem) rozumienie władzy mediów w kategorii wiedzy i informacji ogranicza się do założenia, iż istnieje jedynie prawda i fałsz – „prawdziwe” wydarzenia są zestawiane z tym, co „oni fałszują”. Należy więc przy tym pamiętać, że:

[...] choć dyskursy sprawiają wrażenie, jakby reprezentowały obiektywną rzeczywistość, w istocie konstruują i czynią realnymi przedmioty wiedzy przez nie reprezentowane.

(Nash, 2000, s. 21, cyt. za: Street, 2006, s. 199).

Odnosząc się do założeń modelu dyskursywnego, obywatele podejmują działania zgodnie ze swoją wiedzą, którą pozyskują z mediów masowych. Określenie wpływu zawartości mediów na idee oraz decyzje jednostki wciąż pozostaje kwestią sporną, jednak zdaniem Streeta (Ibidem):

[...] na tyle, ile media są odpowiedzialne za rozpowszechnianie określonych idei i obrazów, na ile wpływają one na myśli i czyny, [...] sprawują władzę dyskursywną lub ideologiczną.

Przybliżane rozumienie „władzy mediów” zdaje się szczególnie istotne w kontekście postawionych hipotez badawczych. Ideologiczne oddziaływanie mediów wykracza bowiem poza „informacje” i jest widoczne także w gatunkach rozrywkowych, takich jak seriale, filmy czy telenowele (Ibidem). Zdaniem Streeta uwzględnienie szerokiego zakresu produkcji medialnej pozwala dostrzec sposób, w jaki media (za pomocą „wspólnych płaszczyzn” informacji i rozrywki) tworzą poczucie tożsamości. Promowanie przez media określonych wizji rzeczywistości w naturalny sposób nasuwa pytanie o motywacje nadawców. W przypadku modelu władzy dyskursywnej można przyjąć założenie, iż media masowe mogą działać w imieniu różnych grup interesów, które dzięki medialnym konstrukcjom rzeczywistości i głoszonej w nich ideologii, czerpią korzyści. Prowadząc rozważania nad ideologicznym oddziaływaniem mediów masowych, Street (Ibidem) podkreśla:

Ludzie nie wybierają dowolnie tożsamości i zainteresowań, tak jak wybiera się towary w supermarkecie. Organizacja supermarketów, rozmieszczenie półek i działów mają sprzyjać wydawaniu pieniędzy, lecz podobnie jak możliwości korzystania ze sklepów są ograniczone zasobami klientów, tak wpływ mediów zależy od pracy tych, którzy programy tworzą, oraz zasobów (i umiejętności) tych, którzy te programy konsumują. Jakkolwiek proces ten byłby zorganizowany, zawsze stawką jest samodzielne myślenie odbiorców. Poczucie tożsamości kształtowane przez media ma polityczne konsekwencje, ponieważ wpływa na oczekiwania ludzi wobec systemu politycznego.

Władzę mediów możemy określać także pod kątem „dostępu”, który w tym kontekście rozumiany jest jako „kontrola doboru poglądów i interesów” wyrażanych za pośrednictwem różnych form medialnych (Street, 2006, s. 200). Model „władzy dostępu” uwidocznia się między innymi w doborze źródeł dziennikarskich czy prezentacji określonych interesów, co realizowane jest poprzez ograniczanie lub uprzywilejowanie wybranych tematów, bohaterów oraz stosowanie kryterium telegeniczności:

Media bezpośrednio decydują o tym, komu udzielają głosu, lub jakie tematy są poruszane i z jakiego punktu widzenia. Ustanawiają tym samym hierarchię ważności, która może w nieznacznym stopniu (jeżeli w ogóle) odzwierciedlać sprawy interesujące widzów i czytelników.

(Ibidem)

O tym, które programy są emitowane, oraz jakie i czyje racje są tam prezentowane, mogą decydować zarówno względy komercyjne, jak i polityczne. Obok interesów komercyjnych, wśród czynników wpływających na uprzywilejowanie danych informacji Street (Ibidem, s. 200) wymienia także kulturę i zwyczaje danego medium. Dostęp do określonych treści regulowany jest również poprzez sposoby pozyskiwania informacji oraz formy ich rozpowszechniania. „Władza dostępu” ogranicza się zatem do ograniczania lub włączania do dyskursu danych treści.

Ostatnią z form władzy mediów wymienionych przez Streeta (Ibidem, s. 201) jest „władza zasobów”. Pojęcie to odnosi się do sytuacji, w której media wykorzystują możliwość wywierania nacisku na rządy i państwa. Jak już wcześniej wskazano, w procesach komunikowania politycznego media masowe odgrywają kluczową rolę, zatem w relacjach z politykami posiadają określoną „siłę przetargową”. Nie tylko więc pomagają w realizacji politycznych celów, ale także, co najważniejsze, są niezbędne w dostarczaniu i rozpowszechnianiu informacji oraz stanowią źródło dochodów dla państwa i zatrudnienie dla obywateli. Opierając się naciskowi mediów, politycy mogą wprowadzać odpowiednie regulacje prawne (na przykład dotyczące koncentracji mediów lub treści przekazów), jednak – jak podkreśla Street (Ibidem) – nakładanie ograniczeń na konglomeraty medialne może przynieść skutki odwrotne do zamierzonych, bowiem w wyniku restrykcyjnych ograniczeń firmy mogą na przykład zdecydować o przeniesieniu biznesu do bardziej „liberalnego” systemu.

Analiza trzech wymiarów władzy mediów, przedstawionych przez Johna Streeta, rzuca światło na znaczącą rolę, jaką media odgrywają w kształtowaniu dyskursu społecznego i politycznego. Rozważając władzę dyskursywną, władzę dostępu oraz władzę zasobów, można doszukać się odpowiedzi na pytanie, dlaczego kontrola nad mediami jest postrzegana jako atrakcyjna dla polityków dążących do umocnienia swojej władzy. Jak zaznaczono wyżej, władza dyskursywna mediów umożliwia kształtowanie rzeczywistości poprzez selektywne podkreślanie określonych dyskursów i wizji świata. Media, poprzez swoją zdolność do kreowania i utrwalania konkretnych narracji, wpływają na sposób, w jaki społeczeństwo postrzega i interpretuje wydarzenia oraz idee. Ta forma władzy wykracza poza samą informację, obejmując również treści

rozrywkowe, które mogą niepostrzeżenie wpływać na wartości, postawy i tożsamość odbiorców. Politycy, zdając sobie sprawę z tego wpływu, mogą dążyć do wykorzystania mediów do promowania swoich ideologii i wizji świata, co *de facto* może prowadzić do ideologicznego kształtowania społeczeństwa. Władza dostępu odnosi się do zdolności mediów do decydowania, którym poglądom, ideom czy interesom udziela się przestrzeni w przekazie medialnym. Ta selektywność w wyborze treści i punktów widzenia tworzy w istocie hierarchię ważności tematów, co z kolei już bezpośrednio wpływa na to, co społeczeństwo postrzega jako istotne, a co jako marginalne. Politycy, świadomi wagi owej selektywności, mogą dążyć do kontrolowania lub wpływania na intencjonalny proces wyboru mediów, aby zapewnić sobie – w zależności od obranego celu – korzystniejszą autoprezentację lub zepchnięcie przeciwników politycznych na margines. Władza zasobów mediów wynika z ich roli jako kanału komunikacji między rządem a obywatelami oraz jako źródła dochodów. Politycy, rozumiejąc znaczenie mediów w dostarczaniu informacji i wpływaniu na opinię publiczną, mogą dążyć do wywierania nacisku na media, wykorzystując różne narzędzia, w tym regulacje prawne, aby kształtować treść przekazów medialnych w sposób korzystny dla swoich celów politycznych. Zatem, w kontekście analizy trzech wymiarów władzy mediów, można stwierdzić, że ich kontrola jest postrzegana jako atrakcyjna dla polityków z kilku powodów. Po pierwsze, pozwala na kształtowanie dyskursu publicznego i wpływanie na tożsamość społeczną i polityczną. Po drugie, umożliwia kontrolę nad tym, jakie tematy i perspektywy są eksponowane w przestrzeni publicznej. Wreszcie, zapewnia możliwość wywierania wpływu na rządzących i polityki publiczne. Wszystkie te aspekty demonstrują, dlaczego władza nad mediami jest postrzegana jako kluczowy element w strategii politycznej.

Olechowska (2023, s. 30-31) wskazuje, że transakcyjny charakter relacji między aktorami politycznymi a medialnymi sprawia, iż politycy stosują różne mechanizmy wywierania presji na media. Pierwszym mechanizmem jest kontrola prawna mediów przez instytucje państwowe, co obejmuje ustawodawstwo medialne, mianowanie członków instytucji kontrolujących media elektroniczne, wpływanie na obsadę personelu mediów publicznych, kontrolę finansów przedsiębiorstw medialnych oraz regulacje dotyczące zawartości mediów. Druga grupa mechanizmów dotyczy paralelizmu politycznego, co uwidocznia się na trzech płaszczyznach: własności mediów przez partie polityczne, kształtowaniu linii programowej przez partie oraz partyjnej afiliacji odbiorców mediów (Ibidem, s. 30). Trzecia grupa mechanizmów odnosi się do stopnia integracji elit politycznych z właścicielami i personelem mediów, co jest kształtowane przez formalne i nieformalne powiązania, takie jak wspieranie ugrupowań politycznych przez personel mediów oraz warunkowanie awansu zawodowego dziennikarzy od wsparcia politycznego (Ibidem, s. 31). Zbyt mocna integracja prowadzi do naruszenia demokratycznych zasad i zaciera granice między interesem politycznym a publicznym. Czwarta grupa mechanizmów opiera się na

wykorzystywaniu słabości mediów i braku ich profesjonalizmu, mimo istnienia kodeksów zasad i etyki mających zabezpieczać media przed upolitycznieniem (Ibidem).

Intensywne wykorzystanie tych mechanizmów prowadzi do polityzacji mediów, czyli podporządkowania ich politycznym interesom. W rezultacie media tracą swoją niezależność i stają się narzędziem w rękach polityczno-administracyjnego systemu, który stara się kontrolować poruszane tematy oraz zdobywać lojalność społeczeństwa za pomocą politycznego *public relations* (Olechowska, 2023, s. 31).

Termin „polityzacja” został po raz pierwszy użyty w języku niemieckim w 1907 roku przez historyka Karla Lamprechta, który zdefiniował go jako *die Politisierung der Gesellschaft* (upolitycznienie społeczeństwa) (Palonen, 2003, s. 181). Początkowo Lamprecht używał tego terminu w neutralnym kontekście, odnosząc się do wzrostu zainteresowania polityką w społeczeństwie. Pisarze-ekspresjoniści, tacy jak Kurt Hiller i Ludwig Rubiner, przyjęli ten termin, nadając mu bardziej krytyczne znaczenie. Ich reinterpretacja dotyczyła bowiem nie tylko rosnącej uwagi poświęcanej polityce, ale także przededefiniowania wydarzeń, idei i zjawisk z wyraźnym politycznym punktu widzenia. W tym kontekście „polityzacja” była postrzegana jako tworzenie nowej „przestrzeni do gry” dla działalności politycznej (Ibidem, s. 181-182).

Ewolucja terminu „polityzacja” ilustruje przejście od neutralnego opisu wzrostu zainteresowania polityką do bardziej złożonej koncepcji, która obejmuje aktywną reinterpretację i zaangażowanie w polityczne idee i działania. Ta swoista transformacja znaczenia pojęcia „polityzacja” odzwierciedla szersze zmiany w dyskursie politycznym i rozumieniu polityki na początku XX wieku (Ibidem). Nowe rozumienie polityzacji otworzyło drzwi do alternatywnych punktów widzenia i kontrowersji, przyczyniając się do przemyślenia samej koncepcji polityki. Pojęcie to zyskało na znaczeniu na początku XXI wieku, stając się kluczowym elementem współczesnego dyskursu politycznego, w którym różnorodność opinii i konflikty interesów odgrywają coraz większą rolę (Zürn, 2019, s. 1).

Dokonując współczesnej próby konceptualizacji polityzacji, Wiesner (2021, s. 20) proponuje ramy teoretyczne, które ukazują wielowymiarowość tego pojęcia. Badaczka zaznacza, że polityzacja może być stosowana w różnych kontekstach, posiadając zarówno głębokie teoretyczne, krytyczne i filozoficzne znaczenie, jak i odnosząc się do konkretnych działań, które można badać empirycznie. Kluczowe jest tutaj rozróżnienie między filozoficznymi i normatywnymi twierdzeniami a operacjonalizacją pojęcia oraz jego empirycznym badaniem. W związku z tym Wiesner (Ibidem) proponuje, aby polityzację analizować na trzech poziomach: makro, mezo i mikro.

Na poziomie makro polityzacja dotyczy teoretycznych konceptualizacji i normatywnych implikacji. Badacze na tym poziomie powinni rozważyć dwa kluczowe pytania: jakie teoretyczne

rozumienie polityki leży u podstaw polityzacji oraz jak konceptualizować związek między polityzacją, polityką a demokracją. Poziom mezo, będący pierwszym poziomem operacjonalizacji, polega na przekształcaniu teoretycznych konceptualizacji polityzacji w konkretne definicje i modele, które mogą być zastosowane w badaniach. Na tym poziomie teoretyczne ramy stają się narzędziami badawczymi, które umożliwiają dokładniejsze analizy i interpretacje. Na poziomie mikro polityzacja odnosi się już do konkretnych badań empirycznych i wymiarów badawczych, przypadków lub elementów. Na tym poziomie badacze koncentrują się na zbieraniu i analizowaniu danych dotyczących polityzacji w określonych kontekstach (Ibidem).

Ta trójpoziomowa analiza pozwala na szczegółowe i wielowymiarowe zrozumienie procesu polityzacji, umożliwiając naukowcom elastyczne podejście do badania zarówno teoretycznych, jak i praktycznych aspektów tego zjawiska. W kontekście tej złożoności, Andreas von Staden (2021, s. 226-227) rozwija pojęcie polityzacji, podkreślając, że obejmuje ono różnorodne praktyki, od nazywania zjawisk politycznymi, po wyrażanie sporów w publicznych i półpublicznych kwestiach oraz domaganie się uwzględnienia tych kwestii w procesach decyzyjnych wspólnot politycznych. Praktyki te mogą być inicjowane zarówno odgórnie, jak i oddolnie (Ibidem).

Według Pietera de Wilde i współautorów (2016, s. 5-7), polityzacja składa się z trzech głównych wymiarów: znaczenie (*salience*), polaryzacja (*polarisation*) oraz rozszerzenie aktorów i odbiorców (*expansion of actors and audiences*). Pierwszy wymiar odnosi się do stopnia, w jakim dana kwestia lub temat jest postrzegany jako ważny przez społeczeństwo. Znaczenie może być mierzone na różne sposoby, na przykład, przez liczbę mediów poruszających dany temat, stopień świadomości i zaniepokojenia obywateli wobec danej kwestii, czy też przez intensywność, z jaką temat jest poruszany w debatach publicznych (Ibidem, s. 5-6). Drugi wymiar, czyli polaryzacja, dotyczy zajmowania przez społeczeństwo bardziej skrajnych stanowisk w debacie na dany temat. Może to oznaczać silne podziały opinii, z mniej neutralnymi lub obojętnymi postawami. Polaryzacja jest często widoczna w systemach partyjnych, gdzie partie mogą zajmować skrajne stanowiska, ale również wśród innych aktorów społecznych oraz w badaniach opinii publicznej (Ibidem, s. 7). Ostatni z wymiarów odnosi się do wzrostu liczby osób i grup angażujących się w dany temat lub problem. Może to obejmować zarówno aktywne uczestnictwo, jak i bardziej bierną obserwację. W mediach masowych może to oznaczać zwiększoną liczbę aktorów elity i grup zbiorowych angażujących się w tematykę, a w mediach społecznościowych – wzrost bezpośredniego udziału obywateli (Ibidem, s. 7). Polityzacja według tego podejścia wymaga obecności wszystkich trzech elementów, stąd badania na ten temat skupiają się na analizowaniu, w jaki sposób i w jakim stopniu te trzy wymiary manifestują się w różnych kontekstach społecznych i politycznych.

Von Staden (2021, s. 226) przedstawia koncepcję „polityzacji” jako pojęcia „zasadniczo kontestowanego” w naukach społecznych, co oznacza, że termin ten jest używany na różne sposoby i nie istnieje jedna uznana lub ewoluująca definicja. Wśród głównych zastosowań tego pojęcia badacz wskazuje na jego krytyczny potencjał, gdyż polityzacja łączy elementy normatywne i analityczne, często używane do oceny instytucji lub procesów decyzyjnych pod kątem wpływu wąskich, osobistych interesów, i motywacji aktorów. Tak rozumiana polityzacja instytucji lub procesów jest postrzegana jako niesprawiedliwa, stronnicza i pozbawiona merytorycznych podstaw lub ekspertyzy. Jest to szczególnie widoczne w dyskursie prawnym i debatach o prawach człowieka, gdzie „polityzacja” często staje się synonimem politycznej stronniczości i braku równości (Ibidem, s. 227).

Stronniczość polityczna to zjawisko, w którym jednostki, grupy lub instytucje, w tym media, wyrażają preferencje wobec określonych partii politycznych, ideologii, kandydatów, lub politycznych grup interesu, często kosztem obiektywnego lub zrównoważonego przedstawiania informacji (Pawlik, 2009, s. 148). Może ona przybierać formę wybiórczego przedstawiania faktów, ukazywania nieproporcjonalnego poparcia dla określonej strony lub idei, a także świadomego pomijania lub minimalizowania punktów widzenia konkurencyjnych grup politycznych. W kontekście demokracji, polityczna stronniczość jest znaczącym problemem, gdyż może zakłócać podstawowe zasady demokratycznego sprawowania władzy. Demokracja opiera się na założeniu równości i bezstronności w dostępie do informacji, co pozwala obywatelom na podejmowanie świadomych i informowanych decyzji. Stronniczość mediów lub innych instytucji może prowadzić do dezinformacji i wpływać na zdolność obywateli do dokonywania niezależnych ocen. W efekcie, procesy demokratyczne mogą zostać zniekształcone, a zaufanie społeczne do mediów jako źródła rzetelnych informacji podważone.

Stronniczość polityczna mediów jest jednym z kluczowych pojęć w komunikowaniu politycznym (Olechowska, 2023, s. 31). Może przybierać różne formy, od jawnej i zamierzonej promocji określonych celów, przez subtelniejsze formy manipulacji treścią, aż po nieświadome preferencje redakcyjne (McQuail, 1992, s. 191-195). Różne typy stronniczości mediów, zależne od stopnia jawności i intencji, wskazał McQuail (Ibidem). „Stronniczość niewątpliwa” jawna i zamierzona, najbardziej oczywista, manifestuje się przez otwarte popieranie konkretnej partii lub ideologii, gdzie informacje i komentarze są wyraźnie skierowane na promocję wybranych opcji politycznych. „Stronniczość propagandowa”, ukryta i zamierzona, objawia się subtelniejszymi metodami manipulacji, takimi jak wartościujący język lub ukryte techniki przekazu, które, choć nie bezpośrednio dostrzegalne, służą promocji określonych idei czy partii. „Stronniczość mimowolna”, jawna i niezamierzona, wynika z konieczności selekcji informacji i ograniczeń czasowych w mediach. Decyzje dotyczące ważności wiadomości mogą prowadzić do niezamierzonej

stronniczości, która nie jest efektem świadomego działania dziennikarzy. Najtrudniejsza do wykrycia jest „stronniczość ideologiczna”, ukryta i niezamierzona, wynikająca z nieświadomych założeń ideologicznych, które kształtują wybór i prezentację wiadomości (Ibidem).

Choć stronniczość i polityzacja często współwystępują (np. media mogą stać się stronnicze w wyniku procesu polityzacji), to reprezentują one różne aspekty interakcji między mediami, społeczeństwem i polityką. Stronniczość koncentruje się na nierównomiernym przedstawieniu informacji, natomiast polityzacja odnosi się do szerszego procesu nadawania politycznego kontekstu różnym aspektom życia społecznego i kulturowego. W związku z powyższym należy podkreślić, że „stronniczość polityczna” nie jest synonimem „polityzacji”, a stosowanie tych terminów zamiennie może prowadzić do nieporozumień i nieścisłości w analizie zjawisk społecznych i medialnych.

Podobnie stosowanie terminu „upolitycznienie”, który – obok „polityzacji” – przez Dobek-Ostrowską (2024, s. 194) został wskazany jako synonim pojęcia „polityzacja”. „Upolitycznienie” i „polityzacja” to terminy, które są często używane zamiennie, ale istnieją subtelne różnice w ich znaczeniu i kontekście zastosowania (Dopierała, Ossowski, 2018, s. 7). „Upolitycznienie” odnosi się do procesu nadawania charakteru politycznego określonym zagadnieniom, wydarzeniom lub obszarom, które wcześniej nie były traktowane jako polityczne lub miały mniejszy związek z polityką (Karwat, 2010, s. 77). Proces ten polega na włączaniu tych obszarów do debaty politycznej, co może prowadzić do ich dyskusji i rozstrzygnięcia w kontekście politycznym. Upolitycznienie dotyczy często konkretnego zagadnienia lub wydarzenia i może być stosowane jako narzędzie przez poszczególne grupy polityczne do promowania swoich celów lub agendy. Przykładem może być kwestia zmian klimatycznych, która może stać się upolityczniona, gdy różne partie polityczne zajmują stanowisko w tej sprawie i wykorzystują ją do zdobycia poparcia politycznego.

Prowadząc rozważania nad metodologicznymi ramami analizy zjawiska upolitycznienia, Mirosław Karwat (Ibidem) podkreśla, że upolitycznienie można rozumieć przez pryzmat trzech aspektów, które odzwierciedlają różne wymiary tego procesu. Strukturalno-funkcjonalny aspekt odnosi się do sytuacji, gdy dana kwestia lub element jest w swojej istocie „produktem” polityki, zrodzonym i funkcjonującym w ramach określonych reguł i celów politycznych. Drugi aspekt, interpretacyjno-komunikacyjny, opiera się na subiektywnym nadawaniu sensu politycznego różnorodnym zjawiskom. Ten proces jest związany z indywidualnymi wyobrażeniami, oczekiwaniami, intencjami, emocjami, a więc aspektami bardziej osobistymi i mniej strukturalnymi. Trzeci aspekt, pragmatyczny, dotyczy wykorzystywania określonych elementów czy zjawisk jako narzędzi oddziaływania politycznego. Tutaj upolitycznienie wynika z pragmatycznych kalkulacji podmiotów politycznych, które analizują warunki realizacji swoich

interesów i planują działania zgodnie z tymi analizami, przekształcając różne elementy w instrumenty realizacji swoich celów politycznych (Ibidem).

Jak już wcześniej podkreślono, media masowe jako główni aktorzy systemu komunikowania politycznego, poprzez dobór formy i treści dostarczanych informacji, znacząco kształtują sposób, w jaki ludzie postrzegają politykę (Szymańska, 2010, s. 14; Pisarek, 2012, s. 99). Realizując swoją rolę, media wchodzą w istotną interakcję ze sferą polityczną, gdzie politycy mogą stosować różnorodne formy nacisku na warunki pracy nadawców oraz na charakter przekazywanych treści. Ta dwukierunkowa dynamika, obejmująca zarówno oddziaływanie mediów na społeczeństwo, jak i wpływ polityki na media, stanowi podstawę do analizy zjawiska „polityzacji mediów”. W coraz większym stopniu zaczyna ono definiować relacje między mediami, polityką i społeczeństwem, wpływając na kształtowanie opinii publicznej oraz na funkcjonowanie demokratycznych procesów.

Polityzacja mediów definiowana jest jako zjawisko charakteryzujące się zróżnicowanym stopniem powiązań oraz naturą relacji między mediami masowymi (prasa, radio, telewizja, media internetowe) a aktorami politycznymi (Dobek-Ostrowska, 2024, s. 194). Zgodnie z paradygmatem instrumentalizacji przedstawionym przez Sarcinelliego (1994, s. 35-50), oznaczałoby to zdominowanie mediów przez sferę polityki i wykorzystanie ich do realizacji celów politycznych (Olechowska, 2023, s.34). O instrumentalnym wykorzystywaniu mediów mówić można zarówno w odniesieniu do grup politycznych, takich jak partie, rządy, instytucje i władze lokalne, jak i indywidualnych postaci politycznych, w tym polityków, prezydentów i premierów.

Polityzacja mediów jest kluczowym elementem określającym charakter systemu medialnego w danym kraju. Analiza tego zjawiska ujawnia, że jego źródła i intensywność zależą od takich aspektów, jak: system polityczny, poziom demokratyczności tego systemu oraz stopień wolności mediów (Dobek-Ostrowska, 2024, s. 194). W krajach o wysokich standardach demokratycznych media zazwyczaj zachowują niezależność od aktorów politycznych, co sprzyja wolności słowa i pluralizmowi. Taki kontekst umożliwia mediom działanie jako niezależny i obiektywny komunikator, który odgrywa kluczową rolę w informowaniu obywateli i wspieraniu procesów demokratycznych.

Esmark (2014, s. 148) podkreśla, że „polityzacja mediów” ma miejsce, gdy wartości, motywy i orientacje polityczne wpływają na praktyki redakcyjne i dziennikarskie. Badacz ów przedstawia polityzację jako koncept, który podkreśla kulturowy wymiar relacji między mediami i polityką, lokalizując wpływ polityczny na treść medialną na poziomie norm, orientacji i percepcji kierujących działaniami mediów i dziennikarzy (Ibidem, s. 150). Polityzacja obejmuje zarówno strukturalne, jak i formalne wymiary relacji między mediami i polityką, choć formalna instytucjonalizacja wpływu politycznego niekoniecznie pokrywa się z polityzacją na poziomie

wartości, percepcji i orientacji. Zamiast tego, instytucjonalizacja stwarza kontekst dla polityzacji wartości i orientacji. Autor proponuje rozróżnienie między dwoma wymiarami polityzacji: partyjniactwem mediów oraz znową. Partyjniactwo mediów odnosi się do tendencji mediów do przyjmowania politycznych pozycji i działania politycznego, a znowa dotyczy relacji między politykami a dziennikarzami. W związku z tym polityzacja może być uznana za problematyczną z perspektywy tradycyjnych demokratycznych poglądów na rolę mediów, które opierają się na założeniu o ich niezależności od wpływów politycznych (Esmark, 2014, s. 148).

Jak podkreśla Esmark (Ibidem), zależność mediów od logiki politycznej koliduje z dziennikarskimi normami obiektywności i neutralności. Analizując empiryczne wskaźniki i założenia dotyczące grup krajowych i zawodowych, autor badał skłonności mediów i dziennikarzy do działania politycznego, polityczne dostosowanie się mediów oraz poziom znowy w relacji między politykami a dziennikarzami (Esmark, 2008; 2013; Esmark, Mayerhöffer, 2013; Esmark, Blach-Ørsten, 2008; 2013).

Istotny wkład w badania nad polityzacją mediów wnieśli niemieccy naukowcy (Habermas, 1962; Noelle-Neumann, 1980; Luhmann, 1995; Kepplinger, 1998; Jarren, 1988, 1996). Kluczowe dla rozumienia tego procesu były szczególnie prace Heriberta Schatza (1981; 1982; 1984), które koncentrują się na relacjach między mediami i polityką oraz na sposobach, w jakie media są wykorzystywane do realizacji celów politycznych. Badacz ów zdefiniował w nich pojęcie instrumentalizacji mediów jako strategiczne wykorzystywanie mediów przez polityków w celu promowania swoich politycznych interesów (Schatz, 1982, s. 6-20). Wyróżnił on przy tym główne strategie instrumentalizacji mediów masowych stosowane przez polityków (Oniszczyk, 2011, s. 19).

Pierwsza strategia, według Schatza, polega na bezpośrednim lub pośrednim wpływaniu na sposób, w jaki media relacjonują decyzje i działania polityczne, obejmując takie działania, jak wpływanie na kąt widzenia w przedstawianiu informacji oraz kontrolowanie, które aspekty polityczne są eksponowane (Schatz, 1982, s. 6-20; Oniszczyk, 2011, s. 19). Przy okazji tej strategii warto zwrócić uwagę, że badacze zawartości przekazów medialnych wyróżniają trzy rodzaje wydarzeń, którymi aktorzy polityczni chcą wpływać na dobór publikowanych przez media treści. Są to: wydarzenia naturalne, mające miejsce niezależnie od relacji mediów; wydarzenia mediatyzowane, które dzięki relacji mediów zyskują określony charakter; oraz wydarzenia inscenizowane, przygotowywane w celu wywołania medialnego rozgłosu (Kepplinger, 2007, s. 143). Wracając do strategii Schatza, druga strategia skupia się na tworzeniu własnych instytucji *public relations*, które naśladują logikę pracy dziennikarzy (Schatz, 1982, s. 6-20; Oniszczyk, 2011, s. 19). Dzięki temu politycy mogą lepiej wpływać na narrację medialną, dostosowując swoje przekazy do formatów i konwencji dziennikarskich, co zwiększa efektywność komunikowania swoich celów.

Trzecia strategia polega na przekierowywaniu uwagi mediów z problemów niewygodnych dla polityków na inne tematy. W tym celu politycy używają technik personalizmu (skupianie się na osobach zamiast na treści), rytualizacji (nacisk na ceremonialność i formalne aspekty działań) oraz symboliki działań politycznych (Ibidem). Strategie wskazane przez Schatza ukazują złożone i wyrafinowane podejścia polityków do manipulowania mediami w celu kształtowania percepcji publicznej i wpływania na dyskurs polityczny.

Również polscy badacze przyczynili się znacząco do zrozumienia relacji między mediami i polityką, analizując zarówno teoretyczne aspekty polityzacji mediów, jak i konkretne przypadki jej realizacji w polskim kontekście (Goban-Klas, 1999; Karwat, 2010; Mrozowski, 2001; Adamowski, 2001; Herbut, 2002; Dobek-Ostrowska, 2006; Oniszczyk, 2011; Pokorna-Ignatowicz, 2013; Klepka, 2021). Ich badania koncentrują się na wzajemnych relacjach między polityką a mediami, analizując, jak te dwie sfery oddziałują na siebie i kształtują rzeczywistość społeczną oraz polityczną w Polsce. Dzięki nim możliwe jest głębsze zrozumienie mechanizmów rządzących polityzacją mediów oraz jej konsekwencji dla demokracji i społeczeństwa obywatelskiego.

Janusz Adamowski opisuje relacje polityków z mediami jako „jawne wkraczanie i obecność polityki (we wszystkich jej przejawach i odmianach) w życiu codziennym mediów masowych” (Adamowski, 2001, s. 67). Ryszard Herbut (2002, s. 110) natomiast podkreśla, że w przypadku polityzacji mediów partie polityczne wykorzystują media jako narzędzie strategiczne, „kolonizując administrację publiczną”. Polityka kadrowa ma szczególne znaczenie w postkomunistycznych krajach europejskich, gdzie tym sposobem partie polityczne chcą zapewnić sobie możliwość oddziaływania na labilny elektorat, by osiągnąć silną pozycję na rynku politycznym. Politykę personalną wśród instrumentów polityzacji mediów wymienia także Oniszczyk (2010, s. 21), który ponadto wyróżnia: strategie symboliczne, rozpowszechnianie medialnego zainteresowania wokół ważnych lub użytecznych spraw dla celów politycznych oraz bezpośrednią lub pośrednią presję polityczną na media.

Na polityczne naciski bardziej narażone są media publiczne, które, jak wcześniej wskazano, są finansowane głównie z abonamentu oraz dotacji rządowych, a dodatkowo podlegają kontroli osób odpowiedzialnych za tę sferę publiczną przed parlamentem (Oniszczyk, 2011, s. 20). Oniszczyk (Ibidem) zauważa, że choć media publiczne znajdują się w procesie komercjalizacji, ich znacząca pozycja na rynku nadal się utrzymuje, co może być podstawą do potencjalnego wykorzystania ich przez aktorów politycznych dla własnych celów. W tym kontekście ważne wydaje się badanie analizujące kwestię, jak media balansują między komercyjnymi interesami a obowiązkiem służenia interesowi publicznemu, jednocześnie starając się uniknąć politycznego wpływu, który mógłby zagrozić ich obiektywizmowi i niezależności. Rozpatrując ów problem w kontekście wartości demokratycznych, oznaczałoby on, że media publiczne stają przed

wyzwaniem utrzymania neutralności i obiektywizmu, pomimo potencjalnego ciągłego nacisku politycznego, co jest kluczowe dla zachowania zaufania publicznego i funkcjonowania owych mediów jako rzetelne źródło informacji dla obywateli. Jak pisze Oniszczyk (Ibidem), „uwikłanie mediów w politykę wbrew istniejącym regulacjom prawnym” jest istotnym aspektem ich polityzacji.

Analiza polityzacji mediów może być przeprowadzona z wykorzystaniem teoretycznych ram polityzacji zaproponowanych przez Wiesner (2021, s. 20), do której zaadaptowano podejście na trzech poziomach: makro, mezo i mikro (Tabela 7).

Tabela 7 Wyznaczniki polityzacji mediów

Poziom analizy	Wyznaczniki polityzacji mediów
Makro	Normatywne ramy i regulacje prawne, polityczne deklaracje i dyskurs.
Mezo	Strukturalne i procesowe aspekty mediów, operacjonalizacja ideologii politycznej.
Mikro	Zawartość mediów, polaryzacja i znaczenie tematów, zaangażowanie aktorów społecznych.

Zródło: opracowanie własne na podstawie: Wiesner, 2021, s. 20.

Na poziomie makro kluczowe jest badanie teoretycznych koncepcji polityzacji w kontekście mediów oraz ich związków z demokracją, obejmujące analizę normatywnych implikacji polityzacji mediów, takich jak wpływ na wolność prasy oraz jej odpowiedzialność społeczną. Przykładowo, można badać, w jaki sposób normy demokratyczne są wzmacniane lub osłabiane przez media, które stają się narzędziem politycznym. Normatywne konsekwencje tej zależności obejmują kwestie pluralizmu mediów, koncentracji własności mediów oraz ich niezależności redakcyjnej.

Na poziomie mezo analiza koncentruje się na operacjonalizacji teoretycznych ram polityzacji w konkretnych definicjach i modelach stosowanych w badaniach nad mediami. Poziom mezo umożliwia zatem badanie egzemplifikowane w pytaniu, jak media mogą być używane jako narzędzia polityczne do promowania określonych ideologii lub interesów politycznych. Przykładem może być analiza struktur zarządzania mediami publicznymi, procesów decyzyjnych w redakcjach, a także sposobów finansowania mediów, które mogą wpływać na ich niezależność i sposób relacjonowania wydarzeń.

Na poziomie mikro badanie polityzacji mediów obejmuje empiryczną analizę treści medialnych, tonu komunikatów oraz sposobów prezentacji informacji. Badacze skupiają się na analizie zawartości mediów, dociekając, w jaki sposób określone tematy są eksponowane, jakie są dominujące narracje i jak różnorodne grupy są zaangażowane w debaty publiczne. Analiza ta pozwala na zidentyfikowanie przypadków upolitycznienia treści medialnych oraz zrozumienia mechanizmów, poprzez które media przyczyniają się do polaryzacji opinii publicznej i zaangażowania aktorów społecznych.

Niniejsza praca stawia hipotezę główną, że w okresie rządów Prawa i Sprawiedliwości telewizja publiczna w Polsce została poddana procesowi polityzacji, rozumianej jako przeobrażenie instytucji medialnej w narzędzie służące do promowania i utrwalania agendy politycznej partii rządzącej oraz strategiczne wykorzystanie mediów publicznych do realizowania politycznych celów. Aby zweryfikować tę hipotezę, zastosowane zostaną opisane wyznaczniki polityzacji na trzech poziomach analizy: makro, mezo i mikro (Tabela 8). Teoretyczne ramy polityzacji, zaproponowane przez Wiesner (2021), wykorzystane w niniejszym badaniu umożliwią systematyczną ocenę polityzacji mediów publicznych oraz weryfikację postawionej hipotezy.

Tabela 8 Plan badań

Poziom analizy	Wyznaczniki polityzacji mediów	Metody weryfikacji hipotez
Makro	Normatywne ramy i regulacje prawne, polityczne deklaracje i dyskurs.	- Przegląd ustaw i regulacji dotyczących mediów publicznych w Polsce w okresie rządów PiS; Analiza zmian prawnych i ich wpływu na strukturę oraz funkcjonowanie telewizji publicznej. - Ocena decyzji personalnych dotyczących składu zarządu i rad nadzorczych mediów publicznych
Mezo	Strukturalne i procesowe aspekty mediów publicznych, operacjonalizacja ideologii politycznej.	- Analiza struktury zarządzania telewizją publiczną, w tym składu zarządu i rad nadzorczych. - Badanie procesów decyzyjnych w redakcjach telewizji publicznej i wpływu finansowania na niezależność redakcyjną. - Przekształcanie teoretycznych ram polityzacji w konkretne praktyki medialne.
Mikro	Empiryczna analiza zawartość mediów, polaryzacja i znaczenie tematów.	- Analiza zawartości ramówki telewizji publicznej, w celu zidentyfikowania narracji zgodnych z ideologią PiS; Badanie sposobu prezentacji tematów historycznych oraz ich zgodności z oficjalnymi narracjami PiS. - Ocena, w jaki sposób promowane narracje historyczne wpływają na postrzeganie historii przez społeczeństwo; Przeprowadzenie badań opinii w celu zidentyfikowania oceny wpływu treści medialnych na postrzeganie historii przez obywateli.

Źródło: opracowanie własne.

Na poziomie makro należy przeanalizować normatywne ramy polityzacji mediów, w tym regulacje prawne, które wpływają na strukturę i funkcjonowanie mediów publicznych, oraz decyzje personalne dotyczące składu zarządów i rad nadzorczych. Badanie politycznych deklaracji i dyskursu pozwoli zrozumieć, w jaki sposób narracje polityczne promowane przez rządzące partie wpływają na rolę mediów.

Na poziomie mezo analiza skupi się na strukturalnych i procesowych aspektach mediów, badając strukturę zarządzania, procesy decyzyjne w redakcjach oraz wpływ mechanizmów finansowania na niezależność redakcyjną. Operacjonalizacja ideologii politycznej obejmie analizę, w jaki sposób teoretyczne koncepcje polityzacji są przekształcane w konkretne praktyki medialne oraz badanie strategii redakcyjnych i polityk programowych mediów publicznych.

Na poziomie mikro badania będą obejmować empiryczną analizę treści medialnych, skupiając się na ekspozycji i formie prezentacji tematów, szczególnie tych związanych z polityką historyczną PiS. Ważne będzie zidentyfikowanie postaci, wydarzeń i okresów historycznych promowanych przez media publiczne oraz analiza ich oddziaływania na postrzeganie historii przez

opinię publiczną. Ocena odbiorców będzie kluczowa dla zrozumienia, jak media wpływają na kształtowanie dyskursu publicznego.

Dzięki zastosowaniu tych teoretycznych ram oraz empirycznych metod badawczych możliwe będzie rzetelne i kompleksowe zbadanie polityzacji mediów publicznych w Polsce oraz jej roli w realizacji polityki historycznej PiS. Analiza tych wskaźników pozwoli na zrozumienie mechanizmów, które rządzą polityzacją mediów, oraz ocenę, w jaki sposób media publiczne mogą być używane do przekazywania ideologicznych narracji historycznych służących politycznym celom partii rządzącej.

2.3. Media publiczne w Polsce i ich polityzacja w okresie rządów PiS

Współcześnie, w zakresie radia i telewizji, polski model rynku audiowizualnego opiera się na istnieniu trzech kategorii nadawców: publicznych, koncesjonowanych – społecznych oraz koncesjonowanych – komercyjnych (Krajowa Rada Radiofonii i Telewizji, 2005, s. 21). Przed zmianami ustrojowymi w Polsce struktura medialna była zdominowana przez media należące do państwa, które administrowane były przez Radiokomitet, instytucję podległą bezpośrednio premierowi kraju (Czyrka, 2010, s. 154; Świerczyńska-Głownia, 2014, s. 25). W 1989 roku radio państwowe nadawało na czterech antenach ogólnopolskich, natomiast telewizja na dwóch. Wraz z podpisaniem Porozumień Okrągłego Stołu, 5 kwietnia 1989 roku rozpoczęły się zmiany prowadzące do wprowadzenia w Polsce zasad obowiązujących w systemach demokratycznych, co w przypadku mediów wiązało się z realizacją tak zwanego nowego ładu informacyjnego opartego na pluralizmie, wolności słowa oraz prawie do środków masowego przekazu dla wszystkich podmiotów życia społecznego i politycznego (Czyrka, 2010, s. 154). Głównym celem procesu legislacyjnego po 1989 roku, definiującym nowy system funkcjonowania mediów, była zmiana ustrojowej pozycji publicznej radiofonii i telewizji oraz zapewnienie ich politycznej i organizacyjnej niezależności od organów administracji rządowej (Świerczyńska-Głownia, 2014, s. 25).

Konstruowanie nowego schematu zarządzania mediami w okresie demokratyzacji Polski było motywowane systemowo, jednak odbywało się pod zupełnie odmiennymi warunkami politycznymi, społecznymi i ekonomicznymi niż w Europie Zachodniej (Doktorowicz, 2010, s. 37). Konstruktorzy polskiego modelu mediów publicznych opierali się na tradycyjnych europejskich regułach misji i służby publicznej, które obejmują: wzmacnianie kultury narodowej, promowanie demokracji i idei społeczeństwa obywatelskiego oraz zaspokajanie informacyjnych, edukacyjnych i społecznych potrzeb zróżnicowanych grup odbiorców (Ibidem, s. 38). Zabiegi ustawodawcze, wprowadzenie nowych technologii informacyjno-komunikacyjnych, reformy gospodarcze wprowadzające liberalne koncepcje kapitalizmu oraz usunięcie cenzury były pierwszymi krokami

w celu wprowadzenia wolnego rynku mediów (Ibidem, s. 39). Rezultatem procesu zmian było wykształcenie dwóch podstawowych struktur własności: publicznej i prywatnej (zarówno komercyjne, jak i niekomercyjne) (Świerczyńska-Głównia, 2002, s. 80-81).

Początkową granicę kształtowania się nowego ładu medialnego (1989-1995) wyznacza data zawięzania Porozumień Okrągłego Stołu, w których zostały uwzględnione ustalenia specjalnego podzespołu do spraw środków masowego przekazu⁴¹ (Czyrka 2010, s. 154). Zmiany na rynku medialnym nie przebiegały równomiernie we wszystkich sektorach. W pierwszej kolejności, jeszcze w 1989 roku, prawo umożliwiło transformację rynku prasowego. Wolność prasy w Polsce została zagwarantowana *Ustawą z dnia 11 kwietnia 1990 r. o uchyleniu ustawy o kontroli publikacji i widowisk, zniesieniu organów tej kontroli oraz o zmianie ustawy Prawo prasowe* (Secler, 2011, s. 63). Demokratyczne zasady funkcjonowania mediów otworzyły wydawcom drogę do rejestracji nowych tytułów prasowych, co przyczyniło się do dynamicznego rozwoju tego sektora.

Radio i telewizja zostały zreformowane kilka lat później – Komitet ds. Radia i Telewizji funkcjonował do końca 1993 roku (Czyrka, 2010, s. 155). Ustawa z kwietnia 1990 roku umożliwiła tworzenie się pluralistycznego rynku mediów audiowizualnych, jednak w wyniku chaosu na etapie ustawodawczym zasady funkcjonowania mediów elektronicznych prawnie uporządkowane zostały dopiero wraz z ustawą z grudnia 1992 roku o radiofonii i telewizji, która zaczęła obowiązywać od 1 marca 1993 roku. Telewizja charakteryzuje się większymi barierami wejścia nowych podmiotów na rynek, dlatego w pierwszych latach transformacji Telewizja Polska pozostawała silnie upolityczniona i podobnie jak w okresie PRL, była instrumentalnie używana przez polityków, którzy uważali ją za atrybut władzy (Ibidem).

Wraz z uchwaleniem Ustawy o radiofonii i telewizji do życia powołany został nowy organ – Krajowa Rada Radiofonii i Telewizji (KRRiT) – który zgodnie z art. 5 jest organem państwowym właściwym w sprawach radiofonii i telewizji. Na mocy ustawy o radiofonii i telewizji doszło także do zmian w strukturach Telewizji Polskiej oraz Polskiego Radia (Dziekan-Łanucha, 2014, s. 132). Dotychczas podporządkowane rządowi media państwowe przyjęły status mediów publicznych działających jako jednoosobowe spółki akcyjne Skarbu Państwa, reprezentowane przez ministra skarbu państwa⁴² (Ibidem). Zgodnie z art. 64 ust. 1 pkt 1-2 ustawy o radiofonii i telewizji na ministra właściwego do spraw Skarbu Państwa został nałożony obowiązek zawięzania spółki „Telewizja Polska – Spółka Akcyjna” oraz spółki „Polskie Radio – Spółka Akcyjna” wraz z ich oddziałami terenowymi oraz spółkami regionalnymi (Status prawny, zadania i finansowanie – Krajowa Rada

⁴¹ Warto podkreślić, iż proces demokratyzacji polskich mediów rozpoczął się jeszcze przed wprowadzeniem prawnych możliwości, czego przykładem może być wydanie pierwszego numeru „Gazety Wyborczej” (8 maja 1989 roku, czyli w okresie przed pierwszymi częściowo demokratycznymi wyborami) oraz prężnie działająca prasa podziemna (Dobek-Ostrowska, 2010, s. 14).

⁴² Status prawny nadawców publicznych jest określony w art. 26 oraz w art. 30 *Ustawy z dnia 29 grudnia 1992 roku o radiofonii i telewizji* (Dz.U. 2017.1414 z j.t.).

Radiofonii i Telewizji – Portal Gov.pl). Dodatkowo minister ma czuwać nad należyтым wykorzystywaniem majątku społecznego, z którego finansowana jest działalność mediów publicznych (Dziekan-Łanucha, 2014, s. 132). Wraz z zawiązaniem przez ministra spółek ich organami stały się: walne zgromadzenie oraz rada nadzorcza z zarządem, które powoływane i odwoływane były przez Krajową Radę Radiofonii i Telewizji (Ibidem).

Główną ideą powołania KRRiT było uniezależnienie się mediów elektronicznych od władz i partii politycznych (Wąsowski, 2004, s. 223). Od 1997 roku KRRiT jest organem konstytucyjnym, co sytuuje ją wśród innych organów kontroli państwowej i ochrony prawa tj. Najwyższej Izby Kontroli oraz Rzecznika Praw Obywatelskich. Rola i zadania KRRiT określone są zarówno w ustawie, jak i w Konstytucji RP, a jednym z jej najważniejszych powinności jest stanie na straży wolności słowa, prawa do informacji oraz interesu publicznego w radiofonii i telewizji (Dz.U. 1997 nr 78 poz. 483). Z zasady KRRiT jest apolityczna, a jej niezależność mają zapewnić zapisy wspomnianych wyżej ustaw (Dz.U.2020.0.805, art. 7-8; Dz.U. 1997 nr 78 poz. 483, art. 214, ust. 2).

Maciej Miżejewski (2014, s. 204) podkreśla, że wypełnianie zadań związanych z funkcjonowaniem mediów elektronicznych w sposób niezależny od rządu stanowi podstawową „rację bytu” Krajowej Rady Radiofonii i Telewizji jako wyjątkowego organu. Kluczowym aspektem jest jej niezależny status oraz brak formalnego podporządkowania innym organom państwowym, w szczególności Radzie Ministrów i jej prezesowi. Początkowo przewodniczący Rady był wybierany przez Prezydenta, co budziło wątpliwości dotyczące niezależności organu (Ibidem, s. 205). Próby zmiany tej zasady miały miejsce kilkakrotnie, między innymi w 1994 i 2005 roku, jednak ostateczne zmiany zostały wprowadzone na mocy wyroku Trybunału Konstytucyjnego z 23 marca 2006 roku (Ibidem). Nowelizacja ustawy zmieniła zasady desygnowania przewodniczącego Rady, który obecnie jest wybierany spośród jej członków i w szczególnych przypadkach określonych w ustawie, może być również przez nich odwołany (Dz.U.2020.0.805 art. 7 ust. 2b).

Zdaniem Miżejewskiego (2014, s. 206) przewodniczący KRRiT pełni szczególną rolę, mając szeroki zakres uprawnień ustawowych, co naraża go na potencjalne naciski polityczne. Aktualne przepisy pozwalają przewodniczącemu żądać od dostawców usług medialnych przedstawienia niezbędnych materiałów i dokumentów w celu kontroli ich działalności. W przypadku stwierdzenia niezgodności, przewodniczący może wezwać do udzielenia wyjaśnień lub zaprzestania działań (Dz.U.2020.0.805 art. 10). Jednakże decyzja o zaprzestaniu działalności nie leży wyłącznie w gestii przewodniczącego, ponieważ wymaga uprzedniego upoważnienia wyrażonego uchwałą Rady (Ibidem).

Efekty pracy KRRiT oraz informacje o podstawowych problemach radiofonii i telewizji są ujmowane w corocznym sprawozdaniu, które jest przedstawiane Sejmowi, Senatowi, Prezydentowi oraz Prezesowi Rady Ministrów (Ibidem, art. 12). Sejm i Senat podejmują uchwały o przyjęciu lub odrzuceniu sprawozdania. W przypadku odrzucenia sprawozdania przez te organy, kadencja wszystkich członków KRRiT wygasa w ciągu dwóch tygodni, a wygaśnięcie kadencji musi być potwierdzone przez Prezydenta RP (Ibidem). W praktyce jednak, funkcjonowanie Krajowej Rady Radiofonii i Telewizji ujawnia zależności, które mogą wpływać na autonomię mediów publicznych. Członkowie KRRiT, powoływani i odwoływani przez władzę ustawodawczą oraz Prezydenta Polski, często są związani z politykami aktualnie sprawującymi władzę (Wąsicka, 2014, s. 151-152). Taka konstrukcja sprawia, że media publiczne mogą być podatne na wpływy polityczne, zwłaszcza w kwestii kierownictwa oraz treści programów (Głowacki, 2015, s. 30).

Wprowadzona w Polsce po 1989 roku polityka medialna zapoczątkowała rozwój otwartego na zewnętrzny kapitał, liberalnego modelu prasowego oraz uregulowanego, pluralistycznego systemu mediów elektronicznych, w którym media publiczne odgrywają kluczową rolę. Nowy stan prawny w Polsce wymagał jednak, aby zarządzanie mediami publicznymi łączyło funkcje komercyjne z realizacją interesu publicznego (Nierenberg, 2011, s. 85). Polskie media publiczne, będąc spółkami handlowymi, są zobowiązane do osiągania zysków. Jednak Minister Skarbu Państwa, jako właściciel tych mediów, podczas osiągania zysków musi uwzględniać ustawę o radiofonii i telewizji, która określa ich misję publiczną i interes społeczny. Zgodnie z orzeczeniem Trybunału Konstytucyjnego z 7 czerwca 1994 roku, działalność gospodarcza tych spółek ma charakter drugorzędny i jedynie wspierający, co podkreśla, że ich podstawowy cel nie jest gospodarczy, lecz społeczny (TK 7 czerwca 1994 r., K. 17.93, OTK 1994 nr 1 poz. 11; Świerczyńska-Głównia, 2014, s. 38).

Zasady funkcjonowania mediów publicznych są więc ściśle związane z realizacją misji publicznej, co określono w polskim prawie (Dz.U.2020.0.805, Art. 21, roz. 4, ust. 1). Misja ta obejmuje dostarczanie zróżnicowanych programów i usług w dziedzinach takich, jak: informacja, publicystyka, kultura, rozrywka, edukacja oraz sport, gwarantując pluralizm, bezstronność, wyważenie, niezależność, innowacyjność, wysoką jakość i integralność przekazu (Świerczyńska-Głównia, 2014, s. 65). Polskie media publiczne mają za zadanie zaspokajanie demokratycznych, społecznych i kulturalnych potrzeb społeczeństwa oraz tworzenie i rozpowszechnianie programów i usług promujących Polskę, jej język, historię i kulturę za granicą, szczególnie w środowiskach polonijnych oraz wśród Polaków mieszkających poza granicami kraju. Realizacja tych zadań ma na celu zarówno zaspokojenie wewnętrznych potrzeb społecznych, jak i promowanie pozytywnego wizerunku Polski na arenie międzynarodowej (Dz.U.2020.0.805, Art. 21, roz. 4, ust. 1). W warunkach wolnego rynku i konkurencji pomiędzy środkami przekazu, media

publiczne mają za zadanie stworzyć obywatelom szansę wyrażania swoich interesów oraz zapewnić równe reprezentowanie wszystkich poglądów, chroniąc pluralizm opinii (Godlewski, 2012, s. 228).

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej, Kodeks Wyborczy, Prawo Prasowe oraz Ustawa o Radiofonii i Telewizji tworzą ramy prawne mające zapewnić wolność, pluralizm i niezależność mediów masowych (w tym szczególnie publicznych) od władzy ekonomicznej i politycznej, zgodnie z zasadami demokratycznego systemu. Artykuł 14 Konstytucji gwarantuje wolność prasy, natomiast artykuł 54 zakazuje cenzury (Dz.U.1997.78.483). Ustawa o radiofonii i telewizji z 1992 roku określa zadania Krajowej Rady Radiofonii i Telewizji, w tym ochronę pluralizmu i wolności słowa (Dz.U. 1993 nr 7 poz. 34). Jak podkreśla Świerczyńska-Głównia (2002, s. 81-83), regulacje prawne dotyczące funkcjonowania mediów w Polsce obejmują regulacje wynikające z treści Konstytucji, takie jak zakaz cenzury i gwarancje wolności prasy, oraz inne ustawy i rozporządzenia (Ibidem).

Regulacje dotyczące czasu antenowego dla reklam wyborczych, procedur alokacji czasu antenowego, a także szczegółowe przepisy dotyczące debat i prezentacji opinii partii politycznych w mediach publicznych mogą jednak dawać przestrzeń do manipulacji treściami zgodnie z interesami aktualnie rządzących (Wąsicka, 2014, s. 152). Krzysztof Łabędź (2023, s. 17) podkreśla, że mimo istniejącego pluralizmu medialnego w Polsce, obecnie rządzący nieustannie podejmują próby jego ograniczenia, starając się uzyskać jak największy wpływ na treści emitowane przez media. Dążenia te często realizują się poprzez ustawodawstwo przyjmowane przez Sejm, gdzie partia rządząca, posiadając większość głosów, i utrzymując dyscyplinę partyjną, jest w stanie przeforsować różne rozwiązania (Ibidem). Na koniec procesu ustawodawczego kluczową rolę odgrywa prezydent, który ma prawo do podpisania lub zawetowania ustawy. W przypadku prezydenta wywodzącego się z partii rządzącej, istnieje większe prawdopodobieństwo, że ustawy będą zatwierdzane zgodnie z interesami partii rządzącej.

W rezultacie, w ocenie badaczy przedmiotu, przez prawie trzydzieści lat kolejne rządy w Polsce – liberalne, lewicowe i konserwatywne – nie zdołały wprowadzić fundamentalnych reform w mediach publicznych, które byłyby zgodne z zasadami pluralizmu (Mocek, 2017, s. 36). Już na początku transformacji ustrojowej, mimo postępowych założeń legislacyjnych, praktyczna realizacja tych celów napotkała poważne trudności, takie jak brak jednoznacznej strategii wewnętrznej w TVP oraz skomplikowane warunki polityczne lat 90. XX wieku (Świerczyńska-Głównia, 2018, s. 70). Ciągłe upolitycznienie i upartyjnienie mediów publicznych prowadzi do polaryzacji całego systemu medialnego w Polsce. Od lat obserwuje się dwubiegunowy podział sfer wpływu na opinię publiczną, co skutkuje fragmentacją mediów według kryterium poparcia lub sprzeciwu wobec aktualnej władzy (Mocek, 2017, s. 40).

Media publiczne w Polsce pełnią kluczową rolę w systemie komunikacji politycznej, ale jednocześnie są narażone na wpływy polityczne. Analiza relacji między mediami publicznymi a aktualnie rządzącymi jest niezbędna dla ochrony wolności mediów i zapewnienia, że spełniają one swoją misję publiczną, pozostając niezależnymi od nacisków politycznych.

W okresie rządów Prawa i Sprawiedliwości polskie media publiczne przeszły szereg istotnych zmian, które wywołały debatę na temat ich niezależności i roli w społeczeństwie (Mocek, 2019). Proces polityzacji polskich mediów publicznych polegał między innymi na wprowadzaniu zmian prawnych i strukturalnych, które miały na celu zwiększenie kontroli politycznej nad treściami i funkcjonowaniem mediów publicznych. W niniejszym podrozdziale polityzacja polskich mediów publicznych zostanie przeanalizowana zgodnie z wcześniej określonymi wyznacznikami na poziomie makro i mezo.

Analizując polityzację polskich mediów publicznych na poziomie makro, należy skupić się na normatywnych ramach i regulacjach prawnych wprowadzonych przez PiS, ich wpływie na strukturę i funkcjonowanie telewizji publicznej oraz dyskursie dotyczącym tych zmian. W związku z tym należy podkreślić, że po objęciu władzy w 2015 roku Prawo i Sprawiedliwość rozpoczęło wprowadzanie reform systemowych właśnie od mediów publicznych. Pierwsza ustawa, tak zwana mała nowelizacja ustawy medialnej, została przyjęta zaledwie półtora miesiąca po pierwszym posiedzeniu nowego rządu (Mocek, 2017, s. 37). W trakcie procesu nowelizacji prawa medialnego odstąpiono od szerokich konsultacji społecznych, branżowych czy prawnych (Ibidem, s. 38).

Nowe regulacje przewidywały, że minister skarbu będzie miał pełne uprawnienia do powoływania i odwoływania członków zarządów Telewizji Polskiej i Polskiego Radia bez ograniczeń kadencyjnych (Polskie Radio 24, 2015). Zmiany te obejmowały również skrócenie dotychczasowych kadencji oraz natychmiastowe wygaśnięcie mandatów członków zarządu i rad nadzorczych. Dodatkowo, Krajowa Rada Radiofonii i Telewizji straciła szereg kompetencji związanych z kontrolą nad mediami publicznymi, takich jak przeprowadzanie konkursów na stanowiska w zarządzie oraz uprawnienia do wyrażania zgody na zmianę statutów spółek. Działania te oznaczały *de facto* przejście kontroli nad publicznym radiem i telewizją przez rząd. Debata sejmowa na temat nowelizacji prawa medialnego odbyła się w pośpiechu, późno w nocy 29 grudnia, przy prawie pustych ławach rządowych (Ibidem). Nagłe zmiany w prawie mediów PiS motywowało, między innymi, potrzebą przeciwstawienia się propagowaniu przez media publiczne „ideologicznych i obyczajowych mód, nieakceptowanych przez większość społeczeństwa”, „ignorowaniem misji wobec wspólnoty narodowej” oraz sympatyzowaniem dziennikarzy z „nieprzychylnymi Polsce opiniami” (Uhma, 2019, s. 72).

W reakcji na poselski projekt zmiany ustawy o radiofonii i telewizji z grudnia 2015 roku, Jan Dworak, ówczesny przewodniczący KRRiT, wyraził zaniepokojenie odstępstwem od

fundamentalnych zasad demokratycznego państwa prawa (*Oświadczenie KRRiT w związku z poselskim projektem ustawy o zmianie ustawy o radiofonii i telewizji. Krajowa Rada Radiofonii i Telewizji*). Odwołując się do orzeczenia Trybunału Konstytucyjnego z 1995 roku, Dworak podkreślił, że nowe regulacje naruszają kluczową zasadę niezależności mediów publicznych od rządu. Projektowane zmiany, umożliwiające rządowi powoływanie i odwoływanie rad nadzorczych bez prawnych ograniczeń, w opinii KRRiT groziły stworzeniem systemu, w którym media publiczne byłyby całkowicie podporządkowane władzy wykonawczej. Tego rodzaju działania nie tylko naruszały już istniejące ramy prawne, ale również zagrażały podstawowym wartościom demokratycznym, takim jak wolność słowa i niezależność mediów. Przewodniczący KRRiT w swoim oświadczeniu zaznaczył, że decyzje dotyczące mediów publicznych nie powinny być podyktowane krótkoterminowymi celami politycznymi, ale powinny wynikać z długoterminowej wizji utrzymania zdrowego dystansu między mediami a sferą polityczną, co jest niezbędne dla zachowania demokratycznego państwa prawa (*Ibidem*).

Pomimo apeli działaczy krajowych oraz środowisk międzynarodowych, prezydent Duda 31 grudnia 2015 roku podpisał małą nowelizację ustawy medialnej. Ustawa została opublikowana w Dzienniku Ustaw tydzień później, przyjęta bez trybu *vacatio legis* (Sejm Rzeczypospolitej Polskiej, 2015). W dniu podpisania ustawy przez prezydenta, do dymisji podali się dyrektorzy kluczowych działów telewizji publicznej, w tym TVP1, TVP2, TVP Kultura, Telewizyjnej Agencji Informacyjnej oraz kadr (Rutkowska, 2017). Ówczesny Rzecznik Praw Obywatelskich Adam Bodnar zaskarżył nowo przyjętą ustawę, a w swoim wniosku do Trybunału Konstytucyjnego zwrócił uwagę na niekonstytucyjność wprowadzanych zmian, które godziły w wolność mediów publicznych (Redakcja GazetaPrawna.pl, 2016). Dodatkowo posłowie opozycji wskazali na nieprawidłowości podczas prac nad ustawą, bowiem nie zachowano siedmiodniowego terminu na zapoznanie się posłów z dostarczonym projektem ustawy, a procedowanie projektu od momentu pierwszego czytania do jej uchwalenia trwało zaledwie trzy dni (*Ibidem*).

Zgodnie z zapowiedziami polityków PiS, wprowadzona pod koniec 2015 roku mała nowelizacja ustawy medialnej miała stanowić wstęp do szerokiej reorganizacji systemu prawnego mediów w Polsce (Rutkowska, 2017). Zgodnie z zapisami zawartymi w rozdziale 4 tej ustawy, jej przepisy miały stracić ważność 30 czerwca 2016 roku (Dz.U. 2016 poz. 25, rozdz. 4). W związku z koniecznością ustanowienia nowej ustawy, która regulowałaby sytuację prawną mediów publicznych oraz rolę Krajowej Rady Radiofonii i Telewizji, 7 czerwca 2016 roku posłowie Prawa i Sprawiedliwości złożyli w Sejmie projekt ustawy mający na celu kompleksową reformę organizacji i finansowania mediów narodowych (Sejm Rzeczypospolitej Polskiej, 2016, s. 1).

Nowa ustawa o Radzie Mediów Narodowych (RMN) proponowała przekształcenie mediów publicznych w instytucje mediów narodowych, które jako państwowe osoby prawne miały

podlegać kontroli nowej instytucji – Rady Mediów Narodowych (Uhma, 2019, s. 73). Reorganizacja obejmowała także zmianę terminologii: zastąpienie terminu „media publiczne” określeniem „media narodowe” miało na celu podkreślenie ich służebnej roli względem narodu.

Głównym skutkiem wprowadzenia ustawy o Radzie Mediów Narodowych było pozbawienie KRRiT prerogatyw w zakresie powoływania członków zarządów oraz rad nadzorczych w jednostkach radiofonii i telewizji publicznej, które na mocy małej nowelizacji wówczas posiadał minister skarbu (Sejm Rzeczypospolitej Polskiej, 2016, s. 2). Kompetencje KRRiT przejęła Rada Mediów Narodowych, przez posłów PiS określona jako „w pełni niezależne od władzy wykonawczej i politycznie pluralistyczne gremium, które będzie dokonywać czynności prawnych dotyczących ustroju i składu osobowego organów mediów działających w oparciu o własność państwową – jednostek publicznej radiofonii i telewizji oraz Polskiej Agencji Prasowej, mając na względzie rzetelne wypełnianie przez nie ich ustawowych zadań oraz ochronę ich samodzielności redakcyjnej i niezależności od władzy wykonawczej pod względem treści i formy przekazów” (Ibidem, s. 2).

Nowe ustawodawstwo przyznało Radzie Mediów Narodowych decyzyjność w kwestii nadawców publicznych, podczas gdy w kompetencjach Krajowej Rady Radiofonii i Telewizji pozostawiono określanie warunków prowadzenia działalności przez innych nadawców, w tym podejmowanie decyzji w sprawach koncesji na rozpowszechnianie i rozprowadzanie programów oraz sprawowanie nad nimi kontroli⁴³ (Krajowa Rada Radiofonii i Telewizji, sine anno). Rada Mediów Narodowych składa się z pięciu członków, z których trzech wybiera Sejm, a dwóch powołuje Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U.2021.692 art. 3). Członkowie powoływani przez Prezydenta są wybierani spośród kandydatów zgłoszonych przez kluby parlamentarne lub poselskie tworzone przez ugrupowania opozycyjne (Dz.U.2021.692 art. 6 ust. 1). Jeżeli żaden z klubów nie zgłosi swoich kandydatów, Prezydent powołuje członka Rady spośród osób spełniających wymagania określone w art. 5 ustawy.

Brak stronnictwa członków Rady ma gwarantować przestrzeganie przez nich zapisów art. 9, w którym czytamy, iż: „W pełnieniu swojej funkcji członek Rady jest niezależny i powinien kierować się dobrem publicznym” (Ibidem, art. 9 ust. 1). Do głównych uprawnień Rady Mediów Narodowych należy wgląd w sprawy jednostek publicznej radiofonii i telewizji oraz Polskiej Agencji Prasowej. W tym zakresie członkowie Rady mają takie same uprawnienia, jak rady nadzorcze kontrolowanych przez nią spółek (Ibidem, art. 12). W praktyce więc Rada Mediów Narodowych przejęła wcześniejsze kompetencje KRRiT w zakresie wybierania zarządów i rad

⁴³ Dodatkowym organem regulacyjnym w zakresie działalności telekomunikacyjnej oraz pocztowej w Polsce jest Prezes Urzędu Komunikacji Elektronicznej (UKE), który współpracuje z KRRiT m.in. w zakresie prowadzenia postępowań koncesyjnych (Miżejewski, 2014, s. 208). Prezes UKE jest organem prawnie odrębnym i niezależnym, powoływanym oraz odwoływanym przez Sejm na wniosek Prezesa Rady Ministrów (O nas – Urząd Komunikacji Elektronicznej, portal uke.gov.pl).

nadzorczych jednostek publicznej radiofonii i telewizji. Podobnie jak w przypadku KRRiT, kadencja Rady Mediów Narodowych trwa 6 lat, co z uwagi na różnice w długości 4-letniej kadencji rządu i 5-letniej prezydenta, ma dodatkowo ograniczać polityczne związki tych organów z aktualnie rządzącymi politykami.

Niezależność członków Rady miała być także zapewniona dzięki ustawowemu zakazowi łączenia ich członkostwa z zatrudnieniem w sferze władzy wykonawczej lub produkcji bądź dystrybucji usług medialnych. Jednak w projekcie nie przewidziano zapisu zakazującego łączenia funkcji członka Rady Mediów Narodowych z pełnieniem mandatu poselskiego lub senatorskiego (Sejm Rzeczypospolitej Polskiej, 2016, s. 3). Warto podkreślić, że kryterium to jest obecne w zapisach regulujących członkostwo polityków w KRRiT, gdzie zasiadanie w Krajowej Radzie czynnych członków partii jest zakazane konstytucyjnie, czego nie można powiedzieć o Radzie Mediów Narodowych (Konstytucja RP, art. 214, ust. 2). Projektodawcy podkreślali także, iż proponowane rozwiązania prawne po raz pierwszy w historii polskich mediów publicznych gwarantują udział opozycji parlamentarnej w bezpośrednim sprawowaniu nadzoru i podejmowaniu decyzji personalnych, co miało być istotne z punktu widzenia demokratycznej kontroli nad mediami publicznymi i transparentności decyzji personalnych (Ibidem).

Zgodnie z ustawą, do odbycia posiedzenia Rady Mediów Narodowych wymagana jest obecność co najmniej trzech członków, a decyzje podejmowane są zwykłą większością głosów (Dz.U.2021.692 art. 11). W praktyce oznacza to, że członkowie wywodzący się z partii rządzącej mają pełną kontrolę nad powoływaniem i odwoływaniem władz mediów publicznych oraz Polskiej Agencji Prasowej. Agnieszka Grzesiok-Horosz (2019, s. 103-104) podkreśla, że ustawa o RMN daje przedstawicielowi władzy wykonawczej bezpośredni wpływ na obsady najważniejszych stanowisk w instytucjach publicznej radiofonii i telewizji, co skutkuje „pogłębieniem upolitycznienia mediów publicznych oraz wzmocnieniem ich zależności od rządu” (Ibidem, s. 116).

Brak szczegółowych zapisów określających sposób funkcjonowania Rady w pośpiesznie przygotowanej ustawie powoduje, zdaniem Dominiki Bychawskiej-Siniarskiej (za: Grzesiok-Horosz, 2019, s. 119), „ryzyko braku kontroli społecznej nad podejmowanymi decyzjami zarządzania instytucjami zaufania publicznego”. Nowelizacja ustawy odbiera Krajowej Radzie Radiofonii i Telewizji jej kompetencje, naruszając jej ustrojową pozycję, co jest niezgodne z prawem. Pomimo wyroku Trybunału Konstytucyjnego, sytuacja ta nie została uregulowana, co rodzi pytania o znaczenie jego orzeczeń. Grzesiok-Horosz (2019, s. 127) zwraca uwagę, że społeczeństwo powinno być głównym dysponentem mediów publicznych. Podkreśla, że w sytuacji, gdy nowe regulacje służą przede wszystkim politykom, media publiczne stają się przez nich zawłaszczane, co – jej zdaniem – miało miejsce w tamtym okresie.

Według Piotra Uhmy (2019, s. 74) wprowadzone w latach 2015 oraz 2016 przepisy odchodzą od założeń przekształceń lat 90. XX wieku, które cechowały się dbałością o zachowanie pluralizmu wewnętrznego oraz wyraźnego dystansu mediów publicznych od organów władzy wykonawczej. Lucyna Szot (2020, s. 160) podkreśla z kolei, że ustawodawstwo w Polsce po 2015 roku może być niewystarczającym zabezpieczeniem w przypadku potrzeby skutecznego ograniczenia arbitralnej władzy, ponieważ w wyniku licznych nowelizacji prawna ochrona praw mediów, grup społecznych oraz jednostek znajduje się w obszarze decyzyjności klasy politycznej. Polityka medialna PiS doprowadziła do wysokiego stopnia paralelizmu politycznego, co przełożyło się na niski poziom pluralizmu w mediach publicznych. Amerykańska organizacja Freedom House (2017), zajmująca się ochroną wolności i wartości demokratycznych, w związku ze zmianami wprowadzonymi przez rząd PiS, przygotowała specjalny raport na temat braku pluralizmu mediów w Polsce.

Analizując polityzację polskiej telewizji publicznej na poziomie mezo, należy wskazać także na nowelizacje dotyczące zasad nadzoru nad jakością realizacji misji publicznej⁴⁴. Wprowadzenie nowego dokumentu, a mowa o Karcie Powinności – oraz związane z nią zmiany mające na celu doprecyzowanie definicji misji publicznej i zasad nadzoru nad jej realizacją, mogą być rozpatrywane w kontekście teorii polityzacji mediów publicznych. Na mocy *Ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. o zmianie ustawy o radiofonii i telewizji oraz ustawy o opłatach abonamentowych nadawcy publiczni* zostali zobowiązani do ustalenia strategii realizacji misji publicznej na okres 5 lat, wraz z określeniem sposobu finansowania (Dz.U. 2018 poz. 1717). Treść Karty Powinności jest ustalana między jednostką publicznej radiofonii i telewizji a przewodniczącym KRRiT.

Dzięki nowelizacji ustawy doprecyzowano definicję misji publicznej oraz rozszerzono zadania nadawców publicznych, w tym ich działalność w internecie i technologiach cyfrowych (Dz.U. 2018, art. 21, ust. 1a pkt 2a). Rozbudowano również katalog zadań telewizji publicznej, wprowadzając procedurę wcześniejszej oceny nowych, istotnych usług medialnych, które mogą być finansowane ze środków publicznych (Dz.U. 2018, art. 21b, ust. 1). Od tej pory wprowadzenie nowych usług musi być poprzedzone konsultacjami społecznymi oraz oceną Rady Mediów

⁴⁴ Zgodnie ze wstępną opinią przyjętą przez Dyрекcję Generalną do spraw Konkurencji Komisji Europejskiej wyrażoną w 2011 roku, Komitet do Spraw Europejskich Rady Ministrów 21 września 2017 roku zobowiązał się dostosować przepisy polskiego prawa mediów do zasad wspólnego rynku (Sejm Rzeczypospolitej Polskiej, 2018). Zgodnie z tą opinią w polskim systemie prawnym należało m.in. doprecyzować definicję misji publicznej oraz uregulować zasady skutecznego nadzoru nad jakością jej realizacji (Ibidem). W efekcie, 23 kwietnia 2018 roku Premier Mateusz Morawiecki złożył w Sejmie projekt ustawy o zmianie ustawy o radiofonii i telewizji oraz ustawy o opłatach abonamentowych (Sejm Rzeczypospolitej Polskiej, 2018). W uzasadnieniu projektu czytamy, iż „Ustawa o radiofonii i telewizji nie powinna zawierać zbyt szczegółowych i kazuistycznych regulacji w zakresie zadań wynikających z realizacji misji publicznej. Zakres zadań nakładanych na nadawców publicznych nie może być także w sposób zbyt daleko idący ustalany w drodze władczych decyzji organów państwowych, aby nie doszło do naruszenia zasady swobody kształtowania programu i innych usług przez nadawcę” (Ibidem). W związku z tym zaproponowano utworzenie nowej instytucji „Karty Powinności”, która jako osobny dokument określałaby szczegółowo sposoby realizacji misji publicznej w perspektywie kilku lat, z jednoczesnym „poszanowaniem niezależności nadawców” (Ibidem).

Narodowych pod kątem ich wartości publicznej i wpływu na rynek (Dz.U. 2018, art. 21b, ust. 2). Po uzyskaniu zgody od jednostki publicznej radiofonii i telewizji oraz przewodniczącego KRRiT, nowe usługi muszą zostać objęte Kartą Powinności (Dz.U. 2018, art. 21b, ust. 3).

Karta Powinności, jako dokument określający szczegółowo sposoby realizacji misji publicznej przez media publiczne, wprowadza standardy i wytyczne, które mogą wpływać na treści emitowane przez media. Choć Karta Powinności nie determinuje bezpośrednio każdego aspektu zawartości emitowanej przez TVP, stanowi ona ramy, w których media publiczne powinny opracowywać i prezentować swoje treści (Dz.U. 2018, art. 21a).

Pomimo deklarowanego poszanowania niezależności nadawców, fakt, że treść Karty Powinności jest ustalana między jednostką publicznej radiofonii i telewizji a przewodniczącym KRRiT, może wskazywać na potencjalny wpływ polityczny na zawartość mediów publicznych. W kontekście badanej polityzacji telewizji publicznej istotne jest, że zmiany prowadzą do strukturalnych i formalnych mechanizmów wpływania na treści medialne.

Zgodnie z wnioskami Esmarka (2014, s. 150), polityzacja mediów ma miejsce, gdy wartości, motywy i orientacje polityczne wpływają na praktyki redakcyjne i dziennikarskie. Wprowadzenie Karty Powinności i konieczność jej zatwierdzenia przez przewodniczącego KRRiT mogą więc stworzyć kontekst dla polityzacji, w którym wartości i orientacje polityczne decydentów miałyby wpływać na standardy realizacji misji publicznej. W efekcie, media publiczne mogą być bardziej podatne na polityczne oddziaływania, co podważa ich deklarowaną niezależność i obiektywność.

Główną formą kontroli państwa nad mediami publicznymi – zdaniem Hallina i Manciniego (2004, s. 42) – jest ich finansowanie i również w tym zakresie rządu Prawa i Sprawiedliwości dokonały zmian normatywnych.

W polskim prawie zasady dotowania reguluje *Ustawa z dnia 21 kwietnia 2005 r. o opłatach abonamentowych* (Dz.U.2005 Nr 85 poz. 728). Wpływy z abonamentu są wykorzystywane wyłącznie do realizacji przez nadawców misji publicznej, a wysokość dotacji dla poszczególnych jednostek publicznej radiofonii i telewizji ustala KRRiT na podstawie założeń programowo-finansowych określonych w Karcie Powinności – ewentualne nadwyżki z tego tytułu wykorzystywane są w kolejnym kwartale (Ibidem, art. 8). Obowiązki nadawców z tytułu finansowania określa także ustawa z 1992 roku o radiofonii i telewizji. W art. 31. zawarto, iż przychody spółek mediów publicznych pochodzą między innymi z wpływów z abonamentów (wraz z karami i odsetkami), obrotu prawami do audycji, przekazów handlowych oraz dotacji z budżetu państwa (Dz.U.2020.0.805 art. 31 ust. 1-2). W swoim corocznym sprawozdaniu jednostki publicznej radiofonii i telewizji zamieszczają wykaz wykorzystania wpływów z opłat abonamentowych ze wskazaniem środków przeznaczonych na wykonanie poszczególnych zadań

wymienionych w Karcie Powinności, a następnie przekazują do akceptacji i informacji publicznej (Ibidem, art. 31b-c).

Proces zmiany ustawy o opłatach abonamentowych w Polsce rozpoczął się w grudniu 2019 roku i był znaczącym momentem w kontekście finansowania mediów publicznych. Projekt ustawy, zainicjowany przez grupę posłów Prawa i Sprawiedliwości, był motywowany potrzebą stworzenia „stabilnego, przewidywalnego i długofalowego publicznego finansowania mediów publicznych” w Polsce (Sejm Rzeczypospolitej Polskiej, 2019). W uzasadnieniu posłowie zwrócili uwagę na rosnącą liczbę osób zwolnionych z opłat abonamentowych, co ich zdaniem osłabiało adekwatność finansowania misji publicznej mediów, a co miało swoje źródło w ustawie z 2008 roku (Ibidem). Proponowana nowelizacja zakładała rekompensatę finansową dla mediów publicznych przez przekazanie skarbowych papierów wartościowych o wartości 1,95 mld zł (Dz. U. 2020 poz. 383).

Projektowana nowela oraz tryb jej przyjęcia spotkały się z krytyką opozycji oraz opinii publicznej (Bochyńska, 2019). Nowelizacja ustawy abonamentowej dyskutowana była podczas dodatkowego posiedzenia Sejmu, a pierwsze czytanie przekładane kilkakrotnie - aż do godzin nocnych. Kluby poselskie PO-KO, Nowoczesnej oraz PSL-UED złożyły wniosek o odrzucenie ustawy w pierwszym czytaniu, bowiem ich zdaniem działania telewizji publicznej zawierają propagandę, mowę nienawiści oraz hejt (Ibidem). Poseł Sławomir Neumann (Sejm Rzeczypospolitej Polskiej, 2019, s. 128-129) podczas debaty nad projektem powiedział:

[...] To, że debata nad ustawą dającą Telewizji Publicznej ponad 1 mld zł z budżetu odbywa się nocą, jest przez was idealnie dobrane, zaplanowane. Bo to w nocy po pieniądze najczęściej przychodzą ludzie o nieczystych intencjach. (Oklaski) To jest ustawa o grabieży, więc nocna pora idealnie do tego pasuje. Jest to ustawa o grabieży publicznych pieniędzy dokonanej po to, żeby dofinansować waszą partyjną propagandę.

Posłanka Barbara Bubula (Ibidem, s. 128) przedstawiła opinię Klubu Parlamentarnego PiS, w której zwróciła uwagę na to, iż realizacja misji publicznej wymaga większych kosztów niż te, które media publiczne są w stanie pozyskać z wpływów reklamowych. Zdaniem projektodawców:

[...] Konieczne jest sfinansowanie programów edukacyjnych, programów dla dzieci, filmów animowanych, dokumentalnych i seriali historycznych. Konieczne jest sfinansowanie programów z zakresu kultury wysokiej, podnoszących poziom wiedzy i wrażliwości w dziedzinach muzyki, teatru, literatury, filmu, sztuk plastycznych, architektury. Konieczne są wydatki na filmy przyrodnicze, na wielkie produkcje filmowe o historii Polski, na filmy biograficzne o wybitnych postaciach naszej sztuki i bohaterach narodowych.

(Ibidem)

Jako kontrargument w prowadzonej dyskusji posłanka dodała, iż Telewizja Polska stała się „chłopcem do bicia” (Ibidem). Przywołując debatę nad obecnością tematyki dawnych Kresów Wschodnich Rzeczypospolitej w ofercie Telewizji Polskiej (prowadzoną podczas posiedzenia Rady Programowej TVP), stwierdziła, iż:

[...] są sprawy i tematy, o których można mówić zupełnie ponad podziałami i w poczuciu dobra wspólnego. I na takie właśnie tematy, które łączą wszystkich Polaków, mają być przeznaczone środki zaplanowane w niniejszej ustawie.

(Ibidem)

Wątpliwości posłów budziło nie tylko przeznaczenie funduszy, ale także zasadność ich przyznawania. Biuro Analiz Sejmowych Kancelarii Sejmu stwierdziło, iż projekt objęty jest

prawem Unii Europejskiej, co w praktyce oznacza konieczność akceptacji nowelizacji przez KE (Bochyńska, 2019). Sąd Najwyższy opiniujący projekt nie zgłosił jednak uwag (Ibidem).

Proces legislacyjny był dynamiczny – projekt napotkał na opór w Sejmie, co skutkowało odesłaniem go do Komisji Kultury i Środków Przekazu (Sejm Rzeczypospolitej Polskiej, 2019), lecz ostatecznie Sejm podjął decyzję o uchwaleniu ustawy bez ponownego kierowania jej do komisji (Ibidem). Mimo odrzucenia nowelizacji przez Senat, Sejm odrzucił to weto, potwierdzając ustawę, którą następnie podpisał prezydent (Sobczak, 2020).

Ten proces pokazuje złożoność i kontrowersje wokół finansowania mediów publicznych w Polsce. Decyzje te wskazują na starania rządzących o stabilizację finansów mediów publicznych, choć nie bez debat i różnic zdań na płaszczyźnie politycznej.

Finalnie, podpisana w marcu 2020 roku nowela zakłada, iż media publiczne rekompensatę z tytułu utraconych abonamentów będą otrzymywać do 2024 roku, a coroczna kwota nie będzie niższa niż ta otrzymana w roku 2020 – co oznacza łącznie około 10 miliardów przekazanych mediom publicznym na realizację ich ustawowej misji (Dz. U. 2020 poz. 383 Art. 3 ust. 1). We wrześniu 2020 roku KRRiT przyjęła uchwałę, w której określona została szacunkowa wysokość wpływów abonamentowych na kwotę 650 mln złotych oraz sposób ich podziału między jednostki radiofonii i telewizji publicznej (Krajowa Rada Radiofonii i Telewizji, 2019b). Na jej mocy Telewizja Polska otrzymuje około 50% wszystkich wpłat, co w 2021 roku dało ponad 330 mln złotych. Z tytułu rekompensaty natomiast TVP otrzymuje dodatkowo 1 711,4 mln złotych (Krajowa Rada Radiofonii i Telewizji, 2022b, s. 77). Do 2016 roku pozyskiwane przez telewizję publiczną środki pochodziły jedynie z opłat abonamentowych, co w minionej dekadzie dawało wpływy nieprzekraczające 444 mln rocznie. Dzięki dodatkowemu finansowaniu w 2021 roku przychody Telewizji Polskiej zwiększyły się o 7,2%, co przy wzroście kosztów operacyjnych o 21,7% daje zysk netto mniejszy o około 195 mln (Stawiany, 2022).

Zdaniem byłego prezesa TVP Juliusza Brauna pozyskiwanie funduszy przez Telewizję Polską na mocy nowelizacji wprowadzanych przez PiS „doprowadziło do całkowitego uzależnienia TVP od uznaniowego finansowania przez rząd i parlament” (Cyt. za: Bochyńska, 2019). Zdaniem ekspertów nowelizacje godziły w międzynarodowe standardy dotyczące wolności słowa, które poza prawem krajowym określone są między innymi w europejskiej dyrektywie o audiowizualnych usługach medialnych, w normach Rady Europy oraz w stanowiskach Organizacji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie (OBWE) (Uhma, 2019, s. 73).

Zmiany wprowadzane przez PiS nie pozostały także bez wpływu na ocenę poziomu wolności słowa i mediów w Polsce. Organizacja Freedom House określiła sytuację w pierwszym roku rządów partii Kaczyńskiego jako „zagrożającą porządkowi konstytucyjnemu” (Poland: Law and Justice Party Should Stop Constitutional Crisis, 2016). W oświadczeniu wydanym w grudniu

2016 roku Robert Herman, Wiceprezes Freedom House ds. programów międzynarodowych powiedział (Ibidem):

Od objęcia urzędu rok temu, PiS otwarcie wymierza w podstawowe instytucje demokratyczne Polski – media, Trybunał Konstytucyjny, organizacje pozarządowe, a teraz także procedury parlamentarne. Działania te stanowią skoordynowany atak na rządy prawa i wymagają zdecydowanej reakcji ze strony społeczności międzynarodowej. Unia Europejska, w szczególności, powinna zapewnić, że są konsekwencje, gdy jeden z jej członków atakuje instytucje demokratyczne.

Analiza polityzacji polskich mediów publicznych dokonana na poziomie makro wskazuje na intensywne zmiany prawne i strukturalne mające na celu zwiększenie politycznej kontroli nad mediami. Wprowadzone reformy, takie jak „mała nowelizacja ustawy medialnej” oraz ustawa o Radzie Mediów Narodowych, znacząco zmieniły sposób zarządzania i nadzoru nad mediami publicznymi, przenosząc kluczowe kompetencje do instytucji kontrolowanych przez rząd.

W szczególności zmiany te wpłynęły na niezależność Krajowej Rady Radiofonii i Telewizji, której kompetencje zostały znacząco ograniczone. Nowe regulacje pozwalały rządowi na bezpośredni wpływ na obsadę stanowisk w mediach publicznych, co budziło poważne obawy o upolitycznienie tych instytucji. Wprowadzenie Karty Powinności miało doprecyzować realizację misji publicznej, jednak sposób jej opracowywania i zatwierdzania wskazywał na możliwe naciski polityczne.

Dodatkowo, zmiany w finansowaniu mediów publicznych poprzez rekompensaty za utracone wpływy z abonamentu zwiększyły ich zależność od decyzji rządu. Krytycy tych działań podkreślali, że prowadzą one do większej podatności mediów na wpływy polityczne, co zagraża ich niezależności i funkcji kontrolnej wobec władzy.

Syntetyzując dotychczasowe ustalenia, wprowadzane zmiany prawne i strukturalne w polskich mediach publicznych w okresie rządów PiS doprowadziły do znaczącego wzrostu kontroli politycznej nad tymi mediami, co jest wyraźnym przejawem polityzacji. Działania te spotkały się z krytyką zarówno na arenie krajowej, jak i międzynarodowej, wskazującej na potencjalne zagrożenia dla wolności mediów i demokratycznych standardów w Polsce.

Analizując polityzację polskiej telewizji publicznej na poziomie mezo, należy skupić się na strukturalnych i procesowych aspektach mediów publicznych, takich jak decyzje personalne oraz operacjonalizacja ideologii politycznej w praktykach redakcyjnych. W niniejszej pracy stanowi to materiał analizy skupionej wokół pytania, w jaki sposób teoretyczne koncepcje polityzacji są przekształcane w konkretne praktyki medialne oraz badanie strategii redakcyjnych i polityk programowych mediów publicznych.

Jak zauważono wyżej, polityzacja polskich mediów publicznych na poziomie mezo objawia się głównie poprzez zmiany w strukturach zarządzania i procesach decyzyjnych. Wprowadzenie „małej ustawy medialnej” pozwoliło na przejęcie kontroli nad kluczowymi stanowiskami w mediach publicznych przez rząd, eliminując dotychczasowe mechanizmy zapewniające pluralizm i niezależność. Uhma (2019, s. 73) „małą ustawę medialną” nazywa „ustawą kadrową”,

bowiem wraz z jej wejściem w życie wygasły mandaty dotychczasowych członków zarządów mediów publicznych, a nowych mógł powoływać i odwoływać minister skarbu państwa – bez konieczności udziału kandydatów w konkursach, rekomendacji ich kandydatur przez uczelnie wyższe i akceptacji wyboru przez Krajową Radę Radiofonii i Telewizji. Zmiany wprowadzone przez PiS tuż po objęciu rządów umożliwiły obsadzanie kluczowych stanowisk w kraju osobami lojalnymi wobec partii (Puddington, Roylance, 2016, s. 6).

Rozważając, w jaki sposób skład zarządu i rady nadzorczej mediów publicznych odzwierciedla powiązania polityczne, warto zwrócić uwagę na postać Jacka Kurskiego, który posiada bogate doświadczenie polityczne, a od 2015 roku pełnił funkcję wiceministra kultury w rządzie PiS (Vide: „Archiwum danych o posłach”, sine anno). Na mocy nowych uprawnień ówczesny minister skarbu państwa w styczniu 2016 roku powołał na stanowisko prezesa zarządu Telewizji Polskiej Jacka Kurskiego, który następnie rozpoczął reformę organizacyjną będącą częścią tak zwanej dobrej zmiany. W jej wyniku ze struktur telewizji publicznej odeszli wieloletni pracownicy, w tym czołowi dziennikarze stacji tj. szef redakcji „Wiadomości” Piotr Kraśko, Beata Tadla, Diana Rudnik, Justyna Dobrosz-Oracz czy Dorota Wysocka-Schnepf (Towarzystwo Dziennikarskie, sine anno). Zgodnie z listą przygotowaną przez Towarzystwo Dziennikarskie w wyniku nowelizacji i związanych z nią reorganizacji kadrowych pracę musiało zmienić 235 pracowników mediów publicznych (Ibidem).

Kurski na stanowisku zastąpił Janusza Daszczyńskiego, który po przejściu trzyetapowego konkursu funkcję prezesa TVP pełnił zaledwie od kilku miesięcy (Rutkowska, 2017). W wyniku wymiany pracowników na przychylnych linii programowej rządzącej partii możliwe były dalsze reformy mediów, które zakładały redefinicję misji publicznej (Ibidem). Eksperti Freedom House wybór nowego prezesa TVP oraz tryb przyjęcia nowelizacji ustawy medialnej (przyśpieszony, bez możliwości przeprowadzenia konsultacji i debaty) uznali za zagrożenie dla wolności i niezależności mediów w Polsce (Poland: Freedom in the World 2017 Country Report, 2017).

Kurski, dzięki swojej lojalności wobec PiS, stał się kluczową postacią w realizacji polityki kadrowej partii mającej na celu zwiększenie kontroli nad mediami publicznymi. Jego powołanie na stanowisko prezesa Telewizji Polskiej było częścią szerszej strategii politycznej, mającej na celu wykorzystanie mediów do propagowania partyjnych idei oraz wzmacniania wpływu PiS na społeczeństwo. Decyzje personalne dotyczące obsady kluczowych stanowisk w mediach publicznych, zgodnie z analizami Herbuta (2002, s. 110) i Oniszczyka (2011, s. 21), są istotnym elementem polityzacji mediów służącym zabezpieczeniu interesów partii rządzącej oraz kontrolowaniu przekazu medialnego. Kurski, posiadający bogate doświadczenie polityczne i silne powiązania z PiS oraz jego liderem Jarosławem Kaczyńskim, nie ukrywał swojego oddania partii rządzącej. W wywiadzie opublikowanym w „Przekroju” mówił: „To jest taka męska, młodzieńcza

fascynacja dorosłym mężczyzną, którego spotkałem 20 lat temu” (Cyt. za: Szyller, 2008).

W „Dzienniku” w listopadzie 2006 roku powiedział:

Nie ukrywam, że w sferze frazeologii i obrazowania świata polityki jestem chłonnym uczniem Jarosława Kaczyńskiego. Trafiłem na niego jako student na strajku majowym w 1988 w Stoczni Gdańskiej, kiedy podczas jego wielogodzinnych pogadanek politycznych w stołówce doznałem iluminacji politycznej. Wtedy ułożył mi się pewien obraz świata, a że zgadza się on z rzeczywistością, to pozostałem mu wierny.

(Cyt. za: MIG, 2016).

W „Gazecie Wyborczej” Kurski nazwał siebie „Bulterierem Kaczyńskich”, natomiast w „Dzienniku” zapewniał, że: „Kto chce podnieść rękę na Jarosława Kaczyńskiego, musi wiedzieć, że Jacek Kurski mu tę rękę obetnie” (Ibidem). Ta wyrażana publicznie sympatia Jacka Kurskiego względem Jarosława Kaczyńskiego podważa niezależność szefa mediów publicznych oraz jego autonomii względem partii rządzącej. Jego deklaracje lojalności wobec Jarosława Kaczyńskiego i gotowość do obrony interesów PiS wskazują na wpływ polityczny na media publiczne, który wykracza poza zwykle zarządzanie kadrowe. Przypadek Jacka Kurskiego odzwierciedla więc także inne aspekty polityzacji wskazane przez Oniszczyka (2011, s. 21), takie jak bezpośrednia i pośrednia presja polityczna na media.

W wyniku dużej nowelizacji ustawy medialnej, tj. *Ustawy z dnia 22 czerwca 2016 roku o Radzie Mediów Narodowych*, Kurski został usunięty ze swojego stanowiska (Rutkowska, 2017). Odwołanie Kurskiego trwało jednak zaledwie kilka godzin – według ówczesnego członka RMN, Juliusza Brauna, Kurski skutecznie interweniował u Jarosława Kaczyńskiego, który wpłynął na decyzję członków Rady z PiS, zmieniając ich wcześniejsze głosy oddane za odwołaniem prezesa (Łupak, 2022). Jesienią tego samego roku RMN przeprowadziła konkurs na stanowisko prezesa zarządu, który Kurski wygrał, pokonując trzech innych kandydatów, i został powołany na pięcioletnią kadencję (Ibidem). Jego nominacja na stanowisko prezesa TVP, a następnie błyskawiczne przywrócenie na to stanowisko po krótkotrwałym odwołaniu, pokazuje, jak polityka kadrowa może być wykorzystywana do zabezpieczania interesów partii politycznych w mediach publicznych.

Wprowadzenie nowelizacji ustawy o Radzie Mediów Narodowych, która przekształciła system zarządzania mediami publicznymi, dodatkowo umocniło te powiązania. Jak wykazano wyżej, Rada Mediów Narodowych, powołana przez rząd PiS, przejęła prerogatywy KRRiT w zakresie powoływania członków zarządów i rad nadzorczych jednostek radiofonii i telewizji publicznej, co pozwoliło na centralizację kontroli nad mediami.

Jak wcześniej wskazano, zmiany w strukturze zarządzania telewizją publiczną zgodnie z ustawą o Radzie Mediów Narodowych były dokonywane przez jej pięciu członków powoływanych na sześcioletnią kadencję – trzech wskazanych przez Sejm oraz dwóch powołanych przez prezydenta spośród kandydatów zgłoszonych przez kluby niemające przedstawicieli w rządzie (Dz.U.2021.692, art. 3-6). W kontekście analizy procesów decyzyjnych, składu zarządu

i rad nadzorczych mediów publicznych należy zaznaczyć, że jednym z kryteriów wyboru kandydatów jest ich „wyróżnianie się wiedzą i doświadczeniem w sprawach związanych z zadaniami i działaniem mediów” (Ibidem, art. 5 ust. 2). Zdaniem autorów raportu przygotowanego przez Fundację im. Stefana Batorego, jest to jedyny merytoryczny wymóg powoływania członków, który pozwalałby na ocenę kwalifikacji i dorobku kandydatów. Niemniej jednak z powodu braku szczegółowych wytycznych, jego realizacja jest utrudniona:

[...] sformułowane kryteria, nie są szczegółowe, a kluczowe kryterium <<wyróżniania się wiedzą i doświadczeniem w sprawach związanych z zadaniami i działaniem mediów>> jest nieostre – nie wiadomo, na czym polegać ma wyróżnianie się wiedzą, jak długie i jakiego rodzaju ma być doświadczenie, ażeby uznać je za wyróżniające.

(Bojarski, Wiaderek, 2017, s. 54)

Wśród posłów powołanych w skład pierwszej Rady Mediów Narodowych (RMN) znalazło się trzech reprezentantów PiS (Krzysztof Czabański, Joanna Lichocka i Elżbieta Kruk) oraz dwóch członków wybranych spośród kandydatów zgłoszonych przez opozycję, tj. PO (Juliusz Braun) oraz Kukiz'15 (Grzegorz Podzorny). Łukasz Bojarski i Grzegorz Wiaderek (2017, s. 54) podkreślają, że wybór ten był kontrowersyjny, ponieważ przewodnicząca Sejmowej Komisji Kultury i Środków Przekazu, posłanka Elżbieta Kruk, decydowała w swojej własnej sprawie: „Można zatem powiedzieć, że posłowie sami napisali ustawę, na jej podstawie zostali kandydatami do Rady, sami się ocenili w ramach prac w Komisji i zostali wybrani przez Sejm, w którym zasiadają” (Ibidem). Grzesiok-Horosz (2019, s. 123), oceniając ten wybór, podkreśla, że opinia publiczna została pozbawiona możliwości poznania i oceny kompetencji kandydatów oraz ich przydatności do pełnienia funkcji, ponieważ nie mieli oni okazji zaprezentowania swojej kandydatury oraz wizji przyszłej działalności Rady. Bojarski i Wiaderek (2017, s. 56) wskazują, że żaden z siedmiu kandydatów nie wypełnił części kwestionariusza dotyczącej doświadczenia i dorobku istotnego z uwagi na funkcję, jaką mieli pełnić, a jedynie Juliusz Braun przesłał swój biogram.

Zmiany w strukturze zarządzania mediami publicznymi, w tym powołanie Rady Mediów Narodowych, umożliwiły centralizację kontroli nad mediami publicznymi. Skład RMN oraz brak transparentnych kryteriów wyboru jej członków sugerują możliwość politycznego wpływu na decyzje zarządcze. Osoby powołane na kluczowe stanowiska często mają bezpośrednie powiązania z partią rządzącą, co podważa ich niezależność i wskazuje na realizację interesów politycznych. Operacjonalizacja ideologii politycznej stała się widoczna poprzez reformy organizacyjne wprowadzone przez nowe kierownictwo TVP, zgodnie z linią polityczną PiS. Reformy te miały bezpośredni wpływ na zmiany kadrowe oraz politykę programową TVP, wskazując na podporządkowanie mediów publicznych ideologii partii rządzącej.

Mimo że dotychczasowa analiza na poziomie mezo jest wystarczająca, aby wskazać na znaczący stopień polityzacji polskich mediów publicznych w okresie rządów PiS, konieczne jest jej uzupełnienie o konkretne przypadki ilustrujące efekty zmian legislacyjnych na funkcjonowanie

mediów publicznych. Ponadto istotne jest także przeanalizowanie reakcji opinii publicznej oraz międzynarodowych organizacji na te zmiany.

Oceniając zmiany normatywne dokonane przez PiS w pierwszych miesiącach ich rządów, eksperci Freedom House podkreślili, że nowy rząd w mniej niż miesiąc wywołał „międzynarodowe potępienie” (Csaky, 2015). Decyzje te były określane jako „zamach stanu” oraz „zwrot ku autorytaryzmowi”. Kontrowersyjne nominacje do Trybunału Konstytucyjnego, wycofanie się ze zobowiązań dyplomatycznych podjętych przez koalicyjny rząd Platformy Obywatelskiej i Polskiego Stronnictwa Ludowego oraz groźby dotyczące ukroczenia niezależnych mediów informacyjnych i „niesfornych dyrektorów teatrów”, zrodziły obawy o demokratyczną trajektorię Polski (Ibidem). W styczniu 2016 roku Komisja Europejska po raz pierwszy w historii wszczęła postępowanie w celu zbadania praworządności w kraju członkowskim (Poland: Freedom in the World 2017 Country Report, 2017). Decyzja ta podyktowana była między innymi posunięciami PiS, które ograniczały uprawnienia Trybunału Konstytucyjnego (Ibidem). W raporcie „Freedom in the World 2016” (FIW) redakcja Freedom House wskazała Polskę jako jedno z sześciu państw, w których w nadchodzącym roku należy obserwować sytuację pod kątem praworządności i przestrzegania swobód obywatelskich⁴⁵ (O’Toole, 2016).

Uwagę środowiska międzynarodowego przyciągnęła także próba ograniczenia dostępu mediów do parlamentu, co znalazło swoje odbicie w masowych demonstracjach obywateli przed budynkiem Sejmu oraz protestach opozycji na sali obrad (Poland: Freedom in the World 2017 Country Report, 2017). Jednocześnie, dodatkowymi zabiegami osłabiającymi pozycję prywatnych mediów krytykujących rządzących było przekierowanie reklamowych wydatków dużych państwowych firm do mediów prorządowych oraz gwałtowny spadek zakupu prenumerat czasopism krytykujących PiS przez ministerstwa rządowe, co skutecznie pozbawiło antyrządowych nadawców znaczącej części przychodów. Według Krajowego Rejestru Sądowego pomimo spadku sprzedaży wydawca prawicowej „Gazety Polskiej” (sprzyjającej PiS) odnotował w 2016 roku wzrost przychodów o 70 proc., głównie dzięki zyskom z reklam sponsorowanych przez rząd (Ibidem).

Obserwując sytuację w Polsce, w kolejnym roku zwrócono uwagę na manipulacje w mediach publicznych, które – zdaniem ekspertów – odzwierciedlają poglądy rządu na różne tematy, co z uwagi na konstytucyjną zasadę pluralizmu w mediach publicznych, jest niezgodne z prawem (Poland: Freedom in the World 2018 Country Report, 2018). Dowodem na taki stan rzeczy miało być między innymi relacjonowanie pokojowych protestów antyrządowych jako próby zamachu stanu oraz nazywanie przeciwników rządu „agentami opozycji” (Ibidem). Rok po

⁴⁵ Obok Polski w zestawieniu znalazły się następujące kraje: Malezja, Kuwejt, Demokratyczna Republika Kongo, Bośnia i Hercegowina oraz Angola (O’Toole, 2016).

relacjonowaniu wydarzeń spod Sejmu z grudnia 2016 roku prywatna stacja telewizyjna TVN otrzymała karę od Krajowej Rady Radiofonii i Telewizji w wysokości 1,5 mln złotych, bowiem zdaniem organu w swoich materiałach „promowała nielegalne działania i podlegała do przemocy” (Ibidem). W tym samym czasie rząd oskarżył stację także o to, iż jest ona winna skarbowi państwa 110 milionów niezapłaconych podatków (Ibidem). W „FIW 2018” czytamy:

Rząd PiS jest również otwarcie wrogo nastawiony do krytycznych lub niezależnych mediów i współpracuje niemal wyłącznie z mediami państwowymi i prorządowymi. Reporterzy „Gazety Wyborczej”, największego dziennika w kraju, mają trudności z uzyskaniem dostępu do urzędników. Niemniej jednak doniesienia na temat działań rządu i korupcji pozostają dość intensywne.

(Tłumaczenie własne, Ibidem)

Jednocześnie konserwatywne media katolickie oraz instytucje z nimi związane mogły liczyć na specjalne traktowanie (m.in. w kwestii dostępu do urzędników wysokiego szczebla) oraz dotacje rządowe, co wykorzystane zostało do wzmocnienia propagandowych przekazów produkowanych przez media publiczne (Ibidem). Osłabianie pozycji nadawców prywatnych wpisywało się w zapowiadaną przez PiS strategię dekoncentracji oraz repolonizacji prywatnych mediów, które, w odróżnieniu od mediów publicznych, z większą swobodą krytykowały politykę rządu (Ibidem). Działania dążące do ograniczania udziału zagranicznego kapitału w polskim rynku medialnym PiS motywowało między innymi zbyt wysokim procentem udziałów wydawców niemieckich, co w ocenie polityków determinowało negatywną ocenę ich działalności w mediach (Ibidem). Zdaniem starszych stażem członków partii krytykujące tytuły należące do kapitału niemieckiego „promują interes ich niemieckich właścicieli w osłabianiu państwa polskiego” (Poland: Freedom in the World 2021 Country Report).

Raport przygotowany przez ekspertów Edukacyjnego Laboratorium Mediów Społecznościowych z Uniwersytetu Papieskiego wskazuje, że w okresie rządów PiS media publiczne w Polsce były wykorzystywane przez rządzących do celów propagandowych (Kośka, 2019). Raport zlecony przez KRRiT stwierdza, że informacje polityczne i gospodarcze prezentowane przez TVP są zbyt jednostronne, cechuje je brak podejścia krytycznego, brak pluralizmu i bezstronności, a dominuje jedna opcja polityczna – partia rządząca (Ibidem).

Uwagę na taki stan rzeczy zwrócili także eksperci FH, którzy oceniając sytuację z 2018 roku, przywołali fakt wykorzystywania publicznej telewizji do otwartego wspierania kandydatów PiS w wyborach samorządowych przy jednoczesnym dyskredytowaniu kampanii konkurentów (Poland: Freedom in the World 2019 Country Report, 2019). Do złamania ustawowej zasady rzetelności i pluralizmu w przekazach mediów publicznych doszło także rok później przy okazji wyborów parlamentarnych oraz europejskich (Poland: Freedom in the World 2020 Country Report, 2020). Przedstawiciele Organizacji Współpracy i Bezpieczeństwa w Europie (OBWE) obserwujący przebieg wyborów w Polsce wyrazili obawy, iż w związku z instrumentalnym wykorzystywaniem mediów publicznych przez PiS wyborcy mogli zatracić zdolność dokonywania świadomego

wyboru, co mogło negatywnie wpłynąć na uczciwość głosowania (Ibidem). W raporcie „FIW 20” zwrócono także uwagę na to, iż przed wyborami parlamentarnymi w 2019 roku członkowie PiS wzywali do utworzenia „nowego porządku medialnego”, który – zdaniem ekspertów – zawierałby „niejasne nowe prawo wymagające samoregulacji dziennikarzy” negatywnie oceniane przez obrońców wolności (Ibidem).

Pomimo krytyki OBWE, narracja TVP nie zmieniła się także w roku wyborów prezydenckich. W audycjach informacyjnych otwarcie krytykowano opozycję, faworyzując przy tym jedynie kandydata PiS (Poland: Freedom in the World 2021 Country Report, 2021). Główny konkurent Andrzeja Dudy, Rafał Trzaskowski, w czerwcu 2020 roku złożył pozew przeciwko TVP za „fałszywe i zniesławiające twierdzenia” (Ibidem). Zdaniem przedstawicieli OBWE relacje wyborcze TVP w 2020 roku były naznaczone „ksenofobiczną, homofobiczną i antysemicką” retoryką (Ibidem).

Przez cały okres rządów liderzy PiS podtrzymali złożoną wcześniej obietnicę uchwalenia ustawy dekoncentrującej oraz repolonizującej prywatne media z zagranicznej własności (Ibidem). Nowe regulacje prawne w zakresie udziału zagranicznego kapitału w rynku najbardziej uderzyłyby w firmy, które w swoich przekazach otwarcie krytykowały działania rządu, między innymi stację TVN (kapitał amerykański) oraz tytuły wydawane przez Polska Press (wówczas kapitał niemiecki) (Ibidem). Swoje obietnice PiS zrealizował w sierpniu 2021 roku, przyjmując ustawę znaną jako „Lex TVN”⁴⁶ (Poland: Freedom in the World 2022 Country Report, 2022). Nowe prawo uniemożliwiło spółkom zarejestrowanym poza Europejskim Obszarem Gospodarczym (EOG) posiadanie większościowego udziału w polskich spółkach medialnych, co posłowie PiS tłumaczyli obawą przed wpływaniem na media przez państwa, takie jak Chiny oraz Rosja (Ibidem). Pomimo odrzucenia ustawy przez Senat we wrześniu, Sejm ponownie przyjął ją w grudniu. Decyzja rządu spotkała się z krytyką obrońców wolnych mediów oraz wywołała falę ogólnokrajowych protestów (Ibidem). Ostatecznie ustawę zawetował prezydent (Ibidem).

Aby zrealizować swoją politykę dekoncentracyjną, PiS w grudniu 2020 roku wpłynęło na decyzję zarządu PKN Orlen, spółki, w której znaczną część udziałów posiada Skarb Państwa, aby ta dokonała zakupu grupy medialnej Polska Press. Tym samym PKN Orlen stał się właścicielem 20 regionalnych dzienników, 120 regionalnych tygodników oraz 500 portali internetowych. Transakcja zwróciła uwagę międzynarodowych ekspertów, ponieważ taka forma koncentracji była

⁴⁶ Kolejną próbą osłabienia pozycji mediów prywatnych była propozycja rządu z lutego 2021 roku, w której zapowiedziano wprowadzenie nowego podatku od dochodów z reklam w mediach (Poland: Freedom in the World 2022 Country Report, 2022). Ustawa pozbawiała nadawców prywatnych znacznej części wpływów, bowiem to właśnie sprzedaż reklam stanowi podstawę ich budżetu. Niezależne organizacje uznały te działania za zagrażające wolności mediów. Nadawcy oraz wydawcy wystosowali list otwarty do władz Rzeczypospolitej Polskiej oraz liderów politycznych, w którym sprzeciwili się planowanym zmianom. 10 lutego media w Polsce zostały wyłączone na 24 godziny – zamiast regularnych treści odbiorcom udostępniony został manifest. Ostatecznie w wyniku protestów rząd zgodził się zmienić treść proponowanej ustawy (Ibidem).

precedensem w demokratycznych państwach. W wyniku zmiany właściciela do lipca 2021 roku z pracy odeszło lub zostało zwolnionych kilkunastu redaktorów naczelnych (Poland: Freedom in the World 2022 Country Report, 2022).

Mocek (2017, s. 43-57), analizując dyskurs dotyczący zmian prawnych wprowadzonych przez PiS, zauważa, że podobnie jak w debacie parlamentarnej, wielu polityków, ekspertów, dziennikarzy i komentatorów zajmowało zróżnicowane stanowiska, podzielone według schematów ideologicznych (Ibidem, s. 54). Wypowiedzi dotyczące mediów publicznych, szczególnie intensywne pod koniec 2015 roku oraz w latach 2016 i 2017, były zdominowane przez trzy główne modele: „dobrą zmianę”, zemstę i odwet oraz model mediów obywatelskich, odzwierciedlające ideologiczne podziały na myślenie narodowe, liberalne i lewicowe. Autor zauważa także, że większość dyskursu publicznego dotyczącego zmian w mediach publicznych wskazywała na dwa główne problemy: niedoskonałość stanu tych mediów przed 2015 rokiem oraz brak skutecznej recepty na poprawę tej sytuacji (Ibidem, s. 55). Mocek zwraca uwagę, że pomimo wielu wypowiedzi na temat konieczności reform mediów publicznych, przeważało poczucie pesymizmu i brak skutecznych rozwiązań. Wskazuje przy tym, że żadna siła polityczna w ciągu ostatnich trzydziestu lat nie podjęła się radykalnej reformy mediów publicznych z obawy przed potencjalnymi stratami wizerunkowymi i politycznymi (Ibidem, s. 56). Postawa ta w efekcie doprowadziła do sytuacji, w której media publiczne były cynicznie przedstawiane przez rządzących jako narzędzie obrony interesu narodowego, podczas gdy opozycja hipokrytycznie broniła interesu społecznego i obywatelskiego.

Z analizy dyskursu dotyczącego zmian w polskim systemie medialnym wynika, że zarówno strona rządowa, jak i opozycja, były postrzegane jako niewiarygodne przez opinię publiczną (Ibidem). Rządzący podejmowali decyzje bez konsultacji i często w nocy, natomiast opozycja była krytykowana za brak działań reformatorskich podczas swoich rządów. Ta fragmentaryzacja opinii publicznej przyczynia się do dużej rezerwy wobec zmian wprowadzanych przez rząd, w przeciwieństwie do opinii międzynarodowych i europejskich instytucji, które krytycznie odnosiły się do nowych ustaw medialnych.

Powyższa analiza polityzacji mediów dokonana na poziomie mezo wyraźnie wskazuje na znaczący stopień polityzacji polskich mediów publicznych w okresie rządów PiS. Analiza strukturalnych aspektów mediów publicznych ukazuje, jak zmiany legislacyjne, wprowadzenie „małej ustawy medialnej” oraz decyzje personalne, takie jak powołanie Jacka Kurskiego na prezesa TVP, wpłynęły na funkcjonowanie mediów i ich niezależność. Zmiany te były podyktowane potrzebą przejęcia kontroli nad mediami publicznymi i eliminacją mechanizmów zapewniających pluralizm i niezależność. Kurski, posiadający silne powiązania z PiS, realizował politykę kadrową partii, co prowadziło do wymiany pracowników i dalszych reform mediów. Międzynarodowe

organizacje, takie jak Freedom House czy Organizacja Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie, wyrażały obawy dotyczące demokratycznej przyszłości Polski, zwracając uwagę na ograniczenie wolności mediów i praworządności. Negatywne oceny i potępienie działań rządu PiS podkreślają znaczenie problemu polityzacji mediów w Polsce.

Analiza polityzacji polskich mediów publicznych na poziomach makro i mezo potwierdza, w ocenie autorki dysertacji, hipotezę, że w okresie rządów Prawa i Sprawiedliwości telewizja publiczna w Polsce została poddana procesowi polityzacji. Zmiany legislacyjne, decyzje personalne oraz reformy organizacyjne miały na celu zwiększenie kontroli politycznej nad mediami publicznymi, co negatywnie wpłynęło na ich niezależność i pluralizm. Odnosząc się do cytowanych wyżej wniosków Esmarka (2014, s. 148) dotyczących wymiarów polityzacji mediów można także dostrzec, że wyniki niniejszego badania potwierdzają także obecność partyjniactwa i zmowy w okresie rządów PiS. Partyjniactwo objawiało się mianowaniem lojalnych członków zarządów mediów publicznych, wprowadzaniem jednostronnych narracji politycznych i bezpośrednim wspieraniem kandydatów PiS w wyborach. Przykładem jest także powołanie Jacka Kurskiego na stanowisko prezesa TVP, co ilustruje podporządkowanie mediów celom partii rządzącej. Zmowa, czyli bliskie relacje między politykami a dziennikarzami, była widoczna w szybkich i kontrowersyjnych nominacjach oraz w finansowaniu mediów przez rząd, co zwiększało ich zależność od władzy. Bliskie powiązania między zarządem TVP a liderami PiS, oraz koncentracja rynku medialnego w rękach firm państwowych, takich jak zakup Polska Press przez PKN Orlen, są tego dowodami.

Pierwsza hipoteza poboczna niniejszej pracy zakłada, że spolityzowana telewizja publiczna za rządów Prawa i Sprawiedliwości stanowiła instrument realizacji polityki historycznej partii, dlatego w kolejnych częściach pracy wnioski pozyskane w wyniku analizy przeprowadzonej w skali makro i mezo zostaną uzupełnione o wyniki analizy mikro, która polegać będzie na analizie zawartości ramówki TVP i identyfikacji narracji zgodnych z linią programową partii. Jak wykazano w pierwszym rozdziale, media masowe, w tym telewizja, zostały wskazane jako główne narzędzia polityki historycznej, a pamięć zbiorowa, jako zbiór wspólnych wyobrażeń, narracji i interpretacji przeszłości, jest nie tylko kluczowym elementem tożsamości narodowej, ale również ważnym narzędziem politycznym. Dotychczasowa analiza literatury podkreśla kluczową rolę mediów masowych w kształtowaniu pamięci zbiorowej zarówno poprzez wspieranie bierności odbiorców wobec traumatycznych wydarzeń historycznych, jak i poprzez „demokratyzację” reprezentacji przeszłości. Media, jako aktywni aktorzy pamięci, konstruują obrazy przeszłości, które wpływają na tożsamość kulturową i wartości społeczne. W kontekście polityzacji mediów publicznych, szczególnie pod rządami Prawa i Sprawiedliwości, istotne jest zbadanie, w jaki sposób narracje historyczne promowane przez owe media służyły realizacji polityki historycznej rządu.

W następnych rozdziałach, poprzez szczegółową analizę audycji o tematyce historycznej i ich zawartości, zostaną przedstawione konkretne przykłady narracji wspierających politykę historyczną PiS. Celem przeprowadzonej analizy będzie zrozumienie, w jaki sposób polityczne wpływy kształtują zawartość mediów publicznych i jakie to ma skutki dla zbiorowej pamięci społeczeństwa. Dodatkowo, analiza zawartości w ramach analizy polityzacji na poziomie mikro będzie stanowić ostateczny argument potwierdzający, że w okresie rządów PiS telewizji publiczna poddana została procesowi polityzacji, co posłużyło partii jako instrument realizacji polityki historycznej.

Rozdział III Propagowana pamięć zbiorowa w polskiej telewizji publicznej w okresie rządów Prawa i Sprawiedliwości na podstawie analizy zawartości ramówki TVP1 i TVP2

Według Ralpa Negrine'a (1994) poddanie się mediów wpływom politycznych aktorów można zauważyć między innymi w sposobie, w jaki przedstawiane są wydarzenia w mediach. Dzięki kompleksowej analizie treści dostarczanych przez środki przekazu, można zatem dostrzec wzajemne powiązania między politykami a mediami. Stąd też, w kolejnym etapie badania implementacji polityki historycznej PiS w TVP, analiza audycji historycznych emitowanych przez Telewizję Polską staje się nie tylko badaniem samej zawartości ramówki, ale również oceną, w jaki sposób polityzacja mediów publicznych może wpływać na prezentowanie i kształtowanie narracji historycznych w telewizji publicznej.

Adaptując koncepcję poziomów analizy polityzacji Wiesner (2021, s. 20), niniejszy rozdział koncentruje się na poziomie mikro, który obejmuje empiryczne badanie zawartości mediów. Zgodnie z przyjętą koncepcją Wiesner, polityzacja mediów publicznych przejawia się w selekcji tematów historycznych oraz sposobach ich prezentacji, co wskazuje na świadome działania mające na celu kształtowanie zbiorowej pamięci historycznej zgodnie z ideologicznymi wytycznymi partii rządzącej.

Badanie zawartości ramówki TVP1 i TVP2 w okresie rządów Prawa i Sprawiedliwości stanowił ważny element empirycznego weryfikowania hipotez pobocznych niniejszej pracy. Jak wykazano w poprzednich rozdziałach, współczesne media mają potencjał do promowania pluralizmu narracyjnego i krytycznej refleksji nad przeszłością, ale również do manipulacji pamięcią zbiorową w celach politycznych. Analiza ramówki telewizji publicznej oraz sposobów prezentacji tematów historycznych, zgodnych z oficjalnymi narracjami rządzącej partii, ma ukazać, jak media publiczne są wykorzystywane jako narzędzie polityki historycznej, służącej realizacji celów ideologicznych.

Od momentu powstania Telewizji Polskiej w połowie lat 50. XX wieku, aż do roku 1989, niewiele było momentów, kiedy odbiorcy mieli zaufanie do tego, co kontrolowana przez cenzurę i podporządkowana władzy telewizja mówiła o przeszłości (Szpociński, 1999, s. 47). Jak wskazuje Szpociński (2006, s. 33), rola Telewizji Polskiej w kształtowaniu postaw wobec przeszłości stała się znacząca dopiero na przełomie wieków. W latach 90. XX wieku różne formy powiązań społecznych, takie jak więzi klasowe, zawodowe, regionalne czy ponadnarodowe, zaczęły nabierać znaczenia, a efektem zmieniającego się kontekstu politycznego i kulturalnego były przemiany w monumentalnej pamięci społeczeństwa (Szpociński, 1999, s. 53). Od 1990 roku publiczne media zaczęły promować nowy model postrzegania historii, który przedstawia przeszłość jako „lekką”

i odległą. Ów trend można przypisać rosnącej roli pamięci antykwarycznej, która traktuje historię jako dekorację lub dodatek do głównych treści. Szpociński (Ibidem) zauważa, że taki sposób prezentacji historii zyskał dominację w publicznym dyskursie w Polsce po 1989 roku, głównie na skutek wpływu audycji informacyjnych. Przed 1989 rokiem ten aspekt dyskursu telewizyjnego był stłumiony, ponieważ istnienie silnej, ale nieoficjalnej opozycji politycznej, zmuszało władze do przedstawiania historii w konwencji pamięci monumentalnej.

Monumentalna konwencja przedstawiania odniesień do przeszłości służyła przede wszystkim legitymizacji istniejącego porządku społecznego, zatem, co naturalne, wraz z demokratyzacją społeczeństwa waga pamięci monumentalnej się zmniejszała – wzrastało natomiast znaczenie „telewizyjnej” pamięci antykwarycznej. Biorąc pod uwagę powyższe, Szpociński (2006, s. 38) sformułował hipotezę, iż w demokratycznej Polsce media masowe, zwłaszcza telewizja, mają i będą miały dominujący wpływ na kształtowanie pamięci zbiorowej i kultury historycznej społeczeństwa. Swoją hipotezę autor weryfikował za pośrednictwem opisywanych w pierwszym rozdziale niniejszej pracy badań nad obrazami przeszłości prezentowanymi w telewizyjnych programach informacyjnych, emitowanych na antenie Telewizji Polskiej w 1993 roku⁴⁷ (Ibidem). Opracowana przez badacza metodologia badania ilościowego, oparta na badaniu telewizyjnej popularności okresów historycznych, stanowiła inspirację do opracowania metodologii badań do niniejszej pracy.

Polska dysponuje bogatymi zasobami kulturowymi, które wpływają na kształtowanie kultury historycznej (Markowska, Stryjek, 2021, s. 26). W ocenie Markowskiej i Stryjek silny i intensywny charakter polskiej kultury historycznej to rezultat zaangażowania państwa oraz wykorzystania różnych symboli historycznych, wzorców, doświadczeń i nawyków, które oddziałują na społeczeństwo, stąd więc – kultura historyczna Polaków wynika więc z połączenia czynników instytucjonalnych, politycznych oraz zasobów symbolicznych. Dokonując analizy całościowych obrazów przeszłości obecnych w mediach masowych polscy autorzy skupiali się dotychczas nie tylko na zawartości dyskursu historycznego, ale także na procesach społeczno-politycznych, które wpływają na sposób funkcjonowania sfery medialnej Polski (Ibidem). Badania tego obszaru koncentrują się na znaczeniach wytwarzanych przez dominujące obrazy w sferze medialnej oraz na aktorach, którzy je tworzą i narzucają sposoby narracji historycznej przeszłości (Ibidem, s. 11). W ramach analizy dyskursu badacz może zastosować różnorodne metody, takie jak analiza: treści i zawartości, analiza semiotyczna obrazów,

⁴⁷ Warto podkreślić, iż w odniesieniu do propagowanej pamięci zbiorowej badania zawartości programów informacyjnych są jednym z najczęściej obieranych kierunków zarówno przez polskich autorów, jak i zagranicznych (Zelizer, 1992, Kitch, 2005, 2008, Edy, 2006, Neiger, Meyers, Zandberg, 2011, s. 1). Autorzy wskazują na szczególną istotność formy, jaką są dzienniki informacyjne, bowiem przedstawiając świat „w pigułce”, kształtują kulturowe reguły i integrują wiedzę z różnych dziedzin w jednolity obraz świata (Szpociński, 2008, s. 39).

multimodalna analiza przekazów audiowizualnych, analiza narracyjna czy analiza intertekstualna (Wodak, 2008; Czyżewski, et al., 2017, s. 9.).

Podkreślając znaczący wkład Markowskiej i Stryjka (2021) we współczesne badania nad pamięcią zbiorową i jej medialnymi interpretacjami, autorka niniejszej dysertacji z zainteresowaniem odnosi się do ich podejścia, który koncentruje się na kontekście i aktorach pamięci oraz badaniu sposobów prezentowania przeszłości. Przywoływani autorzy, wykorzystując Krytyczną Analizę Dyskursu (KAD), w swoich analizach odpowiadali na trzy pytania: (1) jakie są źródła wiedzy o przeszłości i na ile media masowe są w stanie wytwarzać „wspólnotowy” obraz przeszłości; (2) kto i co mówi o przeszłości historycznej w mediach masowych; (3) jakie są formy i dominujące style, w jakich przeszłość historyczna jest przytaczana i prezentowana, w zależności od gatunku i rodzaju medium (Markowska, Stryjek, 2021, s. 11-12). Praca Markowskiej i Stryjka, obejmująca swoją cezurą okres I kadencji rządów partii PiS, stanowi istotny wkład w rozumienie dynamiki medialnych narracji historycznych w Polsce w ostatnich latach. Niemniej jednak, w kontekście niniejszego badania autorka postanowiła nie stosować Krytycznej Analizy Dyskursu, zgadzając się jednocześnie z koniecznością stosowania metod mieszanych w badaniu medialnych interpretacji przeszłości.

W niniejszym badaniu przyjęto wieloetapowe podejście, w którym kluczową rolę odgrywa ilościowa analiza zawartości mediów. Dokonanie właśnie takiego wyboru metodologicznego pozwala nie tylko na szczegółowe badanie konkretnych treści medialnych, ale także na uwzględnienie szerszego kontekstu społeczno-politycznego, który jest nieodzowny dla pełnego zrozumienia procesów interpretacyjnych w sferze publicznej. Celem badania jest zrozumienie, w jaki sposób media publiczne kształtują i prezentują obrazy przeszłości oraz jak te narracje oddziałują na pamięć zbiorową i tożsamość narodową odbiorców. Analiza opinii odbiorców tych nośników dostarczy dodatkowego kontekstu i uzupełni wnioski o marginalizowaną w badaniach pamięci i mediów perspektywę społeczeństwa. Dodatkowo, poprzez włączenie do badania kontekstu społeczno-politycznego oraz opinii odbiorców dąży ono do ukazania, jak uwzględnione treści są osadzone w szerszych dyskursach, które kształtują współczesną Polskę. Pozyskany w ten sposób materiał umożliwi również zbadanie, w jaki sposób spolityzowane media publiczne są wykorzystywane instrumentalnie jako narzędzie polityki historycznej. Planowane badanie zawartości ramówki skoncentrowane na audycjach rozrywkowych ma potwierdzić, że w ramach realizowanej polityki historycznej wszystkie formy przekazu wiedzy o przeszłości są efektem świadomych działań, które wykorzystują specyficzne nośniki pamięci, zarówno te o charakterze informacyjno-publicystycznym jak i rozrywkowe. Tym samym autorka stara się stworzyć całościowy obraz roli spolityzowanych mediów publicznych w kształtowaniu narodowej pamięci zbiorowej, uwzględniając zarówno treści medialne, jak i kontekst ich odbioru oraz tworzenia.

Wybrana metoda badawcza, wykorzystywana między innymi przez politologów, może pomóc w zrozumieniu postaw, jakie dominują wśród autorów i nadawców wobec danego tematu lub jakie są kluczowe tematy i kwestie, które pojawiają się w danym zbiorze tekstów (Klepka, 2016, s. 37-40). Określenie informacji, jakie są zawarte w danym tekście lub zbiorze tekstów, może obejmować analizę tematów, idei, postaw, emocji, wartości, a nawet stylu pisania. Wykrywanie wzorów i trendów w analizowanym materiale umożliwia nie tylko identyfikowanie tematów, jakie są najczęściej omawiane w danym zbiorze, ale także na wyzyskanie, postaw i opinii, jakie zmieniają się w czasie w odniesieniu do poszczególnych tematów. Owe właściwości wybranej metody badawczej sprawiają, że może być ona wykorzystywana także do zrozumienia kontekstu, w którym przekaz został umieszczony, co w niniejszej pracy stanowi cenny punkt wyjścia do formułowania wniosków odnoszących się do pamięci zbiorowej w jej społeczno-politycznym wymiarze.

Autor jednej z najpopularniejszych definicji oraz pierwszego podręcznika do analizy zawartości, Bernard Berelson (1952, s. 18), tłumaczy, iż jest ona obiektywnym, systematycznym i ilościowym opisem treści komunikatu. Obiektywizm w analizie treści oznacza neutralne oraz nieuprzedzone podejście do badanego materiału, unikanie subiektywnych interpretacji i osobistych uprzedzeń badacza (Klepka, 2016, s. 37-38). Systematyczność odnosi się do specyficznego wyboru materiału do analizy, z jasnymi i jednoznacznymi kryteriami selekcji. Ilościowy charakter analizy zawartości wiąże się z założeniem, że najbardziej obiektywne są wyniki badań, które mają ilościowy charakter, choć często są one ściśle związane z analizą jakościową (Ibidem). Cecha ilościowości odróżnia analizę zawartości od technik jakościowych, jak analiza treści czy analiza dyskursu. W analizie zawartości założeniem jest, że miarą istotności danego zjawiska jest częstotliwość występowania jego wskaźników w przekazie (Pisarek, 2012, s. 7).

W niniejszej pracy analiza zawartości rozumiana jest zgodnie z definicją zaproponowaną przez Walerego Pisarka (1983, s. 45), tj. jako:

zespół technik systematycznego badania strumieni lub zbiorów przekazów, polegającego na możliwie obiektywnym wyróżnianiu i identyfikowaniu ich możliwie jednoznacznie skonkretyzowanych, formalnych lub treściowych elementów na możliwie precyzyjnym szacowaniu rozkładu występowania tych elementów i na głównie porównawczym wnioskowaniu, a zmierzającego przez poznanie zawartości przekazów do poznania innych elementów i uwarunkowań procesu komunikacyjnego.

Mimo że metoda ta skupia się głównie na wyrażonych w sposób jawny i wymierny elementach przekazu, zauważa się również potrzebę uwzględnienia treści symbolicznych, konotacji, implikacji i odniesień kontekstowych (Ibidem). Na ten aspekt uwagę zwraca między innymi Michalczyk (2009, s. 97), który o analizie zawartości pisał, iż jest metodą badawczą służącą do zrozumienia rzeczywistości społecznej poprzez szczegółową analizę tekstów i kontekstów, w których się one pojawiają. Autor wskazuje na dwie główne fazy tej metody: diagnostyczną i prognostyczną. Ich celem jest nie tylko uproszczenie i interpretacja strumienia informacji, ale również analiza ich znaczenia (Ibidem). Faza diagnostyczna skupia się na analizie treści, co

obejmuje identyfikację tematów, narracji, wartości i stereotypów, które są częścią komunikacji. Jest to szczególnie ważne w kontekście mediów, gdzie różnorodność polityczna treści może wpływać na postrzeganie wiarygodności i obiektywności przekazu (Ibidem, s. 98). Faza prognostyczna z kolei skupia się na przewidywaniu oddziaływania treści na odbiorców i społeczeństwo. Możliwość przewidzenia, jak treści będą odbierane przez różne segmenty społeczności, jest kluczowa dla zrozumienia potencjalnych zmian w opinii publicznej oraz w zachowaniach społecznych. Autorka niniejszej pracy zgadza się z tezą, iż podział na fazy diagnostyczną i prognostyczną jest istotny ze względu nie tylko na możliwość analizowania treści w danym momencie, ale również na potencjał przewidywania jej przyszłych implikacji.

Przychylając się do opinii Michalczyka (Ibidem, s. 97-98), w zaplanowanym badaniu zawartości, poza badanym przekazem, wartością są także odniesienia do komunikatora, odbiorcy i kontekstów. Zmienne te pomagają z kolei zrozumieć strukturę treści i jej atrakcyjność dla różnych segmentów publiczności (Ibidem, s. 97-98). Analiza zawartości obejmuje dwa główne wymiary zjawiska: deskryptywny, polegający na opisie treści (co jest), oraz wyjaśniający, który dąży do zrozumienia przyczyn (dlaczego tak jest) (Ibidem). Podejście to pozwala nie tylko zrozumieć, jakie przekazy są tworzone i jak są odbierane, ale także jakie mają one długoterminowe skutki dla dynamiki społecznej i politycznej. Co więcej, taka analiza może służyć jako narzędzie do oceny czy media w danym środowisku działają w sposób inkluzywny czy też przyczyniają się do utrwalania pewnych podziałów.

W ramach zaplanowanych badań zawartości istotne odniesienia kontekstowe zostały zarysowane w poprzednich rozdziałach, pełniąc funkcję etapu diagnostycznego dla analizy zawartości ramówki telewizyjnej, a w ich treści uwzględniono opisany wcześniej kontekst instytucjonalny oraz społeczno-polityczny, gdzie najistotniejszą determinantą okazał się proces polityzacji mediów publicznych. Badanie propagowanej pamięci zbiorowej dokonane przy użyciu analizy zawartości ramówki bazuje na analizie frekwencyjno-tematycznej, z zastosowaniem klucza kategoryzacyjnego. W wymiarze deskryptywnym wybrana metoda koncentruje się na stwierdzeniu częstotliwości występowania określonych tematów lub aktorów, jak również na obserwacji trendów w tym zakresie, w danym okresie badawczym (Michalczyk, 2009, s. 98). Jak wskazuje Michalczyk (Ibidem), w analizie frekwencyjno-tematycznej tematy i aktorzy są traktowani jako wskaźniki ważności, których obecność i częstotliwość występowania w audycjach o określonej powierzchni stanowią podstawę do dalszego wnioskowania. Badacz podkreśla, że przedstawiona metoda jest nieinwazyjna i opiera się na wykorzystaniu danych typu rankingi czy zestawienia, będąc dostosowana do specyficznych potrzeb i problemów badawczych (Ibidem). Jej kluczowym aspektem jest zbieranie danych empirycznych przez analizę komunikacji, która objawia się w tekstach i przekazach. Umożliwiają one kwantyfikację i systematyczne porównywanie

informacji, co pozwala zrozumieć, które tematy i postacie dominują w mediach w danym czasie, rzucając przy tym światło na priorytety medialne oraz kierunki w komunikacji masowej. Zastosowanie tej metody w badaniu mediów umożliwia więc nie tylko identyfikację najczęściej poruszanych tematów i najczęściej pojawiających się aktorów, ale także pozwala na analizę dynamiki i zmian w mediach, co jest kluczowe w zrozumieniu procesu ewoluowania tematów i narracji odbywającym się w określonym kontekście społecznym i politycznym.

Badania nad pamięcią zbiorową w Polsce unaocniają, jak zmiany w kontekście społeczno-politycznym, w tym w polityce historycznej rządu, wpływają na reprezentację przeszłości przez media (Szpociński, 2006, s. 35). W dotychczas zrealizowanych badaniach propagowanej pamięci zbiorowej polscy badacze ograniczali się jednak do analizy elementów najnowszej historii XX wieku, a w szczególności historii postrzeganej z perspektywy narodowej (Anessi, 2012; Podemski, 2013; Marczak, 2018; Markowska, Stryjek, 2021, s. 11). Realizujący takie badania naukowcy argumentują, iż owa cezura jest konieczna, aby uporządkować materiał badawczy, i podkreślają przy tym, że tylko wydarzenia z ostatniego stulecia wywołują angażujące publiczne i polityczne dyskusje (Markowska, Stryjek, 2021, s. 11).

Badania propagowanej pamięci zbiorowej, realizowane za pośrednictwem analizy zawartości, najczęściej skupiają się na konkretnych gatunkach medialnych (np. analizach filmów, seriali, audycji publicystycznych lub informacyjnych) lub tematach (np. serialach dotyczących II wojny światowej, filmach o powstaniu warszawskim) (Kobielska, 2016). Dodatkowo, analizując literaturę traktującą o wzajemnych relacjach mediów, polityki i przeszłości, można również zauważyć, iż problem ten rozwijany jest głównie na podstawie badań zawartości mediów o charakterze informacyjnym, a co za tym idzie – publicystycznej działalności dziennikarzy w zakresie popularyzowania wiedzy o przeszłości (Zelizer, 1992; Kitch, 2005, 2008; Edy, 2006; Neiger, et al., 2011, s. 1).

Mimo że dziennikarskie relacje, zgodnie z obserwacjami Edy (2011, s. 39), mogą przyczyniać się do osiągania krótkoterminowych celów politycznych, to w dłuższej perspektywie nie zawsze służą one uwiarygodnieniu interesów rządzących ani realizacji założeń ich polityki. Tym samym nie można zignorować roli audycji rozrywkowych w transmisji założeń polityki historycznej, które mogą wpływać na proces kształtowania się tożsamości i pamięci zbiorowej grupy. Według Piontek (2011, s. 31) integracja elementów politycznych w mediach rozrywkowych przyczynia się do kształtowania ram poznawczych polityki, co nie tylko podkreśla dynamiczne zmiany funkcji mediów w komunikowaniu politycznym, ale także akcentuje rolę kultury popularnej w tych procesach. W związku z tym oczywistym wydaje się fakt, że polityka historyczna partii Prawo i Sprawiedliwość może wykorzystywać także media rozrywkowe, aby skuteczniej realizować swoje cele. Jak już podkreślono w poprzednim rozdziale, audycje rozrywkowe, które

przyciągają uwagę i są chętnie oglądane przez odbiorców, mogą trwalej oraz głębiej zakorzenić pożądane narracje historyczne i kulturowe, co umożliwi skuteczniejsze kształtowanie tożsamości narodowej i pamięci zbiorowej. Uwzględniając tę perspektywę, niniejsza praca doktorska poszerza zakres analizy o gatunki rozrywkowe, co umożliwi głębsze zrozumienie, jak analizowane media kształtują percepcję i zrozumienie historii przez społeczeństwo.

3.1. Metodologia badań własnych

Wulf Kansteiner (2002, s. 197) proponuje, aby badania nad pamięcią koncentrowały się na komunikacji między twórcami a użytkownikami pamięci oraz na wizualnych i dyskursywnych elementach reprezentacji pamięci. Zgodnie z tym podejściem, badacz powinien skupić się na obiekcie, twórcy i odbiorcy pamięci, nie pomijając żadnego z tych elementów. Kansteiner (Ibidem, s. 180) przekonuje, że problem recepcji treści pamięci zbiorowej jest niedostatecznie zbadany, a braki istnieją zarówno w dziedzinie technik badawczych, jak i w analizowanych źródłach. Innym rozwiązaniem jest spojrzenie na pamięć zbiorową jako wynik interakcji między trzema rodzajami historycznych czynników: tradycją kulturalną i intelektualną, twórcami pamięci oraz konsumentami pamięci (Ibidem). Kansteiner wskazuje również na potrzebę odniesienia reprezentacji przeszłości do konkretnych grup społecznych i zrozumienia ich przeszłości jako wzorca dobrego badania. Aby to osiągnąć, konieczne jest korzystanie z wiedzy z zakresu nauk o komunikowaniu i sposobów badania reakcji odbiorców na poszczególne artefakty historyczne (Ibidem, s. 192; Gubała, 2012, s. 77-78). Adaptując tę myśl, w niniejszej dysertacji analiza propagowanej pamięci zbiorowej skupia się na trzech zasadniczych elementach: aktorach pamięci, czyli twórcach medialnych reprezentacji pamięci (w tym przypadku media publiczne - Telewizja Polska); obiekcie – nośnikach pamięci, czyli audycjach o tematyce historycznej; oraz odbiorcach tych treści, czyli widzach Telewizji Polskiej (Tabela 9).

Tabela 9 Metodologia badań telewizyjnej propagowanej pamięci zbiorowej

Etap badań	Obszar badań	Cele badań	Metody i techniki badawcze
1. (Rozdział II)	Aktorzy pamięci: twórcy i nadawcy medialnych reprezentacji	Charakterystyka nadawcy i analiza potencjalnej polityzacji - faza diagnostyczna badania zawartości	- Jakościowa analiza dokumentów
2. (Rozdział III)	Nośniki pamięci: audycje o tematyce historycznej	Analiza propagowanej pamięci zbiorowej poprzez identyfikację dominujących w mediach narracji historycznych: - wskazanie najpopularniejszych okresów, wydarzeń i postaci historycznych; - analiza formy przekazywania treści o tematyce historycznej	- Ilościowa analiza zawartości ramówki - analiza treści opisów audycji
3. (Rozdział IV)	Odbiorcy: telewizywie	Analiza potocznej pamięci zbiorowej; identyfikacja preferencji programowych odbiorców oraz opinii na temat emitowanych audycji o tematyce historycznej: - badanie narodowego kanonu pamięci - badanie opinii odbiorców na temat emitowanych treści - analiza statystyczna zależności między oglądalnością a percepcją historii	- Badanie opinii (CATI) - Analiza statystyczna

Zródło: opracowanie własne.

Adaptacja koncepcji Kansteinera w tej pracy przejawia się w strukturalnym podziale badania, który odpowiada prostemu modelowi komunikacji: nadawca-komunikat-odbiorca. Pierwsza część analizy skoncentrowana jest na charakterystyce publicznego nadawcy, który pełni funkcję głównego aktora pamięci. Podkreślona jest jego publiczna misja oraz możliwa polityzacja, która może wpływać na kształtowanie historycznych narracji. Pierwszy etap badań, który stanowi analizę stopnia polityzacji, obejmujący analizę dokumentów i ustaw, został omówiony w rozdziale drugim.

Niniejszy rozdział skupia się na analizie komunikatu, tj. audycji o tematyce historycznej. Telewizja, będąc wszechobecnym medium, integruje elementy historii w różnorodne formaty programowe, przekształcając je w atrakcyjne produkty kulturowe (Ambon, 2018, s. 161). W efekcie, narracja historyczna jest obecnie rozproszona wśród szerokiego zakresu gatunków telewizyjnych, od audycji dokumentalnych, poprzez seriale, aż po audycje rozrywkowe (teleturnieje, widowiska, koncerty). Taki rozproszony charakter prezentacji historii w telewizji odzwierciedla współczesne przekształcenia kulturowe, w których historia jest nie tylko źródłem wiedzy, ale również elementem rozrywki i konsumpcji. Przenikanie treści historycznych do audycji o różnym charakterze umożliwia dotarcie do szerszej publiczności, jednocześnie wpływając na sposób, w jaki odbiorcy interpretują i przyswajają wiedzę historyczną (Witek, 2018, s. 121).

W obliczu tych zmian, kluczową rolę odgrywa krytyczna analiza i interpretacja prezentowanych w ten sposób treści, co pozwala na głębsze zrozumienie zarówno samej propagowanej pamięci zbiorowej, jak i jej współczesnych reprezentacji.

Ramówka telewizyjna, definiowana przez Monikę Wawer (2020, s. 55) jako rodzaj narracji kształtującej doświadczenia odbiorców, odgrywa fundamentalną rolę w określaniu tożsamości kanału i strategii przyciągania widzów. Funkcjonuje ona jako złożona kategoria, która nie tylko ułatwia widzom orientację w różnorodności treści, ale również pozwala zrozumieć charakter kanału oraz jego wartości kulturowe, społeczne i ideologiczne. Proces tworzenia ramówki jest strategiczną operacją wykraczającą poza proste ustalanie kolejności emisji programów, bowiem obejmuje także integrację elementów reklamowych i promocyjnych, mając na celu maksymalizację czasu spędzanego przez widzów na kanale. W związku z tym ramówka nie jest jedynie harmonogramem programów, ale strategicznym narzędziem służącym do definiowania marki kanału, monetyzacji poprzez reklamy oraz strukturyzacji czasu widowni, dostosowując się do ich codziennych rutyn (Ibidem, s. 51-52). W przypadku telewizji poddanej wpływom politycznym, ramówka służyć może nie tylko tradycyjnym celom telewizyjnym, ale również realizacji politycznych ambicji i legitymizacji ustalonego porządku przez polityków kontrolujących media. Stąd też, przeprowadzając analizę zawartości ramówki TVP1 i TVP2 z okresu rządów PiS, przyjęto, iż w związku z ówczesną polityzacją mediów publicznych kształtowanie ramówki w zakresie audycji o tematyce historycznej mogło być podporządkowane celom narzuconym przez politykę historyczną partii rządzącej, gdzie zarówno nowe produkcje, jak i materiały z archiwum są selekcyjonowane w celu harmonizacji z ideologiczną linią programową władz.

W kontekście zaplanowanego badania ramówki telewizji publicznej, głównym celem jest zrozumienie, w jaki sposób główne kanały TVP1 i TVP2 dystrybuują wiedzę historyczną i czy treści te są zgodne z linią programową partii rządzącej PiS oraz jej ideologicznymi uwarunkowaniami. Badanie objęło dwa okresy badawcze, co pozwoliło na analizę zmian w ekspozycji audycji o tematyce historycznej od początku rządów PiS. W toku badań ilościowych identyfikowano dominujące w telewizji publicznej okresy historyczne, najczęściej prezentowane wydarzenia i postaci, biorąc pod uwagę także sposób ich prezentacji. Określenie, które zagadnienia historyczne cieszą się największą popularnością telewizyjną, umożliwiło porównanie propagowanej pamięci zbiorowej z założeniami polityki historycznej PiS, co stanowi kluczowy element w ocenie roli telewizji publicznej jako aktora pamięci zbiorowej w kontekście politycznym. Wyniki badania zawartości ramówki umożliwiły weryfikację hipotezy pobocznej niniejszej pracy, która zakłada, że spolityzowana telewizja publiczna za rządów Prawa i Sprawiedliwości stanowiła instrument realizacji polityki historycznej partii.

W ramach badań, z uwagi na postawione cele i pytania badawcze, skupiono się na celowej próbie, którą stanowiły ramówki dwóch głównych kanałów Telewizji Polskiej – TVP1 i TVP2 – podczas drugich rządów PiS (lata 2015-2023). Analiza objęła dwa kluczowe okresy badawcze pokrywające pierwsze pół roku kolejnych kadencji tej partii w parlamencie. Okresy te zostały zdefiniowane jako: I okres – od 12 listopada 2015 do 12 maja 2016 (VIII kadencja Sejmu) oraz II okres – od 12 listopada 2019 do 12 maja 2020 (XIX kadencja Sejmu). Wybór tych konkretnych ram czasowych opiera się na istotnych wydarzeniach politycznych związanych z objęciem i kontynuowaniem rządów przez Prawo i Sprawiedliwość, co stanowi znaczący kontekst dla analizy zmian w ramówce telewizji publicznej. W kontekście realizowanych badań świadomy wybór określonych okresów, takich jak początkowe półrocza kolejnych kadencji, dostarcza wglądu w to, jak media reagują na zmiany polityczne i jak te zmiany wpływają na prezentację treści w mediach.

W myśl założeń uwzględnionych w misji publicznej, a doprecyzowanych w Karcie Powinności, Kanał Pierwszy Telewizji Polskiej (TVP1) jako główny kanał publicznego nadawcy w Polsce, odgrywa kluczową rolę w kształtowaniu świadomości społecznej i publicznej (Karta Powinności Telewizji Polskiej S.A. na lata 2020-2024, s. 2). Zgodnie z treścią Karty Powinności, TVP1 jest platformą, która integruje społeczeństwo wokół ważnych kwestii związanych z polską teraźniejszością, historią, kulturą i tradycjami, pełniąc funkcję edukacyjną i informacyjną. Jak wskazano we wcześniejszych częściach pracy, TVP1, realizując misję publiczną, ma za zadanie umożliwiać obywatelom wspólne przeżywanie wydarzeń o znaczeniu państwowym, religijnym, kulturalnym i sportowym, co przyczynia się do budowania spójności narodowej i kulturowej. Co istotne, kanał ten, poprzez swoją działalność, ma sprzyjać aktywnemu uczestnictwu obywateli w życiu publicznym, jednocześnie odzwierciedlając i kształtując współczesne spojrzenie na historię i tradycję Polski (Ibidem).

TVP2, zgodnie z zapisami wspomnianej Karty Powinności Telewizji Polskiej, ma wyraźnie określoną misję podkreślania wartości rodzinnych oraz wspierania budowania więzi międzypokoleniowych (Ibidem). Kanał ten, kierowany szczególnie do młodych widzów, jednocześnie zachowuje charakter ogólny i wszechstronny, podobny do TVP1. Oznacza to, że TVP2 stara się oferować treści, które są atrakcyjne i dostępne dla różnych grup wiekowych, jednocześnie promując wartości rodzinne, i umacniając relacje między pokoleniami. Zdaniem autorów Karty taka koncepcja programowa pozwala na tworzenie ramówki, która nie tylko angażuje młodszych widzów, ale również zachęca do wspólnego spędzania czasu przez różne pokolenia, co sprzyja wzmocnieniu więzi rodzinnych i społecznych (Tabela 10) (Ibidem).

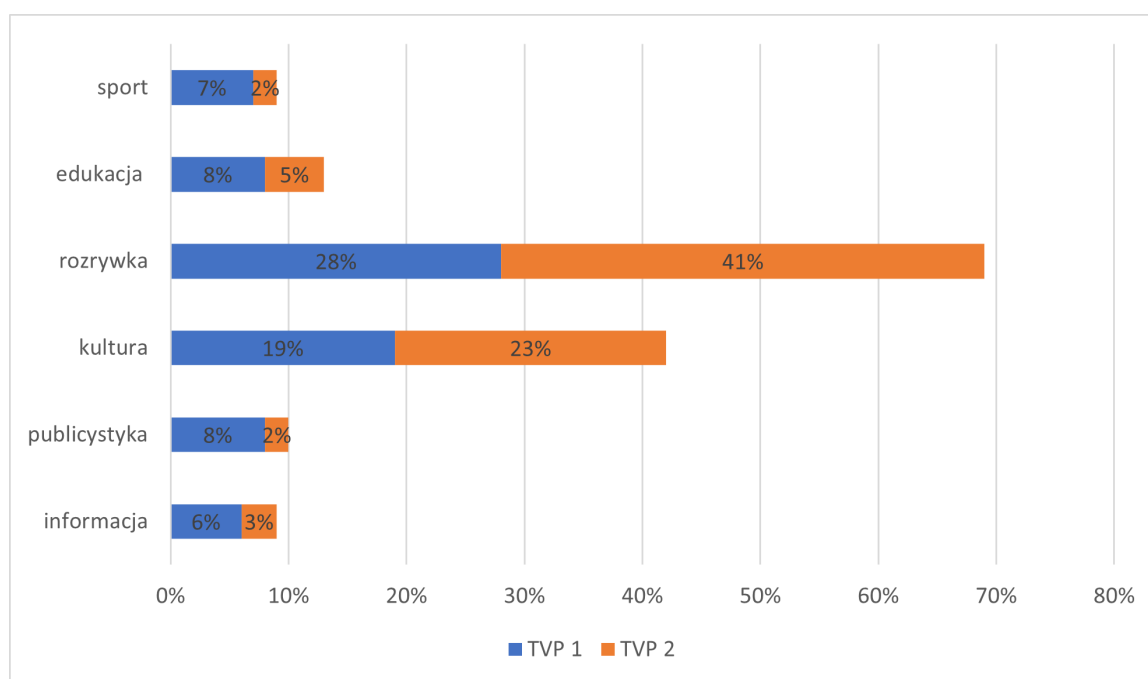
Tabela 10 Kluczowe gatunki medialne analizowanych ogólnopolskich programów ogólnotematycznych

Program	Kluczowe gatunki medialne
TVP1	Informacja i publicystyka, fabuła (film, serial, telenowela), teatr, dokument, rozrywka (teleturnieje wiedzy), transmisje sportowe
TVP2	Współczesne seriale polskie o zróżnicowanym charakterze, nowoczesne widowiska rozrywkowe, teleturnieje i quizy o charakterze rozrywkowym, poranne magazyny śniadaniowe, filmy fabularne, dokumenty o charakterze poznawczym

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: Krajowa Rada Radiofonii i Telewizji, 2022; *Karta Powinności Telewizji Polskiej S.A. na lata 2020-2024*, s. 2.

Ramówka TVP1 cechuje się dużym udziałem produkcji własnych, dedykowanych zróżnicowanym grupom społecznym, między innymi osobom starszym. TVP2 natomiast, z uwagi na młodszą grupę docelową, oferuje swoim widzom programy typu *talent show* oraz wielkie koncerty i festiwale plenerowe (Ibidem). Dodatkowo TVP tworzy i udostępnia serwisy poświęcone poszczególnym programom oraz wydarzeniom, między innymi politycznym (np. wybory), społecznym czy historycznym (np. rocznica odzyskania niepodległości) (Ibidem, s. 12). Karta Powinności określa minimalne udziały głównych kategorii audycji w poszczególnych programach TVP, których wartości dla analizowanych w niniejszej pracy programów (TVP1 i TVP2) ilustruje wykres 1.

Wykres 1 Minimalne udziały poszczególnych kategorii audycji w TVP1 oraz TVP2

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: Krajowa Rada Radiofonii i Telewizji, 2022, *Karta Powinności Telewizji Polskiej S.A. na lata 2020-2024*, 2021, s. 28.

Jak wskazano, w ramówce TVP1 oraz TVP2 dominują audycje, które ze względu na swoją charakterystykę gatunkową nie mogą być zaliczone do grupy programów informacyjnych czy publicystycznych (Tabela 10., Wykres 1). Zilustrowany udział poszczególnych kategorii audycji emitowanych na antenie TVP1 oraz TVP2 potwierdza, że w ofercie telewizji publicznej dominują

audycje rozrywkowe, natomiast drugą najczęściej emitowaną grupą są audycje z kategorii kultura (Karta Powinności Telewizji Polskiej S.A. na lata 2020-2024, s. 28).

W kontekście postawionych hipotez badawczych ważne odnotowania są zapisy umieszczone w przytaczanej tu Karcie Powinności dotyczące obecności historii w ramówce TVP. Popularyzacja określonych treści o tematyce historycznej motywowana jest w tym dokumencie istotną rolą Telewizji Polskiej w przywracaniu i rozwijaniu pamięci historycznej Polaków (Ibidem, s. 18). W przywoływanej Karcie czytamy bowiem, że poprzez audycje historyczne TVP dąży do prezentowania dziejów Polski w oparciu o najnowsze badania naukowe, umieszczając je w kontekście europejskim i światowym. Kanały te miałyby zatem za zadanie nie tylko przedstawiać znane wydarzenia historyczne, ale także badać mniej znane fakty oraz zaplecze historycznych zdarzeń, prezentując miejsca i postacie, które miały wpływ na historię. Ponadto TVP w swoich działaniach na rzecz popularyzacji historii włącza tematykę historyczną do różnorodnych gatunków telewizyjnych, w tym do programów rozrywkowych i fabularnych, nadawanych zarówno w TVP1, jak i TVP2, w czasie godzin najwyższej oglądalności (Ibidem). Taki sposób prezentacji historii ma na celu zainteresowanie szerszej publiczności tematyką przeszłości, co – jak już wykazano – sprzyja budowaniu świadomości historycznej społeczeństwa. Włączając historię do różnych gatunków programowych, TVP umożliwia widzom zaangażowanie w dialog o przeszłości, przyczyniając się do kształtowania sposobu, w jaki społeczeństwo postrzega historię Polski. W kontekście budowania tożsamości istotny jest nacisk TVP na obecność w ofercie audycji i innych przekazów służących umacnianiu poczucia wspólnoty społecznej na różnych poziomach. W tym kontekście TVP aktywnie uczestniczy w podkreślaniu ważnych dla Polaków rocznic, świąt państwowych i religijnych oraz uroczystości. Robi to poprzez włączanie do swoich ramówek specjalnych audycji, programów oraz innych usług medialnych, które odzwierciedlają i celebrują te ważne momenty. Taka działalność TVP ma na celu nie tylko wsparcie kulturowej i historycznej świadomości społeczeństwa, ale również umacnianie poczucie narodowej tożsamości i wspólnoty.

W związku z powyższym w realizowanym badaniu zastosowano pojęcie „audycja o tematyce historycznej” zamiast tradycyjnej „audycji historycznej” ze względu na jego szerszy zakres i elastyczność. Tradycyjna „audycja historyczna” odnosi się głównie do programów edukacyjnych, dokumentów i seriali dokumentalnych, które koncentrują się na bezpośrednim przedstawianiu faktów historycznych, konkretnych wydarzeń, postaci i epok.

„Audycje o tematyce historycznej”, jak wskazuje Anna Ambon (2018, s. 161), to produkcje zarówno fabularne, jak i dokumentalne. Pojęcie to obejmuje więc również treści, w których elementy historyczne są używane do budowania fabuły, kontekstu lub dyskusji. Historia w tych audycjach może stanowić tło dla różnorodnych gatunków i formatów programowych, takich jak telenowele, seriale, programy rozrywkowe, a nawet talk-show. W takich przypadkach historia może

być łączona z fikcją, dramatyzacją wydarzeń czy postaci, co sprawia, że audycje te są bardziej atrakcyjne dla widzów, choć nie zawsze mogą kłaść duży nacisk na ścisłą dokładność historyczną. Zastosowanie szerszego pojęcia „audycja o tematyce historycznej” pozwala na uwzględnienie różnorodnych form przedstawiania historii, co jest kluczowe dla analizy pełnego zakresu treści historycznych obecnych w ramówkach TVP1 i TVP2. W ten sposób badanie może dokładniej odzwierciedlić, jak różne formy medialne przyczyniają się do popularyzacji wiedzy historycznej i kształtowania zbiorowej pamięci historycznej wśród widzów.

Główną jednostką analizy w badaniu zawartości ramówki była „audycja”, czyli „część programu telewizyjnego, której cechą charakterystyczną jest to, że stanowi odrębną część całości, zarówno ze względu na treść, formę jak i przeznaczenie lub autorstwo” (Markiewicz, et al., 2012, s. 12). Analiza materiału badawczego w badaniu ilościowym została podzielona na dwa etapy: formalny oraz merytoryczny. Materiał badawczy został pozyskany od krajowego dostawcy danych programowych Elektronicznego Przewodnika Programowego (ang. *Electronic Program Guide*, EPG), firmę AKPA Polska Press, i obejmował łącznie 37 882 audycje (Tabela 11).

Tabela 11 Liczba audycji, które stanowiły próbę badawczą

	okres I: 12 listopada 2015 - 12 maja 2016	okres II: 12 listopada 2019 - 12 maja 2020
TVP1	6353 audycje	6975 audycje
TVP2	12 343 audycje	12 211 audycje
Łącznie	18 696 audycje	19 186 audycje

Źródło: opracowanie własne.

W pierwszej kolejności na podstawie opisu audycji umieszczonego w danych EPG autorka dysertacji sprawdzała, czy daną audycję można zaklasyfikować jako audycję o tematyce historycznej. Jeśli odpowiedź była pozytywna, sprawdzano, czy audycja dotyczyła kwestii związanych z historią Polski. Aby dana audycja została włączona do materiału badawczego poddawanego analizie merytorycznej, musiał zostać spełniony co najmniej jeden warunek z określonych poniżej:

- audycja bezpośrednio odnosi się do wydarzeń znanych z historii Polski,
- audycja prezentuje sylwetki osób związanych z historią Polski,
- audycja przybliży polską kulturę i dziedzictwo,
- za pośrednictwem audycji kultywowana jest pamięć miejsca (np. zabytki, zamki, szkoły z tradycją),
- audycja dotyczy historii innego państwa, jednak występują w niej odwołania do udziału Polaków w danym wydarzeniu.

Warto zaznaczyć, że do analizy merytorycznej zostały włączone również audycje, których fabuła dotyczyła losów osób fikcyjnych, jednak osadzonych w prawdziwych wydarzeniach historycznych związanych z historią Polski (np. serial *Stulecie Winnych*, który opisuje zmagania wielopokoleniowej polskiej rodziny wplecione w najważniejsze wydarzenia XX wieku, takie jak

obie wojny światowe, kryzysy gospodarcze, stan wojenny oraz zmiany polityczne po upadku komunizmu). W przypadku braku opisu analizowanej audycji w danych EPG, dana jednostka odtwarzana była za pomocą systemu CAST i na podstawie analizy treści przekazu określano jego dominującą tematykę.

Uwzględniając określone kryteria na etapie analizy formalnej, wykluczono między innymi audycje o tematyce historycznej, których akcja osadzona była w przeszłości, jednak bezpośrednio nie odwoływała się do konkretnych wydarzeń, okresów lub postaci, znanych z historii Polski (np. wojna w Wietnamie, Zimna Wojna, rewolucja październikowa) oraz te, które ukazywały realia życia w Polsce w danym okresie historycznym, jednak w swojej fabule nie nawiązywały do konkretnych wydarzeń lub figur pamięci (jak np. serial *Czterdziestolatek*, film *Ziemia obiecana*).

W toku badań pilotażowych, które obejmowały analizę zawartości ramówki czterech losowo wybranych miesięcy stanowiących część próby badawczej, zwrócono uwagę na istotność włączenia do analizy merytorycznej także audycji, które nawiązywały do historii polskiej kultury, nauki oraz sportu (biografie artystów, sportowców, gale jubileuszowe). Wyróżnione kategorie nie wpisują się bezpośrednio w założenia badanej polityki historycznej PiS, jednak stanowią dodatkowy kontekst dotyczący kierunku kształtowania tożsamości Polaków. Jak wcześniej wskazano, Prawo i Sprawiedliwość w swoich programach wyborczych podkreśla znaczenie polskiej tożsamości narodowej, historii, kultury i dziedzictwa. Politycy partii wyrażają to poprzez poparcie dla polityki edukacyjnej skupiającej się na polskiej historii i kulturze oraz poprzez poparcie dla polityk, które mają na celu ochronę polskiego języka i tradycji. W związku z tym włączenie do ilościowej analizy zawartości również audycji traktujących o historii polskiej kultury, autorka uznała za konieczne.

W procesie analizowania zbieżności narracji politycznej z treścią audycji o tematyce historycznej emitowanych przez telewizję publiczną, szczególną uwagę zwraca się na każdą produkcję, która spełnia określone wyżej warunki. Rok produkcji audycji stanowi istotną zmienną badawczą, ponieważ istnieje założenie, że w okresie rządów Prawo i Sprawiedliwość, mogło dojść do zwiększenia finansowania lub zamawiania audycji o określonej tematyce, wspierających rządową linię polityczną. Jednakże, polityzacja mediów nie ogranicza się jedynie do nowych produkcji.

Kluczowym aspektem polityzacji jest również dobór audycji z archiwum, które są ponownie emitowane w celu wspierania bieżącej narracji politycznej. Taki dobór świadczy o świadomym wykorzystaniu mediów publicznych jako narzędzia do kształtowania percepcji historycznej w sposób, który może służyć konkretnym celom politycznym. Zatem, analiza audycji o tematyce historycznej nie może ograniczać się tylko do tych wyprodukowanych i emitowanych w okresie

rządów bieżącej administracji, ale musi również uwzględniać wykorzystanie starszych produkcji, które przez swoje przesłanie mogą być użyteczne w kontekście obecnej polityki.

Wyniki analizy formalnej umożliwiły odpowiedź na pytanie badawcze odnoszące się do zmian w liczbie audycji o tematyce historycznej, które były emitowane w TVP1 i TVP2 w okresie rządów PiS. Ilościowa analiza liczby występowania danych audycji, dokonana w dwóch okresach badawczych, umożliwiła zaobserwowanie zmian w planowaniu ramówki oraz stwierdzenie, czy liczba audycji o tematyce historycznej zwiększyła się, zmniejszyła czy pozostała bez zmian w okresie rządów Prawa i Sprawiedliwości.

W celu oceny zmian w zakresie dystrybucji tematów oraz najbardziej eksponowanych zagadnień historycznych, przeprowadzono analizę merytoryczną audycji o tematyce historycznej i tożsamościowej, wyselekcjonowanych w poprzedniej fazie badawczej. Audycje te w pierwszym kroku zostały sklasyfikowane według okresów historycznych, na podstawie treści opisów dostępnych w EPG, z uwzględnieniem wielowątkowości i czasowej rozległości niektórych tematów. Zastosowano przy tym zasadę, że audycje dotyczące bliskich sobie okresów historycznych były uwzględniane w obu kategoriach (na przykład audycja o wojnach światowych była klasyfikowana zarówno w kategorii dotyczącej I wojny światowej i okresu międzywojennego, jak i II wojny światowej). Audycje obejmujące więcej niż dwa okresy historyczne były klasyfikowane w kategorii „Inne: zjawiska niedające się zaklasyfikować”.

Kategoryzacja okresów historycznych została dokonana w oparciu o kategorie wykorzystywane przez Szpocińskiego (2021, s. 132-146) we wcześniej cytowanych badaniach nad propagowaną pamięcią zbiorową obecną w programach informacyjnych i objęła: Dzieje dawne (do roku 1795); Okres utraty niepodległości (1795-1914); I wojna światowa i XX-lecie międzywojenne; II wojna światowa; Okres PRL; Dzieje najnowsze i III Rzeczpospolita (od 1989 roku); Inne: zjawiska niedające się zaklasyfikować⁴⁸. Autor zastosował model wykorzystywany przez naukowców badających potoczną pamięć zbiorową, który polega na podziale historii na okresy widziane z perspektywy historii Polski. Wybrane są w nim momenty kluczowe, czyli takie, które umożliwiają odróżnienie jednego okresu od drugiego. Są to zdarzenia postrzegane w powszechnej świadomości współczesnych Polaków jako punkty przełomowe w historii narodu (Ibidem, s. 126).

Dodatkowo, analizując zawartość ramówki TVP1 i TVP2, zbadano, które gatunki telewizyjne są wykorzystywane do przekazu wiedzy o przeszłości, co pozwoliło na weryfikację drugiej hipotezy pobocznej, która zakłada, że polityka historyczna Prawa i Sprawiedliwości była

⁴⁸ Niektóre zakresy i nazwy określone przez autora, takie jak „dzieje najnowsze” i „III RP od 1989 roku”, budzą wątpliwości. Na przykład, jeśli uznać okres PRL za kończący się w 1989 roku, to III RP powinna zaczynać się od 1997 roku, a okres pomiędzy nimi mógłby być bardziej precyzyjnie nazwany jako „okres transformacji”. Jednakże ze względu na powszechne użycie tej kategoryzacji w literaturze przedmiotu, zachowano oryginalne nazewnictwo dla zachowania spójności terminologicznej.

realizowana przez Telewizję Polską nie tylko za pomocą audycji informacyjnych i publicystycznych, ale również poprzez treści rozrywkowe, takie jak filmy fabularne, seriale czy telenowele. W tym kontekście w dalszej części analizy merytorycznej audycji o tematyce historycznej, skoncentrowano się na różnorodności gatunków telewizyjnych, identyfikując te, które zajmowały najwięcej czasu antenowego. Pozwoliło to na głębsze zrozumienie sposobów narracji o różnych epokach historycznych i umożliwiło potwierdzenie, że treści historyczne nie są ograniczone tylko do gatunków publicystycznych.

W badaniach naukowych termin „gatunek” często łączony jest z jego instytucjonalnym aspektem obejmującym takie elementy, jak: struktura ramówki, metody produkcji, wymagania reklamodawców oraz preferencje widowni (Wawer, 2018, s. 97). W analizie gatunkowej mediów tradycyjnie widziano gatunek jako integralny element tekstu, wykorzystując różne pytania i teoretyczne podejścia do jego badania (Ibidem). Niektóre z nich skupiają się na definiowaniu gatunku poprzez badanie kluczowych elementów tekstów, podczas gdy inne koncentrują się na interpretacji gatunków w szerszym kontekście społecznym, korzystając z takich teorii, jak: rytualna, ideologiczna, strukturalistyczna, psychoanalityczna czy teorii z zakresu studiów kulturowych (Newcomb, 1974; Wright, 1975; Dennington, Tulloch, 1976, s. 37-46; Schatz, 1981b; Cawelti, 1984; Kaplan, 1987; Mumford, 1995; Marc, 1997). Rzadsze są analizy, które stawiają pytania o historyczną ewolucję gatunków i ich zmiany wynikające z przemian kulturowych (Mittel, 2001, s. 6).

Początkowo w analizie gatunkowej często przyjmowano, że gatunek jest nieodłączną właściwością tekstu, co znalazło odzwierciedlenie w dominacji podejść skupionych na analizie tekstowej kosztem perspektyw przemysłowych, odbiorczych czy kulturowych⁴⁹ (Ibidem, s. 5). W takich analizach dominuje założenie, iż gatunek jest przede wszystkim atrybutem tekstu, co określa się mianem „założenia tekstualistycznego”. Autorka niniejszej dysertacji podziela pogląd niektórych autorów, takich jak Stephen Neale (1995, s. 159-183) i Robert Altman (1999, s. 30-44), którzy podkreślają, że ten sam tekst może być klasyfikowany różnie w zależności od kontekstu kulturowego, co podważa próby definiowania gatunków wyłącznie na podstawie analizy tekstowej. Na problemy wynikające z założenia tekstualistycznego zwraca uwagę także Mittel (2001, s. 5), wskazując, że choć gatunki zdecydowanie funkcjonują jako kategorie tekstów, istotne jest również rozróżnienie między postrzeganiem gatunku jako kategorii tekstowej a jego traktowaniem jako elementu tekstu. To rozróżnienie często jest pomijane w badaniach gatunkowych, które nie biorą pod uwagę, że gatunki mogą również kategoryzować praktyki przemysłowe lub preferencje odbiorców, co podkreśla ich znaczenie owych gatunków zarówno

⁴⁹ Potrzebę ciągłego przemyslenia i adaptacji teorii gatunku w odpowiedzi na ewoluujące media i zmieniające się konteksty kulturowe wyrażał m.in. Jason Mittel (2001, s. 3-4). Jak przekonywał, gatunki, podobnie jak inne kategorie kulturowe, są elastyczne i zależne od szerszych kontekstów społecznych i kulturowych, w których funkcjonują (Ibidem, s. 6).

w kontekście branżowym, jak i w społecznościach odbiorców. Zastosowanie perspektywy proponowanej przez Mittela do badań nad telewizją dostarcza nowych wglądów w sposób, w jaki telewizyjne gatunki są odbierane i interpretowane, uwzględniając ich rolę w kształtowaniu kultury oraz tożsamości społecznej i grupowej.

Telewizja czerpie swoje gatunki z wielu różnych dziedzin, w tym z radia, filmu, teatru, dziennikarstwa oraz muzyki (Wawer, 2018, s. 24). Gatunki te są kluczowym narzędziem w kategoryzacji audycji telewizyjnych, które obejmują zarówno tradycyjne formy, jak i nowe hybrydy (Mittel, 2001, s. 5-6). W świetle współczesnych przemian telewizyjnych, tradycyjne podejście do gatunków, traktujące je jako stabilne i łatwo klasyfikowalne kategorie, staje się niewystarczające (Piontek, 2011; Wawer, 2018). Rozwijając ten problem Mittell (2001) argumentuje, że tradycyjne podejścia do teorii gatunku, skupiające się głównie na formalnych i strukturalnych aspektach gatunków filmowych i literackich, nie są w pełni adekwatne dla medium telewizyjnego. Klasyczne gatunki są coraz częściej wzbogacane o elementy innych gatunków, co prowadzi do zacierania się ich granic i powstawania nowych, często trudnych do jednoznacznej klasyfikacji podgatunków.

W związku z trudnościami z jednoznaczną identyfikacją gatunkową produktów medialnych, w literaturze przedmiotu obserwuje się rosnącą tendencję do krytyki użyteczności kategorii „gatunku” w kontekście analizy mediów (Wawer, 2018, s. 93). Przykładem krytyki pojęcia „gatunku” jest koncepcja „gatunkowej frustracji” opisana przez Altmana (1996, s. 280), a odnosząca się do sytuacji, w której widz oczekuje danego gatunku na podstawie jego opisu, lecz ostatecznie otrzymuje produkt zrealizowany w innej konwencji. Kategoria gatunku pozostaje przydatna w analizie ramówek, jednak współczesny rynek telewizyjny coraz częściej ewoluje w kierunku wykorzystania formatów, co – zdaniem badaczy – jest istotnym elementem kontekstualnym w analizie treści medialnych (Mittel, 2001; Creeber, 2015). W obliczu przywołanej dyskusji pojawia się propozycja zastąpienia kategorii „gatunku” pojęciem „formatu” właśnie. Jak zauważa Wawer (2018, s. 101), powstanie formatów telewizyjnych jest wynikiem zmian na rynku mediów w ostatnich dwudziestu latach, takich jak globalizacja, zmiany technologiczne czy komercjalizacja. Formaty stanowią interesujące pole badawcze, gdyż ich kreacja jest ściśle związana z perspektywą organizacji medialnych (Ibidem, s. 104). Decyzje programerów i producentów dotyczące kształtu formatów kierowane są przede wszystkim wartościami biznesowymi, które są powiązane z wartościami kulturowymi.

W badaniach nad mediami pojęcie formatu zyskuje na znaczeniu jako bardziej adekwatne do analizy współczesnych trendów w przemyśle telewizyjnym. Jednakże w niniejszej pracy konsekwentnie stosuje się termin „gatunek”. Decyzja ta wynika z faktu, iż proponowana analiza koncentruje się na zawartości ramówki, a zgodnie z praktyką przyjętą w branży telewizyjnej,

planowanie ramówek nadal opiera się na kategoriach gatunkowych. Daniel Chandler (1997) zauważa, że niektóre nazwy gatunków telewizyjnych obecne w ramówkach są zakorzenione w praktyce medialnej i są używane niezależnie od ich akademickich definicji. Stąd, aby zachować spójność analizy i odpowiadać na wykorzystywane w praktyce branżowej kategorie, przyjęto klasyfikację i operacjonalizację gatunkową audycji prezentowaną przez dane dostarczone przez krajowego dostawcę EPG, mimo że może się ona różnić od definicji naukowych danych gatunków.

Podstawą klasyfikacji do danej grupy gatunkowej (rozrywka lub publicystyka) były dane z kolumny *genre* w EPG. W przypadkach, gdy informacje te okazały się niekompletne lub niejasne, dodatkowo korzystano z ogólnodostępnych list programów telewizyjnych, takich jak telemagazyn.pl, które również bazują na danych EPG. To podejście umożliwia konsekwentne stosowanie kategorii gatunkowych powszechnie używanych w branży telewizyjnej, co jest kluczowe dla zachowania spójności i rzetelności analizy zawartości ramówki.

W toku analizy formalnej w pierwszym badanym okresie w ofercie programowej TVP1 i TVP2 wyodrębniono 38 różnych gatunków telewizyjnych, podczas gdy w drugim liczba ta zmniejszyła się do 28 gatunków (Tabela 12).

Tabela 12 Audycje o tematyce historycznej - gatunki telewizyjne w ramówce TVP1 i TVP2

I okres badawczy (2015/2016)	II okres badawczy (2019/2020)
1. Dramat biograficzny	1. Dramat biograficzny
2. Dramat historyczny	2. Dramat historyczny
3. Dramat kryminalny	3. Dramat obyczajowy
4. Dramat obyczajowy	4. Dramat przygodowy
5. Dramat polityczny	5. Dramat wojenny
6. Dramat psychologiczny	6. Film biograficzny
7. Dramat sensacyjny	7. Film historyczny
8. Dramat wojenny	8. Film muzyczny
9. Film animowany	9. Komedia
10. Film biograficzny	10. Koncert
11. Film historyczny	11. Melodramat
12. Film krótkometrażowy	12. Program rozrywkowy
13. Film sensacyjny	13. Serial dokumentalny
14. Komedia wojenna	14. Serial historyczny
15. Komediodramat	15. Serial kryminalny
16. Koncert	16. Serial obyczajowy
17. Melodramat	17. Serial wojenny
18. Serial biograficzny	18. Spektakl teatralny
19. Serial dokumentalny	19. Teatr TV
20. Serial fabularno-dokumentalny	20. Telenowela
21. Serial historyczny	21. Widowisko
22. Serial kostiumowy	22. Cykl dokumentalny
23. Serial kryminalny	23. Cykl felietonów
24. Serial obyczajowy	24. Cykl reportaży
25. Serial wojenny	25. Film dokumentalny
26. Spektakl teatralny	26. Magazyn przyrodniczy
27. Teatr TV	27. Magazyn turystyczny
28. Widowisko	28. Reportaż
29. Program dla dzieci	
30. Cykl dokumentalny	
31. Cykl felietonów	
32. Cykl reportaży	
33. Felieton	
34. Film dokumentalny	
35. Magazyn przyrodniczy	
36. Magazyn turystyczny	
37. Program historyczny	
38. Reportaż	

Źródło: opracowanie własne.

Obserwując oba okresy badawcze, po wyłączeniu powtarzających się gatunków analiza zawartości ramówki ujawnia, że treści o tematyce historycznej i tożsamościowej były prezentowane przez łącznie 43 różne gatunki medialne⁹⁷. Lista ta obejmuje szeroki zakres gatunków: od dramatów, przez seriale, filmy dokumentalne i animowane, aż po programy rozrywkowe i edukacyjne, ukazując różnorodność oferty programowej w analizowanych okresach. W pierwszym z badanych okresów wyróżniono 14 unikalnych gatunków, które nie zostały odnotowane w okresie drugim (Tabela 12). Były to, między innymi, dramaty kryminalne, psychologiczne i sensacyjne, filmy animowane i krótkometrażowe, a także komedie wojenne i komediodramaty. Jedynie w pierwszym okresie pojawiły się takie gatunki, jak: serial biograficzny, fabularno-dokumentalny i kostiumowy oraz programy dla dzieci czy felietony. Z kolei w drugim okresie badawczym zaobserwowano pojawienie się pięciu nowych gatunków, które nie były obecne w pierwszym (Ibidem). Wśród nich znalazły się: dramaty przygodowe, filmy

muzyczne, komedie, programy rozrywkowe oraz telenowele, co może wskazywać na dążenie do zróżnicowania oferty i przyciągnięcia nowych segmentów widowni.

Aby zweryfikować hipotezę, że polityka historyczna Prawa i Sprawiedliwości była realizowana przez Telewizję Polską nie tylko za pomocą audycji informacyjnych i publicystycznych, ale również poprzez treści rozrywkowe, przeprowadzono szczegółową analizę merytoryczną. Proces ten polegał na klasyfikacji audycji o tematyce historycznej zgodnie z ich gatunkiem telewizyjnym do jednej z dwóch kategorii: audycji publicystycznych lub rozrywkowych. Wymagało to wcześniejszego zdefiniowania i operacjonalizacji tych kategorii, co finalnie pozwoliło na precyzyjne rozróżnienie obu tych rodzajów treści.

Operacjonalizacje dla obu kategorii oparte zostały wywiedzione z ich charakterystyk, jakie można odnaleźć w literaturze przedmiotu. Szczególnie istotna okazała się perspektywa Mittela (2001), który dokonał analizy gatunków telewizyjnych, wskazując na ich charakterystyki i metody klasyfikacji w kontekście rozrywki i narracji. W dalszej kolejności przydatne okazały się dociekania Fultona (2005), który badał cechy charakterystyczne różnych gatunków telewizyjnych, koncentrując się na ich wpływie na odbiór przez widzów oraz sposobie, w jaki są one definiowane i percepcji w mediach. Została również uwzględniona praca Creeber (2015) ze szczegółowymi opisami i klasyfikacją gatunków telewizyjnych, skupiająca się na ich funkcji w kulturze oraz sposobach angażowania widza.

W ramach niniejszego badania, kategoria publicystyki obejmuje zatem audycje o charakterze informacyjnym, edukacyjnym lub analizującym rzeczywistość (I. Dąbrowska, 2013, s. 261; Godzic, 2015; Nawrot-Sprysak, 2022, s. 15-21; Wolny-Zmorzyński, 2024, s. 269). Zgodnie z przyjętymi definicjami, audycje te mają za zadanie przekazywać wiedzę i informacje odnoszące się do aktualnych wydarzeń oraz kwestii społecznych, historycznych i naukowych. W związku z tym kategoria gatunków publicystycznych może obejmować dokumenty analizujące konkretne zjawiska lub reportaże, które są ukierunkowane na pogłębianie zrozumienia widzów wobec różnorodnych tematów. W ramach niniejszej analizy, obok wspomnianych dokumentów (filmów i cykli dokumentalnych) i reportaży (w tym cykli), do grupy gatunków publicystycznych włączono magazyny (przyrodnicze i turystyczne), felietony (w tym cykle) oraz audycje, które w danych EPG zdefiniowano jako programy historyczne. Stosując kryterium ilościowe można zauważyć, że na 43 wyodrębnione unikalne gatunki telewizyjne w I i II okresie badawczym, zaledwie dziewięć z nich zostało zaklasyfikowanych jako gatunki publicystyczne (Tabela 13).

Tabela 13 Klasyfikacja gatunkowa audycji o tematyce historycznej w telewizji publicznej: podział na gatunki publicystyczne i rozrywkowe

Gatunki publicystyczne	Gatunki rozrywkowe
1. Cykl dokumentalny	10. Dramat biograficzny
2. Cykl felietonów	11. Dramat historyczny
3. Cykl reportaży	12. Dramat kryminalny
4. Felieton	13. Dramat obyczajowy
5. Film dokumentalny	14. Dramat polityczny
6. Magazyn przyrodniczy	15. Dramat psychologiczny
7. Magazyn turystyczny	16. Dramat sensacyjny
8. Program historyczny	17. Dramat wojenny
9. Reportaż	18. Dramat przygodowy
	19. Film animowany
	20. Film biograficzny
	21. Film historyczny
	22. Film krótkometrażowy
	23. Film sensacyjny
	24. Film muzyczny
	25. Komedia
	26. Komedia wojenna
	27. Komediodramat
	28. Koncert
	29. Melodramat
	30. Program rozrywkowy
	31. Program dla dzieci
	32. Serial biograficzny
	33. Serial dokumentalny
	34. Serial fabularno-dokumentalny
	35. Serial historyczny
	36. Serial kostiumowy
	37. Serial kryminalny
	38. Serial obyczajowy
	39. Serial wojenny
	40. Spektakl teatralny
	41. Teatr TV
	42. Telenowela
	43. Widowisko

Zródło: opracowanie własne.

Warto podkreślić, że w niniejszym badaniu serial dokumentalny, mimo swojego pierwotnie edukacyjnego i informacyjnego charakteru, nie został zaliczony do gatunków publicystycznych. Serial dokumentalny jako gatunek telewizyjny bazuje na zbliżonych założeniach realizacyjnych co film dokumentalny, jednak w ocenie autorki, podobnie jak telenowelę dokumentalną, należy go traktować jako gatunek powstały w wyniku konieczności dostosowania się filmu dokumentalnego do wymogów telewizyjnych, przez co serial dokumentalny, w odróżnieniu od filmu, dodatkowo spaja w sobie wiele innych form, łącznie z elementami show (Sosnowska, 2014, s. 127).

W realizowanym badaniu przyjęto, iż gatunki rozrywkowe, zgodnie z definicjami badaczy, obejmują audycje zaprojektowane głównie do zapewnienia relaksu, przyjemności i emocjonalnej stymulacji widzów (Mittel, 2001; Fulton, et al., 2005; I. Dąbrowska, 2013, s. 261-262; Creeber, 2015; Parsadanova, 2020, s. 19; Kitsa, Kul, 2022, s. 31-32, Androsiuk, 2024, s. 460). Programy zaliczone do tej kategorii skupiają się więc na fabule, rozwoju postaci i dramatycznych, emocjonalnych kontekstach, które służą przede wszystkim estetycznej przyjemności i wzbudzeniu uczuć u widzów (Mittel, 2001; Fulton, et al., 2005; Creeber, 2015).

W podjętym badaniu audycji o tematyce historycznej, w kategorii gatunków rozrywkowych wyróżniono 34 gatunki, w tym między innymi: dramaty biograficzne, historyczne, obyczajowe, seriale wojenne, historyczne, dokumentalne, telenowele, widowiska oraz komedie (Tabela 13).

Wszystkie te gatunki, choć różnią się specyfiką gatunkową, mają wspólny cel: angażowanie widzów zarówno na poziomie emocjonalnym, jak i edukacyjnym. Różnorodność stosowanych gatunków rozrywkowych uwidocznia dążenie nadawcy do prezentacji historii w sposób przystępny i angażujący współczesną publiczność. W kontekście omawianej w niniejszej pracy polityzacji mediów publicznych, służącej jako instrument realizacji polityki historycznej PiS, może to w istocie wskazywać na świadome wykorzystanie treści o charakterze rozrywkowym do kształtowania świadomości historycznej.

W toku analizy merytorycznej zastosowanie metody ilościowej umożliwiło ocenę ekspozycji poszczególnych gatunków telewizyjnych, czyli wskazanie łącznego czasu antenowego poświęconego na te gatunki w każdym z wyodrębnionych okresów historycznych objętych badaniem. Dane te są kluczowe dla zobrazowania, za pośrednictwem jakich telewizyjnych gatunków rozrywkowych prezentowana jest wiedza o poszczególnych epokach historycznych oraz które gatunki dominują w przekazywaniu informacji o historii kraju. Szczegółowe wyniki tej analizy merytorycznej zostaną przedstawione w kolejnym podrozdziale.

3.2. Badania zawartości ramówki TVP1 i TVP2 ze szczególnym uwzględnieniem treści o tematyce historycznej w latach rządów PiS

Celem głównym zaplanowanych badań zawartości ramówki była analiza liczby audycji o tematyce historycznej w ramówce telewizji publicznej w okresie rządów Prawa i Sprawiedliwości, jak i wskazanie, które z tematów związanych z historią Polski były najbardziej eksponowane w głównych programach Telewizji Polskiej (TVP1 oraz TVP2). Dodatkowo, celem analizy zawartości było wskazanie dominujących gatunków medialnych wykorzystywanych w prezentacji treści o tematyce historycznej. W nawiązaniu do powyższych celów postawiono następujące pytania badawcze:

P1: Czy, a jeżeli tak, to jak zmieniała się liczba i tematy audycji o tematyce historycznej emitowane w TVP1 i TVP2 w okresie rządów PiS? Czy liczba audycji o tematyce historycznej w TVP1 i TVP2 zwiększyła się, zmniejszyła czy pozostała bez zmian w okresie rządów Prawa i Sprawiedliwości?

P2: Jakie tematy (okresy historyczne, wydarzenia, postaci) związane z historią Polski były najbardziej eksponowane w audycjach o tematyce historycznej w TVP1 i TVP2 w okresie rządów Prawa i Sprawiedliwości?

P3: Za pośrednictwem jakich telewizyjnych gatunków rozrywkowych przekazywane są treści o tematyce historycznej emitowane w TVP1 i TVP2 w okresie rządów Prawa i Sprawiedliwości?

Przedstawione w niniejszym podrozdziale wyniki przeprowadzonej analizy umożliwiły zweryfikowanie hipotez pobocznych niniejszej pracy, w których założono, iż:

HP1: Spolityzowana telewizja publiczna za rządów Prawa i Sprawiedliwości stanowiła instrument realizacji polityki historycznej partii.

HP2: Polityka historyczna Prawa i Sprawiedliwości była realizowana przez Telewizję Polską nie tylko za pomocą audycji informacyjnych i publicystycznych, ale również poprzez treści rozrywkowe, takie jak filmy fabularne, seriale czy telenowele.

Jak zaznaczono wcześniej, weryfikacja hipotezy HP1 wymagała zastosowania postępowania wieloetapowego. Stąd w I rozdziale niniejszej pracy, w podrozdziale poświęconym polityce historycznej PiS, dokonano analizy dokumentów partyjnych. Przegląd programów wyborczych oraz innych dokumentów oficjalnych Prawa i Sprawiedliwości dostarczył informacji na temat deklarowanych priorytetów w zakresie polityki historycznej. W analizie uwzględniono zarówno ogólne postulaty, jak i konkretne wydarzenia historyczne, które partia uznała za istotne. Zgodnie z przyjętymi założeniami drugi etap weryfikacji hipotezy polegał na badaniu treści medialnych, co w szczegółowym zakresie zostało opisane w części metodologicznej. Analiza ramówki i audycji o tematyce historycznej emitowanych w telewizji publicznej, także przeprowadzona zgodnie z założeniami, pozwoliła na zidentyfikowanie tych najczęściej przedstawianych okresów historycznych i wydarzeń. Wyniki analizy treści medialnych zestawiono z priorytetami polityki historycznej partii. W konsekwencji zbadano, czy istnieje zbieżność między podkreślanymi przez partię wydarzeniami, a tymi, które są promowane w telewizji publicznej.

Główną zastosowaną techniką analizy ilościowej było liczenie częstości pojawiania się tematów dotyczących danych okresów. W kontekście ilościowym zbadano także, jak zmieniała się liczba audycji o tematyce historycznej w czasie, zwłaszcza po objęciu władzy przez Prawo i Sprawiedliwość. W związku z tym w pierwszym kroku analizy odpowiadano na pytanie P1, dotyczące zmian w ekspozycji danych okresów historycznych.

W ramach przeprowadzonego badania treści traktujących o przeszłości, klasyfikacja audycji telewizyjnych do poszczególnych okresów historycznych pozwoliła na ocenę ich popularności telewizyjnej. Telewizyjna popularność epok historycznych odnosi się do częstotliwości, z jaką poszczególne okresy historyczne są przedstawiane w audycjach, mierzonej zarówno liczbą audycji poświęconych danym epokom, jak i łącznym czasem ich emisji.

Dalsze badanie skupiło się na identyfikacji dominujących zagadnień historycznych w obrębie każdego okresu, co pozwoliło na wyodrębnienie głównych kategorii tematycznych

(Tabela 14). Owe kategorie tematyczne zostały zdefiniowane na podstawie wyników badania pilotażowego, dotychczasowych badań nad propagowaną i potoczną pamięcią zbiorową Polaków, a także zagadnień akcentowanych w polityce historycznej partii Prawo i Sprawiedliwość. Operacjonalizacja tych kategorii tematycznych dla poszczególnych okresów historycznych została szczegółowo przedstawiona w dalszych częściach pracy.

Tabela 14 Główne kategorie treści o tematyce historycznej i tożsamościowej dotyczące danych okresów

Okres historyczny	Główne kategorie tematyczne
Dzieje dawne (do roku 1795)	Historia Polski i dynastie Polska szlachta i rycerze Obyczaje i życie w średniowieczu Pamięć miejsca Inne
Okres utraty niepodległości (1795-1914)	Powstania i działania niepodległościowe Reperkusje polityczne i społeczne Polska historia i polityka Życie i praca w XIX wieku Kultura i sztuka
I wojna światowa i XX-lecie międzywojenne	I wojna światowa Powstania i konflikty po I wojnie światowej Kształtowanie się niepodległej Polski Życie kulturalne i społeczne
II wojna światowa	Holocaust i związane z nim tematy Zbrodnie wojenne i represje Działalność konspiracyjna i ruch oporu Życie kulturalne i społeczne Polityczne aspekty II wojny światowej
Okres PRL	Działania władz (represje, działania UB) Żołnierze Wyklęci Walka z komunizmem Zmiany ustrojowe w 1989 roku Życie kulturalne i społeczne
Dzieje najnowsze i III Rzeczpospolita (od 1989 roku)	Wydarzenia historyczne i polityczne Życie kulturalne i społeczne Inne
Inne: zjawiska niedające się zaklasyfikować	Dziedzictwo i tradycje Historia i polityka Życie kulturalne i społeczne

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Szpociński, 2021, s. 126.

Podczas identyfikacji dominujących zagadnień w poszczególnych kategoriach tematycznych, dokonano zliczenia częstotliwości, z jaką dany temat był emitowany. W obrębie każdej kategorii tematycznej uwypuklono również konkretne wydarzenia historyczne i postaci, które znalazły się zarówno w skróconych, jak i pełnych opisach audycji w EPG. Poprzez analizę liczby wystąpień określonego wydarzenia lub postaci jako głównego motywu audycji oraz obserwację, jak te liczby ewoluują w czasie, udało się wypracować wnioski dotyczące sposobu, w jaki telewizja utrzymuje lub zmienia propagowaną pamięć zbiorową o danych zagadnieniach.

Zgodnie z obserwacjami Kwiatkowskiego (2008, s. 279) to postacie historyczne, a nie same wydarzenia, częściej stanowią źródło narodowej tożsamości i dumy. Na tę zależność wpływają bowiem ich osiągnięcia w dziedzinie kultury, nauki, jak również podejmowane przez nie decyzje polityczne, a także działania na rzecz budowania silnego państwa i promowania pokoju. Taka wykładnia źródeł narodowej tożsamości ma istotne znaczenie w kontekście polityki historycznej

Prawa i Sprawiedliwości, która opiera się na afirmatywnej narracji historycznej, budującej dumę i silną tożsamość narodową. W związku z tym, w ramach analizy częstotliwości występowania różnych tematów w telewizji publicznej, szczególną uwagę poświęcono także postaciom związanym z narracją o poszczególnych wydarzeniach historycznych, co pozwoliło na głębsze zrozumienie sposobu kształtowania przez media publiczne pożądanej tożsamości narodowej.

W ramach niniejszej pracy przyjęto hipotezę, że w warunkach wyraźnej polityzacji mediów publicznych audycje emitowane przez Telewizję Polską mogą służyć jako instrument wdrażania polityki historycznej obowiązującej w danym okresie. Aby zweryfikować tę tezę, przeprowadzono analizę ramówki audycji o tematyce historycznej z perspektywy ich adekwatności do wytycznych polityki historycznej partii Prawo i Sprawiedliwość, uwzględniając w niej popularność poszczególnych okresów i tematów historycznych. W ten sposób badanie miało na celu nie tylko zrozumienie struktury programowej, ale także stanowiło materiał do oceny, w jakim stopniu wybrane narracje odpowiadają oficjalnym stanowiskom partii PiS.

Stosując kryteria określone w części metodologicznej, w ramach analizy formalnej w pierwszym okresie badawczym (12 listopada 2015 - 12 maja 2016) wyodrębniono łącznie 431 audycji o tematyce historycznej, natomiast w drugim (12 listopada 2019 - 12 maja 2020) – 735 (Tabela 15).

Tabela 15 Liczba audycji o tematyce historycznej w danych okresach badawczych

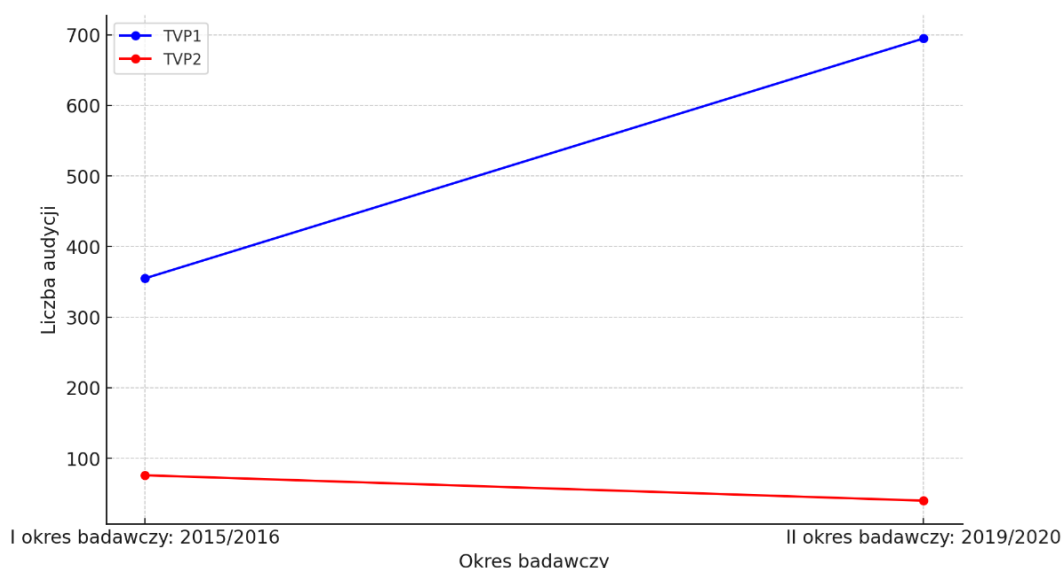
	TVP1	TVP2	Łącznie
I okres badawczy	355	76	431
II okres badawczy	695	40	735

Źródło: opracowanie własne.

Wyniki analizy formalnej umożliwiły odpowiedź na pierwsze pytanie badawcze postawione w ramach analizy ramówki, tj. P1: Czy, a jeżeli tak, to jak zmieniała się liczba i tematy audycji o tematyce historycznej emitowane w TVP1 i TVP2 w okresie rządów PiS? Czy liczba audycji o tematyce historycznej w TVP1 i TVP2 zwiększyła się, zmniejszyła czy pozostała bez zmian w okresie rządów Prawa i Sprawiedliwości?

W przypadku TVP1 obserwujemy znaczący wzrost liczby emisji audycji, który przekłada się na około 95.77 p.p. pomiędzy pierwszym a drugim okresem badawczym. Dla TVP2 liczba audycji zmniejszyła się o 36, co oznacza spadek o około 47.37 p.p. Biorąc pod uwagę tę statystykę, można podsumować, iż w okresie rządów PiS liczba audycji dla TVP1 znacząco wzrosła, podczas gdy dla TVP2 zauważalnie spadła (Wykres 2). Łączna liczba audycji wzrosła z 431 do 735, co stanowi wzrost o około 70.53 p.p. pomiędzy badanymi okresami.

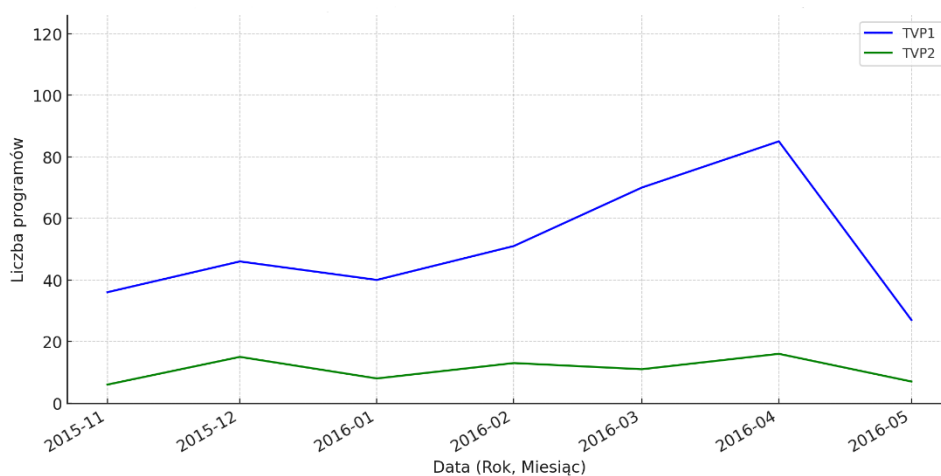
Wykres 2 Zmiana liczby audycji między badanymi okresami

Źródło: opracowanie własne.

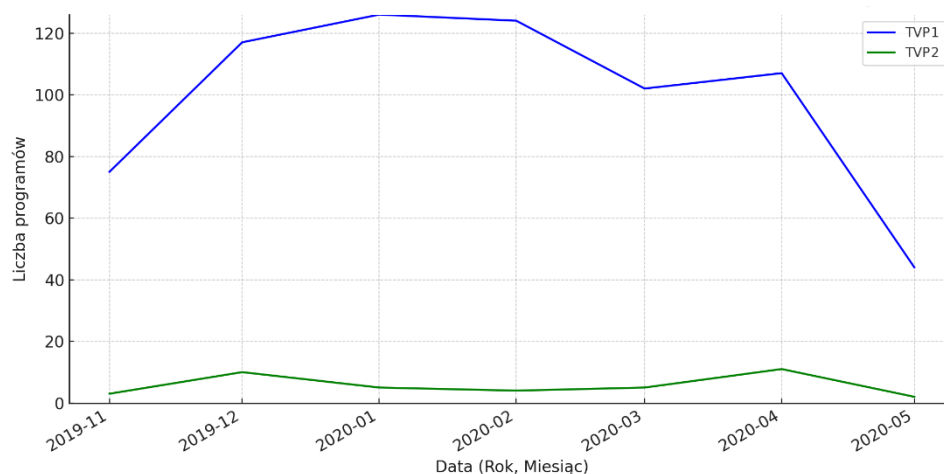
Analizując zmiany w liczbach emitowanych audycji, można zauważyć konsekwentną przewagę TVP1 pod względem liczby nadawanych programów w obu okresach, choć oba kanały wykazują zmienność w liczbie audycji, co może świadczyć o sezonowych lub specjalnych modyfikacjach ramówki. Znaczące tendencje w tym obszarze zidentyfikowano na podstawie danych zebranych w ujęciu miesięcznym (Wykres 3 i 4). Szczególnie istotne okazały się zmiany zauważalne w pierwszym badanym okresie, gdzie od stycznia 2016 roku zaobserwowano wyraźny wzrost liczby emisji programów historycznych w TVP1. Zjawisko to koreluje z objęciem stanowiska prezesa Telewizji Polskiej przez Jacka Kurskiego, co – zdaniem autorki – mogło umożliwić realizację polityki historycznej partii poprzez media publiczne.

Wykres 3 Zmiany w liczbie emitowanych audycji o tematyce historycznej w ujęciu miesięcznym – I z badanych okresów

Źródło: opracowanie własne.

Wykres 4 Zmiany w liczbie emitowanych audycji o tematyce historycznej w ujęciu miesięcznym - II z badanych okresów

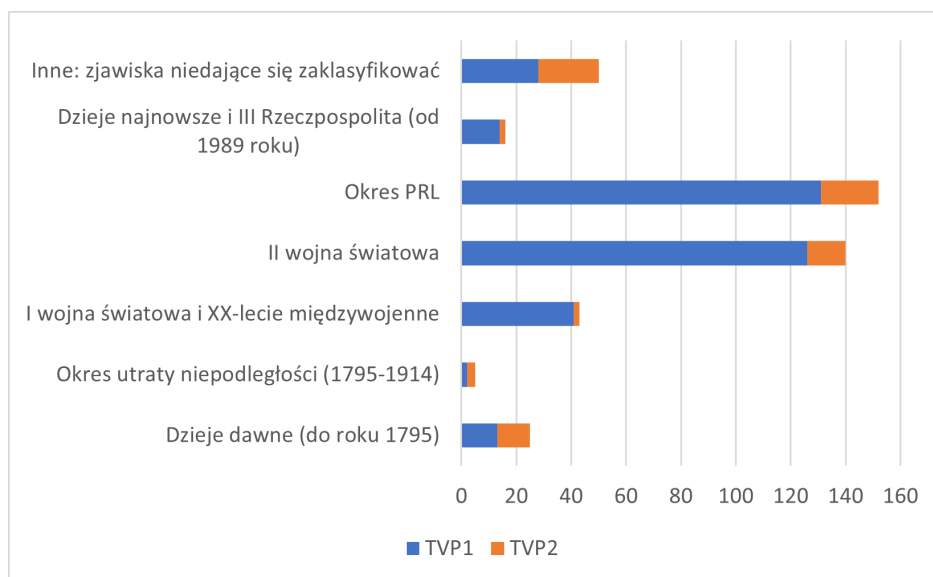

Źródło: opracowanie własne.

Odpowiedź na pytanie dotyczące zmian w czasie pozwoliło na wypracowanie wstępnych wniosków odnośnie zmian w ramówce TVP, jednak dla pełniejszego zrozumienia potencjalnego instrumentalnego wykorzystania audycji o tematyce historycznej konieczne było zbadanie, jakie okresy historyczne oraz tematy związane z historią Polski były najczęściej eksponowane w audycjach TVP1 i TVP2. W tym celu określono telewizyjną popularność okresów historycznych, w obrębie których wskazano najliczniejsze kategorie tematyczne oraz najczęściej występujące zagadnienia historyczne. Dla trafnego wyciągania wniosków dotyczących najpopularniejszych wątków, poza liczbą audycji w danym okresie, zsumowano także długość emitowanych audycji, co dostarczyło danych na temat czasu ekspozycji odbiorców na dane zagadnienia historyczne. Określenie telewizyjnej popularności danych okresów oraz poruszanych w ich obrębie zagadnień historycznych zostało wykorzystane do zweryfikowania kwestii, czy zawartość ramówki TVP1 i TVP2 zbieżna jest z narracją historyczną popularyzowaną przez PiS. W ramach przeprowadzonej analizy materiałów programowych dwóch kanałów telewizyjnych w dwóch odrębnych okresach badawczych ujawniła się zróżnicowana dystrybucja tematyczna audycji o charakterze historycznym.

Odpowiadając na drugie z postawionych pytań badawczych w pierwszym kroku zidentyfikowano najbardziej eksponowane okresy historyczne. W I z badanych okresów dominującą pozycję zajęły audycje dotyczące okresu PRL, na które przypadało 152 emisje, co stanowi 35% wszystkich wyemitowanych audycji w tym okresie (Wykres 5). Drugą najczęściej eksponowanym okresem historycznym była II wojna światowa ze 140 audycjami (32,5%), natomiast na trzecim miejscu znalazły się audycje niesklasyfikowane w żadnej z pozostałych kategorii, które wystąpiły 50 razy.

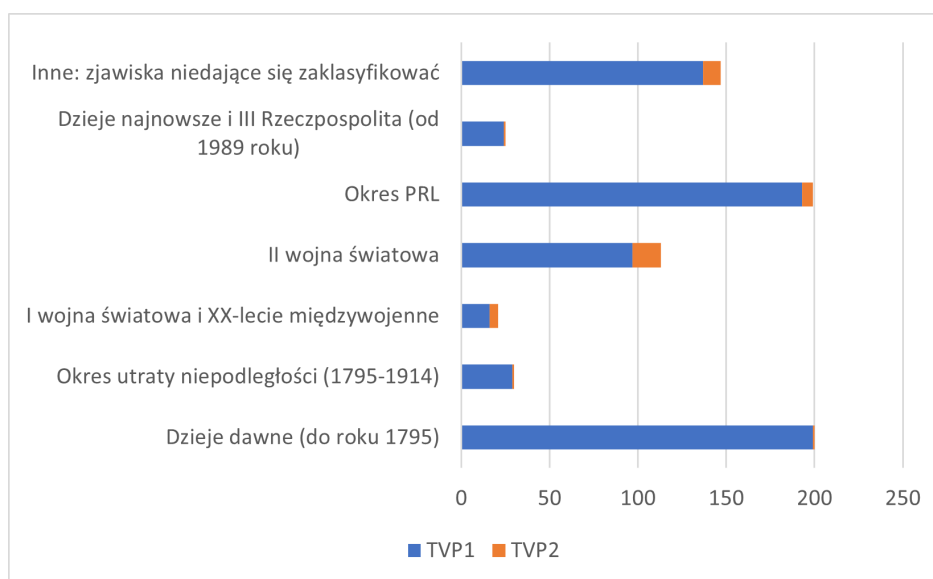
Wykres 5 Okresy historyczne – liczba audycji – I z badanych okresów

Źródło: opracowanie własne.

W drugim z badanych okresów najczęściej emitowane były audycje odnoszące się do dziejów dawnych, przed rokiem 1795, z wynikiem 200 emisji (Wykres 6). Niewiele mniej, bo 199 razy, widzowie mieli okazję śledzić treści związane z okresem PRL. Z kolei II wojna światowa była tematem 113 audycji.

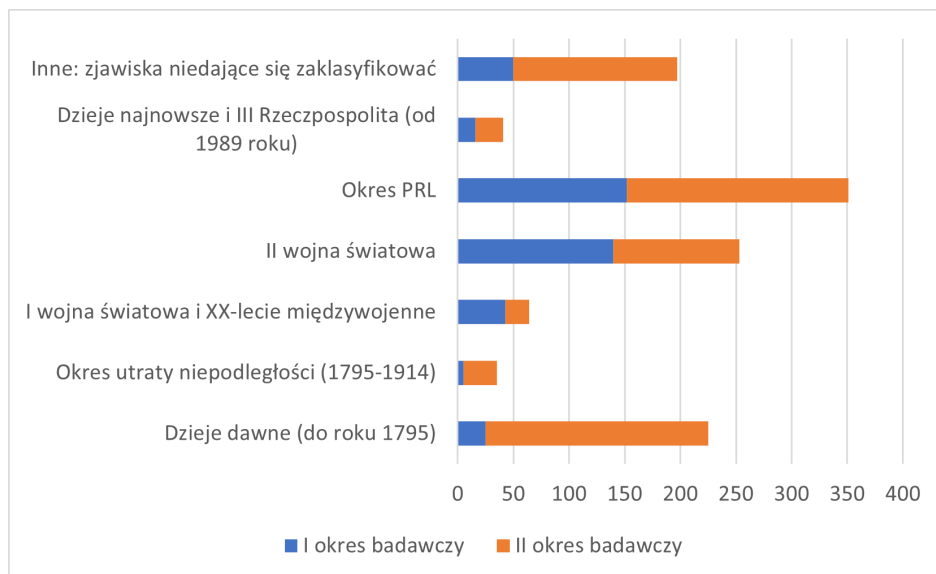
Wykres 6 Okresy historyczne – liczba audycji – II z badanych okresów

Źródło: opracowanie własne.

Analizując oba okresy łącznie, zauważalna jest przewaga tematów związanych z okresem PRL, które zgromadziły łącznie 351 emisji (Wykres 7). II wojna światowa była zaprezentowana w sumie w 253 audycjach, podczas gdy dzieje dawne stanowiły temat 225 z nich.

Wykres 7 Popularność okresów historycznych – suma liczba audycji w obu okresach badawczych

Źródło: opracowanie własne.

Obserwując zmianę zainteresowania tematami historycznymi w czasie, warto zwrócić uwagę na znaczący wzrost liczby audycji poświęconych najdawniejszym epokom historii w drugim z badanych okresów (wzrost o 700%), co może świadczyć o zmianie polityki programowej TVP co do treści o tematyce historycznej. Jak wskazano w podrozdziale dotyczącym polskiej polityki historycznej, konserwatywny model polityki PiS zakładał, iż utraconą częściowo tożsamość narodową można odzyskać między innymi dzięki powrotowi do tak zwanej historii „długiego trwania”, czyli tradycji nie tylko II, ale także I Rzeczypospolitej (Paczkowski, sine anno, s. 13). W kontekście ówczesnej tendencji polityzacji mediów publicznych nasilone medialne eksponowanie wybranych tematów historycznych może być interpretowane jako realizacja polityki historycznej PiS. Podobnie rzecz ma się ze wzrostem liczby audycji dotyczących okresu PRL, który można interpretować w kontekście deklaracji programowych PiS akcentujących potrzebę edukacji społeczeństwa w zakresie tej epoki.

W programie wyborczym z 2005 roku (Prawo i Sprawiedliwość, 2005, s. 18) partia zobowiązała się do „przywrócenia pamięci historycznej, pokazania, kto był kim oraz przypomnienia istoty komunizmu i PRL”. W kolejnych latach były one realizowane między innymi poprzez otwartą krytykę postępowania III Rzeczypospolitej w kontekście upamiętnienia dziedzictwa „Solidarności” i obalenia komunizmu (Prawo i Sprawiedliwość, 2019, s. 220). Partia ta uważa, że działania na rzecz upamiętniania tych wydarzeń były niewystarczające, co spowodowało, że rola „Solidarności” w obaleniu komunizmu nie jest odpowiednio rozpoznawana w świecie, a zasługi w tym zakresie częściej kojarzone są z upadkiem Muru Berlińskiego niż z polskimi działaniami. W konsekwencji, w ramach polityki przywracania pamięci historycznej partia postulowała, że państwo polskie powinno aktywnie przeciwdziałać tej sytuacji poprzez tworzenie instytucji, które będą skutecznie walczyć o pamięć i wizerunek „Solidarności” (Ibidem).

W związku z powyższym nacisk na tematykę dotyczącą tego okresu w mediach publicznych mógł stanowić część szerszej strategii dekomunizacji PiS, mającej na celu odtworzenie i umocnienie określonego obrazu epoki PRL w świadomości społecznej.

Ważne jest uwzględnienie, że powyższe wnioski odnoszą się do zmian w liczbie emitowanych audycji. Ze względu na ich zróżnicowaną długość – od 3 do 175 minut – ocena popularności poszczególnych epok historycznych w TVP1 i TVP2 powinna również uwzględniać łączny czas trwania tych programów, co przedstawiono w tabeli 16. Analiza łącznych danych z obu okresów badawczych dotyczących czasu trwania audycji poświęconych poszczególnym okresom historycznym ujawnia wyraźne tendencje w zakresie popularności tematycznej.

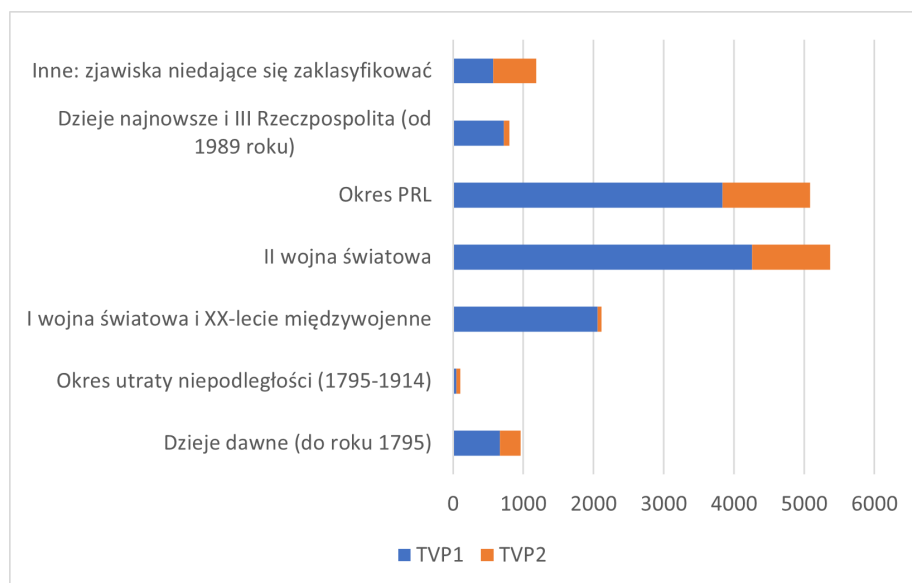
Tabela 16 Suma długości audycji dotyczących danego okresu historycznego (czas w minutach)

Czas w minutach	Suma I okres badawczy	TVP1	TVP2	Suma II okres badawczy	TVP1	TVP2	I i II okres łącznie
Okres historyczny							
Dzieje dawne (do roku 1795)	964	668	296	5297	5246	51	6261
Okres utraty niepodległości (1795-1914)	107	49	58	1491	1436	55	1598
I wojna światowa i XX-lecie międzywojenne	2113	2059	54	619	327	292	2732
II wojna światowa	5370	4259	1111	4332	3110	1222	9702
Okres PRL	5080	3835	1245	3926	3404	522	9006
Dzieje najnowsze i III Rzeczpospolita (od 1989 roku)	805	725	80	1274	1254	20	2079
Inne: zjawiska niedające się zaklasyfikować	1181	575	606	3577	3261	316	4758
Łącznie	15620	12170	3450	20516	18038	2478	36136

Źródło: opracowanie własne.

W pierwszym okresie badawczym największą ilość czasu antenowego poświęcono na omówienie II wojny światowej – 5370 minut (Wykres 8). Na drugim miejscu, pod względem czasu poświęconego na audycje, znajduje się okres PRL, z łączną sumą 5080 minut. Trzecią pozycję zajmuje okres I wojny światowej oraz dwudziestolecia międzywojennego, z łącznym czasem 2113 minut. Analizując te dane, można stwierdzić, że pierwszy z badanych okresów charakteryzował się zdecydowanym skupieniem na historii Polski XX wieku z szczególnym zwróceniem uwagi na konflikty wojenne oraz epokę komunizmu. Zaobserwowano istotne skupienie na wydarzeniach, które odegrały kluczową rolę w kształtowaniu współczesnej tożsamości narodowej oraz umożliwiły lepsze zrozumienie procesów historycznych mających znaczenie dla obecnej sytuacji politycznej i społecznej kraju, takich jak odzyskanie niepodległości oraz upadek systemu komunistycznego.

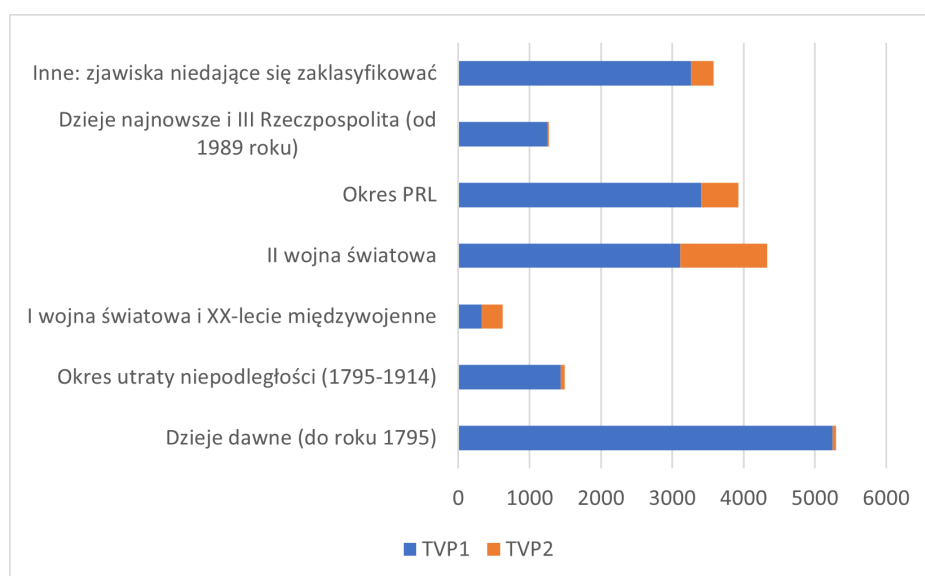
Wykres 8 Popularność okresów historycznych – suma czasu trwania audycji – I z badanych okresów (czas w minutach)

Źródło: opracowanie własne.

W II z badanych okresów najwięcej czasu antenowego poświęcono na audycje dotyczące dziejów dawnych Polski, co wskazuje na znaczne zaangażowanie mediów publicznych w eksplorację najstarszych warstw historii narodowej (łącznie 5297 minut) (Wykres 9). Warto zaznaczyć, iż w I badanym okresie dzieje dawne (do roku 1795) otrzymały 964 minuty czasu antenowego, co wskazuje na mniejsze, choć nadal istotne zainteresowanie mediów długą historią Polski. Ów wzrost jest zjawiskiem godnym uwagi, gdyż tak silne zainteresowanie odleglejszymi epokami może świadczyć o próbie pogłębienia narodowej świadomości historycznej oraz o potrzebie poszukiwania korzeni i ciągłości w kulturowym dziedzictwie Polski, co jest jednym z postulatów polityki historycznej PiS.

Wykres 9 Popularność okresów historycznych – suma czasu trwania audycji – II z badanych okresów (czas w minutach)

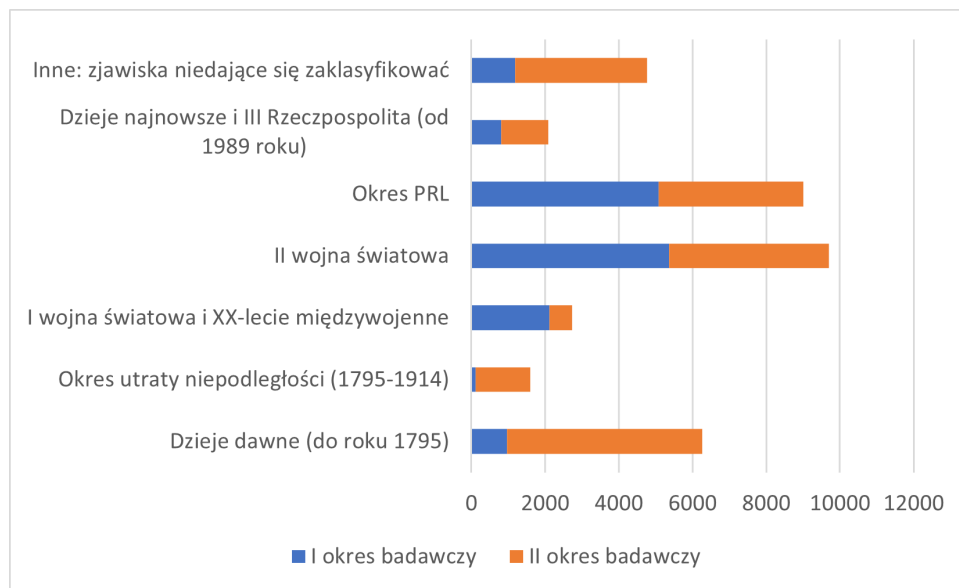

Źródło: opracowanie własne.

Drugi największy agregat czasu audycji poświęcony został II wojnie światowej (4332 minut). Względny spadek czasu poświęconego na II wojnę światową w porównaniu z dziejami dawnymi może być wynikiem ewolucji narracji historycznej, w której z jednej strony istnieje trwałe zainteresowanie tym konfliktem, a z drugiej – obserwujemy poszerzanie perspektywy na mniej eksponowane dotąd fragmenty przeszłości, jak na przykład pamięć miejsca klasyfikowana w badaniu jako wielowątkowe „zjawisko niedające się zaklasyfikować”. Analizując okres PRL, który otrzymał 3926 minut czasu antenowego, widzimy kontynuację trendu z pierwszego okresu badawczego, co wskazuje na nieprzerwane zainteresowanie mediów transformacjami ustrojowymi i ich długotrwałym wpływem na współczesne społeczeństwo polskie. W kontekście dziejów najnowszych i III Rzeczypospolitej obserwujemy względnie mniejsze, lecz istotne zainteresowanie, co może odzwierciedlać zarówno potrzebę analizy najnowszych przemian w Polsce, jak i złożoności współczesnych wydarzeń, które nie mieszczą się w tradycyjnych ramach kategorizacji historycznej.

Podsumowując dane dotyczące łącznej długości audycji w poszczególnych okresach historycznych, można stwierdzić, iż w analizowanym zbiorze II wojna światowa dominuje pod względem łącznej alokacji czasu antenowego, osiągając sumę 9702 minut (Tabela 16; Wykres 10). Wnikliwa ekspozycja tej epoki podkreśla jej znaczenie dla tożsamości i pamięci historycznej narodu polskiego. Okres PRL, przeniesiony na 9006 minut audycji, odzwierciedla z kolei zainteresowanie okresem transformacji i jego konsekwencjami dla struktur społeczno-politycznych. Zaskakująco na tym tle wypadają dzieje dawne, reprezentujące najdłuższy okres historyczny do roku 1795, zajmując trzecie miejsce z wynikiem 6261 minut, co wskazuje na znaczące zaangażowanie w badanie i popularyzację korzeni narodowych i państwowych.

Wykres 10 Popularność okresów historycznych – suma czasu trwania audycji w I i II okresie badawczym (czas w minutach)

Źródło: opracowanie własne.

Interpretując powyższe dane, warto pamiętać, iż w ramach identyfikacji strategii historycznej PiS wskazano, iż w promowanej przez partię narracji wyjątkowo eksponowane są momenty i postaci z trzech głównych epok: dziejów dawnych, okresu II wojny światowej oraz okresu rządów PRL. Wnioski te są oparte na dokonanej w pierwszym rozdziale szczegółowej eksploracji dokumentów partyjnych oraz analizie wypowiedzi publicznych członków PiS, co pozwoliło na zarysowanie ich historiograficznych priorytetów. W wyniku przeprowadzonej analizy częstości oraz czasu ekspozycji danych okresów historycznych ujawniono korelację między preferencjami programowymi telewizji publicznej a kierunkami polityki historycznej PiS, manifestującą się poprzez akcentowanie wskazanych okresów historycznych.

Odnalezienie owej zbieżności między epokami promowanymi przez media a polityką partii rządzącej stanowi istotny etap w badaniu, jednakże nie jest to wystarczające do wyczerpującego zweryfikowania hipotezy o zgodności ramówki telewizyjnej z założeniami polityki historycznej PiS. W tym kontekście dotychczasowe obserwacje wskazały na konieczność przeprowadzenia bardziej dogłębnej analizy. Następną fazą badania obejmowała zatem szczegółową analizę tematów prezentowanych w audycjach oraz metod ich prezentacji. Dokonano przeglądu, jakie konkretne wydarzenia historyczne są eksponowane, które postaci historyczne są wyróżniane, a w ostatnim kroku, za pośrednictwem których gatunków medialnych są przedstawiane w mediach publicznych.

Wyniki prezentowane w kolejnej części pracy obejmują analizę struktury tematycznej i formy przekazu realizowanej poprzez kategoryzację treści audycji, opartą na wcześniej zdefiniowanych kryteriach metodologicznych. Celem tego etapu było dokładne zbadanie, które aspekty historyczne są podkreślane w mediach publicznych oraz w jaki sposób są one komunikowane, co pozwoli na głębsze zrozumienie strategii medialnej w kontekście polityki

historycznej PiS. Analiza struktury tematycznej umożliwiła odpowiedź na drugie pytanie badawcze, tj. Jakie tematy (okresy historyczne, wydarzenia, postaci) związane z historią Polski były najbardziej eksponowane w audycjach o tematyce historycznej w TVP1 i TVP2 w okresie rządów Prawa i Sprawiedliwości w latach 2015-2023?

W tym kontekście każdy z okresów historycznych został przeanalizowany pod kątem dominujących w nim tematów (wydarzeń, postaci). Szczególną uwagę poświęcono takim zagadnieniom, jak: decyzje kluczowe dla historii Polski, działalność niepodległościowa, konflikty zbrojne, reperkusje polityczne i społeczne, a także aspektom życia kulturalnego i społecznego Polaków. Dodatkowo, kategoria „Inne: zjawiska niedające się zaklasyfikować” pozwoliła na ujęcie tematów, które nie mieszczą się w tradycyjnych ramach okresów historycznych i dotyczą wielowątkowych lub rozległych czasowo tematów.

Jak podkreślono w I rozdziale niniejszej pracy, polityka historyczna Prawa i Sprawiedliwości, zwłaszcza w kontekście promowania afirmatywnej wizji historii Polski, skupia się na podkreślaniu pozytywnych aspektów narodowej przeszłości oraz bohaterskich postaw i wydarzeń, które kształtowały tożsamość narodową. Strategia ta odrzuca tak zwaną pedagogikę wstydu, czyli tendencję do krytycznego przedstawiania historii narodu. Kształtując narrację, która promuje dumę narodową, podkreśla się momenty triumfu i bohaterstwa, jednocześnie minimalizując epizody kontrowersyjne lub trudne. Jest to część szerszej strategii partii mającej na celu wzmacnianie tożsamości narodowej i jedności w oparciu o wspólne dziedzictwo i wartości, takie jak: niepodległość, patriotyzm, antykomunizm i walka o wolność oraz wartości chrześcijańskie.

Narracja PiS dotycząca dziejów dawnych eksponuje chrześcijańską tożsamość, silne państwo oraz wartości, takie jak patriotyzm, niezłomność i wierność tradycji (Vide: rozdział I niniejszej pracy, s. 84). Zgodnie z założeniami historii afirmatywnej okres dziejów dawnych jest ukazywany jako czas, kiedy Polska była silnym, niezależnym i wpływowym państwem w Europie (Polak, Ruman, 2006, s. 16).

W narracji PiS dotyczącej dziejów dawnych szczególne miejsce zajmują Mieszko I jako pierwszy władca Polski, który przyjął chrzest i wprowadził Polskę do kręgu cywilizacji zachodniej, oraz Bolesław Chrobry jako pierwszy król Polski uznawany za twórcę silnej państwowości. Kolejne kluczowe postaci to: Kazimierz Wielki, który stworzył nowoczesne państwo, oraz Jadwiga Andegaweńska – święta i królowa Polski, symbol politycznej mądrości, wiary oraz istotnej roli kobiet w średniowiecznej Polsce (Prawo i Sprawiedliwość, 2019, s. 62). Władysław Jagiełło, który zainicjował unię polsko-litewską, jest ukazany jako władca cementujący potęgę Polski i chrześcijaństwa w regionie.

Odpowiadając na pytanie dotyczące zbieżności treści promowanych przez telewizję publiczną z założeniami polityki historycznej PiS, audycje o tematyce historycznej zakwalifikowane do etapu merytorycznego zostały przydzielone do określonych kategorii tematycznych. W przypadku dziejów dawnych wyodrębniono pięć kategorii tematycznych zdefiniowanych na podstawie wyników badania pilotażowego, dotychczasowych badań nad propagowaną i potoczną pamięcią zbiorową Polaków, a także zagadnień akcentowanych w polityce historycznej partii Prawo i Sprawiedliwość (Tabela 17).

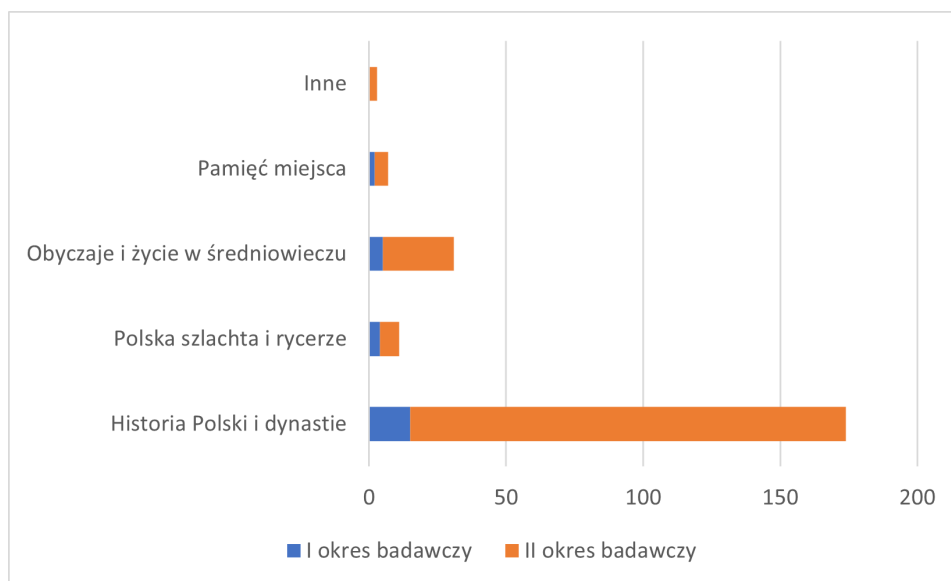
Tabela 17 Operacjonalizacja kategorii tematycznych w okresie dziejów dawnych

Okres historyczny	Operacjonalizacja kategorii tematycznej
Dzieje dawne (do roku 1795)	Historia Polski i dynastie: Audycje w tej kategorii powinny koncentrować się na przedstawianiu ważnych wydarzeń z historii Polski, od początków państwowości aż do roku 1795. Powinny zawierać informacje o ważnych bitwach, reformach, ważnych momentach w historii kraju, a także o panujących dynastiach, takich jak Piastowie czy Jagiellonowie. Audycje mogą przedstawiać zarówno ogólną historię Polski, jak i <u>szczegółowe epizody czy anegdoty z życia poszczególnych monarchów.</u>
	Polska szlachta i rycerze: Ta kategoria obejmuje audycje skupiające się na kulturze, obyczajach, życiu codziennym oraz znaczeniu polskiej szlachty i rycerstwa w średniowieczu i później. Powinny one przedstawiać aspekty takie jak: struktura społeczna szlachty, jej rola w życiu politycznym, tradycje rycerskie, turnieje, a także codzienne życie w dawnych zamkach i dworach.
	Obyczaje i życie w średniowieczu: Audycje w tej kategorii powinny skupiać się na prezentowaniu codziennego życia ludzi w średniowiecznej Polsce. Przedstawiają ich codzienne zajęcia, obyczaje, ubiór, kulturę, a także sposoby spędzania wolnego czasu.
	Pamięć miejsca: W tej kategorii audycje powinny koncentrować się na miejscach o szczególnym znaczeniu historycznym dla Polski. Mogą to być audycje o znanych zamkach, miastach, miejscach bitew czy innych lokalizacjach ważnych z punktu widzenia historii Polski. Ważne, aby programy te łączyły opis historyczny z prezentacją współczesnego wyglądu tych miejsc.
	Inne: Ta kategoria obejmuje audycje, które dotyczą historii Polski do roku 1795, ale nie mieszczą się w powyższych kategoriach. Mogą to być programy o specyficznych wydarzeniach, postaciach czy zjawiskach historycznych, które są ważne dla zrozumienia historii Polski, ale nie są łatwe do przyporządkowania do innych kategorii.

Zródło: opracowanie własne.

Każda z wyodrębnionych kategorii tematycznych odnotowała wzrost liczby emitowanych audycji w drugim okresie badawczym w porównaniu do pierwszego (Wykres 11).

Wykres 11 Liczba audycji z podziałem na kategorie tematyczne – dzieje dawne

Źródło: opracowanie własne.

Zarówno w pierwszym, jak i w drugim okresie badawczym dominuje kategoria: „Historia Polski i dynastie”. W I z badanych okresów w owej kategorii najczęściej poruszonym zagadnieniem był chrzest Polski i związane z nim wątki, takie jak chrystianizacja i początki państwa polskiego, kraj Polan czy koronacja Bolesława Chrobrego (73% wszystkich audycji z dziejów dawnych). Szukając powodu dominacji tego tematu, warto mieć na uwadze ówczesny kontekst społeczno-polityczny oraz fakt, iż w I z badanych okresów, który obejmował kwiecień 2016 roku, obchodzono 1050-lecie chrztu Polski.

Warto przypomnieć, że w kontekście polityki historycznej obchody rocznicowe, jako narzędzie, często pełnią istotną funkcję symboliczną w procesie konstruowania i afirmowania narodowej tożsamości (Chwedoruk, 2018, s. 278-293). Rocznice te oferują możliwość retrospektywnego spojrzenia na kluczowe momenty w historii narodu, co może być wykorzystane do celów politycznych i ideologicznych. W związku z tym rocznica chrztu Polski, obchodzona w 2016 roku, mogła stanowić strategiczny element w narracji historycznej propagowanej przez media publiczne i partię Prawo i Sprawiedliwość. Taka okazja do przypomnienia i celebracji chrześcijańskich korzeni narodowych mogła być wykorzystana do umocnienia określonej wizji tożsamości narodowej, zgodnej z ideologią lub politycznymi celami tych instytucji. W ramach tego podejścia obchodzona wówczas rocznica chrztu może być interpretowana jako punkt odniesienia do promowania określonego wizerunku Polski, zakorzenionego w chrześcijańskim dziedzictwie. Taka strategia jest zgodna z obserwowaną tendencją do wykorzystywania rocznic historycznych jako narzędzi w polityce historycznej, mających na celu nie tylko upamiętnienie przeszłości, ale również formowanie współczesnej tożsamości narodowej i społecznej świadomości (Schwartz, 1992). Wykorzystanie rocznicy chrztu w 2016 roku przez media publiczne i PiS mogło więc służyć nie tylko celom celebracyjnym, ale również strategicznemu ukształtowaniu narracji historycznej,

która wspierała polityczne i ideologiczne cele tych podmiotów, co potwierdza dokonana analiza ramówki.

Argumentem potwierdzającym powyższy wniosek jest fakt, iż dokonana analiza opisów audycji wskazuje na to, że chrzest Polski, obserwowany w kontekście jego 1050. rocznicy, był prezentowany głównie jako wydarzenie o znaczącej roli religijnej (90% audycji), a zarazem jako punkt zwrotny w historii i konfiguracji politycznej Polski. Aspekt religijny tego wydarzenia w mediach był akcentowany między innymi poprzez wybór narratorów przybliżających okoliczności zawarcia chrztu, takich jak dominikanin ojciec Jan Góra czy bohaterowie religijnego programu *Ziarno* (2016); odwiedzin miejsc o religijnym znaczeniu, jak Ostrów Lednicki i Jezioro Lednickie czy Gniezno i katedra gnieźnieńska; oraz poprzez opowieści o postaciach religijnych, takich jak święty Wojciech. Jednakże, oprócz wymiaru duchowego, chrzest ten był również przedstawiany jako katalizator zmian społecznych i politycznych, inicjując transformację i ewolucję państwa polskiego. Analizowane audycje obejmowały także interpretacje historyczne i polityczne, jak w przypadku badań amerykańskiego historyka Philipa Steele'a, który w filmie dokumentalnym *Mesco dux baptizatur, czyli Księżę Mieszko ochrzczony* (2016) analizował motywy stojące za decyzją Mieszka I o przyjęciu chrztu, uwypuklając bardziej motywy wiary w kontrze do politycznych kalkulacji. Taka interpretacja tematu ponownie wskazuje na istotną rolę, jaką religia odegrała w kształtowaniu politycznym państwa. W kontekście chrztu najwięcej razy wyemitowano dokument *Polska 1050* (2016), w którym wyraźnie wskazuje się na długą drogę chrystianizacji państwa pierwszych Piastów, prezentując historyczne zmiany, jakie nastąpiły po przyjęciu chrześcijaństwa. W opisie audycji podkreślono, iż od momentu przyjęcia chrztu, Kościół stał się jednym z najważniejszych fundamentów państwa polskiego, odgrywając znaczącą rolę w kształtowaniu zarówno sfery duchowej, jak i struktur politycznych oraz społecznych kraju.

Podkreślenie przez PiS duchowego aspektu chrztu Polski, zgodnie ze słowami Jana Pawła II, który wskazał na chrzest jako na moment, w którym Polska na zawsze związała się z Chrystusem, stanowi dla partii punkt odniesienia dla współczesnych wartości i idei mających kształtować polską politykę i społeczeństwo (Szułdrzyński, 2019). Michał Szułdrzyński (Ibidem) zwraca uwagę na proces, w którym wydarzenia historyczne i ich duchowe znaczenie są adaptowane do celów politycznych, a ich pierwotne, głęboko duchowe i kulturowe wymiary, transformowane w narzędzia służące współczesnym celom politycznym. Taki charakter działań może mieć na celu umocnienie określonej narracji narodowej, która jest zgodna z ideologią i celami politycznymi partii czy ruchów politycznych, w tym przypadku Prawa i Sprawiedliwości. Przekształcenie tej duchowej jedności i historycznego wydarzenia w fakt polityczny wskazuje na zamiar PiS do wykorzystania rocznicy chrztu jako narzędzia w budowaniu współczesnej narracji narodowej, która podkreśla trwałe korzenie chrześcijańskie Polski oraz jej historyczną tożsamość. Dla PiS upamiętnienie chrztu Polski

stanowiło okazję do umocnienia narodowego dziedzictwa i wspierania idei kontynuacji historycznej, co jest kluczowe w kontekście promowanej polityki historycznej i kulturowej.

W II z badanych okresów audycje dotyczące historii Polski i dynastii ponownie stanowiły dominującą kategorię (79% wszystkich audycji z okresu dziejów dawnych), jednak nie chrzest Polski, a dzieje dynastii Andegawenów i Jagiellonów (2. połowa XIV w.), były najczęściej poruszonym zagadnieniem. Widoczny w drugim okresie badań gwałtowny wzrost liczby audycji w tej kategorii został spowodowany emisją telenoweli *Korona królów* (2019) (157 audycji), która zadebiutowała na antenie TVP1 w 2018 roku (Wykres 11).

Produkcja Telewizji Polskiej skupia się na dziejach dynastii Piastów, Andegawenów oraz Jagiellonów w XIV i XV wieku (TVP VOD, 2017, 2023). Serial opisuje przełomowy okres w historii Polski po śmierci Kazimierza Wielkiego, ostatniego Piasta, gdy Polska weszła pod rządy Ludwika Węgierskiego i Andegawenów, a następnie Jagiellonów. Kazimierz Wielki jest przedstawiony jako twórca nowoczesnego państwa, a Władysław Jagiełło jako inicjator unii polsko-litewskiej przez małżeństwo z Jadwigą, co stworzyło fundamenty Rzeczypospolitej Obojga Narodów. Jadwiga Andegaweńska jest ukazana jako symbol mądrości, wiary i politycznego wpływu kobiet w średniowiecznej Polsce. Jest promowana jako wzór do naśladowania, podkreślając istotną rolę kobiet w historii Polski zgodnie z wizją PiS (Prawo i Sprawiedliwość, 2019, s. 62).

Serial podkreśla również wartości chrześcijańskie i patriotyczne. Chrzest Polski jest przedstawiany jako fundament polskiej tożsamości, a unia polsko-litewska jest ukazywana jako symbol potęgi i wpływu Polski w Europie. Serial kładzie także nacisk na wizję Polski jako silnego, zjednoczonego i niezależnego państwa, odzwierciedlając założenia polityki historycznej PiS.

Telenowela historyczna *Korona królów* (2019) była najczęściej emitowaną audycją w badanym okresie, a poprzez połączenie dramaturgii z odwzorowaniem historycznym oferuje widzom zarówno rozrywkę, jak i wgląd w skomplikowane procesy polityczne, społeczne i kulturowe, które kształtowały historię Polski i Litwy w późnym średniowieczu. Serial cieszył się ogromną popularnością. Zgodnie z informacjami udostępnionymi przez Telewizję Polską portalowi Wirtualnemedi.pl pierwsze dwa odcinki, które zostały wyemitowane w pierwszy dzień Nowego Roku, zgromadziły przed telewizorami 4,2 mln widzów (Kurdupski, 2018b; Mrozek, 2018)⁵⁰.

Oceniając *Koronę królów* jako nośnik pamięci zbiorowej, należy jednak zaznaczyć, iż produkcja TVP spotkała się z mieszanymi reakcjami opinii publicznej – od krytyki dotyczącej jej jakości artystycznej i historycznej wierności, po pochwały za próbę popularyzacji historii Polski (Jędrzejczak, 2018; Kuisz, Mrzygłód, 2018; Mrozek, 2018). Uczestnicy dyskusji stawiali pytania

⁵⁰ Przedstawione dane oparte są na pomiarach przeprowadzonych wśród użytkowników Netii. Natomiast według danych z oficjalnych pomiarów *Nielsen Audience Measurement*, te same odcinki obejrzało 3,71 mln osób (Kurdupski, 2018b).

o rolę, jaką państwo może odgrywać w kulturze i edukacji, oraz o granice, w jakich powinno ono wpływać na narrację historyczną, wyrażając tym samym obawy, że rzeczona produkcja może służyć bardziej politycznym celom niż pełnić rolę edukacyjną i promować zróżnicowaną narrację historyczną (Ibidem). Ilona Łepkowska, znana z pracy nad popularnymi polskimi telenowelami, dodała do *Korony królów* elementy charakterystyczne dla tego gatunku, co mogło przyczynić się do niejednoznacznego odbioru. Ostatecznie serial ten wzbudził dyskusję nie tylko o jakości produkcji telewizyjnych, ale także o sposobie, w jaki historia Polski jest prezentowana w mediach publicznych. W jej toku ówczesny prezes TVP, Jacek Kurski, podkreślał znaczenie produkcji, określając ją jako misję publicznego nadawcy i wizję projektu rozciągniętego na kilkanaście lat (Kurdupski, 2018). Wskazywał także na wyzwania nie tylko kulturowe, ale przede wszystkim edukacyjne stojące przed twórcami serialu. Określając *Koronę królów* jako „pierwszą wielką produkcję TVP od 30 lat”, wyraźnie stawiał wysokie oczekiwania, co do jakości i znaczenia tego serialu dla polskiej kultury i historii (Ratajczak, 2018). Długofalowy charakter projektu miał gwarantować mu trwałe miejsce w kulturze telewizyjnej Polski⁵¹.

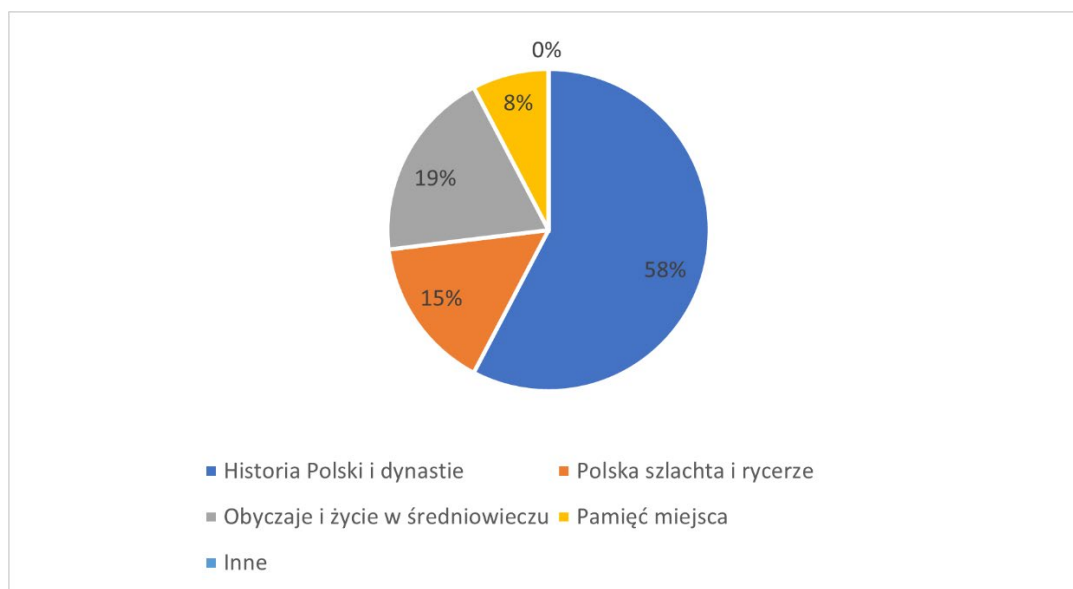
Oceniając sposób przekazywania wiedzy o przeszłości kraju warto jednak zaznaczyć, iż serial ten, w formie telenoweli, przedstawia wydarzenia historyczne, prezentując je w sposób dostosowany do tego gatunku telewizyjnego, zatem edukacyjne aspekty historyczne celowo łączy z dramatyzacją (Ambon, 2018, s. 169). Zdaniem Kurskiego, w dobie spadku czytelnictwa i uproszczonego postrzegania historii, format telenoweli historycznej był uznawany za najskuteczniejszy sposób na dotarcie do szerokiej publiczności i wprowadzenie widzów w świat polskiej historii (jk, 2017). *Korona królów* miała więc stanowić nie tylko rozrywkę, ale także element edukacyjny i kulturotwórczy, mający na celu wzmocnienie narodowej tożsamości i wiedzy historycznej. Przez to, że jest to telenowela, nacisk kładziony jest na dramatyczne i emocjonalne aspekty życia monarchów i ich otoczenia, co ma na celu przyciągnięcie szerszej publiczności i zainteresowanie historią Polski (Ambon, 2018, s. 168).

Druga najliczniejsza kategoria tematyczna w dziejach dawnych, w obu badanych okresach, dotyczy „Obyczajów i życia w średniowieczu” (Wykres 11). Co istotne, kategoria ta również wykazuje wzrost liczby audycji w II okresie, ale nie tak znaczący jak w przypadku „Historii Polski i dynastii”. W pierwszym z badanych okresów program *Podróże z historią* (2015) emitowany na

⁵¹ W 2020 roku serial został zakończony, lecz w 2023 roku wznowiono jego emisję, tym razem pod zmienionym tytułem *Korona królów. Jagiellonowie* (Kurdupski, 2023). Zgodnie z raportem opublikowanym przez portal Wirtualnemedi.pl, średnia widownia nowego serialu w okresie od 2 stycznia do 12 kwietnia 2023 roku, kiedy emitowano premierowe odcinki, osiągnęła poziom 1,24 miliona widzów (Ibidem). Jest to wzrost o 250 tysięcy widzów w porównaniu do czwartego sezonu poprzedniej serii *Korony królów*, który był emitowany jesienią 2020 roku i przyciągał średnio 993 tysiące widzów. Takie dane wskazują na zwiększone zainteresowanie kontynuacją serii, co może być interpretowane jako pozytywna recepcja treści serialu oraz efektywność strategii marketingowej stacji. Rynkowy udział TVP1 dla serialu *Korona królów. Jagiellonowie* wyniósł 9,28% wśród wszystkich widzów, 4,05% w grupie komercyjnej w wieku 16-49 lat oraz 6,07% w grupie wiekowej 16-59 lat (Ibidem). Dane te podkreślają pozycję serialu na rynku telewizyjnym oraz jego zdolność do przyciągania różnych segmentów widowni.

TVP2 przybliżał widzom codzienność średniowiecza. Radosław Kotarski, popularny twórca internetowy, omawiał w nim różne aspekty życia w średniowieczu, takie jak mieszkalnictwo, obyczaje Słowian, staropolskie gospodarstwo wiejskie czy średniowieczną żeglugę. Audycje te stanowiły 19% wszystkich tematów poruszanych w ramach okresu dziejów dawnych (Wykres 12).

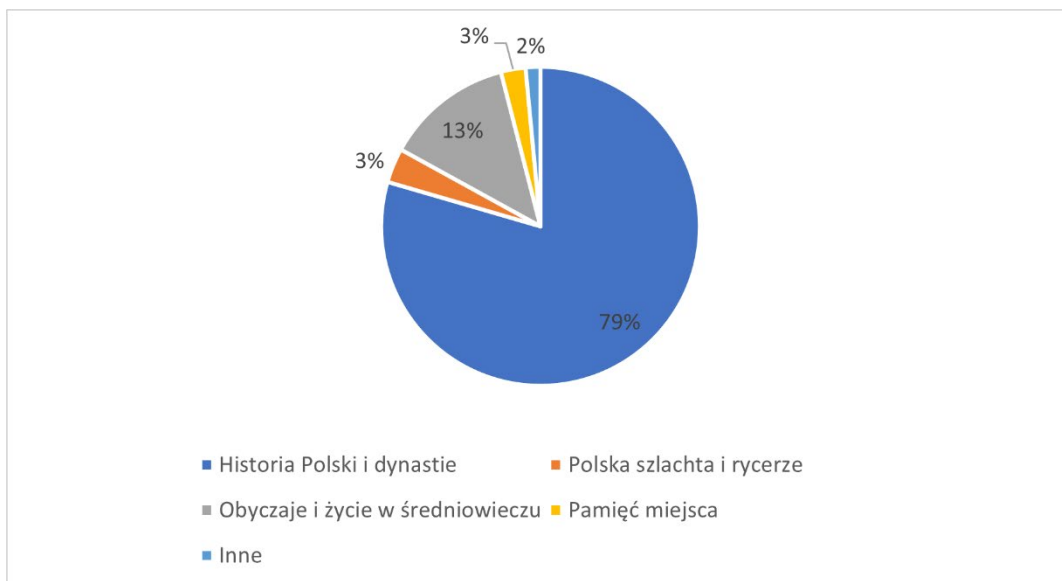
Wykres 12 Udział danych kategorii tematycznych - dzieje dawne – I z badanych okresów

Źródło: opracowanie własne.

W drugim z badanych okresów badawczych wzrost liczby audycji dotyczących „Obyczajów i życia w średniowieczu” był spowodowany emisją serii *Korona królów – taka historia...* (2018), towarzyszącej telenoweli *Korona królów*. Seria ta miała za zadanie pogłębić kontekst historyczny serialu, analizując realia społeczne, polityczne i kulturowe epoki. Choć wzrost liczby audycji w tej kategorii był zauważalny, „Obyczaje i życie w średniowieczu” stanowiły 13% wszystkich audycji z okresu dziejów dawnych. (Wykres 13).

Wykres 13 Udział danych kategorii tematycznych – dzieje dawne – II z badanych okresów

Źródło: opracowanie własne.

Analizując zgodność tematyczną audycji o największej ekspozycji w wybranych okresach badawczych z polityką historyczną PiS, można zauważyć, że zarówno w *Koronie królów – taka historia...* oraz *Podróżach z historią* prezentowane są aspekty życia codziennego w średniowieczu, często akcentujące chrześcijańskie tradycje oraz religijną tożsamość społeczeństwa, co jest zgodne z polityką historyczną PiS. Dodatkowo, seria *Korona królów – taka historia...* w kontekście narracji serialu podkreśla znaczenie dynastycznych sojuszy oraz roli Polski jako silnego państwa w Europie. Audycje te przedstawiają także średniowiecze jako okres, w którym Polska dążyła do umocnienia swojej pozycji poprzez współpracę z Litwą oraz rozwój gospodarczy. W ten sposób audycje dotyczące „Obyczajów i życia w średniowieczu” w obu badanych okresach wpisują się w linię programową polityki historycznej PiS. Prezentują średniowiecze jako czas pełen wartości patriotycznych, chrześcijańskich oraz jedności narodowej, co jest zgodne z narracją promowaną przez partię.

Prawo i Sprawiedliwość w swoich programach akcentuje także istotność polskiego republikanizmu, wolności oraz równości, które, zdaniem partii, znalazły wyraz w „szlacheckiej demokracji” Rzeczypospolitej (Prawo i Sprawiedliwość, 2019, s. 13). Stąd w polityce historycznej partii szlachta i rycerze zajmują istotne miejsce, symbolizując wartości chrześcijańskie, patriotyzm oraz silną państwowość. Analiza audycji telewizyjnych emitowanych w ramach okresu dziejów dawnych wykazała, że tematyka „Polskiej szlachty i rycerzy” stanowiła trzecią najliczniejszą grupę tematyczną w obu analizowanych okresach, obejmując 15% wszystkich audycji w pierwszym okresie i 3% w drugim (Wykres 12-13). Mimo spadku procentowego, w drugim z badanych okresów odnotowano 75-procentowy wzrost liczby audycji na ten temat w porównaniu do pierwszego okresu (Wykres 11). Uwzględnione w badanym okresie audycje, takie jak *Podróże z historią* czy *Korona królów – taka historia...* prezentowały polską szlachtę i rycerzy jako

obrońców wartości chrześcijańskich, wolności narodowej oraz tradycji Rzeczypospolitej Obojga Narodów. Narracja ta podkreśla potęgę i wpływ Polski w Europie, wpisując się w linię polityki historycznej PiS, która eksponuje znaczenie patriotyzmu, chrześcijaństwa oraz wierności tradycji narodowej. Zwiększoną promocję postaci i zdarzeń powiązanych z polską elitą oraz szlachtą w mediach publicznych można więc odbierać jako świadome dążenie do realizacji nowej polityki historycznej nawiązującej do republikańskich tradycji i demokracji szlacheckiej, co ma na celu podkreślenie trwałości tych wartości w świadomości współczesnej Polski. Tę tendencję można interpretować jako część szeroko zakrojonej strategii Prawa i Sprawiedliwości zmierzającej do wzmacniania narodowej tożsamości poprzez pryzmat historii długiego trwania.

Pozostałe kategorie tematyczne, takie jak „Pamięć miejsca” oraz „Inne”, pozostają marginalne w obu badanych okresach (Wykres 11-13). W przypadku „Pamięci miejsca” w pierwszym okresie uwaga była poświęcona średniowiecznej Twierdzy Wisłoujście i Ostrowowi Lednickiemu, podczas gdy w drugim 60% audycji w tej kategorii dotyczyło historii kopalni soli w Wieliczce. W kategorii „Inne” w drugim z badanych okresów znalazł się dokument przybliżający wkład Polaków w kształtowanie amerykańskich wartości demokratycznych i wieloetniczności, w szczególności na przykładzie miasta Jamestown⁵². Odnosząc tę obserwację do założeń polityki historycznej należy zaznaczyć, że Prawo i Sprawiedliwość w swojej polityce kładzie szczególny nacisk na rolę Polonii i Polaków mieszkających poza granicami kraju, przypisując im istotną funkcję w procesie budowania i wzmacniania wspólnoty narodowej (Prawo i Sprawiedliwość, 2019, s. 223). Z perspektywy tej partii Polonia nie jest tylko społecznością poza granicami państwa, lecz aktywnym uczestnikiem w kształtowaniu tożsamości narodowej, pielęgnacji pamięci historycznej i promocji polskich interesów na świecie. Promocja aktywności i zaangażowania Polonii, zgodnie ze strategią PiS, ma się przyczynić do wzmacniania pozytywnego obrazu Polski na arenie międzynarodowej.

Narracja PiS i programy telewizji publicznej wykazują silną korelację w kilku kluczowych aspektach. Przede wszystkim w kwestii eksponowania wartości chrześcijańskich jako fundamentu tożsamości narodowej, co jest widoczne w licznych audycjach dotyczących chrztu Polski. Wydarzenie to, obchodzone szczególnie intensywnie podczas 1050-lecia chrztu, jest prezentowane jako kluczowy moment w kształtowaniu polskiej państwowości i duchowości, co znajduje odzwierciedlenie w takich programach, jak *Polska 1050 czy Mesco dux baptizatur*.

Ścisła korelacja historycznej narracji PiS z audycjami telewizyjnymi uwidocznia się także w prezentowaniu dziejów Rzeczypospolitej Obojga Narodów jako wzoru federacyjnego państwa, symbolu tolerancji religijnej i wolności. Takie programy, jak *Korona królów* oraz *Korona królów*

⁵² Film polsko-amerykańskiej produkcji, *Bohaterowie z Jamestown* (2017), opisuje historię udziału Polaków we wczesnych etapach kolonizacji Ameryki Północnej, ze szczególnym naciskiem na ich rolę w Jamestown, pierwszej trwałej angielskiej osadzie na kontynencie amerykańskim (źródło: dane EPG).

– *taka historia...* promują postacie historyczne znacząco cementujące potęgę Polski i chrześcijaństwa w regionie. Narracja ta jest zgodna z polityką PiS, która podkreśla znaczenie polskiego wkładu w cywilizację zachodnią.

Kolejnym istotnym aspektem zacieśniania narracji historycznej PiS z tematyką programową jest eksponowanie tradycji szlacheckiej demokracji, wolności i równości, co znajduje odzwierciedlenie w audycjach telewizyjnych poświęconych polskiej szlachcie i rycerstwu. Takie audycje, jak *Podróże z historią* czy *Korona królów – taka historia...* podkreślają rolę szlachty jako obrońców wartości chrześcijańskich i narodowych, jednocześnie promując patriotyzm i tradycje republikańskie Rzeczypospolitej Obojga Narodów.

Historia Polski i dynastie ze szczególnym uwzględnieniem Kazimierza Wielkiego, Jadwigi Andegaweńskiej czy Władysława Jagiełły to kolejna tematyka mocno wybrzmiewająca w narracji historycznej PiS z przełożeniem na realizację w audycjach telewizyjnych. Wymienione wyżej audycje, takie jak *Korona królów*, podkreślają wkład poszczególnych władców w budowę silnej, chrześcijańskiej Polski, zgodnie z polityką historyczną PiS, która stawia na patriotyzm i mądrość polityczną dawnych władców.

Analiza pierwszego okresu historycznego potwierdza, że telewizja publiczna konsekwentnie wspiera w swoich audycjach narrację historyczną PiS dotyczącą dziejów dawnych, pełniąc rolę instrumentu w realizacji polityki historycznej tej partii. Programy emitowane przez TVP podkreślają chrześcijańskie wartości jako fundament tożsamości narodowej, promują wizję silnego, federacyjnego państwa oraz eksponują szlachecką demokrację i patriotyzm. W ten sposób telewizja publiczna wzmacnia narodową tożsamość i konsoliduje pamięć o kluczowych postaciach i wydarzeniach w polskiej historii, zgodnie z założeniami polityki historycznej PiS.

Przechodząc do dalszej analizy, jak wykazano w pierwszym rozdziale, polityka historyczna PiS dotycząca okresu utraty niepodległości (1795-1918) koncentruje się na budowaniu silnej tożsamości narodowej poprzez podkreślanie wybranych postaci, symboli i wydarzeń historycznych odwołujących się do konserwatywno-nacjonalistycznych wartości, promując wizję Polski jako kraju, który stawiał czoła zaborcom w heroicznej walce o niepodległość. Powstania listopadowe i styczniowe oraz ich uczestnicy są prezentowane jako symbole niezłomnej walki Polaków o wolność, a Józef Piłsudski, twórca Legionów Polskich, jest ukazywany jako kluczowa postać jednocząca naród w dążeniu do odzyskania suwerenności (Prawo i Sprawiedliwość, 2023, s. 233). W tej narracji istotną rolę odgrywa również Roman Dmowski, lider Narodowej Demokracji, który reprezentował polskie interesy podczas konferencji pokojowej w Wersalu oraz Ignacy Jan Paderewski (Ibidem, s. 123). Zgodnie z narracją PiS, Kościół katolicki, będący siłą kształtującą tożsamość narodową w okresie zaborów, odegrał kluczową rolę w pielęgnowaniu polskości i tradycji, będąc jednocześnie instytucją sprzeciwiającą się rusyfikacji i germanizacji. Ponadto PiS

podkreśla, że w okresie zaborów również kultura polska, poprzez literaturę, sztukę i muzykę, była kluczowym elementem w zachowaniu narodowej tożsamości i jedności. Dzieła wielkich polskich twórców, takich jak Adam Mickiewicz, Fryderyk Chopin czy Henryk Sienkiewicz, nie tylko podtrzymywały ducha narodowego, ale również inspirowały do oporu wobec zaborców. Dzięki kulturze naród polski przetrwał zabory i okupację, przetrwał brutalne akcje germanizacyjne, rasyfikacyjne i sowietyzacyjne (Ibidem, s. 192).

Aby zidentyfikować najczęściej przybliżane widzom telewizji publicznej kwestie dotyczące omawianego okresu historycznego, w pierwszym kroku analizy merytorycznej audycje podzielono zgodnie z wcześniej ustaloną operacjonalizacją, przypisując je do jednej z pięciu głównych kategorii tematycznych (Tabela 18, Wykres 14). Systematyczna klasyfikacja i zliczanie audycji na dany temat ułatwiły identyfikację dominujących zagadnień dotyczących okresu utraty niepodległości oraz porównanie ich z założeniami polityki historycznej PiS.

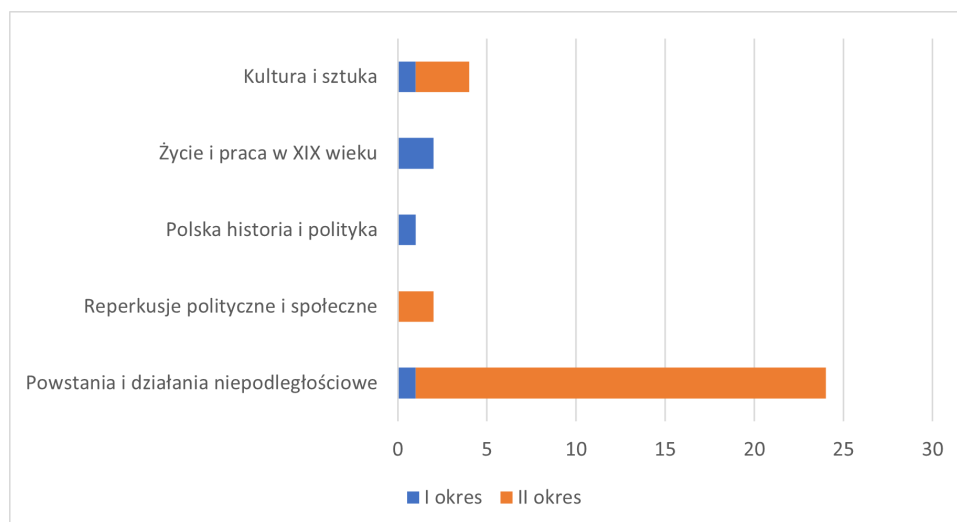
Tabela 18 Operacjonalizacja kategorii tematycznych w okresie utraty niepodległości

Okres historyczny	Operacjonalizacja kategorii tematycznej
Okres utraty niepodległości (1795-1914)	Powstania i działania niepodległościowe: Audycje w tej kategorii powinny koncentrować się na opisie powstań narodowych oraz innych form walki o niepodległość Polski, jak powstanie kościuszkowskie, listopadowe, styczniowe. Powinny zawierać informacje o przebiegu powstań, ich liderach, kluczowych bitwach oraz o tym, jak te wydarzenia wpłynęły na dążenia niepodległościowe. Audycje mogą również poruszać tematykę związaną z ruchami narodowymi i politycznymi, które miały wpływ na kształtowanie się polskiej świadomości narodowej.
	Reperkusje polityczne i społeczne: Audycje opisujące formy represji, w tym procesy germanizacyjne w Prusach, rasyfikacyjne w zaborze rosyjskim czy sytuację w Galicji. Warto uwzględnić także formy przemocy, jak zsyłki na Sybir.
	Polska historia i polityka: Kategoria powinna obejmować audycje skoncentrowane na opisie działań politycznych w okresie zaborów. Powinny one prezentować decyzje polityczne podjęte przez polskich działaczy, takie jak utworzenie rządów emigracyjnych, działalność Komitetu Narodowego Polskiego czy rola Kościuszkowców.
	Życie i praca w XIX wieku: Audycje w tej kategorii powinny prezentować codzienne życie Polaków w XIX wieku pod zaborami, włączając aspekty pracy zawodowej, rolnictwa, rzemiosła oraz zmiany w życiu miejskim i wiejskim. Można tu także uwzględnić kwestie związane z rozwojem przemysłu i urbanizacją.
	Kultura i sztuka: Audycje w tej kategorii powinny skupiać się na rozwijającej się kulturze i sztuce polskiej w okresie utraty niepodległości. Przekaz może obejmować rozwój literatury, muzyki, teatru, sztuk wizualnych, a także wpływ tych dziedzin na kształtowanie polskiej tożsamości narodowej i walki o niepodległość, szczególnie w kontekście działań emigracyjnych.

Źródło: opracowanie własne.

Analiza danych dotyczących liczby emisji audycji telewizyjnych poświęconych okresowi utraty niepodległości Polski ukazuje, iż ten segment historii był, w porównaniu z innymi epokami, najrzadziej eksplorowanym zagadnieniem. W pierwszym z badanych okresów zidentyfikowano jedynie pięć audycji skupiających się na tej tematyce, podczas gdy w drugim odnotowano już znaczący wzrost, do 30 audycji (Wykres 14).

Wykres 14 Liczba audycji z podziałem na kategorie tematyczne – okres utraty niepodległości (1795-1914)

Źródło: opracowanie własne.

W pierwszym z badanych okresów kategoria dotycząca życia i pracy w XIX wieku, reprezentowana między innymi przez opisywaną wcześniej serię *Podróże z historią* (2015) ukazującą dzieje i codzienność w dawnej Polsce, była najczęściej eksplorowaną kategorią tematyczną. W drugim z badanych okresów natomiast, obserwuje się brak bezpośredniej kontynuacji tego narracyjnego wątku, co wskazuje na ewolucję układania ramówki w kierunku innych aspektów historycznych i społecznych. Analogiczna sytuacja występuje w kontekście polskiej historii i polityki. Pierwszy z badanych okresów oferował dogłębny wgląd w kluczowe symbole narodowe, takie jak Konstytucja 3 Maja, prezentowana między innymi w reportażu *Obraz* (2016). Jednakże w drugim z badanych okresów, mimo obchodów narodowego święta, nie zanotowano emisji audycji bezpośrednio poświęconych Konstytucji 3 Maja.

Biorąc pod uwagę odniesienia do kultury i sztuki, w pierwszym z badanych okresów odnotowano obecność programu *Ziarno – Fryderyk Chopin* (2015), stanowiącego edukacyjno-kulturalną propozycję dla dzieci koncentrującą się na postaci wybitnego polskiego kompozytora. Emitowany jednokrotnie, program ten był zarazem jedyną reprezentacją z tej kategorii tematyki w pierwszym z badanych okresów. W drugim okresie tematyka kulturalna dotycząca okresu utraty niepodległości uległa rozwinięciu i pogłębieniu. Kontynuowany był nurt edukacyjny z większym naciskiem na materialne dziedzictwo kulturalne, jak w produkcji *Fortepian Chopina* (2018) – filmie dokumentalnym poświęconym replikacji historycznego instrumentu. Dodatkowo, *Wielki test o wieszczach narodowych* (2019) jest przykładem audycji, która łączy elementy widowiska z głębokim nurtem edukacyjnym, koncentrując się na postaciach, które odegrały kluczową rolę w kształtowaniu narodowej świadomości i tożsamości kulturowej. Program ten podkreśla znaczenie literatury i poezji w polskiej historii, szczególnie w okresie utraty niepodległości, co jest wyraźnym nawiązaniem do kulturowego dziedzictwa i jego roli w procesie budowania wspólnoty narodowej. Zmiana w podejściu do kultury i sztuki między dwoma badanymi okresami

odzwierciedla poszerzenie ram narracyjnych od krajowej, edukacyjnej perspektywy w stronę bardziej kompleksowego i wielowymiarowego ujęcia, które obejmuje zasięg międzynarodowego znaczenia i dziedzictwa.

Odnosząc się do ewolucji tematycznej, można także zauważyć, że drugi z badanych okresów charakteryzuje się znacznie większym naciskiem na kwestie niepodległościowe i narodotwórcze. Trend ten uwidocznia się nie tylko w liczbie poświęconych tej tematyce audycji, ale także w ich charakterze. O ile w pierwszym okresie treść emitowanych audycji skupiała się na ogólniejszych reprezentacjach, o tyle w drugim w ich scenariuszach wyraźnie już akcentowano konkretne postacie i wydarzenia, co może być odzwierciedleniem głębszego zanurzenia w tematykę patriotyczną i ideę bohaterstwa narodowego. *Bierzcie się bracia do broni* (2010) z pierwszego okresu skupia się na powstaniu listopadowym, podczas gdy *Młody Piłsudski* (2018) z drugiego okresu rozszerza perspektywę na szeroko pojętą walkę o niepodległość na przełomie XIX i XX wieku. Kluczowe postacie historyczne są przedstawiane jako narodowi bohaterowie, co jest zgodne z polityką PiS, która promuje wybitnych Polaków jako wzory patriotyzmu. W drugim z badanych okresów widoczne jest uwzględnienie między innymi postaci Ignacego Jana Paderewskiego, a mowa o *Fantazji polskiej* (2019), audycji podkreślającej rolę indywidualnych działań na rzecz niepodległości kraju w kontekście międzynarodowym, co nie było widoczne w pierwszym z badanych okresów.

Analizując pozycje dotyczące reperkusji politycznych i społecznych, szczególnie istotnym jest uwzględnienie poszczególnych odcinków serialu *Młody Piłsudski* (2018), który stał się w drugim z badanych okresów kluczowym elementem narracji, przybliżającym widzom początki działalności Józefa Piłsudskiego oraz jego znaczenia dla formowania się nowoczesnej Polski. Fabuła serialu, bogata w elementy dramaturgiczne, ukazuje młodego bohatera w kontekście walki z caratem, zesłania na Syberię, a także poprzez pryzmat osobistych i politycznych dylematów, które składają się na wielowymiarowy portret przywódcy. Ten serial historyczny skupia się na konkretnym fragmencie historii Polski, co może zainteresować przede wszystkim widzów pasjonujących się historią narodową i konkretnymi postaciami historycznymi. *Młody Piłsudski* w analizowanym okresie cieszył się widownią na poziomie 2,1 miliona osób, zapewniając stacji TVP1 pozycję lidera w rankingach oglądalności (Kurdupski, 2019). Warto zaznaczyć, że serial historyczny, który winduje kanał na pozycję wiodącą dowodzi, iż treści o głębokim zakorzenieniu narodowym mogą być sukcesem telewizyjnym, przyciągając zarówno widzów poszukujących rozrywki, jak i tych poszukujących edukacji historycznej. Analizując ten przypadek, warto jednak wziąć pod uwagę szereg czynników, które mogą determinować ową wysoką oglądalność. Są to między innymi: pory emisji (w tym przypadku: niedziela, godz. 20.15), strategie marketingowe, obecność w mediach społecznościowych oraz jakość produkcji. Nie bez znaczenia jest także

kontekst społeczno-polityczny, który może wpływać na zainteresowanie widzów historią narodową i postaciami, takimi jak na przykład Józef Piłsudski, a w tamtym okresie niewątpliwie owym kontekstem była 100. rocznica odzyskania niepodległości przez Polskę.

Serial *Młody Piłsudski* (2018), emitowany przez TVP1 w roku obchodów 100. rocznicy odzyskania przez Polskę niepodległości, wpisuje się w ramy polityki historycznej Prawa i Sprawiedliwości, demonstrując jednocześnie to, jak medium telewizyjne może być wykorzystywane do kształtowania świadomości historycznej oraz tożsamości narodowej. Koncentrując się na młodości Józefa Piłsudskiego, serial ten ukazuje tę postać jako niezłomnego bohatera i charyzmatycznego przywódcę w walce o niepodległość, co uspoźnia wizję historii Polski kładącą nacisk na narodowy heroizm i afirmatywne wartości. Narracja skupiona wokół osobistych dylematów i politycznej drogi Piłsudskiego wpisuje się w dążenie do personalizacji historii oraz podkreślania roli jednostek w procesie walki o niepodległość. Taka personalistyczna i dramatyczna narracja, odwołująca się do indywidualnego heroizmu, jest kluczowym elementem polityki historycznej PiS. Serial unika bowiem kontrowersyjnych aspektów historii, zamiast tego eksponując pozytywne wartości patriotyzmu, walki o wolność i niezłomności. Innymi słowy, *Młody Piłsudski* wzmacnia afirmatywną wizję historii, która leży u podstaw polityki historycznej PiS, a także wpisuje się w misję TVP jako instytucji edukacyjnej i patriotycznej. Poprzez skupienie się na postaci Józefa Piłsudskiego, serial umacnia pamięć o bohaterach narodowych i kluczowych wydarzeniach, które ukształtowały współczesną Polskę, służąc jednocześnie kształtowaniu świadomości historycznej oraz tożsamości narodowej zgodnie z linią partii.

Narracja PiS i treści prezentowane przez TVP harmonizują ze sobą w kluczowych obszarach. Powstania listopadowe (1830-1831) i styczniowe (1863-1864) są przedstawiane jako symbole niezłomnej walki Polaków o wolność. W pierwszym z badanych okresów program *Bierzcie się bracia do broni* (2010) skupiał się na powstaniu listopadowym, podczas gdy drugi z badanych okresów poprzez serial *Młody Piłsudski* ukazywał szerokie spektrum działań niepodległościowych Józefa Piłsudskiego, akcentując dążenie do wolności na przełomie XIX i XX wieku. Audycje te wzmacniają ideę o determinacji i niezłomności Polaków w walce o niepodległość.

Podkreślane przez PiS reperkusje polityczne i społeczne zaborów również znalazły swoje miejsce w programach TVP. Jak wspomniano, serial *Młody Piłsudski* przedstawia walkę z caratem, zesłania na Syberię oraz polityczne wyzwania, które kształtowały nowoczesną Polskę. Treści te eksponują trudności, z jakimi zmagał się naród polski pod zaborami, co wzmacnia narrację PiS o niezłomności i wytrwałości Polaków.

Odwołania do kultury i sztuki jako przestrzeni mających fundamentalne znaczenie w kształtowaniu tożsamości narodowej są także szeroko prezentowane. Audycje, takie jak

Fortepian Chopina (2018) i *Wielki test o wieszczach narodowych* (2019) ukazują wagę literatury, muzyki i sztuki w budowaniu świadomości narodowej, szczególnie w kontekście emigracyjnym i międzynarodowym.

Z analizy wynika, że okres utraty niepodległości, choć mniej eksponowany niż inne epoki, zyskał na znaczeniu w drugim z badanych okresów (2019-2020). Telewizja publiczna, zgodnie z polityką PiS, eksponowała kluczowe postacie i wydarzenia związane z walką o niepodległość, podkreślając heroizm i niezłomność narodu polskiego oraz eksponując znaczenie kultury i sztuki w tym procesie.

W następnym segmencie badania uwagę skoncentrowano na okresie I wojny światowej oraz dwudziestolecie międzywojennym. Polityka historyczna Prawa i Sprawiedliwości podkreśla znaczenie tych okresów w dziejach Polski jako momentów walki o niepodległość i budowy nowoczesnego państwa, co ma szczególne znaczenie w narracji o narodowej niezłomności i dążeniu do suwerenności (Prawo i Sprawiedliwość, 2023, s. 233). Partia opisuje I wojnę światową i dwudziestolecie międzywojenne w tonie heroiczno-patriotycznym. W tej narracji eksponowane są osiągnięcia II Rzeczypospolitej, często zaś pomijane problemy społeczne i polityczne tego okresu.

Tak jak w przypadku okresu utraty niepodległości, narracja promowana przez PiS skupia się na determinacji Polaków w walce o wolność, akcentując zasługi kluczowych bohaterów narodowych oraz organizacji, które odegrały istotną rolę w odrodzeniu państwa polskiego (Ibidem). Józef Piłsudski jest w niej centralną postacią, uznawaną za architekta niepodległości Polski, a jego Legiony Polskie stanowią symbol jednoczenia narodu przeciwko zaborcom. Jako wybitny przywódca z tego okresu prezentowany jest także Ignacy Jan Paderewski. Bitwa Warszawska z 1920 roku stanowi kulminację walki o wolność, będąc prezentowaną jako symbol zwycięstwa nad bolszewizmem i obrony cywilizacji zachodniej przed „terrorem komunizmu” (Ibidem, s. 233).

Dwudziestolecie międzywojenne jest w polityce historycznej PiS ukazywane jako okres odrodzenia Polski i jej dynamicznego rozwoju przemysłowego, kulturowego i naukowego, będący bezpośrednim rezultatem wysiłków Polaków podczas I wojny światowej (Vide: rozdział I niniejszej pracy, s. 84; interia.pl/PAP, 2008). Narracja PiS skupia się na odbudowie państwa polskiego i stworzeniu jego nowoczesnych struktur. Józef Piłsudski pozostaje w niej postacią kluczową, a on sam przedstawiany jest jako twórca nowoczesnej Polski i przywódca narodu. Zamach majowy z 1926 roku jest w tej wykładni pomijany (Leszczyński, 2020).

W kontekście analizy danych telewizyjnych odnoszących się do okresu „I wojny światowej i XX-lecia międzywojennego”, wstępna selekcja poruszanych zagadnień, zgodnie z wynikami badania pilotażowego, wskazała na istotność wyodrębnienia podkategorii tematycznych, takich jak:

życie kulturalne i społeczne; formowanie się niepodległej Polski; powstania i konflikty po I wojnie światowej oraz sama I wojna światowa (Tabela 19).

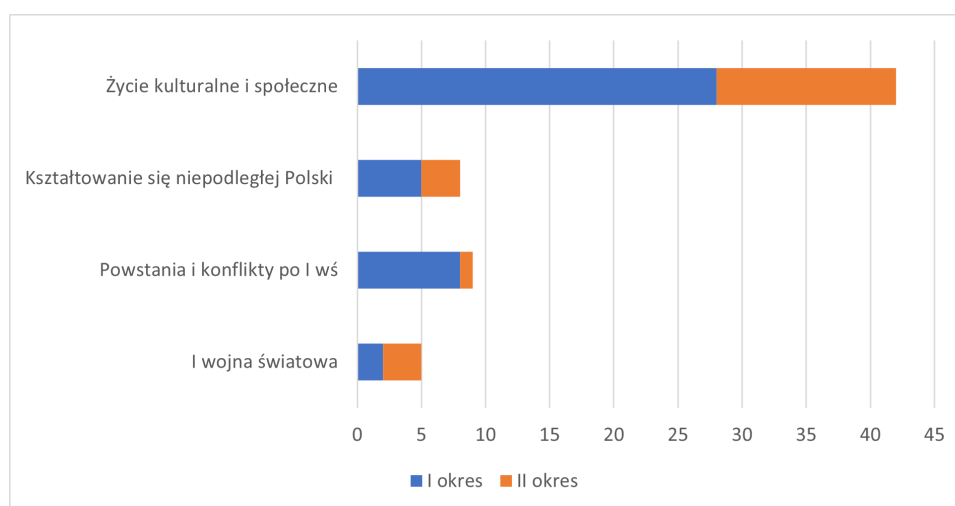
Tabela 19 Operacjonalizacja kategorii tematycznych w okresie I wojny światowej i XX-lecia międzywojennego

Okres historyczny	Operacjonalizacja kategorii tematycznej
I wojna światowa i XX-lecie międzywojenne	I wojna światowa: Audycje w tej kategorii powinny skupiać się na przedstawieniu wydarzeń, bitew, strategii wojskowych i politycznych aspektów I wojny światowej. Powinny one uwzględniać udział Polski i Polaków w wojnie, w tym obecność takich formacji, jak Legiony Polskie, a także skutki wojny dla Polski, w tym odzyskanie niepodległości w 1918 roku.
	Powstania i konflikty po I wojnie światowej: Ta kategoria obejmuje audycje dotyczące powstań i konfliktów, które miały miejsce po zakończeniu I wojny światowej, takie jak powstania śląskie, czy wojna polsko-bolszewicka. Audycje te powinny przedstawiać przyczyny, przebieg lub skutki tych wydarzeń w kontekście kształtowania się granic i niepodległości Polski.
	Kształtowanie się niepodległej Polski: Audycje w tej kategorii powinny koncentrować się na procesie budowy niepodległego państwa polskiego po I wojnie światowej. Powinny one omawiać tworzenie instytucji państwowych, konstytucji, a także wyzwania wewnętrzne i zewnętrzne, przed którymi stanęła młoda II Rzeczpospolita.
	Życie kulturalne i społeczne: Ta kategoria obejmuje audycje przedstawiające kulturę i życie społeczne Polski w okresie międzywojennym. Powinny one prezentować rozwój literatury, sztuki, muzyki, teatru, a także zmiany w życiu codziennym Polaków, rozwój miast, a także kwestie związane z różnorodnością etniczną i kulturą w II RP.

Źródło: Opracowanie własne.

W pierwszym z badanych okresów zauważalna jest preferencja dla treści związanych z „Życiem kulturalnym i społecznym” (Wykres 15). Zastanawiając się nad silną obecnością audycji o tej tematyce w badaniach nad treściami historycznymi, warto mieć na uwadze, że eksponowanie dziedzictwa kulturowego jest elementem konstrukcji wspólnoty narodowej. Programy takie jak *Bodo* (2016) czy *Notacje* (2007), które włączone zostały do tej kategorii, mogą być interpretowane jako środki do ukazywania roli historycznych postaci w kształtowaniu narodowej narracji.

Wykres 15 Liczba audycji z podziałem na kategorie tematyczne – I wojna światowa i XX-lecie międzywojenne

Źródło: opracowanie własne.

Serial *Bodo* (2016) był najczęściej emitowanym tytułem w pierwszym z badanych okresów, wyświetlanym aż osiemnaście razy, co łącznie przekłada się na 979 minut emisji. Prezentowany od 2016 roku, serial stanowi znaczący artefakt kulturowy, który poprzez narrację osadzoną w kontekście historycznym może być interpretowany jako narzędzie konsolidujące pamięć

zbiorową. Prezentacja życia Eugeniusza Bodo w odniesieniu do wydarzeń kształtujących Polskę XX wieku sprawia, że serial staje się medium uczestniczącym w procesie utrwalania świadomości historycznej. Wpleciona w dyskurs o przeszłości, produkcja ta przyczyniła się do konstruowania współczesnej tożsamości kulturowej, wykorzystując środki artystyczne do reinterpretacji i przekazywania wiedzy historycznej. Ukazanie życia Bodo, ikony polskiego kina przedwojennego, nie ogranicza się jedynie do rekonstrukcji biograficznych faktów, ale poprzez takie postaci, jak Nora Ney czy Reri, ukazuje również realia funkcjonowania kinoteatru Urania, jak również sceniczne interpretacje popularnych utworów Bodo. *Bodo* jako dzieło filmowe stanowi zatem istotny wkład w kształtowanie zbiorowej świadomości historycznej, dostarczając narzędzi do analizy i interpretacji dziedzictwa kulturowego Polski.

Serial *Bodo* może wspierać politykę historyczną PiS poprzez przywrócenie pamięci o okresie międzywojennym, który w narracji promowanej przez partię stanowi symbol odrodzenia polskiej państwowości i dynamicznego rozwoju kulturowego. Ukazując życie Eugeniusza Bodo w kontekście realiów kulturowych, społecznych i politycznych II Rzeczypospolitej, serial eksponuje wartości, które PiS pragnie podkreślić w swojej polityce historycznej, takie jak patriotyzm, kreatywność i wkład Polaków w dziedzictwo kulturowe. Promowanie polskiego kina przedwojennego, postaci-ikon polskiej kultury oraz prezentacja bogatego życia artystycznego tego okresu wzmacniają afirmatywną wizję historii Polski, charakterystyczną dla polityki PiS. Serial prezentuje dwudziestolecie międzywojenne w tonie patriotycznym, podkreślając znaczenie polskiego dorobku kulturalnego, jednocześnie unika trudnych aspektów politycznych tego okresu. Poprzez ukazanie sukcesu polskiej kultury w kontekście przedwojennym, *Bodo* odwołuje się do tradycyjnych wartości promowanych przez PiS, wzmacniając przekaz o sile i wyjątkowości polskiej kultury, oraz umacniając narrację o heroicznej historii Polski.

Drugą najczęściej emitowaną audycją dotyczącą życia kulturalnego i społecznego w okresie I wojny światowej oraz dwudziestolecia międzywojennego był serial *Biała wizytówka* (1986), którego łączny czas emisji wyniósł 332 minuty. *Biała wizytówka* stanowi przykład serialu, którego fabuła osadzona w historycznych realiach dostarcza bogatego materiału do analizy złożonych relacji międzynarodowych oraz społecznych na tle kluczowych wydarzeń, które miały miejsce w Europie na przełomie XIX i XX wieku. Przedstawiając historię rodziny von Teussów, będącej fikcyjnym odpowiednikiem rodu von Plessów, produkcja ukazuje dynamikę zmian politycznych i obyczajowych kształtujących ówczesną rzeczywistość. Poprzez ukazanie narodzin Niepodległej Polski w kontekście powstań śląskich oraz narastających napięć faszystów, serial ten staje się medium refleksyjnym, pozwalającym na analizę i zrozumienie procesów historycznych w ich wielowymiarowości.

Podobnie jak serial *Bodo, Biała wizytówka* może wspierać politykę historyczną PiS poprzez ukazywanie okresu I wojny światowej i dwudziestolecia międzywojennego w tonie afirmatywnym, wpisując się w wizję promowaną przez partię. Ukazując historyczne wydarzenia, takie jak narodziny niepodległej Polski czy powstania śląskie, serial podkreśla dążenia Polaków do niepodległości i walki o własną tożsamość narodową, co jest istotnym elementem polityki historycznej PiS. Poprzez przedstawienie złożonych relacji międzynarodowych i społecznych na tle burzliwych czasów przełomu XIX i XX wieku, *Biała wizytówka* odwołuje się do tradycyjnych wartości patriotycznych, podkreślając rolę walki narodowowyzwoleńczej w kształtowaniu tożsamości Polski. Wyprodukowany w 1986 roku, serial ukazuje dwudziestolecie międzywojenne jako okres dynamicznego rozwoju i kształtowania się nowoczesnej Polski, eksponując wartości, które PiS stara się promować w swojej polityce historycznej. Przedstawiając historię rodziny von Teussów w kontekście powstających napięć politycznych oraz zmian obyczajowych, serial umożliwia widzom zrozumienie złożoności procesów historycznych i ich konsekwencji dla współczesności. W ten sposób *Biała wizytówka* wzmacnia przekaz o wyjątkowości i sile polskiej tożsamości kulturowej oraz promuje afirmatywną wizję historii, charakterystyczną dla polityki PiS.

Audycje traktujące o powstaniach i konfliktach po I wojnie światowej, z naciskiem na wojnę polsko-bolszewicką i Bitwę Warszawską, także stanowią przykład implementowania założeń polityki historycznej partii rządzącej. W serialu *1920. Wojna i miłość* (2010) najważniejsze wydarzenia walki o niepodległość Polski zostały przedstawione przez pryzmat osobistych przeżyć bohaterów, co odzwierciedla afirmatywny ton narracji, charakterystyczny dla promowanej przez PiS linii opowiadania historii. Serial opowiada o trzech żołnierzach pochodzących z różnych zaborów, którzy jednoczą się w miłości do ojczyzny i w relacjach z kobietami, eksplorując idee przyjaźni, honoru i poświęcenia. Ukazując obronę granic Polski przed sowiecką Rosją, serial podkreśla znaczenie Bitwy Warszawskiej jako symbolu obrony zachodniej cywilizacji i niepodległości Polski. *1920*. W tym kontekście *1920. Wojna i miłość* pełni rolę medium, które przyczynia się do utrwalenia kluczowej narracji polityki historycznej PiS przedstawiającej Polskę jako kraj heroicznych obrońców. Serial wzmacnia narrację PiS, ukazując wojnę polsko-bolszewicką jako walkę o wolność i suwerenność, podkreślając jednocześnie znaczenie Józefa Piłsudskiego jako głównego architekta zwycięstwa w Bitwie Warszawskiej. Obecność w narracji również Wojciecha Korfatego jako jednego z przywódców walki o polską niepodległość wpisuje się w promowanie przez PiS postaci bohaterów narodowych walczących o kształt granic II Rzeczypospolitej.

W drugim z badanych okresów zauważalna jest kontynuacja dominacji kategorii „Życie kulturalne i społeczne”, przy jednoczesnym umocnieniu kategorii „Kształtowanie się niepodległej Polski” (Wykres 15). Chociaż zaliczone do najliczniej reprezentowanej kategorii audycje *Notacje*

(2007) i *Z pamięci* (2019) były najwięcej razy emitowanymi pozycjami (13 razy), to ich łączna suma czasu emisji nie przekracza 140 minut, co przekłada się na mniej niż jednorazowe emisje innych programów.

Z kolei stabilność lub niewielki wzrost znaczenia kategorii „Powstania i konflikty po I wojnie światowej”, odnotowany w drugim z badanych okresów, wskazuje na stałe umacnianie narracji o walce i trudach Polski o niepodległość, co jest spójne z linią polityki historycznej PiS akcentującej heroizm i ofiarność w kontekście odzyskiwania i obrony suwerenności (Wykres 15).

I wojna światowa jest przedstawiana jako decydujący moment prowadzący do odzyskania niepodległości w 1918 roku. Programy telewizyjne skupiają się na determinacji Polaków oraz zasługach kluczowych bohaterów narodowych, takich jak Józef Piłsudski i Legiony Polskie. Audycje dotyczące tego okresu podkreślają wkład Polaków w międzynarodowe zmagania wojenne i ich dążenie do wolności. Tematyka powstań śląskich oraz wojny polsko-bolszewickiej, z naciskiem na Bitwę Warszawską, odgrywa istotną rolę w tej narracji. Serial *1920. Wojna i miłość* ukazuje osobiste doświadczenia bohaterów, akcentując znaczenie tych wydarzeń w umacnianiu polskiej suwerenności i obronie cywilizacji zachodniej.

W świetle propagowanej przez PiS narracji, telewizja publiczna ukazuje dwudziestolecie międzywojenne jako okres dynamicznego rozwoju, który wynika z wysiłków wojennych. Audycje telewizyjne przedstawiają proces budowy niepodległego państwa, omawiając tworzenie instytucji, konstytucji oraz wyzwania, z którymi zmagala się II Rzeczpospolita. Serial *Młody Piłsudski* szczegółowo pokazuje ten proces, prezentując Piłsudskiego jako architekta nowoczesnej Polski. Kultura i życie społeczne w okresie międzywojennym także są szeroko reprezentowane w programach telewizyjnych. Wspomniane już seriale: *Bodo* oraz *Biała wizytówka* eksponują wartości patriotyczne i kulturowe, podkreślając rozwój literatury, sztuki, muzyki i teatru, a także zmiany w codziennym życiu Polaków.

W kolejnym kroku analizy tematycznej skupiono się na okresie II wojny światowej. Zgodnie z przeprowadzoną w I rozdziale analizą partyjnych dokumentów PiS można stwierdzić, iż partia traktuje ten okres jako centralny element swojej polityki historycznej, prezentując Polaków jako bohaterów walczących o wolność całej Europy (Vide: rozdział I niniejszej pracy, s. 84). Polityka historyczna Prawa i Sprawiedliwości nadaje okresowi II wojny światowej kluczowe znaczenie, ukazując Polskę jako ofiarę dwóch totalitaryzmów: nazistowskiego i komunistycznego (Prawo i Sprawiedliwość, 2023, s. 16).

W toku analizy telewizyjnej popularności okresów historycznych, okres II wojny światowej został zidentyfikowany jako jeden z najbardziej popularnych tematów w telewizji publicznej, co potwierdza znacząca liczba audycji i przydzielony im czas antenowy w obu analizowanych okresach (Vide: s. 180-186 niniejszej pracy). Określając dominujące tematy dotyczące II wojny

światowej, uwzględnione w analizie merytorycznej audycje podzielono na pięć głównych obszarów tematycznych (Tabela 20).

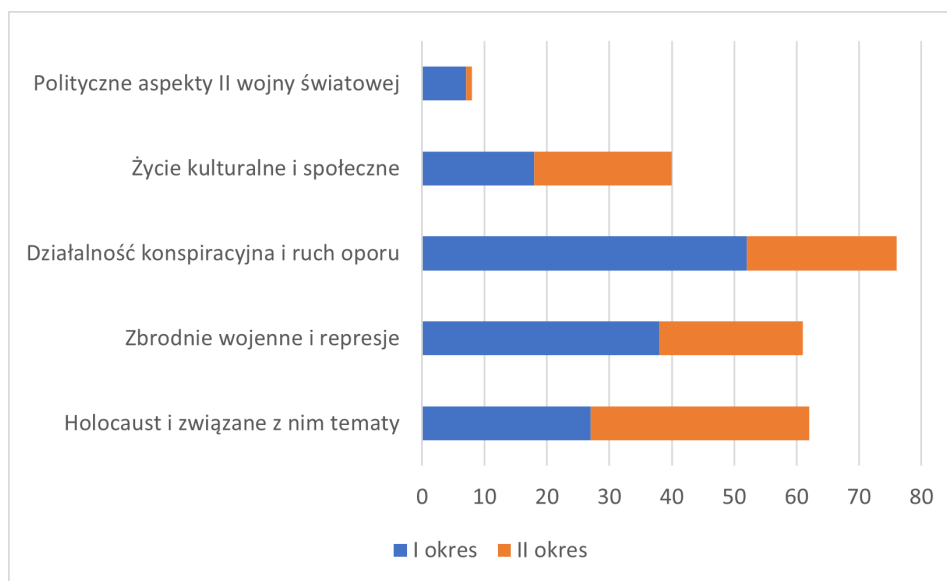
Tabela 20 Operacjonalizacja kategorii tematycznych wewnątrz okresu II wojna światowa

Okres historyczny	Operacjonalizacja kategorii tematycznej
II wojna światowa	Holocaust i związane z nim tematy: Audycje w tej kategorii powinny skupiać się na historii Holocaustu, z uwzględnieniem wydarzeń związanych z ludobójstwem na Żydach w okupowanej Polsce oraz w innych krajach Europy. Powinny one poruszać tematykę wywózek, obozów koncentracyjnych, gett, masowych egzekucji, a także opowiadać historie ocalałych i bohaterach, którzy pomagali Żydom.
	Zbrodnie wojenne i represje: Audycje w tej kategorii powinny przedstawiać różne aspekty zbrodni wojennych i represji dokonywanych przez okupantów na terenach Polski oraz innych krajach uczestniczących w II wojnie światowej, z wyłączeniem audycji przynależących do kategorii Holocaust. Należy do nich zaliczyć zarówno działania niemieckie, jak i radzieckie, w tym m.in. masakrę w Katyniu, pacyfikacje wsi, łapanki ludności cywilnej czy wywózki do obozów pracy.
	Działalność konspiracyjna i ruch oporu: Audycje w tej kategorii powinny koncentrować się na działalności polskiego ruchu oporu, w tym Armii Krajowej, a także innych grup konspiracyjnych działających w Polsce i poza jej granicami. Programy te powinny ukazywać formy oporu, akcje sabotażowe, wywiad, a także codzienne życie i wyzwania konspiratorów.
	Życie kulturalne i społeczne: Ta kategoria obejmuje audycje prezentujące aspekty życia kulturalnego i społecznego w czasie II wojny światowej. Powinny one ukazywać, jak wojna wpłynęła na życie codzienne ludności cywilnej, rozwój kultury i sztuki w warunkach okupacji oraz prezentować sylwetki ludzi kultury i sztuki.
	Polityczne aspekty II wojny światowej: Audycje w tej kategorii powinny skupiać się na analizie politycznych aspektów II wojny światowej, w tym decyzji podejmowanych przez aliantów, stosunków międzynarodowych, a także polityki wewnętrznej Polski na uchodźstwie. Programy te mogą także przedstawiać wpływ wojny na późniejsze układy polityczne w Europie.

Zródło: opracowanie własne.

Uwzględniając kryterium liczby audycji, można zauważyć, że w pierwszym okresie badawczym najczęściej poruszano temat działalności konspiracyjnej i ruchu oporu, co wskazuje na dużą uwagę nadawców poświęconą oporowi przeciwko okupacji oraz formom konspiracji jako wyrazowi walki i ducha niepodległościowego (Wykres 16). „Zbrodnie wojenne i represje” oraz „Holocaust i związane z nim tematy” pojawiały się rzadziej. Najpopularniejsza w poprzednio analizowanym okresie kategoria „Życie kulturalne i społeczne” również była obecna, choć w mniejszym stopniu, co wskazuje na zainteresowanie oddziaływaniem wojny na codzienność i aspekty kulturalne życia pod okupacją. Z kolei aspekty polityczne związane z II wojną światową były najmniej licznie reprezentowane w ofercie programowej, co może wskazywać na mniejsze zainteresowanie tą płaszczyzną w kontekście historycznym, skoncentrowanie się na bardziej osobistych i humanistycznych aspektach wojny bądź też na strategiczne decyzje nadawców mające na celu uniknięcie kontrowersyjnych tematów politycznych.

Wykres 16 Liczba audycji z podziałem na kategorie tematyczne – II wojna światowa

Źródło: opracowanie własne.

Wysoka częstotliwość emisji programów o ruchu oporu i konspiracji wpisuje się w politykę historyczną PiS, która podkreśla bohaterstwo i martyrologię Polaków, ukazując ich jako ofiary i bohaterów walczących o wolność i niepodległość. W ten sposób telewizja nie tylko informuje i edukuje, ale także wzmacnia określoną narrację historyczną, co – jak wykazano w poprzednich częściach pracy – bezpośrednio wpływa na kształtowanie tożsamości narodowej i postrzeganie historii przez społeczeństwo.

Najczęściej emitowaną audycją dotyczącą okresu II wojny światowej był cykl dokumentalny *Notacje* (2007) (52 emisje), w którym najwięcej czasu antenowego poświęcono zbrodniom wojennym i represjom (168 minut) oraz działalności konspiracyjnej i ruchowi oporu (159 minut). W pierwszej z przywołanych kategorii szczególną uwagę poświęcono zbrodni katyńskiej oraz wywózkom do pracy przymusowej, w tym na Syberię. Analizując relacje dotyczące zbrodni wojennych, warto odnotować, że w analizowanym okresie odnotowano tylko jedną audycję dotyczącą zbrodni wołyńskiej. Przedstawiając temat działalności konspiracyjnej, w audycji *Notacje* skupiono się na prezentacji sylwetek żołnierzy Armii Krajowej oraz Wojska Polskiego. Biografie działaczy ruchu oporu ukazywane były w kontekście istotnych wydarzeń, wśród których najczęściej poruszonym wątkiem było powstanie warszawskie.

W drugim okresie najwyższy wzrost liczby emisji odnotowano w kategorii „Holocaust i związane z nim tematy” (Wykres 16). W obrębie tej kategorii wyodrębniono główne zagadnienia, takie jak obozy koncentracyjne, getta (warszawskie, łódzkie), powstanie w getcie warszawskim oraz aktywność Polaków pomagających Żydom, w tym Sprawiedliwych wśród Narodów Świata. To właśnie ostatni wątek był najczęściej rozwijanym zagadnieniem w ramach kategorii „Holocaust”. Równie silnie przebił się udział Niemców w prześladowaniach, co w formie serialu obyczajowego ukazane było między innymi w produkcji *Stulecie Winnych 2* (2020).

Dokonana analiza założeń programowych partii wskazuje, że podejście polityków PiS do kwestii Holokaustu i sposób przedstawiania tej tematyki w mediach publicznych może być częścią szerszej strategii polityki historycznej. Na podstawie analizy wspomnianych programów wyborczych można zauważyć, że rząd PiS stawia sobie za cel ochronę i promowanie pozytywnego wizerunku Polski oraz Polaków na arenie międzynarodowej, szczególnie w kontekście II wojny światowej (Prawo i Sprawiedliwość, 2019, s. 180-181). W tym celu między innymi podejmowane są działania prawne przeciwko osobom rozpowszechniającym pojęcie „polskie obozy śmierci/koncentracyjne” oraz akcentowanie roli Polaków jako Sprawiedliwych Wśród Narodów Świata. W kontekście kontrowersji związanych z taką wizją polityki historycznej PiS widać, że uwypuklanie w mediach publicznych historii Sprawiedliwych Wśród Narodów Świata może być interpretowane jako selektywne przedstawianie przeszłości, które ma na celu kreowanie obrazu Polski jako wyłącznie ofiary i bohatera wojennego. Takie działania mogą być odbierane jako część szerszej strategii mającej na celu kształtowanie pamięci historycznej zgodnie z aktualnymi interesami politycznymi. W okresie rządów PiS kwestionowano między innymi czas i sposób uchwalania świąt narodowych poświęconych pamięci Polaków ratujących Żydów, co przez opinię publiczną było postrzegane jako próba umocnienia heroicznej narracji historycznej w momencie, gdy toczyły się międzynarodowe debaty na temat roli Polski w czasie Holokaustu (Pacewicz, 2018). Zasadnicza krytyka wobec tej polityki wynika zatem z obaw, że może ona prowadzić do jednostronnej interpretacji historii i przesłaniania bardziej złożonych aspektów przeszłości, w tym również negatywnych postaw części Polaków wobec Żydów podczas wojny. Prezentowanie historii getta warszawskiego, a także takich postaci, jak Jan Karski, jest również częścią strategii polityki historycznej, która ma na celu podkreślenie pozytywnego wizerunku Polaków podczas II wojny światowej.

Emitowany w pierwszym okresie badawczym film dokumentalny *Karski i władcy ludzkości* (2015) jest przykładem dzieła, które w kontekście wspomnianej polityki może służyć jako narzędzie do podkreślania heroizmu i zaangażowania Polaków w działania ratujące Żydów w okresie Holokaustu. Działania Jana Karskiego, który jako emisariusz Polskiego Państwa Podziemnego próbował informować zachodnich przywódców o sytuacji Żydów w okupowanej Polsce, w tym o tym, co działo się w getcie warszawskim, są często przytaczane jako dowód na to, że Polacy nie byli obojętni na los Żydów. Film pokazuje jego wysiłki i zaangażowanie, ale również ukazuje tragiczne okoliczności i ograniczenia, które uniemożliwiły pełniejsze zrozumienie i reakcję świata na jego raporty. Prezentacja takich historii w szerszym kontekście może być odczytana jako część działań mających na celu umocnienie narracji o polskim heroizmie i solidarności z Żydami, co stanowi przeciwwagę dla oskarżeń o współudział lub bierność wobec zbrodni Holocaustu. To właśnie pokazuje, jak wydarzenia historyczne są interpretowane i przedstawiane w sposób, który

ma służyć nie tyle edukacji i pamięci historycznej, ile konkretnym celom politycznym i dyplomatycznym. Podkreślenie roli Sprawiedliwych Wśród Narodów Świata, a także działań personalnych, jak postać Jana Karskiego, wpisuje się w szerszy kontekst dążeń politycznych, które mają na celu kreowanie obrazu Polski jako narodu o znaczącym wkładzie w pomoc i ratowanie Żydów podczas II wojny światowej. Intencjonalność ta może być jednak kwestionowana w sytuacjach, kiedy pojawiają się wątpliwości dotyczące pełnego obrazu historycznych postaw, w tym zarówno heroicznych, jak i tych mniej chwalebnych, które są pomijane lub marginalizowane w oficjalnej narracji. Wnioski wskazują na to, że strategia PiS w zakresie polityki historycznej i sposobu komunikacji na temat Holokaustu jest świadomie kształtowana w celu podkreślenia pozytywnych aspektów historii Polski. Z drugiej strony, taka polityka napotyka opór i krytykę. Jej oponenti sugerują bowiem, że może ona prowadzić do uproszczonej i jednostronnej narracji, która nie uwzględnia pełnej złożoności historycznych wydarzeń i postaw społecznych (Pacewicz, 2018).

Analiza liczby audycji poświęconych działalności konspiracyjnej i ruchu oporu wskazuje na spadek częstotliwości ich emisji w drugim z badanych okresów, przy jednoczesnym przesunięciu akcentów tematycznych (Wykres 16). Podczas gdy w pierwszym okresie dominowały biografie żołnierzy Armii Krajowej oraz Żołnierzy Wyklętych, w drugim większy nacisk położono już na działalność konspiracyjną, co przedstawiano między innymi w serialu *Wojenne dziewczyny* (2019).

Produkcja ta prezentuje doświadczenie II wojny światowej z perspektywy kobiet poprzez intersekcyjne spojrzenie na perspektywy bohaterki różniących się pochodzeniem społecznym i kulturowym⁵³. W kontekście polityki historycznej PiS serial *Wojenne dziewczyny* można interpretować jako próbę pluralizacji narracji historycznej wprowadzającą do dyskursu publicznego marginalizowane perspektywy kobiet. Jednocześnie produkcja ta, poprzez ukazanie bohaterki w kontekście walki o wolność i uczestnictwa w ruchu oporu, wpisuje się w narrację PiS gloryfikującą bohaterstwo i martyrologię Polaków w obronie wolności i niepodległości. Serial ukazuje kobiety jako ważne uczestniczki oporu antyniemieckiego, co współgra z dążeniem partii do promowania patriotyzmu oraz narodowej jedności w obliczu okupacji. W ten sposób *Wojenne dziewczyny* stają się medium pamięci, które angażuje widza w proces empatycznego odbioru historii poprzez fikcję i dramaturgię obyczajową. Utrwalając pozytywny wizerunek Polaków jako bohaterów walczących o wolność, serial jednocześnie wprowadza do dyskursu publicznego nową

⁵³ Konstrukcja narracyjna serialu ukazuje, jak konflikt zbrojny modeluje tożsamość oraz determinuje trajektorie życiowe postaci. Bohaterki wpisują się w archetypowe role kobiece związane z opieką i obroną wartości, jednocześnie przełamując te schematy przez uczestnictwo w działaniach ruchu oporu. Serial przedstawia złożoność roli kobiet w czasie wojny, naruszając tradycyjne role płciowe, i wzbogacając dyskurs o ich wkład w historię. W warunkach okupacji dotychczasowy porządek społeczny się rozpada, zmuszając bohaterki do przebudowy własnych hierarchii wartości oraz przededefiniowania moralności. Warto jednak podkreślić, że pomimo prób złożonego przedstawienia realiów okupacyjnych, serial jako produkt kultury masowej podlega specyficznym wymogom estetycznym i narracyjnym, które wpływają na kształtowanie obrazu przeszłości. Stąd istnieje potrzeba krytycznego podejścia do tego typu dzieł, które mogą być wykorzystywane do promowania określonych założeń polityki historycznej

perspektywę narracyjną, wzbogacającą dominującą narrację o wojenne doświadczenia kobiet. Wysoka liczba oraz czas emisji programów o ruchu oporu i konspiracji, takich jak *Wojenne dziewczyny*, odzwierciedla politykę PiS, która podkreśla bohaterstwo i niezłomność Polaków bez względu na płeć w walce o niepodległość. Audycje te eksponują działania Armii Krajowej oraz Żołnierzy Wyklętych, przedstawiając ich jako centralne postacie oporu przeciwko okupantom.

Analizując zmiany w reprezentacji kategorii „Polityczne aspekty II wojny światowej” w drugim z badanych okresów, należy zauważyć, że choć wpisujące się w nią treści są obecne w dyskursie historycznym, odnotowuje się spadek zainteresowania tymi zagadnieniami w porównaniu do okresu pierwszego. Zmniejszenie reprezentacji tej kategorii może być odzwierciedleniem zmiany w percepcji znaczenia politycznych aspektów wojny na rzecz bardziej osobistych i indywidualnych narracji historycznych. Trend ten może świadczyć o przesunięciu uwagi od analizy decyzji politycznych i strategicznych, które kształtowały przebieg i wynik wojny, do koncentracji na bezpośrednich doświadczeniach osób cywilnych i ich codziennym życiu pod okupacją. Przesunięcie to może wynikać z rosnącej potrzeby zrozumienia wojny poprzez pryzmat humanistyczny, akcentujący uniwersalne doświadczenia ludzkie i indywidualne historie, co ma silniejszy rezonans emocjonalny w społeczeństwie. Niemniej jednak spadek reprezentacji politycznych aspektów II wojny światowej w mediach publicznych może skutkować pewnym zubożeniem ogólnego obrazu konfliktu, ograniczając zrozumienie jego przyczyn, skutków oraz skomplikowanej sieci międzynarodowych relacji i sojuszków, które były kluczowe dla kształtowania historii XX wieku. Podkreślenie tego spadku w analizie drugiego wskazanego do badań okresu jest ważne dla zrozumienia aktualnych trendów w badaniach i edukacji historycznej. Sugeruje to również konieczność zachowania równowagi pomiędzy relacjonowaniem osobistych historii a ujmowaniem szerokich kontekstów politycznych i wojskowych, po to, aby zapewnić kompleksowe i wieloaspektowe spojrzenie na historię II wojny światowej.

Aspekty życia kulturalnego i społecznego podczas wojny, choć mniej nośne, są również uwzględniane w treściach przekazu, ukazując wpływ wojny na codzienne życie i potrzebę czerpania z dorobku kulturowego. Takie audycje, jak *Stulecie Winnych 2* ukazują rozwój kultury w warunkach okupacji.

Analiza zmian dotyczących przestawienia akcentów w treściach audycji telewizyjnych odnoszących się do okresu II wojny światowej, wskazuje na zgodność toczonej w nich narracji z założeniami polityki historycznej Prawa i Sprawiedliwości. Telewizja Polska konsekwentnie podkreśla bohaterstwo Polaków oraz ich walkę przeciwko niemieckiemu nazizmowi i sowieckiemu komunizmowi, prezentując Polskę jako ofiarę dwóch totalitaryzmów oraz bohatera walczącego o wolność całej Europy.

Skupiając się na okresie PRL należy przypomnieć, iż jak wykazano w pierwszym rozdziale, polityka historyczna PiS dotycząca tego okresu jest spójna z ogólną strategią partii mającą na celu kreowanie narracji o polskim heroizmie i ofiarności, przy jednoczesnym marginalizowaniu niewygodnych aspektów historii. W związku z tym w odniesieniu do okresu PRL jest silnie skoncentrowana na promocji historii afirmatywnej, która podkreśla polskie bohaterstwo i ofiarność w walce z komunizmem. Narracja partii gloryfikuje takie postacie, jak Żołnierze Wyklęci, Anna Walentynowicz czy Andrzej Gwiazda, jednocześnie deprecjonując rolę Lecha Wałęsy. Ukazanie Kościoła katolickiego jako duchowego przewodnika narodu oraz roli Jana Pawła II w obaleniu komunizmu wpisuje się w tradycyjne wartości konserwatywne, które PiS promuje.

Kategorie wyodrębnione na potrzeby analizy tematycznej odzwierciedlają główne założenia polityki historycznej PiS, które koncentrują się na podkreślaniu oporu przeciwko komunizmowi, roli Kościoła jako przewodnika duchowego narodu oraz pozytywnym wizerunku Żołnierzy Wyklętych (Tabela 21).

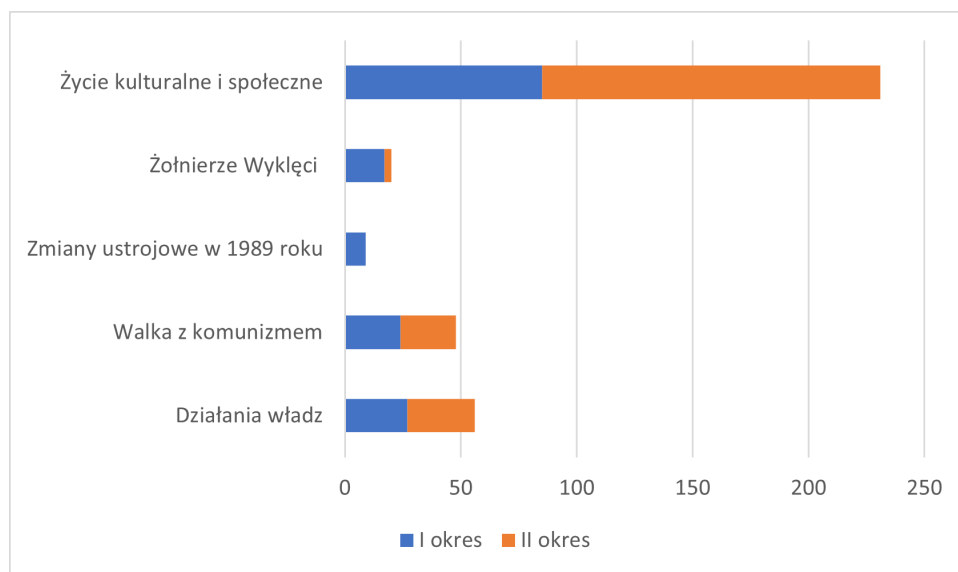
Tabela 21 Operacjonalizacja kategorii tematycznych wewnątrz okresu PRL

Okres historyczny	Operacjonalizacja kategorii tematycznej
Okres PRL	Działania władz (represje, działania UB): Audycje w tej kategorii powinny skupiać się na działaniach represyjnych władz PRL, w tym działalności Urzędu Bezpieczeństwa (UB) i innych organów represji. Powinny one przedstawiać historie osób represjonowanych, metod represji, przypadki śledztw i procesów politycznych oraz ogólny klimat polityczny i społeczny panujący podczas rządów komunistycznych.
	Walka z komunizmem: Audycje w tej kategorii powinny koncentrować się na różnych formach oporu i walki z komunistycznym reżimem zarówno wewnątrz kraju, jak i na emigracji. Powinny one omawiać działalność opozycji politycznej, Kościoła, ruchów studenckich, organizacji podziemnych, a także ważne wydarzenia, takie jak Poznański Czerwiec 1956, Marzec 1968, czy strajki robotnicze.
	Zmiany ustrojowe w 1989 roku: Audycje w tej kategorii powinny przedstawiać proces przemian ustrojowych w Polsce, które doprowadziły do upadku komunizmu w 1989 roku. Powinny one omawiać Okrągły Stół, pierwsze częściowo wolne wybory, oraz inne kluczowe wydarzenia tego okresu, jak np. spotkanie w Magdalence.
	Żołnierze Wyklęci: Audycje w tej kategorii powinny skupiać się na historii Żołnierzy Wyklętych – członków antykomunistycznego ruchu oporu, którzy kontynuowali walkę z komunistycznym reżimem po II wojnie światowej. Programy te powinny przedstawiać ich działalność, życiorysy oraz sposób, w jaki byli traktowani przez reżim komunistyczny.
	Życie kulturalne i społeczne: Ta kategoria obejmuje audycje przedstawiające życie kulturalne i społeczne w okresie PRL. Powinny one ukazywać rozwój sztuki, literatury, muzyki, teatru, filmu oraz zmiany w życiu codziennym Polaków pod rządami komunistów, w tym wpływ cenzury i propagandy na kulturę.

Źródło: opracowanie własne.

Analizując dane dotyczące audycji telewizyjnych, okres PRL wyłonił się jako jeden z najczęściej eksplorowanych segmentów historii Polski zarówno pod względem łącznego czasu emisji, jak i liczby wyemitowanych programów. Fakt ten świadczy o znaczącym miejscu, jakie omawiany okres zajmuje w narracji historycznej prezentowanej przez telewizję. Podobnie jak w przypadku innych epok historycznych, również w kontekście PRL zaobserwowano zróżnicowanie i bogactwo podejmowanych tematów (Wykres 17).

Wykres 17 Liczba audycji z podziałem na kategorie tematyczne – okres PRL

Źródło: opracowanie własne.

Na podstawie zgromadzonych danych dotyczących liczby audycji telewizyjnych o tematyce związanej z okresem Polski Ludowej, emitowanych na antenach TVP1 i TVP2 w dwóch porównywanych okresach, można zauważyć, iż w pierwszym z badanych okresów zainteresowanie tematyką działań władz oraz walki z komunizmem jest umiarkowane, odpowiednio z 27 i 24 audycjami. Tematyka Żołnierzy Wyklętych, będąca ważnym elementem narracji historycznej wspieranej przez partię PiS, została przedstawiona w 17 programach, co może odzwierciedlać tendencję do akcentowania roli antykomunistycznego oporu. Z kolei zmiany ustrojowe w 1989 roku, będące punktem zwrotnym w historii Polski, nie były szeroko eksplorowane, co znajduje odzwierciedlenie w liczbie zaledwie 9 audycji. Licznie reprezentowaną kategorią był obszar życia kulturalnego i społecznego, bo aż z 85 audycjami, co wskazuje na uprzywilejowanie tematyki społecznej i kulturalnej, być może w celu ukazania szerokiego spektrum życia codziennego i zmian w okresie PRL.

W pierwszym z badanych okresów programy przybliżające życie kulturalne i społeczne w okresie PRL stanowiły grupę, której poświęcono najwięcej czasu antenowego (ponad 2000 minut), czyli 40% wszystkich audycji dotyczących tego okresu. Najdłużej na ekranie widzowie mogli oglądać program *Notacje* (2007) (630 minut). Jak wcześniej zaznaczono, jest to cykl dokumentalny, który prezentuje archiwalne materiały i opowieści zasłużonych dla Polski naukowców, artystów, społeczników oraz świadków historycznych wydarzeń.

Programy telewizyjne poświęcone życiu kulturalnemu i społecznemu Polski w okresie PRL, emitowane na antenie TVP1 i TVP2, wyraźnie eksponowały znaczenie kultury w tamtych latach jako narzędzia oporu, wyrazu i niezłomności ducha narodu polskiego. Takie audycje, jak *Podróże z historią* (2015) i *Powrót Agnieszki H.* (2014), ukazujące proces poszukiwania tożsamości i miejsca w historii, wpisują się w narrację PiS, która promuje pozytywny wizerunek Polaków walczących

z komunizmem. Z kolei audycje *Mała Moskwa* (2008) i *Mistyfikacja* (2010) oddają głos ludziom i historiom często marginalizowanym lub cenzurowanym, co koresponduje z polityką historyczną PiS, która skupia się na ujawnianiu historii Żołnierzy Wyklętych i innych ofiar komunistycznego reżimu. Programy *Sztuka wolności* (2011) i *Święty uśmiechnięty* (2012) podkreślają rolę sportu i religii jako form wyrażania niezależności i narodowej dumy. Szczególne znaczenie Kościoła katolickiego jako duchowego przewodnika narodu i św. Jana Pawła II jako „twórcy polskiej wolności” znajduje także odzwierciedlenie w audycji *Z dalekiego kraju* (1981). Takie programy, jak *Notacje* i *Z pamięci* eksponują znaczenie kultury jako narzędzia oporu przeciwko reżimowi, co wpisuje się w politykę PiS promującą pozytywny wizerunek Polaków walczących z komunizmem. Audycje ukazujące życie kulturalne i społeczne w PRL przedstawiają rozwój sztuki, literatury, muzyki oraz wpływ cenzury i propagandy na kulturę. Podkreślają one także znaczenie kultury jako formy oporu przeciwko reżimowi.

Obecność takich audycji w ramówce można interpretować jako świadome działanie mające na celu przypomnienie i utrwalenie w pamięci społecznej roli kultury w zachowaniu tożsamości narodowej. Wzrost liczby audycji dotyczących życia kulturalnego i społecznego w drugim z badanych okresów (do 146) sugeruje dalsze wzmocnienie tej sfery w ramówce programowej.

Warto jednak zauważyć, że mimo wzrostu liczby audycji, ich różnorodność spadła. W drugim z badanych okresów dominują audycje: *Notacje* (2007), *Z pamięci* (2019) oraz *To był rok!* (2020) (program rozrywkowy, który wrócił na ekrany w 2019 roku). Ich obecność odzwierciedla kierunek polityki historycznej PiS, który kładzie nacisk na heroizację historii i podkreślanie znaczenia kultury w oporze przeciwko komunizmowi. Audycje eksponujące życie kulturalne w tamtym czasie mogą być interpretowane jako próba pokazania kultury jako sfery, która przetrwała mimo ograniczeń politycznych, stając się symbolem oporu i duchowej siły.

Analiza tematyczna audycji telewizyjnych w kategoriach „Działania władz” oraz „Walka z komunizmem” ujawnia kluczowe cele polityki historycznej Prawa i Sprawiedliwości, polegające na akcentowaniu represyjnego charakteru ustroju komunistycznego i podkreślaniu polskiego oporu. Widać to w cyklu dokumentalnym *Notacje*, który prezentuje historie osób represjonowanych oraz metody stosowane przez aparat bezpieczeństwa, co koresponduje z polityką PiS, która akcentuje ofiary reżimu komunistycznego i brutalność działań Urzędu Bezpieczeństwa. W badanych okresach obserwuje się wzrost liczby audycji ukazujących represje władz PRL oraz organizowany opór, co wskazuje na strategiczne wykorzystanie telewizji publicznej do promowania narracji zgodnej z linią partii.

Początkowo w tych kategoriach dominowały tematy związane ze stanem wojennym i działaniami Urzędu Bezpieczeństwa, z częstym uwypukleniem działalności żołnierzy AK. W późniejszym okresie nastąpił wzrost liczby programów akcentujących zorganizowane formy

oporu, takie jak ruch Solidarności. Audycje ukazujące opór przeciwko komunizmowi, taki jak strajki robotnicze, działalność opozycji politycznej i ruchów studenckich, były często emitowane, podkreślając heroizm i niezłomność Polaków w walce z reżimem. Badania pokazują, że narracja telewizyjna koncentrowała się na heroizmie i wartościach narodowych, które były bronione w obliczu zagrożenia totalitarnego. Jednocześnie często pomijane były bardziej kontrowersyjne i złożone aspekty historyczne, co może świadczyć o próbie kształtowania pamięci historycznej w sposób korzystny dla obecnej polityki historycznej partii.

Zestawiając kluczowe obserwacje dotyczące sprzeciwu wobec komunizmowi, PiS w swojej narracji o PRL zwraca uwagę na rolę ruchu solidarnościowego, oporu społecznego i znaczenie Kościoła katolickiego w procesie walki z reżimem (Prawo i Sprawiedliwość, 2014, s. 9-10). Podobnie treści audycji uwzględnionych w kategorii „Walka z komunizmem” podkreślały zorganizowane formy oporu, takie jak „Solidarność”, którą PiS uznaje za kluczową siłę w procesie przemian w Polsce i na świecie, jednak bez akcentowania pozytywnej roli Lecha Wałęsy. W związku tym znaczną część audycji stanowią biografie osób związanych z opozycją antykomunistyczną i „Solidarnością”, a nie z jego przywódcami. Wyjątkiem jest audycja *TW Bolek* (2008) emitowana w pierwszym z badanych okresów, która obrazuje zainteresowanie PiS konfrontacją z kontrowersyjnymi aspektami najnowszej historii Polski, w tym postacią Lecha Wałęsy. Historia ta jest przedstawiana poprzez pryzmat jego potencjalnej współpracy z komunistycznym aparatem bezpieczeństwa, co wpisuje się w dążenie partii do demitologizacji postaci historycznych, które mogą być kojarzone z kompromisami epoki PRL. Biografię Lecha Wałęsy przybliżono także w filmie *Wałęsa. Człowiek z nadziei* (2013), jednak należy odnotować, że emisja filmu Andrzeja Wajdy odbyła się jeszcze przed zmianami w TVP, tj. w listopadzie 2015 roku. W drugim okresie badawczym postać Lecha Wałęsy jako główny wątek nie pojawiła się w żadnej w uwzględnionej w badaniu audycji.

Podkreślając znaczenie Kościoła w PRL, takie programy telewizyjne, jak *Prymas z Komańczy* (2009), *Prymas, trzy lata z tysiąca* (2000) oraz *Tajemnica Tajemnic* (2013) ukazują kardynała Wyszyńskiego jako postać kluczową w duchowej i społecznej walce z komunizmem. Film *Ksiądz* (2016) Marii Dłużewskiej, przedstawiający życie i męczeństwo księdza Jerzego Popiełuszki, pokazuje kolejnego bohatera narodowego, którego działalność i tragiczny los są ściśle związane z oporem przeciwko represyjnym działaniom władz PRL. Ponadto dokument *List Biskupów* (2015) przedstawia Kościół jako znaczącego aktora na politycznej scenie, odgrywającego kluczową rolę w procesie normalizacji stosunków między Polską a Niemcami⁵⁴.

⁵⁴ Finansowanie przez Telewizję Polską projektów, takich jak *List Biskupów*, dokumentujących istotne momenty z historii Kościoła katolickiego w Polsce, koresponduje z polityką historyczną PiS, która akcentuje znaczącą rolę Kościoła w społeczno-politycznym krajobrazie PRL (Mikołajewska 2021; Dz.U.2020.0.805, Art. 31, pkt. 1).

W kontekście zaobserwowanych zmian w ramówce, konieczne odnotowania jest radykalne zmniejszenie się liczby programów dotyczących Żołnierzy Wyklętych (do 3) oraz całkowity brak audycji odnoszących się do zmian ustrojowych z 1989 roku, co może odzwierciedlać zmianę narracji lub przesunięcie priorytetów w przekazie historycznym (Wykres 17). W pierwszym z badanych okresów w kategorii „Zmiany ustrojowe z 1989 roku” oprócz wspomnień Henryka Samsonowicza z przebiegu obrad przy Okrągłym Stole (program *Notacje*, 2007, łącznie 11 minut), przedstawiano wybrane fragmenty zarejestrowanego przez kamery Służby Bezpieczeństwa spotkania władz państwowych PRL z przedstawicielami „Solidarności” w Magdalence pod Warszawą (audycja *Taśmy z Magdalenki*, 2015, łącznie 110 minut). Mimo obchodzonej w 2016 roku 25. rocznicy pierwszych, częściowo wolnych wyborów, temat ten przedstawiono jedynie w formie archiwalnego koncertu *Wolność – Kocham i Rozumiem!* (2014), który emitowano we fragmentach (łącznie 25 minut). W 2020 roku, tj. w drugim z badanych okresów, przypadła także 30. rocznica upadku Muru Berlińskiego, co zostało odnotowane w emisji dokumentu *Upadek żelaznej kurtyny* (2019), który ukazywał genezę zaistnienia podziału, jego skutki oraz wpływ, jaki miał na życie trzech pokoleń Niemców, Czechów i Polaków. Tematyka związana z Okrągłym Stołem i przemianami ustrojowymi jest mniej eksponowana, szczególnie w drugim z badanych okresów. Zmniejszenie liczby audycji dotyczących tego tematu może sugerować spadek zainteresowania tą tematyką w narracji historycznej prezentowanej przez telewizję publiczną, być może ze względu na kontrowersje związane z oceną tych wydarzeń.

Analiza okresu PRL ukazuje, że narracja Telewizji Polskiej współgra z polityką historyczną Prawa i Sprawiedliwości. W programach telewizyjnych duży nacisk kładziony jest na represyjne działania władz komunistycznych. W obu badanych okresach tematyka audycji dotyczących PRL ewoluowała, odzwierciedlając zmiany w polityce historycznej PiS. W pierwszym okresie skupiono się na równomiernym przedstawieniu różnorodnych aspektów PRL, podczas gdy w drugim nastąpiło już wyraźne skupienie na życiu kulturalnym i społecznym, z mniejszym naciskiem na tematykę Żołnierzy Wyklętych i zmian ustrojowych. Te swoiste przeakcentowania w treściach przekazu mogą odpowiadać na zmieniające się uwarunkowania społeczno-polityczne oraz potrzeby rekonstruowania pamięci zbiorowej zgodnie z aktualnymi wytycznymi ideologicznymi.

Przechodząc do analizy kolejnego zagadnienia, jak wykazano w podrozdziale dotyczącym telewizyjnej popularności okresów historycznych, „Dzieje najnowsze i okres III Rzeczypospolitej” stanowią jedną z najmniej reprezentowanych medialnie kategorii (Vide: s. 180-186 niniejszej pracy).

W monitorowaniu najnowszej historii, polityka historyczna partii Prawo i Sprawiedliwość szczególnie skupia się na budowaniu i utrwalaniu narracji wokół katastrofy smoleńskiej z 2010 roku. To wydarzenie jest przedstawiane przez PiS jako głęboko symboliczne i martyrologiczne.

Lech Kaczyński, uważany przez partię za wizjonera i lidera, którego misja była kontynuowana przez jego brata, Jarosława Kaczyńskiego, staje się centralną postacią tej narracji. Partia podkreśla jego determinację w dążeniu do niezależności Polski oraz odważne stawianie czoła zagrożeniom zewnętrznym, czyniąc z niego ikonę narodową (Wirtualna Polska News, 2024).

Identyfikując tematy audycji przybliżających najnowszą historię Polski, w analizowanym okresie historycznym wyodrębniono dwa główne obszary tematyczne: życie kulturalne i społeczne oraz wydarzenia historyczne i polityczne (Tabela 22).

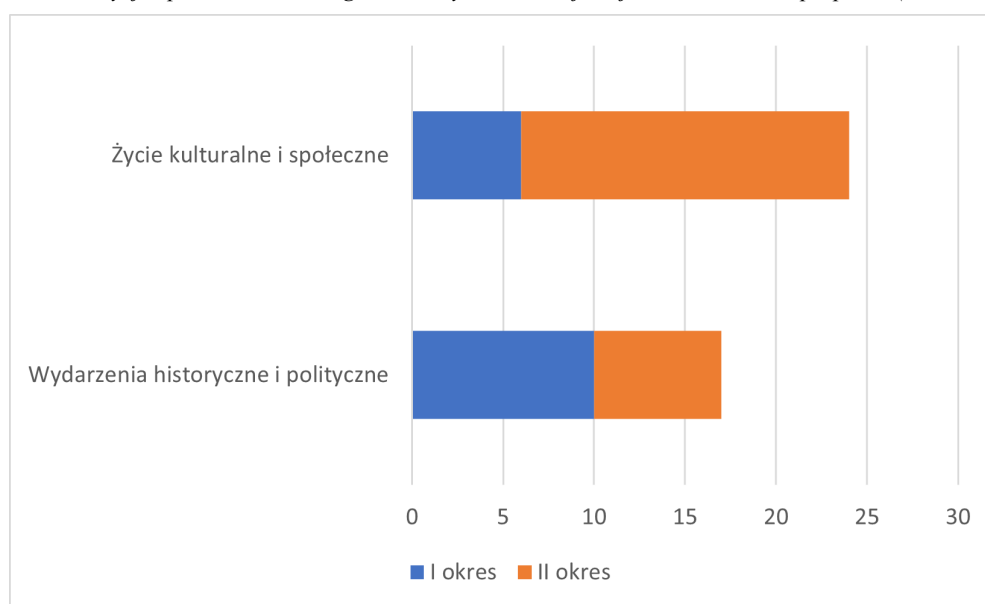
Tabela 22 Operacjonalizacja kategorii tematycznych wewnątrz okresu „Dzieje najnowsze i III Rzeczpospolita”

Okres historyczny	Operacjonalizacja kategorii tematycznej
Dzieje najnowsze i III Rzeczpospolita (od 1989)	Wydarzenia historyczne i polityczne: Audycje w tej kategorii powinny koncentrować się na kluczowych wydarzeniach historycznych i politycznych, które miały miejsce po 1989 roku. Należy do nich zaliczyć transformację ustrojową, przystąpienie Polski do NATO i Unii Europejskiej, ważne wybory, zmiany w polityce wewnętrznej i międzynarodowej. Audycje te powinny przedstawiać zarówno fakty, jak i analizy tych wydarzeń, ukazując ich kontekst i konsekwencje dla Polski.
	Życie kulturalne i społeczne: Ta kategoria obejmuje audycje prezentujące życie kulturalne i społeczne w Polsce po 1989 roku. Powinny one ukazywać rozwój różnych dziedzin kultury, takich jak literatura, film, muzyka, sztuka, teatr oraz zmiany w stylu życia, sposobach spędzania czasu wolnego, trendach społecznych i kulturowych. Wskazane jest również przedstawienie wpływu globalizacji i technologii na życie kulturalne i społeczne.

Źródło: opracowanie własne.

Analiza zmian w dystrybucji tematów programów w różnych okresach badań pokazuje ewolucję zainteresowań telewizji publicznej, z początkowego skupienia na wydarzeniach historycznych i politycznych do zwiększenia z czasem nacisku na kwestie kulturalne i społeczne (Wykres 18). Przesunięcie to, choć nie eliminuje tematów historycznych, może wskazywać na próbę osiągnięcia bardziej zrównoważonego podejścia do planowania audycji telewizyjnych, które odzwierciedla różnorodne aspekty życia po 1989 roku.

Wykres 18 Liczba audycji z podziałem na kategorie tematyczne – Dzieje najnowsze i III Rzeczpospolita (od 1989 roku)

Źródło: opracowanie własne.

Patrząc na dominujące w obrębie danych kategorii tematycznych zagadnienia historyczne, warto zauważyć, że w pierwszym z badanych okresów w kategorii „Wydarzenia historyczne i polityczne” 70% emitowanych audycji poruszało wątek katastrofy smoleńskiej (łącznie 412 minut). W drugim okresie ta proporcja wynosiła ponad 85%, gdzie 6 na 7 uwzględnionych w badaniu audycji dotyczyły tego zagadnienia. W efekcie, analiza liczby audycji wpisujących się w omawianą tematykę w obu badanych okresach ujawnia znaczący nacisk na to wydarzenie jako kluczowy element narracji historycznej o najnowszej historii Polski.

Przykładowe audycje z pierwszego okresu to *Anatomia upadku 2* (2013) autorstwa Anity Gargas, która szczegółowo rekonstruuje kontekst i przebieg katastrofy, a także *Dies luctus – dni żałoby, dni smutku* (2011), która podkreśla narodową żałobę i jedność w obliczu tragedii. Innymi istotnymi audycjami są: *Polska Dusza* (2016) i *Pogarda* (2011), które eksplorują osobiste przeżycia i emocje Polaków oraz rodzin ofiar. Dokument *Niosła Go Polska* (2013) oddaje z kolei hołd prezydentowi Lechowi Kaczyńskiemu, podkreślając jego działalność publiczną i polityczną. W drugim z badanych okresów audycje dotyczące katastrofy smoleńskiej kontynuowały narracje z pierwszego wyznaczonego do badania okresu. Dramat obyczajowy *Smoleńsk* (2016) oraz dokument *Strefa zamknięta* (2020) zgłębiały przyczyny i konsekwencje katastrofy, poddając krytycznemu przeglądowi różne teorie dotyczące tego, co się wydarzyło 10 kwietnia 2010 roku. Takie podejście wpisuje się w dążenie do rozwiania wątpliwości wokół oficjalnych wersji wydarzeń, co jest zgodne z polityką historyczną PiS akcentującą potrzebę dochodzenia do prawdy i sprawiedliwości. Kolejne audycje, jak *Testament* (2012) oraz *Troszczą się o nas nasi umarli* (2020) skupiały się na osobistych historiach rodzin ofiar, prezentując ich determinację w poszukiwaniu prawdy, oraz ukazując ludzki wymiar tragedii. Programy te poprzez swoją treść nie tylko upamiętniały ofiary, ale także wspierały oficjalną linię rządzącej partii, przyczyniając się do umacniania wspólnej tożsamości narodowej i nacjonalistycznej wizji historii, gdzie bohaterstwo, tragedia oraz walka o prawdę stają się centralnymi elementami zbiorowej świadomości.

W kategorii „Wydarzenia historyczne i polityczne”, poza dominującym wątkiem katastrofy smoleńskiej, w poddanych analizie okresach pojawia się również szerokie spektrum innych istotnych zagadnień z najnowszej historii Polski. Przykładem na tę obserwację jest emitowana w pierwszym z badanych okresów *Operacja Samum* (1999), film sensacyjny oparty na faktach z historii polskiego wywiadu, który skupia się na dramatycznych przeżyciach głównych postaci podczas wojny w Zatoce Perskiej. Obraz ten może być interpretowany jako podkreślenie roli Polski w rozwiązywaniu międzynarodowych konfliktów, co współgra z dążeniem PiS do ukazania Polski jako aktywnego i niezależnego uczestnika na arenie międzynarodowej. Z kolei dokument *Prawda znalazła swój dom* (2016) o budowie Muzeum Katyńskiego, eksplorujący proces dochodzenia do prawdy o zbrodni katyńskiej, wpisuje się w politykę upamiętniania ofiar totalitaryzmów, co jest

jednym z filarów narracji historycznej promowanej przez PiS. Dążenie do ukazania prawdy o zbrodniach komunistycznych podkreśla zaangażowanie partii w walce o sprawiedliwość historyczną. *Film o wolnej Polsce* (2011), prezentujący transformację ustrojową po 1989 roku, ilustruje ważne momenty w najnowszej historii Polski, pokazując przemiany społeczne i gospodarcze. Skupienie się na tym momencie historycznym jest zgodne z polityką PiS, która często odwołuje się do sukcesów transformacji jako dowodu na odzyskanie przez Polskę pełnej suwerenności. W drugim z badanych okresów program *Skrzydzeni. O Polakach i Żydach* (2019) podejmuje trudny temat restytucji mienia żydowskiego po II wojnie światowej. Audycja ta może być rozpatrywana w kontekście dążenia do dialogu polsko-żydowskiego, co jest istotnym elementem międzynarodowej polityki historycznej PiS mającej na celu kształtowanie pozytywnego wizerunku Polski na świecie.

Analizując tematy audycji z kategorii „Życie kulturalne i społeczne” w kontekście polityki historycznej Prawa i Sprawiedliwości, warto zwrócić uwagę, że w pierwszym z badanych okresów aż 67% wszystkich programów skupiało się na najnowszej historii Polski ukazanej przez pryzmat religii, co stanowi dominujący trend w tej kategorii. Programy te, koncentrując się na postaci Jana Pawła II oraz wydarzeniach z nim związanych, odzwierciedlają znaczącą rolę, jaką odgrywał on w kształtowaniu tożsamości religijnej i kulturowej w Polsce.

Jak wykazano w pierwszym rozdziale niniejszej pracy, Jan Paweł II, kluczowa postać polityki historycznej PiS, jest często przedstawiany jako symbol moralny i duchowy, co jest zgodne z dążeniami partii do podkreślania roli Kościoła katolickiego jako fundamentu polskiej kultury i społeczeństwa. Dominacja tematów związanych z papieżem w audycjach telewizyjnych, takich jak *Święty uśmiechnięty* (2012) czy *Pociąg Warszawa – Rzym* (2005), służy nie tylko utrwaleniu pamięci o tej postaci, ale również stanowi narzędzie do przekazywania wartości kluczowych dla ideologii partii, takich jak patriotyzm, duchowość i jedność narodowa. Emisje tego rodzaju audycji w publicznej telewizji dodatkowo starają się podkreślić wpływ tego duchowego na indywidualne i zbiorowe życie Polaków, ukazując jego rolę jako duchowego przewodnika i autorytetu moralnego. Audycje o tematyce religijnej i związane z postacią Jana Pawła II można postrzegać zatem jako część szerszej strategii wzmacniania religijnej i narodowej tożsamości Polaków w ramach polityki historycznej PiS. Programy te nie tylko kształtują świadomość historyczną, ale także budują i utrwalają wartości, które są uznawane za fundament polskiej wspólnoty narodowej. Wskazuje to również na intencję utrwalenia w świadomości społecznej postaci Jana Pawła II jako centralnej figury w przestrzeni kulturowo-religijnej Polski.

W drugim okresie badawczym w kategorii „Życie społeczne i kulturalne” zauważalna była dominacja programu rozrywkowego *To był rok!* (2020), który stanowił 67% wszystkich audycji w tej kategorii. Program ten, prezentując historię popkultury, mody, sportu, obyczajów i życia

codziennego, przybliżał widzom najnowszą historię Polski przez pryzmat różnych dekad. Pozostała część audycji z tej kategorii (33%) nadal koncentrowała się na tematyce religijnej, jednak różnorodność tematyczna wskazuje na pewne poszerzenie spektrum poruszanych kwestii w porównaniu do pierwszego okresu. Takie programy, jak *Gala Jubileuszowa UKSW* (2019) czy *Notacje – Ks. Michał Heller. Wszechświat i filozofia* (2007) rozszerzały kontekst religijny o aspekty edukacyjne i naukowe. Z kolei serie reportaży takie jak *W służbie...* (2019) oraz *Wiara i mundur* (2019) eksplorowały rolę duchowości w życiu codziennym i zawodowym Polaków, wskazując na zaangażowanie kapelanów w Siłach Zbrojnych RP. Chociaż *To był rok!* wprowadzał różnorodność tematyczną, prezentując historię i kulturę popularną z różnych dekad, to nadal utrzymywana była równowaga z programami o charakterze religijnym. Tendencja ta może świadczyć o dążeniu telewizji publicznej do podkreślania roli religii w życiu społecznym i kulturalnym Polski, a także o promowaniu wartości związanych z polskim katolicyzmem jako ważnego czynnika kształtującego współczesną polską kulturę i społeczeństwo.

Podsumowując wyniki analizy audycji traktujących o historii dziejów najnowszych i III RP, widoczne staje się, jak Telewizja Polska akcentuje określone wydarzenia i postaci zgodnie z liniami ideologicznymi rządzącej partii Prawo i Sprawiedliwość. W związku z tym katastrofa smoleńska oraz rola Kościoła katolickiego w życiu społecznym są prezentowane jako filary nowoczesnej tożsamości narodowej. W szczególności wydarzenie z 2010 roku, gdzie śmierć Lecha Kaczyńskiego i innych osób z delegacji politycznej stała się dominującym elementem oficjalnej narracji, odzwierciedla ów trend. Telewizja, ukazując to wydarzenie jako moment jednoczący naród i katalizujący patriotyczne uczucia, pełni rolę narzędzia w kształtowaniu zbiorowej świadomości zgodnie z polityką historyczną PiS. W tym kontekście częste przedstawianie postaci Lecha Kaczyńskiego jako przykładu patriotycznego przywództwa oraz refleksje nad wkładem Jana Pawła II w życie duchowe i kulturowe Polski dodatkowo wzmacniają ten przekaz. Takie planowanie programów telewizyjnych nie tylko utrwała pewne wersje historii, ale też wpływa na percepcję współczesności przez Polaków, czyniąc media publiczne aktywnym uczestnikiem w procesie kreowania i utrzymywania kulturowej hegemonii.

W kontekście badania zawartości treści programowych, kategoria „Inne: zjawiska niedające się zaklasyfikować” obejmuje te audycje telewizyjne, które nie skupiają się na jednym okresie historycznym czy pojedynczym temacie, lecz prezentują treści w sposób wielowątkowy i wieloepokowy (Tabela 23). Programy te przekraczają granice chronologiczne, łącząc różnorodne okresy historyczne, co pozwala na głębszą i bardziej kompleksową prezentację historii Polski, a także na prezentowanie pamięci o miejscach i wydarzeniach w ich przekrojowej dynamice.

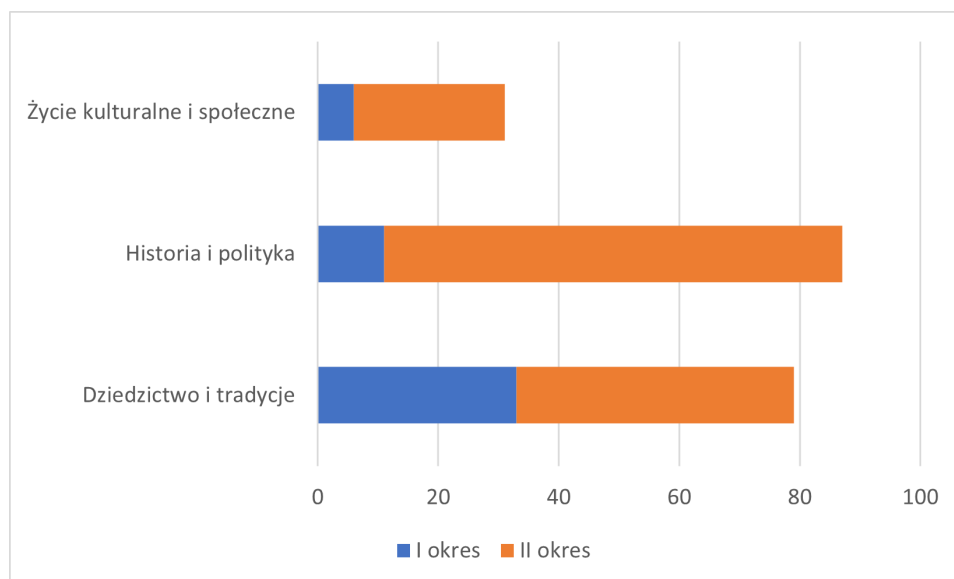
Tabela 23 Operacjonalizacja kategorii tematycznych wewnątrz zbioru „Zjawisk niedających się zaklasyfikować”

Okres historyczny	Operacjonalizacja kategorii tematycznej
Zjawiska niedające się zaklasyfikować	Dziedzictwo i tradycje: Audycje w tej kategorii powinny skupiać się na szeroko rozumianym polskim dziedzictwie kulturowym i tradycjach, które mogą nie pasować do określonych ram czasowych innych kategorii. Powinny one obejmować tematy związane z folklorem, regionalnymi zwyczajami, rzemiosłem, a także historią rodzinną i lokalną. Programy mogą przedstawiać, jak tradycje i dziedzictwo kształtują tożsamość narodową i lokalną.
	Historia i polityka: Ta kategoria obejmuje audycje, które analizują ogólne aspekty historii Polski i polityki, które nie mieszczą się w ramach określonych okresów historycznych. Mogą to być programy dotyczące długoterminowych trendów w historii Polski, porównań historycznych, a także analiz politycznych, które mają szerszy kontekst historyczny.
	Życie kulturalne i społeczne: Audycje w tej kategorii powinny przedstawiać ogólne tematy związane z życiem kulturalnym i społecznym, które nie pasują do określonych okresów historycznych. Mogą to być programy omawiające współczesne zjawiska kulturowe, zmiany w społeczeństwie, a także historię społeczną i kulturową w szerszym kontekście.

Zródło: opracowanie własne.

W pierwszym z badanych okresów najczęściej emitowanych audycji dotyczyło „Dziedzictwa i tradycji” Polski (Wykres 19). Dokonana analiza ilościowa pokazuje, że w owej kategorii odnotowano wzrost liczby programów z 33 w pierwszym okresie do 46 w drugim, co wskazuje na wzmożone zainteresowanie telewizji publicznej polskim dziedzictwem kulturowym i historią. Emitowane audycje uwzględnione w tej kategorii obejmowały szeroki zakres tematów podkreślających różne aspekty polskiej tożsamości narodowej i lokalnej, a także ważne dla pamięci zbiorowej miejsca i postaci. Programy te, często zakorzenione w historycznym i kulturowym dziedzictwie Polski, przekraczały granice typowej narracji historycznej, obejmując tematykę tożsamościową, która dotyczy szeroko rozumianego dziedzictwa – nie tylko materialnego, ale również niematerialnego, takiego jak zwyczaje, obrzędy czy wspomnienia. Opisane podejście różni się od programów *stricte* historycznych, które koncentrują się na konkretnej epoce czy wydarzeniu. Audycje o charakterze tożsamościowym mają na celu nie tylko edukację i przekaz wiedzy, ale również pielęgnację i ochronę kulturowej spuścizny, wpływając na emocjonalny i wartościowy wymiar narodowej przynależności.

Wykres 19 Liczba audycji z podziałem na kategorie tematyczne – inne - zjawiska niedające się zaklasyfikować

Źródło: opracowanie własne.

Wśród najczęściej występujących programów w kategorii „Dziedzictwo i tradycje”, w pierwszym z badanych okresów szczególną uwagę przykuwa cykl *Ostoja* (2016), który był emitowany najwięcej razy (13 emisji) i zajmował znaczące miejsce w kontekście łącznego czasu emisji (312 minut, 40% całego czasu trwania audycji w tej kategorii). Program *Ostoja*, będąc magazynem przyrodniczym, włącza w swoją narrację elementy polskiej tradycji i zwyczajów. Audycja podejmuje tematykę polskiej obyczajowości wiejskiej oraz łowieckiej, co jest ważne dla zrozumienia tradycyjnych sposobów życia i pracy, a także dla zachowania lokalnej pamięci o tych praktykach.

Kolejnymi najczęściej emitowanymi audycjami w kategorii „Dziedzictwo i tradycje” był cykl reportaży *Miejsce z historią* (8 emisji, łącznie 94 minuty) oraz serial dokumentalny *Podróże z historią* (2016) (6 emisji, łącznie 162 minuty). Seria *Miejsce z historią* (2010), prezentująca obiekty i lokalizacje o znaczeniu historycznym, jak Duszniki Zdrój czy Ostrołęka, oraz *Podróże z historią*, prowadzony przez Radosława Kotarskiego, który przybliżył widzom regionalne tradycje i historię, odzwierciedlają zainteresowanie polityki historycznej partii odkrywaniem i pielęgnowaniem lokalnego dziedzictwa oraz promowaniem narodowej pamięci. Audycje te skupiają się na różnorodnych aspektach polskiej kultury i historii, od rzemiosła kowalskiego i winiarskiego po związki z ważnymi postaciami kulturalnymi, jak Fryderyk Chopin. W ten sposób podkreślają bogactwo polskiej tradycji i jej związek ze współczesnym życiem społecznym. *Podróże z historią* w szczególności obrazuje, jak historia rezonuje z teraźniejszością, co jest w istocie zgodne z dążeniem PiS do utrzymania i wzmacniania narodowej tożsamości poprzez edukację i świadomość historyczną. Mówiąc o polskim dziedzictwie i tradycjach, nie bez znaczenia są także programy traktujące o religijnym aspekcie tego zagadnienia, jak *Ziarno* (2016; 2020) *Tajemnica*

Jasnej Góry (2012) czy *1819 kg wiary* (2007). Programy te pokazują, jak religia i postacie religijne, zwłaszcza Jan Paweł II, odgrywają ważną rolę w polskiej kulturze i świadomości społecznej.

Koncentracja na audycjach, które łączą przeszłość z teraźniejszością i podkreślają kontynuację tradycji oraz wartości narodowych, jest zgodna z polityką tożsamościową PiS, która promuje obraz Polski jako państwa głęboko zakorzenionego w swojej historii, a jednocześnie dynamicznie rozwijającego się i pielęgnującego swoje dziedzictwo kulturowe i historyczne.

W drugim z badanych okresów odnotowano wyraźny wzrost liczby audycji traktujących o polskim dziedzictwie i tradycjach (Wykres 20). Podczas gdy w pierwszym okresie najczęściej poruszonym zagadnieniem była polska tradycja i zwyczaje, w drugim dominowała prezentacja miejsc pamięci. Najczęściej emitowanym programem była seria *Zakochaj się w Polsce* (2016), prezentowana w kanale TVP1 (32 emisje, łącznie 672 minuty). Cykl ten charakteryzował się szczególnym naciskiem na zabytki, lokalną historię, a także współczesne metody zachowania i kultywowania narodowej pamięci miejsc. Każdy odcinek skupiał się na innej lokalizacji, przedstawiając jej unikalne cechy, zarówno te znane szerokiej publiczności, jak i te mniej rozpoznawalne, lecz równie istotne dla lokalnego dziedzictwa. Program nie ogranicza się więc jedynie do prezentacji najbardziej znanych i turystycznie popularnych lokalizacji, ale także odkrywa mniej znane zakątki kraju, często pomijane w typowych przewodnikach turystycznych.

Analizując opisy poszczególnych audycji, można wyróżnić kilka powtarzających się motywów i tematów, które są eksplorowane w różnych odcinkach. Przede wszystkim znaczny nacisk kładziony jest na historię i zabytki, które są nieodzowną częścią narracji programu. Prowadzący, poprzez osobiste zaangażowanie i zdobywanie nowych umiejętności, zwiększa wartość edukacyjną programu. Tomasz Bednarek przybliżyła bowiem widzom historię miejscowości, opisuje znaczenie poszczególnych budowli i artefaktów, a także odwołuje się do lokalnych legend i anegdot, co pozwala na głębsze zrozumienie i doświadczenie lokalnej tożsamości. Kolejnym ważnym aspektem programu jest prezentacja przyrody i krajobrazów, które są istotne dla omawianych lokalizacji. Od mazurskich jezior po górskie tereny Zakopanego program wizualizuje piękno naturalne Polski, jednocześnie podkreślając jego różnorodność. W opisach pojawiają się również wzmianki o unikalnym mikroklimacie niektórych miejsc, co może mieć wpływ na zainteresowanie turystyczne oraz na promocję zdrowia i wypoczynku w kontaktach z naturą. Program eksploruje również lokalne tradycje i zwyczaje, prezentując elementy dziedzictwa niematerialnego, takie jak festiwale, rekonstrukcje historyczne czy lokalne przysmaki. Poprzez połączenie elementów historii, kultury oraz przyrody, *Zakochaj się w Polsce* ukazuje kompleksowy obraz promowanych regionów, wzbogacając narrację o aspekty społeczne i ekonomiczne. Jest to program turystyczno-kulturowy, który za pośrednictwem telewizji pełni funkcję przewodnika po mniej znanych, ale równie fascynujących miejscach Polski. Z analizy opisów wynika, że każdy

odcinek jest przygotowany w taki sposób, by przedstawić widzom mozaikę doświadczeń opartych na trzech filarach: zabytkach, przyrodzie i tradycji. Cel edukacyjny łączy się tu z promocją turystyczną, co sprawia, że program może być atrakcyjny zarówno dla mieszkańców Polski, jak i dla zagranicznych turystów poszukujących autentycznych i niezwykłych doświadczeń.

Podsumowując oba badane okresy, audycje z kategorii „Dziedzictwo i kultura” są ważnym medium w procesie przekazu wartości narodowych i historycznych, pełniąc funkcję edukacyjną oraz tożsamościową mającą na celu umocnienie więzi z polskim dziedzictwem kulturalnym i historycznym. Dzięki takim audycjom, telewizja publiczna ma możliwość ingerencji w społeczną percepcję i ocenę przeszłości, a co za tym idzie – w kształtowanie narodowej tożsamości. Wszystkie wymienione programy stanowią współczesną interpretację polskiego dziedzictwa kulturowego, podkreślając jego złożoność i wielowymiarowość. Audycje te wydają się odgrywać istotną rolę w edukacji i promocji dziedzictwa kulturalnego, umacniając więź społeczną i historyczną świadomość. Choć uwzględnione tytuły różnią się formą, przyczyniają się do konstruowania spójnej narracji o narodowym dziedzictwie, ukazując zarówno materialne, jak i niematerialne skarby przeszłości. Przedstawiane historie i postacie działają jako nośniki pamięci, które mają znaczenie dla współczesnej świadomości społecznej i kulturowej. Dokumentując, i prezentując dziedzictwo kulturowe, programy te skupiają się na konserwacji i prezentacji narodowej spuścizny, wskazując na jej różnorodność i unikalność. Nie tyle wpływają, co umożliwiają refleksję nad tym, co stanowi fundament polskiej tożsamości, od przyrody i krajobrazu po dziedzictwo historyczne i kulturowe.

Kategoria „Historia i polityka” w ramach grupy „Zjawisk niedających się zaklasyfikować” obejmuje audycje analizujące ogólne aspekty historii Polski i polityki, które często przybierają formę magazynową, łącząc różnorodne okresy i zagadnienia w jednym odcinku, co uniemożliwia jednoznaczne przypisanie ich do określonych okresów historycznych. Tym samym kategoria ta służy jako przestrzeń dla audycji o złożonej, wielowątkowej strukturze tematycznej, co pozwala na szersze ujęcie historii Polski w kontekście jej kulturowego i politycznego dziedzictwa.

Analiza danych z kategorii „Historia i polityka” ukazuje istotny wzrost zainteresowania tematyką historyczno-polityczną, z 11 audycji w pierwszym okresie do 76 w drugim, co odzwierciedla wyraźną zmianę priorytetów w ramówce programowej telewizji publicznej (Wykres 19). Pierwszy okres charakteryzował się audycjami, które obejmowały różnorodne aspekty historii Polski, łącząc elementy kulturowe z politycznymi. Takie programy, jak *Cześć i chwała bohaterom. W wierszu i boju* (2016) oraz seria *Historia dla Ciebie – pamięć.pl* (2015; 2016) dostarczały retrospekcji dotyczących ważnych momentów w historii Polski, często związanych z okresem powojennym oraz Polską Rzeczpospolitą Ludową. Druga z wymienionych serii, wyróżniająca się różnorodnością tematyczną, łączyła momenty kluczowe, jak powstanie „Solidarności” czy stan

wojenny, z mniej znanymi kartami historii. W drugim z badanych okresów dominującym tematem stała się historia polskiego wojska, co może odzwierciedlać rosnące zainteresowanie kwestiami obronności kraju, związanymi ze zmianami geopolitycznymi, jak wojna w Ukrainie trwająca od 2014 roku. Seria *wojsko-polskie.pl* (2018), z 75 emisjami sumującymi do 1508 minut, w wielotematycznych odcinkach skupiała się na roli polskiej armii w strukturach NATO, historii wojska polskiego, a także na bieżących wydarzeniach i informacjach dotyczących polskich sił zbrojnych.

W świetle politycznej deklaracji Prawa i Sprawiedliwości z 2015 roku, dotyczącej znaczenia edukacji historycznej i wojskowej, wyraźna jest korelacja między produkcją programu *wojsko-polskie.pl* a zasadniczymi punktami programowymi partii (PiS, 2015, s. 102). Audycja ta, skupiając się na historii, roli i aktualnościach związanych z Polskimi Siłami Zbrojnymi, w ocenie autorki niniejszej pracy stanowi konkretne wcielenie kluczowych punktów programowych PiS. Realizując program partii, pełni ona bowiem istotną rolę w umacnianiu więzi obywateli z krajem i jego siłami zbrojnymi poprzez zwiększanie świadomości o roli Polski w historii i teraźniejszości oraz w edukacji dotyczącej działań obronnych i wojskowych. Tym samym staje się instrumentem propagującym postawy patriotyczne i proobronne, zgodnie z założeniami PiS. Inicjatywa telewizji publicznej w tworzeniu tego programu, w kontekście przekazu politycznego partii, może być interpretowana jako świadome działanie, gdyż program ten znacząco wpisuje się w narrację o konieczności pielęgnowania militarnej i patriotycznej tożsamości Polski. Zwiększenie obecności tematyki obronnej w mediach oraz współpraca Wojska Polskiego z reporterami i dziennikarzami zajmującymi się problematyką wojskową zostały wymienione wśród proponowanych inicjatyw w programie partii z 2015 roku (Ibidem).

Konkludując, w kategorii „Historia i polityka” obserwuje się wyraźną zmianę w zakresie pokazywanej treści z bardziej ogólnych tematów historycznych i kulturalnych na skoncentrowane i specyficzne tematy związane z wojskowością, co może odzwierciedlać zmiany w środowisku politycznym lub strategicznym kraju.

Kategoria „Życie kulturalne i społeczne” w analizie „Zjawisk niedających się zaklasyfikować” jest stosowana do klasyfikacji audycji, które w ramach fabuły omawiają szerokie spektrum tematów związanych z polskim dziedzictwem kulturowym, społecznym oraz historycznym, lecz nie mieszczą się w ramach jednych, konkretnych, chronologicznie określonych okresów historycznych. Kategoria ta obejmuje programy, które eksplorują wpływ długoterminowych trendów kulturowych i społecznych, prezentując zarówno przeszłość, jak i wpływ historii na współczesne życie społeczne i kulturalne. Audycje w tej kategorii często wykraczają poza typową narrację historyczną, łącząc przeszłość z teraźniejszością, co umożliwia ukazanie ciągłości kulturalnej i społecznej Polski. Pokazują one, jak różnorodne epoki i zdarzenia

przeplatają się, kształtując dzisiejszą Polskę. Na przykład, programy mogą badać życie i dokonania wybitnych postaci, które wpłynęły na rozwój polskiej kultury, nauki i technologii w różnych okresach, jak również prezentować mniejsze, lokalne historie mające wpływ na regionalne tożsamości.

W ten sposób kategoria „Życie kulturalne i społeczne” służy jako platforma dla tematów, które wymagają bardziej złożonego i wielowymiarowego ujęcia, co przekracza granice konkretnych okresów historycznych, pokazując znaczenie szeroko rozumianego dziedzictwa narodowego. Dzięki tej kategorii można lepiej zrozumieć, jak polska kultura i tożsamość społeczna rozwijały się i przekształcały na przestrzeni wieków, zachowując ciągłość oraz dynamikę zmian kulturalnych i społecznych. Przykłady takich programów to: *Kalecki – geniusz zapomniany* (2012), dokument o wpływie polskiego ekonomisty na światową naukę; *Nie ma jak Polska* (2015), seria turystyczna odkrywająca mniej znane zabytki i regiony Polski, oraz cykl *Polskie ślady* (2019; 2020) badający wpływ Polski i Polaków za granicą. Audycje te ukazują bogactwo polskiego dziedzictwa zarówno w kontekście narodowym, jak i międzynarodowym, podkreślając jego znaczenie w kształtowaniu tożsamości narodowej.

Podsumowując, programy z kategorii „Inne”, które obejmują szerokie spektrum tematyczne polskiej historii i kultury, w ocenie autorki mogą wspierać realizację polityki historycznej Prawa i Sprawiedliwości. Prezentując bogactwo polskiego dziedzictwa kulturowego i tradycji, nie tylko edukują i informują, ale również wzmocnią narodową tożsamość oraz świadomość historyczną. Przywołane audycje, takie jak *Zakochaj się w Polsce*, pokazują różnorodność lokalnych tradycji i historii, co sprzyja zrozumieniu i docenieniu polskiego dziedzictwa w kontekście narodowym i międzynarodowym. Jest to szczególnie istotne, gdyż wpisuje się w strategię partii, która dąży do podkreślenia unikalności Polski jako kraju bogatego w kulturę i historię. W ramach tej strategii audycje telewizyjne są wykorzystywane do kształtowania obrazu Polski jako państwa głęboko zakorzenionego w swojej historii, a jednocześnie otwartego i dynamicznie rozwijającego się. Przykłady audycji, które łączą przeszłość z teraźniejszością, pokazują, jak historyczne wydarzenia i postacie wpływają na współczesne życie społeczne i kulturalne, co przyczynia się do wzmocnienia więzi społecznych oraz narodowej dumy. Z kolei promocja dziedzictwa kulturowego i historycznego, podkreślająca jego złożoność i wielowymiarowość, jest zgodna z polityką PiS mającą na celu umocnienie pozycji Polski zarówno w kraju, jak i na arenie międzynarodowej.

Dzięki takim audycjom telewizja publiczna ma możliwość ingerencji w społeczną percepcję i ocenę przeszłości, a co za tym idzie – w kształtowanie narodowej tożsamości. Wszystkie wymienione programy stanowią współczesną interpretację polskiego dziedzictwa kulturowego, podkreślając jego złożoność i wielowymiarowość, co przekłada się na lepsze zrozumienie tego, co stanowi fundament polskiej tożsamości. Przedstawiane historie i postacie działają jako nośniki

pamięci, które mają znaczenie dla współczesnej świadomości społecznej i kulturowej, co jest kluczowe dla utrzymania jedności narodowej i dumy z polskiego dziedzictwa.

Podsumowując analizę kategorii „Inne: zjawiska niedające się zaklasyfikować”, można stwierdzić, że programy telewizyjne emitowane przez TVP1 i TVP2 zgodnie z polityką historyczną Prawa i Sprawiedliwości koncentrują się na prezentacji polskiego dziedzictwa kulturowego, historii oraz życia społecznego. Narracja promowana przez Telewizję Polską w tej kategorii odzwierciedla dążenia PiS do umacniania narodowej tożsamości i promowania polskich wartości.

Programy, takie jak *Zakochaj się w Polsce* oraz *Podróże z historią* skupiają się na ukazaniu bogactwa polskiego dziedzictwa kulturowego, lokalnej historii i tradycji. Audycje te podkreślają znaczenie narodowej pamięci miejsc i ukazują, jak polska tradycja przenika do współczesnego życia, co wspiera narrację PiS promującą dumę narodową i silne więzi społeczne.

Z kolei audycje, jak *Historia dla Ciebie – pamięć.pl* i *wojsko-polskie.pl* obejmują szerokie spektrum zagadnień historycznych, łącząc różne okresy, i oferując kompleksowe spojrzenie na polską historię. Szczególnie programy dotyczące wojska podkreślają rolę polskich sił zbrojnych, co jest zgodne z polityką PiS kładącą nacisk na patriotyzm i obronność kraju.

Takie programy, jak *Kalecki – geniusz zapomniany* oraz *Nie ma jak Polska* eksplorują z kolei długoterminowe trendy kulturowe i społeczne, ukazując wpływ wybitnych postaci i lokalnych historii na współczesne życie. Audycje te wspierają politykę PiS w zakresie umacniania narodowej tożsamości oraz promowania wartości związanych z polskim katolicyzmem i kulturą.

Audycje telewizyjne w tej kategorii pełnią istotną rolę w kształtowaniu świadomości historycznej i narodowej tożsamości, zgodnie z linią polityczną PiS. Prezentowanie polskiego dziedzictwa kulturowego, historii i życia społecznego wspiera narrację PiS, koncentrując się na promowaniu polskich wartości, patriotyzmu i dumy narodowej.

Podsumowując powyższą analizę struktury tematycznej, ilościowa analiza zawartości ramówki Telewizji Polskiej (TVP1 i TVP2) w okresie rządów Prawa i Sprawiedliwości wykazała istotne zmiany w liczbie, rodzajach i tematyce programów historycznych, co sugeruje wpływ politycznych strategii na media publiczne. Implementacja przez PiS regulacji prawnych związanych z kontrolą nad kadrami w mediach znacząco wpłynęła na ograniczenie ich pluralizmu, co obrazują wyniki analizy tematycznej. Badanie struktury tematycznej, w połączeniu z analizą dokumentów partyjnych z pierwszego rozdziału pracy, potwierdzają hipotezę o wykorzystaniu telewizji publicznej jako narzędzia realizacji polityki historycznej partii. Wyraźne zestawienie kierunku politycznego partii z linią programową telewizji publicznej wskazuje na zbieżność w akcentowaniu określonych okresów historycznych oraz promowaniu wartości związanych szczególnie z okresem dziejów dawnych, Polską Ludową oraz religią. Taka synergia między rządem a mediami publicznymi podkreśla, że telewizja publiczna służy nie tylko jako medium

informacyjne, ale również jako instrument kształtowania świadomości historycznej i narodowej tożsamości zgodnie z liniami programowymi rządzącej partii. Jako uzupełnienie powyższych wniosków warto dodać, iż większość uwzględnionych w analizie merytorycznej audycji o tematyce historycznej została wyprodukowana przez Telewizję Polską w okresie rządów PiS, często w ramach współpracy z innymi instytucjami publicznymi, co dodatkowo podkreśla ich funkcję jako narzędzia promującego określony obraz historii Polski, zgodny z kierunkiem wyznaczanym przez aktualną politykę rządzącą.

Analiza gatunkowa realizowana w kolejnym kroku analizy zawartości ramówki pozwoliła odpowiedzieć na trzecie pytanie badawcze, tj. Za pośrednictwem jakich telewizyjnych gatunków rozrywkowych przekazywane są treści o tematyce historycznej, emitowane w TVP1 i TVP2 w okresie rządów Prawa i Sprawiedliwości? W tej części badania skoncentrowano uwagę na identyfikacji dominujących gatunków medialnych w prezentacji poszczególnych epok historycznych, co określone zostało na podstawie sumy czasu emisji audycji reprezentujących dany gatunek. Uzyskane spostrzeżenia stanowią punkt wyjścia do weryfikacji drugiej hipotezy badawczej niniejszej pracy, która zakłada, że Polityka historyczna Prawa i Sprawiedliwości była realizowana przez Telewizję Polską nie tylko za pomocą audycji informacyjnych i publicystycznych, ale również poprzez treści rozrywkowe, takie jak filmy fabularne, seriale czy telenowele.

Z przeprowadzonej analizy formalnej, opisanej w poprzednim podrozdziale, wynika, że w ramówce TVP1 i TVP2 zidentyfikowano 43 gatunki telewizyjne używane do prezentacji treści historycznych. W toku analizy merytorycznej owe gatunki zostały sklasyfikowane zgodnie z przyjętą operacjonalizacją jako gatunki publicystyczne lub rozrywkowe (Tabela 24). Dokładniejsza klasyfikacja gatunków programowych według ich charakteru rozrywkowego i publicystycznego w dwóch analizowanych okresach została zaprezentowana w aneksie (Vide: Tabela 1, Aneks, s. 341).

Tabela 24 Łączny czas emisji audycji z gatunków publicystycznych oraz rozrywkowych, na antenie TVP1 i TVP2 w obu okresach badawczych (czas w minutach)

Gatunki publicystyczne	Gatunki rozrywkowe
1. Film dokumentalny: 7298 minut	1. Telenowela: 3925 minut
2. Cykl dokumentalny: 2493 minuty	2. Dramat obyczajowy: 1929 minut
3. Cykl reportaży: 1920 minut	3. Serial dokumentalny: 1861 minut
4. Magazyn turystyczny: 718 minut	4. Serial historyczny: 1623 minuty
5. Cykl felietonów: 460 minut	5. Program rozrywkowy: 1265 minut
6. Magazyn przyrodniczy: 456 minut	6. Serial obyczajowy: 1136 minut
7. Program historyczny: 334 minuty	7. Dramat wojenny: 1106 minut
8. Reportaż: 262 minuty	8. Film biograficzny: 1035 minut
9. Felieton: 13 minut	9. Serial biograficzny: 979 minut
	10. Widowisko: 860 minut
	11. Teatr TV: 826 minut
	12. Serial wojenny: 788 minut
	13. Dramat historyczny: 509 minut
	14. Film historyczny: 477 minut
	15. Koncert: 390 minut
	16. Dramat biograficzny: 335 minut
	17. Serial fabularno-dokumentalny: 309 minut
	18. Spektakl teatralny: 303 minuty
	19. Komediodramat: 284 minuty
	20. Serial kryminalny: 265 minut
	21. Dramat przygodowy: 240 minut
	22. Melodramat: 226 minut
	23. Dramat kryminalny: 204 minuty
	24. Serial kostiumowy: 194 minuty
	25. Film sensacyjny: 172 minuty
	26. Komedie: 152 minuty
	27. Komedie wojenne: 122 minuty
	28. Dramat polityczny: 112 minut
	29. Program dla dzieci: 100 minut
	30. Dramat psychologiczny: 91 minuty
	31. Dramat sensacyjny: 88 minut
	32. Film animowany: 75 minut
	33. Film muzyczny: 42 minuty
	34. Film krótkometrażowy: 9 minut

Zródło: opracowanie własne.

Analiza gatunkowa treści historycznych w ramówce TVP1 i TVP2 wskazuje na strategiczne wykorzystanie zarówno form publicystycznych, jak i rozrywkowych, co odzwierciedla dążenie do przyciągnięcia i zaangażowania różnorodnej widowni. Zgodnie z danymi z obu okresów badawczych gatunki rozrywkowe stanowią 61% całkowitego czasu emisji audycji o tematyce historycznej (22032 minuty), podczas gdy gatunki publicystyczne – 39% (13954 minuty). Prezentowane wyniki potwierdzają hipotezę zakładającą, że treści o tematyce historycznej prezentowane na antenie TVP1 i TVP2 nie są ograniczone tylko do programów o charakterze publicystycznym, ale reprezentowane są także przez gatunki rozrywkowe.

Dominacja gatunków rozrywkowych, takich jak seriale i telenowele, w przekazie historycznym może być interpretowana jako próba zwiększenia atrakcyjności tematów traktujących o przeszłości poprzez ich komercjalizację, co jest zgodne z globalnym trendem mediatyzacji pamięci. Tendencja do komercjalizacji przeszłości ukazuje złożone relacje między edukacją historyczną a rozrywką, co ma zarówno pozytywne, jak i negatywne konsekwencje dla percepcji historycznych wydarzeń. Tego rodzaju podejście, łączące edukację z rozrywką, umożliwia łatwiejsze przyswajanie wiedzy, co jest kluczowe w kontekście kulturowym i edukacyjnym

(Gołaszewska-Rusinowska, 2018, s. 146). Ta strategia programowania może być więc widziana jako element szerszej strategii medialnej, która odpowiada na współczesne wyzwania w komunikowaniu kultury popularnej i historii, zgodnie z dyskusją zawartą w poprzednich częściach pracy.

Niemniej jednak podejście to może być również postrzegane jako przemyślana strategia polityczna, gdyż – jak wskazano w II rozdziale – w przypadku polityzacji mediów publicznych logika medialna ustępuje miejsca logice politycznej rządzących. W tym kontekście wybór form rozrywkowych do prezentowania przeszłości interpretowany jest więc jako celowa strategia wspomagająca implementację założeń polityki historycznej partii rządzącej. Rozrywka, jak zostało wykazane, odgrywa coraz większą rolę w procesie komunikowania politycznego, a jest to szczególnie istotne w kontekście polityki historycznej prowadzonej przez Prawo i Sprawiedliwość.

Prezentacja historii w szerokim spektrum gatunków telewizyjnych podkreśla jej znaczenie kulturowe i polityczne, co jest zgodne z przyjętymi w niniejszej pracy teoriami dotyczącymi roli mediów w kształtowaniu społecznej świadomości i pamięci historycznej. Dynamiczny rozwój mediów i ich rosnąca rola w kształtowaniu zbiorowych wyobrażeń o przeszłości ma bezpośrednie przełożenie na współczesne spojrzenie na historię i jej prezentację w przestrzeni publicznej (Gołaszewska-Rusinowska, 2018; Gralik, 2018, Mielewska, 2018; Trzoss, 2018). Procesy te można zrozumieć w kontekście teorii Maurice'a Halbwachsa (1950, 1992, 2018) która podkreśla, że pamięć zbiorowa nie istnieje w izolacji, lecz jest ciągle reinterpretowana i modyfikowana poprzez teksty kulturowe, w tym media. Telewizja publiczna jako metaaktor pamięci dostarcza wspólnych ram komunikacyjnych umożliwiających kształtowanie i utrwalanie narracji o przeszłości w wybrany przez siebie sposób, co czyni je cennym narzędziem w procesie kształtowania tożsamości zbiorowej.

Aby dostarczyć szczegółowej wiedzy na temat gatunków wykorzystywanych do prezentacji wiedzy o przeszłości, w toku ilościowej analizy merytorycznej audycji o tematyce historycznej obecnych w ramówce TVP1 i TVP2 dokonano identyfikacji dominujących gatunków w każdym z wyodrębnionych okresów historycznych. Umożliwiło to odpowiedzieć na pytanie, które gatunki dominują w przekazie wiedzy o danej epoce, ujawniając preferencje programowe nadawcy i stosowane przez niego potencjalne strategie narracyjne.

Wyniki analizy ujawniły, że do prezentacji zagadnień dotyczących historii dawnych czasów w badanych okresach badawczych wykorzystano łącznie siedem gatunków telewizyjnych (Tabela 25). Łączny czas emisji gatunków rozrywkowych wyniósł 5892 minuty, co stanowi około 94.11% całkowitego czasu emisji, podczas gdy gatunki publicystyczne zarejestrowały tylko 369 minut emisji, co stanowi około 5.89%.

Tabela 25 Wyodrębnione gatunki medialne w ramach kategorii „Dzieje dawne” wraz z sumą czasu emisji (w minutach)

Gatunek	Łączny czas emisji (min)	Kategoria gatunkowa
Telenowela	3925	Gatunek rozrywkowy
Serial dokumentalny	1161	Gatunek rozrywkowy
Film historyczny	477	Gatunek rozrywkowy
Film dokumentalny	369	Gatunek publicystyczny
Serial kostiumowy	194	Gatunek rozrywkowy
Widowisko	85	Gatunek rozrywkowy
Program dla dzieci	50	Gatunek rozrywkowy

Źródło: opracowanie własne.

Telenowełe, takie jak *Korona królów* (2019), zajmują znaczną część ramówki, skupiając się na dramatycznych narracjach z elementami fikcji historycznej. Serial dokumentalny *Korona królów – taka historia* (2018), serial kostiumowy *Wspaniałe stulecie* (2013, 2014) oraz widowisko *Wielki test z historii. Chrzest Polski* (2016) dodatkowo wzbogacają ofertę o atrakcyjne wizualnie i emocjonalnie elementy, które służą rozrywce.

Z kolei film dokumentalny, jako jedyny reprezentant gatunków publicystycznych w analizowanych danych, zajmuje stosunkowo niewielki udział w całkowitym czasie antenowym, koncentrując się na obiektywnym i edukacyjnym przekazie informacji historycznych. To świadczy o ograniczonej ekspozycji treści *stricte* informacyjnych i publicystycznych w kontekście prezentacji dziejów dawnych.

Także większość gatunków prezentujących okres utraty niepodległości w telewizji publicznej jest klasyfikowana jako rozrywkowe, co dodatkowo podkreśla dominującą rolę tych form w komunikacji tematów historycznych (Tabela 26). Łączny czas audycji z kategorii gatunków rozrywkowych wynosi 1489 minut, co stanowi około 93.17% całkowitego czasu audycji w tej kategorii, podczas gdy gatunki publicystyczne zajmują tylko 109 minut, co stanowi około 6.83%. To wskazuje na zdecydowaną przewagę form rozrywkowych w przekazywaniu treści dotyczących okresu utraty niepodległości.

Tabela 26 Wyodrębnione gatunki medialne w ramach kategorii „okres utraty niepodległości” wraz z sumą czasu emisji (w minutach)

Gatunek	Łączny czas emisji (min)	Kategoria gatunkowa
Serial historyczny	1005	Gatunek rozrywkowy
Dramat przygodowy	240	Gatunek rozrywkowy
Widowisko	85	Gatunek rozrywkowy
Teatr TV	80	Gatunek rozrywkowy
Film dokumentalny	71	Gatunek publicystyczny
Serial dokumentalny	54	Gatunek rozrywkowy
Reportaż	28	Gatunek publicystyczny
Program dla dzieci	25	Gatunek rozrywkowy
Cykl felietonów	10	Gatunek publicystyczny

Źródło: opracowanie własne.

W analizie audycji emitowanych w telewizji publicznej dotyczącej okresu utraty niepodległości Polski serial historyczny *Młody Piłsudski* (2018), z największym łącznym czasem emisji wynoszącym 1005 minut, jest jednym z głównych przykładów gatunków rozrywkowych. Zgodnie z definicją tego gatunku, w dramatycznym, atrakcyjnym dla widzów formacie, łączy on

historyczne realia z elementami fikcji. O dominacji gatunków rozrywkowych w przekazywaniu wiedzy na temat okresu utraty niepodległości, zdecydowała także obecność w ramówce seriali dokumentalnych, jak *Podróże z historią*, a także Teatru TV i widowisk, takich jak *Fantazja polska* (2019). Gatunki publicystyczne w audycjach dotyczących okresu utraty niepodległości reprezentowane są przez film dokumentalny, reportaż i cykl felietonów. Jak dowodzi niniejsze badanie, mimo swojej edukacyjnej wartości, są to formaty mniej popularne w porównaniu do form rozrywkowych.

Do prezentacji okresu I wojny światowej oraz XX-lecia międzywojennego w analizowanych okresach wykorzystano łącznie 16 różnych gatunków telewizyjnych (Tabela 27). cztery gatunki uwzględnione w kategorii gatunków publicystycznych osiągają sumę 254 minut czasu emisji, co stanowi około 9.29% całkowitego czasu emisji. Gatunki rozrywkowe, reprezentowane przez 12 gatunków, sumują się do 2478 minut, co stanowi około 90.71% całkowitego czasu emisji.

Tabela 27 Wyodrębnione gatunki medialne w ramach kategorii „I wojna światowa i XX-lecie międzywojenne” wraz z sumą czasu emisji (czas w minutach)

Gatunek	Łączny czas emisji (min)	Kategoria gatunkowa
Serial biograficzny	979	Gatunek rozrywkowy
Serial obyczajowy	332	Gatunek rozrywkowy
Serial historyczny	305	Gatunek rozrywkowy
Film dokumentalny	152	Gatunek publicystyczny
Komedia	152	Gatunek rozrywkowy
Dramat historyczny	141	Gatunek rozrywkowy
Koncert	140	Gatunek rozrywkowy
Film biograficzny	138	Gatunek rozrywkowy
Dramat obyczajowy	86	Gatunek rozrywkowy
Teatr TV	72	Gatunek rozrywkowy
Dramat wojenny	70	Gatunek rozrywkowy
Cykl dokumentalny	49	Gatunek publicystyczny
Serial dokumentalny	54	Gatunek rozrywkowy
Cykl felietonów	40	Gatunek publicystyczny
Felieton	13	Gatunek publicystyczny
Film krótkometrażowy	9	Gatunek rozrywkowy

Źródło: opracowanie własne.

Seriale biograficzne, które dominują w kontekście łącznego czasu emisji, prezentują życiorysy znaczących postaci. W uwzględnionej w badaniu próbie był to omawiany wyżej serial *Bodo* (2016), gdzie historia Polski jest tłem dla indywidualnych doświadczeń bohatera, co zgodnie z cechami gatunkowymi serialu przekłada się na emocjonalne zaangażowanie w fabułę widzów. Podobnie seriale obyczajowe, typu *Biała wizytówka* (1986), wprowadzają widzów w kontekst życia społecznego i obyczajowego danego okresu, mieszając elementy codzienności z tłem historycznym. Seriale historyczne, jak *1920. Wojna i miłość* (2010), także oferują fikcyjne narracje osadzone w realiach historycznych, pozwalając widzom na głębsze emocjonalne zaangażowanie w fabularyzowany obraz przedstawianego okresu, co klasyfikuje je – znów – w grupie gatunków rozrywkowych. Dramaty historyczne, jak *Kamerdyner* (2018), łączą dramatyczne elementy fabuły

z faktami historycznymi, akcentując ludzkie doświadczenia w kontekście historycznym, co zgodnie z celem omawianej formy, dodatkowo wzmacnia emocjonalny odbiór przeszłości. Komedia natomiast, takie jak *C.K. Dezerterzy* (1985), używają humoru do poruszania tematów historycznych, co stwarza odskocznię od poważnych narracji i przyciąga różnorodną publiczność.

Gatunki rozrywkowe dominują także nad gatunkami publicystycznymi w kategorii „II wojna światowa” z łącznym czasem emisji wynoszącym 6131 minut, co stanowi około 63.45% całkowitego czasu emisji dla tej kategorii. Dla porównania gatunki publicystyczne zajmują 3531 minut, co stanowi około 36.55% całkowitego czasu emisji (Tabela 28). Łącznie w prezentowaniu zagadnień związanych z okresem II wojny światowej wykorzystano 22 różne gatunki telewizyjne.

Tabela 28 Wyodrębnione gatunki medialne w ramach kategorii „II wojna światowa” wraz z sumą czasu emisji (czas w minutach)

Gatunek	Łączny czas emisji (min)	Kategoria gatunkowa
Film dokumentalny	2322	Gatunek publicystyczny
Dramat wojenny	1036	Gatunek rozrywkowy
Dramat obyczajowy	926	Gatunek rozrywkowy
Cykl dokumentalny	873	Gatunek publicystyczny
Serial obyczajowy	714	Gatunek rozrywkowy
Serial wojenny	482	Gatunek rozrywkowy
Film biograficzny	422	Gatunek rozrywkowy
Dramat historyczny	368	Gatunek rozrywkowy
Dramat biograficzny	335	Gatunek rozrywkowy
Serial dokumentalny	322	Gatunek rozrywkowy
Serial historyczny	313	Gatunek rozrywkowy
Serial fabularno-dokumentalny	309	Gatunek rozrywkowy
Teatr TV	221	Gatunek rozrywkowy
Serial kryminalny	221	Gatunek rozrywkowy
Widowisko	150	Gatunek rozrywkowy
Spektakl teatralny	139	Gatunek rozrywkowy
Program historyczny	138	Gatunek publicystyczny
Komedia wojenna	122	Gatunek rozrywkowy
Dramat psychologiczny	91	Gatunek rozrywkowy
Reportaż	87	Gatunek publicystyczny
Cykl felietonów	86	Gatunek publicystyczny
Cykl reportaży	25	Gatunek publicystyczny

Źródło: opracowanie własne.

Analiza danych dotyczących gatunków medialnych audycji o II wojnie światowej ukazuje zróżnicowane podejście do prezentacji tematyki historycznej. Filmy dokumentalne, które są klasyfikowane jako gatunek publicystyczny, zajęły największą część czasu emisji (2322 minuty), koncentrując się na szerokim spektrum tematów, od biografii znaczących postaci, przez szczegółowe opisy wydarzeń historycznych, aż po analizę kluczowych aspektów wojny. Takie produkcje, jak *General Nil* (2009) czy *Katyn* (2007) skupiały się na prezentowaniu wydarzeń i postaci historycznych, często korzystając z materiałów archiwalnych i wywiadów, by przekazać widzom dogłębną wiedzę o wojennych realiach. Cykle dokumentalne (873 minuty) również należą do gatunków publicystycznych, oferując szczegółowe omówienia tematów związanych z wojną, często przy tym skoncentrowane na bardziej szczegółowych lub niszowych aspektach historii, jak

w przypadku tematu zbrodni katyńskiej uzupełniają ją cykle *Epitafia katyńskie* (2010) czy *Notacje katyńskie* (2010).

Gatunki rozrywkowe, takie jak dramaty wojenne (1036 minut) i obyczajowe (926 minut), zgodnie z przyjętą definicją generują emocjonalne zaangażowanie widza. Na przykład, dramaty historyczne i biograficzne, które prezentują wydarzenia i postaci w emocjonalnych, dramatyzowanych kontekstach, często wykorzystują fabularyzację do przedstawienia historycznych realiów. Widowiska (150 minut) oraz Teatr TV (221 minut) często adaptują sztuki teatralne z historycznym i wojennym tłem, przekładając historyczne narracje na bardziej spektakularne i teatralne formy prezentacji, co pokazuje choćby przykład widowiska *Niezlomnym – honor* (2016). Komedia wojenna (122 minuty), jak *C.K. Dezerterzy* (1985), prezentuje lżejsze podejście do tematu wojny, oferując humorystyczne ujęcie trudnych realiów historycznych, podczas gdy dramat psychologiczny (91 minut) dostarcza głębokiego analitycznego spojrzenia na psychologiczne aspekty konfliktu.

Analiza danych z tabeli 29. pokazuje, że do prezentacji tematyki z okresu PRL łącznie wykorzystano 21 różnych gatunków, z czego 6 jest klasyfikowanych jako gatunki publicystyczne, a 15 jako gatunki rozrywkowe (Tabela 29). Łączny czas emisji dla gatunków publicystycznych prezentujących wiedzę o okresie PRL wynosi 4879 minut, co stanowi około 53.27% całkowitego czasu antenowego. Z kolei gatunki rozrywkowe, mimo większej liczby różnorodnych form, zajmują mniej czasu antenowego, łącznie 4283 minuty, co odpowiada 46.73% całkowitego czasu emisji. Ta uwidoczniająca się dysproporcja podkreśla większe zaangażowanie w prezentację treści o charakterze edukacyjnym i informacyjnym, aniżeli rozrywkowym, w kontekście przybliżania wiedzy o okresie PRL.

Tabela 29 Wyodrębnione gatunki medialne w ramach kategorii „Okres PRL” wraz z sumą czasu emisji

Gatunek	Łączny czas emisji (min)	Kategoria gatunkowa
Film dokumentalny	2930	Gatunek publicystyczny
Cykl dokumentalny	1510	Gatunek publicystyczny
Dramat obyczajowy	687	Gatunek rozrywkowy
Program rozrywkowy	605	Gatunek rozrywkowy
Film biograficzny	475	Gatunek rozrywkowy
Serial wojenny	306	Gatunek rozrywkowy
Teatr TV	295	Gatunek rozrywkowy
Cykl felietonów	292	Gatunek publicystyczny
Komediodramat	284	Gatunek rozrywkowy
Widowisko	235	Gatunek rozrywkowy
Melodramat	226	Gatunek rozrywkowy
Dramat kryminalny	204	Gatunek rozrywkowy
Film sensacyjny	172	Gatunek rozrywkowy
Spektakl teatralny	164	Gatunek rozrywkowy
Dramat polityczny	112	Gatunek rozrywkowy
Serial dokumentalny	108	Gatunek rozrywkowy
Program historyczny	93	Gatunek publicystyczny
Serial obyczajowy	90	Gatunek rozrywkowy
Koncert	80	Gatunek rozrywkowy
Cykl reportaży	25	Gatunek publicystyczny
Serial kryminalny	44	Gatunek rozrywkowy
Reportaż	19	Gatunek publicystyczny

Źródło: opracowanie własne.

Pod względem łącznego czasu emisji gatunki publicystyczne zajmują dominującą pozycję, głównie za sprawą filmów dokumentalnych (2930 minut) i cykli dokumentalnych (1510 minut). Najczęściej emitowanymi audycjami była seria dokumentalna *Notacje* (2007). Najwięcej czasu antenowego w grupie gatunków rozrywkowych zajmują dramaty obyczajowe (687 minut), programy rozrywkowe, jak przywoływany *To był rok!* (2020) (605 minut) oraz filmy biograficzne (475 minut).

Z analizy wynika, że w omawianym okresie PRL, choć wykorzystuje się szeroką gamę gatunków rozrywkowych, to jednak gatunki publicystyczne dominują pod względem czasu emisji, co sugeruje dążenie do przekazywania treści edukacyjnych i informacyjnych o tym okresie w sposób szczegółowy i zaawansowany.

Do przekazania wiedzy o dziejach najnowszych i okresie III RP wykorzystano łącznie 10 różnych gatunków telewizyjnych (Tabela 30). Wnioski dotyczące dominujących kategorii gatunków wskazują na stosunkowo zrównoważony podział między formami publicystycznymi a rozrywkowymi (4 do 6). Chociaż gatunki rozrywkowe dominują pod względem czasu antenowego, zajmując 1158 minut (około 55,7% całkowitego czasu emisji), różnica między kategoriami nie jest aż tak wyraźna, jak w innych przypadkach, i gatunki publicystyczne, obejmujące 921 minut (około 44,3% całkowitego czasu emisji), również mają znaczącą rolę w edukacji historycznej dotyczącej tego okresu.

Tabela 30 Wyodrębnione gatunki medialne w ramach kategorii „Dzieje najnowsze i okres III Rzeczypospolitej” wraz z sumą czasu emisji (czas w minutach)

Gatunek	Łączny czas emisji (min)	Kategoria gatunkowa
Film dokumentalny	760	Gatunek publicystyczny
Program rozrywkowy	660	Gatunek rozrywkowy
Dramat obyczajowy	230	Gatunek rozrywkowy
Dramat sensacyjny	88	Gatunek rozrywkowy
Reportaż	84	Gatunek publicystyczny
Cykl reportaży	68	Gatunek publicystyczny
Teatr TV	75	Gatunek rozrywkowy
Koncert	55	Gatunek rozrywkowy
Widowisko	50	Gatunek rozrywkowy
Cykl dokumentalny	9	Gatunek publicystyczny

Źródło: opracowanie własne.

Największy udział w grupie gatunków rozrywkowych miały programy rozrywkowe, takie jak wspomniana wyżej audycja *To był rok!* (2020). Dramaty obyczajowe oraz sensacyjne, jak *Smoleńsk* (2016) czy *Operacja Samum* (1999), w emocjonalny sposób prezentują współczesne historie Polski. Inne, ważne gatunki w tej kategorii, to Teatr TV, koncerty i widowiska, które choć zajmują mniejszą część czasu antenowego, mają znaczący wpływ na kulturalny wymiar oferty programowej. By przywołać przykład: *Bezkrólewie* (2020) w Teatrze TV przedstawia dramatyczne podziały w społeczeństwie po katastrofie smoleńskiej, a koncert *Za zasługi dla Polski i Polaków poza granicami kraju* (2016) oraz *Gala jubileuszowa UKSW* (2019) celebrują wkład Polaków w kulturę i naukę. Jak wykazano w I rozdziale niniejszej pracy, w polityce historycznej PiS kultura obok historii stanowi fundament budowania tożsamości narodowej Polaków.

W kategorii „Zjawiska niedające się zaklasyfikować” gatunki publicystyczne dominują, z łącznym czasem emisji wynoszącym 3949 minut, co stanowi około 82,5% całkowitego czasu antenowego dla tej kategorii (Tabela 31). Najwięcej czasu antenowego poświęcono na cykl reportaży (1802 minut), magazyny turystyczne (718 minut) oraz filmy dokumentalne (694 minuty), które razem tworzą platformę dla szerokiej edukacji i informacji. Z drugiej strony, gatunki rozrywkowe choć mniej liczne z sumą 837 minut (około 17,5% czasu antenowego), pełnią ważną funkcję, prezentując tematy w bardziej dynamiczny i atrakcyjny sposób poprzez widowiska, seriale dokumentalne i koncerty, co dodaje różnorodności i wzbogaca ofertę programową.

Tabela 31 Wyodrębnione gatunki medialne w ramach kategorii „Zjawiska niedające się zaklasyfikować” wraz z sumą czasu emisji (czas w minutach)

Gatunek	Łączny czas emisji (min)	Kategoria gatunkowa
Cykl reportaży	1802	Gatunek publicystyczny
Magazyn turystyczny	718	Gatunek publicystyczny
Film dokumentalny	694	Gatunek publicystyczny
Magazyn przyrodniczy	456	Gatunek publicystyczny
Widowisko	255	Gatunek rozrywkowy
Serial dokumentalny	162	Gatunek rozrywkowy
Koncert	115	Gatunek rozrywkowy
Program historyczny	103	Gatunek publicystyczny
Teatr TV	83	Gatunek rozrywkowy
Film animowany	75	Gatunek rozrywkowy
Cykl dokumentalny	52	Gatunek publicystyczny
Reportaż	44	Gatunek publicystyczny
Film muzyczny	42	Gatunek rozrywkowy
Cykl felietonów	32	Gatunek publicystyczny
Program dla dzieci	25	Gatunek rozrywkowy

Źródło: opracowanie własne.

Taki wynik, gdzie gatunki publicystyczne wyraźnie przeważają nad rozrywkowymi, może wydawać się nieoczekiwany w kontekście innych epok historycznych, ale znajduje uzasadnienie w charakterze kategorii: „Inne: zjawiska niedające się zaklasyfikować”. Zaklasyfikowane do niej audycje charakteryzują się znacznym zróżnicowaniem tematycznym oraz wielowątkowością, co sprawia, że tradycyjnie marginalne gatunki, takie jak cykl reportaży, magazyn turystyczny czy magazyn przyrodniczy, nabierają istotnego znaczenia. Taki stan rzeczy spowodowany jest ich zdolnością do efektywnego łączenia różnorodnych wątków w obrębie jednego programu, co umożliwia dogłębną i wielopłaszczyznową prezentację złożonych zagadnień. Struktura tych programów idealnie koresponduje z potrzebą holistycznego podejścia do szeregu zjawisk, które nie poddają się łatwej klasyfikacji, a co czyni je niezwykle wartościowymi w edukacyjnym i informacyjnym kontekście.

Dokonana analiza gatunkowa audycji o tematyce historycznej w ramówce TVP1 i TVP2 pozwoliła odpowiedzieć na trzecie pytanie badawcze (P3) dotyczące gatunków telewizyjnych wykorzystywanych do prezentacji przeszłości w okresie rządów Prawa i Sprawiedliwości. Analiza wykazała, że w ramówce TVP1 i TVP2 obecne są 43 różne gatunki telewizyjne, z czego 61% czasu antenowego przypada na gatunki rozrywkowe, a 39% na gatunki publicystyczne. Można zatem stwierdzić, że treści o tematyce historycznej w TVP przekazywane są za pośrednictwem szerokiego spektrum gatunków telewizyjnych, zarówno tych publicystycznych (9 gatunków), jak i rozrywkowych (34 gatunki). Gatunki rozrywkowe dominują w prezentacji treści historycznych, co sugeruje ich strategiczne wykorzystanie do zwiększenia atrakcyjności i zaangażowania widzów. Weryfikacja hipotezy HP2 zakładającej, że polityka historyczna Prawa i Sprawiedliwości była realizowana przez Telewizję Polską nie tylko za pomocą audycji informacyjnych i publicystycznych, ale również poprzez treści rozrywkowe, takie jak filmy fabularne, seriale czy telenowele.

Warto podkreślić, iż w szczególności analiza ujawnia intensywne wykorzystanie różnorodnych form medialnych do prezentacji kluczowych okresów polityki historycznej Prawa i Sprawiedliwości, takich jak II wojna światowa i okres PRL. Przekazując wiedzę na temat pierwszego z wymienionych okresów, wykorzystano aż 22 różne gatunki telewizyjne. Prezentując wydarzenia z okresu PRL, zastosowano 21 różnych gatunków. Takie wielowymiarowe podejście pozwala na szerokie omówienie tych okresów, łącząc wiedzę dokumentalną z emocjonalnie angażującymi dramatami wojennymi i serialami historycznymi, co sprzyja bardziej intensywnemu doświadczaniu i zapamiętywaniu materiału. Zróżnicowanie gatunkowe wewnątrz kategorii „II wojna światowa” i „Okres PRL” wskazuje na kompleksowe podejście do ugruntowania wiedzy na temat tych okresów poprzez telewizję. Tak wyraźna różnorodność form i gatunków w prezentacji historii pozwala na realizację celów edukacyjnych i wspiera implementację polityki historycznej, co może być także interpretowane jako strategia medialna odpowiadająca współczesnym wyzwaniom komunikacji kultury popularnej i historii. Jak wykazano w części teoretycznej, mediatyzacja i związana z nią komercjalizacja pamięci wspiera procesy kształtowania zbiorowej pamięci, dostosowując prezentację przeszłości do oczekiwań współczesnych odbiorców, co stanowi istotne narzędzie polityki historycznej.

W konkluzji, po rozważeniu wszystkich aspektów analizy zawartości ramówki, warto jeszcze raz zaznaczyć, że polityka historyczna PiS, zgodnie z teorią hegemonii kulturowej Gramsciego (2011 [1950], 2016), wykorzystywała media do tworzenia i umacniania dominujących narracji historycznych, które miały na celu stabilizację władzy i kształtowanie tożsamości narodowej. Selekcja i promocja konkretnych treści odzwierciedla strategiczne działania, które wykraczają poza proste informowanie czy edukowanie, gdyż poprzez akcentowanie poszczególnych tematów, telewizja publiczna mogła przyczyniać się do formowania konsensu społecznego wokół nowo promowanych lub już istniejących wartości. Dominacja gatunków rozrywkowych w prezentacji historii, takich jak telenowele, dramaty i seriale historyczne, jawi się jako strategiczny element tej polityki mający na celu przyciągnięcie i zaangażowanie szerokiego grona odbiorców, co jest zgodne z globalnymi trendami mediatyzacji pamięci (A. Assmann, 2013; Hoskins, 2009). Mediatyzacja ta polega na komercjalizacji historii poprzez adaptację narracji do wymogów nowoczesnej kultury medialnej, preferującej łatwo przyswajalne i emocjonujące treści.

Analiza zawartości ramówki TVP1 i TVP2 w latach rządów Prawa i Sprawiedliwości potwierdza tezę o polityzacji mediów publicznych na poziomie mikro. Badania wykazały istotne zmiany w liczbie i tematyce audycji o charakterze historycznym, które emitowane były na obu kanałach telewizji publicznej. W pierwszym z badanych okresów (listopad 2015 – maj 2016) dominowały audycje dotyczące okresu PRL, II wojny światowej, co odzwierciedlało kluczowe elementy polityki historycznej PiS. W drugim z badanych okresów (listopad 2019 – maj 2020)

zauważalny był natomiast wzrost liczby audycji poświęconych dziejom dawnym oraz kontynuacja eksponowania tematów związanych z okresem PRL i II wojną światową.

W analizowanym materiale dominowały audycje dokumentalne, historyczne seriale oraz filmy fabularne, które nie tylko przedstawiały konkretne wydarzenia, ale także interpretowały je w sposób zgodny z narracją rządzącej partii. Audycje o tematyce historycznej, prezentowane w różnych formatach, bo od reportaży i magazynów poprzez komedie i dramaty, aż po widowiska rozrywkowe i teleturnieje, służyły promowaniu określonych wartości i narracji historycznych, zgodnych w istocie z polityką historyczną PiS. Tym samym w toku niniejszego badania wykazano, że polityka historyczna Prawa i Sprawiedliwości była realizowana przez Telewizję Polską nie tylko za pomocą programów informacyjnych i publicystycznych, ale również poprzez treści rozrywkowe, takie jak filmy fabularne, seriale czy telenowele.

Badania ujawniły, że audycje o tematyce historycznej w TVP1 i TVP2 były nie tylko liczniejsze, ale także bardziej zróżnicowane pod względem gatunków telewizyjnych w drugim z badanych okresów. Wzrost liczby audycji oraz ich różnorodność gatunkowa wskazują na strategiczne wykorzystanie mediów publicznych jako narzędzia realizacji polityki historycznej. Polityzacja mediów publicznych przejawiała się w selekcji tematów historycznych oraz sposobach ich prezentacji, co wskazuje na świadome działania mające na celu kształtowanie zbiorowej pamięci historycznej zgodnie z ideologicznymi wytycznymi partii rządzącej.

Zaawansowanie w zrozumieniu roli telewizji publicznej jako aktora pamięci w kontekście hegemonii kulturowej prowadzi do dalszych pytań o interakcję między narzucaną a odbieraną wersją historii. Kolejny rozdział niniejszej dysertacji podejmuje ten wątek, skupiając się na percepcji treści o tematyce historycznej przez widzów. Przechodząc od analizy kształtowanej narracji do badania jej odbioru, badania CATI pozwalają zrozumieć, jak odbiorcy telewizji publicznej reagują na prezentowane treści i w jaki sposób, w ich ocenie, te treści wpływają na ich wiedzę oraz interpretację przeszłości. Wyniki tych badań mogą dostarczyć nowych perspektyw na relacje między zbiorową pamięcią propagowaną a pamięcią potoczną, oferując głębsze zrozumienie zarówno działań twórców pamięci, jak i roli odbiorców w procesie kształtowania wspólnej pamięci historycznej.

Rozdział IV Pamięć potoczna i percepcja treści historycznych w Telewizji Polskiej na podstawie badań CATI opinii odbiorców

Wulf Kansteiner (2002, s. 179) zauważa, że badania nad pamięcią często koncentrują się na reprezentacji określonych wydarzeń, pomijając refleksję nad odbiorcami tych reprezentacji. W odpowiedzi na ten problem w kolejnym etapie badań empirycznych niniejszej dysertacji zrealizowane zostały badania opinii widzów Telewizji Polskiej na temat treści o tematyce historycznej, emitowanych na antenach TVP1 i TVP2 w okresie rządów PiS. Analiza relacji między zbiorową pamięcią propagowaną (badanie treści medialnych) oraz potoczną (badanie opinii odbiorców) stanowi istotny wątek prowadzonych w ramach niniejszej dysertacji dociekań dotyczących realizacji roli aktora pamięci przez spolityzowane media publiczne. Stąd zastosowanie mieszanych metod badawczych jest w tym przypadku nieodzowne i daje możliwość uzyskania bardziej kompleksowego, wielowymiarowego obrazu badanej problematyki.

Uzyskane w poprzednim etapie wyniki analizy zawartości ramówki zostały wykorzystane do skonstruowania kwestionariusza pytań do niniejszego badania opinii odbiorców, przeprowadzonego przy pomocy wspomaganego komputerowo wywiadu telefonicznego. Wyniki badań CATI zestawione z wynikami analizy zawartości dostarczą podstaw do rzetelnej oceny, jakie treści są preferowane i jak są interpretowane przez różne grupy odbiorców.

4.1. Badanie CATI opinii odbiorców Telewizji Polskiej na temat audycji o tematyce historycznej – metodologia badań

Celem głównym badania CATI była kompleksowa analiza świadomości i percepcji odbiorców na temat treści o tematyce historycznej prezentowanych w audycjach telewizyjnych. W związku z powyższym określono trzy cele poboczne:

CP1: Zbadanie percepcji respondentów dotyczącej znaczenia różnych postaci, wydarzeń i okresów historycznych w kontekście historii Polski. Cel ten koncentruje się na identyfikacji, które aspekty historii są najbardziej cenione i rozpoznawane przez odbiorców, co składać się będzie na obraz potocznej pamięci zbiorowej odbiorców.

CP2: Analiza preferencji widzów telewizji TVP co do treści o tematyce historycznej, w celu określenia rodzajów audycji, które są najbardziej pożądane i angażujące dla odbiorców.

CP3: Ocena percepcji i reakcji odbiorców na audycje o tematyce historycznej emitowane przez TVP w odniesieniu do ich zdolności do przekazywania wiedzy o ważnych wydarzeniach i postaciach historycznych oraz badanie opinii na temat obiektywizmu i neutralności politycznej tych programów.

W nawiązaniu do powyższych celów postawiono następujące pytania badawcze:

P1: Które postaci, wydarzenia i okresy historyczne są uważane przez widzów za najważniejsze dla historii Polski?

P2: Jakiego typu audycje, zawierające treści historyczne, najbardziej interesują widzów?

P3: Czy w ocenie odbiorców programy historyczne emitowane przez telewizję publiczną wpływają na ich przekonania i opinie na temat historii Polski, pomagają zrozumieć ważne wydarzenia i postaci historyczne oraz czy są postrzegane jako politycznie zaangażowane lub stronnicze?

Analiza miała charakter diagnostyczny, zatem w tej części badawczej nie postawiono hipotezy.

Badanie zostało przeprowadzone na przełomie maja i czerwca 2023 roku. Realizację wywiadów telefonicznych metodą CATI zlecono Instytutowi Badawczemu IPC, co zapewniło wysoką jakość i wiarygodność badań.

Proces przygotowania i realizacji badań CATI wiązał się z licznymi wyzwaniami, szczególnie w zakresie doboru próby oraz kwestii etycznych i proceduralnych. Wyniki badań zawartości ramówki TVP ujawniły, że w ofercie programowej audycji o tematyce historycznej znajduje się bogata oferta kierowana do dzieci i młodzieży. W związku z tym, w początkowej fazie rozważano możliwość włączenia do badania osób niepełnoletnich, co jednak wiązało się z koniecznością przestrzegania ścisłych wymogów etycznych. Zgodnie z obowiązującymi standardami (Makaruk, et al., 2013) kluczowym wymogiem było uzyskanie świadomej, pisemnej zgody rodziców lub opiekunów prawnych na udział ich podopiecznych w badaniu. Taka zgoda, zgodnie z najlepszymi praktykami etycznymi, powinna być wyrażona jasno i świadomie oraz uwzględniać nie tylko cel i metodologię badania, ale również szczegółowe informacje dotyczące przetwarzania danych osobowych zgodnie z przepisami RODO. Ponadto zaleca się uzyskanie osobistej zgody niepełnoletnich uczestników, choć stopień świadomości owej zgody może różnić się w zależności od wieku uczestników (Ibidem). Procedury te mogą znacznie wydłużać czas przygotowania badania oraz wprowadzać dodatkowe wyzwania logistyczne i etyczne.

W obliczu tych wyzwań autorka dysertacji podjęła decyzję o skoncentrowaniu badań na dorosłej populacji Polek i Polaków (n=516 osób), ze szczególnym uwzględnieniem widzów telewizji publicznej. Taka decyzja była podyktowana nie tylko chęcią uniknięcia komplikacji związanych z zaangażowaniem osób niepełnoletnich, ale również faktem, że pełnoletni to przede wszystkim wyborcy. Jak wykazano w pierwszym rozdziale, pamięć o przeszłości i polityka historyczna są kluczowymi tematami kampanii politycznych PiS. Ograniczenie próby do osób dorosłych pozwoliło uniknąć komplikacji związanych z zaangażowaniem osób niepełnoletnich,

jednocześnie zapewniając solidne podstawy do analizy i interpretacji uzyskanych danych, dotyczących politycznego wykorzystywania przekazów o przeszłości.

Skierowanie badania do widzów TVP wynikało ze wskazanych celów badawczych i potrzeby uzyskania oceny treści emitowanych przez tę stację. Jednakże, aby uzyskać pełniejszy obraz społecznego postrzegania historii Polski, badaniem objęto również osoby, które nie oglądają TVP. Porównanie odpowiedzi widzów TVP z odpowiedziami osób, które nie oglądają tej stacji, pozwala zidentyfikować potencjalne różnice w percepcji historii Polski. Autorka zdaje sobie sprawę, że oglądanie TVP nie jest jedynym czynnikiem wpływającym na postrzeganie historii, ponieważ inne doświadczenia i źródła informacji również w tym procesie odgrywają istotną rolę. Mimo to, jak z przekonaniem uważa, takie zestawienie danych jest interesujące i może dostarczyć cennych wniosków. Część pytań w kwestionariuszu była skierowana do wszystkich respondentów, natomiast pytania dotyczące oceny emitowanych audycji były adresowane wyłącznie do widzów TVP.

Opierając się na wyodrębnionych przez Kwiatkowskiego (2008, s. 45-46) kategoriach badawczych, które zostały szczegółowo opisane w pierwszym rozdziale, w realizowanych badaniach potocznej pamięci zbiorowej Polaków skupiono się na analizie trzech głównych problemów: społecznego zainteresowania przeszłością, narodowego kanonu tradycji (obejmującego postaci i wydarzenia oceniane pozytywnie oraz negatywnie) oraz transmisji wiedzy o przeszłości. W zaprojektowanym na potrzeby badania kwestionariuszu umieszczono 15 pytań, z których 12 miało charakter zamknięty, a 3 były pytaniami otwartymi (Vide: Kwestionariusz CATI, Aneks, s. 338).

Pierwsza kategoria pytań, zatytułowana „Społeczne zainteresowanie przeszłością”, pełniła rolę fundamentu dla strukturalnej i metodologicznej solidności całego procesu badawczego. Pytania w niej zawarte, uwzględniające zarówno ogólne zainteresowanie historią Polski, jak i specyficzne nawyki odbiorcze związane z konsumpcją treści telewizyjnych, były niezbędne do określenia stopnia zaangażowania respondentów w tematykę historyczną.

Pytanie dotyczące ogólnego zainteresowania historią Polski skierowano do wszystkich uczestników badania. Miało ono na celu uchwycenie szerokiego spektrum percepcji i postaw wobec historii narodowej, niezależnie od częstotliwości korzystania z mediów. Aby zadać pytanie o zainteresowanie przeszłością, autorka dysertacji zastosowała, z niewielkimi modyfikacjami, pięciostopniową skalę odpowiedzi używaną w badaniach nad potoczną pamięcią zbiorową przeprowadzanych w latach: 1987 (CBOS), 1996 (OBOP), 2003 (ISP/Pentor) oraz 2006 (Pentor RI) (Kwiatkowski, 2008, s. 221-222). Użycie podobnych kategorii umożliwia porównanie wyników i wyciągnięcie wniosków na temat ewentualnych zmian w społecznym zainteresowaniu przeszłością.

W następnej kolejności padały pytania koncentrujące się na częstotliwości oglądania Telewizji Polskiej (TVP1 i TVP2), a zwłaszcza treści o tematyce historycznej. Miały one charakter filtrujący. Odpowiedzi na te pytania umożliwiały bowiem selektywne kwalifikowanie respondentów do dalszej, bardziej szczegółowej części badania, poświęconej ocenie emitowanych treści. Taki model selekcji był kluczowy dla zachowania pewności, że opinie i oceny dotyczące treści historycznych w TVP były wygłaszane przez respondentów, którzy faktycznie te treści znają i regularnie z nich korzystają. Dokonana w ten sposób selekcja respondentów pozwoliła na osiągnięcie większej wiarygodności i trafności wyników badawczych, skupiając się na tej grupie odbiorców, którzy są zainteresowani historią, ale mają również specyficzne doświadczenia i wiedzę na temat konkretnych audycji o tematyce historycznej emitowanych przez telewizję publiczną. Badanie częstotliwości, z jaką respondenci oglądają telewizję publiczną, pozwoliło zrozumieć jej miejsce w codziennej konsumpcji mediów. Następne pytania dotyczą częstotliwości oglądania treści o tematyce historycznej na tych kanałach, co pozwala na ocenę, jaki procent ich oglądania telewizji stanowią badane audycje. Struktura ta była zatem nie tylko metodologicznie spójna, ale również zgodna z zasadami rygorystycznej naukowej analizy, zapewniając, że uzyskane dane są reprezentatywne dla grupy docelowej i odzwierciedlają rzeczywiste postawy i przekonania aktywnych odbiorców treści historycznych w TVP.

Pytania z drugiej grupy miały na celu zbadanie aktualnego stanu narodowego kanonu tradycji w Polsce poprzez analizę perspektyw respondentów na kluczowe postacie, okresy i wydarzenia historyczne. Definiując „kanon historyczny”, Szpociński (2021, s. 56) wskazuje, że jest to zbiór postaci, wydarzeń i dzieł kultury związanych z przeszłością wspólnoty uznawany przez nią za istotny. Znajomość kanonu jest uważana za obowiązkową i godną przekazywania kolejnym pokoleniom. Badanie kanonów historycznych umożliwia lepsze zrozumienie wyobrażeń wspólnoty o jej historii, ponieważ reprezentują one jej najważniejsze aspekty i symbolizują jej tożsamość (Malicki, et al., 2023, s. 63). Kanony te odzwierciedlają idee i wartości wspólnoty, sprzyjając budowaniu więzi międzypokoleniowych. Postacie i wydarzenia, które są uważane za źródła dumy lub wstydu, mówią zatem wiele o tożsamości i wartościach danej wspólnoty (Ibidem).

Pierwsze pytanie z grupy „Narodowy kanon tradycji” dotyczyło postaci historycznych, które respondenci uważają za najważniejsze dla historii Polski. Jego celem było ustalenie, które postacie, ze względu na ich wpływ, działania czy rolę, są przez respondentów uznawane za kształtujące historię Polski. Drugie pytanie koncentrowało się na okresach historycznych, które respondenci uważają za najważniejsze dla historii Polski. Miało ono na celu identyfikację kluczowych epok czy momentów w czasie, które są postrzegane jako decydujące dla kształtowania narodowej tożsamości i historii.

Trzecie pytanie miało na celu zidentyfikowanie wydarzeń, postaci lub okresów historycznych, które są źródłem dumy narodowej. Służyło ono zrozumieniu, które aspekty historii Polski są postrzegane jako podnoszące prestiż narodu i budujące pozytywny obraz Polski. Jak definiuje Artur Wysocki (2022, s. 5), duma narodowa to deklaracyjny wskaźnik tożsamości narodowej. Duma narodowa jest często powiązana z pozytywnymi aspektami i osiągnięciami w historii narodu (Boksański, 2003, s. 92). Może obejmować momenty triumfu, takie jak zwycięstwa w ważnych bitwach czy osiągnięcia wybitnych postaci, które wniosły znaczący wkład w rozwój narodu. Badająca dyskurs publiczny na ten temat Laura Polkowska (2021, s. 81) wskazuje, że językowy obraz dumy narodowej w Polsce jest silnie związany z narodowym kontekstem i ideologią, co wpływa na jego konceptualizację. Jak wykazano w poprzednich częściach pracy, wydarzenia i postaci, które budzą dumną pamięć, są często aktywnie promowane i celebrowane w ramach polityki historycznej jako element budowania poczucia tożsamości narodowej i podkreślania pozytywnej narracji o przeszłości narodu.

Ostatnie pytanie składające się na „Narodowy kanon historyczny” skupiało się na identyfikacji wydarzeń, postaci lub okresów historycznych, które są postrzegane jako wstydlive dla Polaków. Jego celem było ustalenie, które aspekty historii narodowej mogą budzić dyskomfort, zawstydzenie czy też są tematem tabu w społeczeństwie. Wstyd jest zwykle powiązany z negatywnymi aspektami historii, takimi jak zbrodnie wojenne, dyskryminacja, represje czy inne kontrowersyjne lub trudne momenty w historii narodu (Kwiatkowski, 2008, s. 291-304). Te aspekty historii mogą być trudne do konfrontacji, ponieważ wyzwalają dyskomfort i mogą zakłócać pozytywną narrację o narodzie. W ramach konserwatywnej polityki historycznej mogą one być bagatelizowane, zaprzeczane lub wręcz pomijane, a czasem stają się przedmiotem intensywnych debat publicznych.

Emocje te mogą kształtować indywidualne i kolektywne postrzeganie historii, a tym samym wpływać na to, jak społeczeństwo interpretuje i pamięta swoją przeszłość (Ibidem, s. 231). Wskazywanie, jakie wydarzenia i postaci historyczne wywołują dumną lub wstydlivą pamięć, jest kluczowe dla zrozumienia, jak społeczeństwo interpretuje swoją historię. Z kolei interpretacje mogą wpływać na kierunek polityki historycznej, jak również na to, jak społeczeństwo definiuje swoją tożsamość narodową. Duma i wstyd mają zatem kluczowe znaczenie w kontekście polityki historycznej PiS. Jak podkreślano wcześniej, strategia PiS w zakresie polityki historycznej często obejmuje wykorzystanie zarówno dumy, jak i wstydu w celu kształtowania społecznej świadomości historycznej. W tym kontekście PiS krytykuje eksponowanie wstydlivych tematów, takich jak zbrodnie na Żydach podczas II wojny światowej czy współpraca z reżimem komunistycznym, argumentując, że mogą one niepotrzebnie obniżać prestiż narodu i zakłócać jego pozytywny wizerunek. Zamiast tego, polityka historyczna PiS koncentruje się na promowaniu wydarzeń

i postaci budzących dumę narodową, takich jak działalność konspiracyjna i opór przeciwko okupantowi (powstanie warszawskie, Żołnierze Wyklęci) czy ruch „Solidarności” oraz takich postaci, jak Józef Piłsudski i Jan Paweł II. Celem takich założeń jest wzmocnienie tożsamości narodowej poprzez pozytywne narracje o przeszłości.

W badaniach opinii do eksploracji wydarzeń i postaci wchodzących w skład narodowego kanonu tradycji oraz stosunku do nich najczęściej wykorzystuje się pytania z otwartą odpowiedzią, po to, by respondenci bez zastanowienia wskazywali znaczące dla nich zagadnienia (Ibidem, s. 239). Taka forma odpowiedzi została wykorzystana w pytaniu o najważniejsze aspekty przeszłości, natomiast w pozostałych zaproponowano kafeterię skonstruowaną na podstawie odpowiedzi udzielonych w toku podobnych analiz⁵⁵ (m.in. badania CBOS 1987, OBOP 1996, ISP/Pentor 2003). W kafeterii odpowiedzi dotyczących najważniejszych postaci, okresów historycznych, powodów do dumy oraz wstydu, umieszczono także figury pamięci promowane przez PiS w ramach ich polityki historycznej. Wiedząc, że polityzacja mediów publicznych znacząco zdeterminowała zawartość ramówki TVP1 i TVP2, istotnym stało się zbadanie, w jakim stopniu te figury pamięci są obecne w świadomości społecznej odbiorców.

Kolejne pytania (kategoria „Transmisja wiedzy o przeszłości”) były skoncentrowane na preferencjach respondentów odnośnie audycji o tematyce historycznej emitowanych w TVP – badano między innymi, jakie audycje są najbardziej popularne i jak respondenci oceniają różnorodność tematów poruszanych w tych programach. Pytania z tej kategorii służyły zrozumieniu, które aspekty audycji o tematyce historycznej są najbardziej atrakcyjne dla widzów oraz czy widzowie uważają, że programy te skupiają się na wystarczająco szerokiej gamie tematów, reprezentując pluralizm i obiektywizm. W toku badania starano się również zidentyfikować potencjalne podobieństwa między zawartością promowanych i pomijanych zagadnień z założeniami polityki historycznej PiS, pytając respondentów o tematy historyczne, które ich zdaniem są zaniedbane lub niedostatecznie poruszane w programach.

Analiza preferencji widzów dotyczących audycji o tematyce historycznej pozwala lepiej zrozumieć, jak media publiczne mogą efektywnie wykorzystać programy rozrywkowe do celów edukacyjnych i politycznych, jednocześnie zwiększając zaangażowanie widzów i przekazywanie wiedzy o przeszłości. Aby zrozumieć, jakie gatunki audycji o tematyce historycznej są najbardziej interesujące dla widzów – czy dokumenty, dramaty historyczne, talk-shows o tematyce historycznej, czy może jeszcze inne formaty – pytano między innymi o ulubione audycje o tematyce historycznej oraz najbardziej interesujące gatunki traktujące o przeszłości. Nawiązując do procesu mediatyzacji, autorka zakłada, iż w związku z dominacją w ramówce TVP programów

⁵⁵ Zrealizowanie tego badania było możliwe dzięki uzyskaniu grantu z programu IDUB. Jednocześnie ze względu na ograniczenia finansowe, skala przedsięwzięcia była nieporównywalna z badaniami realizowanymi w poprzednich latach przez duże zespoły badawcze, dlatego też w ankiecie dominowały pytania zamknięte.

o charakterze rozrywkowym (seriale, teleturnieje, koncerty, filmy fabularne oraz dokumentalne) są one dla publiczności masowej bardziej atrakcyjne niż audycje informacyjne i publicystyczne.

Kolejne pytania z kategorii „Transmisja wiedzy o przeszłości” dotyczyły percepcji politycznego zaangażowania oraz stronniczości audycji o tematyce historycznej. Analizując pozyskany w badaniu materiał, można było ocenić, czy widzowie postrzegają te programy jako obiektywne i zrównoważone, czy też jako promujące określone punkty widzenia kosztem innych audycji. Ponadto pytania koncentrowały się na edukacyjnym aspekcie formatów o tematyce historycznej. Respondenci mieli zatem ocenić, czy programy emitowane na antenach TVP1 i TVP2 pomogły im zrozumieć ważne wydarzenia i postacie z historii Polski oraz czy wpłynęły na ich przekonania i opinie na temat historii Polski. Dzięki uzyskanym odpowiedziom możliwe było wnioskowanie o stopniu, w jakim te audycje o tematyce historycznej przyczyniają się do edukacji historycznej widzów oraz o ich roli w kształtowaniu poglądów i zrozumienia skomplikowanych kwestii historycznych przez publiczność.

Należy podkreślić, że zastosowanie metody CATI pozwoliło na systematyczne i powtarzalne zbieranie danych, co jest kluczowe dla zapewnienia wiarygodności i reprezentatywności wyników. Istotnym elementem była analiza statystyczna mająca na celu zbadanie zależności między oglądalnością Telewizji Polskiej a udzielanymi odpowiedziami. Zastosowanie technik statystycznych umożliwiło segregację danych respondentów na podstawie deklarowanej częstotliwości oglądania TVP, co okazało się kluczowe szczególnie dla zrozumienia różnic w odpowiedziach na pytania dotyczące narodowego kanonu tradycji. Zastosowanie pytania filtrującego pozwoliło więc na bardziej szczegółowe zrozumienie różnic w sposobie postrzegania i oceny elementów dziedzictwa narodowego przez różne grupy społeczne. Różnice te mogą sugerować, że częstotliwość oglądania TVP wpływa na odmienne kontekstualizacje i percepcję elementów kultury narodowej.

Wyniki badań zostały zinterpretowane z zastosowaniem analizy statystycznej, gdzie kluczowym narzędziem do oceny niezależności zmiennych była metoda testu chi-kwadrat. Test ten znalazł zastosowanie przede wszystkim w przypadku pytań opartych na skalach nominalnych (Nawojczyk, 2002, s. 222). W kontekście niniejszego badania kluczową zmienną nominalną było oglądanie telewizji publicznej, klasyfikowane jako „ogląda” lub „nie ogląda”. Ta zmienna nominalna służyła do identyfikacji odpowiedzi respondentów na pytania dotyczące oceny treści emitowanych na TVP oraz analizy zależności między oglądaniem telewizji publicznej a odpowiedziami dotyczącymi narodowego kanonu pamięci.

Aby ocenić intensywność powiązań między zmiennymi, zastosowano współczynniki Phi oraz V Kramera, które bazują na wynikach testu chi-kwadrat (Turska-Kawa, 2019, s. 116). Współczynnik Phi dostarcza również informacji o kierunku związku (pozytywny lub negatywny)

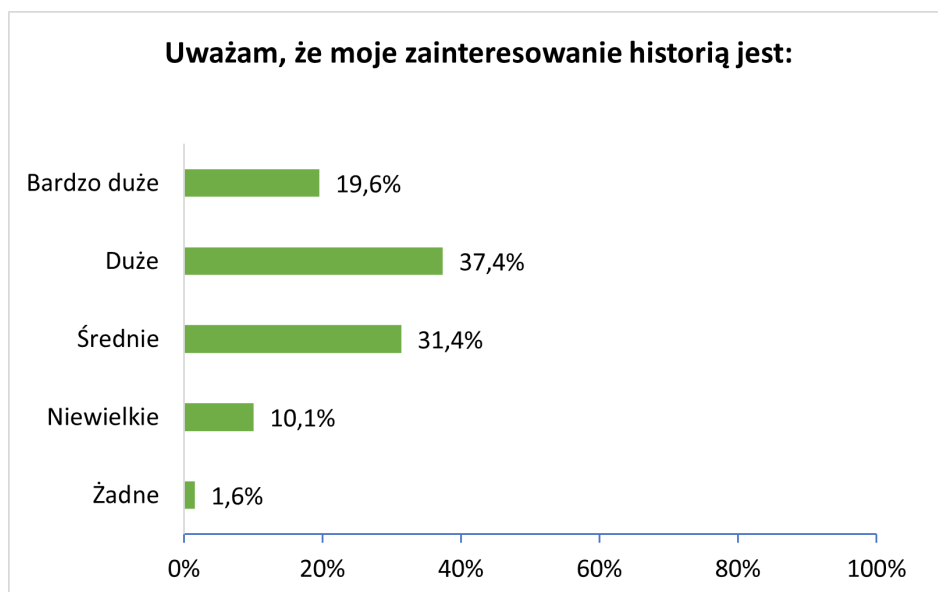
(Ibidem). Należy jednak zauważyć, że efektywność analizy testem chi-kwadrat jest osiągnięta tylko wtedy, gdy żaden z teoretycznych rozmiarów próby nie jest niższy niż jeden, a mniej niż 20% tych rozmiarów jest mniejszych od pięciu (Nawojczyk, 2002, s. 217). Dlatego w każdym przypadku analizy testem chi-kwadrat przeprowadzono również dodatkowe testy, szczególnie istotne w przypadku małych prób (Wiktorowicz, et al., 2020, s. 132).

Analizy przeprowadzono przy użyciu pakietu IBM SPSS 26.0 oraz modułu Exact Tests. W wybranym oprogramowaniu oferowane są dwie opcje wyznaczania wartości „p”: metoda dokładna i metoda Monte Carlo (Mehta, Patel, 2015, s. 1-5). Wartość „p” (prawdopodobieństwo testowe) określa, czy zaobserwowany związek jest statystycznie istotny. Gdy wartość „p” jest niska (np. poniżej 0,05), sugeruje to istnienie statystycznie istotnej zależności między badanymi zmiennymi.

4.2. Wyniki analizy CATI dotyczącej opinii odbiorców telewizyjnych audycji o tematyce historycznej

Na wstępie przeprowadzonego badania CATI położono szczególny nacisk na zrozumienie ogólnych postaw respondentów wobec przeszłości, co stanowiło platformę do dalszej analizy ich preferencji i percepcji treści historycznych prezentowanych w programach telewizji publicznej. Wykres 20 przedstawia rozkład odpowiedzi respondentów na pytanie dotyczące ich zainteresowania historią Polski. Widoczne jest, że największy odsetek respondentów, 37,4%, określił swoje zainteresowanie jako „duże”, a następnie 31,4% jako „średnie”. Zainteresowanie określone jako „bardzo duże” wyraziło 19,6% uczestników, podczas gdy mniejszą grupę stanowią osoby z „niewielkim” zainteresowaniem – 10,1%, a „żadne” zainteresowanie historią zadeklarowało 1,6% respondentów.

Wykres 20 Stopień zainteresowania historią Polski wśród respondentów

Źródło: opracowanie własne.

Tabela krzyżowa porównuje stopień zainteresowania historią z deklarowanym oglądaniem telewizji publicznej (TVP1 i TVP2) (Tabela 32). Wyniki wskazują, że większy procent osób deklarujących „bardzo duże” zainteresowanie historią ogląda telewizję publiczną (23,4%) niż tych, którzy jej nie oglądają (11,8%). Podobne zależności występują w kategoriach „duże” i „średnie” zainteresowanie. To sugeruje, że osoby oglądające telewizję publiczną mogą być bardziej zainteresowani historią niż ci, którzy jej nie oglądają.

Tabela 32 Związek między zainteresowaniem historią Polski a oglądaniem telewizji publicznej (TVP1 i TVP2)

			p7a. Oglądanie telewizji publicznej (TVP1 i TVP2)?		Ogółem
			Tak	Nie	
p1. Jak określił(a)by Pan/Pani swoje zainteresowanie historią Polski? Uważam, że moje zainteresowanie historią jest:	Bardzo duże	N	81	20	101
		%	23,4%	11,8%	19,6%
	Duże	N	126	67	193
		%	36,4%	39,4%	37,4%
	Średnie	N	107	55	162
		%	30,9%	32,4%	31,4%
	Niewielkie	N	27	25	52
		%	7,8%	14,7%	10,1%
	Żadne	N	5	3	8
		%	1,4%	1,8%	1,6%
Ogółem		N	346	170	516
		%	100,0%	100,0%	100,0%
V Kramera	0,163	13,710a	4	0,008	0,007b
współczynnik	wartość	Chi-kwadrat	df	p	p Monte Carlo

Źródło: opracowanie własne.

Analizując siłę tych zależności, należy jednak podkreślić, że współczynnik V Kramera wynosi 0,163, co wskazuje na istnienie słabego związku między oglądaniem telewizji publicznej

a zainteresowaniem historią Polski. Choć związek jest słaby, wartość p wynosząca 0,008 dla testu chi-kwadrat i 0,007 dla testu Monte Carlo wskazuje, że związek ten jest istotny statystycznie. Innymi słowy, istnieje rzeczywista, choć niewielka, zależność między zainteresowaniem historią Polski a oglądaniem telewizji publicznej. Osoby oglądające TVP1 i TVP2 wykazują nieco większe zainteresowanie historią niż osoby, które telewizji publicznej nie oglądają.

W kontekście tych wyników warto zwrócić uwagę na komentarz Kwiatkowskiego, który w rozmowie z Esterą Flieger (2022) odpowiadał na pytanie: Jaki odsetek Polaków interesuje się historią? Kwiatkowski zauważył, że zainteresowanie historią w Polsce jest zróżnicowane i zależy od wieku, wykształcenia oraz zainteresowań politycznych. Wskazał, że istnieje grupa osób, które żywo interesują się historią, oraz znacznie większa grupa, która interesuje się nią okazjonalnie. Według Kwiatkowskiego około 20% Polaków jest otwartych na historię i chętnie konsumuje treści historyczne, podczas gdy 40% interesuje się historią sporadycznie, a kolejne 40% żyje tylko teraźniejszością (Ibidem).

Warto zaznaczyć, że zainteresowanie historią wśród Polaków znacząco ewoluowało na przestrzeni lat, co odzwierciedla porównanie uzyskanych wyników z innymi badaniami przeprowadzonymi od 1987 roku do 2023 roku. W 1987 roku badanie CBOS wskazywało na stosunkowo niskie zainteresowanie historią (Bożewicz, 2016, s. 4). Tylko 4% respondentów określiło swoje zainteresowanie historią jako bardzo duże, a 11% jako duże. Średnie zainteresowanie historią zadeklarowało 44% badanych, podczas gdy 27% określiło swoje zainteresowanie jako niewielkie, a 12% jako żadne (Ibidem). Wyniki te sugerują, że pod koniec lat 80. XX wieku większość Polaków miała raczej umiarkowane lub niskie zainteresowanie historią.

Przełom w podejściu do historii nastąpił w latach późniejszych. Badanie TNS z 2014 roku, choć stosowało inną skalę odpowiedzi, wykazało, że 35% respondentów było zainteresowanych historią, podczas gdy 61% deklarowało nikłe lub żadne zainteresowanie (TNS, 2014). Badanie to również wykazało, że zainteresowanie historią było większe wśród osób z wyższym wykształceniem oraz mężczyzn, a także wśród najmłodszych i najstarszych respondentów. Wyniki te wskazują na pewne zwiększenie zainteresowania historią w porównaniu do pierwszego badania, choć nadal większość społeczeństwa była raczej słabo zainteresowana historią.

W 2016 roku CBOS przeprowadził kolejne badanie, które po niespełna trzydziestu latach pokazało znaczący wzrost zainteresowania historią wśród Polaków (Bożewicz, 2016). 25% respondentów zadeklarowało, że interesuje się historią w bardzo dużym lub dużym stopniu. Prawie połowa badanych (49%) wykazała średnie zainteresowanie historią, podczas gdy 18% miało niewielkie zainteresowanie, a jedynie 8% stwierdziło brak zainteresowania. W porównaniu z 1987 rokiem można zauważyć znaczący spadek liczby osób deklarujących brak zainteresowania historią oraz wzrost liczby osób wykazujących duże zainteresowanie.

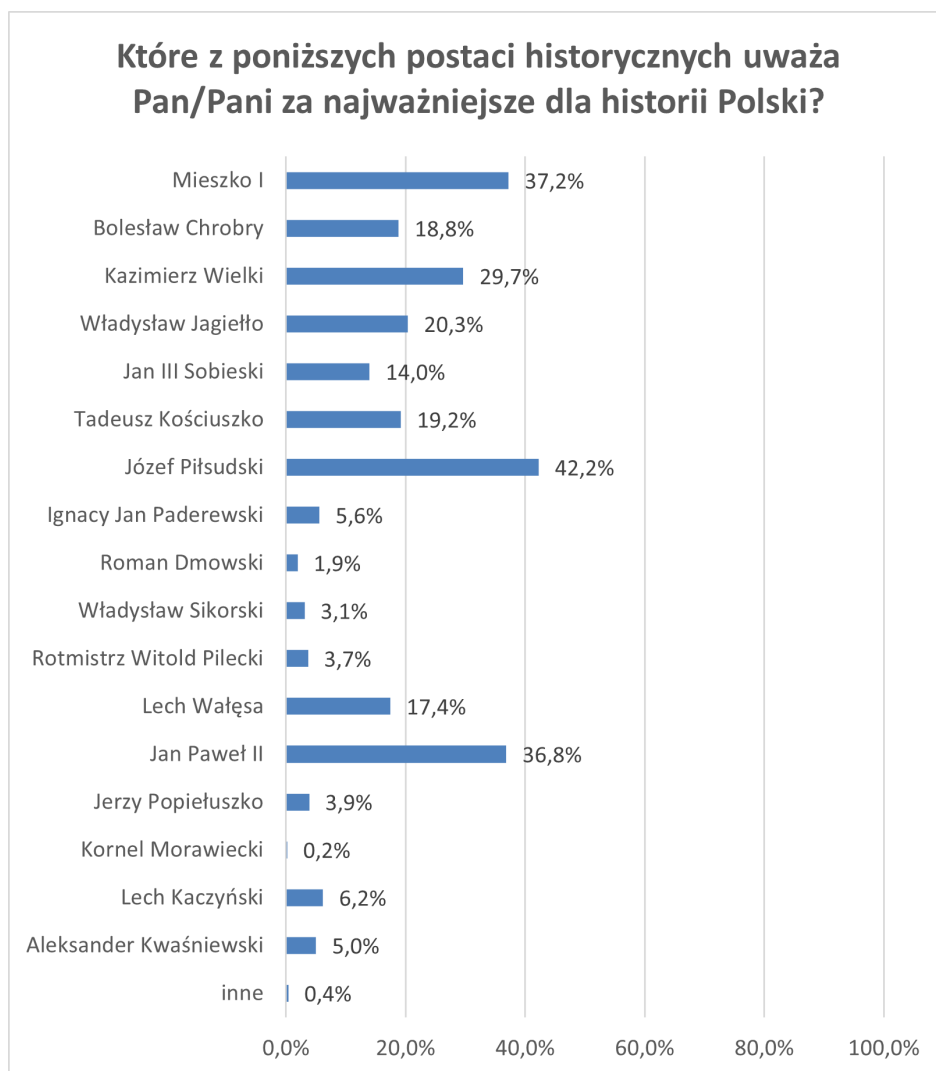
Z kolei badanie przeprowadzone przez Pollster w 2022 roku również potwierdziło wzrost zainteresowania historią w porównaniu do wyników badań z 2016 roku (Szczepańska, Klusek, 2022, s. 19). Większość respondentów określiła swoje zainteresowanie historią jako duże lub bardzo duże (45%). Zaledwie 15% badanych deklarowało brak zainteresowania przeszłością kraju. Analiza wyników wykazała, że mężczyźni częściej interesowali się historią niż kobiety, co może wynikać ze specyfiki historii Polski, gdzie dominują postaci męskie, takie jak przywódcy, królowie czy artyści. Wyniki te wskazują, że zainteresowanie historią nadal rosło, a różnice międzypłciowe w tym zakresie były wyraźne.

Zmiany te sugerują, że Polacy istotnie zaczęli przywiązywać większą wagę do historii, co mogło być spowodowane różnymi czynnikami. Wśród tych czynników można wymienić: wzrost dostępności edukacji historycznej, większą obecność historii w mediach oraz działania instytucji państwowych promujących historię narodową. Dodatkowo, zmiany polityczne i społeczne, takie jak transformacja ustrojowa oraz wejście Polski do Unii Europejskiej, mogły również wpłynąć na wzrost zainteresowania historią wśród Polaków.

Odpowiadając na pytania z kategorii dotyczącej narodowego kanonu tradycji, wszyscy respondenci wskazywali najważniejsze – ich zdaniem – postaci, wydarzenia oraz okresy historyczne w historii Polski, ale także te, które w ich ocenie są wstydlive dla narodu lub przeciwnie – powodem do dumy (Pytanie 2-6).

Z uzyskanych danych wynika, że Józef Piłsudski jest uznawany za najważniejszą postać przez największy odsetek respondentów (42,2%) (Wykres 21). Mieszko I zajmuje drugie miejsce z 37,2% odpowiedzi, a Jan Paweł II jest trzeci z 36,8%. Inne postacie, takie jak Bolesław Chrobry, Kazimierz Wielki czy Władysław Jagiełło, również są uważane za istotne, ale już przez mniejszy odsetek respondentów. Natomiast współczesne postacie, takie jak Lech Wałęsa (17,4%) i Lech Kaczyński (6,2%), również są zauważalne na tle innych, co może odzwierciedlać oceny wpływu na współczesną historię Polski przez respondentów. Wartości procentowe dla takich postaci, jak: Tadeusz Kościuszko, Ignacy Jan Paderewski czy rotmistrz Witold Pilecki są niższe, co może sugerować mniejsze skojarzenie ich wpływu na historię Polski w świadomości respondentów.

Wykres 21 Najważniejsze postacie historyczne dla historii Polski według respondentów

Źródło: opracowanie własne.

Powyższe dane zestawiono z odpowiedzią na pytanie 7. dotyczące oglądania Telewizji Polskiej. Szczegółowe dane prezentujące związek między oglądaniem telewizji publicznej (TVP1 i TVP2) a wyborem najważniejszych postaci historycznych przez respondentów zostały przedstawione w tabeli krzyżowej w aneksie (Vide: Tabela 5, Aneks, s. 349). Analizując wartości procentowe i współczynniki Phi, można zauważyć, jak respondenci oglądający telewizję publiczną oceniają znaczenie poszczególnych postaci historycznych w porównaniu do tych, którzy jej nie oglądają.

Kluczowa postać w polityce historycznej PiS, Mieszko I, został uznany za ważną postać przez 39,9% oglądających TVP i 31,8% nieoglądających, co sugeruje, że osoby oglądające telewizję publiczną mają nieco większą tendencję do uznawania go za istotną postać historyczną. Współczynnik Phi jest tu jednak stosunkowo niski (0,079), co wskazuje na słaby związek między oglądaniem TVP a wyborem Mieszka I jako ważnej postaci historycznej. Podobny wzór można zauważyć przy innych postaciach, takich jak Bolesław Chrobry czy Kazimierz Wielki, gdzie

różnice procentowe są niewielkie i wartości Phi są niskie, co sugeruje, że nie ma silnego związku między oglądaniem telewizji publicznej a oceną znaczenia tych postaci. W niektórych odniesieniach do postaci, jak na przykład do Lecha Wałęsy, istnieje znaczący negatywny współczynnik Phi (-0,308), co sugeruje, że istnieje statystycznie istotna różnica w percepcji: mniejszy procent osób oglądających TVP uważa Wałęsę za ważną postać historyczną w porównaniu do tych, którzy nie oglądają TVP. Z kolei Jan Paweł II i Lech Kaczyński mają wysokie pozytywne wartości Phi, co wskazuje na istotny statystycznie związek między oglądaniem TVP a uznaniem ich za ważne postaci historyczne. Warto zauważyć, że wartości Chi-kwadrat i p wskazują na istotność statystyczną dla niektórych postaci, szczególnie dla wspomnianego Lecha Wałęsy, ale także Jana Pawła II i Lecha Kaczyńskiego, gdzie $p < 0,01$. W kontekście założeń polityki historycznej PiS szczególnie interesujące jest, że takie postaci, jak Lech Wałęsa i Lech Kaczyński, są postrzegane różnie zarówno przez oglądających TVP, jak i tych, którzy jej nie oglądają. Jak podkreślono wyżej, respondenci oglądający TVP częściej wskazują na Jana Pawła II i Lecha Kaczyńskiego jako ważne postaci, co jest zgodne z polityką historyczną PiS, która podkreśla ich rolę w historii Polski. Postaci wskazywane przez widzów TVP jako najważniejsze były również postaciami, które, co wykazało badanie zawartości, były najczęściej eksponowane w audycjach o tematyce historycznej.

Powyższe różnice w udzielonych odpowiedziach wpisują się w tezę Polkowskiej (2021, s. 82), która wskazuje, że duma narodowa Polaków nie jest uniwersalna, lecz głęboko zakorzeniona w specyficznym kontekście historycznym i ideologicznym. Jerzy Bartmiński (1990, s. 112) również zwraca uwagę, że system wartości wpływa na różne sposoby profilowania pojęć, co prowadzi do odmiennej oceny dumy narodowej. W kontekście historycznym duma narodowa Polaków wynika z wyjątkowości ich losów, odwagi przodków oraz potrzeby ochrony i podtrzymywania tej dumy (Polkowska, 2021, s. 81). Z kolei z perspektywy liberalnej duma narodowa może być postrzegana jako negatywne uczucie, wynikające z kompleksów, prowadzące do poczucia wyższości, megalomanii i niebezpiecznego nacjonalizmu (Ibidem).

Porównanie uzyskanych wyników badań z rankingami z różnych lat ukazuje zmiany w kanonie najważniejszych postaci historycznych (Tabela 33). W każdym z cytowanych niżej badaniu respondenci udzielali odpowiedzi otwartych, co uniemożliwia bezpośrednie zestawienie wyników z odpowiedziami z niniejszego badania, w którym respondenci wybierali spośród kafeterii. Niemniej jednak, analizując zmiany zauważone na przestrzeni lat wraz z danymi uzyskanymi w toku niniejszego badania, można dostrzec pewne trendy.

Tabela 33 Postaci z historii Polski uważane za najważniejsze oraz powód do dumy

L.p.	Postaci (CBOS, 1987)	%	Postaci (OBOP, 1996)	%	Postaci (ISP/Pentor, 2003)	%	Postaci (IPN, 2022)	%
1.	Tadeusz Kościuszko	35,2	Józef Piłsudski	33	Jan Paweł II	42,9	Jan Paweł II	37,9
2.	Władysław Jagiełło	13,8	Lech Wałęsa	19	Józef Piłsudski	23	Józef Piłsudski	27,4
3.	Mikołaj Kopernik	13,3	Jan Paweł II	16	Lech Wałęsa	16,4	Lech Wałęsa	16,6
4.	Józef Piłsudski	12,5	Tadeusz Kościuszko	10	Tadeusz Kościuszko	14,4	Tadeusz Kościuszko	12,8
5.	Karol Wojtyła - Jan Paweł II	11,4	Władysław Jagiełło	8	Mikołaj Kopernik	10,4	Maria Skłodowska-Curie	9,9
6.	Jan III Sobieski	9,8	Kazimierz Wielki	8	Maria Skłodowska-Curie	6,9	Mikołaj Kopernik	7,4
7.	Adam Mickiewicz	9,7	Jan III Sobieski	5	Adam Mickiewicz	6,5	Jan III Sobieski	6,9
8.	Władysław Sikorski	8,5	Wojciech Jaruzelski	5	Władysław Jagiełło	5,9	Kazimierz Wielki	5,0
9.	Karol Świerczewski	7,2	Bolesław Chrobry	4	Jan III Sobieski	5,4	Adam Mickiewicz	3,7
10.	Bolesław Chrobry	6,7	Władysław Sikorski	4	Fryderyk Chopin	3,6	Bolesław Chrobry	3,6

Zródło: Opracowanie własne na podstawie: CBOS, 1987; OBOP, 1996, ISP/Pentor, 2003, Kwiatkowski, 2008, s. 241; Malicki, et al., 2023, s. 64..

W badaniu CBOS z 1987 roku na pierwszym miejscu znalazł się Tadeusz Kościuszko, który otrzymał 35,2% głosów (CBOS, 1987, za: Kwiatkowski, 2008, s. 241). Kolejne miejsca zajęli: Władysław Jagiełło (13,8%) i Mikołaj Kopernik (13,3%). Józef Piłsudski, choć obecnie uznawany za jedną z najważniejszych postaci, wówczas zajął czwarte miejsce z 12,5% głosów. Jan Paweł II, mimo że jego pontyfikat trwał już prawie dekadę, zdobył 11,4%, co dało mu piątą pozycję (Ibidem). Wyniki te odzwierciedlają dominację postaci związanych z walką o niepodległość i wielkimi osiągnięciami na arenie międzynarodowej.

Badanie OBOP z 1996 roku wykazało zmianę w hierarchii, z Józefem Piłsudskim na pierwszym miejscu (33%) oraz Lechem Wałęsą (19%) i Janem Pawłem II (16%) na kolejnych pozycjach (OBOP, 1996, za: Kwiatkowski, 2008, s. 241). Tadeusz Kościuszko spadł na czwarte miejsce (10%), a Władysław Jagiełło na piąte (8%) (Ibidem). Wprowadzenie Lecha Wałęsy do rankingu odzwierciedlało zmiany polityczne i społeczne po upadku komunizmu, podkreślając jego rolę w najnowszej historii Polski (Ibidem, 2008, s. 243).

W badaniu ISP/Pentor z 2003 roku najwyżej ocenianą postacią był Jan Paweł II (42,9%), następnie Józef Piłsudski (23%) i Lech Wałęsa (16,4%) (ISP/Pentor, 2003, za: Kwiatkowski, 2008, s. 241). Tadeusz Kościuszko (14,4%) i Mikołaj Kopernik (10,4%) również znaleźli się w czołówce, podobnie jak Maria Skłodowska-Curie (6,9%), która pojawiła się na liście po raz pierwszy, zajmując szóstą pozycję. Wyniki te wskazują na silne zakorzenienie Jana Pawła II i Józefa Piłsudskiego w narodowej pamięci, a także rosnące znaczenie postaci związanych z nauką.

Badanie IPN z 2022 roku pokazało, że Jan Paweł II (37,9%) i Józef Piłsudski (27,4%) nadal są najwyżej cenionymi postaciami (Malicki, et al., 2023, s. 64). Na kolejnych miejscach znaleźli się: Lech Wałęsa (16,6%), Tadeusz Kościuszko (12,8%) oraz Maria Skłodowska-Curie (9,9%). Mikołaj Kopernik, Jan III Sobieski, Kazimierz Wielki, Adam Mickiewicz i Bolesław Chrobry zamknęli pierwszą dziesiątkę, co wskazuje na utrzymującą się popularność tych historycznych postaci (Ibidem).

Podsumowując, porównanie wyników badań z różnych lat ukazuje zmiany w postrzeganiu najważniejszych postaci historycznych przez Polaków. Analiza wyników badań z różnych lat pokazuje jednak, że kanon narodowej dumy dotyczący postaci historycznych charakteryzuje się jednak dużą stabilnością. Najczęściej wymieniane osoby pojawiają się konsekwentnie w badaniach przeprowadzanych w minionych dekadach, z niewielkimi jedynie zmianami w ich rankingu (Malicki, et al., 2023, s. 65). Stałość niektórych postaci w kanonie narodowej dumy, jak Józef Piłsudski czy Jan Paweł II, świadczy o ich trwałym wpływie na polską tożsamość. Jednocześnie wprowadzenie nowych postaci wskazuje na dynamiczny charakter pamięci historycznej, który dostosowuje się do zmieniających się priorytetów i kontekstów społecznych. Wybierane postacie zazwyczaj symbolizują wolę walki o wolność oraz potężne i silne państwo. Ich osiągnięcia świadczą o znaczeniu Polski na świecie, podczas gdy znacznie mniejszą rolę odgrywają Polki i Polacy związani z nauką i kulturą (Ibidem).

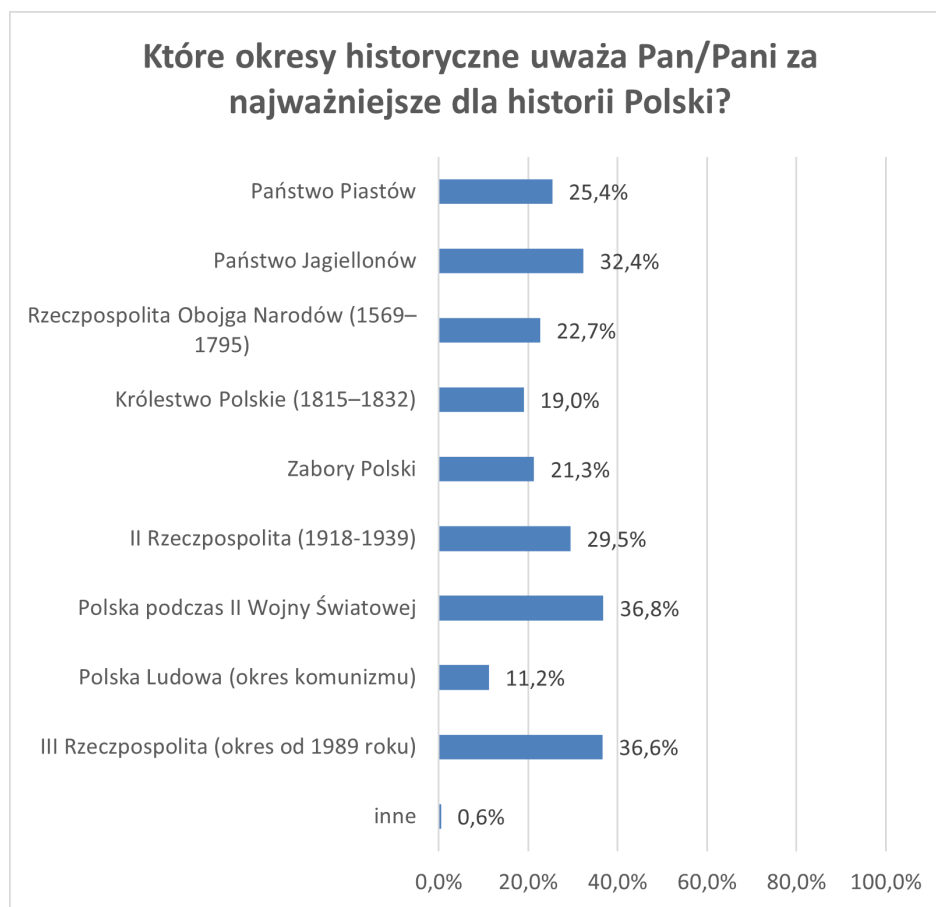
W tym kontekście szczególnie cenne stają się wnioski Polkowskiej (2021, s. 81), która stwierdza, iż w polskim dyskursie publicznym zauważalny jest brak współczesnych powodów do dumy, takich jak osiągnięcia gospodarcze, kulturalne czy naukowe. Autorka zwraca również uwagę na brak dyskusji o obowiązkach wynikających z dumy narodowej, co Mieczysław Szerer (1922, s. 35) podkreślał już sto lat temu. To, że we współczesnej publicystyce pozytywne aspekty dumy narodowej nie są powiązane z oceną współczesnych Polaków, potwierdzają także wyniki sondażu CBOS z 2010 roku (Polkowska, 2021, s. 82). Respondenci wykazywali w nim wysokie poczucie dumy narodowej, ale głównie z powodów symbolicznych, jednocześnie wskazując liczne powody do wstydu. To złożone uczucie dumy i niższości nakładające się na siebie ilustruje ambiwalentny stosunek Polaków do własnej tożsamości narodowej.

Teorie przedstawione przez Kwiatkowskiego (2008, s. 240-243) podkreślają, że zmiany w postrzeganiu postaci historycznych są wynikiem kompleksowej interakcji czynników społecznych, politycznych i medialnych. Zdaniem Sanz Sabido (2015, s. 156) pamięć, cel polityczny i kontekst społeczny nie mogą być rozdzielone, a fakt, iż w różnych okolicznościach niektóre odniesienia do przeszłości są odrzucane a inne podkreślane, wskazuje na związek między politycznymi zastosowaniami pamięci a miejscem, jakie zajmują one w społeczno-historycznych procesach. Media odgrywają kluczową rolę w kształtowaniu kanonu historycznego poprzez

selektywne eksponowanie określonych postaci i wydarzeń. W szczególności telewizja publiczna, poprzez swoje programy i audycje, może wpływać na to, które postaci są uznawane za najważniejsze. Jak wykazało badanie zawartości ramówki, Lech Kaczyński, Jan Paweł II oraz polscy królowie, którzy byli często wskazywani przez respondentów oglądających TVP jako najważniejsze postaci, są również regularnie prezentowani w audycjach telewizji publicznej, co wzmacnia ich pozycję w kanonie narodowej pamięci. Wyniki niniejszych analiz potwierdzają, iż audycje historyczne i popularne seriale mogą działać podobnie do innych narzędzi polityki historycznej, skutecznie kształtując społeczne postrzeganie przeszłości, i stabilizując kanon historyczny w świadomości społecznej (Kwiatkowski, 2008, s. 240).

Kolejne pytanie w tej kategorii dotyczyło okresów historycznych, które w ocenie respondentów są najważniejsze dla historii Polski. Respondenci mogli wskazać do trzech kluczowych w historii polski epok. Z uzyskanych danych wynika, że największy odsetek respondentów (36,8%) uznaje okres II wojny światowej za najważniejszy dla historii kraju (Wykres 22). Bardzo blisko, z wynikiem 36,6%, znajduje się okres transformacji ustrojowej z roku 1989, co podkreśla znaczenie tego wydarzenia wraz z upadkiem komunizmu dla Polski. Państwo Jagiellonów, z wynikiem 32,4%, jest trzecie w kolejności, co odzwierciedla jego wpływ na kształtowanie tożsamości narodowej i ekspansję terytorialną Polski. Państwo Piastów, uznawane za początek państwowości polskiej, zostało wskazane przez 25,4% respondentów. Mniejszy odsetek respondentów wybrał inne okresy, takie jak Rzeczpospolita Obojga Narodów (22,7%), Zabory Polski (21,3%) oraz Królestwo Polskie z okresu zaborów (19%). Polska Ludowa (okres komunizmu) została uznana za najważniejszy okres przez 11,2% respondentów, co może sugerować dystansowanie się od tego okresu w historii Polski. Ogólnie rzecz biorąc, wyniki wskazują, że najnowsza historia (II wojna światowa i okres transformacji po 1989 roku) zajmuje znaczące miejsce w percepcji historii Polski wśród respondentów. Warto jednak zauważyć, że dane te mogą odzwierciedlać zarówno obecne programy edukacyjne, jak i dominujące narracje historyczne w mediach oraz kulturze.

Wykres 22 Percepcja najważniejszych okresów historycznych w historii Polski wśród respondentów

Źródło: opracowanie własne.

Tabela krzyżowa prezentuje zależność między deklarowanym oglądaniem telewizji publicznej (TVP1 i TVP2) a oceną najważniejszych okresów historycznych dla historii Polski przez respondentów (Vide: Tabela 6, Aneks, s. 350). Największy odsetek respondentów, zarówno oglądających TVP, jak i nie, uznał okres II wojny światowej za najważniejszy (36,7% wśród oglądających i 37,1% wśród nieoglądających). Okres III Rzeczpospolitej (od 1989 roku) również został wysoko oceniony przez obie grupy respondentów (35,0% wśród oglądających i 40,0% wśród nieoglądających). Jednakże istotność statystyczną wykazano jedynie dla okresu II Rzeczpospolitej (1918-1939), gdzie większy procent respondentów oglądających telewizję publiczną (32,4%) uważa go za najważniejszy w porównaniu do tych, którzy nie oglądają TVP (23,5%), z $p=0,038$ dla testu Chi-kwadrat, co przekracza próg istotności ($p<0,05$). Wartość współczynnika Phi dla tej kategorii wynosi 0,091, co wskazuje na słaby związek między oglądaniem TVP a uznaniem II Rzeczpospolitej za ważny okres historyczny.

Pozostałe okresy historyczne, takie jak Państwo Piastów, Państwo Jagiellonów czy Rzeczpospolita Obojga Narodów nie wykazały istotnych statystycznie zależności względem oglądania telewizji publicznej, ponieważ wartości p dla tych kategorii były wyższe niż 0,05. Wynik ten wskazuje na brak wyraźnego związku między deklaracją oglądania TVP a oceną tych okresów

jako najważniejszych dla historii Polski. Na podstawie powyższych danych można skonstruować wniosek, że oglądanie telewizji publicznej ma jedynie słaby związek z oceną II Rzeczypospolitej jako najważniejszych okresów w historii Polski przez respondentów, ale nie ma znaczącego wpływu na ocenę innych okresów historycznych.

Zastanawiające jest jednak, dlaczego audycje dotyczące II Rzeczypospolitej cieszą się wysoką oglądalnością i kształtują postrzeganie tego okresu, podczas gdy podobnie popularne audycje dotyczące dawnych dziejów, jak np. *Korona królów* (dotycząca dziejów Piastów i Jagiellonów), nie wykazują takiego efektu. Jednym z możliwych wyjaśnień może być fakt, że *Korona królów* jest telenowelą kostiumową o charakterze rozrywkowym, często określaną jako ahistoryczny, który w warstwie scenograficznej wyraża eklektyczne stereotypy dawnych czasów. Może to przypominać polski odpowiednik historycznych telenowel tureckich, co sprawia, że jest odbierany jako mniej poważny i edukacyjny. Innym wyjaśnieniem może być także różnica w sposobie przedstawiania historii, który jest uzależniony od gatunku – seriale traktujące o II RP, takie jak *Stulecie Winnych* czy *1920. Wojna i miłość*, mogą być bardziej realistyczne i skłaniać widzów do refleksji nad trudnymi momentami w historii Polski, co sprawia, że postrzegają te okresy jako ważniejsze.

W kolejnym etapie badania poproszono respondentów o samodzielne wskazanie najważniejszych – ich zdaniem – wydarzeń historycznych w historii Polski. Odpowiedź miała formę otwartą, a ankietowani mogli wymienić maksymalnie trzy wydarzenia. Spośród 516 respondentów biorących udział w badaniu, na to pytanie odpowiedziało 96,12% (496 osób). Wśród nich 47% (235 osób) wskazało trzy najważniejsze wydarzenia, 16% (80 osób) wymieniło dwa, natomiast 37% (181 osób) wyróżniło tylko jedno. Respondenci, poproszeni o spontaniczne wskazanie najistotniejszych momentów z historii Polski, wykazali się dużą świadomością różnorodności tematycznej i łącznie wymienili 75. różnych wydarzeń historycznych (Vide: Tabela 2, Aneks, s. 342). Lista ta obejmuje kluczowe wydarzenia i procesy, które miały istotne znaczenie dla kształtowania polskiej tożsamości narodowej, granic państwowych, struktur politycznych oraz relacji międzynarodowych (Tabela 34). Poniżej przedstawiono pierwsze 15 najczęściej wymienianych wydarzeń.

Tabela 34 Wydarzenia historyczne wskazywane przez respondentów jako najważniejsze w historii Polski

L.p.	Wydarzenie historyczne wskazane jako najważniejsze w historii Polski	Pierwszy wybór	Drugi wybór	Trzeci wybór	Suma wskazań:
1.	Chrzest Polski	147	32	14	193
2.	Bitwa pod Grunwaldem	82	37	9	128
3.	Odzyskanie niepodległości przez Polskę	47	40	29	116
4.	II wojna światowa	54	36	22	112
5.	Rozbiory Polski	21	23	13	57
6.	Obalenie komunizmu	18	20	17	55
7.	I wojna światowa	22	15	3	40
8.	Powstanie warszawskie	15	8	10	33
9.	Przystąpienie Polski do UE	7	8	12	27
10.	Uchwalenie Konstytucji 3 maja	8	12	7	27
11.	Bitwa Warszawska	2	11	9	22
12.	Wybór Polaka na papieża	6	4	11	21
13.	Zakończenie II wojny światowej	6	5	6	17
14.	Powstanie i działalność NSZZ „Solidarność”	3	3	8	14
15.	Powstanie III Rzeczypospolitej	6	2	5	13

Źródło: opracowanie własne.

Uzyskane dane można interpretować na dwa sposoby: analizując kolejność wyborów oraz sumaryczną liczbę wskazań. W analizie kolejności wyborów w pytaniach otwartych autorka niniejszej dysertacji widzi możliwość uzyskania dodatkowego wglądu w hierarchię znaczeń, jakie respondenci przypisują poszczególnym wydarzeniom. Kiedy respondenci spontanicznie wskazują najważniejsze wydarzenia historyczne, ich pierwszy wybór często odzwierciedla to, co uważają za najbardziej istotne lub co najsilniej wpłynęło na ich postrzeganie historii. Kolejne wybory mogą ujawniać inne istotne wydarzenia, ale o nieco mniejszym znaczeniu w ich osobistej hierarchii.

W przypadku analizy pierwszych wyborów najczęściej wskazywanymi wydarzeniami były: chrzest Polski (29,64%), bitwa pod Grunwaldem (16,53%) i II wojna światowa (10,89%). W drugiej kolejności respondenci najczęściej wymieniali odzyskanie niepodległości przez Polskę w 1918 roku (12,70%), bitwę pod Grunwaldem (11,75%) oraz II wojnę światową (11,43%). Natomiast jako trzeci wybór najczęściej pojawiały się odzyskanie niepodległości (12,34%), II wojna światowa (9,36%) i obalenie komunizmu (7,23%). Jeżeli chrzest Polski jest najczęściej wymieniany jako pierwszy wybór, można wnioskować, że jest on kluczowym wydarzeniem w postrzeganiu polskiej historii.

Analiza łącznej liczby wskazań ujawnia kluczowe wydarzenia w percepcji respondentów, które kształtują tożsamość narodową i pamięć historyczną Polski. Najczęściej wskazywanym wydarzeniem jest chrzest Polski (18,45%), co podkreśla jego fundamentalne znaczenie jako początku państwowości i integracji z europejskim kręgiem kulturowym. Bitwa pod Grunwaldem (12,24%), będąca symbolem zwycięstwa militarnego nad Zakonem Krzyżackim, zajmuje drugie miejsce. Kolejne najczęściej wymieniane wydarzenia to: odzyskanie niepodległości w 1918 roku

(11,09%), II wojna światowa (10,71%) oraz rozbiory Polski (5,45%). Obalenie komunizmu również znalazło się w grupie najważniejszych wydarzeń według respondentów, uzyskując 5,26%.

Pozostałe kategorie, które otrzymały mniej niż dziesięć głosów, a w większości tylko po jednym głosie, przedstawiają bardziej szczegółowe lub mniej znane aspekty historii (np. bitwa pod Płowcami, Dimitriady czy założenie Akademii Krakowskiej). Te pojedyncze wskazania mogą odzwierciedlać osobiste zainteresowania, lokalne przynależności lub specyficzne obszary wiedzy respondentów. Pokazują one zróżnicowane perspektywy na historię Polski, od ogólnonarodowych do bardziej niszowych wydarzeń w świadomości historycznej społeczeństwa. Wszystkie z wymienionych w ramach odpowiedzi otwartej wydarzenia zostały pogrupowane zgodnie z przyjętym wcześniej podziałem na sześć okresów historycznych dziejów Polski (Tabela 35). W tym przypadku analiza różnorodności tematycznej dostarczyła wglądu w bogactwo wiedzy o historii Polski i to, które okresy są najbardziej zróżnicowane w świadomości społecznej.

Tabela 35 Percepcja najważniejszych wydarzeń w historii Polski z podziałem na okresy historyczne

Okres historyczny	Wydarzenia wskazywane jako najważniejsze w historii Polski
Dzieje dawne	Chrzest Polski Bitwa pod Grunwaldem Koronacja Bolesława Chrobrego Odsiecz wiedeńska Państwo Piastów Zjazd gnieźnieński Potop szwedzki Rzeczpospolita Obojga Narodów Hołd pruski Królestwo polskie Unia lubelska/Unia polsko-litewska Bitwa pod Cedynią Państwo Jagiellonów Bitwa pod Legnicą Bitwa pod Płowcami Bitwa pod Raławicami Dimitriady Konfederacja targowicka Panowanie Jana III Sobieskiego Państwo Mieszka I Rządy Kazimierza Wielkiego Sejm w Grodnie 1793 Ślub Jagiełły i Jadwigi Unia w Krewie Założenie Akademii Krakowskiej Zdobycie Moskwy Zmiana stolicy na Warszawę
Okres utraty niepodległości	Rozbiory Polski Uchwalenie Konstytucji 3 maja Powstanie styczniowe Tradycja powstańcza Powstanie listopadowe Powstanie wielkopolskie Młoda Polska
I wojna i XX-lecie międzywojenne	Odzyskanie niepodległości przez Polskę I wojna światowa Bitwa Warszawska Wojny światowe Wojna polsko-bolszewicka II Rzeczpospolita Zakończenie I wojny światowej

II wojna światowa	II wojna światowa Powstanie warszawskie Zakończenie II wojny światowej Konferencja w Jałcie Bitwa pod Monte Casino Obrona Poczty Gdańskiej
Okres PRL	Obalenie komunizmu Wybór Polaka na papieża Powstanie i działalność NSZZ „Solidarność” Komunizm w Polsce Pontyfikat Jana Pawła II Pielgrzymka JPII do ojczyzny Solidarność Wałęsy II sobór watykański Marzec '68 Stan wojenny Wiosna Ludów Zimna wojna
Dzieje najnowsze i III Rzeczpospolita	Przystąpienie Polski do UE Powstanie III Rzeczpospolitej Obrady Okrągłego Stołu Pierwsze wolne wybory Przystąpienie Polski do NATO Katastrofa smoleńska Przystąpienie Polski do UE i NATO Koniec rządów PiS w 2007 roku Koniec Układu Warszawskiego Nowy nominal złotego Początek rządów PiS w 2015 roku Przyjęcie uchodźców z Ukrainy Reparacje wojenne dla Polski Rządy Mazowieckiego Śmierć Jana Pawła II Wybory Miss 2022

Źródło: opracowanie własne.

Z powyższych danych wynika, że dzieje dawne wykazują największą różnorodność tematyczną z 27. wydarzeniami, co sugeruje, że wiedza historyczna Polaków jest bogata i różnorodna, jeśli chodzi o dawne dzieje kraju. To także kategoria z największą liczbą jednostkowych wskazań – o wydarzeniach z okresu dziejów dawnych wspomniano łącznie 386 razy. Okres utraty niepodległości z siedmioma różnymi wydarzeniami wskazuje na to, że respondenci rozpoznają różnorodne aspekty tego trudnego dla Polski okresu, z rozbiorem Polski i Konstytucją 3. Maja jako znaczącymi punktami w historii. Podobnie „I wojna i XX-lecie międzywojenne” mają siedem wskazań, co pokazuje, że okres ten jest również bogaty w znaczące momenty, z odzyskaniem niepodległości jako punktem zwrotnym dla państwa polskiego.

Wracając do odpowiedzi na pytanie 3., warto pamiętać, że okres II wojny światowej był wyróżniony przez respondentów jako jeden z najważniejszych w historii Polski. Respondenci, proszeni o wskazanie konkretnych, najbardziej znaczących dla dziejów Polski wydarzeń z tego okresu, wymienili jedynie sześć. Najczęstszą odpowiedzią dotyczącą wydarzeń z tego okresu była „II wojna światowa” (112 wskazań), co sugeruje, że dla wielu respondentów jest to zbiorcze określenie obejmujące wiele różnych, choć niesprecyzowanych, wydarzeń z lat 1939-1945. Wśród konkretnych wydarzeń z tego okresu, powstanie warszawskie zostało uznane za najważniejsze

przez 33 osoby, a zakończenie II wojny światowej przez 17 osób. Dane te wskazują, że II wojna światowa jest w świadomości historycznej Polaków kluczowym okresem zawierającym wiele istotnych momentów, które jednak trudno jest im jednoznacznie wyróżnić. Ogólnikowe wskazania na „II wojnę światową” mogą odzwierciedlać trudności w rozróżnieniu poszczególnych wydarzeń, co podkreśla skomplikowaną naturę pamięci zbiorowej dotyczącej tej epoki.

Mówiąc o okresie PRL, ankietowani wyróżnili 12 różnych wydarzeń. Największą liczbę wskazań (55) konkretnych wydarzeń otrzymało obalenie komunizmu. Wybór Polaka na papieża, który uzyskał 21 wskazań, również jest postrzegany jako wydarzenie o głębokim znaczeniu, ale to właśnie zakończenie komunizmu dominuje w percepcji respondentów. Mówiąc o wydarzeniach związanych z Janem Pawłem II, respondenci za najważniejsze w historii Polski uznawali dzień jego wyboru, ale dodatkowo wyróżnili jego pielgrzymki do ojczyzny oraz pontyfikat jako całość. Inne aspekty, takie jak działalność NSZZ „Solidarność” i sam komunizm jako ustrój, również zostały wyróżnione, choć z mniejszą liczbą wskazań, co i tak świadczy o ich ważnej roli w pamięci historycznej.

W percepcji ankietowanych najnowsza historia Polski, obejmująca dzieje III Rzeczypospolitej, koncentruje się na szesnastu różnych wydarzeniach. Wśród nich największą liczbę wskazań (29) otrzymało przystąpienie Polski do Unii Europejskiej, co można interpretować jako kluczowy moment w powojennej historii kraju, symbolizujący integrację z europejskimi strukturami politycznymi i ekonomicznymi oraz ostateczne zerwanie z izolacjonistycznym blokiem wschodnim. Powstanie III Rzeczypospolitej oraz obrady Okrągłego Stołu również uzyskały znaczną liczbę wskazań (odpowiednio 13 i 12), co odzwierciedla ich rolę w procesie transformacji Polski z systemu komunistycznego do demokratycznego. Analiza tych danych ukazuje, że wśród respondentów istnieje silna świadomość ważnych zmian politycznych i społecznych, które miały miejsce zarówno w okresie PRL, jak i po jego zakończeniu. Obalenie komunizmu i przystąpienie do UE są postrzegane jako dwie najistotniejsze zmiany kierunku w nowożytnej historii Polski.

Zestawienie uzyskanych wyników z wcześniejszymi badaniami CBOS na ten temat rzuca światło na ewolucję postrzegania tych wydarzeń w polskiej świadomości zbiorowej (Bożewicz, 2016, s. 8-15). Zarówno w niniejszym badaniu z 2023 roku, jak i w badaniach CBOS (2009, 2014, 2016), respondenci mogli wskazać do trzech wydarzeń, przy czym w badaniu z 2023 roku była to odpowiedź spontaniczna, natomiast w badaniach CBOS respondenci wybierali z listy. Dodatkowo, badania CBOS dzielą najważniejsze wydarzenia na dwie grupy: wydarzenia do 1918 roku oraz wydarzenia z XX i XXI wieku. Mimo różnic metodologicznych, zestawienie wyników jest uzasadnione.

Podobnie jak w badaniu z 2023 roku, w badaniu CBOS z 2016 roku chrzest Polski był uważany za najważniejsze wydarzenie do 1918 roku (70% respondentów), co pokazuje jego

niezmiennie duże znaczenie jako momentu inicjującego polską państwowość i chrześcijaństwo (Bożewicz, 2016, s. 12).

Bitwa pod Grunwaldem, która zajęła drugie miejsce w badaniu z 2023 roku, była także wysoko oceniana w badaniach CBOS z 2016 roku (trzecie miejsce), gdzie uzyskała 44% wskazań. To wydarzenie utrzymuje swoje trwałe miejsce w polskiej pamięci historycznej, symbolizując zwycięstwo militarne nad Zakonem Krzyżackim.

Odzyskanie niepodległości przez Polskę w 1918 roku, które zajęło trzecie miejsce w badaniu z 2023 roku, było również uznawane za jedno z najważniejszych wydarzeń w badaniach CBOS z lat 2009, 2014 i 2016, gdzie wskazywało je odpowiednio: 47%, 46% i 52% respondentów (Ibidem, s. 13). Interesującym jest, że w latach 2009 i 2014 bardziej przełomowy od odzyskania niepodległości był wybór Karola Wojtyły na papieża. Choć wybór ten był najczęściej wskazywany jako najważniejsze wydarzenie, jego znaczenie spadło z 62% w 2014 roku do 43% w 2016 roku. W badaniu z 2023 roku wybór Polaka na papieża znalazł się dopiero na 12. pozycji, co wskazuje na zmieniające się priorytety respondentów w kontekście wydarzeń historycznych.

Czwartym, najistotniejszym wydarzeniem w zrealizowanym badaniu okazała się II wojna światowa, która również była wysoko oceniana w badaniach CBOS. Należy jednak podkreślić, że w badaniach CBOS uczestnicy wybierali wydarzenia z listy, natomiast w badaniu z 2023 roku respondenci spontanicznie wymieniali II wojnę światową jako ogólne wydarzenie. W badaniu CBOS z 2016 roku 23% respondentów wskazało na moment rozpoczęcia wojny, czyli najazd Niemiec na Polskę w 1939 roku, co potwierdza jego znaczenie w polskiej pamięci historycznej. Inne ważne wydarzenia z okresu II wojny światowej, takie jak powstanie warszawskie, uzyskały 8% wskazań, a zbrodnia katyńska była uznawana za kluczowe wydarzenie przez 10% respondentów.

Rozbiory Polski, które zajęły piąte miejsce w zrealizowanym badaniu, również pojawiały się w badaniach CBOS (Ibidem, s. 10). Należy zaznaczyć, że w toku niniejszych badań respondenci podawali zróżnicowane odpowiedzi dotyczące rozbiorów, które zostały zsumowane w zbiorczy termin „rozbior”. W badaniu CBOS z 2016 roku wśród kafeterii odpowiedzi respondenci konkretnie wskazywali trzeci rozbiór Polski, uznany za kluczowe wydarzenie przez 11% respondentów. Obecność tego tematu w obu badaniach podkreśla jego istotność w kontekście utraty niepodległości i późniejszych starań o jej odzyskanie.

Zestawiając wyniki badań na przestrzeni lat, można zauważyć pewną różnicę w ocenie istotności obalenia komunizmu, które w badaniu z 2023 roku zostało wskazane jako piąte najbardziej przełomowe wydarzenie w dziejach Polski. W badaniach CBOS z lat 2009, 2014 i 2016 odpowiednio: 26%, 32% i 30% respondentów uznało upadek komunizmu za jedno z najważniejszych wydarzeń, co potwierdza jego trwałe znaczenie w najnowszej historii Polski

(Ibidem, s. 13). Jednakże, w tych samych badaniach respondenci uznali inne wydarzenia za bardziej istotne, w tym wymienione wyżej odzyskanie niepodległości w 1918 roku, wybór Karola Wojtyły na papieża, przystąpienie Polski do Unii Europejskiej, najazd Niemiec na Polskę 1 września 1939 roku oraz powstanie „Solidarności” w 1980 roku. Znacząca różnica pojawia się również w percepcji uchwalenia Konstytucji 3 maja z 1791 roku, które w badaniu z 2023 roku zajęło dopiero dziesiąte miejsce, natomiast w badaniu CBOS z 2016 roku było oceniane bardzo wysoko – 59% respondentów uznało je za jedno z najważniejszych wydarzeń do 1918 roku (Ibidem, s. 10).

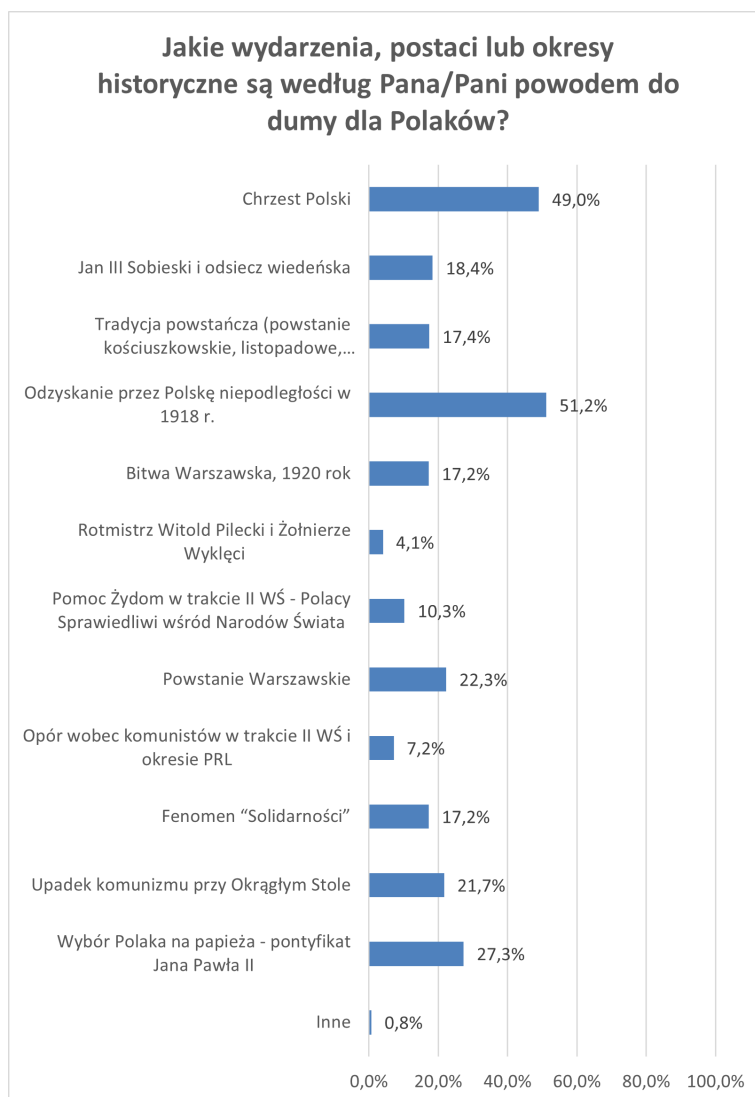
Podsumowując, analiza wyników badania CATI w kontekście archiwalnych badań CBOS pokazuje, że pewne wydarzenia, takie jak chrzest Polski, bitwa pod Grunwaldem i odzyskanie niepodległości w 1918 roku, utrzymują swoją kluczową pozycję w polskiej pamięci zbiorowej. Jednocześnie zmieniające się konteksty społeczne i polityczne wpływają na percepcję innych wydarzeń, takich jak wybór Karola Wojtyły na papieża czy obalenie komunizmu.

W kolejnych pytaniach badano emocje, jakie wiążą się z wyżej wymienionymi postaciami, okresami i wydarzeniami historycznymi. W szczególności sprawdzano, które z tych elementów ankietowani uznają za powód do dumy lub wstydu.

Respondenci byli proszeni o wskazanie trzech odpowiedzi spośród podanych opcji, które – ich zdaniem – są powodem do dumy dla Polaków. Największy odsetek ankietowanych, ponad połowa (51,2%), wskazał na odzyskanie przez Polskę niepodległości w 1918 roku jako wydarzenie budzące największą dumę (Wykres 23). Kolejnym znaczącym momentem budzącym dumę jest chrzest Polski (49,0%), co jest zgodne z wcześniejszymi odpowiedziami. Wybór Polaka na papieża, czyli pontyfikat Jana Pawła II, uznano za powód do dumy przez 27,3% respondentów. Inne istotne wydarzenia to obrona Wiednia przez Jana III Sobieskiego (18,4%), powstanie warszawskie (22,3%) oraz upadek komunizmu i obrady Okrągłego Stołu (21,7%). Pomoc Żydom w czasie II wojny światowej, za którą Polacy zostali uhonorowani tytułem Sprawiedliwych wśród Narodów Świata, została uznana za powód do dumy przez 10,3% respondentów. Tradycja powstańcza oraz fenomen „Solidarności” są również postrzegane jako powody do dumy, odpowiednio przez 17,4% i 17,2% badanych.

Z uzyskanych danych wynika, że wydarzenia związane z walką o suwerenność i wolność narodu, w tym te z czasów najnowszych, są szczególnie cenione w świadomości historycznej Polaków.

Wykres 23 Wydarzenia, postaci i okresy historyczne będące powodem do dumy dla Polaków

Źródło: opracowanie własne.

Co ciekawe, analiza wyników wykazała istotną statystycznie zależność między oglądaniem telewizji publicznej a oceną niektórych wydarzeń jako powodów do dumy narodowej, choć siła tej zależności jest słaba (Vide: Tabela 7, Aneks, s. 351). Respondenci oglądający TVP częściej wskazywali na chrzest Polski (54,6% w porównaniu do 37,6%) oraz wybór Karola Wojtyły na papieża (31,2% w porównaniu do 19,4%) jako powody do dumy. Współczynnik *Phi* dla chrztu Polski wynosi 0,160, a dla wyboru Jana Pawła II – 0,124, co wskazuje na słaby, lecz statystycznie istotny związek między tymi ocenami a oglądaniem TVP.

Respondenci nieoglądający TVP częściej natomiast wskazywali na odzyskanie niepodległości w 1918 roku (58,2% w porównaniu do 47,7%), fenomen „Solidarności” (26,5% w porównaniu do 12,7%) oraz upadek komunizmu przy Okrągłym Stole (27,6% w porównaniu do 18,8%) jako powody do dumy. Ujemne wartości współczynnika *Phi* dla tych kategorii (odpowiednio -0,099, -0,171, i -0,101) mogą sugerować, że nieoglądający TVP mają nieco inne

postrzeganie tych wydarzeń, które również są istotne w kontekście polskiej historii, ale mogą być mniej eksponowane w mediach publicznych z narracją zgodną z polityką PiS.

Analiza wyników wskazuje, że respondenci deklarujący oglądanie telewizji publicznej wykazują tendencję do wskazywania na wydarzenia historyczne, które są często eksponowane w ramówce tej stacji. Zestawienie odpowiedzi respondentów z analizą zawartości programowej TVP, przeprowadzoną w poprzednim rozdziale, ujawnia wyraźną korelację między najczęściej eksponowanymi tematami historycznymi a powodami do dumy wskazywanymi przez widzów. Chrzest Polski oraz pontyfikat Jana Pawła II, które były szczególnie często przedstawiane na antenie TVP, znajdują się na czołowych pozycjach w odpowiedziach respondentów.

Chrzest Polski, postrzegany jako moment integracji z zachodnią cywilizacją chrześcijańską, oraz pontyfikat Jana Pawła II, mający znaczący wpływ na upadek komunizmu, są również promowane przez PiS jako fundamenty polskiej tożsamości narodowej. Podobnie odzyskanie niepodległości w 1918 roku oraz powstanie warszawskie są akcentowane jako kluczowe momenty w walce o suwerenność narodową. Taki sposób prezentacji historii w telewizji publicznej odgrywa kluczową rolę w formowaniu świadomości historycznej Polaków, zgodnie z politycznymi celami i przekazem partii rządzącej. Media publiczne, poprzez swoje programy, aktywnie uczestniczą w tworzeniu narracji historycznej, która wzmacnia wybrane aspekty historii Polski, jednocześnie marginalizując inne. Niniejsze badanie potwierdza, że istnieje korelacja między medialną selekcją tematów a kształtowaniem pamięci zbiorowej. Jak wykazano w toku badania zawartości ramówki, w przypadku spolityzowanej telewizji publicznej selekcja ta wydaje się być dostosowana do ideologicznych założeń rządzącej partii.

Analizując wyniki dotyczące wydarzeń historycznych, które Polacy uważają za powód do dumy, można zauważyć zarówno ciągłość, jak i pewne zmiany w hierarchii tych wydarzeń na przestrzeni lat. W badaniu z 1987 roku, przeprowadzonym przez CBOS, najczęściej wskazywanymi wydarzeniami były bitwa pod Grunwaldem (pierwsze miejsce) i powstanie warszawskie (drugie miejsce). Kolejnymi ważnymi wydarzeniami były postawa Polaków w czasie II wojny światowej (trzecie miejsce) oraz kampania wrześniowa 1939 roku (czwarte miejsce) (Kwiatkowski, 2008, s. 268-269). Wyniki te wskazują na silne zakorzenienie w tradycji walki o niepodległość i suwerenność.

W 1996 roku badanie OBOP wskazało, że najczęstszymi powodami do dumy były wydarzenia związane z przemianami ustrojowymi: obalenie komunizmu i powrót do demokracji oraz zwycięstwo „Solidarności” (pierwsze miejsce) (Ibidem). Walki polskich żołnierzy na frontach II wojny światowej były wymieniane jako kolejne, a następnie powstania narodowe oraz odzyskanie niepodległości w 1918 roku. Zmiana ta może odzwierciedlać znaczenie, jakie

przypisywano wówczas transformacji ustrojowej będącej świeżym wspomnieniem w świadomości społecznej.

Podobnie badanie przeprowadzone przez ISP PAN/Pentor w 2003 roku wykazało, że najważniejszym powodem do dumy była transformacja ustrojowa i obalenie komunizmu (pierwsze miejsce), wybór Karola Wojtyły na papieża (drugie miejsce) oraz odzyskanie niepodległości w 1918 roku (trzecie miejsce). Bitwa pod Grunwaldem, podobnie jak w badaniach OBOP z 1996 roku, znalazła się tuż za odzyskaniem niepodległości (Ibidem). Wyniki te mogą sugerować, że z biegiem czasu pewne wydarzenia historyczne zachowują swoje znaczenie, podczas gdy inne zyskują na znaczeniu w kontekście aktualnych wydarzeń i przemian społecznych.

Badania zrealizowane w 2022 roku potwierdziły, że odzyskanie niepodległości w 1918 roku nadal zajmuje pierwsze miejsce w hierarchii powodów do dumy, co wskazuje na jego niezmiennie znaczenie w polskiej świadomości narodowej (Malicki, et al., 2023, s. 68). Bitwa pod Grunwaldem, która również utrzymuje swoją wysoką pozycję, plasuje się na drugim miejscu. Zauważalne jest również, że w ciągu ostatnich dwudziestu lat wzrosło znaczenie wydarzeń związanych z działaniami wojennymi. Powstanie warszawskie zajęło trzecie miejsce, a Bitwa Warszawska 1920 roku – czwarte, co odzwierciedla ich trwałe miejsce w pamięci historycznej Polaków. Wyniki badań IPN z 2022 roku wskazują na spadek znaczenia wyboru Karola Wojtyły na papieża, który w 1987 roku był uznawany za najważniejszy powód do dumy okresu PRL, a w 2022 roku znalazł się dopiero na piątym miejscu (Ibidem). Podobny spadek z podium obserwuje się w kontekście obalenia komunizmu, które na przełomie XX i XXI wieku było uznawane za główny powód do dumy, a w 2022 roku zajęło szóste miejsce. Jednakże, traktując te zagadnienia jako jedną kategorię, ich łączny wynik wynoszący około 19% plasuje je na drugiej pozycji, co pokazuje, że znaczenie tego zagadnienia, mimo spadku poszczególnych aspektów przemiany ustrojowej, nadal jest istotne.

Badanie zrealizowane w 2023 roku w ramach niniejszej pracy potwierdza widoczne w badaniu tendencje⁵⁶. Jak wykazano wyżej, najczęściej wskazywanym powodem do dumy było odzyskanie niepodległości przez Polskę w 1918 roku, co jest zgodne z wynikami IPN z 2022 roku oraz wcześniejszymi badaniami. Na drugim miejscu uplasował się chrzest Polski, co jest interesującym wynikiem, ponieważ w badaniach z poprzednich lat, gdy respondenci mieli wskazywać wydarzenia spontanicznie, jego znaczenie było marginalne. Może to wskazywać na rosnącą świadomość historyczną i edukacyjną na temat początków polskiej państwowości. Wybór Karola Wojtyły na papieża zajął trzecie miejsce, co jest spójne z wcześniejszymi wynikami, gdzie zauważalne jest pewne zmniejszenie jego znaczenia w ostatnich latach. Pozycja tego wydarzenia

⁵⁶ Należy jednak zauważyć, że porównywanie wyników jest ryzykowne ze względu na różnice w metodologii: w cytowanych wyżej badaniach stosowano wskazania spontaniczne, a w realizowanym w niniejszej pracy, wybór z kafeterii.

w niniejszym badaniu również spada, kiedy upadek komunizmu przy Okrągłym Stole oraz fenomen „Solidarności” uwzględnili się w jednej kategorii dotyczącej przemian ustrojowych. Wówczas, z szóstej i siódmej pozycji w rankingu wydarzeń budzących dumę, zmieniają swoją pozycję i plasują się w czołówce jako trzecie, tuż za chrztem Polski i przed wyborem Polaka na papieża.

Co ciekawe, najnowsze badania IPN ujawniają dysproporcje we wskazaniach na „Solidarność”, która jest często wymieniana przez Polaków powyżej 20. roku życia oraz nauczycieli, ale marginalna w kategorii uczniów (Malicki, et al., 2023, s. 69). Podobna dysproporcja dotyczy pontyfikatu Jana Pawła II, co wskazuje na brak świadomości o znaczeniu tych wydarzeń wśród młodszych respondentów (Ibidem). To może sugerować, że edukacja historyczna i sposób prezentacji tych wydarzeń młodszym pokoleniom wymagają uwagi.

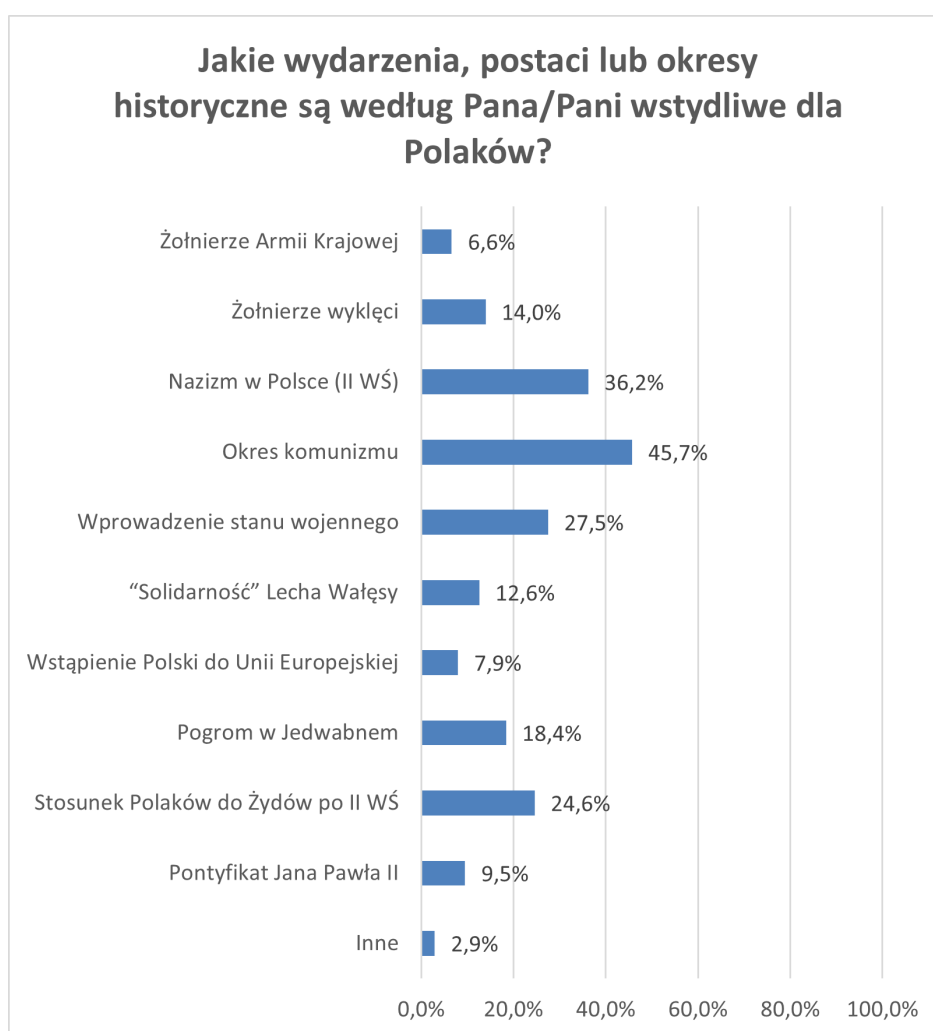
Powyższe zestawienie wyników cechuje zmienność w chronologicznym układzie wydarzeń historycznych, które Polacy uznają za powody do dumy. Kwiatkowski (2009, s. 264) zwraca uwagę, że takie zmiany mogą być związane z okresem, w którym przeprowadzono badania, i ówczesnym kontekstem społeczno-politycznym. Przykładem jest III Rzeczpospolita, która była najwyżej oceniana w 1996 roku, natomiast w 2003, 2022 i 2023 roku jej znaczenie zostało zmarginalizowane. Również powstania narodowe z czasów rozbiorów, które w badaniach z 1987 roku cieszyły się dużym uznaniem, w 2003 roku znalazły się poza pierwszą dziesiątką. Podobną tendencję zauważa się w przypadku oceny niektórych wydarzeń z okresu PRL, takich jak powstanie NSZZ „Solidarność”, które zyskały na znaczeniu w 2003 roku, co można wiązać z przypadającą w tym czasie rocznicą powstania tego ruchu. Podobnie rzecz się ma ze znaczeniem odzyskania niepodległości w 1918 roku, które wzrosło w badaniu w 2003 roku, co może być efektem obchodów 85. rocznicy tego wydarzenia.

Uzyskane odpowiedzi respondentów dotyczą konkretnych wydarzeń historycznych, co pozwala na wyciągnięcie kilku istotnych wniosków. Po pierwsze, Polacy wskazują na różnorodny charakter wydarzeń jako poszczególne powody do dumy, co świadczy o wielowątkowości polskiej historii i jej bogactwie. Jak podkreśla Krzysztof Malicki et al. (2023, s. 69), w powodach do dumy, choć występują także klęski militarne, takie jak powstanie warszawskie lub obrona Westerplatte, dominują wydarzenia zwycięskie, zakończone sukcesem. Po drugie, można zaobserwować, że w odpowiedziach badanych dominują wydarzenia z okresu walki o niepodległość i suwerenność Polski, co wskazuje na szczególne znaczenie tych okresów w dziejach Polski. Po trzecie, wyniki badań pokazują, że pamięć historyczna Polaków jest w dużej mierze kształtowana przez obchody rocznicowe i wydarzenia upamiętniające ważne momenty w historii kraju.

Kolejne pytania składające się na narodowy kanon pamięci odnosiły się do poczucia wstydu. Odpowiadając na kolejne pytanie w kwestionariuszu ankiety, respondenci ponownie wybierali spośród zaproponowanych propozycji. Mówiąc o powodach do wstydu narodowego,

największy procent respondentów, 45,7%, wskazało na okres komunizmu (Wykres 24). Drugie miejsce zajmuje nazizm w Polsce podczas II wojny światowej, wskazany przez 36,2% respondentów. Odpowiedzi te łączą się z kolejnymi, najczęściej wskazywanymi wydarzeniami, tj. z wprowadzeniem stanu wojennego (27,5%), pogromem w Jedwabnem (18,4%) oraz stosunkiem Polaków do Żydów po II wojnie światowej (24,6%). Wydarzenia i postaci związane z oporem wobec niemieckiej okupacji, takie jak Żołnierze Wyklęci, są również wymieniane, jednak przez mniejszy odsetek ankietowanych (14,0%), podobnie jak żołnierze Armii Krajowej (6,6%). Co ciekawe, mniejszy odsetek respondentów, ale wciąż znaczący, wskazał na pontyfikat Jana Pawła II (9,5%) oraz wstąpienie Polski do Unii Europejskiej (7,9%) jako powody do wstydu. Działalność „Solidarności” Lecha Wałęsy jest postrzegana jako powód do wstydu przez 12,6% respondentów, co może odzwierciedlać różnorodne opinie na temat okresu transformacji w Polsce.

Wykres 24 Wydarzenia, postaci i okresy historyczne postrzegane jako powód do wstydu w Polsce

Źródło: opracowanie własne.

Warto dodać, że wśród specyficznych odpowiedzi udzielonych w ramach kategorii „Inne” (2,9%), pojawiają się takie, które odnoszą się do szerokiej gamy zagadnień historycznych i współczesnych, od losów mniejszości narodowych, przez wydarzenia historyczne, takie jak

„napad na Czechosłowację”, po współczesne kwestie polityczne, w tym „rządy PiS” i „rządy PO a potem PIS” (Tabela 36). Odpowiedzi te odzwierciedlają indywidualne perspektywy respondentów na to, co uważają za wstydlive dla Polski i Polaków, pokazując zarówno refleksję nad historią, jak i bieżącymi wydarzeniami politycznymi.

Tabela 36 Różnorodne percepcje wstydlivych aspektów historii Polski wśród respondentów – odpowiedzi inne

		Częstość	Procent	Procent ważnych
Ważne	Główne odpowiedzi	501	97,1	97,1
	.	1	0,2	0,2
	August Poniatowski	1	0,2	0,2
	Brak	1	0,2	0,2
	Brak	1	0,2	0,2
	losy Łemków, Słowińców, Mazurów, Ślązaków	1	0,2	0,2
	Napad na Czechosłowację	1	0,2	0,2
	Nic	1	0,2	0,2
	Nie wiem	2	0,4	0,4
	Nieudana dekomunizacja	1	0,2	0,2
	rządy PiS kompromitujące Polskę w świecie	1	0,2	0,2
	Rządy PiS w III RP	1	0,2	0,2
	Rządy PiS	1	0,2	0,2
	Rządy PO a potem PiS	1	0,2	0,2
	Wprowadzanie ideologii <i>gender</i> i manipulacja opinią publiczną i wprowadzenie zagranicznych mediów i kapitału na masową skalę	1	0,2	0,2
Ogółem	516	100,0	100,0	

Źródło: opracowanie własne.

Ciekawych wniosków dostarcza analiza tabeli krzyżowej przedstawiającej opinie respondentów na temat wydarzeń, postaci lub okresów historycznych, które uznają za wstydlive dla Polaków, w zależności od tego, czy oglądają telewizję publiczną (TVP1 i TVP2) (Vide: Tabela 8, Aneks, s. 352). Z uzyskanych danych wynika, że respondenci, którzy oglądają TVP, w większym stopniu niż ci, którzy jej nie oglądają, uznają za wstydlive wydarzenia związane z Żołnierzami Armii Krajowej i „Solidarnością” Lecha Wałęsy. Respondenci, którzy nie oglądają TVP, częściej natomiast wskazują na negatywne aspekty historii Polski, takie jak stosunek Polaków do Żydów po II wojnie światowej i pogrom w Jedwabnem. Istotność statystyczna tych różnic jest potwierdzona wartościami *p* mniejszymi niż 0,05 dla większości wymienionych kategorii. To wskazuje, że wybór określonych wydarzeń historycznych jako wstydlivych jest związany z oglądaniem telewizji publicznej. Współczynniki *Phi* są jednak niskie, co oznacza, że związek ten jest słaby.

Analiza ta wskazuje jednak, że percepcja wstydlivych wydarzeń historycznych może być w pewnym stopniu kształtowana przez media, z których respondenci czerpią informacje, w tym przypadku przez telewizję publiczną. Tak, jak w przypadku poczucia dumy, zestawienie wyników

badania CATI z wynikami analizy zawartości wskazuje, że respondenci deklarujący oglądanie telewizji publicznej mają tendencję do wskazywania za wstydlive tych wydarzeń historycznych, które są często w ten sposób eksponowane w ramówce tej stacji.

Najczęściej wskazywanym wstydlwym okresem przez widzów TVP jest okres komunizmu (48,6%), co także jest zgodne z polityką historyczną PiS, która podkreśla negatywne aspekty PRL i eksponuje jego represyjny charakter. Jak wykazano w poprzednim rozdziale, okres PRL był jednym z najczęściej eksplorowanych zagadnień, a w ramówce TVP często pojawiały się audycje krytykujące komunizm i podkreślające represyjny i zbrodniczy charakter tego ustroju. Wprowadzenie stanu wojennego (26,3%) również znajduje się wysoko na liście wstydlwych wydarzeń. Podobnie okres II wojny światowej, w którym zgodnie z analizą zawartości ramówki, telewizyjna narracja podkreślała okupacyjne cierpienia Polaków i bohaterstwo w walce przeciwko nazistom, jednocześnie marginalizując przypadki kolaboracji. Czas ekspozycji takiej narracji odpowiada także wysokiemu wskazaniu przez widzów działań nazistów w Polsce jako okresu szczególnie wstydlwego w historii (33,5%).

Stosunek Polaków do Żydów po II wojnie światowej (19,9%) jest kolejnym tematem wskazywanym przez widzów TVP, co może wynikać z trudnych relacji polsko-żydowskich eksponowanych w mediach publicznych. Zagadnienie to w polityce historycznej PiS uważane jest za negatywny aspekt historii Polski, a tematy, takie jak pogrom w Jedwabnem, są krytykowane przez PiS za nadmierne eksponowanie, co argumentowane jest przez tę partię tym, że mogą one zniekształcać obraz narodu polskiego i jego historii. Respondenci, którzy nie oglądają TVP, częściej wskazują te wydarzenia jako wstydlive, co może sugerować, że są bardziej zaznajomieni z narracjami, które kładą nacisk na trudne i kontrowersyjne momenty w historii Polski. W przeciwieństwie do TVP, gdzie afirmatywna polityka historyczna PiS unika poruszania tematów takich jak zbrodnie Polaków na Żydach czy wydarzenia związane z antysemityzmem w PRL, inne źródła medialne mogą te tematy bardziej eksponować. Dlatego osoby, które nie oglądają TVP, mogą mieć szerszy kontekst i być bardziej świadome tych trudnych aspektów historii, co wpływa na ich ocenę.

Ciekawym przypadkiem jest wskazywanie „Solidarności” Lecha Wałęsy (15,6%) jako powodu do wstydu, co może być wynikiem krytycznej narracji TVP podważającej i marginalizującej rolę Wałęsy w transformacji ustrojowej. Pogrom w Jedwabnem (15,0%), choć rzadko poruszany w sposób pełny w TVP, również jest wymieniany jako wstydlwy moment. Mimo podjętych przez PiS prób rehabilitacji Żołnierzy Wyklętych oraz żołnierzy Armii Krajowej, ich działalność negatywnie ocenia ponad 20% ankietowanych, co wskazuje na stałe kontrowersje w ich postrzeganiu. Pontyfikat Jana Pawła II (9,0%), uważany jako wstydlwy przez część widzów, może być wynikiem ujawniania kontrowersji związanych z jego pontyfikatem.

Analiza potwierdza, że percepcja wstydlivych wydarzeń historycznych jest częściowo kształtowana przez media, z których respondenci czerpią informacje. W przypadku telewizji publicznej, której narracja jest zgodna z polityką historyczną PiS, istnieje tendencja do minimalizowania lub reinterpretowania negatywnych aspektów historii Polski, co może wpływać na postrzeganie tych wydarzeń przez widzów TVP. Wyniki te sugerują, że spolityzowane media publiczne odgrywają istotną rolę w kształtowaniu pamięci zbiorowej widzów, zgodnie z ideologicznymi założeniami rządzącej partii, eksponując momenty heroiczne i triumfalne, jednocześnie marginalizując trudne i kontrowersyjne aspekty historii.

W kontekście badań nad postrzeganiem wstydlivych aspektów historii Polski, przeprowadzonych w różnych latach, zauważalne są wyraźne różnice w odpowiedziach respondentów, które podobnie jak w przypadku poczucia dumy, poza czynnikiem medialnym, mogły być zależne od ówczesnego kontekstu społeczno-politycznego (Kwiatkowski, 2009, s. 292).

W okresie badań realizowanych przez CBOS w 1987 roku wśród postaci, które są powodem wstydu dla Polaków, najczęściej wymieniani byli: Edward Gierek (7,6%), Radziwiłłowie (Janusz, Bogusław) (4,5%) oraz targowiczanie (4,4%) (Ibidem, s. 293). Gierek, który był I sekretarzem KC PZPR w latach 1970-1980, stał się symbolem nieudanej modernizacji i gospodarczych problemów lat 70. XX wieku, co mogło wpływać na jego negatywną ocenę przez społeczeństwo. Radziwiłłowie i targowiczanie byli kojarzeni ze zdradą narodową i działaniami na rzecz obcych mocarstw, co również wywoływało wstyd i negatywne skojarzenia. Z kolei Edward Rydz-Śmigły (1,8%), Piotr Jaroszewicz (1,3%), Józef Piłsudski (1,2%), Feliks Dzierżyński oraz Stanisław August Poniatowski (po 1,0%), a także Lech Wałęsa (1,0%) byli postaciami o kontrowersyjnych lub trudnych do jednoznacznej oceny biografiami (Ibidem).

W zakresie wydarzeń historycznych, za najbardziej wstydlive uznano rozbiory i upadek państwa (8,6%), konfederację targowicką (5,0%) oraz stan wojenny wprowadzony 13 grudnia 1981 roku (4,2%) (Ibidem, s. 299). Rozbiory Polski stały się tragicznym okresem w historii narodowej symbolizującym utratę suwerenności i niepodległości. Konfederacja targowicka była uznawana za zdradę narodową, a stan wojenny jako reakcja władz PRL na rosnący ruch opozycyjny, wywołał powszechny sprzeciw i potępienie społeczne. Sierpniowe strajki w 1980 roku i powstanie „Solidarności” (3,6%) były wydarzeniami, które doprowadziły do powstania największego ruchu opozycyjnego w bloku wschodnim, jednak w oficjalnej narracji PRL mogły być przedstawiane w negatywnym świetle. Osłabienie państwa w XVII/XVIII wieku (3,1%) oraz zajęcie Zaolzia w 1938 roku (3,0%) to wydarzenia, które również zostały uznane za wstydlive momenty w historii Polski. Krytyczne uwagi dotyczące II wojny światowej (1,7%), wydarzeń z grudnia 1970 roku (1,5%), postaw Polaków w dobie rozbiorów (1,2%) oraz działań rządu RP na emigracji i Armii

Krajowej (1,2%) odzwierciedlają napięcia związane z oceną trudnych momentów historycznych oraz wpływów ideologicznych na postrzeganie tych wydarzeń (Ibidem).

Badania przeprowadzone przez ISP PAN/Pentor w 2003 roku, mające na celu określenie postaci i wydarzeń przynoszących wstyd dobremu imieniu Polaka, odzwierciedlają zmiany w percepcji historycznej społeczeństwa polskiego zachodzące w kontekście transformacji ustrojowej i wejścia Polski do Unii Europejskiej. Porównując te wyniki z badaniami z 1987 roku, można zauważyć istotne przesunięcia w hierarchii ocen wstydu, co wskazuje na dynamiczny charakter pamięci zbiorowej i wpływ bieżących wydarzeń politycznych.

W 2003 roku na czele listy postaci przynoszących wstyd znalazł się Lech Wałęsa (9,0%), co może być zaskakujące, biorąc pod uwagę jego kluczową rolę w obaleniu komunizmu (Ibidem, s. 293). Jednakże w kontekście politycznym początku XXI wieku, kiedy Wałęsa był już byłym prezydentem, a jego polityczna kariera podlegała intensywnej krytyce, taka ocena mogła odzwierciedlać rosnące kontrowersje wokół jego osoby i działalności politycznej po 1989 roku. Politycy aktywni po 1989 roku, określanymi jako „obecny rząd” (8,3%), oraz Wojciech Jaruzelski (6,3%) również znaleźli się wysoko na liście, co może wynikać z powszechnego rozczarowania klasą polityczną po transformacji ustrojowej oraz trwałej negatywnej oceny postaci Jaruzelskiego za wprowadzenie stanu wojennego. Bolesław Bierut (4,9%), działacze ruchu komunistycznego (3,4%) oraz zdrajcy i kolaboranci (2,6%) pozostali w pamięci jako symbole komunistycznego reżimu, który został obalony ponad dekadę wcześniej. Co ciekawe, Edward Gierek, który w 1987 roku był wskazywany jako największy powód do wstydu (7,6%), w 2003 roku był wymieniany już tylko przez 1% respondentów. To może wskazywać na częściową rehabilitację jego wizerunku, być może związaną z nostalgią za stabilizacją gospodarczą lat 70. XX wieku. Feliks Dzierżyński (2,5%), Radziwiłłowie (2,3%), Władysław Gomułka (2,0%) i Stanisław August Poniatowski (1,4%) byli z kolei nadal postrzegani negatywnie, choć w znacznie mniejszym stopniu niż w poprzednich badaniach (Ibidem).

W zakresie wydarzeń, największy wstyd budził stan wojenny z 13 grudnia 1981 roku oraz tłumienie protestów (8,3%), co było konsekwencją bezpośrednich doświadczeń wielu Polaków oraz długotrwałych reperkusji tego okresu w życiu społecznym i politycznym kraju (Ibidem, s. 299). Rozbiory i upadek państwa (5,4%) pozostały trwałym symbolem narodowej traumy. Wprowadzenie systemu komunistycznego (4,0%) oraz udział wojsk polskich w inwazji na Czechosłowację (2,8%) były wskazywane jako powody do wstydu, podkreślając odrzucenie okresu PRL i polityki podporządkowania sowieckiemu reżimowi. Inne wymienione wydarzenia, takie jak korupcja i afery w III RP (2,1%), polityka zagraniczna III RP (2,0%), konfederacja targowicka (1,9%), osłabienie państwa w XVII/XVIII wieku (1,8%) oraz zajęcie Zaolzia w 1938 roku (1,4%),

odzwierciedlają krytyczne spojrzenie zarówno na dawne, jak i współczesne aspekty polskiej historii (Ibidem).

Porównując wyniki z 2003 roku z wcześniejszymi badaniami, widać wyraźne przesunięcia w postrzeganiu wstydu narodowego. Wskazanie na polityków aktywnych po 1989 roku jako powodu do wstydu odzwierciedla rozczarowanie transformacją ustrojową i bieżącą sytuacją polityczną. Przesunięcie oceny negatywnej z takiej postaci, jak Edward Gierek, na Lecha Wałęsę i innych współczesnych polityków pokazuje zmieniające się priorytety i wpływ bieżących wydarzeń na pamięć historyczną Polaków.

Najnowsze badania IPN, poświęcone edukacji historycznej, również uwzględniały pytania o postaci i wydarzenia z historii Polski, które są powodem do wstydu (Malicki, et al., 2023, s. 63). Najczęściej wymieniane osoby to: Wojciech Jaruzelski (33,1%), Lech Wałęsa (12,0%), Władysław Gomułka (8,6%), Bolesław Bierut (7,6%), Edward Gierek (4,6%), zdrajcy i kolaboranci (4,2%), Józef Piłsudski (3,5%), komuniści (3,2%), Feliks Dzierżyński (3,0%) oraz Czesław Kiszczyk (2,8%) (Ibidem, s. 66).

Wydarzenia historyczne uznane za powód do wstydu w badaniu IPN z 2022 roku obejmują rozbiory i czas zaborów (20,6%), komunizm, PRL i podporządkowanie Sowietaom (16,2%), stan wojenny (10,9%), konfederację targowicką (7,5%), pogrom w Jedwabnem (6,7%), kolaborację Polaków z okupantami (6,5%), szmalcownictwo i wydawanie Żydów (5,2%), wydarzenia Marca '68 (4,0%), strzelanie do robotników przez władze PRL (3,5%) oraz prywatyzację po 1989 roku i wyprzedaż majątku narodowego (3,2%) (Ibidem, s. 70).

Interpretując te wyniki w kontekście ówczesnej sytuacji społeczno-politycznej, warto zauważyć kilka kluczowych trendów i zmian. Po pierwsze, znaczący wzrost liczby respondentów wskazujących Wojciecha Jaruzelskiego jako postać budzącą wstyd (33,1% w 2022 roku w porównaniu do 6,3% w 2003 roku) odzwierciedla utrzymującą się krytykę jego roli we wprowadzeniu stanu wojennego oraz negatywną ocenę jego działań w okresie PRL. To nasilenie negatywnej percepcji może być wynikiem działań Instytutu Pamięci Narodowej oraz narracji promowanej przez rządzącą partię Prawo i Sprawiedliwość, która podkreślała negatywne aspekty komunistycznego reżimu.

Lech Wałęsa, którego liczba wskazań wzrosła z 1% w 1987 roku do 9% w 2003 roku, a następnie do 12% w 2022 roku, również znajduje się na czołowej pozycji wśród postaci budzących wstyd. Wzrost ten może być związany z opisywanymi w pierwszym rozdziale kontrowersjami wokół jego rzekomej współpracy z SB oraz publicznymi debatami na temat jego roli przed i po 1989 roku. Intensywna debata publiczna i różne interpretacje jego działalności w ocenie autorki mogły wpłynąć na zmianę percepcji wśród społeczeństwa.

Kolejną istotną zmianą jest wzrost liczby respondentów wskazujących Bolesława Bierutę (z 4,9% w 2003 roku do 7,6% w 2022 roku). Fakt ten można tłumaczyć stałą krytyką postaci związanych z reżimem komunistycznym, która jest podtrzymywana przez współczesną politykę historyczną.

W kontekście wydarzeń historycznych, rozbiory i czas zaborów, które były wskazywane przez 8,6% respondentów w 1987 roku, utrzymały swoją pozycję jako jedno z najbardziej wstydlivych wydarzeń w 2003 roku (pierwsza pozycja w rankingu – 5,4%) i nadal pozostają pierwsze w hierarchii w 2022 roku (20,6%). To pokazuje trwałość pewnych traum historycznych w polskiej świadomości zbiorowej.

Pojawienie się nowych tematów w 2022 roku, takich jak pogrom w Jedwabnem (6,7%), sugeruje rosnącą świadomość i otwartość Polaków na trudne aspekty polskiej historii, zwłaszcza w kontekście debaty o odpowiedzialności za przestępstwa popełnione podczas II wojny światowej. Wcześniej kwestie te nie były obecne w badaniach, co wskazuje na zmiany w dyskursie publicznym i większą gotowość społeczeństwa do konfrontacji z trudnymi faktami.

Porównując wyniki z 1987, 2003 i 2022 roku, można zauważyć zmieniające się priorytety i postrzeganie postaci oraz wydarzeń historycznych. O ile w 1987 roku głównym powodem do poczucia wstydu dla respondentów były postaci związane z okresem PRL i wydarzenia związane z utratą niepodległości, o tyle w 2022 roku wzrosło znaczenie kontrowersyjnych tematów dotyczących czasów II wojny światowej. Taka zmiana może być wynikiem zarówno zmieniającej się polityki historycznej, jak i swoistych przewartościowań w świadomości społecznej, wynikających z dostępności nowych informacji i reinterpretacji historycznych faktów. Wyniki zrealizowanego w ramach niniejszej dysertacji badania CATI, analizowane w kontekście wcześniejszych badań, ukazują trwałość postrzegania niektórych wstydlivych aspektów polskiej historii, zwłaszcza tych związanych z komunizmem, PRL i stanem wojennym. Jednakże Kwiatkowski (2009, s. 292) podkreśla, że nie ma w Polsce stałego kanonu antytradycji, gdyż warunkowany jest on indywidualnymi przekonaniami jednostki. Obserwując pewne przeakcentowania, można więc podsumować, że pamięć zbiorowa Polaków jest dynamiczna i podatna na wpływy polityczne oraz medialne.

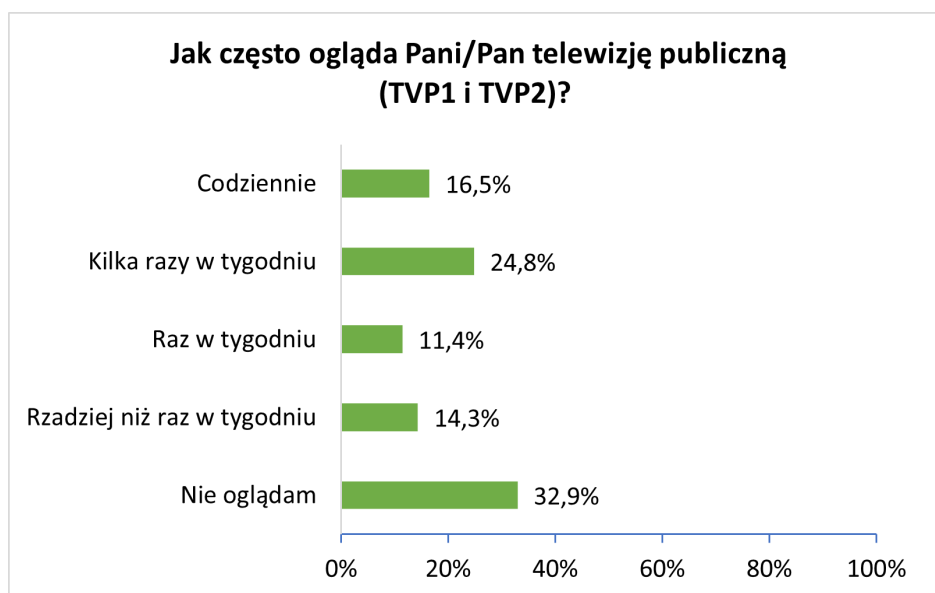
Zróznicowany charakter odpowiedzi na pytania dotyczące narodowego kanonu pamięci wskazuje zatem na subiektywną naturę postrzegania historii i aktualnych wydarzeń, a także na pluralistyczne podejście do kwestii narodowej dumy i wstydu. Uzyskane dane mogą być odbiciem tego, jak skomplikowana i wielowarstwowa jest pamięć historyczna w Polsce, a także jak poszczególne wydarzenia bywają interpretowane w świetle aktualnych debat społecznych i politycznych. Jest to odzwierciedlenie heterogeniczności społecznej pamięci oraz różnorodności opinii i przekonań wewnątrz społeczeństwa. Takie wyniki mogą być punktem wyjścia do głębszej

analizy społecznych narracji i dyskursu dotyczącego tożsamości narodowej i historycznej samooceny.

Ostatnia seria pytań dotyczyła oceny treści o tematyce historycznej, emitowanych przez TVP. Pytanie o częstotliwość oglądania telewizji publicznej (TVP1 i TVP2) pełniło rolę kryterium weryfikacyjnego. Zaznaczenie odpowiedzi „nie oglądam” wykluczało respondenta z dalszego udziału w badaniu. Takie założenie, szczególnie odnotowane w części metodologicznej niniejszej pracy, umożliwiło kierowanie kolejnych pytań, skoncentrowanych na ocenie treści emitowanych przez TVP, wyłącznie do widzów telewizji publicznej.

Analiza danych z wykresu dotyczącego pytania siódmego ukazuje zróżnicowany poziom ekspozycji respondentów na treści telewizji publicznej (Wykres 25). Największy odsetek, 32,9%, zadeklarował, że nie ogląda TVP. 24,8% ogląda telewizję publiczną kilka razy w tygodniu, a 16,5% codziennie. 14,3% respondentów ogląda TVP rzadziej niż raz w tygodniu, a 11,4% raz w tygodniu. Wyniki te wskazują, że ponad połowa respondentów (56,7%) regularnie angażuje się w treści oferowane przez TVP, co może mieć znaczenie dla ich postrzegania i oceny emitowanych audycji. Zróżnicowana częstotliwość oglądania telewizji publicznej odzwierciedla różnorodny poziom zaangażowania, który jest istotny dla analizy roli TVP w kształtowaniu pamięci zbiorowej.

Wykres 25 Oglądalność Telewizji Polskiej wśród respondentów

Źródło: opracowanie własne.

Na przestrzeni lat 2015-2023 widownia TVP1 i TVP2 wykazała znaczące zmiany (Tabela 37). W 2015 roku TVP1 miała średnio 802 726 odbiorców, co stanowiło 12,28% rynku, a TVP2 569 892 odbiorców z 8,72% udziału w rynku (Reisner, 2016, s. 7). W kolejnych latach oba kanały odnotowały spadki. Do 2023 roku liczba widzów TVP1 spadła do 425 711, co przełożyło się na 7,69% udziału w rynku (Reisner, 2024, s. 8), z kolei TVP2 odnotowała 405 063 odbiorców i 7,32% udziału w rynku (Ibidem).

Tabela 37 Dane dotyczące widowni i udziału rynkowego TVP1 i TVP2 (2015-2023)

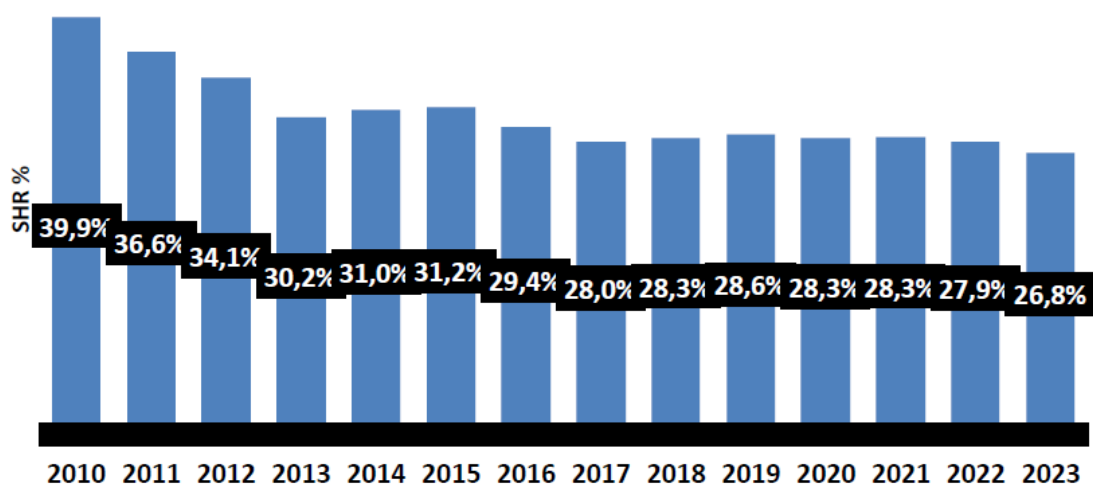
Rok	TVP1 - Liczba odbiorców	TVP1 - Procent rynku	TVP1 - Zmiana pp	TVP2 - Liczba odbiorców	TVP2 - Procent rynku	TVP2 - Zmiana pp
2015	802 726	12,28%	0,01	569 892	8,72%	-0,69
2016	718 405	11,10%	-1,18	538 447	8,32%	-0,4
2017	610 880	9,59%	-1,51	501 627	7,87%	-0,45
2018	616 187	9,73%	0,14	517 115	8,16%	0,29
2019	615 922	9,68%	-0,05	530 620	8,34%	0,18
2020	628 047	9,66%	-0,02	490 443	7,54%	-0,8
2021	599 995	9,76%	0,1	483 196	7,86%	0,32
2022	507 847	8,70%	-1,06	410 395	7,03%	-0,83
2023	425 711	7,69%	-1,01	405 063	7,32%	0,29

Zródło: opracowanie własne, na podstawie: Reisner, 2016-2024.

Wyniki dotyczące widowni telewizji publicznej w Polsce w latach 2015-2023 można zinterpretować w kontekście ówczesnej sytuacji społeczno-politycznej w kraju. Jak wykazano w poprzednim rozdziale, w tym okresie Polska przechodziła istotne zmiany polityczne, które mogły wpływać na preferencje widzów i ich zaufanie do mediów publicznych.

W 2015 roku, kiedy Prawo i Sprawiedliwość objęło władzę, telewizja publiczna zanotowała pewien wzrost udziału w rynku (Reisner, 2016, s. 6-7) (Wykres 26). Było to częściowo związane z rosnącym zainteresowaniem polityką oraz zmianami w programach telewizyjnych, które wprowadzano po zmianie rządów. Jednak już w następnym roku, 2016, liczba widzów zaczęła spadać, a udział telewizji publicznej w rynku zmniejszył się (Reisner, 2017, s. 9). Ów trend mógł być wynikiem opisywanych wyżej kontrowersyjnych decyzji i polityki informacyjnej nowego rządu, które spotykały się z krytyką i mogły wpływać na poziom zaufania widzów do mediów publicznych. Rok 2017 przyniósł kontynuację tego trendu (Reisner, 2018, s. 10).

Wykres 26 Łączne udziały telewizji publicznej w latach 2010 - 2023

Źródło: Reisner, 2024, s. 11.

W latach 2018 i 2019 telewizja publiczna zdołała na krótko odzyskać część widowni, co można interpretować jako rezultat zwiększonego zainteresowania Polaków wydarzeniami politycznymi oraz możliwego wzrostu jakości niektórych programów (Reisner, 2019, s. 10, 2020, s. 9). Jak wskazuje Justyna Reisner (2020, s. 4), w tamtym okresie straty w grupie programów tzw. wielkiej czwórki odnotowywali głównie nadawcy niepubliczni.

Pandemia COVID-19, która wybuchła na początku 2020 roku, miała znaczący wpływ na konsumowanie mediów. W 2020 roku liczba widzów telewizji publicznej wzrosła, co mogło być wynikiem zwiększonego zapotrzebowania na informacje w czasach kryzysu (Reisner, 2021, s. 9). Mimo to, udział rynkowy telewizji publicznej nieznacznie spadł, co z kolei mogło być wynikiem krytyki sposobu, w jaki media publiczne relacjonowały pandemię oraz sytuację polityczną w kraju, w tym wybory prezydenckie. W 2021 roku, mimo pewnej stabilizacji udziału rynkowego, liczba widzów znów TVP1 i TVP2 spadła, co mogło być efektem zmęczenia społeczeństwa ciągłymi napięciami politycznymi i pandemią (Reisner, 2022, s. 9).

W 2022 i 2023 roku telewizja publiczna nadal traciła widzów, co można interpretować jako rezultat narastającej polaryzacji społecznej, zmiany preferencji medialnych oraz rosnącej konkurencji ze strony mediów cyfrowych i *streamingowych* (Reisner, 2023, s. 9; 2024, s. 8). Rozwój telewizji internetowej oraz serwisów typu VOD oraz OTT od lat powoduje systematyczny spadek udziału widowni w konsumpcji telewizji tradycyjnej. W 2022 roku udział programów uniwersalnych tzw. wielkiej czwórki ogółem zmniejszył się o około 3,26 punktu procentowego, osiągając 29,88% (w porównaniu do 33,14% w 2021 roku) (Reisner, 2023, s. 3). Przeciwnie do poprzednich lat, spadki dotyczyły wszystkich programów, a w największym stopniu nadawcy publicznego TVP1 i TVP2 (Ibidem).

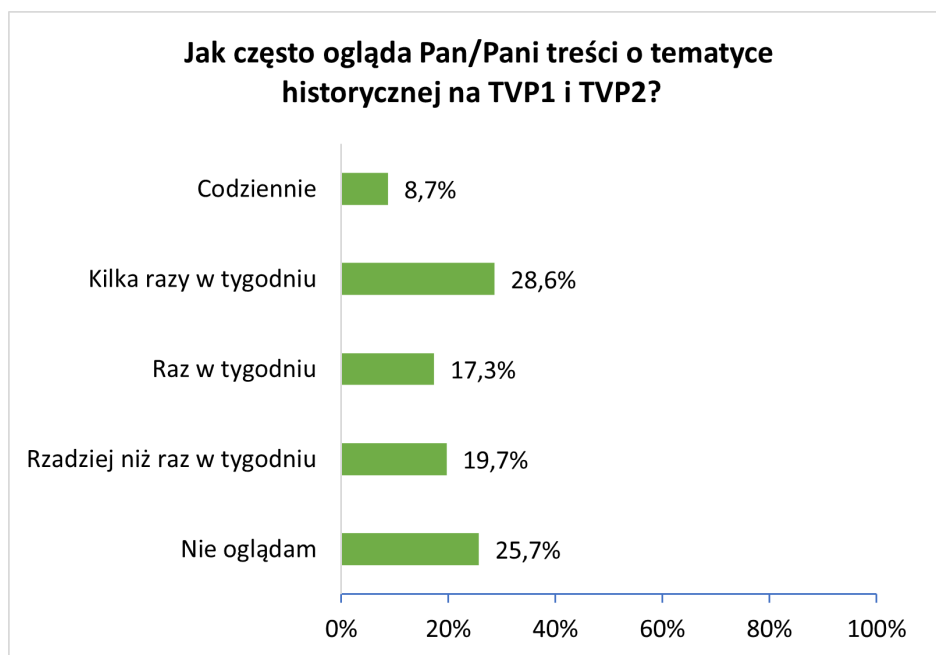
Kolejne pytanie w badaniu CATI skierowane jedynie do widzów deklarujących oglądanie głównych programów Telewizji Polskiej, dotyczyło częstotliwości oglądania treści historycznych na antenach TVP1 i TVP2. Analizując uzyskane dane, można zauważyć, że największy odsetek respondentów (28,6%) deklaruje się jako osoby oglądające takie programy kilka razy w tygodniu (Tabela 38, Wykres 27). Oglądanie codzienne jest mniej popularne i stanowi 8,7% wszystkich odpowiedzi. Widzowie, którzy angażują się w treści historyczne raz w tygodniu, stanowią 17,3% uczestników ankiety, podczas gdy 19,7% ogląda je rzadziej niż raz w tygodniu. Osoby, które w ogóle nie oglądają treści o tematyce historycznej na kanałach TVP1 i TVP2, stanowią 25,7% grupy badanej.

Tabela 38 Częstotliwość oglądania programów o tematyce historycznej na TVP1 i TVP2 przez widzów telewizji publicznej

		p7a. Oglądanie telewizji publicznej (TVP1 i TVP2)?		Ogółem
		Tak		
p8. Jak często ogląda Pan/Pani treści o tematyce historycznej (programy edukacyjne, rozrywkowe oraz informacyjne o tematyce historycznej, np. filmy, seriale, teleturnieje, koncerty rocznicowe, reportaże, dokumenty) na TVP1 i TVP2?	Codziennie	N	30	30
		%	8,7%	8,7%
	Kilka razy w tygodniu	N	99	99
		%	28,6%	28,6%
	Raz w tygodniu	N	60	60
		%	17,3%	17,3%
	Rzadziej niż raz w tygodniu	N	68	68
		%	19,7%	19,7%
	Nie oglądam	N	89	89
		%	25,7%	25,7%
Ogółem		N	346	346
		%	100,0%	100,0%

Źródło: opracowanie własne.

Wykres 27 Częstotliwość oglądania treści historycznych na kanałach TVP1 i TVP2

Źródło: opracowanie własne.

Powyższe dane wskazują na umiarkowane zaangażowanie widzów w konsumpcję treści o tematyce historycznej w telewizji publicznej, z większością widzów oglądających je sporadycznie, a niemal jedną czwartą nieoglądającą wcale. Pomimo istnienia dużej grupy osób, które nie oglądają programów historycznych na TVP, istnieje znacząca liczba widzów, którzy angażują się w tego typu treści przynajmniej raz w tygodniu. To świadczy o wyraźnym zróżnicowaniu w sposobach konsumpcji mediów publicznych, co może być cenne dla dalszych badań nad preferencjami telewizyjnymi. W kontekście badań nad recepcją treści historycznych w mediach publicznych wyniki te mogą posłużyć do dalszych badań dotyczących zainteresowania historią wśród społeczeństwa oraz roli, jaką media publiczne odgrywają w edukacji historycznej.

Kolejne pytanie miało charakter otwarty i wymagało od respondentów deklarujących oglądanie Telewizji Polskiej wskazania trzech ulubionych audycji o tematyce historycznej, emitowanych w TVP1 i TVP2. Jednakże istotnym jest, że z 257 osób biorących udział w tej części ankiety, tylko 21 było w stanie wymienić trzy ulubione programy, co potwierdza stwierdzone wyżej ograniczone zainteresowanie tego typu treściami lub może sugerować nikłą znajomość oferty programowej o tematyce historycznej. Warto również zauważyć, że 102 osoby wymieniły tylko jeden ulubiony program, co może sugerować, że ich zainteresowania są bardziej szczegółowe lub ograniczone do wąskiej tematyki. Łącznie wskazano 62 ulubionych tytułów, spośród których poza treściami rozrywkowymi, jak seriale, teleturnieje czy filmy, znalazły się także audycje o charakterze informacyjnym (Vide: Tabela 3, Aneks, s. 344). Tabela 39 przedstawia przekrój preferencji widzów w zakresie programów o tematyce historycznej, z wyraźnymi liderami, którzy dominują

w preferencjach, oraz szeregiem innych programów, które mają swoje miejsce w świadomości widzów, choć z mniejszym zasięgiem.

Tabela 39 Preferencje widzów dotyczące programów o tematyce historycznej emitowanych w Telewizji Polskiej – 15 tytułów wskazywanych jako ulubione

Lp.	Tytuł audycji	Pierwszy wybór	Drugi wybór	Trzeci wybór	Suma wskazań
1.	Korona królów	32	5	1	38
2.	Sensacje XX wieku	26	4	2	32
3.	Reset	8	3	-	11
4.	Było, nie minęło	8	-	2	10
5.	Giganci historii	4	4	1	9
6.	Stulecie Winnych	4	3	2	9
7.	II wojna światowa	4	3	-	7
8.	Wiadomości	7	-	-	7
9.	Korona królów. Jagiellonowie	4	1	-	5
10.	Czas honoru	2	2	-	4
11.	Wspaniałe stulecie	3	-	1	4
12.	Flesz historii	1	2	-	3
13.	Historia Polski	2	1	-	3
14.	Podróże z historią	2	-	1	3
15.	Polskie dziedzictwo	1	2	-	3

Źródło: opracowanie własne.

Na podstawie załączonej tabeli można zauważyć, że najczęściej wybieranymi audycjami o tematyce historycznej są *Korona królów* (2017-2020) oraz *Sensacje XX wieku* (2015-). Pierwszy z wymienionych wyłania się jako zdecydowany lider, będąc najczęściej wybieranym programem zarówno jako pierwszy, drugi, czy trzeci wybór, co wskazuje na jego silną pozycję w percepcji widzów. Może to wynikać zarówno z atrakcyjności tematycznej programu, jego dramatyzowanej formy, jak również z lojalności widowni, ale także z częstotliwości emisji, bowiem – jak wykazano w ramach analizy zawartości ramówki, emitowana kilka razy w tygodniu telenowela należała do grupy najczęściej emitowanych audycji o tematyce historycznej.

Wyniki badań należy interpretować także w kontekście polityki historycznej prowadzonej przez PiS, której narzędziem są spolityzowane media publiczne. Analiza ilościowa ramówki wykazała, że audycje o tematyce historycznej emitowane przez TVP są zgodne z polityką historyczną PiS, która kładzie nacisk na promowanie narracji patriotycznych, heroiczych i zgodnych z ideologią partii rządzącej. Wskazywana najczęściej wśród ulubionych, emitowana od 2018 roku *Korona królów*, idealnie wpisuje się w narrację PiS, podkreślając chwalebne aspekty polskiej historii, takie jak panowanie ostatnich Piastów, Andegawenów i Jagiellonów oraz wzmacnianie polskiej tożsamości narodowej. W poprzednich rozdziałach wykazano, że program ten jest intensywnie promowany i emitowany w strategicznych porach, co zwiększa jego dostępność

i popularność. Jego wysoka oglądalność przełożyła się na liczbę wskazań, co odzwierciedla skuteczność tej strategii.

Program *Sensacje XX wieku* również wykazuje silną obecność w rankingu, szczególnie jako drugi wybór, co może sugerować, że jest to program uzupełniający preferencje widzów szukających różnorodności w tematyce historycznej. Trzecie miejsce zajmuje program *Reset* (2023) z jedenastoma wskazaniami, z których większość to pierwsze wybory. Mimo że w okresie realizacji badań CATI program dopiero rozpoczął swoją emisję (czerwiec 2023), jego wysokie wyniki już wtedy wskazywały na potencjał osiągnięcia jeszcze większej popularności. Intensywna promocja, wielojęzyczne tłumaczenia i codzienne emisje fragmentów serialu w TVP Info przyczyniły się do jego wysokiej oglądalności (ag, 2023; tw, 2023). *Reset* to serial dokumentalny przedstawiający politykę międzynarodową Polski, skupiający się na relacjach z NATO i Rosją (Telewizja Polska S.A., 2024). Media sympatyzujące z ówczesną opozycją (m.in. „Gazeta Wyborcza”, „Newsweek Polska”) podkreślały, że produkcja ta jest ściśle propagandowa i jej wyłącznym celem jest wsparcie kampanii partii rządzącej przed zbliżającymi się wyborami parlamentarnymi (Jaworski, 2023). Z kolei program wychwalały media powiązane z partią rządzącą (m.in. „Sieci” oraz „Gazeta Polska Codziennie”) (Kowalski, 2023).

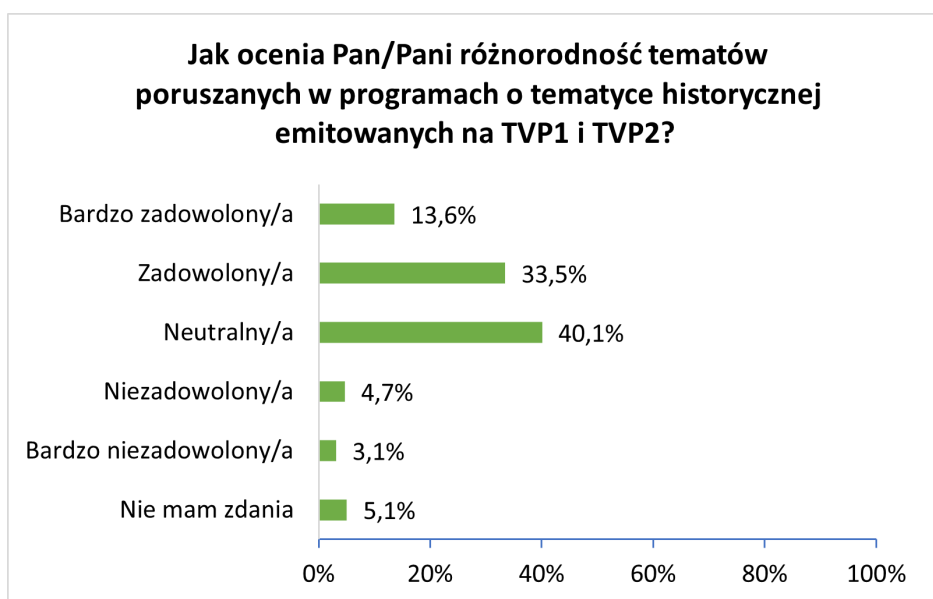
Interesującym jest, że audycja *Było, nie minęło – kronika zwiadowców historii* (2004-) została wybrana jako pierwszy wybór osiem razy i jako trzeci wybór – dwa razy, co sugeruje, że ma ona silną, ale być może bardziej niszową grupę zwolenników. To magazyn historyczny o długości 25 minut, który kierowany jest do młodszych odbiorców (TVP VOD, 2008). Seria zagłębia się w tematy związane z bohaterstwem polskiego ruchu oporu walczącego o niepodległość oraz codziennością i wydarzeniami Polski Ludowej. Każdy odcinek to nie tylko relacja, ale też swoista ekspedycja, w której prowadzący i widzowie razem odkrywają zapomniane historie i tajemnice, często oparte na sensacyjnych odkryciach i mało znanych faktach (Ibidem).

Dalsze tytuły, takie jak *Giganci historii* (2020-) (teleturniej) i *Stulecie Winnych* (2019-2022) (serial fabularny), *II wojna światowa* (serial dokumentalny) oraz *Wiadomości* (1989-2023) (program informacyjny) mają porównywalne liczby wskazań (od 7 do 10). Warto zaznaczyć, że *Wiadomości*, choć wymieniane mniej często, nadal są silnie obecne w rankingu w pierwszym wyborze, co może sugerować, że ich treść ma znaczenie dla określonej widowni, w kontekście kategorii „Źródła wiedzy o historii i przeszłości Polski”. Audycje takie, jak: *Korona królów. Jagiellonowie* (2018–2020; 2023-), *Czas honoru* (2008-2014), *Wspaniałe stulecie* (2011-2014), *Flesz historii*, *Historia Polski* (2019-), *Podróże z historią* (2015-2017) i *Polskie dziedzictwo* (2021) były wymieniane mniej często, z liczbami wskazań od trzech do pięciu – mimo iż nie są one tak popularne jak liderzy, nadal mają swoją lojalną widownię.

Podsumowując, wyniki te wskazują na kilka silnych formatów w ofercie programowej, z *Koroną królów* na czele, ale także na wyraźną przestrzeń do poprawy w zakresie promocji i dywersyfikacji treści historycznych w mediach publicznych. W ogólnej perspektywie uwyraźnia się tendencja, że w pierwszym wyborze dominują audycje o tematyce historycznej, które prawdopodobnie są bardziej znane ze względu na ich regularne emisje. Z kolei w drugim i trzecim wyborze pojawiają się tytuły, które mogą być mniej popularne lub mniej często oglądane, ale nadal doceniane przez widownię. Jednakże faktem jest, że większość respondentów nie była w stanie wymienić żadnego ulubionego programu o tematyce historycznej, co może wskazywać na ograniczoną świadomość oferty programowej, mniejsze zainteresowanie tematyką historyczną lub wybór poza ofertą TVP.

Pytani o ocenę różnorodności tematów poruszanych w programach o tematyce historycznej emitowanych na TVP1 i TVP2, respondenci głównie wyrażali neutralne stanowisko (40,1%) (Wykres 28). Grupa osób zadowolonych z różnorodności tematów stanowi 33,5%, a bardzo zadowolonych jest 13,6%. Niewielki odsetek respondentów wyraził niezadowolenie (4,7%) lub bardzo duże niezadowolenie (3,1%). Istnieje również niewielka grupa ankietowanych (5,1%), która nie ma wyrobionego zdania na ten temat. Analizując poniższe dane, można więc zauważyć, że większość odbiorców nie ma silnie negatywnych, ani wybitnie pozytywnych, odczuć wobec różnorodności programów historycznych – dominuje obojętność. Grupa osób zadowolonych jest jednak znacząco większa niż grupa niezadowolonych, co może świadczyć o ogólnie pozytywnym przyjęciu oferty programowej.

Wykres 28 Ocena różnorodności tematycznej programów o tematyce historycznej emitowanych na TVP1 i TVP2

Źródło: opracowanie własne.

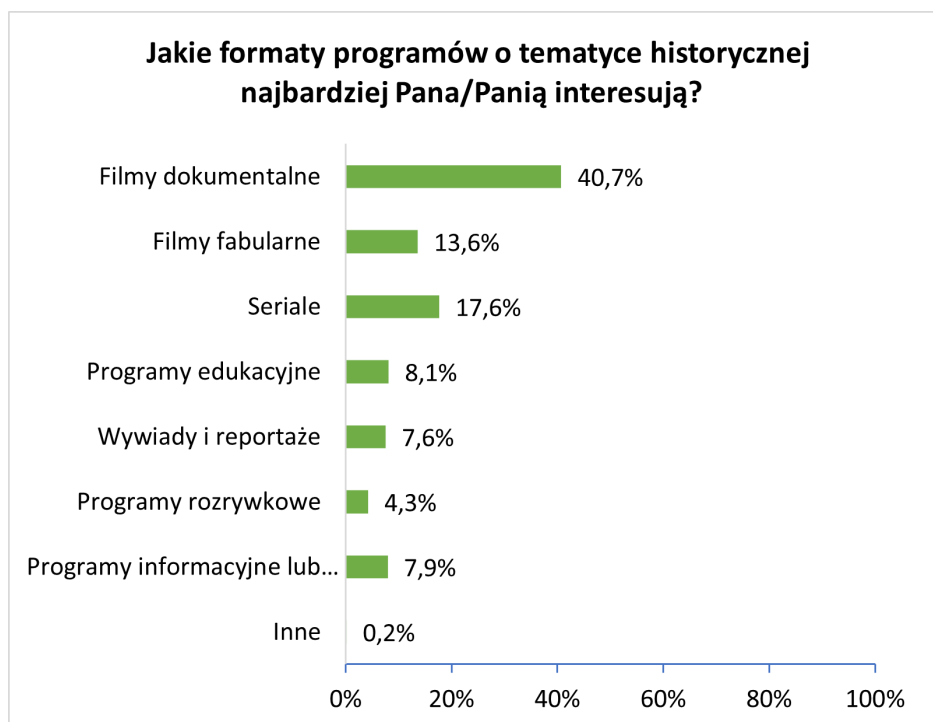
W kontekście oceny różnorodności tematycznej emitowanych treści respondenci wskazywali na tematy, które w ich percepcji są zaniedbane lub niedostatecznie poruszane w programach o tematyce historycznej emitowanych na TVP1 i TVP2 (Vide: Tabela 4, Aneks, s. 346). Łącznie padły 94 zróżnicowane odpowiedzi, z czego większość jednokrotnie.

Największy odsetek respondentów (17,2%) wyraził, że nie wie, które tematy są zaniedbane, co może wskazywać na brak wystarczającej świadomości historycznej wśród oglądających lub ogólny brak zainteresowania tematyką historyczną. Kolejna znacząca grupa respondentów (10,5%) uważa, że brak jest tematów zaniedbanych.

Analizując odpowiedzi osób, które na braki wskazały, wśród konkretnych tematów najczęściej wymieniana jako zaniedbana jest II wojna światowa, choć stanowi zaledwie 6,6% ważnych odpowiedzi. Może to wskazywać, że widzowie oczekują głębszego lub bardziej zróżnicowanego ujęcia tego okresu niż to, jakiego są świadkiem, gdyż – jak wykazała analiza zawartości – okres II wojny światowej był jednym z najbardziej eksponowanych okresów historycznych na antenie TVP1 i TVP2, zarówno pod względem liczby audycji na ten temat, jak i sumy czasu emisji tych programów. Co ciekawe, znaczące wyniki jako tematy zaniedbane uzyskały także zbrodnia wołyńska (4,3%) oraz rozbiory Polski (2,7%), które – zgodnie z analizą zawartości – praktycznie w ogóle nie były przybliżane widzom TVP1 i TVP2.

Pytanie dotyczące preferencji gatunkowej programów o tematyce historycznej, było adresowane do wszystkich respondentów. Z uzyskanych danych wynika, że największą popularnością cieszą się filmy dokumentalne, które interesują 40,7% ankietowanych (Wykres 29). Seriale historyczne również są dość popularne, zajmując drugie miejsce z wynikiem 17,6%. Filmy fabularne plasują się na trzecim miejscu z 13,6%. Pozostałe kategorie, takie jak programy edukacyjne, wywiady i reportaże, programy informacyjne lub publicystyczne oraz programy rozrywkowe, zbierają mniejsze zainteresowanie w zakresie od 4,3% do 8,1%. Kategoria „Inne” jest najmniej popularna, z wynikiem 0,2%.

Wykres 29 Dystrybucja preferencji formatów programów o tematyce historycznej wśród respondentów

Źródło: opracowanie własne.

Z powyższych danych wynika jednak, że respondenci zdecydowanie preferują formy publicystyczne i informacyjne (64,3%) nad formami rozrywkowymi (35,5%). Uwzględnione w pierwszej grupie filmy dokumentalne, programy edukacyjne, wywiady i reportaże oraz programy informacyjne lub publicystyczne cieszą się większym zainteresowaniem niż klasyfikowane jako rozrywkowe filmy fabularne, seriale i programy rozrywkowe. Wysokie zainteresowanie filmami dokumentalnymi oraz innymi formami publicystycznymi i informacyjnymi sugeruje, że widzowie poszukują głębszego zrozumienia historii poprzez media, które oferują zarówno edukacyjne, jak i faktograficzne treści.

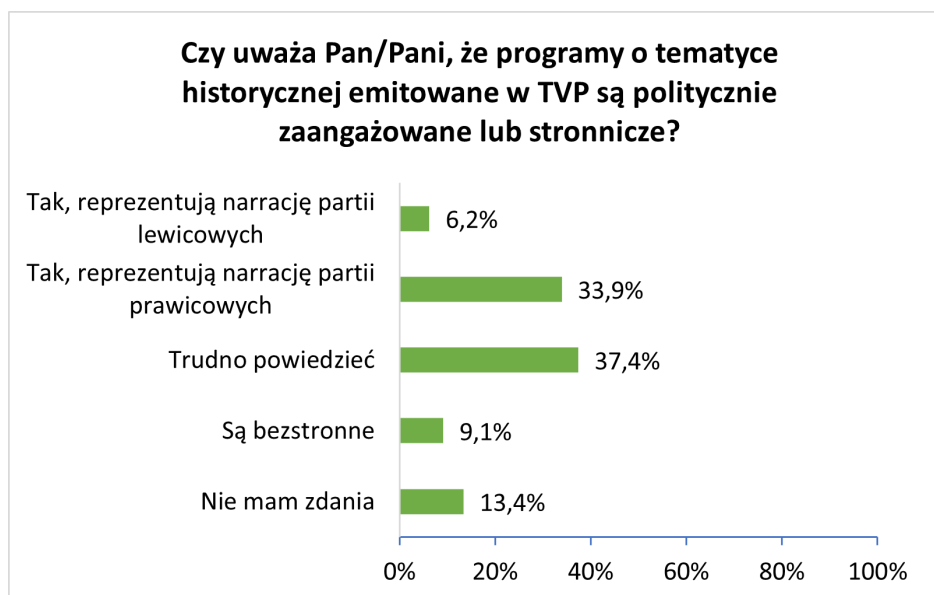
Jednakże w niektórych przypadkach widoczny jest rozdział między deklaracjami a rzeczywistymi zachowaniami odbiorców. Biorąc pod uwagę wyniki oglądalności, można zauważyć, że programy rozrywkowe, które nie znajdują się na szczycie deklarowanych preferencji, również cieszą się popularnością. Skupiając się jedynie na wynikach audycji uwzględnionych w realizowanym badaniu zawartości, można zauważyć, że program *To był rok!*, który zalicza się do najmniej interesujących form audycji o tematyce historycznej, często pojawia się w pierwszej dwudziestce, a nawet dziesiątce najpopularniejszych audycji TVP w raportach kwartalnych (Reisner, 2019b, s. 3; 2020b, s. 4). W drugim z badanych okresów TVP1, w paśmie emisji tego rozrywkowego show, była wiceliderem rynku telewizyjnego, co dodatkowo podkreśla wysokie zainteresowanie odbiorców programami rozrywkowymi traktującymi o przeszłości (Kurdupski, 2019b).

Analiza powyższych danych w tabeli krzyżowej ujawnia, że filmy dokumentalne są najbardziej pożądane zarówno wśród osób oglądających, jak i nieoglądających telewizję publiczną, z niewielką przewagą wśród osób nieoglądających (42,4% w porównaniu do 39,9%) (Vide: Tabela 9, Aneks, s. 353). Interesujące jest, że seriale historyczne są bardziej popularne wśród osób oglądających TVP, podczas gdy programy informacyjne lub publicystyczne mają większą oglądalność wśród osób, które nie oglądają TVP. Pokrywa się to z wynikami analizy zawartości, gdzie stwierdzono, że seriale o tematyce historycznej stanowią jeden z najczęściej wykorzystywanych gatunków telewizyjnych do przekazu wiedzy o przeszłości. Wartość współczynnika V Kramera (0,149) i wartość p (0,118) wskazują jednak na brak istotności statystycznej pomiędzy oglądaniem TVP a preferencjami dotyczącymi formatów programów historycznych.

Analiza preferencji widzów oraz rzeczywistego czasu emisji danych gatunków na TVP1 i TVP2 pozyskanych w ramach analizy zawartości ujawnia interesujące wnioski. Przede wszystkim preferencje widzów skupiają się głównie na filmach dokumentalnych i innych formach publicystycznych i informacyjnych, co jest zgodne z wysokim czasem emisji tych formatów w ramówce TVP. Najdłuższy czas emisji filmów dokumentalnych (7 298 minut) sugeruje, że TVP skutecznie odpowiada na zapotrzebowanie widzów na treści edukacyjne i faktograficzne. Znaczący jednak czas emisji programów rozrywkowych, takich jak telenowele (3 925 minut) i seriale historyczne (1 623 minuty), wskazuje na próbę przyciągnięcia szerszej widowni poprzez atrakcyjne i dramatyzowane treści. Może to być interpretowane jako element strategii komercjalizacji pamięci historycznej, gdzie TVP balansuje między edukacyjnymi treściami a programami mającymi przyciągnąć większą liczbę widzów.

W kolejnym kroku respondenci oceniali także stronniczość emitowanych treści. Wykres 30 wskazuje, że największy odsetek respondentów (37,4%) ma trudności z jednoznacznym określeniem, czy programy o tematyce historycznej emitowane na TVP1 i TVP2 są politycznie lub ideologicznie zaangażowane czy nie. Niemniej jednak, znacząca proporcja osób (33,9%) uważa, że programy prezentują narrację partii prawicowych. Tylko 6,2% respondentów postrzega programy jako reprezentujące narrację partii lewicowych, a 9,1% uznaje je za bezstronne. Dodatkowe 13,4% ankietowanych nie wyraziło opinii w tej kwestii.

Wykres 30 Percepcja politycznego zaangażowania programów o tematyce historycznej TVP

Źródło: opracowanie własne.

Dodatkowych danych na temat percepcji politycznego zaangażowania programów o tematyce historycznej emitowanych przez Telewizję Polską dostarcza tabela krzyżowa, w której odpowiedzi zróżnicowano zgodnie z kryterium oglądania, lub nie, telewizji publicznej. Analizując ją, obserwujemy, że spośród osób, które nie oglądają TVP, aż 48,2% uważa, że programy historyczne mają prawicowy charakter (Vide: Tabela 10, Aneks, s. 354). Wśród oglądających TVP procent ten jest niższy i wynosi 26,9%. Znaczna różnica w percepcji może świadczyć o wpływie osobistych przekonań lub zewnętrznych narracji na ocenę treści programów. Z kolei 44,8% oglądających TVP ma trudności z określeniem politycznego zaangażowania programów, co może wskazywać na bardziej zrównoważony odbiór lub niejednoznaczność przekazu. Wartość współczynnika V Kramera wynosząca 0,326 wskazuje na wyraźną siłę związku między oglądaniem TVP a percepcją politycznego zaangażowania programów. Statystyczna istotność tego związku jest potwierdzona wartością p mniejszą niż 0,01, co wskazuje na wysokie prawdopodobieństwo, że obserwowane różnice nie są przypadkowe.

Obserwacje odbiorców znajdują potwierdzenie także w licznych analizach i raportach dotyczących stronniczości i zaangażowania politycznego telewizji publicznej w Polsce w okresie rządów PiS (Klepka, 2017; Omyła-Rudzka, Feliksiak, 2019; Szot, 2020; Omyła-Rudzka, Roguska, 2021; Węglińska, Szurmiński, Wąsicka-Sroczyńska, 2021; Bartoszewicz, Gołębiewski, 2021; Cybulska, 2022; Feliksiak, Głowacki, 2023). Według badań CBOS oceniających stronniczość mediów, TVP od lat jest najgorzej ocenianą stacją spośród trzech głównych nadawców w Polsce. Trend ten jest widoczny od 2016 roku, kiedy pozytywne oceny spadły z 68% do 40% w 2022 roku, a negatywne wzrosły z 21% do 43% (Cybulska, 2022). Młodsze pokolenia są szczególnie krytyczne

wobec TVP, co wskazuje na rosnący problem zaufania do mediów publicznych wśród młodszych widzów.

Już na początku kadencji PiS, w 2016 roku, Jan Dworak, przewodniczący KRRiT, wezwał TVP do zaniechania naruszania ustawy poprzez tworzenie i rozpowszechnianie audycji, które nie sprzyjają rzetelnemu ukazywaniu różnorodności wydarzeń i zjawisk oraz swobodnemu kształtowaniu się poglądów obywateli (Krajowa Rada Radiofonii i Telewizji, 2016). Szczególnie liczne skargi polityków oraz widzów na audycje TVP Info oraz *Wiadomości* z tego okresu wskazują na zarzuty stronniczości, manipulacji i wybiórczego przedstawiania faktów (Ibidem). Zarzuty te mogą także tłumaczyć spadki liczby widzów oraz udziału rynkowego TVP1 i TVP2, ponieważ zaufanie widzów do rzetelności i obiektywizmu mediów publicznych jest kluczowe dla ich oglądalności. Rada Języka Polskiego w swoim raporcie za lata 2016-2017 również zwróciła uwagę na problem rosnącej stronniczości w mediach publicznych (Piechocki, 2023, s. 31). Z raportu wynika, że model informowania w mediach publicznych powinien unikać wartościowania wydarzeń politycznych, co powinno być także widoczne w języku używanym w programach. W toku badania wykazano wówczas, że większość przekazywanych na antenie TVP informacji była intencjonalnie nacechowana oceną, co naruszało zasady obiektywnego dziennikarstwa (Kłosińska, Zimny, Żukiewicz 2018, s. 76). Stronniczość mediów jest ściśle powiązana z kryteriami pluralizmu i niezależności mediów, które corocznie oceniane są przez ekspertów Światowego Indeksu Wolności Prasy (Reporters Without Borders, 2015-2023).

Badając stronniczość, skupiano się głównie na ocenie treści informacyjnych oraz publicystycznych, jednakże prezentowane wyniki badania CATI wskazują, że odbiorcy zauważają polityczne zaangażowanie także w audycjach o tematyce historycznej. Wykazana w niniejszej pracy polityzacja mediów publicznych oraz realizowanie za jej pośrednictwem polityki historycznej przez PiS mają znaczący wpływ na jakość i rzetelność informacji traktujących o przeszłości. Stronniczość w doborze informacji i ekspertów, marginalizowanie niewygodnych tematów oraz promowanie określonych narracji historycznych to tylko niektóre z przejawów tych działań.

W kontekście badania CATI, przeprowadzonego w ramach niniejszej dysertacji, w ostatnich pytaniach skupiono się na ocenie programów historycznych emitowanych przez telewizję publiczną jako źródła wiedzy o przeszłości i ich wpływie na przekonania i opinie widzów na temat historii Polski. Wyniki pokazały, że 39,3% respondentów ocenia programy historyczne w TVP jako pomocne w zrozumieniu ważnych wydarzeń i postaci historycznych, co wskazuje na pewien poziom wartości edukacyjnej tych programów (Wykres 31). Jednocześnie 26,2% respondentów miało trudności z określeniem wpływu tych programów na swoją wiedzę, co sugeruje, że dla tej grupy telewizja może nie być głównym źródłem wiedzy historycznej lub treści są przekazywane w sposób, który nie ułatwia zrozumienia.

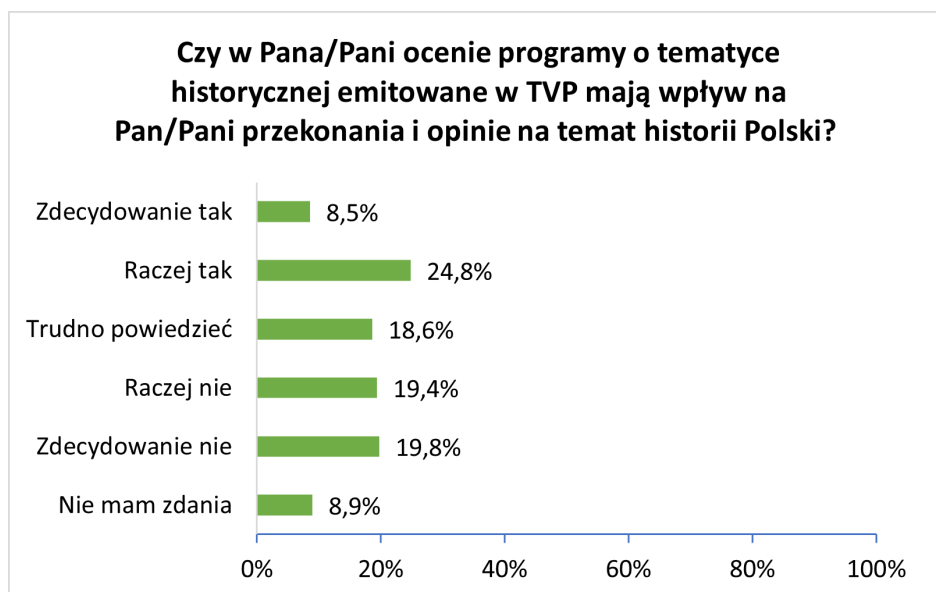
Źródło: opracowanie własne.

Analiza danych z badania CATI wykazała również silną zależność między oglądaniem TVP a postrzeganiem programów historycznych jako wartościowych edukacyjnie (Vide: Tabela 11, Aneks, s. 354). Współczynnik V Kramera wynoszący 0,528 oraz bardzo niski poziom istotności statystycznej ($p < 0,001$) potwierdzają, że osoby regularnie oglądające TVP częściej pozytywnie oceniają wpływ programów historycznych na swoje zrozumienie historii Polski. Osoby nieoglądające TVP rzadziej z kolei deklarują pozytywny wpływ tych programów na swoją wiedzę.

Niemniej jednak, należy zwrócić uwagę na oczywistość tej korelacji, gdzie respondenci nieoglądający TVP deklarują niższą skuteczność programów historycznych w kontekście zdobywania wiedzy. Tego rodzaju odpowiedź wydaje się przewidywalna, ponieważ naturalnym jest, że programy nie mogą wywierać wpływu edukacyjnego na osoby, które ich nie oglądają. Spośród osób nieoglądających TVP, 27,1% zdecydowanie nie uważa, że programy przyczyniły się do lepszego zrozumienia historii, podczas gdy wśród oglądających TVP procent ten wynosi tylko 4,0%. Również istotna liczba osób, które nie oglądają TVP (24,1%), nie ma zdania na ten temat, w porównaniu do 6,1% wśród oglądających.

W kwestii oceny przez respondentów wpływu programów o tematyce historycznej na przekonania i opinie o historii Polski badanie wykazało, że 33,3% respondentów uważa, że programy te mają wpływ na ich przekonania, z czego 8,5% stwierdziło, że „zdecydowanie tak” (Wykres 32). Z kolei 39,2% respondentów sceptycznie oceniło wpływ programów („raczej nie” i „zdecydowanie nie”), a 18,6% miało trudności z określeniem ich wpływu. Osoby regularnie oglądające TVP częściej postrzegają programy o tematyce historycznej jako wpływające na ich przekonania i opinie, co wskazuje współczynnik V Kramera wynoszący 0,478 oraz istotność statystyczna potwierdzona wartością $p < 0,001$ (Vide: Tabela 12, Aneks, s. 355).

Wykres 32 Ocena wpływu programów o tematyce historycznej TVP na przekonania i opinie o historii Polski

Źródło: opracowanie własne.

Powyższe dane wskazują, że oglądanie programów historycznych w TVP w ocenie odbiorców wpływa na kształtowanie ich przekonań i opinii o historii Polski. Istotność statystyczna tej zależności sugeruje, że telewizja publiczna odgrywa znaczącą rolę w edukacji historycznej i kształtowaniu świadomości narodowej. Respondenci, którzy nie oglądają TVP, zdecydowanie częściej niż widzowie tej telewizji uznali, że programy o tematyce historycznej emitowane w TVP nie mają na nich wpływu w kwestii przekonań i opinii na temat historii Polski.

Powyższe wyniki korespondują z danymi uzyskanymi w ramach cytowanego wyżej badania IPN z 2022, które obejmowało podobny zakres i także miało na celu zidentyfikowanie głównych źródeł wiedzy historycznej oraz ocenę ich znaczenia, atrakcyjności i wiarygodności według Polaków w wieku 20+, uczniów szkół średnich oraz nauczycieli (Malicki, et al., 2023, s. 21-22). Analiza uzyskanych odpowiedzi wskazuje, że filmy, telewizja i radio dominują jako najważniejsze źródła wiedzy historycznej, na co wskazało 74% dorosłych Polaków, 83% uczniów i 91% nauczycieli. Badanie IPN również pokazało, że filmy, telewizja i radio są oceniane jako najbardziej atrakcyjne (51% dorosłych i 55% uczniów) oraz wiarygodne (37% dorosłych i 27% uczniów) źródła wiedzy historycznej. Wyniki te wskazują na silne zaufanie do tradycyjnych mediów audiowizualnych w kontekście edukacji historycznej.

Analiza CATI wskazuje, że regularne oglądanie TVP jest związane z postrzeganiem programów o tematyce historycznej jako wpływające na przekonania i opinie odbiorców. Ma to istotne znaczenie w kontekście zrozumienia, jak telewizja publiczna może być wykorzystywana do realizacji polityki historycznej. Wyniki pokazują, że TVP jako narzędzie propagandowe, może skutecznie wpływać na percepcję historii przez społeczeństwo, kształtując przekonania i opinie zgodnie z linią polityczną PiS. Jest to kluczowe dla analizy, w jaki sposób media publiczne mogą

być używane do promowania określonych narracji historycznych i budowania świadomości narodowej w zgodzie z ideologią partii rządzącej.

Słowa Małgorzaty Lisowskiej-Magdżiarz (2013, s. 31-32) o wpływie mediów na zbiorową epistemologię, kształtujących specyficzne sposoby opisu, uporządkowania oraz hierarchizacji rzeczywistości, znajdują potwierdzenie w powyższych wynikach. Badanie CATI pokazuje, że regularne oglądanie TVP wpływa na percepcję odbiorców, szczególnie w kontekście programów historycznych. Respondenci, którzy regularnie oglądają TVP, uważają te programy za wpływające na ich przekonania i opinie dotyczące historii Polski. Wskazują oni, że TVP skutecznie kształtuje ich postrzeganie historii, co – jak wykazano w poprzednich rozdziałach – odbywa się zgodnie z polityką wyznaczoną przez PiS.

Widzowie TVP mają specyficzne postrzeganie historii, które koncentruje się głównie na XX wieku, zwłaszcza na okresie II wojny światowej, PRL oraz transformacji ustrojowej w 1989 roku. W ich ocenie najważniejsze postaci to Lech Kaczyński oraz Jan Paweł II, a wydarzenia takie jak chrzest Polski i wybór Polaka na papieża są kluczowe. Widzowie TVP czują dumę z bohaterstwa żołnierzy w czasie II wojny światowej oraz z roli Polski w obaleniu komunizmu. Jednakże odczuwają również wstyd z powodu zdrady sojuszników po wojnie oraz trudnych lat w Polsce Ludowej, szczególnie stanu wojennego. Z uzyskanych danych wynika, że respondenci, którzy oglądają TVP, w większym stopniu niż ci, którzy jej nie oglądają, uznają za wstydlive wydarzenia związane z „Solidarnością” Lecha Wałęsy.

Osoby, które nie oglądają TVP, często mają bardziej zróżnicowane spojrzenie na historię. Podkreślają znaczenie odzyskania niepodległości w 1918 roku oraz lat 90. XX wieku jako czasu transformacji i rozwoju demokracji, w tym kluczową rolę wydarzeń związanych z „Solidarnością” i Okrągłym Stołem. Dla tych osób postaci takie jak Lech Wałęsa są większym powodem do dumy dla Polaków, niż deklarowały do osoby oglądające TVP. Podobnie wydarzenia związane z wstąpieniem Polski do Unii Europejskiej i pokojowe przemiany ustrojowe. Zgodnie z udzielonymi odpowiedziami, osoby nieoglądające telewizji publicznej odczuwają wstyd z powodu trudności i błędów popełnionych w okresie transformacji oraz takich tematów, jak stosunek Polaków do Żydów po II wojnie światowej i pogrom w Jedwabnem.

Zgodnie z tezą Lisowskiej-Magdżiarz (2013, s. 31-32) powyższe wyniki pokazują, że odbiorcy mediów (w tym przypadku TVP) mają unikalne kompetencje odbiorcze i styl komunikacyjny oraz różnią się w percepcji prawdy i fikcji, ocenie znaczenia zagadnień oraz preferencjach estetycznych i kulturalnych. Należy jednak pamiętać, że – jak wykazano w części teoretycznej pracy – na kształtowanie się potocznej pamięci zbiorowej wpływ mają również inne czynniki, takie jak: edukacja, rodzina, kultura lokalna czy literatura. Niemniej jednak, media masowe, a w szczególności telewizja jako metaaktor pamięci, mają istotne znaczenie

w kształtowaniu percepcji historycznej i świadomości społecznej dotyczącej przeszłości, co potwierdziło również badanie CATI.

Podsumowując powyższe rozważania dotyczące wyników przeprowadzonego badania CATI można stwierdzić, iż dzięki zastosowanej procedurze badawczej odpowiedziano na wszystkie postawione pytania badawcze i tym samym osiągnięto cele badawcze. Analiza percepcji respondentów dotyczącej znaczenia różnych postaci, wydarzeń i okresów historycznych w kontekście historii Polski (P1) wykazała, że widzowie TVP szczególnie cenią takie wydarzenia, jak chrzest Polski, bitwa pod Grunwaldem, odzyskanie niepodległości, II wojna światowa, rozbiory Polski oraz obalenie komunizmu. Wydarzenia te są kluczowe dla kształtowania tożsamości narodowej i pamięci zbiorowej. Badanie ujawniło różnice w percepcji wydarzeń historycznych między osobami oglądającymi a nieoglądającymi TVP, co wskazuje na znaczącą rolę telewizji publicznej w kształtowaniu postrzegania historii w społeczeństwie.

Analiza preferencji widzów TVP w zakresie treści o tematyce historycznej (P2) wykazała, że najbardziej pożądanymi i angażującymi rodzajami audycji są filmy dokumentalne, seriale historyczne oraz filmy fabularne. Najpopularniejszą audycją wskazywaną przez respondentów jest telenowela *Korona królów*. Respondenci wyrażali głównie neutralne stanowisko w kwestii różnorodności programów historycznych, jednak grupa osób zadowolonych była większa niż grupa niezadowolonych, co wskazuje na ogólnie pozytywne przyjęcie oferty programowej. Wśród zaniebawianych lub niedostatecznie poruszanych tematów wskazano między innymi II wojnę światową, zbrodnię wołyńską oraz rozbiory Polski.

Ocena percepcji i reakcji odbiorców na audycje o tematyce historycznej emitowane przez TVP (P3) pokazała, że znacząca część ankietowanych miała trudności z jednoznacznym określeniem politycznego zaangażowania programów historycznych. Spora grupa uważa, że programy prezentują narrację partii prawicowych, podczas gdy mniejszy odsetek respondentów postrzega programy jako reprezentujące narrację partii lewicowych lub jako bezstronne. Wyniki badania wskazują wyraźny związek między oglądaniem Telewizji Polskiej a percepcją politycznego zaangażowania jej programów o tematyce historycznej. Analiza statystyczna potwierdza, że różnice w percepcji nie są przypadkowe, co wskazuje na istotny wpływ osobistych przekonań respondentów oraz zewnętrznych narracji na ocenę treści programów.

W kontekście postrzegania programów telewizyjnych jako źródła wiedzy o historii Polski wyniki badania wskazują na mieszane odczucia wśród respondentów. Znacząca część ankietowanych pozytywnie oceniła programy historyczne TVP, uznając je za pomocne w zrozumieniu historii kraju. Jednocześnie istotny odsetek respondentów miał trudności z oceną wpływu tych programów na ich wiedzę historyczną, co może sugerować, że choć telewizja pełni ważną rolę w edukacji historycznej, nie jest postrzegana jako kompleksowe źródło wiedzy.

Wniosek ten wskazuje na potrzebę bardziej wszechstronnego i głębokiego podejścia do tematyki historycznej. Dyskursy pamięci tworzą się bowiem w określonej przestrzeni kulturowej i są narzędziem wyrażania, wartościowania i negocjowania różnych perspektyw na przeszłość (Czachur, 2016, s. 258). Media mają moc selekcji, perspektywizacji i kreowania obrazu przeszłości, co prowadzi do różnych interpretacji i wizji.

Zakończenie

W niniejszej pracy doktorskiej podjęto analizę polityki historycznej Prawa i Sprawiedliwości oraz roli spolityzowanych mediów publicznych, w szczególności Telewizji Polskiej, w jej realizacji. Przeprowadzone badania pozwoliły na sformułowanie kilku kluczowych wniosków.

Po pierwsze, Telewizja Polska, zwłaszcza kanały, takie jak TVP1 i TVP2, poprzez swoją ramówkę odgrywała kluczową rolę w komunikowaniu założeń polityki historycznej PiS w latach 2015-2023, gdy partia ta była przy władzy. Badania ramówki wykazały, że w okresie rządów PiS nastąpił znaczny wzrost liczby audycji o tematyce historycznej emitowanych w TVP1 i TVP2. Szczególnie eksponowane były tematy związane z okresem dziejów dawnych, II wojną światową, a także okresem PRL oraz postaciami i wydarzeniami heroizującymi walkę z komunizmem. Audycje o tematyce historycznej najczęściej koncentrowały się na powstaniach i działaniach niepodległościowych, zbrodniach wojennych i represjach przeciwko Polakom oraz opozycji komunistycznej. Szczególne miejsce poświęcono także katastrofie smoleńskiej i postaci Lecha Kaczyńskiego. Narracje te były zgodne z polityką historyczną PiS, która promuje patriotyczne i antykomunistyczne wartości oraz chrześcijańską tradycję Polaków.

Zauważony w toku niniejszego badania wzrost liczby audycji o tematyce historycznej potwierdził wcześniejsze obserwacje Nataszy Korczarowskiej-Różyckiej (2013, s. 24-25), która diagnozowała, że realizatorzy nowej polityki historycznej kładą coraz większy nacisk na łączenie jej założeń z kulturą audiowizualną, szczególnie filmową. Po latach szczególnego znaczenia nabrały także wnioski Anny Wójcik (2016, s. 442), która podkreśla, iż w dobie nowych technologii, w ramach instrumentarium polityki historycznej, nacisk powinien być kładziony na tworzenie fabularyzowanych dokumentów obejmujących całość historii Polski, nie tylko jej XX-wieczną część.

Po drugie, polityzacja mediów publicznych, szczególnie Telewizji Polskiej, była kluczowym elementem strategii PiS w zakresie polityki historycznej. W okresie rządów PiS różnorodne praktyki, takie jak zmiany kadrowe i prawne, centralizowały władzę nad mediami w rękach rządzących. Polityzacja mediów na poziomie makro i mezo umożliwiła politykom i urzędnikom PiS realizację ideologicznych założeń „nowej polityki historycznej” na poziomie mikro, poprzez ich wprowadzanie do treści przekazów medialnych.

Ważnym aspektem tej strategii było finansowanie produkcji o tematyce historycznej ze środków publicznych. Jeśli producentem nowych produkcji wpisujących się w tę wizję historii nie była bezpośrednio Telewizja Polska (również opłacana z funduszy publicznych), to finansowanie pochodziło od ministerstw, fundacji i stowarzyszeń, takich jak Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa

Narodowego oraz Polski Instytut Sztuki Filmowej. Przykłady takich produkcji to film *Wykłety* (2017), *Legiony* (2019) oraz emitowany przez TVP serial *Młody Piłsudski* (2018). W kontekście tych ustaleń można stwierdzić, iż Telewizja Polska jako metaaktor pamięci i medium kulturowej pamięci zbiorowej odgrywała kluczową rolę w realizacji polityki historycznej PiS, produkując różnorodne nośniki pamięci zbieżne z narracją polityczną rządzących. Nośniki te, czyli audycje telewizyjne, często stawały się przedmiotem sporów między różnymi orientacjami politycznymi, ponieważ – jak zauważa Andrzej Szpociński (2006, s. 13) – ich interpretacja ma znaczący wpływ na kształt potocznej pamięci zbiorowej.

Po trzecie, Prawo i Sprawiedliwość intensywnie rozwijało swoją politykę historyczną, której głównym celem jest promowanie określonej wizji historii Polski. Narracja ta koncentruje się na heroizmie polskiego narodu, jego walce o niepodległość oraz cierpieniach doświadczanych przez Polaków w trakcie II wojny światowej i okresu komunizmu. Nowa polityka historyczna jest często postrzegana jako forma instytucjonalnego przywiązania do polskich mitów, ponieważ determinuje wybór wartości, symboli, tworzenie pamięci i odtwarzanie tożsamości zbiorowej (Korczarowska-Różycka, 2013, s. 21). Przez krytyków interpretowana jest również jako próba narzucenia jednej, hegemonicznej pamięci „wszystkich Polaków” przy użyciu nowoczesnych narzędzi narracyjnych, co wiąże się z dążeniem do utrwalenia pozytywistycznego spojrzenia na historię Polski. Korczarowska-Różycka (2013, s. 21), oceniając nową politykę historyczną PiS, stwierdziła, że brak zainteresowania „czasem przyszłym” nadaje temu działaniu cechy nostalgii, która może być związana z poczuciem zagubienia w teraźniejszości i tęsknotą za czasami, kiedy Polska była silnym graczem na arenie międzynarodowej. W kontekście nowej polityki historycznej PiS istnieje tendencja do utrzymywania jednej, monolitycznej wizji przeszłości, co prowadzi do powstania specyficznego „kanonu” pamięci narodowej.

W świetle poczynionych w pracy ustaleń zasadnym jest stwierdzenie, że polityka historyczna realizowana przez media publiczne w Polsce w okresie rządów PiS (2015-2023) była narzędziem kształtowania tożsamości narodowej, legitymizacji władzy oraz mobilizacji elektoratu. Badania dostarczyły cennych informacji na temat mechanizmów kształtowania pamięci zbiorowej poprzez media, otwierając nowe perspektywy dla dalszych analiz w tym obszarze. Jak podkreśla Astrid Erll (2011, s. 113-114), studia nad zbiorową pamięcią kulturową są nierozzerwalnie związane z badaniami nad mediami. Badacze pamięci analizują media w celu zbadania pola pamięci zbiorowej, podczas gdy medioznawcy dociekają roli pamięci zbiorowej w kształtowaniu przekazów informacyjnych, filmów i treści nowych mediów (Neiger, et al., 2011, s. 1). W związku z tym, prezentowane badania stanowią istotny wkład w zrozumienie interakcji między mediami a pamięcią zbiorową, ukazując kompleksowość i wieloaspektowość tego zjawiska.

Analiza sposobu przekazywania wiedzy o przeszłości kraju wykazała, że treści o tematyce historycznej były prezentowane nie tylko w audycjach publicystycznych, ale również w formach rozrywkowych, takich jak seriale i filmy fabularne, co potwierdza hipotezę oraz tezę o znaczeniu rozrywki w realizowaniu celów politycznych. Badanie wskazuje, że dominacja rozrywki w prezentacji historii w telewizji publicznej może być odzwierciedleniem strategii stacji mającej na celu przyciągnięcie i utrzymanie szerokiej publiczności. Jest to odbiciem procesu mediatyzacji pamięci o przeszłości i zmieniających się preferencji odbiorców, którzy coraz częściej poszukują programów łączących elementy historyczne z rozrywką. Wyniki analizy wskazują na bogate zróżnicowanie gatunków telewizyjnych, przez które historia dociera do odbiorców, co jest istotnym wnioskiem do dalszych badań nad sposobami komunikowania treści o tematyce historycznej w mediach.

Prezentując starannie wyselekcjonowane treści, które łączą wartości historyczne z elementami rozrywkowymi, telewizja publiczna nie tylko informuje i edukuje, ale również kształtuje postawy społeczne i kulturowe. Badania opinii, omówione w ostatnim rozdziale, potwierdzają istotność materiałów audiowizualnych jako źródeł wiedzy o przeszłości, co czyni je jednym z głównych narzędzi realizacji polityki historycznej. Strategia ta jest szczególnie skuteczna, ponieważ umożliwia subtelne przekazywanie ideologicznych przesłań w kontekście, który jest powszechnie akceptowany i postrzegany jako źródło zarówno informacji, jak i rozrywki.

Katarzyna Kącka (2015, s. 62) zauważa, że każda władza prowadzi politykę historyczną, różniąc się jedynie metodami i narzędziami stosowanymi do jej realizacji. Dbałość o tożsamość społeczną i pamięć zbiorową zapewnia podstawowy poziom wewnętrznej homogenizacji, komunikacji symbolicznej oraz mobilizacji społecznej, co jest podkreślane przez Lecha M. Nijakowskiego (2008, s. 242). Zarządzanie historią jest więc integralnym elementem sprawowania władzy i wymaga skutecznych narzędzi dostosowanych do konkretnych warunków politycznych danego państwa. Pytanie o to, czy rządy powinny realizować politykę historyczną, jest według autorów bezzasadne, ponieważ jest to naturalny atrybut każdej polityki państwowej (Kącka, 2015, s. 62; Nijakowski, 2008, s. 242).

Niebezzasadne wydaje się jednak inne pytanie: jaka powinna być ta polityka, aby nie prowadziła do dyskryminowania różnych wspólnot pamięci i nie fałszowała historii, wpychając społeczeństwo w szowinizm i ksenofobię (Nijakowski, 2008, s. 242). Propozycja Wójcik (2016, s. 448), aby realizować politykę historyczną dwutorowo, jest interesującą i pragmatyczną sugestią. Z jednej strony, powinna ona promować dumę narodową wśród obywateli poprzez ukazywanie pozytywnych aspektów historii, z drugiej – dbać o międzynarodowy wizerunek kraju, podkreślając jego wkład w historię Europy i świata. Takie podejście może pomóc w budowaniu zarówno wewnętrznej spójności, jak i międzynarodowego szacunku.

Ważne jest, aby polityka historyczna była prowadzona w sposób transparentny, oparty na rzetelnych badaniach i przy uznaniu różnych perspektyw. Manipulowanie historią w celu promowania określonych narracji lub interesów politycznych może prowadzić do głębokich podziałów społecznych oraz zniekształcenia prawdy historycznej. Istotne jest również, aby polityka historyczna nie wykluczała żadnej grupy społecznej ani nie marginalizowała alternatywnych wspomnień i narracji. Tylko poprzez uczciwe podejście do historii można budować społeczeństwo, które jest świadome swojej przeszłości i zdolne do konstruktywnego dialogu na temat swojego dziedzictwa. Edukacja historyczna powinna obejmować zarówno momenty dumy, jak i trudne i bolesne wydarzenia, aby umożliwić pełne i wszechstronne zrozumienie przeszłości, co jest kluczowe dla budowania bardziej sprawiedliwej i zintegrowanej przyszłości.

Niniejsza praca wnosi istotny wkład do badań dotyczących polityki historycznej i mediów, ukazując, jak media publiczne mogą być wykorzystywane jako narzędzie polityczne. W szczególności praca ta uzupełnia istniejącą literaturę dotyczącą polityzacji mediów publicznych w okresie rządów PiS, obok prac takich autorów, jak Rafał Klepka (2017, 2021), Weronika Dopierała-Kalińska (2018), Szymon Ossowski (2018, 2023), Agnieszka Węglińska (2021, 2021b), Łukasz Szurmiński (2021, 2022), czy Maria Wąsicka-Sroczyńska (2014, 2021). Podczas gdy wcześniejsze badania koncentrowały się głównie na analizie programów informacyjnych, niniejsza praca skupia się na treściach rozrywkowych. Tym samym badanie wykazało również, że koncepcja popularnego komunikowania politycznego, zaproponowana przez Dorotę Piontek (2011), znajduje zastosowanie również w kontekście badań nad polityką historyczną, co stanowi nowe spojrzenie na tę teorię.

Główne ograniczenia badania dotyczyły skupienia się wyłącznie na telewizji publicznej, z pominięciem innych mediów, takich jak radio, prasa czy media internetowe. Takie ukierunkowanie pozwala jednak na szczegółową analizę specyficznego medium, które – jak wykazano w części teoretycznej pracy – ma znaczący wpływ na kształtowanie opinii publicznej i pamięci zbiorowej. Telewizja publiczna, ze względu na swój szeroki zasięg i duże społeczne znaczenie, stanowi kluczowy element w badaniach nad pamięcią. Skupienie się na niej umożliwia szczegółowe zrozumienie, w jaki sposób medium, z założenia mające służyć finansującym je obywatelom, może być wykorzystywane do realizacji partykularnych interesów politycznych.

W badaniach CATI ograniczenia finansowe wymusiły zastosowanie większej liczby pytań z odpowiedziami zamkniętymi, co można uznać za wadę. Jak wskazano w pracy, większość badań nad potoczną pamięcią zbiorową posługuje się metodami jakościowymi, takimi jak grupy fokusowe, oraz ankietami zawierającymi głównie pytania otwarte. Zdaniem autorki sugestie zawarte w proponowanych zestawach odpowiedzi mogły wpłynąć na głębokość uzyskanych danych. Przykładem jest percepcja istotności chrztu Polski: w niniejszym badaniu był on często

wskazywany jako jedno z najważniejszych wydarzeń w historii narodu, podczas gdy w innych badaniach opartych na odpowiedziach otwartych nie pojawiał się w percepcji społecznej na czołowych pozycjach. Zastosowanie metodologii zbliżonej do tej stosowanej przez innych badaczy potocznej pamięci zbiorowej umożliwiłoby bezpośrednie porównanie wyników. Niemniej jednak, badanie CATI w tej formie stanowi istotny wkład w uzupełnienie luki w badaniach nad odbiorcami mediów, szczególnie w kontekście treści o tematyce historycznej.

W analizie zawartości wyzwaniem była analiza formalna, ponieważ w arkuszach obejmujących ramówkę dwóch programów TVP1 i TVP2, łącznie 24 miesiące, znajdowało się prawie 40 tysięcy audycji (37,882). Początkowo formalną analizę miała przeprowadzić firma AKPA, po ustaleniu z autorką słów kluczowych oraz operacjonalizacji kategorii „audycje o tematyce historycznej”. Analiza przeprowadzona przez firmę AKPA okazała się finalnie jednak nierzetelna i niekompletna. W związku z tym kodowanie danych zostało wykonane samodzielnie przez autorkę. Próby automatyzacji procesu były nieskuteczne, ponieważ niektóre wiersze były puste lub błędnie umieszczone, co mogło wpłynąć na wyniki. Aby uniknąć błędów, autorka zdecydowała się na samodzielne badanie, co znacznie wydłużyło proces badawczy. Brakujące dane zostały uzupełnione dzięki systemowi CAST. Dodatkowo, dla pewności, kilkakrotnie przeprowadzono badanie zgodności kodowania, aby sprawdzić, czy interpretacja wyników nie różni się w czasie.

Warto również zauważyć, że badanie obejmowało analizę zawartości ramówki, a nie rzeczywistych emisji. Istnieje możliwość, że w jednostkowych sytuacjach mogły wystąpić różnice między planowaną ramówką a faktycznym nadawaniem. Przykładem jest sytuacja z okresu rządów PiS, kiedy to pełnoskalowy atak Rosji na Ukrainę spowodował nagłą emisję dokumentu o Władimirze Putinie. Nie można wykluczyć, że mogło być więcej takich przypadków, co wpływa na dokładność analizy zawartości.

Praktyczne implikacje badań są istotne dla zrozumienia, jak polityka historyczna może wpływać na programowanie treści medialnych. Wyniki te podkreślają także, jak polityzacja mediów publicznych może służyć realizacji określonych celów polityki historycznej, co w przypadku PiS polegało na wzmacnianiu narracji patriotycznych i antykomunistycznych oraz kształtowaniu nowych figur pamięci (np. Lech Kaczyński jako wzór patriotyzmu i poświęcenia dla ojczyzny).

Dodatkowo, przyszłe badania nad polityzacją polskiego nadawcy publicznego jako narzędzie realizacji polityki historycznej mogłyby pogłębić analizę kształtowania tożsamości narodowej, uwzględniając audycje o tematyce religijnej. W analizie formalnej ramówki zaobserwowano, że oprócz wzrostu liczby audycji o tematyce historycznej, w drugim okresie badawczym zwiększyła się także liczba audycji o tematyce religijnej. Audycje łączące wątki

historyczne i religijne zostały uwzględnione w niniejszym badaniu. Jednak tradycja chrześcijańska była akcentowana także w szerszym kontekście, niezwiązany wyłącznie z tematyką historyczną. Przyszłe badania mogłyby zatem bardziej szczegółowo zbadać, czy, a jeśli tak, to jak religijne treści publikowane w okresie 2015-2023 w mediach publicznych przyczyniały się do kształtowania zbiorowej tożsamości zgodnie z konserwatywnym kierunkiem promowanym przez PiS.

Jak podkreśla Korczarowska-Różycka (2013, s. 22), historia, która staje się zasobem wiedzy lub ideologii narodu, państwa lub ruchu, nie jest tożsama z tą, która istnieje w pamięci ludzi. Jest to historia wyselekcjonowana, spisana, zobrazowana, spopularyzowana i zinstytucjonalizowana przez ludzi, których zadaniem jest jej tworzenie. Polityka historyczna realizowana przez PiS dowodzi, że instrumentalne traktowanie pamięci narodowej nie jest zarezerwowane wyłącznie dla reżimów totalitarnych. Takie działania mogą mieć długotrwałe skutki dla pluralizmu i niezależności mediów, co stanowi wyzwanie dla demokratycznych standardów wolności mediów.

Wyniki badań wskazują na potrzebę zwiększenia świadomości społecznej na temat wpływu polityki na media oraz promowania edukacji medialnej, aby przeciwdziałać manipulacjom historycznym. Rekomendacje dla decydentów politycznych obejmują wzmocnienie niezależności mediów publicznych oraz promowanie różnorodności narracji historycznych. Badania te podkreślają również znaczenie krytycznego podejścia do konsumowanych treści medialnych i świadomego kształtowania pamięci zbiorowej.

Bibliografia

- Adamczewska, K., 2023. *Rola mediów we współczesnych modelach przepływu informacji politycznej*, Poznań.
- Adamkiewicz, S., 2015. *Debata pozorowana, czyli grzechy główne strategii polityki historycznej* [online], dostępny w: <https://histmag.org/debata-pozorowana-czyli-grzechy-glowne-strategii-polityki-historycznej-12250>, [dostęp: 28.08.2023].
- Adamkiewicz, S., 2017. *Skąd się wzięła popularność „Wyklętych”?* [online], dostępny w: <https://histmag.org/Skad-sie-wziela-popularnosc-Wykletych-14856>, [dostęp: 28.08.2023].
- Adamowski, J.W., 2001. *Media masowe w kampaniach politycznych*, [w:] Waniek, D., Adamowski, J.W. (red.), *Media masowe w praktyce społecznej*, Warszawa, s. 63-79.
- Adamowski, J.W., 2020. *O zjawiskach kryzysowych w mediach (nie tylko w Polsce) – refleksje obserwatora*, „Media - Biznes - Kultura. Dziennikarstwo i komunikacja społeczna”, 8, s. 9-18.
- Adorno, T.W., 1986. *Dialektyka negatywna*, Krzemieniowa, K. (tłum.), Warszawa.
- Adorno, T.W., Horkheimer, M., 1994. *Dialektyka oświecenia. Fragmenty filozoficzne*, Łukasiewicz, M. (tłum.), Warszawa.
- ag, 2023. *Koniec wirtualnych kanałów TVP na temat TVN i Donalda Tuska* [online], Wirtualne Media, dostępny w: <https://www.wirtualnemedi.pl/arttykul/koniec-tvp-jak-oni-klamia-reset-kanal-y-wirtualne-jak-ogladac-tvn-donald-tusk>, [dostęp: 29.12.2023].
- Altman, R., 1996. *Cinema and genre*, [w:] Novell-Smith, G. (red.), *The Oxford History of World Cinema*, Oksford, s. 276-285.
- Altman, R., 1999. *Film/Genre*, Bloomington.
- Ambon, A., 2018. *Edukacja historyczna w cieniu krytyki - fenomen serialu Korona Królów*, [w:] Gołaszewska-Rusinowska, D., Mielewska, M., Sińczak, T. (red.), *Popularyzacja nauk historycznych – teoria i praktyka*, Toruń, s. 161-170.
- Androsiuk, Ł., 2024. *Treści rozrywkowe w mediach a percepcja rzeczywistości*, [w:] Wolny-Zmorzyński et al. (red.), *Leksykon terminów medialnych M-Z*, Toruń, s. 460.
- Anessi, T., 2012. *Moving Ahead into the Past: Historical Contexts in Recent Polish Cinema*, „Images. The International Journal of European Film, Performing Arts and Audiovisual Communication”, 11(20), s. 5-22, <https://doi.org/10.14746/i.2012.20.01>.
- Archiwum Danych o Posłach, sine anno, dostępny w: <https://orka.sejm.gov.pl/Archall2.nsf/Glowny>, [dostęp: 25.05.2024].
- Assmann, A., 2009. *Przestrzenie pamięci formy i przemiany pamięci kulturowej*, Przybyła, P. (tłum.) [w:] Saryusz-Wolska, M. (red.), *Pamięć zbiorowa i kulturowa. Współczesna perspektywa niemiecka*, Kraków, s. 101-142.
- Assmann, A., 2009b. *Pięć strategii wypierania ze świadomości* [w:] Saryusz-Wolska, M. (red.), *Pamięć zbiorowa i kulturowa. Współczesna perspektywa niemiecka*, Kraków.
- Assmann, A., 2010. *The Holocaust — a Global Memory? Extensions and Limits of a New Memory Community*. [w:] Assmann, A., Conrad, S. (red.), *Memory In A Global Age: Discourses, Practices And Trajectories*, s. 97-117.
- Assmann, A., 2010. *Erinnerungsräume. Formen und Wandlungen des kulturellen Gedächtnisses*, Monachium.

- Assmann, A., 2015. *Wprowadzenie do kulturoznawstwa. Podstawowe terminy, problemy, pytania*, Artwińska, A., Różańska, K. (tłum.), Poznań.
- Assmann, J., 2003. *Pamięć zbiorowa i tożsamość kulturowa*, Dyroff, S., Żytniec, R. (tłum.), „Borussia”, 29, s. 11-16.
- Assmann, J., 2008. *Communicative and Cultural Memory*, [w:] Erll, A., Nünning, A., *Cultural Memory Studies. An International and Interdisciplinary Handbook*, Berlin, Nowy Jork, s. 109-118.
- Assmann, J., 2008. *Pamięć kulturowa. Pismo, zapamiętywanie i polityczna tożsamość w cywilizacjach starożytnych*, Kryczyńska-Pham, A. (tłum.), Traba, R. (red. wstępu), Warszawa.
- Assmann, J., Czaplicka, J., 1995. *Collective Memory and Cultural Identity*, „New German Critique”, 65, s. 125-133, <https://doi.org/10.2307/488538>.
- Assorodobraj, N., 1963. *Żywa historia. Świadomość historyczna: symptomy i propozycje badawcze*, „Studia Socjologiczne”, 2, s. 5-45.
- Assorodobraj, N., 1966 [1946]. *Początki klasy robotniczej. Problem rąk roboczych w przemyśle polskim epoki stanisławowskiej*, Warszawa.
- Banaszczyk, T., 1981. *Czas jako kategoria społeczna. Wstępne rozważania socjologiczne o czasie*, Wrocław.
- Banaszczyk, T., 1989. *Studia o przedstawieniach zbiorowych czasu i przestrzeni w durkheimowskiej szkole socjologicznej*, Wrocław.
- Baran, S.J., Davis, D.K., 2007. *Teorie komunikowania masowego*, Sadza, A. (tłum.), Kraków.
- Bartmiński, J., 1990. *Punkt widzenia, perspektywa, językowy obraz świata*, [w:] Bartmiński, J. (red.), *Językowy obraz świata*, Lublin, s. 109-127.
- Bartoszcze, R., 2012. *Agenda setting*, [w:] Pisarek, W. (red.), *Słownik terminologii medialnej*, Kraków, s. 4.
- Bartoszewicz, M., Gołębiowski, F.A., 2021. *Paradoks opłacalności. Stronniczość polityczna na polskim rynku medialnym – próba syntezy*, „Zarządzanie Mediami”, 9, s. 55-80.
- Behr, V., 2021. *How Historians Got Involved in Memory Politics: Patterns of the Historiography of the Polish People's Republic before and after 1989*, „East European Politics & Societies and Cultures”, 36, s. 970-991.
- Bejma, A., 2012. *Bariery, błędy i zakłócenia procesu komunikowania politycznego*, „Studia Politologiczne”, vol. 25, s. 323-336.
- Bennett, W.L., Iyengar, S., 2008. *A New Era of Minimal Effects? The Changing Foundations of Political Communication*, „Journal of Communication”, 58(4), s. 707-731. DOI: 10.1111/j.1460-2466.2008.00410.x.
- Berelson, B.R., 1952. *Content analysis in communication research*, Nowy Jork.
- Biskup, B., 2011. *Komunikowanie polityczne w tradycyjnych i internetowych serwisach informacyjnych – analiza przejawów kultury politycznej przed wyborami prezydenckimi*, „Studia Politologiczne”, vol. 21, s. 51-88.
- Biuro Informacji Publicznej Funduszu Inwestycji Narodowych, 2020. *Projekty dofinansowywane ze środków Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego* [online], dostępny w: <https://fina.bip.gov.pl/articles/pdf/308664>, [dostęp: 16.05.2024].

- Biuro Komunikacji i Promocji, Ministerstwo Sprawiedliwości, 2023. *Minister Sprawiedliwości uczcił pamięć bohaterów Powstania Warszawskiego* [online], dostępny w: <https://www.gov.pl/web/sprawiedliwosc/minister-sprawiedliwosci-uczcil-pamiec-bohaterow-powstania-warszawskiego>, [dostęp: 7.06.2024].
- Blumer, J.G., Kavanagh, D., 1999. *The Third Age of Political Communication*, „Political Communication”, 16, s. 209–230.
- Blumler, J.G., 2016. *The Fourth Age of Political Communication*, „Politiques de communication”, 2016/1(N° 6), s. 19-30.
- Blumler, J.G., Gurevitch, M., 1995. *The Crisis of Public Communication*, Londyn.
- Bochyńska, N., 2019. *TVP i Polskie Radio coraz bliżej rekordowej pomocy. Sejm przeciw odrzuceniu projektu o 1,26 mld zł rekompensaty* [online], dostępny w: <https://www.wirtualnemedial.pl/artykul/sejm-przeciwko-odrzuceniu-projektu-dot-rekompensaty-dla-mediow-publicznych-w-wysokosci-do-1-26-mld-zl>, [dostęp: 13.09.2022].
- Bogucki, J., 2009. *Polskie spory o „politykę historyczną” w latach 2004-2009*, „Zeszyty Naukowe Dolnośląskiej Wyższej Szkoły Przedsiębiorczości i Techniki w Polkowicach. Studia z Nauk Społecznych”, (2), s. 101-114.
- Bojarski, Ł., Wiaderek, G., 2017. *Pod lupą obywateli: standardy, regulacje i praktyka wyborów na wysokie stanowiska publiczne – wnioski i rekomendacje z monitoringu obywatelskiego*, Warszawa.
- Boksański, Z., 2003. *Polacy o Polsce. Duma narodowa Polaków w perspektywie porównań międzynarodowych*, „Przegląd Socjologiczny”, Tom 52 Nr 2, s. 89-108.
- Boszczyk, M., 2007. *Komunikowanie polityczne w Tychach w okresie transformacji ustrojowej*, Katowice.
- Bourdieu, P., 1983. *The Forms of Capital*, [w:] Richardson, J.G. (red.), *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*, s. 241-258, Nowy Jork.
- Bożewicz, M., 2016. *Świadomość historyczna Polaków, komunikat z badań nr 68/2016*, Warszawa.
- Brzezińska, A.W., Fabiszak, M., Owiński, M. (red.), 2016. *Znaki (nie)pamięci. Teoria i praktyka upamiętniania w Polsce*, Kraków.
- Cawelti, J.G., 1984. *The Six-Gun Mystique*, Ohio.
- CBOS, 1987. *Historia i Teraźniejszość, ogólnopolska reprezentatywna próba dorosłej ludności*, dane archiwum CBOS.
- CBOS, 2017. *Finansowanie mediów publicznych, Komunikat NR 94/2017*, Warszawa.
- Chandler, D., 1997. *An introduction to genre theory*, sine loco.
- Christians, C.G., Glasser, T.L., McQuail, D., Nordenstreng, K., White, R.A., 2009. *Normative Theories of the Media: Journalism in Democratic Societies* [online], dostępny w: <http://www.jstor.org/stable/10.5406/j.ctt1xcjws>, [dostęp: 3.02.2022].
- Chrobaczyński, J., 2016. *Polityka historyczna w Polsce po roku 2015. Kilka uwag i refleksji historyka*, „Chorzowskie Studia Polityczne”, 12, s. 45-77.
- Chrobaczyński, J., 2016. *Polityka historyczna w Polsce po roku 2015. Kilka uwag i refleksji historyka*, „Chorzowskie Studia Polityczne”, nr 12, s. 45-77.
- Chutnik, S., 2014. *Czas honoru jako poppolityka historyczna*, [w:] Cichmińska M., Naruszewicz-Duchlińska A. (red.), *Seriale w kontekście kulturowym historia i polityka*, Olsztyn, s. 7-17.

- Chwedoruk, R., 2018. *Polityka historyczna*, Warszawa.
- Cichocki M.A., 2003. *Problem pamięci jako problem polityczny*, „Międzynarodowy Przegląd Polityczny”, nr 4, s. 183-187.
- Cichocki, M.A., 1995. *W pułapce przeszłości*, „Res Publica Nowa”, nr 11.
- Cichocki, M.A., 2005. *Władza i pamięć. O politycznej funkcji historii*, Kraków.
- Cichocki, M.A., 2006. *Dyskusja z redakcją Mówią Wieki*, 17.08.2006: „Polityka historyczna – za i przeciw”, „Mówią Wieki”, 08 (560), s. 10-17.
- Cichocki, M.A., 2018. *Polityka historyczna do przemyślenia* [online], dostępny w: <https://teologiapolityczna.pl/polityka-historyczna-do-przemyslenia-1>, [dostęp: 22.03.2024].
- Ciołkiewicz, P., 2012. *Pamięć zbiorowa w dyskursie publicznym. Analiza polskiej debaty na temat wypędzeń Niemców po drugiej wojnie światowej*, Warszawa.
- Coleman, S., Moss, G., Martinez-Perez, A., 2018. *Studying Real-Time Audience Responses to Political Messages: A New Research Agenda*, „International Journal of Communication”, 12(2018), s. 1696–1714.
- Connerton, P., 2014. *Epilogue*, [w:] Zelizer, B., Tenenboim-Weinblatt, K., *Journalism and Memory*, Nowy Jork, s. 259-267.
- Cook, T., 1998. *Governing with the News*, Chicago.
- Creeber, G., (red.), 2015. *The Television Genre Book*. London.
- Csaky, Z. 2015. *Should We Be Worried about Poland?* [online], dostępny [w:] <https://freedomhouse.org/article/should-we-be-worried-about-poland>, [dostęp: 12.09.2022].
- Cwalina, W., Falkowski, A., Roznowski, B., 1999. *Television spots in polish presidential elections*, [w:] Kaid, L.L., *Television and Politics in Evolving European Democracies*, Nowy Jork, s. 45-60.
- Cybulska, A., 2022. *Ocena głównych stacji telewizyjnych i radiowych, komunikat z badań nr 64/2022*, Warszawa.
- Czachur, W., 2016. *Dlaczego pamięć społeczna może być obiektem badań lingwistycznych?*, [w:] Godlewicz-Adamiec, J., Kociumbas, P., Michta, E., (red.), *Karły na ramionach olbrzymów? Kultura niemieckiego obszaru językowego w dialogu z tradycją*, Warszawa.
- Czyrka, M., 2010. *Dziennikarze mediów publicznych wobec polityków w pierwszych latach III RP*, [w:] Bielawski, P., Ostrowski, A., *Media publiczne. System medialny w Polsce – pytania i dezyderaty*, Wrocław, s. 154-164.
- Czyżewski, M., 2008. *Debata na temat Jedwabnego oraz spór o „politykę historyczną” z punktu widzenia analizy dyskursu publicznego*, [w:] Nowinowski, S., M., Pomorski, J., Stobiecki, R., *Pamięć i polityka historyczna. Doświadczenia Polski i jej sąsiadów*, Łódź, s. 117–120.
- Czyżewski, M., Otrocki, M., Piekot, T., Stachowiak, J. (red.), 2017. *Analiza dyskursu publicznego. Przegląd metod i perspektyw badawczych*, Warszawa.
- Dąbrowska, I., 2013. *Celebryta, osobowość, autorytet we współczesnych polskich programach telewizyjnych*, [w:] Hofman, I., Kępa-Figura, D. (red.), *Współczesne media. Język mediów*, Lublin, s. 257-272.

- Dąbrowska, J., 2018. *Ilona Łepkowska: „Korona Królów” wciągnięta w tryby walki politycznej, dzięki wrzawie zyskuje tylko reklamę* [online], dostępny w: <https://www.wirtualnemedial.pl/artykul/ilona-lepkowska-korona-krolow-wciagnieta-w-tryby-walki-politycznej-dzieki-wrzawie-zyskuje-tylko-reklame>, [dostęp 8.01.2022].
- de Wilde, P., 2011. *No Polity for Old Politics? A Framework for Analyzing Politicization of European Integration*, „European Integration”, 33, s. 559-575.
- Dearing, J.W., Rogers, E.M., 1996. *Communication Concepts 6: Agenda setting*, Thousand Oaks.
- Dec-Pustelnik, S., 2017. *Kilka słów o mediatyzacji pamięci, czyli jak „Polityka” oraz „Tygodnik Powszechny” budowały narrację o pojednaniu polsko-niemieckim w latach 1965-1989/90*, „Political Preferences”, 16, s. 153-168.
- Dec-Pustelnik, S., 2018. *Problem zmienności pamięci zbiorowej a media/nośniki pamięci*, „Colloquia Anthropologica et Communicativa”, 11, s. 107-119.
- Dennington, J., Tulloch, J., 1976. *Cops, Consensus and Ideology*, „Screen Education”, 20, s. 37-46.
- Dobek-Ostrowska, B., 2001. *Komunikowanie polityczne jako obszar badań naukowych*, „Studia Medioznawcze”, nr 2 (3), s. 51-64.
- Dobek-Ostrowska, B., 2006. *Rozwój studiów nad komunikowaniem politycznym w Polsce na tle badań światowych – główne obszary badawcze i perspektywy rozwojowe*, „Global Media Journal-Polish Edition”, No. 1, s. 1-22.
- Dobek-Ostrowska, B., 2007. *Komunikowanie polityczne i publiczne*, Warszawa.
- Dobek-Ostrowska, B., 2012. *Komunikowanie polityczne i publiczne*, Warszawa.
- Dobek-Ostrowska, B., 2019. *How the Media Systems Work in Central and Eastern Europe*, [w:] Połomska, E., Beckett, C. (red.), *Public Service Broadcasting and Media Systems in Troubled European Democracies*, s. 1-19.
- Dobek-Ostrowska, B., 2023. *Rozwój badań nad komunikowaniem politycznym w Polsce w kontekście światowym*, „Zeszyty Prasoznawcze”, 66(3), s. 11-34. DOI: 10.4467/22996362PZ.23.026.18132
- Dobek-Ostrowska, B., 2024. *Polityzacja (polityczycacja, upolitycznienie) mediów*, [w:] Wolny-Zmorzyński et al. (red.), *Leksykon terminów medialnych M-Z*, Toruń, s. 194.
- Dobek-Ostrowska, B., Wiszniowski, R., 2001. *Teoria komunikowania publicznego i politycznego. Wprowadzenie*, Wrocław.
- Doktorowicz, K., 2010. *Polski system mediów publicznych jak to się stało?*, [w:] Bielawski, P., Ostrowski, A. (red.), *Media publiczne. System medialny w Polsce – pytania i dezyderaty*, Wrocław, s. 37-46.
- Dopierała, W., Ossowski, S., 2018. *Polityzacja audycji informacyjnych w Polsce na przykładzie ‘Wiadomości’ TVP i ‘Faktów’ TVN*, „Com.press”, nr 2 (1), s. 4-25.
- Dudek, A., 2010. *O prezydenturze Lecha Kaczyńskiego - prof. Antoni Dudek* [online], dostępny w: <https://histmag.org/O-prezydenturze-Lecha-Kaczynskiego-prof.-Antoni-Dudek-4167>, [dostęp: 29.08.2023].
- Dudek, A., 2011. *Historia i polityka w Polsce po 1989 roku*, [w:] Skibiński, P., Wiścicki, T., Wysocki, M., (red.), *Historycy i politycy: polityka pamięci w III RP*, Warszawa, s. 33-57.

- Dziekan-Łanucha, A., 2014. *Media publiczne jako sfera wpływów politycznych, Przegląd układów partyjnych we władzach spółek medialnych na przestrzeni ostatnich 20 lat*, „Studia Socialia Cracoviensia”, 6 (2014) nr 2 (11), s. 131–148.
- Dziuban, Z., 2014. *Hegemonia*, [w:] Saryusz-Wolska M., Traba R. (red.), 2014. *Modi memorandi. Leksykon Kultury Pamięci*, Warszawa, s. 233-241.
- Ebbrecht, T., 2007. *Docudramatizing history on TV*, „European Journal of Cultural Studies”, 10, s. 35-53.
- Edensor, T., 1997. *National Identity and the Politics of Memory: Remembering Bruce and Wallace in Symbolic Space*, „Environment and Planning D: Society and Space”, 15(2), s. 175-194. DOI: <https://doi.org/10.1068/d150175>.
- Edgerton, G.R., Rollins, P.C., 2001. *Television Histories: Shaping Collective Memory in the Media Age*, Lexington.
- Edy, J.A., 2006. *Troubled Pasts: News and the Collective Memory of Social Unrest*, Filadelfia.
- Edy, J.A., 2011. *The Democratic Potential of Mediated Collective Memory*, [w:] Neiger, M., Meyers, O., Zandberg, E., *On Media Memory Collective Memory in a New Media Age*, s. 37–47.
- Erikson, E.H., 1958. *Young man Luther: a study in psychoanalysis and history*, [1st ed.], Nowy Jork.
- Erl, A., 2004. *Medium des kollektiven Gedächtnisses: Ein (erinnerungs-)kulturwissenschaftlicher Kompaktbegriff*, [w:] Erl, A. et al. (red.), *Medien des kollektiven Gedächtnisses. Konstruktivität - Historizität - Kulturspezifität*, Berlin, Nowy Jork.
- Erl, A., 2011. *Memory in Culture*, Young, S.B. (tłum.), Nowy Jork.
- Erl, A., 2011. *Travelling Memory*, „Parallax”, 17(4), s. 4-18.
- Erl, A., 2018. *Kultura pamięci. Wprowadzenie*, Teperek, A. (tłum.), Warszawa.
- Erl, A., Nünning, A. (red.), 2008. *Cultural Memory Studies. An International and Interdisciplinary Handbook*, Berlin, Nowy Jork.
- Esmark, A., 2008. *Professionel politisk kommunikation i det lokale - en ny ledelsesudfordring?*, [w:] Torfing, J., København (red.), *Ledelse efter kommunalreformen: sådan tackles de nye udfordringer*”, s. 163-189.
- Esmark, A., 2013. *Politicized Media? Partisanship and Collusion in the European Context*, [w:] Pfetsch, B. (red.), *Political Communication Cultures in Europe: Attitudes of Political Actors and Journalists in Nine Countries*, s. 148-171.
- Esmark, A., Blach-Ørsten, M., 2013. *Political Communication Roles Inside Out*, [w:] Pfetsch, B. (red.), *Political Communication Cultures in Europe: Attitudes of political actors and journalists in nine countries*, Palgrave Macmillan, s. 246-271.
- Esmark, A., Mayerhöffer, E., 2013. *Public Agenda-Setting Between Media Logic and Political Logic*, [w:] Pfetsch, B. (red.), *Political Communication Cultures in Europe: Attitudes of political actors and journalists in nine countries*, Houndmills, Basingstoke: Palgrave Macmillan, s. 219-246.
- Esmark, A., Ørsten, M., 2008. *Media and Politics in Denmark*, [w:] Strömbäck, J., Ørsten, M., Aalberg, T. (red.), *Communicating Politics: Political Communication in the Nordic Countries*, Göteborg, s. 25-45.

- Esser, F., Pfetsch, B., 2020. *Frank Esser & Barbara Pfetsch (2020): Comparing Political Communication: A 2020 Update* [online], dostępny w: https://www.researchgate.net/publication/340492601_Frank_Esser_Barbara_Pfetsch_2020_Comparing_Political_Communication_A_2020_Update/citations, [dostęp: 20.05.2024].
- Fein, E., 2000. *Geschichtspolitik in Russland: Chancen und Schwierigkeiten einer demokratisierenden Aufarbeitung der sowjetischen Vergangenheit am Beispiel der Tätigkeit der Gesellschaft Memorial*. Münster.
- Feliksiak, M., Głowacki, M., 2023. *Postrzeżenie mediów, komunikat z badań nr 132/2023*, Warszawa.
- Fidrya, E.S., 2013. *The Structure of Political Elite Networks in the Republic of Poland in 1993-2013*, „Baltic Region”, 4, s. 95-104.
- FilmPolski.pl, sine anno. *Legiony* [online], dostępny w: <https://filmpolski.pl/fp/index.php?film=1257130>, [dostęp: 17.05.2024].
- FilmPolski.pl, sine anno. *Stan zagrożenia* [online], dostępny w: <https://filmpolski.pl/fp/index.php?film=1257130>, [dostęp: 17.05.2024].
- Fischer, B., 2012. *Publiczna radiofonia i telewizja*, [w:] Pisarek, W. (red.), *Słownik terminologii medialnej*, Kraków, s. 170.
- Flieger, E., 2022. *Jaki odsetek Polaków interesuje się historią? [WYWIAD]* [online], dostępny w: <https://forsal.pl/gospodarka/polityka/artykuly/8521116,jaki-odsetek-polakow-interesuje-sie-historia-wywiad.html>, [dostęp: 11.06.2024].
- Fulton, H., Huisman, R., Murphet, J., Dunn, A., 2005. *The genres of television. Narrative and Media*, s. 125–139, doi:10.1017/cbo9780511811760.010.
- Gajlewicz-Korab, K., Szurmiński, Ł., 2022. *Politicizing Poland's Public Service Media: The Analysis of Wiadomości News Program*, „Central European Journal of Communication”, 15(1(30)), s. 72-91, doi: 10.51480/1899-5101.15.1(30).4.
- Galtung, J., Ruge, M., H., 1965. *The structure of foreign news: The presentation of the Congo, Cuba and Cyprus crises in four Norwegian newspapers*, „Journal of Peace Research”, 1, s. 64–91.
- Garczewski, K., 2020. *Narracje historyczne w niemieckim dyskursie publicznym – wybrane problemy i implikacje dla Polski*. „Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej”, 18(2), s. 255-274.
- Garlicki, J., 2010. *Komunikowanie polityczne – od kampanii wyborczej do kampanii permanentnej*, „Studia Politologiczne”, vol. 16, s. 26-45.
- Garlicki, J., i inni, 2012. *Marketing polityczny i komunikowanie polityczne*, „Studia Politologiczne”, vol. 24, s. 1-234.
- Gaweł, A., 2023. *Badanie zmediatyzowanej komunikacji politycznej przy pomocy analizy statystycznej i algorytmów predykcyjnych sztucznej inteligencji*, Rzeszów.
- Gawin, D., 2006. *Blask i gorzyc wolności*, Kraków.
- Gawin, D., Kowal, P., 2005. *Polska polityka historyczna*, „Polityka historyczna. Historycy–politycy–prasa”, s. 11-14.
- Geerlof, J., 2019. *A New Social Contract: Substituting the Neoliberal Public Policy Paradigm with a Participatory Public Policy Paradigm*, „World Futures”, 75(4), s. 222-241, <https://doi.org/10.1080/02604027.2018.1554549>.

- Gehlbach, S., Sonin, K., 2014. *Government control of the media*, „Journal of Public Economics”, 118, s. 163-171. <https://doi.org/10.1016/j.jpubeco.2014.06.004>.
- Gelfand, M.J., Harrington, J.R., Jackson, J.C., 2017. *The Strength of Social Norms Across Human Groups*, „Perspectives on Psychological Science”, 12(5), s. 800–809, <https://doi.org/10.1177/1745691617708631>.
- Gerbner, G., Gross, L., 1976. *Living with television: The violence profile*, „Journal of Communication”, 26(2), s. 182–190. doi: 10.1111/j.1460-2466.1976.tb01397.x.
- Gliwka, G., 2019. *Pamięć zbiorowa – jej funkcje i mechanizmy przekazu w kontekście badań Barbary Szackiej i Andrzeja Szpocińskiego*, „Rozprawy Społeczne” Tom 13, Nr 3, s. 13-27.
- Głowacki, M., 2015. *Governance of Public Service Media in Poland: The Role of the Public*, „Media and Communication”, 3, s. 26, DOI: 10.17645/mac.v3i4.377.
- Goban-Klas, T., 1999. *Media i komunikowanie masowe. Teorie i analizy prasy, radia, telewizji i Internetu*, Warszawa.
- Godlewski, T., 2012. *Sondaże polityczne jako forma komunikowania polityka z wyborcą*, „Studia Politologiczne”, vol. 25, s. 226-241.
- Godzic, W., 2015. „Docudrama”, czyli świadkowanie między trudnymi i łatwymi przyjemnościami, „Kultura Popularna”, nr 2 (44), 4-27.
- Gołaszewska-Rusinowska, D., 2018. *Wykorzystanie filmu w edukacji historycznej*, [w:] D., Mielewska, M., Sińczak, T. (red.), *Popularyzacja nauk historycznych – teoria i praktyka*, Toruń, s. 141-150.
- Gonçalves, G., 2018. *Political Communication*, in „The International Encyclopedia of Strategic Communication”, 3, s. 1-9.
- Gorman, L., McLean, D., 2010. *Media i społeczeństwo. Wprowadzenie historyczne*, Winciorek, A. (tłum.), Kraków.
- Gormly, E.K., 2001. *Television Histories: Shaping Collective Memory in the Media Age*, „Journalism & Mass Communication Quarterly”, 78, s. 876.
- Gottdiener, M., 1985. *Hegemony and Mass Culture: A Semiotic Approach*, „American Journal of Sociology”, 90(5), s. 979–1001, <https://doi.org/10.1086/228173>.
- gov.pl, 2021. *Jan Karski. Cichy bohater II Wojny Światowej* [online], dostępny w: <https://www.gov.pl/web/portugalia/jan-karski-cichy-bohater-ii-wojny-swiatowej>, [dostęp: 7.06.2024].
- gov.pl, 2022. *General Anders – „najlepszy dowódca, kochany i podziwiany przez swoich żołnierzy”* [online], dostępny w: <https://www.gov.pl/web/kultura/general-anders--najlepszy-dowodca-kochany-i-podziwiany-przez-swoich-zolnierzy>, [dostęp: 7.06.2024].
- Gralik, D., 2018. *Wpływ gier wideo na wiedzę historyczną i popularyzację historii*, [w:] Gołaszewska-Rusinowska, D., Mielewska, M., Sińczak, T. (red.), *Popularyzacja nauk historycznych – teoria i praktyka*, Toruń, s. 181-192.
- Gramsci, A., 2011. *Prison Notebooks*, Nowy Jork.
- Gramsci, A., 2016. *Nowoczesny Książę*, Sieroszevska, B. (tłum.), Warszawa.
- Grzesiok-Horosz, A., 2019. *Krajowa Rada Radiofonii i Telewizji a Rada Mediów Narodowych*, „Studia Politicae Universitatis Silesiensis”, 27, s. 103-132.

- Gubała, J., 2012. *Metodologiczna refleksja nad badaniami pamięci zbiorowej. Próba wstępnego ujęcia problemu na przykładzie rozważań Jeffreya Olicka, Wulfa Kansteinera oraz Alona Confino*, „Acta Universitatis Lodziensis, Folia Sociologica”, nr 42, s. 63-82.
- Gurevitch, M., Blumler, J.G., 1990. *Comparative Research: The Extending Frontier*, [w:] Swanson, D.L., Nimmo, D., *New Directions in Political Communication. A Resource Book*, Newbury Park/London/New Delhi
- Gusevskaya, N., Plotnikova, E., 2020. *Historical Memory and National Identity*, „Advances in Social Science, Education and Humanities Research”, 505, s. 1025-1030, <https://doi.org/10.2991/assehr.k.201214.197>.
- Gwóźdź, A., 2014. *Telewizja*, [w:] Saryusz-Wolska M., Traba, R. (red.), 2014. *Modi memorandi. Leksykon Kultury Pamięci*, Warszawa, s. 794-797.
- Habermas, J., 1962. *Strukturwandel der Öffentlichkeit. Untersuchungen zu einer Kategorie der bürgerlichen Gesellschaft*. Neuwied: Luchterhand.
- Halbwachs, M., 1950. *La mémoire collective*, Paryż.
- Halbwachs, M., 1992. *On Collective Memory*, Coser L.A. (tłum.), Chicago, Londyn.
- Halbwachs, M., 2018. *Spoleczne ramy pamięci*, [w:] Majewski, P., Napiórkowski, M. (red.), *Antropologia pamięci. Zagadnienia i wybór tekstów*, Warszawa, s. 269-275.
- Hallin, D.C., Manicini, P., 2007. *Systemy medialne. Trzy modele mediów i polityków w ujęciu porównawczym*, Lorek, M. (tłum.), Kraków.
- Hannah, M.A., 2013. *Media Transformation and Political Marketing in the Post-Communist World*, „International Journal of Communication”, 7, s. 646–652.
- Hepp, A., Krotz, F., 2014. *Mediatized Worlds: Understanding Everyday Mediatization*, [w:] Hepp, A., Krotz, F. (red.), *Mediatized Worlds: Culture and Society in a Media Age*, Londyn, s. 1-15.
- Herbut, R., 2002. *Teoria i praktyka funkcjonowania partii politycznych*, Wrocław.
- Hess, A., 2012. *Komunikacja polityczna*, [w:] Pisarek, W. (red.), *Słownik terminologii medialnej*, Kraków, s. 99.
- Hess, A., 2013. *Spoleczni uczestnicy medialnego dyskursu politycznego w Polsce: Mediatyzacja i strategie komunikacyjne organizacji pozarządowych*, Kraków.
- Hess, A., 2024. *Mediatyzacja rzeczywistości społecznej*, [w:] Wolny-Zmorzyński et al. (red.), *Leksykon terminów medialnych M-Z*, Toruń, s. 75.
- Hess, D.J., 2013. *Neoliberalism and the History of STS Theory: Toward a Reflexive Sociology*, „Social Epistemology”, 27(2), s. 177-193. <https://doi.org/10.1080/02691728.2013.793754>.
- Higley, J., Moore, G., 2001. *Political Elite Studies at the Year 2000: Introduction*, „International Review of Sociology”, 11(2), s. 175-180.
- Hirsch, M., 1997. *Family Frames: Photography, Narrative and Postmemory*, Londyn.
- Hirsch, M., 2011. *Pokolenie postpamięci*, „Didaskalia: Gazeta Teatralna”, 105, s. 28–36.
- Hobsbawm, E., 2008. *Wprowadzenie. Wynajdowanie tradycji*, [w:] Hobsbawm, E., Ranger, T., (red.), Godyń, M. (tłum.), *Tradycja wynaleziona*, Kraków, s. 10.
- Honeycutt, N., Jussim, L., 2020. *A Model of Political Bias in Social Science Research*, „Psychological Inquiry”, 31(1), s. 73–85. DOI:10.1080/1047840X.2020.1722600.

- Hoskins, A., 2009. *The Mediatisation of Memory*, [w:] Garde-Hansen, J., Hoskins, A., Reading, A., (red.), *Save as... Digital Memories*, Nowy Jork, s. 27–43.
- Hovland, C.I., Janis, I.L., Kelley, H.H., 1953. *Communication and persuasion; psychological studies of opinion change*, New Haven.
- Humphreys, P., J., 1996. *Mass media and media policy in Western Europe*, Manchester.
- Huysen, A., 1995. *Twilight memories marking time in a culture of amnesia*, Nowy Jork, Londyn.
- Huysen, A., 2000. *Present Pasts: Media, Politics, Amnesia*, „Public Culture” 12 (1), s. 21-38.
- Igartua, J., Páez, D., 1997. *Art and remembering traumatic collective events: The case of the Spanish Civil War*, [w:] Pennebaker, J. W., Paez, D., Rimé, B. (red.), *Collective memory of political events: Social psychological perspectives*, Hillsdale, s. 79–101.
- interia.pl/PAP, 2008, *Prezydent: Dwudziestolecie międzywojenne - szczególny czas dla Polski* [online], dostępny w: <https://wydarzenia.interia.pl/kraj/news-prezydent-dwudziestolecie-miedzywojenne-szczegolny-czas-dla-,nId,849671>, [dostęp: 7.06.2024].
- Isacoff, J. B., 2005. *Writing the Arab-Israeli Conflict: Historical Bias and the Use of History in Political Science*, „Perspectives on Politics”, 3, s. 71-88.
- ISP/Pentor, 2003. *Współczesne społeczeństwo polskie wobec przeszłości. Projekt Instytutu Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk, finansowany przez KBN, grant nr 2H02E*.
- Janowitz, M., 2016, *The Study of Mass Communication* [online], dostępny w: <https://www.encyclopedia.com/social-sciences-and-law/sociology-and-social-reform/sociology-general-terms-and-concepts/mass-0#A>, [dostęp: 28.08.2020].
- Jarren, O., 1988. *Politik und Medien im Wandel: Autonomie, Interdependenz oder Symbiose?*, „Publizistik”, H. 4.
- Jarren, O., Bode, M., 1996. *Ereignis- und Medienmanagement politischer Parteien. Kommunikationsstrategien im 'Superwahljahr 1994, [w:] Politik überzeugend vermitteln. Wahlkampfstrategien in Deutschland und in den USA*, Gütersloh.
- Jaskułowski, K., Majewski, P., 2023. *Populist in Form, Nationalist in Content? Law and Justice, Nationalism and Memory Politics*, „European Politics and Society”, t. 24(4), s. 461–476.
- Jaskułowski, K., Majewski, P., 2024. *Kłopotliwe dziedzictwo: Polityka pamięci „Żołnierzy Wyklętych” Trudne dziedzictwo podziemia antykomunistycznego*, „Kultura i Społeczeństwo”, nr 1, s. 37–54, DOI: 10.35757/KiS.2024.68.1.2.
- Jasudowicz, T., 2020. *Responsibility of Russia and Poland for the Smolensk Catastrophe from the Perspective of European Convention on Human Rights*, „Law and Administration in Post-Soviet Europe”, 7(1), s. 11-21. <https://doi.org/10.2478/lape-2020-0002>.
- Jaworski, K., 2023. *TVP serialem uderza w Tuska i Sikorskiego. Znany historyk łapie się za głowę. „Groteskowe, nieporozumienie”* [online], dostępny w: <https://www.fakt.pl/polityka/serial-reset-typ-uderza-w-tuska-i-sikorskiego-historyk-lapie-sie-za-glowe/kg417sz>, [dostęp: 20.06.2023].
- Jędrzejczak, H.A., 2018, „*Korona królów*”, czyli kiczowate dekoracje [online], dostępny w: <https://kulturaliberalna.pl/2018/01/16/korona-krolow-polityka-historyczna-jedrzejczak/>, [dostęp: 5.12.2023].
- jk, 2017, „*Korona królów*” od 1 stycznia w TVP1. Jacek Kurski: to nasza misja, serial obliczony na kilkanaście lat [online], dostępny w: <https://www.wirtualnemedia.pl/artykul/korona-krolow->

- w-tvp1-od-1-stycznia-2018-r-kurski-to-nasza-misja-serial-obliczony-na-kilkanascie-lat, [dostęp: 13.12.2023].
- Julkowska, V., 2014. *Świadomość historyczna*, [w:] Saryusz-Wolska M., Traba R. (red.), 2014. *Modi memorandi. Leksykon Kultury Pamięci*, Warszawa, s. 783-791.
- Kaid, L.L., 2004. *Handbook of Political Communication Research*, Nowy Jork.
- Kalicka, J., Witek, P., 2014. *Polityka historyczna*, [w:] Saryusz-Wolska M., Traba R. (red.), 2014. *Modi memorandi. Leksykon Kultury Pamięci*, Warszawa, s. 616-631.
- Kalishchuk, O., 2019. *The Volyn Tragedy in Ukraine and Poland's Public Discourse*. „Східноєвропейський історичний вісник”, 12, s. 212-227, dostępny w: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eehb_2019_12_22, [dostęp: 11.06.2024].
- Kaniowska, K., 2014. *Postpamięć*, [w:] Saryusz-Wolska M., Traba R. (red.), 2014. *Modi memorandi. Leksykon Kultury Pamięci*, Warszawa, s. 635-638.
- Kansteiner, W., 2002. *Finding meaning in memory: a methodological critique of collective memory studies*, „History and Theory”, No. 41, s. 179-197.
- Kaplan, E.A., 1987. *Rocking around the Clock: Music Television, Postmodernism, and Consumer Culture*, Nowy Jork.
- Karwat, M., 2010. *Polityczność i upolitycznienie. Metodologiczne ramy analizy*, „Studia Politologiczne”, 17, s. 63-88.
- Kasztelan, M., 2012. *Fenomen pamięci zbiorowej*, „In Gremium. Studia nad historią, kulturą i polityką”, (t.6), s. 185-198.
- Katz, E., Lazarsfeld, P.F., 1955. *Personal influence: the part played by people in the flow of mass communications*, Nowy Jork.
- Kącka, K., 2015. *Polityka historyczna: kreatorzy, narzędzia, mechanizmy działania – przykład Polski*, [w:] Kącka K., Piechowiak-Lamparska J., Ratke-Majewska A. (red.), *Narracje pamięci między polityką a historią*, Toruń, s. 59-82.
- Kepplinger, H.M., 1998. *Macht der Informationen: Politische Meinungsbildung und Massenmedien*, Alber.
- Kertzer, J.D., Renshon, J., 2022. *Experiments and Surveys on Political Elites*, „Annual Review of Political Science”, 112, s. 542–563.
- Kilias, J., 2017. *Maurice Halbwachs and Social Memory Studies in Poland and Bohemia: on Two Translations and their Contexts*, „Historická Sociologie”, Vol 3 No 2 (2011), s. 107–114, DOI: <https://doi.org/10.14712/23363525.2017.129>.
- Kitch, C., 2005. *Pages of the Past: History and Memory in American Magazines*, Chapel Hill.
- Kitch, C., 2008. *Placing Journalism Inside Memory – and memory studies*, „Journal, Memory Studies”, vol. 1, issue 3, s. 311–320.
- Kitsa, M., Kul, M., 2022. *Entertainment Programs on Ukrainian TV Channels: Specifics, Types, Topics*, „SJS”, 2(4), s. 30-37. <https://doi.org/10.23939/sjs2022.02.030>.
- Klein, K.L., 2003. *O pojawieniu się pamięci w dyskursie historycznym*, Bańkowski, M.B. (tłum.), „Konteksty”, nr 3/4, s. 42–56.
- Klepka R., 2016. *Analiza zawartości mediów: dlaczego i do czego można ją wykorzystać... w nauce o bezpieczeństwie i politologii?*, „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia de Securitate et Educatione Civili”, nr VI, s. 32-41.

- Klepka, R., 2017. *Ewolucja Wiadomości TVP1: od medialnej stronniczości do propagandy politycznej*, [w:] Batorowska, H. (red.), *Walka informacyjna. Uwarunkowania – incydenty – wyzwania*, Kraków, s. 244–253.
- Klepka, R., 2021. *Polityka w krzywym zwierciadle mediów. Stronniczość polityczna mediów w relacjonowaniu parlamentarnych kampanii wyborczych w 2015 i 2019 roku*, Kraków.
- Klepka, R., 2022. *Television Commentators and Experts in Coverage of the Parliamentary Election Campaign: The Case of Wiadomości TVP in 2015 and 2019*, „Polityka i Społeczeństwo”, t. 20, nr 4, 134–147.
- Kligler-Vilenchik, N., 2011. *Memory-Setting: Applying Agenda-Setting Theory to the Study of Collective Memory*, [w:] Neiger, M., Meyers, O., Zandberg, E., *On Media Memory Collective Memory in a New Media Age*, s. 226-237.
- Kligler-Vilenchik, N., Tsfati, Y., Meyers, O., 2014. *Setting the collective memory agenda: Examining mainstream media influence on individuals' perceptions of the past*, „Memory Studies”, 7(4), s. 484-499.
- Kłosińska, K., Zimny, R., Żukiewicz, P., 2018, *Sprawozdanie ze stanu ochrony języka polskiego za lata 2016–2017*. „Język informacji politycznej” [online], dostępny w: https://rjp.pan.pl/images/Sprawozdanie_o_sta-nie_ochrony_j%C4%99z._pol._2016-2017.pdf, [dostęp: 21.12.2022].
- Kobielska, M., 2016. *Polska kultura pamięci: dominanty*, Instytut Badań Literackich Polskiej Akademii Nauk, <https://doi.org/10.4000/books.iblpan.4490>.
- Kolczyński, M., 2005. *Współczesne komunikowanie polityczne: między propagandą a marketingiem politycznym*, „Studia Politicae Universitatis Silesiensis”, T. 1., s. 225-234.
- Kolczyński, M., 2008. *Strategie komunikowania politycznego*, Katowice.
- Kolczyński, M., Sztumski, J., 2000. *Marketing polityczny. Kształtowanie indywidualnych i zbiorowych opinii, postaw i zachowań*. Katowice.
- Kołodziej, J., 2012. *Mediatyzacja (rzeczywistości społecznej)*, [w:] Pisarek, W. (red.), *Słownik terminologii medialnej*, Kraków, s. 118.
- Konstytucja RP z dnia 2 kwietnia 1997 r.*, Dz. U. 1997, nr 78, poz. 483, art. 213215.
- Kończal, K., Wawrzyniak, J., 2011. *Polskie badania pamięcioznawcze: Tradycje, koncepcje, (nie)ciągłości*, „Kultura i Społeczeństwo”, rok LV, nr 4, s. 11-63.
- Kończal, K., Wawrzyniak, J., 2017. *Provincializing Memory Studies: Polish Approaches in the Past and Present*, „Memory Studies”, 11(4), s. 391-404, DOI: 10.1177/1750698016688238.
- Korczarowska-Różycka, N., 2013. *Inne spojrzenie*, Łódź.
- Korzeniewski, B., 2007. *Medializacja i mediatyzacja pamięci — nośniki pamięci i ich rola w kształtowaniu pamięci przeszłości*, „Kultura Współczesna” 2007, nr 3 (53), s. 5-23.
- Kostro, R., Merta, T. (red.), 2005. *Pamięć i odpowiedzialność*, Kraków, Wrocław.
- Kośka, M., 2019. *KRRiT zaprzecza, by utajniła niewygodny raport o TVP. Opublikowała oświadczenie* [online], dostępny w: <https://www.money.pl/gospodarka/krrit-zaprzecza-by-utajniła-niewygodny-raport-o-tvp-opublikowała-oświadczenie-6379433476630145a.html>, [dostęp: 15.08.2020].
- Kowalski, J., 2023. *Skrajne opinie o programie „Reset”*. „Wstrząsający, szokujący” kontra „Głupi, nietrafiony” [online], dostępny w: <https://www.wirtualnemedial.pl/artykul/reset-tvp1-info-wstrzasajacy-szokujacy-glupi-nietrafiony>, [dostęp: 5.07.2023].

- Krajowa Rada Radiofonii i Telewizji, 2005. *Strategia państwa polskiego w dziedzinie mediów elektronicznych na lata 2005-2020*, Warszawa.
- Krajowa Rada Radiofonii i Telewizji, 2015. *Oświadczenie krrit w związku z poselskim projektem ustawy o zmianie ustawy o radiofonii i telewizji* [online], dostępny w: <http://www.archiwum.krrit.gov.pl/krrit/aktualnosci/news,2187,oswiadczenie-krrit-w-zwiazku-z-poselskim-projektem-ustawy-o-zmianie-ustawy-o-radiofonii-i-telewizji.html>, [dostęp: 3.09.2022].
- Krajowa Rada Radiofonii i Telewizji, 2016. *Jednostronność audycji TVP narusza ustawę* [online], dostępny w: <http://www.archiwum.krrit.gov.pl/krrit/aktualnosci/news,2358,jednostronnosc-audycji-tvp-narusza-ustawe.html>, [dostęp: 11.06.2024].
- Krajowa Rada Radiofonii i Telewizji, 2016. *Sprawozdanie Krajowej Rady Radiofonii i Telewizji z działalności w 2015 roku*, Warszawa.
- Krajowa Rada Radiofonii i Telewizji, 2017. *Sprawozdanie Krajowej Rady Radiofonii i Telewizji z działalności w 2016 roku*, Warszawa.
- Krajowa Rada Radiofonii i Telewizji, 2018. *Sprawozdanie Krajowej Rady Radiofonii i Telewizji z działalności w 2017 roku*, Warszawa.
- Krajowa Rada Radiofonii i Telewizji, 2019. *Sprawozdanie Krajowej Rady Radiofonii i Telewizji z działalności w 2018 roku*, Warszawa.
- Krajowa Rada Radiofonii i Telewizji, 2019b. *Uchwała nr 241/2019 z dnia 24 września 2019 roku w sprawie sposobu podziału wpływów z opłat abonamentowych w 2020 roku między jednostkami publicznej radiofonii i telewizji*, dostępny w: <http://www.archiwum.krrit.gov.pl/krrit/aktualnosci/news,2870,krrit-dokonala-podzialu-wplywow-z-oplat-abonamentowych-w-2020-roku-miedzy-jednostki-publicznej-radio.html>, [dostęp: 13.05.2023].
- Krajowa Rada Radiofonii i Telewizji, 2020. *Sprawozdanie Krajowej Rady Radiofonii i Telewizji z działalności w 2019 roku*, Warszawa.
- Krajowa Rada Radiofonii i Telewizji, 2021. *Sprawozdanie Krajowej Rady Radiofonii i Telewizji z działalności w 2020 roku*, Warszawa.
- Krajowa Rada Radiofonii i Telewizji, 2022. *Karta Powinności Telewizji Polskiej S.A. na lata 2020-2024*, dostępny w: <https://www.gov.pl/web/krrit/zmiana-karty-powinnosci-telewizji-polskiej-sa2>, [dostęp: 12.06.2022].
- Krajowa Rada Radiofonii i Telewizji, 2022b. *Sprawozdanie Krajowej Rady Radiofonii i Telewizji z działalności w 2021 roku*, Warszawa.
- Krajowa Rada Radiofonii i Telewizji, 2022c. *Informacja o podstawowych problemach radiofonii i telewizji w 2021 roku*, Warszawa.
- Krajowa Rada Radiofonii i Telewizji, sine anno. *Cele i zadania KRRiT* [online], dostępny w: <https://www.gov.pl/web/krrit/cele-i-zadania-krrit#:~:text=Szczegółowe%20kompetencje%20krrit%20reguluje%20ustawa,pluralistyczny%20charakter%20radiofonii%20i%20telewizji>, [dostęp: 23.05.2023].
- Krajowa Rada Radiofonii i Telewizji, sine anno. *Status prawny, zadania i finansowanie - Portal Gov.pl* [online], dostępny w: <https://www.gov.pl/web/krrit/status-prawny-zadania-i-finansowanie2>, [dostęp: 23.11.2023].
- Krasnodębski, Z., 2003. *Demokracja peryferii*, Gdańsk.

- Krotz, F., 2007. *The Meta-Process of 'Mediatization' as a Conceptual Frame*, „Global Media and Communication”, 3(3), s. 256–260.
- Kubik, J., Linch, A., 2006. *The Original Sin of Poland's Third Republic: Discounting 'Solidarity' and its Consequences for Political Reconciliation*, „Polish Sociological Review”, s. 9-38.
- Kucia, M., 2012. *National and European? Polish Political Elite in Comparative Perspective*, „European Societies”, 14, s. 312-314.
- Kuisz, J., Mrzygłód, I., 2018, „*Korona królów*”. *Pop-polityka historyczna czy gniot?* [online], dostępny w: <https://kulturaliberalna.pl/2018/01/16/korona-krolow-seriale-polityka-historyczna/>, [dostęp: 5.12.2023].
- Kuisz, J., Wigura, K., 2016. *Czy oni Boga się nie boją? Jan T. Gross w rozmowie z Jarosławem Kuiszem i Karoliną Wigurą*, „Kultura Liberalna”, Nr 394 (30/2016), dostępny w: <https://kulturaliberalna.pl/2016/07/26/jan-tomasz-gross-jedwabne-wywiad-ipn-pis/>, [dostęp: 23.06.2019].
- Kukier, J., 2020. *Mediatization of Social Reality and Media Experience of Seniors*, „Mediatization Studies”, 4, s. 71-80.
- Kula, M., 2002. *Nośniki pamięci historycznej*, Warszawa.
- Kulesza, C., Rae, G., 2017. *The Law and Justice Party and Poland's Turn to the Right* [online], „Transform Europe”, dostępny w: https://transform-network.net/wp-content/uploads/2023/05/raekulesza_paper_final_19_01_2017.pdf, [dostęp: 2.05.2024].
- Kultura Onet, 2020. *Dariusz Stola ujawnia kulisy odejścia z POLIN* [online], dostępny w: <https://kultura.onet.pl/wiadomosci/dariusz-stola-ujawnia-kulisy-odejscia-z-polin/w7l80md>, [dostęp: 23.07.2023].
- Kupczyńska, K., 2014. *Pamięć popularna*, [w:] Saryusz-Wolska M., Traba R. (red.), 2014. *Modi memorandi. Leksykon Kultury Pamięci*, Warszawa, s. 560-561.
- Kurdupski, M., 2017, „*Korona królów*” od poniedziałku do czwartku o godz. 18.55. „*Przypomnienie wielkości Rzeczypospolitej*” [online], dostępny w: <https://www.wirtualnemedial.pl/artykul/serial-korona-krolow-kiedy-emisja-tvp1-opinie>, [dostęp: 18.09.2023].
- Kurdupski, M., 2018, *2,1 mln widzów filmu „Smoleńsk” w TVP1. Kurski: Rewelacyjna, przekraczająca wszelkie prognozy oglądalność* [online], dostępny w: <https://www.wirtualnemedial.pl/artykul/smolensk-tvp1-ilu-widzow-ogladalnosc-2-1-mln-osob-ogladalo-film>, [dostęp: 9.04.2023].
- Kurdupski, M., 2018b, *Wg TVP debiut „Korony królów” miał 4,2 mln widzów, wg Nielsena - 3,7 mln. Jacek Kurski: liczyłem na takie wyniki* [online], dostępny w: <https://www.wirtualnemedial.pl/artykul/ilu-widzow-oglada-serial-korona-krolow-jacek-kurski-liczylem-na-takie-wyniki>, [dostęp: 13.12.2023].
- Kurdupski, M., 2019, *2,1 mln widzów serialu „Młody Piłsudski”. TVP1 liderem* [online], dostępny w: <https://www.wirtualnemedial.pl/artykul/mlody-pilsudski-ogladalnosc-nowy-serial-tvp1-liderem>, [dostęp: 1.08.2020].
- Kurdupski, M., 2019b. *Duży wzrost oglądalności „To był rok!” w nowym paśmie* [online], dostępny w: <https://www.wirtualnemedial.pl/artykul/to-by-l-rok-2-89-mln-widzow-tvp1-liderem>, [dostęp: 13.12.2023].

- Kurdupski, M., 2020, *2,76 mln widzów „Stulecia winnych 2”*. *TVP dystansuje konkurencję* [online], dostępny w: <https://www.wirtualnemedi.pl/artykul/stulecie-winnych-2-2-76-mln-widzow-tvp1-zdecydowanym-liderem>, [dostęp: 2.07.2020].
- Kurdupski, M., 2021. *TVPI i TVP2 najchętniej oglądane przez starszych widzów. TVN z widownią miejską i wysokimi dochodami* [online], dostępny w: <https://www.wirtualnemedi.pl/artykul/kto-oglada-tvp1-tvp2-osoby-starsze-widzow-tvn-z-widownia-miejska-i-wysokimi-dochodami>, [dostęp: 2.07.2023].
- Kurdupski, M., 2022, *Kto ogląda TVPI? Starsza widownia, ale z coraz wyższymi dochodami* [online], dostępny w: <https://www.wirtualnemedi.pl/artykul/tvp1-kto-oglada-profil-widza-wies-emeryci#:~:text=Wśród%20widowni%20stacji%20dominują%20osoby,-%20szczegółowy%20raport%20Wirtualnemedi.pl.&text=W%20okresie%20od%201%20września,oglądało%20średnio%2051,92%20proc.>, [dostęp: 2.07.2023].
- Kurdupski, M., 2023, *Serial „Jagiellonowie” ogląda 1,24 mln widzów* [online], dostępny w: <https://www.wirtualnemedi.pl/artykul/serial-korona-krolow-jagiellonowie-tvp1-obsada-kto-oglada>, [dostęp: 2.12.2023].
- Kurdupski, M., 2024, *TVPI liderem w 2023 roku, TVP2 wyprzedziła Polsat. Wzrosła przewaga TVN24 nad TVP Info* [online], dostępny w: <https://www.wirtualnemedi.pl/artykul/ogladalnosc-telewizji-2023-rok-tvp1-tvn-lider-2>, [dostęp: 7.01.2024].
- Kwiatkowski, P.T., 2008. *Pamięć zbiorowa społeczeństwa polskiego w okresie transformacji*, Warszawa.
- Kwiatkowski, P.T., 2009. *Czy lata III Rzeczypospolitej były „czasem pamięci”*, [w:] Szpociński, A. (red.), *Pamięć zbiorowa jako czynnik integracji i źródło konfliktów*, Warszawa, s. 125-166.
- Kwiatkowski, P.T., 2014. *Przemysł pamięci* [w:] Saryusz-Wolska M., Traba R. (red.), 2014. *Modi memorandi. Leksykon Kultury Pamięci*, Warszawa, s. 657-664.
- Labuda, G., 1987-1988. *Studia nad początkami państwa polskiego*, t. 1-2, Poznań.
- Landsberg, A., 2015. *Engaging the past: Mass culture and the production of historical knowledge*. Nowy Jork, Chichester, West Sussex, <https://doi.org/10.7312/land16574>.
- Lasota, T., 2013. *Misja publiczna w telewizji polskiej*, „Acta Universitatis Lodzianis. Folia Litteraria Polonica” 2(20), s. 157–160.
- Le Goff, J., 2007. *Historia i pamięć*, Gronowska, A., Stryczyk, J. (tłum.), Warszawa.
- Leavy, P., 2005. *The Memory-History-Popular Culture Nexus: Pearl Harbor as a Case Study in Consumer-Driven Collective Memory*, „Sociological Research Online”, 10, s. 1 - 16.
- Lee, G., Cappella, J.N., 2001. *The Effects of Political Talk Radio On Political Attitude Formation: Exposure Versus Knowledge*, „Political Communication”, 18, s. 369-394.
- Lee, S. (red.), 2016. *The SAGE Encyclopedia of Corporate Reputation, Vol. 2* [online], dostępny w: <https://doi.org/10.4135/9781483376493>, [dostęp: 15.04.2023].
- Leszczyński, A., 2020, *PiS i IPN zaklamują biografię Piłsudskiego: ani słowa o socjalizmie i o zamachu majowym* [online], dostępny w: <https://oko.press/pis-i-ipn-zaklamuja-biografie-pilsudskiego-ani-slowa-o-socjalizmie-i-o-zamachu-majowym>, [dostęp: 13.05.2023].
- Leszczyński, A., 2022. *Historia i terażniejszość Wojciecha Roszkowskiego jako prawdziwy koniec polityki historycznej*, „Przegląd Historyczny”, tom 113, zeszyt 4, s. 717-728.

- Leszkowicz, T., 2015, *Raport: Jaka powinna być polska polityka historyczna? – wysłaliśmy nasze postulaty nowemu Prezydentowi!* [online], dostępny w: <https://histmag.org/Raport-Jaka-powinna-byc-polska-polityka-historyczna-wyslalismy-nasze-postulaty-nowemu-Prezydentowi-11599>, [dostęp: 28.08.2023].
- Lichtenberg, J., 1990. *Democracy and the Mass Media: A Collection of Essays*, Cambridge.
- Lippmann, W., 1922. *Public Opinion*, New York.
- Lippmann, W., 2020. *Public opinion*, Tegenerowicz, J. (tłum.), Kraków.
- Lisowska-Magdziarz, M., 2013. *Metodologia badań nad mediami-nurty, kierunki, koncepcje, nowe wyzwania*, „Studia Medioznawcze”, 53(2), s. 27-41.
- Luhmann, N., 1995. *Die Realität der Massenmedien*. Opladen.
- Łabędź, K., 2023. *Problematyka mediów w działalności sejmu w okresie 2015–2022*, „Horyzonty Polityki”, 46, s. 15-33.
- Łuczewski, M., 2016. *Kontrrewolucyjne pojęcie. „Polityka historyczna” w Polsce*, „Stan Rzeczy”, 1(10), s. 221–257.
- Łuczewski, M., 2022. *Walka o kapitał moralny w polu polskiej inteligencji. Wojciech Roszkowski jako aktor historii i teraźniejszości*, „Przegląd Historyczny”, tom CXIII, zesz. 4, s. 731-752.
- Łuczewski, M., Bednarz-Łuczewska, P., 2011. *Wie soll man Erinnerungskultur und Geschichtspolitik in Polen und Deutschland untersuchen?* [w:] Łuczewski, M., Wiedmann, J. (red.) *Erinnerungskultur des 20. Jahrhunderts in Polen und Deutschland. Analysen deutscher und polnischer Erinnerungsorte*, Frankfurt nad Menem.
- Łupak, S., 2022. *Juliusz Braun z Rady Mediów Narodowych: „Jacek Kurski jest nie do ruszenia”* [online], dostępny w: https://teleshop.wp.pl/juliusz-braun-z-rady-mediow-narodowych-jacek-kurski-jest-nie-do-ruszenia-6792776188365696a_ [dostęp: 5.09.2022].
- Magierska, A., 2008. *Polityka historyczna-polityka-historia*, [w:] Jakubowski, W., Słomka, T. (red.), *Państwo i kultura polityczna – doświadczenia polskie XX w.*, Warszawa, Pułtusk.
- Majmurek, J., 2016. *Pedagogika wstydu, której nigdy nie było* [online], OKO.press – Informacje, analizy, śledztwa, reportaże, fact-checkingi. <https://oko.press/pedagogika-wstydu-ktorej-nigdy-bylo>, [dostęp: 5.09.2022].
- Makaruk, K., Włodarczyk, J., Wójcik, S., 2013. *Dzieci i młodzież jako uczestnicy badań społecznych w kontekście badań dotyczących problemu przemocy*, [w:] „Dziecko krzywdzone. Teoria, badania, praktyka”, Vol. 12 Nr 3.
- Malicki, K., Wilk, S., Żuk, I., 2023. *Edukacja dla pamięci: Przekaz wiedzy historycznej w kontekście postaw Polaków wobec ich przeszłości*, Warszawa.
- Manheim, E., 1933 [1979]. *Aufklärung und „öffentliche Meinung: Studien zur Soziologie der Öffentlichkeit im 18. Jahrhundert*, Stuttgart, Bad Cannstatt.
- Marc, D., 1997. *Comic Visions: Television Comedy and American Culture*, 2nd ed., Londyn.
- Marciniak, E.M., et al., 2012. *Komunikowanie polityczne. Wybrane zagadnienia*, „Studia Politologiczne”, vol. 25, s. 1-362.
- Marczak, M., 2018. *Persuasive and Communicative Potential of Hagiographic Narrative Structures in Screen Representations of the Polish Underground Soldiers Struggling for Independence after World War II*, „Studia Religioznawcze”, 51(2), s. 115-128. <https://doi.org/10.4467/20844077SR.18.008.9506>.

- Markiewicz, W., Wojnach, A., Fischer, B., Świerczyńska-Głownia, W., 2012. *Audycja*, [w:] Pisarek, W. (red.), *Słownik terminologii medialnej*, Kraków, s. 12-13.
- Markowska, B. (red.), 2021. *Dyskurs historyczny w mediach masowych. Reprezentacje przeszłości w polskiej i ukraińskiej sferze medialnej*, Warszawa.
- Markowska, B., 2021. *Historyczny populizm: strategie dyskursywne w polskim przekazie telewizyjnym w roku świętowania stulecia niepodległości*, [w:] Markowska, B. (red.), *Dyskurs historyczny w mediach masowych. Reprezentacje przeszłości w polskiej i ukraińskiej sferze medialnej*, Warszawa, s. 237-287.
- Markowska, B., Stryjek, T., 2021. *Wprowadzenie*, [w:] Markowska, B. (red.), *Dyskurs Historyczny w Mediach Masowych, Reprezentacje Przeszłości w Polskiej i Ukraińskiej Sferze Medialnej*. Warszawa, s. 9-36.
- Masiarz, W., 2008. *Wybrane elementy polityki historycznej w Polsce w latach 1989-2008*, „Państwo i Społeczeństwo”, nr 2 VIII, s. 105-113.
- masz/pap, 2021, *TVP pokazała dokument o katastrofie smoleńskiej pt. "Stan zagrożenia"* [online], dostępny w: <https://www.wirtualnemedialna.pl/artykul/tvp-dokument-katastrofa-smolenska-standzagrozenia-opinie-ewa-stankiewicz>, [dostęp: 19.04.2024].
- Matyja, R., 2009. *Konserwatyzm po komunizmie*, Warszawa.
- McCombs, M., 2008. *Ustawianie Agendy. Media masowe i opinia publiczna*, Radwan, B. (tłum.), Kraków.
- McCombs, M.E., Shaw, D.L., 1972. *The agenda-setting function of mass media*, „The Public Opinion Quarterly”, vol. 36, s. 176–187.
- McNair, B., 2003. *An Introduction to Political Communication*, „Journal of Peace, Development & Communication”, 03. DOI: 10.36968/JPDC.0301.05.
- McNair, B., 1998. *Wprowadzenie do komunikowania politycznego*, Poznań.
- McQuail, D., 1992. *Media Performance: Mass Communication and the Public Interest*, Londyn, Newbury Park.
- McQuail, D., 2008. *Teoria komunikowania masowego*, Warszawa.
- McQuail, D., Deuze, M., 2020. *McQuail's Media & Mass Communication Theory – seventh edition*, Londyn.
- Mehta, C.R., Patel, N.R., 2015, *SPSS Exact Tests* [online], dostępny w: https://www.researchgate.net/publication/265357333_SPSS_exact_tests, [dostęp: 12.02.2024].
- Merta, T., 2005. *Pamięć i nadzieja*, [w:] Kostro, R., Merta, T. (red.), *Pamięć i odpowiedzialność*, Kraków, Wrocław, s. 87–113.
- Merta, T., 2016, *Pamięć i nadzieja* [online], dostępny w: <https://teologiapolityczna.pl/tomasz-merta-pamiec-i-nadzieja>, [dostęp: 22.03.2024].
- Michalczyk, S., 2005. *Komunikowanie polityczne: teoretyczne aspekty procesu*, Katowice.
- Michalczyk, S., 2009. *Uwagi o analizie zawartości mediów*, „Rocznik Prasoznawczy” 3, s. 95-109.
- Michalczyk, S., 2010. *Demokracja medialna. Teoretyczna analiza problemu*, Toruń.
- Michalczyk, S., 2020. *Aktorzy i instytucje komunikowania politycznego: systematyka problematyka*, [w:] Cieślakowa, A., Płaneta, P. (red.), *Od modernizacji do mediasfery: meandry*

- transformacji w komunikowaniu: prace ofiarowane dr. hab. Ryszardowi Filasowi*, Kraków, s. 229-252.
- Michalczyk, S., 2022. *Komunikowanie polityczne. Skrypt dla studentów dziennikarstwa i komunikacji społecznej oraz politologii*, Katowice.
- Mielewska, M., 2018. „*Historia bez cenzury*” – nowy sposób mówienia o historii, [w:] Gołaszewska-Rusinowska, D., Mielewska, M., Sińczak, T. (red.), *Popularyzacja nauk historycznych – teoria i praktyka*, Toruń, s. 171-180.
- Mierzwa, E., 2002. *Historia historiografii*, „*Starożytność-średniowiecze*, t. 1, Toruń, s. 592.
- Mikołajczyk, M., 1998. *Jak się pisało o historii... Problemy polityczne powojennej Polski w publikacjach drugiego obiegu*, Kraków.
- Mikołajewska, B., 2021, *TVP dostała 5,9 mld zł pomocy publicznej w 4 lata. Do tego setki milionów z państwowych spółek i instytucji* [online], dostępny w: <https://oko.press/tvp-blisko-6-miliardow-zlotych-pomocy-w-4-lata/>, [dostęp: 13.05.2022].
- Ministerstwo Edukacji i Nauki, *This War of Mine* [online], dostępny w: <https://www.gov.pl/web/grywedukacji/this-war-of-mine>, [dostęp: 14.05.2024].
- Mittell, J., 2001. *A Cultural Approach to Television Genre Theory*, „*Cinema Journal*”, 40(3), s. 3-24. <https://doi.org/10.1353/cj.2001.0009>.
- Miżejewski, M., 2014. *Krajowa Rada Radiofonii i Telewizji organem politycznej kontroli nadawców w Polsce*, „*Politeja: Pismo Wydziału Studiów Międzynarodowych i Politycznych Uniwersytetu Jagiellońskiego*”, 6(32), s. 203-222.
- Mocek, S., 2017. *Władza i media. Dyskurs polityczny wokół mediów publicznych w Polsce*, „*Zoon Politikon*”, nr 8, s. 33-60.
- Mocek, S., 2019. *A Map of Political Discourse Regarding Polish Public Service Media*, [w:] Połomska, E., Beckett, C. (red.) *Public Service Broadcasting and Media Systems in Troubled European Democracies*. Cham, s. 195-226, DOI: 10.1007/978-3-030-02710-0_10.
- Molden, B., 2009. *Mnemohegemonics. Geschichtspolitik und Erinnerungskultur im Ringen um Hegemonie*, [w:] Molden, B., Mayer, D. (red.), *Vielstimmige Vergangenheiten. Geschichtspolitik in Lateinamerika*, Vienna, s. 173–181.
- Molden, B., 2016. *Resistant Pasts versus Mnemonic Hegemony: On the Power Relations of Collective Memory*, „*Memory Studies*”, 9(2), s. 125-142, <https://doi.org/10.1177/1750698015596014>.
- Monaco, J., 2010. *Memory work, autoethnography and the construction of a fan-ethnography*, „*Participations*”, 7(1), s. 102-142.
- Moretti, A., 2013. *Book Review: Central and Eastern European Media in Comparative Perspective: Politics, Economy and Culture, by John Downey and Sabina Mihelj*, „*Journalism & Mass Communication Quarterly*”, 90(4), s. 798-800, DOI: 10.1177/1077699013506348.
- Mrozek, W., 2018. *Korona królów w TVP Kurskiego. Gdy w 2. odcinku król osuwa się na łóżko, pojawia się nadzieja, że umrze. Niestety, zaraz się podnosi i akcja toczy się dalej* [online], dostępny w: <https://oko.press/piastowie-niczym-klan-nowa-telenowela-historyczna-tvp>, [dostęp: 11.06.2024].
- Mrozowski, M., 2001. *Media masowe. Władza, rozrywka i biznes*, Warszawa.
- Mumford, L. S., 1995. *Love and Ideology in the Afternoon: Soap Opera, Women, and Television Genre*, Bloomington.

- Napiórkowski, M., 2014. *Pamięć globalna*, [w:] Saryusz-Wolska M., Traba R. (red.), 2014. *Modi memorandi. Leksykon Kultury Pamięci*, Warszawa, s. 534-537.
- Napora, M., 2018. *O użyteczności prawdy historycznej w dyskursie publicznym o historii najnowszej*, „Historyka. Studia Metodologiczne”, T. 48, s. 273–285, DOI: 10.24425/hsm.2018.124620.
- Nawojczyk, M., 2002. *Przewodnik po statystyce dla socjologów*, Kraków.
- Nawrot-Sprysak, J., 2022. *Krytyka artystyczna i publicystyka Włodzimierza Odojewskiego na podstawie materiałów archiwalnych Radia Wolna Europa (lata 70.-90. XX wieku)*, Poznań.
- Neale, S., 1995. *Questions of Genre*, [w:] Grant, B.K. (red.), *Film Genre Reader II*, Austin, s. 159-183.
- Negrine, R., M., 1994. *Politics and the mass media in Britain. Second edition*, Londyn, Nowy Jork.
- Neiger, M., Meyers, O., Zandberg, E., 2011. *On Media Memory Collective Memory in a New Media Age*, Nowy Jork.
- Nerone, J. (red.), 1995. *Last Rights: Revisiting Four Theories of the Press*, Illinois.
- Newcomb, H., 1974. *TV: The Most Popular Art*, Garden City, Nowy Jork.
- Nguyen, H., 2021. *Collective Memory and Collective Memory Studies*, „Journal of Science Social”, s. 11-23, DOI: 10.18173/2354-1067.2021-0065.
- Nierenberg, B., 2011. *Zarządzanie mediami. Ujęcie systemowe*, Kraków.
- Nijakowski, L., M., 2008. *Polska polityka pamięci. Esej socjologiczny*, Warszawa.
- Noelle-Neumann, E., 1980. *Die Schweigespirale: Öffentliche Meinung – unsere soziale Haut*, Monachium.
- Nora, P. (red.), 1984–1992. *Les lieux de mémoire*, t. I–VII, Paryż.
- Nordenstreng, K., 2006. „*Four Theories of the Press*” reconsidered, [w:] Carpentier, N., Pruulmann-Vengerfeldt, P., Nordenstreng, K., Hartmann, M., Vihalemm, P., Cammaerts, B. (red.), *Researching Media, Democracy and Participation: The Intellectual Work of the 2006 European Media and Communication Doctoral Summer School*, Tartu, s. 35-46.
- Nowak, A., 2001. *Westerplatte czy Jedwabne*, „Rzeczpospolita”, 1 VIII.
- Nowak, A., 2006. *Historia stosowane z Lechem Kaczyńskim, Prezydentem RP, rozmawia Andrzej Nowak*, „Arcana”, nr 4-5, s. 379–394.
- Nowak, D., 2011. *Edukacja historyczna w świetle reform szkolnych w Polsce. Rozważania teoretyczne a praktyka*, [w:] Pańko, G., Skotnicka, M., Techmańska, B., (red.), *Edukacja 2010*, Opole - Wrocław – Lublin, s. 143–149.
- O’Toole, S., 2016, *Six Countries to Watch in 2016* [online], dostępny w: <https://freedomhouse.org/article/six-countries-watch-2016>, [dostęp: 12.09.2022].
- OBOP, 1996. *Świadomość historyczna Polaków – badania zrealizowane w sniach 9-12 marca na losowo dobranej próbie mieszkańców kraju w wieku 16 i więcej*.
- Olczyk, E., 1975. *Druga wojna światowa w świadomości współczesnych Polaków. Cz. I, Zainteresowania i wiedza na temat walk narodu polskiego z faszyzmem niemieckim*, „Kultura i Społeczeństwo”, Tom 19, Numer 2-3, s. 49-78.
- Olechowska, P., 2023. *Media w komunikowaniu politycznym*, [w:] Kuca, P., Furman, F. (red.), *Komunikowanie polityczne w teorii i praktyce*, Rzeszów, s. 26-34.

- Olick, J.K., (red.), 2003. *States of Memory: Continuities, Conflicts, and Transformations in National Retrospection*. Durham: Duke University Press. DOI: <https://doi.org/10.2307/j.ctv120qrs8>.
- Olszewski, E., 2013. *Pamięć społeczna i polityka historyczna w programach polskich partii politycznych*, „Środkowoeuropejskie Studia Polityczne”, nr 2, s. 67-98.
- Omyła-Rudzka, M., Feliksiak, M., 2019. *Wiarygodność mediów, komunikat z badań nr 70/2019*, Warszawa.
- Omyła-Rudzka, M., Roguska, B., 2021. *Postrzeganie telewizyjnych programów informacyjnych i publicystycznych, komunikat z badań nr 106/2021*, Warszawa.
- Oniszczyk, Z., 2011. *Mediatyzacja polityki i polityzacja mediów. Dwa wymiary wzajemnych relacji*, „Studia Medioznawcze”, 4(47), s. 11-22.
- Oniszczyk, Z., 2014. *Teoretyczne i praktyczne aspekty mediatyzacji polityki w Niemczech*, „Zeszyty Prasoznawcze” t. 57, nr 2 (218), s. 176-189.
- Ossowski, S., Kendzior, D., 2023. *Polityzacja audycji informacyjnych w Polsce. Analiza porównawcza głównych wydań „Wiadomości” TVP1, „Faktów” TVN i „Wydarzeń” Polsatu z 2014 i 2021 roku*, „Przegląd Politologiczny”, 4, s. 185–200.
- Pacewicz, P., 2017, *Wałęsa wymazywany Bolkiem. Elektorat PiS już uwierzył* [online], dostępny w: <https://oko.press/walesa-wymazywany-bolkiem-elektorat-pis-juz-uwierzył>, [dostęp: 2.05.2024].
- Pacewicz, P., 2017b. *Triumf propagandy PiS: tylko 48 proc. Polaków uważa, że Lech Wałęsa ma większe zasługi dla "Solidarności" niż Lech Kaczyński* [online], dostępny w: <https://oko.press/triumf-propagandy-pis-48-proc-polakow-uwaza-ze-lech-walesa-wieksze-zaslugi-dla-solidarnosci-niz-lech-kaczynski>, [dostęp: 11.06.2024].
- Pacewicz, P., 2018, *„Sprawiedliwi” kolejną ofiarą polityki PiS. Najgorszy moment na uchwalanie ich święta* [online], dostępny w: <https://oko.press/bohaterowie-ratujacy-zydow-kolejna-ofiara-polityki-pis-najgorszy-moment-tworzenie-swiewta>, [dostęp: 25.01.2024].
- Paczkowski, A., 1997. *Czy historycy dokonali „obrachunku z PRL?”*, [w:] *Ofiary czy współwinni? Nazizm i sowietyzm w świadomości historycznej*, Warszawa, s. 17.
- Paczkowski, A., sine anno. *„Druga wojna o przeszłość”. Rola przeszłości w polityce okresu transformacji* [online], dostępny w: <https://xpxzhp.umcs.lublin.pl/Referaty/Andrzej%20Paczkowski,%20Druga%20wojna%20o%20przesz%20C5%82o%20C5%9B%20C4%87.pdf>, [dostęp: 20.07.2023].
- Paczos, S., 2017. *Reminiscencje historyczne w programach partyjnych i wypowiedziach liderów polskich partii po 1989 roku na przykładzie Prawa i Sprawiedliwości*, „Przegląd Politologiczny”, (1), s. 103-114. <https://doi.org/10.14746/pp.2017.22.1.7>.
- Pakier, M., Saryusz-Wolska, M., 2014. *Media pamięci*, [w:] Saryusz-Wolska M., Traba R. (red.), 2014. *Modi memorandi. Leksykon Kultury Pamięci*, Warszawa, s. 345-348.
- Palonen, K., 2003. *Four Times of Politics: Policy, Polity, Politicking, and Politicization*, „Global, Local, Political”, 28(2), s. 171–186, doi:10.1177/030437540302800202.
- Parsadanova, T., 2020. *Discourse on Television Talk Shows: Genre or Format*, „Scientific and analytical journal Burganov House The Space of Culture”, 16(3), s. 124-133, DOI: 10.36340/2071-6818-2020-16-3-124-133.
- Parsons, T., Shils, E., A., 1952. *Values. Motives and System of Action*, [w:] Parsons, T., Shils, E.A. (red.), *Toward a General Theory of Action*, Nowy Jork, s. 47-278.

- Paruch, W., 2015. *Między romantyzmem a realizmem – Prawo i Sprawiedliwość o polityczności*, „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis Studia Politologica”, XV, s. 78-88.
- Pawelczyńska, A., 1977. *Żywa historia - pamięć i ocena lat okupacji*, Warszawa.
- Pawlik, G., 2009. *Stronniczość polityczna mediów w demokracji*, [w:] M. Kolczyński, M. Mazur, S. Michalczyk (red.), *Mediatyzacja kampanii politycznych*, Katowice, s. 147-157.
- Pentor RI, 2006. *Postawy wobec przelości. Badanie własne P.T. Kwiatkowskiego*.
- Perloff, R.M., 1998. *Political Communication. Politics, Press, and Public in America*, Nowy Jork, Londyn.
- Peters, B.G., Pierre, J., King, D.S., 2005. *The Politics of Path Dependency: Political Conflict in Historical Institutionalism*, „Journal of Politics”, 67(4), s. 1275-1300. DOI: 10.1111/j.1468-2508.2005.00360.x.
- Peters, F., 2016. *Remaking Polish National History: Reenactment over Reflection*, „Cultures of History Forum”, DOI: 10.25626/0054.
- Piechocki, M., 2023. *Nie jest dobrze, ale będzie gorzej – rzetelność przekazów medialnych w świetle badań*, „Zeszyty Prasoznawcze”, 2 (254), s. 25-46.
- Piontek, D., 2001. *Media polityczne w Polsce*, „Studia Medioznawcze”, nr 2 (3), s. 39-50.
- Piontek, D., 2010. *Komunikowanie polityczne jako kultura popularna*, „Studia Medioznawcze”, nr 2(41), s. 123-134.
- Piontek, D., 2011. *Komunikowanie polityczne i kultura popularna. Tabloidyżacja informacji o polityce*, Poznań.
- Piontek, D., 2013. *Tabloidyżacja dyskursu politycznego w polskich mediach*, Poznań.
- Piontek, D., 2016. *Normative media theories: the media in the new democracies*, „Przegląd Politologiczny”, nr 2, s. 49-62.
- Piontek, D., Pawelczyk, P., 1999. *Socjotechnika w komunikowaniu politycznym*, Poznań.
- Pisarek, W. (red.), 2012. *Słownik terminologii medialnej*, Kraków.
- Poczykowski, R., 2008. *Building the Past, Forgetting the Future: Is Poland a Historical Knowledge Based Society?*, „LIMES” 1(1), s. 22–31, <https://doi.org/10.3846/2029-0187.2008.1.22-31>.
- Podemski, K., 2013. *Badania polskiego dyskursu publicznego II RP, PRL i III RP. Przegląd zagadnień*, „Kultura i Społeczeństwo”, No 2, s. 27-66.
- Pokorna-Ignatowicz, K., (red.), 2013. *Polski system medialny 1989-2011*, Kraków.
- Pokorna-Ignatowicz, K., 2006. *Odpowiedzialna wolność czwartej władzy w katolickiej doktrynie medialnej*, „Państwo i Społeczeństwo”, nr 2, s. 161-177.
- Polak, B., Ruman, J.M., 2006. *Polska polityka historyczna*, „Biuletyn Instytutu Pamięci Narodowej”, nr 5 (64).
- Poland: Freedom in the World 2017 Country Report* [online], dostępny w: <https://freedomhouse.org/country/poland/freedom-world/2017>, [dostęp: 12.09.2022].
- Poland: Freedom in the World 2018 Country Report* [online], dostępny w: <https://freedomhouse.org/country/poland/freedom-world/2018#PR>, [dostęp: 12.09.2022].
- Poland: Freedom in the World 2019 Country Report* [online], dostępny w: <https://freedomhouse.org/country/poland/freedom-world/2019>, [dostęp: 12.09.2022].

- Poland: Freedom in the World 2020 Country Report* [online], dostępny w: <https://freedomhouse.org/country/poland/freedom-world/2020>, [dostęp: 13.09.2022].
- Poland: Freedom in the World 2021 Country Report* [online], dostępny w: <https://freedomhouse.org/country/poland/freedom-world/2021>, [dostęp: 13.09.2022].
- Poland: Freedom in the World 2022 Country Report* [online], dostępny w: <https://freedomhouse.org/country/poland/freedom-world/2022>, [dostęp: 13.09.2022].
- Poland: Law and Justice Party Should Stop Constitutional Crisis 2016* [online], dostępny w: <https://freedomhouse.org/article/poland-law-and-justice-party-should-stop-constitutional-crisis>, [dostęp: 12.09.2022].
- Polish Embassy UK Press Office, 2021. *Unveiling of a bust and plaque in honour of General Władysław Anders* [online], dostępny w: <https://www.gov.pl/web/unitedkingdom/unveiling-of-a-bust-and-plaque-in-honour-of-polish-general-wladyslaw-anders>, [dostęp: 7.06.2024].
- Polkowska, L., 2021. *Profile pojęcia дума narodowa we współczesnej publicystyce*, „Prace Językoznawcze”, 23(1), s. 67-82.
- Polski Instytut Sztuki Filmowej, *Dotacje*, dostępny w: <https://pisf.pl/dotacje/>, [dostęp: 14.05.2024].
- Polskie Radio 24, 2015. *„Mała ustawa medialna” w Sejmie: najważniejsze zmiany* [online], dostępny w: <https://polskieradio24.pl/5/3/Artykul/1563099,Mala-ustawa-medialna-w-Sejmie-najwazniejsze-zmiany>, [dostęp: 1.08.2022].
- Ponczek, E., 2011. *Polityka historyczna – od refleksji politycznej do racji stanu (ogląd z perspektywy polskiej)*, „Athenaeum”, vol. 28, s. 167-191.
- Prawo i Sprawiedliwość, sine anno. *Prawo i Sprawiedliwość - Internetowy Serwis Informacyjny* [online], dostępny w: <https://pis.org.pl/wyniki?search=spoty>, [dostęp: 21.03.2023].
- Prawo i Sprawiedliwość, sine anno. *IV Rzeczpospolita. Sprawiedliwość dla Wszystkich, Program PiS z 2005 r.* [online], dostępny w: <http://www.wybory2005.pis.org.pl/program.php>, [dostęp: 19.07.2023].
- Prawo i Sprawiedliwość, 2014. *Zdrowie. Praca. Rodzina. Program Prawa i Sprawiedliwości 2014.*
- Prawo i Sprawiedliwość, 2015. *Myśląc Polska. Konwencja programowa Prawa i Sprawiedliwości oraz zjednoczonej prawicy. Materiały konferencyjne*, Katowice.
- Prawo i Sprawiedliwość, 2017. *Nie pozwolimy na niszczenie tradycyjnych, polskich wartości* [online], dostępny w: <https://pis.org.pl/aktualnosci/nie-ponzwolimy-na-niszczenie-tradycyjnych-polskich-wartosci>, [dostęp: 3.05.2024].
- Prawo i Sprawiedliwość, 2019. *Polski model państwa dobrobytu. 2019 program Prawa i Sprawiedliwości* [online], dostępny w: https://pis.org.pl/files/Program_PIS_2019.pdf, [dostęp: 11.12.2023].
- Prawo i Sprawiedliwość, 2021. *Cześć i Chwała Bohaterom!* [online], dostępny w: <https://pis.org.pl/aktualnosci/czesc-i-chwala-bohaterom>, [dostęp: 12.04.2024].
- Prawo i Sprawiedliwość, 2023. *Papież Jan Paweł II twórcą polskiej wolności i solidarności* [online], dostępny w: <https://pis.org.pl/aktualnosci/papiez-jan-pawel-ii-tworca-polskiej-wolnosci-i-solidarnosci>, [dostęp: 12.04.2024].
- Prawo i Sprawiedliwość, 2023b. *Bezpieczna przyszłość Polaków* [online], dostępny w: <https://pis.org.pl/aktualnosci/bezpieczna-przyszlosc-polakow-program-pis>, [dostęp: 11.05.2024].

- Prezydent.pl, sine anno. *Lista ofiar katastrofy smoleńskiej* [online], dostępne w: <https://www.prezydent.pl/kancelaria/archiwum/archiwum-lecha-kaczynskiego/tym-ktorzy-odeszli/lista-ofiar-katastrofy-smolenskiej>, [dostęp: 22.06.2022].
- Ptaszek, G., 2021a. *Mediatyzacja i jej cechy*, [w:] Pyrkosz-Pacyna, J., Migaczewska, E., Gałuszka, D., Ptasek, G., Żuchowska-Skiba, D., et al. (red.), *Komunikacja społeczna*, Kraków, s. 102-107.
- Ptaszek, G., 2021b. *Komunikowanie masowe i medialne – definicja i cechy*, [w:] Pyrkosz-Pacyna, J., Migaczewska, E., Gałuszka, D., Ptasek, G., Żuchowska-Skiba, D., et al. (red.), *Komunikacja społeczna*, Kraków, s. 89-91.
- Ptaszek, G., 2021c. *Funkcje mediów*, [w:] Pyrkosz-Pacyna, J., Migaczewska, E., Gałuszka, D., Ptasek, G., Żuchowska-Skiba, D., et al. (red.), *Komunikacja społeczna*, Kraków, s. 98-100.
- Puddington, A., Roylance, T., 2016. *Freedom in the World 2016: Anxious Dictators, Wavering Democracies: Global Freedom under Pressure* [online], dostępny w: <https://freedomhouse.org/report/freedom-world/2016/anxious-dictators-wavering-democracies-global-freedom-under-pressure>, [dostęp: 21.03.2023].
- Rajewski, A., 2013. *Rozważania na temat Assmanowskiej teorii pamięci*, „Rocznik Antropologii Historii”, 3/1, s. 187-202.
- Ratajczak, M., 2018. „Korona Królów” kosztuje 200 tys. zł za odcinek. *Zagraniczne seriale kilkaset razy więcej* [online], dostępny w: <https://www.money.pl/gospodarka/wiadomosci/artykul/korona-krolow-tvp-jacek-kurski-koszt-serialu,89,0,2395225.html>, [dostęp: 5.12.2023].
- Redakcja gazetaprawna.pl, 2016. *RPO i Nowoczesna: Mała ustawa medialna ograniczyła niezależność mediów* [online], dostępny w: <https://www.gazetaprawna.pl/wiadomosci/artykuly/1001221,mala-ustawa-medialna-ograniczyla-niezaleznosc-mediow.html>, [dostęp: 11.06.2024].
- Reisner, J., 2016. *Rynek telewizyjny w 2015 roku*, Warszawa.
- Reisner, J., 2017. *Rynek telewizyjny w 2016 roku*, Warszawa.
- Reisner, J., 2018. *Rynek telewizyjny w 2017 roku*, Warszawa.
- Reisner, J., 2019. *Informacja o widowni telewizyjnej w Polsce w 2018 roku. Zestawienie danych podchodzących z badania firmy AGB Nielsen Media Research*, Warszawa.
- Reisner, J., 2019b. *Widownia najpopularniejszych audycji oraz dobową oglądalność programów TVP1, TVP2, POLSAT, TVN w II kwartale 2019 roku. Zestawienia danych pochodzą z badania firmy agb nielsen media research*, Warszawa.
- Reisner, J., 2020. *Informacja o widowni telewizyjnej w Polsce w 2019 roku. Zestawienie danych podchodzących z badania firmy AGB Nielsen Media Research*, Warszawa.
- Reisner, J., 2020b. *Widownia najpopularniejszych audycji oraz dobową oglądalność programów TVP1, TVP2, POLSAT, TVN w I kwartale 2020 roku. Zestawienia danych pochodzą z badania firmy agb nielsen media research*, Warszawa.
- Reisner, J., 2021. *Informacja o widowni telewizyjnej w Polsce w 2020 roku. Zestawienie danych podchodzących z badania firmy AGB Nielsen Media Research*, Warszawa.
- Reisner, J., 2022. *Informacja o widowni telewizyjnej w Polsce w 2021 roku. Zestawienie danych podchodzących z badania firmy AGB Nielsen Media Research*, Warszawa.

- Reisner, J., 2023. *Informacja o widowni telewizyjnej w Polsce w 2022 roku. Zestawienie danych podchodzących z badania firmy AGB Nielsen Media Research*, Warszawa.
- Reisner, J., 2024. *Informacja o widowni telewizyjnej w Polsce w 2023 roku. Zestawienie danych podchodzących z badania firmy AGB Nielsen Media Research*, Warszawa.
- Reith, J.C.W., 1925. *Memorandum of Information. Presented to the Crawford Committee*.
- Reporters Without Borders, 2015-2023. *World Press Freedom Index* [online], dostępny w: <https://rsf.org/en/index>, [dostęp: 11.06.2024].
- Reszczyński, Ł., 2011. *Piłsudczyzm a Prawo i Sprawiedliwość. W poszukiwaniu podstaw do analogii*, „Historia i Polityka”, Nr 5 (12), s. 94-111.
- Rosenstone, R.A. (red.), 1995. *Revising History: Film and the Construction of a New Past*, Princeton, DOI: <https://doi.org/10.2307/j.ctvx8b6nk>.
- Różycka, M., 2013. *Media publiczne – państwo, społeczeństwo, rynek*, „Zarządzanie Mediami” 1, s. 11-32.
- rp.pl, 2024. *Jarosław Kaczyński zarzuca rządowi zlekceważenie obchodów rocznicy bitwy pod Monte Cassino* [online], dostępny w: <https://www.rp.pl/polityka/art40399411-jaroslaw-kaczynski-zarzuca-rzadowi-zlekcewazenie-obchodow-rocznicy-bitwy-pod-monte-cassino>, [dostęp: 7.06.2024].
- rp.pl., 2007. *Tekst expose premiera Donalda Tuska* [online], dostępny w: <https://www.rp.pl/polityka/art16453081-tekst-expose-premiera-donald-tuska>, [dostęp: 28.08.2023].
- Rucht, D., 2007. *Parteien, Verbände und Bewegungen als Systeme politischer Interessenvermittlung*, Berlin.
- Russell, N., 2006. *Collective Memory before and after Halbwachs*, „The French Review”, 79(4), s. 792-804, DOI: 10.2307/25480359.
- Rutkowska, E., 2017. *Wytrzychy do TVP: Tak PiS majstrowało przy prawie medialnym* [online], dostępny w: <https://serwisy.gazetaprawna.pl/media/artykuly/1064916,media-publiczne-prawo-medialne-pis.html>, [dostęp: 7.09.2022].
- Rydel, J., 2011. *Polityka historyczna w Republice Federalnej Niemiec. Zaszłości, idee, praktyka*, Kraków.
- Ryfe, D.M. (red.), 2006. *Special Issue: New Institutionalism and the News*, „Political Communication”, 23, s. 135-230.
- Ryfe, D.M., 2001. *History and Political Communication: An Introduction*, „Political Communication”, 18:4, s. 407-420.
- Sandner, G., 2001. *Hegemonie und Erinnerung: zur Konzeption von Geschichts- und Vergangenheitspolitik*, „Österreichische Zeitschrift für Politikwissenschaft”, 30, s. 5-17.
- Sanz Sabido, R.M., 2011. *Echoes of the Spanish Revolution: Social Memories, Social Struggles*, [w:] Hajek, A., Lohmeier, C., Pentzold, C., *Memory in a Mediated World: Remembrance and Reconstruction*, s. 142-157.
- Sarcinelli, U. (red.), 1998. *Politikvermittlung und Demokratie in der Mediengesellschaft*, Bonn.
- Sarcinelli, U., 1994. *Mediale Politikdarstellung und politisches Handeln: analytische Anmerkungen zu einer notwendigerweise spannungsreichen Beziehung*, [w:] Jarren, O., *Politische Kommunikation in Hörfunk und Fernsehen. Elektronische Medien in Bundesrepublik Deutschland*, Opladen.

- Sarcinelli, U., 2011. *Politische kommunikation in Deutschland*, Wiesbaden.
- Saryusz-Wolska M., Traba R. (red.), 2014. *Modi memorandi. Leksykon Kultury Pamięci*, Warszawa.
- Saryusz-Wolska, M. (red.), 2009. *Pamięć zbiorowa i kulturowa: współczesna perspektywa niemiecka*, Kraków.
- Saryusz-Wolska, M., 2014. *Memory boom*, [w:] Saryusz-Wolska M., Traba R. (red.), *Modi memorandi. Leksykon Kultury Pamięci*, Warszawa, s. 362-364.
- Saryusz-Wolska, M., 2014b. *Pamięć kulturowa* [w:] Saryusz-Wolska M., Traba R. (red.), *Modi memorandi. Leksykon Kultury Pamięci*, Warszawa, s. 551-553.
- Saryusz-Wolska, M., 2014c. *Pamięć komunikacyjna* [w:] Saryusz-Wolska M., Traba R. (red.), *Modi memorandi. Leksykon Kultury Pamięci*, Warszawa, s. 548-551.
- Saryusz-Wolska, M., 2020. *Przeszłość i przyszłość badań pamięci. Czy potrzebujemy nowej dyscypliny?*, „Politeja” Nr 2(65), 2020, s. 11-24, <https://doi.org/10.12797/Politeja.17.2020.65.01>.
- Scannell, P., 1990. *Public service broadcasting: the history of a concept*, [w:] Goodwin, A., Whannel, G. (red.), *Understanding Television*, Londyn, Nowy Jork, s. 11-29.
- Schatz, H., 1981. *Medien und Politik: Analysen zur Massenkommunikation*, Frankfurt nad Menem.
- Schatz, H., 1981b. *Hollywood Genres: Formulas, Filmmaking, and the Studio System*, Filadelfia.
- Schatz, H., 1982. *Interessen- und Machtstrukturen im Interaktionsfeld von Massenmedien und Politik*, [w:] Schatz, H., Lange, K. (red.), *Massenkommunikation und Politik*, Frankfurt.
- Schatz, H., 1984. *Politische Kommunikation und öffentliche Meinung*, Frankfurt nad Menem.
- Schmidtke, O., 2023. *Competing Historical Narratives: Memory Politics, Identity, and Democracy in Germany and Poland*, „Social Sciences”, 12, s. 391, DOI: 10.3390/socsci12070391.
- Schulz, W., 2004. *Medialisierung. Eine medientheoretische Rekonstruktion des Begriffs*, Erlangen Norynberga.
- Schwartz, B., 1992. *Review of Celebrations: The Cult of Anniversaries in Europe and the United States Today.*, by W. M. Johnston, „Contemporary Sociology”, 21(2), s. 265–266, DOI: 10.2307/2075499.
- Secler, B., 2011. *Konsekwencje przemian roku 1989 dla środków społecznego przekazu w Polsce - wybrane problemy*, „Media dawne i współczesne”, nr 1, s. 63.
- Secler, B., 2012. *Medialny wymiar legitymizacji władzy*, „Środkowoeuropejskie Studia Polityczne” nr 4, s. 245-259.
- Secler, B., 2013. *Polityka i media w obliczu demokracji medialnej* [w:] Musiał-Karg, M. (red.), *Demokracja w obliczu nowych mediów. Elektroniczna demokracja, wybory przez Internet, kampania w sieci*, Toruń, s. 160-183.
- Sejm Rzeczypospolitej Polskiej Kadencja VIII, 2019. *Sprawozdanie Stenograficzne z 77. Posiedzenia Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej w dniu 30 stycznia 2019 r. (pierwszy dzień obrad)*, Warszawa.
- Sejm Rzeczypospolitej Polskiej, 2015. *Druk nr 158. Poselski projekt ustawy o zmianie ustawy o radiofonii i telewizji* [online], dostępny w: <https://www.sejm.gov.pl/Sejm8.nsf/przebiegproc.xsp?Nr=158>, [dostęp: 25.05.2024].

- Sejm Rzeczypospolitej Polskiej, 2016. *Druk nr 592. Uzasadnienie projektu ustawy o Radzie Mediów Narodowych oraz o zmianie niektórych ustaw* [online], dostępny w: <https://www.sejm.gov.pl/Sejm8.nsf/druk.xsp?Nr=592>, [dostęp: 25.05.2024].
- Sejm Rzeczypospolitej Polskiej, 2017. *Druk nr 1456. Poselski projekt ustawy o ustanowieniu dnia 14 kwietnia - Świętem Państwowym - "Święto Chrztu Polski"* [online], dostępny w: <https://sejm.gov.pl/Sejm8.nsf/druk.xsp?nr=1456>, [dostęp: 25.05.2024].
- Sejm Rzeczypospolitej Polskiej, 2018. *Druk nr 2501. Rządowy projekt ustawy o zmianie ustawy o radiofonii i telewizji oraz ustawy o opłatach abonamentowych* [online], dostępny w: <https://www.sejm.gov.pl/sejm8.nsf/druk.xsp?Nr=2501>, [dostęp: 25.05.2024].
- Sejm Rzeczypospolitej Polskiej, 2019. *Druk nr 97. Poselski projekt ustawy o zmianie ustawy o opłatach abonamentowych.* [online], dostępny w: <https://www.sejm.gov.pl/Sejm9.nsf/druk.xsp?Nr=97>, [dostęp: 25.05.2024].
- Siebert, F.S., Peterson, T., Schramm, W., 1963 [1956]. *Four Theories of the Press: The Authoritarian, Libertarian, Social Responsibility, and Soviet Communist Concepts of What the Press Should Be and Do*, Chicago.
- Sigal, L.V., 1973. *Reporters and officials: The organization and politics of newsmaking*, Lexington.
- Skotarczak, D., 2016. *Kilka uwag o historii wizualnej*, „Klio Polska”, 8, s. 117-130.
- Skura, P., 2021. *Jest podstawa programowa do przedmiotu „historia i terażniejszość”. To zbiór obsesji PiS* [online], dostępny w: <https://oko.press/jest-podstawa-programowa-do-przedmiotu-historia-i-terazniejszosc-to-zbior-obsesji-pis>, [dostęp: 11.06.2024].
- Sobczak, K., 2020. *Prezydent podpisał ustawę o 2 mld zł dla państwowych mediów* [online], prawo.pl, dostępny w: <https://www.prawo.pl/prawo/dotacja-2-mld-zl-dla-panstwowych-mediow-prezydent-podpisal-ustawe,498422.html>, [dostęp: 3.09.2022].
- Solska, E., 2017. *Mitologizacja i polityzacja historii: co możemy wiedzieć, co możemy zrobić i czego możemy się spodziewać?*, „Historia@Teoria”, nr 2017/4 (6), s. 7-11.
- Sosnowska, J., 2014. *Telewizja miejscem rozwoju filmowych form dokumentalnych*, „Biuletyn Edukacji Medialnej”, nr 1, s. 123-135.
- Stawiany, J., 2022. *Brak rekompensaty dla TVP i PR w projekcie uchwały budżetowej. „Pieniądze do Jacka Kurskiego dotrą na pewno”* [online], wirtualnemedial.pl, dostępny w: <https://www.wirtualnemedial.pl/artukul/brak-rekompensaty-dla-tvp-i-pr-w-projekcie-uchwaly-budzetowej-pieniadze-do-jacka-kurskiego-dotra-na-pewno>, [dostęp: 3.09.2022].
- Steinmaurer, Th., 2003. *Medialer und gesellschaftlicher Wandel. Skizzen zu einem Modell*, [w:] *Medienentwicklung und gesellschaftlicher Wandel*, Behner, B., Krotz, F., Stöber, R. (red.), Wiesbaden.
- Stephens, M., 1998. *The Rise of the Image, the Fall of the Word*. Nowy Jork.
- Stobiecki, R., 2008. *Historycy wobec polityki historycznej*, [w:] Nowinowski, S., M., Pomorski, J., Stobiecki, R., *Pamięć i polityka historyczna. Doświadczenia Polski i jej sąsiadów*, Łódź, s. 175–192.
- Street, J., 2006. *Mass media, polityka, demokracja*, Lubański, T.D. (tłum.), Kraków.
- Street, J., Inthorn, S., Scott, M., 2012. *Playing at Politics? Popular Culture as Political Engagement*, „Parliamentary Affairs”, Volume 65, Issue 2, s. 338–358, DOI: 10.1093/pa/gsr037.

- Street, J., Inthorn, S., Scott, M., 2013. *Popular Culture as a Resource for Political Engagement*, „Cultural Sociology”, 7(3), s. 336-351, DOI: 10.1177/1749975512457141.
- Strömbäck, J., 2010. *Mediatization and perceptions of the media's political influence*. „Journalism Studies”, 12(4), s. 423–439.
- Struktura akcjonariatu PKN ORLEN* [online], dostępny w: <https://www.orden.pl/pl/o-firmie/o-spolce/organy-i-struktura-spolki/struktura-akcjonariatu>, [dostęp: 14.09.2022].
- Stryjek, T., 2021. *Rzeczpospolita podzielona. Obrazy przeszłości i dyskursy historyczne w prasie polskiej w 2018 r. Próba zmapowania debaty*, [w:] Markowska, B. (red.), *Dyskurs Historyczny w Mediach Masowych, Reprezentacje Przeszłości w Polskiej i Ukraińskiej Sferze Medialnej*. Warszawa, s. 114-236.
- Swanson, D.L., Mancini, P., 1996. *Politics, media, and modern democracy: An international study of innovations in electoral campaigning and their consequences*, Londyn.
- Sykes Committee, 1923. *Broadcasting Committee Report (Sykes Report), Cmnd. 1951*, Londyn.
- Szacka, B., 1977. *Świadomość historyczna (wnioski z badań empirycznych)*, „Studia Socjologiczne”, 3(66), s. 233–260.
- Szacka, B., 1983. *Przeszłość w świadomości inteligencji polskiej*, Warszawa.
- Szacka, B., 1985. *Mit a rzeczywistość społeczeństw nowoczesnych*, [w:] Mokrzycki, E., Ofierska, M., Szacki, J. (red.), *O społeczeństwie i teorii społecznej. Księga poświęcona pamięci Stanisława Ossowskiego*, Warszawa.
- Szacka, B., 1995. *O pamięci społecznej*. „Znak”, nr 5, s. 68–76.
- Szacka, B., 2003. *Wprowadzenie do socjologii*, Warszawa.
- Szacka, B., 2006. *Czas przeszły, pamięć, mit*, Warszawa.
- Szacka, B., 2006b. *Solidarity and the Martial Law in the Collective Memory of Polish History*, „Polish Sociological Review”, 153, s. 75-89.
- Szacka, B., 2012. *Jak opowiadamy przeszłość*, „Miesięcznik Znak”, dostępne w: <https://www.miesiecznik.znak.com.pl/6832012barbara-szackajak-opowiadamy-przeszlosc/>, [dostęp: 5.06.2023].
- Szacka, B., 2020. *Pamięć zbiorowa i perspektywa pojednania*, [w:] Masłowski, N., Szeptycki, A., *Pamięć zbiorowa, pojednanie i stosunki międzynarodowe*, Warszawa, s. 25-36.
- Szacki, J., 1971. *Tradycja. Przegląd problematyki i metod*, Warszawa.
- Szacki, J., 2002. *Historia myśli socjologicznej*, Warszawa.
- Szczepańska, D., Klusek, D., 2022. *Gorzki to chleb jest polskość: Raport na temat patriotyzmu i zainteresowania historią w Polsce* [online], dostępny w: https://psychpol.psych.pan.pl/images/Raporty/Raport_polskosc.pdf, [dostęp: 5.06.2023].
- Szczepański, D., 2023. *Aktorzy komunikowania politycznego*, [w:] Kuca, P., Furman, F. (red.), *Komunikowanie polityczne w teorii i praktyce*, Rzeszów, s. 17-25.
- Szerer, M., 1922. *Idea narodowa w socjologii i polityce*, Kraków.
- Szkudlarek, T., 2018. *Pedagogika wstydu i bezwstydną polityka*, „Forum Oświatowe”, 30(1), s. 37-52.
- Szkudlarek-Śmiechowicz, E., 2014. *Komunikowanie polityczne*, [w:] Kudra, B., Olejniczak, E., *Komunikowanie publiczne. Zagadnienia wybrane*, Łódź, s. 25-48.

- Szot, L., 2020. *Między wolnością a upolitycznieniem mediów publicznych*, „Przegląd Politologiczny” (2), s. 157–177.
- Szpociński, A. (red.), 2013. *Przeszłość w dyskursie publicznym*, Warszawa.
- Szpociński, A., 1989. *Przemiany obrazu przeszłości Polski: analiza słuchowisk historycznych dla szkół podstawowych 1951-1984*, Warszawa.
- Szpociński, A., 1991. *Kanon kulturowy*, „Kultura i Społeczeństwo”, 2 (XXXV).
- Szpociński, A., 1999. *Pamięć zbiorowa a mass media*, „Kultura Współczesna”, s. 43–54.
- Szpociński, A., 1999b. *Inni wśród swoich. Kultury artystyczne innych narodów w kulturze Polaków*, Warszawa.
- Szpociński, A., 2000. *Przeszłość jako tworzywo kanonu kulturowego. Kanon kulturowy upowszechniany w programach telewizyjnych*, [w:] Kurczewska, J. (red.), *Kultura narodowa i polityka*, Warszawa.
- Szpociński, A., 2006. *Formy przeszłości a komunikacja społeczna*, [w:] Szpociński, A., Kwiatkowski, P.T., *Przeszłość jako przedmiot przekazu*, Warszawa, s. 7-66.
- Szpociński, A., 2014. *Nośnik pamięci* [w:] Saryusz-Wolska M., Traba R. (red.), 2014. *Modi memorandi. Leksykon Kultury Pamięci*, Warszawa, s. 454-456.
- Szpociński, A., 2021. *Współczesna kultura historyczna i jej przemiany*, Warszawa.
- Szpociński, A., Kwiatkowski, T., 2006. *Przeszłość jako przedmiot przekazu*, Warszawa.
- Sztajdel, A., 2019. *The Post-truth Narrative in Post-Smolensk Poland*, „European University Institute”, Florencja.
- Szułdryński, M., 2019. *Rocznice, które mają dzielić* [online], dostępne w: <https://www.rp.pl/historia/art1299121-rocznice-ktore-maja-dzielic>, [dostęp: 15.12 2023].
- Szyller, D., 2008. *Kurski: Kaczyńscy sprali mi mózg* [online], dostępny w: <https://wiadomosci.dziennik.pl/polityka/artykuly/124063,kurski-kaczynscy-sprali-mi-mozg.html>, [dostęp: 11.06.2024].
- Szymańska, A., 2010. *Medialne fiasko zjednoczenia?*, Kraków.
- Śpiewak, P., 2003. *Koniec złudzeń*, „Rzeczpospolita”, 23.01.
- Świerczyńska-Głównia, W., 2002. *Media a władza*, „Studia Medioznawcze”, 2(7), s. 70-85.
- Świerczyńska-Głównia, W., 2014. *Ewolucja rynku telewizyjnego w Polsce: analiza przypadku TVP i TVN*, Kraków.
- Świerczyńska-Głównia, W., 2018. *Access of the Audience to the Discursive Order Generating Public Opinion in the Light of Programming Strategies and Practices of TVP S.A.*, „Zeszyty Prasoznawcze”, 1 (233), s. 66-80.
- Tabernacka, M., 2020. *Kategoria prawna symbolu w rozumieniu przepisów ustawy o zakazie propagowania komunizmu lub innego ustroju totalitarnego przez nazwy jednostek organizacyjnych, jednostek pomocniczych gmin, budowli i obiektów użyteczności publicznej oraz pomniki w świetle orzecznictwa*, „Acta Universitatis Wratislaviensis”, 4021, *Studia nad Autorytaryzmem i Totalitaryzmem* 42(3), s. 99-129, <https://doi.org/10.19195/2300-7249.42.3.6>.
- Tarkowska, E., 1987. *Czas w społeczeństwie. Problemy, tradycje, kierunki badań*, Wrocław.
- Tarkowska, E., 1992. *Czas w życiu Polaków. Wyniki badań, hipotezy, impresje*, Warszawa.

- Tarkowska, E., 1999. *Spoleczeństwo różnych rytmów: przypadek Polski na tle tendencji globalnych*, [w:] Sztompka, P. (red.), *Imponderabilia wielkiej zmiany. Mentalność, wartości i więzi społeczne czasów transformacji*, Warszawa, Kraków.
- Tarkowska, E., 2004. *Changing Social Time in Post-Communist Poland: Local and Global Perspective*, „Essays in Arts and Sciences”, 2 (XXXIII).
- Tarkowska, E., 2010. *Kultura terażniejszości w ujęciu globalnym i lokalnym*, [w:] Malewska-Szałygin, A., Radkowska-Walkowicz, M. (red.), *Antropolog wobec współczesności. Tom w darze Profesor Annie Zadrożyńskiej*, Warszawa.
- Tarkowska, E., 2012. *Pamięć w kulturze terażniejszości*, [w:] Hałas, E. (red.), *Kultura jako pamięć. Posttradycyjalne znaczenie przeszłości*, Kraków.
- Tarkowska, E., 2013. *Collective Memory, Social Time and Culture: The Polish Tradition in Memory Studies*, „Sociological Review Polish”, 3(183), s. 281-296.
- Tazbir, J., 2011. *Pokuszenie historyczne. Ze świata szabel i koniuszy*, Łomża.
- Telewizja Polska S.A., 2024. *Reset* [online], dostępny w: <https://www.tvp.pl/program-tv/reset-odc-13/64ffaeafb034108bd2734b9a>, [dostęp: 7.02.2024].
- Thompson, J.B., 2001. *Media i nowoczesność - społeczna teoria mediów*, Wrocław.
- TNS, 2014. *Polacy wobec historii – zainteresowanie i wiedza. Komunikat z badań K.026/14*, Warszawa.
- Toka, G., Popescu, M., 2009, *Public Television, Private Television and Citizens' Political Knowledge*, Fiesole.
- Tokarska-Bakir, J., 2008. *Nędza polityki historycznej* [w:] Kosiewski, P. (red.), *Pamięć jako przedmiot władzy*, Warszawa, s. 27-30.
- Towarzystwo Dziennikarskie, „Dobra zmiana” w mediach [online], dostępny w: <http://towarzystwodziennikarskie.pl/dobra-zmiana-w-mediach/>, [dostęp: 5.09.2022].
- Traba R., 2010. *Polityka wobec historii: kontrowersje i perspektywy*, „Teksty Drugie: teoria literatury, krytyka, interpretacja”, nr 1/2 (121-122), s. 300-319.
- Traba, R., 2006. *Historia – przestrzeń dialogu*, Warszawa.
- Traba, R., 2008. *Wstęp do wydania polskiego. Pamięć kulturowa – pamięć komunikatywna. Teoria i praktyka badawcza Jana Assmanna*, [w:] Assmann, J., *Pamięć kulturowa. Pismo, zapamiętywanie i polityczna tożsamość w cywilizacjach starożytnych*, Kryczyńska-Pham, A. (tłum.), Warszawa.
- Treacey, M., 2016. *Reframing the Past: History, Film and Television, 1st ed*, Londyn, DOI: 10.4324/9781315639161.
- Trembicka, K., 2022. *Lewica parlamentarna wobec polityki historycznej w debacie publicznej w III Rzeczypospolitej*, „Przegląd Sejmowy”, 3(170), s. 175-199; <https://doi.org/10.31268/PS.2022.116>.
- Trentowski, B.F., 1843. *Stosunek filozofii do cybernetyki, czyli sztuki rządzenia narodem: rzecz o treści politycznej*, Poznań.
- Trybunał Konstytucyjny, *Komunikat po. Ustawa o zmianie ustawy o radiofonii i telewizji, K 13/16, pkt. 7* [online], dostępny w: <http://trybunal.gov.pl/postepowanie-i-orzeczenia/komunikaty-prasowe/komunikaty-po/art/9508-ustawao-zmianie-ustawy-o-radiofonii-i-telewizji/>, [dostęp: 20.06.2024].

- Trzoss, A., 2018. *Cyfrowy Homo Ludens. Historia jako element obszaru rozrywki na portalu społecznościowym YouTube*, [w:] Gołaszewska-Rusinowska, D., Mielewska, M., Sińczak, T. (red.), *Popularyzacja nauk historycznych – teoria i praktyka*, Toruń, s. 193-209.
- Tuchman, G., 1978. *Making news: A study in the construction of reality*, Nowy Jork.
- Turkowski, A., Walczak, G., 2023. „*Making new Solidarities*”: *The Polish intelligentsia and the lasting legacy of the historical social movement*, „*Intersections. EEJSP*”, 9(1), s. 42-61, <https://doi.org/10.17356/ieejsp.v9i1.1084>.
- Turska-Kawa, A., 2019. *Metody statystyczne w badaniach politologicznych*, [w:] Głajcar, R., Kantyka, Z., Obrębska, M.N. (red.), *Granice wyobraźni politologicznej: księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Sylwestrowi Wróblowi*, Katowice, s. 111-122.
- TVP VOD, 2008. *Było... nie minęło – programy* [online], dostępny w: <https://vod.tvp.pl/programy,88/bylo-nie-minelo-odcinki,274075>.
- TVP VOD, 2017. *Korona królów. Jagiellonowie - serial telewizyjny*, *Oglądaj na TVP VOD* [online], dostępny w: <https://vod.tvp.pl/seriele,18/korona-krolow-jagiellonowie-odcinki,292227>, [dostęp: 7.06.2024].
- TVP VOD, 2023. *Korona królów - serial telewizyjny*, *Oglądaj na TVP VOD* [online], dostępny w: <https://vod.tvp.pl/seriele,18/korona-krolow-odcinki,388529>, [dostęp: 7.06.2024].
- tw, 2017. *Telewizja Polska zaczęła produkcję serialu „Korona królów” o Kazimierzu Wielkim* [online], dostępny w: <https://www.wirtualnemedial.pl/artykul/korona-krolow-serial-tvp-o-kazimierzu-wielkim>, [dostęp: 13.07.2022].
- tw, 2020. *Trójka unieważniła notowanie listy przebojów, które wygrała piosenka Kazika krytykująca Kaczyńskiego. 'Doszło do manipulacji'* [online], dostępny w: <https://www.wirtualnemedial.pl/artykul/kazik-twoj-bol-jest-lepszy-niz-moj-piosenka-lista-trojki-polskie-radio-zniknal-tekst-uniewazniono-glosowanie-dlaczego>, [dostęp: 23.07.2023].
- tw, 2023. *TVP Info będzie przypominać fragmenty „Resetu”. Codziennie wieczorem* [online], dostępny w: <https://www.wirtualnemedial.pl/artykul/reset-serial-tvp-info-powtorka>, [dostęp: 31.10.2023].
- Uhma, P., 2019. *Oblicza pluralizmów mediów publicznych w Polsce*, „*Państwo i Społeczeństwo*”, 2019 (XIX) nr 2, s. 67-92.
- Urzykowski, T., 2016. *PiS czai się do skoku na Polin. Dlaczego minister wciąż nie powołał zwycięzcy konkursu?* [online], dostępny w: <https://warszawa.wyborcza.pl/warszawa/7,54420,24881431,pis-czai-sie-do-skoku-na-polin-dlaczego-minister-wciaz-nie.html>, [dostęp: 23.07.2023].
- Urzykowski, T., 2019. *„Stola dyrektorem Muzeum Polin!”*. *W piątek pikieta przed Ministerstwem Kultury* [online], dostępny w: <https://warszawa.wyborcza.pl/warszawa/7,54420,25294741,stola-dyrektorem-muzeum-polin-w-piatek-pikieta-przed-ministerstwem.html>, [dostęp: 23.07.2023].
- Ustawa z dnia 20 lipca 2018 r. o zmianie ustawy o radiofonii i telewizji oraz ustawy o opłatach abonamentowych*, *Dz.U. 2018 poz. 1717*, dostępny w: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20180001717>, [dostęp: 28.08.2023].
- Ustawa z dnia 21 kwietnia 2005 r. o opłatach abonamentowych*, *Dz.U. 2005 nr 85 poz. 728*, dostępny w: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20050850728>, [dostęp: 28.08.2023].

- Ustawa z dnia 22 czerwca 2016 r. o Radzie Mediów Narodowych*, Dz.U. 2016 poz. 929, z późn. zm. Dz.U. 2021 poz. 692, dostępny w: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=wdu20160000929>, [dostęp: 28.08.2023].
- Ustawa z dnia 22 lutego 2019 r. o ustanowieniu Święta Chrztu Polski*, Dz.U. 2019 poz. 656, dostępny w: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20190000656>, [dostęp: 28.08.2023].
- Ustawa z dnia 29 czerwca 2007 r. o zmianie ustawy o Instytucie Pamięci Narodowej - Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu*, dostępny w: https://orka.sejm.gov.pl/proc5.nsf/ustawy/1758_u.htm, [dostęp: 24.08.2023].
- Ustawa z dnia 29 grudnia 1992 r. o radiofonii i telewizji*, Dz.U. 2020 poz. 805, dostępny w: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20200000805>, [dostęp: 28.08.2023].
- Ustawa z dnia 9 stycznia 2020 r. o zmianie ustawy o radiofonii i telewizji oraz ustawy o opłatach abonamentowych*, Dz.U. 2020 poz. 383, dostępny w: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20200000383>, [dostęp: 28.08.2023].
- Van Zoonen, L., 2000. *Popular Culture as Political Communication an Introduction*, „Journal of the European Institute for Communication and Culture”, 7(2), s. 5-17. <https://doi.org/10.1080/13183222.2000.11008740>.
- Voinea, C.F., 2017. *On the Elites in the Eastern European Post-Communist Countries: Political Elites in the Eastern European Political Regimes after the Fall of the Berlin Wall: An Interdisciplinary Methodological Approach*, „European Quarterly of Political Attitudes and Mentalities”, 6, s. 14-37.
- Volkmer, I. (red.). 2006. *News in public memory: An international study of media memories across generations. Vol. 6*, Nowy Jork.
- Volkmer, I., Lee, C., 2014. *Shifting the Politics of Memory: Mnemonic Trajectories in a Global Public Terrain*, [w:] Zelizer, B., Tenenboim-Weinblatt, K., *Journalism and Memory*, Nowy Jork, s. 50-65.
- Von Staden, A., 2021. *Political Authority, Expected Consequences, and the Politicisation of International*, [w:] Wiesner, C. (red.), *Rethinking Politicisation in Politics, Sociology and International Relations*, s. 225-244.
- Walecka-Rynduch, A., 2019. *MediaEgo w MediaPolis. W stronę nowego paradygmatu komunikowania politycznego*, Kraków.
- Walecka-Rynduch, A., 2023. *Tabloidyzacja przekazów politycznych*, [w:] Kuca, P., Furman, F. (red.), *Komunikowanie polityczne w teorii i praktyce*, Rzeszów, s. 106-115.
- Walkowitz, D.J., Knauer, L.M., 2004. *Memory and the Impact of Political Transformation in Public Space*, Durham, <https://doi.org/10.2307/j.ctv11vc8nx>.
- Wang, Z., 2018. *Collective Memory and National Identity*, [w:] *Memory Politics, Identity and Conflict. Memory Politics and Transitional Justice*, Cham, s. 11-25, <https://doi.org/10.1007/978-3-319-62621-52>.
- Wawer., M., 2018. *Badania nad telewizją. Kilka perspektyw*, [w:] Szymańska, A., Lisowska-Magdziarz, M., Hess, A. (red.), *Metody badań medioznawczych i ich zastosowanie*, Kraków, s. 91-112.

- Wawrzyniak, J., 2018. *From Durkheim to Czarnowski: Sociological Universalism and Polish Politics in the Interwar Period*, „Contemporary European History”, 28(2), s. 172-187.
- Wąsicka, M., 2014. *Polityzacja polskich mediów czy mediatyzacja polityki w Polsce? Przenikanie świata polityki i mediów*, „Środkowoeuropejskie Studia Polityczne”, nr 1, s. 141–156.
- Wąsowski, K.A., 2004. *Status prawny Krajowej Rady Radiofonii I Telewizji - próba charakterystyki*, „Kwartalnik Prawa Publicznego”, nr 1/2004, s. 223-246.
- Welzer, H., 2002. *Das kommunikative Gedächtnis: Eine Theorie der Erinnerung*, Monachium.
- Wewnętrzny pluralizm mediów w ramach audiowizualnych usług medialnych w UE – Zasady i praktyka. Raport ERGA* [online], 2018. Art of Translation (tłum.), dostępny w: http://www.archiwum.krrit.gov.pl/Data/Files/_public/Portals/0/KRRiT/aktualnosci/raport-erga_pluralizm-wewnetrzny_wersja-pl_def.pdf, [dostęp: 23.04.2021]
- Węglińska, A., 2021. *Public Television in Poland: Political Pressure and Public Service Media in a Post-communist Country (1st ed.)*, Londyn.
- Węglińska, A., Szurmiński, Ł., Wąsicka-Sroczyńska, M., 2021. *Politicization as a Factor of Shaping News in the Public Service Media: A Case Study on Public Television in Poland*, „Athenaeum. Polskie Studia Politologiczne”, 72, s. 29-51.
- Wiesner, C. (red.), 2021. *Rethinking Politicisation in Politics, Sociology and International Relations*, sine loco.
- Wiktorowicz, J., Grzelak, M., Grzeszkiewicz-Radulska, K., 2020. *Analiza statystyczna z IBM SPSS Statistics*, dostępny w: https://www.researchgate.net/publication/349067720_Analiza_statystyczna_z_IBM_SPSS_Statistics, [dostęp: 12.02.2024].
- Winter, J. 2007. *The Generation of Memory: Reflections on the „Memory Boom” in Contemporary Historical Studies*, „Archives & Social Studies: A Journal of Interdisciplinary Research”, Vol. 1, no. 0, s. 363-397.
- Wirtualna Polska News, 2024. *14. rocznica katastrofy smoleńskiej. Wystąpienie Jarosława Kaczyńskiego* [NA ŻYWO] [online], dostępny w: <https://www.youtube.com/watch?v=qUt5lsYKt-U>, [dostęp: 10.04.2024].
- Witek, A., 2018. *Nauka poprzez praktykę. Zastosowanie metod aktywizujących w nauczaniu historii oraz historii sztuki*, [w:] Gołaszewska-Rusinowska, D., Mielewska, M., Sińczak, T. (red.), *Popularyzacja nauk historycznych – teoria i praktyka*, Toruń, s. 117-128.
- Wodak, R., 2008. *Dyskurs populistyczny: retoryka wykluczenia a gatunki języka pisanego*, [w:] Fairclough, N., Duszak, A., (red.), *Krytyczna analiza dyskursu. Interdyscyplinarne podejście do komunikacji społecznej*, Kraków, s. 185-215.
- Woelders, A., 2007. *Using Film to Conduct Historical Inquiry with Middle School Students*, „The History Teacher”, 40(3), s. 363–395.
- Wolff-Powęska, A., 2005. *Zwycięzcy i zwyciężeni. II wojna światowa w pamięci zbiorowej narodów*, „Przegląd Zachodni”, 2005(2), s. 3-40.
- Wolff-Powęska, A., 2007. *Polskie spory o historię i pamięć. Polityka historyczna*, „Przegląd Zachodni”, nr 1, s. 3-44.
- Wolfrum, E., 1999. *Geschichtspolitik in der Bundesrepublik Deutschland. Der Weg zur bundesrepublikanischen Erinnerung 1948-1990*, Darmstadt.

- Wolny-Zmorzyński, K., 2024. *Publicystyka*, [w:] Wolny-Zmorzyński et al. (red.), *Leksykon terminów medialnych M-Z*, Toruń, s. 269.
- Wolton, D., 1990. *Political Communication: The Construction of a Model*, „European Journal of Communication”, 5, s. 28-29.
- Wójcicka, M., 2015. *Media i nośniki pamięci zbiorowej w praktykach wcielania i zapisu*, „Forum Socjologiczne”, Tom 6 (2015), s. 299-315.
- Wójcik, A., 2016. *Polityka historyczna jako forma budowy wizerunku Polski na arenie międzynarodowej*, „Świat Idei i Polityki”, Tom 15, s. 441-445.
- Wright, W., 1975. *Sixguns and Society: A Structural Study of the Western*, Berkeley.
- Wysocki, A., 2022. *Poczucie dumy narodowej w Europie Środkowo-Wschodniej na podstawie danych z EVS i WVS z lat 1981–2020*, "Konteksty Społeczne", 10(1), s. 5-25.
- Zelizer, B., 1992. *Covering the body: The Kennedy assassination, the media, and the shaping of collective memory*, Chicago.
- Zelizer, B., 2014. *Memory as Foreground, Journalism as Background*, [w:] Zelizer, B., Tenenboim-Weinblatt, K., *Journalism and Memory*, Nowy Jork, s. 32-49.
- Zelizer, B., Tenenboim-Weinblatt, K., 2014. *Journalism's Memory Work*, [w:] Zelizer, B., Tenenboim-Weinblatt, K., *Journalism and Memory*, Nowy Jork, s. 1-16.
- Zelizer, B., 2010. *About to Die. How News Images Move the Public*, Oxford.
- Zürn, M., 2019. *Politicization compared: at national, European, and global levels*, „Journal of European Public Policy”, s. 1-19, DOI: 10.1080/13501763.2019.1619188.
- Żuchowska-Skiba, D., 2021. *Modele odpowiedzialności mediów*, [w:] Pyrkosz-Pacyna, et al. (red.), *Komunikacja społeczna*, Kraków, s. 155-157.
- Żuchowska-Skiba, D., 2022. *Modele komunikowania*, [w:] Pyrkosz-Pacyna, et al. (red.), *Komunikacja społeczna*, Kraków, s. 146-147.

Spis diagramów

Diagram 1 Hierarchia typów pamięci: pamięć indywidualna i pamięć zbiorowa oraz jej podkategorie	23
Diagram 2 Rodzaje zniekształceń obrazów świata w mediach	37
Diagram 3 Narzędzia polityki historycznej i ich kategorie: przestrzeń symboliczna, edukacja, wychowanie oraz nauka, działalność instytucji pamięci, instrumenty wymiaru sprawiedliwości. 51	

Spis schematów

Schemat 1 Popularne komunikowanie polityczne według Doroty Piontek	100
Schemat 2 Aktorzy w systemie intermediarnym.....	102

Spis tabel

Tabela 1 Problematyka badań empirycznych nad pamięcią zbiorową oraz poziomy analizy	29
Tabela 2 Mechanizmy polityki historycznej	53
Tabela 3 Założenia polityki historycznej PiS w kontekście epok historycznych.....	84
Tabela 4 Wspólne obszary komunikowania politycznego i nauki o komunikowaniu według Stanisława Michalczyka	95
Tabela 5 Różnice pomiędzy podejściem liberalnym i radykalnym dotyczące roli mediów masowych w demokracji	98
Tabela 6 Paradygmaty zależności mediów i polityków według Urlicha Sarcinelliego	118
Tabela 7 Wyznaczniki polityzacji mediów	129
Tabela 8 Plan badań	130
Tabela 9 Metodologia badań telewizyjnej propagowanej pamięci zbiorowej	161
Tabela 10 Kluczowe gatunki medialne analizowanych ogólnopolskich programów ogólnotematycznych.....	164
Tabela 11 Liczba audycji, które stanowiły próbę badawczą.....	166
Tabela 12 Audycje o tematyce historycznej - gatunki telewizyjne w ramówce TVP1 i TVP2 ...	172
Tabela 13 Klasyfikacja gatunkowa audycji o tematyce historycznej w telewizji publicznej: podział na gatunki publicystyczne i rozrywkowe	174
Tabela 14 Główne kategorie treści o tematyce historycznej i tożsamościowej dotyczące danych okresów	177
Tabela 15 Liczba audycji o tematyce historycznej w danych okresach badawczych	178
Tabela 16 Suma długości audycji dotyczących danego okresu historycznego (czas w minutach)	183
Tabela 17 Operacjonalizacja kategorii tematycznych w okresie dziejów dawnych	188
Tabela 18 Operacjonalizacja kategorii tematycznych w okresie utraty niepodległości	197
Tabela 19 Operacjonalizacja kategorii tematycznych w okresie I wojny światowej i XX-lecia międzywojennego.....	202
Tabela 20 Operacjonalizacja kategorii tematycznych wewnątrz okresu II wojna światowa	206
Tabela 21 Operacjonalizacja kategorii tematycznych wewnątrz okresu PRL	211
Tabela 22 Operacjonalizacja kategorii tematycznych wewnątrz okresu „Dzieje najnowsze i III Rzeczpospolita”	216
Tabela 23 Operacjonalizacja kategorii tematycznych wewnątrz zbioru „Zjawisk niedających się zaklasyfikować”	220

Tabela 24 Łączny czas emisji audycji z gatunków publicystycznych oraz rozrywkowych, na antenie TVP1 i TVP2 w obu okresach badawczych (czas w minutach).....	228
Tabela 25 Wyodrębnione gatunki medialne w ramach kategorii „Dzieje dawne” wraz z sumą czasu emisji (w minutach).....	230
Tabela 26 Wyodrębnione gatunki medialne w ramach kategorii „okres utraty niepodległości” wraz z sumą czasu emisji (w minutach).....	230
Tabela 27 Wyodrębnione gatunki medialne w ramach kategorii „I wojna światowa i XX-lecie międzywojenne” wraz z sumą czasu emisji (czas w minutach).....	231
Tabela 28 Wyodrębnione gatunki medialne w ramach kategorii „II wojna światowa” wraz z sumą czasu emisji (czas w minutach).....	232
Tabela 29 Wyodrębnione gatunki medialne w ramach kategorii „Okres PRL” wraz z sumą czasu emisji	234
Tabela 30 Wyodrębnione gatunki medialne w ramach kategorii „Dzieje najnowsze i okres III Rzeczypospolitej” wraz z sumą czasu emisji (czas w minutach).....	235
Tabela 31 Wyodrębnione gatunki medialne w ramach kategorii „Zjawiska niedające się zaklasyfikować” wraz z sumą czasu emisji (czas w minutach)	236
Tabela 32 Związek między zainteresowaniem historią Polski a oglądaniem telewizji publicznej (TVP1 i TVP2).....	247
Tabela 33 Postaci z historii Polski uważane za najważniejsze oraz powód do dumy.....	252
Tabela 34 Wydarzenia historyczne wskazywane przez respondentów jako najważniejsze w historii Polski.....	257
Tabela 35 Percepcja najważniejszych wydarzeń w historii Polski z podziałem na okresy historyczne	258
Tabela 36 Różnorodne percepcje wstydlivych aspektów historii Polski wśród respondentów – odpowiedzi inne	268
Tabela 37 Dane dotyczące widowni i udziału rynkowego TVP1 i TVP2 (2015-2023).....	275
Tabela 38 Częstotliwość oglądania programów o tematyce historycznej na TVP1 i TVP2 przez widzów telewizji publicznej.....	277
Tabela 39 Preferencje widzów dotyczące programów o tematyce historycznej emitowanych w Telewizji Polskiej – 15 tytułów wskazywanych jako ulubione.....	279
Tabela 40 Klasyfikacja gatunków programowych według charakteru rozrywkowego i publicystycznego w dwóch odrębnych okresach badawczych.....	341
Tabela 41 Najważniejsze wydarzenia w historii Polski wg respondentów badania CATI	342
Tabela 42 Preferencje widzów dotyczące programów o tematyce historycznej na TVP1 i TVP2 – ulubione audycje.....	344

Tabela 43	Opinie respondentów na temat zaniedbanych i niedostatecznie poruszanych tematów historycznych w programach TVP1 i TVP2	346
Tabela 44	Zależność między oglądaniem telewizji publicznej a oceną znaczenia postaci historycznych dla historii Polski	349
Tabela 45	Zależność między oglądaniem telewizji publicznej a oceną najważniejszych okresów historycznych Polski.....	350
Tabela 46	Powody do dumy narodowej w kontekście oglądania telewizji publicznej	351
Tabela 47	Zależność między oglądaniem telewizji publicznej a postrzeganiem wydarzeń historycznych jako wstydlivych dla Polaków	352
Tabela 48	Zainteresowanie formatami programów historycznych a oglądanie telewizji publicznej TVP1 i TVP2.....	353
Tabela 49	Relacja między oglądaniem TVP a percepcją politycznego zaangażowania programów o tematyce historycznej.....	354
Tabela 50	Zależność między oglądaniem TVP a ocena wpływu programów o tematyce historycznej na zrozumienie historii Polski	354
Tabela 51	Zależność między regularnym oglądaniem TVP a postrzeganiem wpływu programów o tematyce historycznej na przekonania i opinie o historii Polski	355

Spis wykresów

Wykres 1 Minimalne udziały poszczególnych kategorii audycji w TVP1 oraz TVP2.....	164
Wykres 2 Zmiana liczby audycji między badanymi okresami.....	179
Wykres 3 Zmiany w liczbie emitowanych audycji o tematyce historycznej w ujęciu miesięcznym – I z badanych okresów.....	179
Wykres 4 Zmiany w liczbie emitowanych audycji o tematyce historycznej w ujęciu miesięcznym - II z badanych okresów.....	180
Wykres 5 Okresy historyczne – liczba audycji – I z badanych okresów.....	181
Wykres 6 Okresy historyczne – liczba audycji – II z badanych okresów.....	181
Wykres 7 Popularność okresów historycznych – suma liczba audycji w obu okresach badawczych.....	182
Wykres 8 Popularność okresów historycznych – suma czasu trwania audycji – I z badanych okresów (czas w minutach).....	184
Wykres 9 Popularność okresów historycznych – suma czasu trwania audycji – II z badanych okresów (czas w minutach).....	184
Wykres 10 Popularność okresów historycznych – suma czasu trwania audycji w I i II okresie badawczym (czas w minutach).....	186
Wykres 11 Liczba audycji z podziałem na kategorie tematyczne – dzieje dawne.....	189
Wykres 12 Udział danych kategorii tematycznych - dzieje dawne – I z badanych okresów.....	193
Wykres 13 Udział danych kategorii tematycznych – dzieje dawne – II z badanych okresów.....	194
Wykres 14 Liczba audycji z podziałem na kategorie tematyczne – okres utraty niepodległości (1795-1914).....	198
Wykres 15 Liczba audycji z podziałem na kategorie tematyczne – I wojna światowa i XX-lecie międzywojenne.....	202
Wykres 16 Liczba audycji z podziałem na kategorie tematyczne – II wojna światowa.....	207
Wykres 17 Liczba audycji z podziałem na kategorie tematyczne – okres PRL.....	212
Wykres 18 Liczba audycji z podziałem na kategorie tematyczne – Dzieje najnowsze i III Rzeczpospolita (od 1989 roku).....	216
Wykres 19 Liczba audycji z podziałem na kategorie tematyczne – inne - zjawiska niedające się zaklasyfikować.....	221
Wykres 20 Stopień zainteresowania historią Polski wśród respondentów.....	247
Wykres 21 Najważniejsze postacie historyczne dla historii Polski według respondentów.....	250

Wykres 22 Percepcja najważniejszych okresów historycznych w historii Polski wśród respondentów	255
Wykres 23 Wydarzenia, postaci i okresy historyczne będące powodem do dumy dla Polaków .	263
Wykres 24 Wydarzenia, postaci i okresy historyczne postrzegane jako powód do wstydu w Polsce	267
Wykres 25 Oglądalność Telewizji Polskiej wśród respondentów	274
Wykres 26 Łączne udziały telewizji publicznej w latach 2010 - 2023	276
Wykres 27 Częstotliwość oglądania treści historycznych na kanałach TVP1 i TVP2	278
Wykres 28 Ocena różnorodności tematycznej programów o tematyce historycznej emitowanych na TVP1 i TVP2	281
Wykres 29 Dystrybucja preferencji formatów programów o tematyce historycznej wśród respondentów	283
Wykres 30 Percepcja politycznego zaangażowania programów o tematyce historycznej TVP ..	285
Wykres 31 Ocena wpływ programów o tematyce historycznej TVP na zrozumienie historii Polski przez respondentów	287
Wykres 32 Ocena wpływu programów o tematyce historycznej TVP na przekonania i opinie o historii Polski.....	288

Aneks

Kwestionariusz badania CATI

1. Jak określił(a)by Pan/Pani swoje zainteresowanie historią Polski?

Uważam, że moje zainteresowanie historią jest:

- A) bardzo duże – interesuje mnie prawie wszystko, co dotyczy historii
- B) duże – interesuje mnie wiele zagadnień związanych z historią
- C) średnie – interesują mnie tylko najważniejsze problemy związane z historią
- D) niewielkie – raczej nie interesuję się historią
- E) żadne – praktycznie historia mnie nie interesuje

2. Które z poniższych postaci historycznych uważa Pan/Pani za najważniejsze dla historii Polski? (Proszę wybrać maksymalnie trzy postacie)

- a) Mieszko I
- b) Bolesław Chrobry
- c) Kazimierz Wielki
- d) Władysław Jagiełło
- e) Jan III Sobieski
- f) Tadeusz Kościuszko
- g) Józef Piłsudski
- h) Ignacy Jan Paderewski
- i) Roman Dmowski
- j) Władysław Sikorski
- k) Rotmistrz Witold Pilecki
- l) Lech Wałęsa
- m) Jan Paweł II
- n) Jerzy Popiełuszko
- o) Kornel Morawiecki
- p) Lech Kaczyński
- r) Aleksander Kwaśniewski
- s) inne (proszę sprecyzować)

3. Które okresy historyczne uważa Pan/Pani za najważniejsze dla historii Polski?

(Proszę wybrać maksymalnie trzy okresy)

- a) Państwo Piastów
- b) Państwo Jagiellonów
- c) Rzeczpospolita Obojga Narodów (1569–1795)
- d) Królestwo Polskie (1815–1832)
- e) Zabory Polski
- f) II Rzeczpospolita (1918-1939)
- g) Polska podczas II Wojny Światowej
- h) Polska Ludowa (okres komunizmu)
- i) III Rzeczpospolita (okres od 1989 roku)
- j) inne (proszę sprecyzować)

4. Które wydarzenia historyczne uważa Pan/Pani za najważniejsze dla historii Polski?

(Proszę wymienić maksymalnie trzy wydarzenia)

Odpowiedź otwarta:

5. Jakie wydarzenia, postaci lub okresy historyczne są według Pana/Pani powodem do dumy dla Polaków?

(Proszę wybrać maksymalnie trzy)

- a) Chrzest Polski
- b) Jana III Sobieskiego i odsiecz wiedeńska
- c) Tradycja powstańcza (powstanie kościuszkowskie, listopadowe, styczniowe, wielkopolskie, śląskie, warszawskie i inne)
- d) Odzyskanie przez Polskę niepodległości w 1918 r.
- e) Bitwa Warszawska, 1920 rok
- f) Rotmistrz Witold Pilecki i Żołnierze Wyklęci

- g) Pomoc Żydom w trakcie II WŚ - Polacy Sprawiedliwi wśród Narodów Świata
- h) Powstanie warszawskie
- i) Opór wobec komunistów w trakcie II WŚ i okresie PRL
- j) Fenomen „Solidarności”
- k) Upadek komunizmu przy Okrągłym Stole
- l) Wybór Polaka na papieża - pontyfikat Jana Pawła II
- m) Inne (proszę sprecyzować)

6. Jakie wydarzenia, postaci lub okresy historyczne są według Pana/Pani wstydlive dla Polaków? (Proszę wybrać maksymalnie trzy)

- A) Żołnierze Armii Krajowej
- B) Żołnierze Wyklęci
- C) Nazizm w Polsce (II WŚ)
- D) Okres komunizmu
- E) Wprowadzenie stanu wojennego
- F) „Solidarność” Lecha Wałęsy
- G) Wstąpienie Polski do Unii Europejskiej
- H) Pogrom w Jedwabnem
- I) Stosunek Polaków do Żydów po II WŚ
- J) Pontyfikat Jana Pawła II
- K) Inne (proszę sprecyzować)

7. Jak często ogląda Pani/Pan telewizję publiczną (TVP1 i TVP2)?

- a) codziennie
- b) kilka razy w tygodniu
- c) raz w tygodniu
- d) rzadziej niż raz w tygodniu
- e) nie oglądam (przejdź do pytania 12)

8. Jak często ogląda Pan/Pani treści o tematyce historycznej (programy edukacyjne, rozrywkowe oraz informacyjne o tematyce historycznej, np. filmy, seriale, teleturnieje, koncerty rocznicowe, reportaże, dokumenty) na TVP1 i TVP2?

- a) codziennie
- b) kilka razy w tygodniu
- c) raz w tygodniu
- d) rzadziej niż raz w tygodniu
- e) nie oglądam (przejdź do pytania 10)

9. Jakie są Pana/Pani ulubione audycje o tematyce historycznej, emitowane na antenie TVP1 oraz TVP2? (proszę wymienić maksymalnie trzy tytuły)

Odpowiedź otwarta:

10. Jak ocenia Pan/Pani różnorodność tematów poruszanych w programach o tematyce historycznej na TVP1 i TVP2?

- a) bardzo zadowolony/a
- b) zadowolony/a
- c) neutralny/a
- d) niezadowolony/a
- e) bardzo niezadowolony/a
- f) nie mam zdania

11. Jakie tematy historyczne są według Pan/Pani zaniedbane lub niedostatecznie poruszane w audycjach o tematyce historycznej emitowanych na TVP1 i TVP2?

Odpowiedź otwarta:

12. Jakie gatunki audycji o tematyce historycznej najbardziej Pana/Panią interesują? (proszę wybrać jeden)

- a) filmy dokumentalne (w tym filmy biograficzne)
- b) filmy fabularne
- c) seriale
- d) programy edukacyjne

- e) wywiady i reportaże
- f) programy rozrywkowe (np. teleturnieje, koncerty rocznicowe)
- g) programy informacyjne lub publicystyczne
- i) inne (proszę sprecyzować)

13. Czy uważa Pan/Pani, że audycje o tematyce historycznej emitowane w TVP są politycznie zaangażowane lub stronnicze?

- a) tak, reprezentują narrację partii lewicowych
- b) tak, reprezentują narrację partii prawicowych
- c) trudno powiedzieć
- d) są bezstronne
- e) nie mam zdania

14. Czy audycje o tematyce historycznej emitowane w TVP pomogły Panu/Pani zrozumieć ważne wydarzenia i postaci związane z historią Polski?

- a) zdecydowanie tak
- b) raczej tak
- c) trudno powiedzieć
- d) raczej nie
- e) zdecydowanie nie
- f) nie mam zdania

15. Czy audycje o tematyce historycznej emitowane w TVP mają wpływ na Pan/Pani przekonania i opinie na temat historii Polski?

- a) zdecydowanie tak
- b) raczej tak
- c) trudno powiedzieć
- d) raczej nie
- e) zdecydowanie nie
- f) nie mam zdania

Metryczka:

Płeć:

- A) Mężczyzna
- B) Kobieta
- C) Inna/nie chcę podawać

Wiek:

- a) Poniżej 18 lat
- b) 18-24 lata
- c) 25-34 lata
- d) 35-44 lata
- e) 45-54 lata
- f) 55 lat lub więcej

Wykształcenie:

- a) Podstawowe
- b) zawodowe
- c) Średnie
- d) Policealne
- e) Wyższe
- f) Nie dotyczy

Miejsce zamieszkania:

- a) Wieś
- b) Miasto do 100 tys. mieszkańców
- c) Miasto od 101-500 tys. mieszkańców
- d) Miasto powyżej 500 tys. mieszkańców

Tabela 1 Klasyfikacja gatunków programowych według charakteru rozrywkowego i publicystycznego w dwóch odrębnych okresach badawczych

Tabela 40 Klasyfikacja gatunków programowych według charakteru rozrywkowego i publicystycznego w dwóch odrębnych okresach badawczych

I okres badawczy		II okres badawczy	
Gatunki rozrywkowe	Gatunki publicystyczne	Gatunki rozrywkowe	Gatunki publicystyczne
1. Dramat biograficzny	30. Cykl dokumentalny	1. Dramat biograficzny	22. Cykl dokumentalny
2. Dramat historyczny	31. Cykl felietonów	2. Dramat historyczny	23. Cykl felietonów
3. Dramat kryminalny	32. Cykl reportaży	3. Dramat obyczajowy	24. Cykl reportaży
4. Dramat obyczajowy	33. Felieton	4. Dramat przygodowy	25. Film dokumentalny
5. Dramat polityczny	34. Film dokumentalny	5. Dramat wojenny	26. Magazyn przyrodniczy
6. Dramat psychologiczny	35. Magazyn przyrodniczy	6. Film biograficzny	27. Magazyn turystyczny
7. Dramat sensacyjny	36. Magazyn turystyczny	7. Film historyczny	28. Reportaż
8. Dramat wojenny	37. Program historyczny	8. Film muzyczny	
9. Film animowany	38. Reportaż	9. Komedia	
10. Film biograficzny		10. Koncert	
11. Film historyczny		11. Melodramat	
12. Film krótkometrażowy		12. Program rozrywkowy	
13. Film sensacyjny		13. Serial dokumentalny	
14. Komedia wojenna		14. Serial historyczny	
15. Komediodramat		15. Serial kryminalny	
16. Koncert		1. Serial obyczajowy	
17. Melodramat		17. Serial wojenny	
18. Serial biograficzny		18. Spektakl teatralny	
19. Serial dokumentalny		19. Teatr TV	
20. Serial fabularno-dokumentalny		20. Telenowela	
21. Serial historyczny		21. Widowisko	
22. Serial kostiumowy			
23. Serial kryminalny			
24. Serial obyczajowy			
25. Serial wojenny			
26. Spektakl teatralny			
27. Teatr TV			
28. Widowisko			
29. Program dla dzieci			

Źródło: opracowanie własne.

Tabela 2 Najważniejsze wydarzenia w historii Polski wg respondentów badania CATI

Tabela 41 Najważniejsze wydarzenia w historii Polski wg respondentów badania CATI

L.p.	Wydarzenie uważane przez respondentów za najważniejsze w historii Polski	Pierwszy wybór	Drugi wybór	Trzeci wybór	Suma wskazań
1.	Chrzest Polski	147	32	14	193
2.	Bitwa pod Grunwaldem	82	37	9	128
3.	Odzyskanie niepodległości przez Polskę	47	40	29	116
4.	II wojna światowa	54	36	22	112
5.	Rozbiory Polski	21	23	13	57
6.	Obalenie komunizmu	18	20	17	55
7.	I wojna światowa	22	15	3	40
8.	Powstanie warszawskie	15	8	10	33
9.	Przystąpienie Polski do UE	7	8	12	27
10.	Uchwalenie Konstytucji 3 maja	8	12	7	27
11.	Bitwa Warszawska	2	13	9	24
12.	Wybór Polaka na papieża	6	4	11	21
13.	Zakończenie II wojny światowej	6	5	6	17
14.	Powstanie i działalność NSZZ Solidarność	3	3	8	14
15.	Powstanie III Rzeczypospolitej	6	2	5	13
16.	Obrady Okrągłego Stołu	2	2	8	12
17.	Pierwsze wolne wybory	3	4	4	11
18.	Komunizm w Polsce	3	3	4	10
19.	Przystąpienie Polski do NATO	2	4	4	10
20.	Koronacja Bolesława Chrobrego	3	3	1	7
21.	Odsiecz wiedeńska	1	4	2	7
22.	Państwo Piastów	2	-	4	6
23.	Powstanie styczniowe	1	4	1	6
24.	Wojny światowe	4	2	-	6
25.	Zjazd gnieźnieński	3	2	1	6
26.	Potop szwedzki	1	3	1	5
27.	Rzeczpospolita Obojga Narodów	3	1	1	5
28.	Tradycja powstańcza	-	4	1	5
29.	Unia lubelska	-	3	2	5
30.	Pontyfikat Jana Pawła II	-	-	4	4
31.	Powstanie listopadowe	1	1	2	4
32.	Hołd pruski	1	1	1	3
33.	Królestwo polskie	1	1	1	3
34.	Wojna polsko-bolszewicka	-	3	-	3
35.	Bitwa pod Cedynią	1	1	-	2
36.	II Rzeczpospolita	-	2	-	2
37.	Katastrofa smoleńska	-	-	2	2
38.	Konferencja w Jalcie	1	-	1	2
39.	Państwo Jagiellonów	2	-	-	2
40.	Pielgrzymka JP II do ojczyzny	1	1	-	2
41.	Powstanie wielkopolskie	1	-	1	2
42.	Przystąpienie Polski do UE i NATO	2	-	-	2
43.	Solidarność Wałęsy	-	1	1	2
44.	Zakończenie I wojny światowej	-	2	-	2

45.	Bitwa pod Legnicą	-	-	1	1
46.	Bitwa pod Monte Casino	-	-	1	1
47.	Bitwa pod Płowcami	-	-	1	1
48.	Bitwa pod Raclawicami	-	-	1	1
49.	Dimitriada	-	-	1	1
50.	II sobór watykański	-	1	-	1
51.	Konfederacja targowicka	1	-	-	1
52.	Koniec rządów PiS	1	-	-	1
53.	Koniec Układu Warszawskiego	1	-	-	1
54.	Marzec'68	1	-	-	1
55.	Młoda Polska	-	-	1	1
56.	Nowy nominał złotego	1	-	-	1
57.	Obrona Poczty Gdańskiej	-	-	1	1
58.	Panowanie Jana III Sobieskiego	-	1	-	1
59.	Państwo Mieszka I	-	1	-	1
60.	Początek rządów PiS w 2015 roku	-	-	1	1
61.	Przyjęcie uchodźców z Ukrainy	1	-	-	1
62.	Reparacje wojenne dla Polski	1	-	-	1
63.	Rządy Kazimierza Wielkiego	1	-	-	1
64.	Rządy Mazowieckiego	1	-	-	1
65.	Sejm w Grodnie 1793	-	-	1	1
66.	Stan wojenny	-	-	1	1
67.	Ślub Jagielli i Jadwigi	1	-	-	1
68.	Śmierć Jana Pawła II	-	-	1	1
69.	Unia w Krewie	1	-	-	1
70.	Wiosna Ludów	1	-	-	1
71.	Wybory Miss 2022	-	-	1	1
72.	Założenie Akademi Krakowskiej	-	-	1	1
73.	Zdobycie Moskwy	-	1	-	1
74.	Zimna wojna	1	-	-	1
75.	Zmiana stolicy na Warszawę	-	1	-	1

Źródło: opracowanie własne.

Tabela 3 Preferencje widzów dotyczące programów o tematyce historycznej na TVP1 i TVP2 –
– ulubione audycje

Tabela 42 Preferencje widzów dotyczące programów o tematyce historycznej na TVP1 i TVP2 – ulubione audycje

L.p.	Nazwa audycji wskazanej jako ulubiona	Pierwszy wybór	Drugi wybór	Trzeci wybór	Suma wskazań
1.	11 listopada	-	1	-	1
2.	Archiwum zimnej wojny	1	-	-	1
3.	Arsenal	-	1	-	1
4.	Bilety	-	-	1	1
5.	Blisko, coraz bliżej	-	1	-	1
6.	Było, nie minęło	8	-	2	10
7.	Czas honoru	2	2	-	4
8.	Czterej pancerni i pies	1	-	1	2
9.	Dzieci Wołynia	-	-	1	1
10.	Dzieje Polski	1	-	-	1
11.	Flesz historii	1	2	-	3
12.	Galileo	1	-	-	1
13.	Giganci historii	4	4	1	9
14.	Grunwald 1410	1	1	-	2
15.	Historia bez cenzury	1	-	-	1
16.	Historia Polski	2	1	-	3
17.	Historia powszechna	1	-	-	1
18.	Historia.pl	1	-	-	1
19.	Holocaust	-	-	1	1
20.	II wojna światowa	4	3	-	7
21.	Informacje kulturalne	2	-	-	2
22.	Kasta	-	-	1	1
23.	Katyń	-	-	1	1
24.	Korona królów	32	5	1	38
25.	Korona królów. Jagiellonowie	4	1	-	5
26.	Kroniki	1	-	-	1
27.	Kulisy PRL	1	-	-	1
28.	Łowcy historii	-	1	-	1
29.	Miasto 44	1	-	-	1
30.	Moja Solidarność	1	-	-	1
31.	Nauka, to lubię	-	1	-	1
32.	Obozy zagłady	1	-	-	1
33.	Odkrywamy historię	-	-	1	1
34.	Ogniem i mieczem	1	-	-	1
35.	Pan Wołodyjowski	1	-	-	1
36.	Podróże z historią	2	-	1	3
37.	Polskie 100 lat	1	1	-	2
38.	Polskie dziedzictwo	1	2	-	3
39.	Popiełuszko	-	-	1	1
40.	Poszukiwacze historii	1	-	-	1
41.	Powódź tysiąclecia	1	-	-	1
42.	Powstanie	1	-	-	1
43.	Prawda a historia	-	-	1	1
44.	Reset	8	3	-	11

45.	Resortowe dzieci	-	1	1	2
46.	Sensacje XX wieku	26	4	2	32
47.	Spór o Historię	1	-	-	1
48.	Stulecie Winnych	4	3	2	9
49.	Świadkowie	1	-	-	1
50.	Tajne taśmy SB	-	1	-	1
51.	Ucieczka z Oświęcimia	-	-	1	1
52.	Wędrowiec polski	-	1	-	1
53.	Wiadomości	7	-	-	7
54.	Wielki Test z Historii	1	-	-	1
55.	Wojenne dziewczyny	1	1	-	2
56.	Wojsko-polskie.pl	1	-	-	1
57.	Wołyn	-	1	-	1
58.	Woronicza 17	-	1	-	1
59.	Wspaniałe stulecie	3	-	1	4
60.	Wykłęci	1	-	-	1
61.	Zniewolona	-	2	-	2
62.	Zagadki historyczne	1	-	-	1

Źródło: opracowanie własne.

Tabela 4 Opinie respondentów na temat zaniedbanych i niedostatecznie poruszanych tematów historycznych w programach TVP1 i TVP2

Tabela 43 Opinie respondentów na temat zaniedbanych i niedostatecznie poruszanych tematów historycznych w programach TVP1 i TVP2

p11. Jakie tematy historyczne są według Pan/Pani zaniedbane lub niedostatecznie poruszane w programach o tematyce historycznej emitowanych na TVP1 i TVP2?				
		Częstość	Procent	Procent ważnych
Ważne	Bez komentarza	1	0,2	0,4
	Bitwa pod Monte Casino	1	0,2	0,4
	Bitwy	1	0,2	0,4
	Brak takich tematów	27	5,2	10,5
	Chrzest Polski	5	1,0	2,0
	Czasy średniowieczne	1	0,2	0,4
	Czasy współczesne	5	1,0	2,0
	Dekomunizacja	1	0,2	0,4
	Historia dla dzieci ułatwiająca naukę	1	0,2	0,4
	Historia obozów koncentracyjnych	2	0,4	0,8
	Historia Polski po wojnie	1	0,2	0,4
	Historia starsza niż II wojna światowa	1	0,2	0,4
	Holocaust	2	0,4	0,8
	I wojna światowa	5	1,0	2,0
	II wojna światowa	17	3,3	6,6
	III Rzesza	1	0,2	0,4
	Jan Paweł II	1	0,2	0,4
	Jedwabne	1	0,2	0,4
	Jest dobrze	4	0,8	1,6
	Katastrofa smoleńska	2	0,4	0,8
	Kłamstwa tuska i jego próby przekupienia ludzi na swoją zakłamaną stronę	1	0,2	0,4
	Komunizm w Polsce	5	1,0	2,0
	Kwestia żydowska	3	0,6	1,2
	Mało jest informacji o traktowaniu innych krajów przez Polskę	1	0,2	0,4
	Miasto 44	1	0,2	0,4
	Miłość Króla Zygmunta do Barbary Radziwiłł	1	0,2	0,4
	Monarchia w Polsce	1	0,2	0,4
	Naloty	1	0,2	0,4
	Napaść ZSRR na Polskę	1	0,2	0,4
	Nazizm i i wojny wygrane przez Polskę	1	0,2	0,4
	Nie mam zdania	9	1,7	3,5
	Nie oglądam	2	0,4	0,8
	Nie pamiętam	5	1,0	2,0
	Nie wiem	44	8,5	17,2
	NZSS Solidarność	1	0,2	0,4
	Obalenie komunizmu	1	0,2	0,4
	Obrady Okrągłego Stołu	2	0,4	0,8
	Odbudowa Polski po wojnie	1	0,2	0,4
	Odsiecz wiedeńska	1	0,2	0,4
	Odzyskanie niepodległości przez Polskę	2	0,4	0,8
Okres międzywojenny	1	0,2	0,4	
Okupacja Niemiecka	1	0,2	0,4	
Państwo Mieszka I	1	0,2	0,4	

Państwo Piastów	2	0,4	0,8
Pedofilia w kościele	1	0,2	0,4
Początki państwa polskiego	1	0,2	0,4
Polityka lat 90. XX wieku	1	0,2	0,4
Polscy żołnierze II wojny światowej	1	0,2	0,4
Pomoc Żydom	1	0,2	0,4
Powstanie i działalność NSZZ Solidarność	1	0,2	0,4
Powstanie styczniowe	1	0,2	0,4
Powstanie warszawskie	2	0,4	0,8
Prawda o fałszywych autorytetach	1	0,2	0,4
Prawda o Polsce	1	0,2	0,4
Prawdziwy okres okrągłego stołu, poddancza polityka Tuska wobec Rosji i Niemii	1	0,2	0,4
Przemoc Polaków wobec innych narodów	1	0,2	0,4
Przemoc wobec Polski	1	0,2	0,4
Reparacje wojenne	1	0,2	0,4
Rewolucja francuska	1	0,2	0,4
Rozbiory Polski	7	1,4	2,7
Rozbiory Polski i odzyskanie niepodległości	1	0,2	0,4
Rozbiory Polski, Komunizm w Polsce	1	0,2	0,4
Rozwój gospodarczy w różnych okresach historii	1	0,2	0,4
Różne	1	0,2	0,4
Sensacje XX wieku	1	0,2	0,4
Stan wojenny	2	0,4	0,8
Starożytność	1	0,2	0,4
Stosunki partnerów	1	0,2	0,4
Stosunki z Rosją	1	0,2	0,4
Sytuacja gospodarcza w Polsce	1	0,2	0,4
Średniowiecze	1	0,2	0,4
Tajemnice	1	0,2	0,4
Tajni współpracownicy SB w czasie PRL	1	0,2	0,4
Temat pradawnej fauny czy odkryć paleontologicznych na terenach Polski	1	0,2	0,4
Tematy powstania warszawskiego, eksterminacji Żydów oraz rozbiorów Polski.	1	0,2	0,4
Trudno powiedzieć	3	0,6	1,2
Uchwalenie Konstytucji 3 maja	1	0,2	0,4
Udział kobiet w wojnach	2	0,4	0,8
Wojny napoleońskie	1	0,2	0,4
Wojny światowe	7	1,4	2,7
Wszystkie są dostatecznie poruszane	4	0,8	1,6
Wszystkie te tematy, które są niewygodne dla obecnego polskiego rządu. Wstęp	1	0,2	0,4
Wypędzenia Żydów z Polski	1	0,2	0,4
Z każdej epoki	1	0,2	0,4
Zagadki wojenne	1	0,2	0,4
Zbrodnia katyńska	4	0,8	1,6
Zbrodnia katyńska, zbrodnia wołyńska	1	0,2	0,4
Zbrodnia wołyńska	10	1,9	3,9
Zbrodnie na Polakach a obecne stosunki międzynarodowe	1	0,2	0,4
Zbrodnie Ukraińców na Polakach	4	0,8	1,6

	Zdrada przy Okrągłym Stole, Nocna Zmiana	1	0,2	0,4
	Żołnierze Armii Krajowej	1	0,2	0,4
	Żołnierze polscy	1	0,2	0,4
	Żołnierze Wyklęci	3	0,6	1,2
	Ogółem	256	49,6	100,0
Braki danych	999	260	50,4	
Ogółem		516	100,0	

Źródło: opracowanie własne.

Tabela 5 Zależność między oglądaniem telewizji publicznej a oceną znaczenia postaci historycznych dla historii Polski

Tabela 44 Zależność między oglądaniem telewizji publicznej a oceną znaczenia postaci historycznych dla historii Polski

p2 Które z poniższych postaci historycznych uważa Pan/Pani za najważniejsze dla historii Polski?			p7a. Oglądanie telewizji publicznej (TVP1 i TVP2)?		Ogółem
			Tak	Nie	
Mieszko I	Tak	N	138	54	192
		%	39,9%	31,8%	37,2%
Phi	0,079	3,217 ^a	1	0,073	0,081
Bolesław Chrobry	Tak	N	68	29	97
		%	19,7%	17,1%	18,8%
Phi	0,031	0,503 ^a	1	0,478	0,549
Kazimierz Wielki	Tak	N	101	52	153
		%	29,2%	30,6%	29,7%
Phi	-0,014	0,107 ^a	1	0,744	0,759
Władysław Jagiełło	Tak	N	71	34	105
		%	20,5%	20,0%	20,3%
Phi	0,006	0,019 ^a	1	0,890	0,908
Jan III Sobieski	Tak	N	47	25	72
		%	13,6%	14,7%	14,0%
Phi	-0,015	0,120 ^a	1	0,730	0,787
Tadeusz Kościuszko	Tak	N	70	29	99
		%	20,2%	17,1%	19,2%
Phi	0,038	0,740 ^a	1	0,390	0,408
Józef Piłsudski	Tak	N	150	68	218
		%	43,4%	40,0%	42,2%
Phi	0,032	0,525 ^a	1	0,469	0,507
Ignacy Jan Paderewski	Tak	N	18	11	29
		%	5,2%	6,5%	5,6%
Phi	-0,026	0,346 ^a	1	0,557	0,685
Roman Dmowski	Tak	N	8	2	10
		%	2,3%	1,2%	1,9%
Phi	0,039	0,774 ^a	1	0,379	0,509
Władysław Sikorski	Tak	N	11	5	16
		%	3,2%	2,9%	3,1%
Phi	0,006	0,021 ^a	1	0,883	1,000
Rotmistrz Witold Pilecki	Tak	N	13	6	19
		%	3,8%	3,5%	3,7%
Phi	0,006	0,017 ^a	1	0,897	1,000
Lech Wałęsa	Tak	N	32	58	90
		%	9,2%	34,1%	17,4%
Phi	-0,308	48,960 ^a	1	0,000	0,000
Jan Paweł II	Tak	N	144	46	190
		%	41,6%	27,1%	36,8%
Phi	0,142	10,387 ^a	1	0,001	0,001
Jerzy Popiełuszko	Tak	N	14	6	20
		%	4,0%	3,5%	3,9%
Phi	0,013	0,082 ^a	1	0,775	0,815
Kornel Morawiecki	Tak	N	1	0	1
		%	0,3%	0,0%	0,2%
Phi	0,031	0,492 ^a	1	0,483	1,000

Lech Kaczyński	Tak	N	29	3	32
		%	8,4%	1,8%	6,2%
Phi	0,129	8,580 ^a	1	0,003	0,003
Aleksander Kwaśniewski	Tak	N	9	17	26
		%	2,6%	10,0%	5,0%
Phi	-0,159	13,042 ^a	1	0,000	0,001
inne	Tak	N	2	0	2
		%	0,6%	0,0%	0,4%
Phi	0,044	0,986 ^a	1	0,321	0,557
współczynnik	wartość	Chi-kwadrat	df	p	p dokładne

Źródło: opracowanie własne.

Tabela 6 Zależność między oglądaniem telewizji publicznej a oceną najważniejszych okresów historycznych Polski

Tabela 45 Zależność między oglądaniem telewizji publicznej a oceną najważniejszych okresów historycznych Polski

p3 Które okresy historyczne uważa Pan/Pani za najważniejsze dla historii Polski?			p7a. Oglądanie telewizji publicznej (TVP1 i TVP2)?		Ogółem
			Tak	Nie	
Państwo Piastów	Tak	N	88	43	131
		%	25,4%	25,3%	25,4%
Phi	0,002	0,001 ^a	1	0,973	1,000
Państwo Jagiellonów	Tak	N	109	58	167
		%	31,5%	34,1%	32,4%
Phi	-0,026	0,356 ^a	1	0,551	0,617
Rzeczpospolita Obojga Narodów (1569–1795)	Tak	N	81	36	117
		%	23,4%	21,2%	22,7%
Phi	0,025	0,324 ^a	1	0,569	0,579
Królestwo Polskie (1815–1832)	Tak	N	72	26	98
		%	20,8%	15,3%	19,0%
Phi	0,066	2,254 ^a	1	0,133	0,152
Zabory Polski	Tak	N	76	34	110
		%	22,0%	20,0%	21,3%
Phi	0,023	0,262 ^a	1	0,608	0,649
II Rzeczpospolita (1918-1939)	Tak	N	112	40	152
		%	32,4%	23,5%	29,5%
Phi	0,091	4,287 ^a	1	0,038	0,040
Polska podczas II Wojny Światowej	Tak	N	127	63	190
		%	36,7%	37,1%	36,8%
Phi	-0,003	0,006 ^a	1	0,938	1,000
Polska Ludowa (okres komunizmu)	Tak	N	42	16	58
		%	12,1%	9,4%	11,2%
Phi	0,041	0,850 ^a	1	0,357	0,379
III Rzeczpospolita (okres od 1989 roku)	Tak	N	121	68	189
		%	35,0%	40,0%	36,6%
Phi	-0,049	1,242 ^a	1	0,265	0,285
inne	Tak	N	3	0	3
		%	0,9%	0,0%	0,6%
Phi	0,054	1,483 ^a	1	0,223	0,554
współczynnik	wartość	Chi-kwadrat	df	p	p dokładne

Źródło: opracowanie własne.

Tabela 7 Powody do dumy narodowej w kontekście oglądania telewizji publicznej

Tabela 46 Powody do dumy narodowej w kontekście oglądania telewizji publicznej

p5 Jakie wydarzenia, postaci lub okresy historyczne są według Pana/Pani powodem do dumy dla Polaków?			p7a. Oglądanie telewizji publicznej (TVP1 i TVP2)?		Ogółem
			Tak	Nie	
Chrzest Polski	Tak	N	189	64	253
		%	54,6%	37,6%	49,0%
Phi	0,160	13,147 ^a	1	0,000	0,000
Jan III Sobieski i odsiecz wiedeńska	Tak	N	64	31	95
		%	18,5%	18,2%	18,4%
Phi	0,003	0,005 ^a	1	0,943	1,000
Tradycja powstańcza (powstanie kościuszkowskie, listopadowe, styczniowe, wielkopolskie, śląskie, warszawskie i inne)	Tak	N	58	32	90
		%	16,8%	18,8%	17,4%
Phi	-0,026	0,336 ^a	1	0,562	0,622
Odzyskanie przez Polskę niepodległości w 1918 r.	Tak	N	165	99	264
		%	47,7%	58,2%	51,2%
Phi	-0,099	5,075 ^a	1	0,024	0,025
Bitwa Warszawska, 1920 rok	Tak	N	57	32	89
		%	16,5%	18,8%	17,2%
Phi	-0,029	0,441 ^a	1	0,507	0,536
Rotmistrz Witold Pilecki i Żołnierze Wyklęci	Tak	N	15	6	21
		%	4,3%	3,5%	4,1%
Phi	0,019	0,190 ^a	1	0,663	0,814
Pomoc Żydom w trakcie II WŚ - Polacy Sprawiedliwi wśród Narodów Świata	Tak	N	33	20	53
		%	9,5%	11,8%	10,3%
Phi	-0,034	0,613 ^a	1	0,433	0,443
Powstanie Warszawskie	Tak	N	81	34	115
		%	23,4%	20,0%	22,3%
Phi	0,039	0,765 ^a	1	0,382	0,431
Opór wobec komunistów w trakcie II WŚ i okresie PRL	Tak	N	26	11	37
		%	7,5%	6,5%	7,2%
Phi	0,019	0,187 ^a	1	0,666	0,720
Fenomen „Solidarności”	Tak	N	44	45	89
		%	12,7%	26,5%	17,2%
Phi	-0,171	15,108 ^a	1	0,000	0,000
Upadek komunizmu przy Okrągłym Stole	Tak	N	65	47	112
		%	18,8%	27,6%	21,7%
Phi	-0,101	5,267 ^a	1	0,022	0,024
Wybór Polaka na papieża - pontyfikat Jana Pawła II	Tak	N	108	33	141
		%	31,2%	19,4%	27,3%
Phi	0,124	7,995 ^a	1	0,005	0,006
Inne	Tak	N	3	1	4
		%	0,9%	0,6%	0,8%
Phi	0,015	0,115 ^a	1	0,734	1,000
współczynnik	wartość	Chi-kwadrat	df	p	p dokładne

Źródło: opracowanie własne.

Tabela 8 Zależność między oglądaniem telewizji publicznej a postrzeganiem wydarzeń historycznych jako wstydlivych dla Polaków

Tabela 47 Zależność między oglądaniem telewizji publicznej a postrzeganiem wydarzeń historycznych jako wstydlivych dla Polaków

p6 Jakie wydarzenia, postaci lub okresy historyczne są według Pana/Pani wstydlive dla Polaków?			p7a. Oglądanie telewizji publicznej (TVP1 i TVP2)?		Ogółem
			Tak	Nie	
Żołnierze Armii Krajowej	Tak	N	31	3	34
		%	9,0%	1,8%	6,6%
Phi	0,136	9,587 ^a	1	0,002	0,002
Żołnierze Wyklęci	Tak	N	46	26	72
		%	13,3%	15,3%	14,0%
Phi	-0,027	0,380 ^a	1	0,538	0,589
Nazizm w Polsce (II WŚ)	Tak	N	116	71	187
		%	33,5%	41,8%	36,2%
Phi	-0,081	3,349 ^a	1	0,067	0,079
Okres komunizmu	Tak	N	168	68	236
		%	48,6%	40,0%	45,7%
Phi	0,081	3,362 ^a	1	0,067	0,074
Wprowadzenie stanu wojennego	Tak	N	91	51	142
		%	26,3%	30,0%	27,5%
Phi	-0,039	0,782 ^a	1	0,376	0,402
„Solidarność” Lecha Wałęsy	Tak	N	54	11	65
		%	15,6%	6,5%	12,6%
Phi	0,129	8,642 ^a	1	0,003	0,004
Wstąpienie Polski do Unii Europejskiej	Tak	N	26	15	41
		%	7,5%	8,8%	7,9%
Phi	-0,023	0,267 ^a	1	0,605	0,730
Pogrom w Jedwabnem	Tak	N	52	43	95
		%	15,0%	25,3%	18,4%
Phi	-0,124	7,997 ^a	1	0,005	0,006
Stosunek Polaków do Żydów po II WŚ	Tak	N	69	58	127
		%	19,9%	34,1%	24,6%
Phi	-0,155	12,345 ^a	1	0,000	0,001
Pontyfikat Jana Pawła II	Tak	N	31	18	49
		%	9,0%	10,6%	9,5%
Phi	-0,026	0,352 ^a	1	0,553	0,632
Inne	Tak	N	12	3	15
		%	3,5%	1,8%	2,9%
Phi	0,048	1,172 ^a	1	0,279	0,405
współczynnik	wartość	Chi-kwadrat	df	p	p dokładne

Źródło: opracowanie własne.

Tabela 9 Zainteresowanie formatami programów historycznych a oglądanie telewizji publicznej TVP1 i TVP2

Tabela 48 Zainteresowanie formatami programów historycznych a oglądanie telewizji publicznej TVP1 i TVP2

		p7a. Oglądanie telewizji publicznej (TVP1 i TVP2)?		Ogółem		
		Tak	Nie			
p12. Jakie formaty programów historycznych najbardziej Pana/Panią interesują?	Filmy dokumentalne	N	138	72	210	
		%	39,9%	42,4%	40,7%	
	Filmy fabularne	N	44	26	70	
		%	12,7%	15,3%	13,6%	
	Seriale	N	69	22	91	
		%	19,9%	12,9%	17,6%	
	Programy edukacyjne	N	29	13	42	
		%	8,4%	7,6%	8,1%	
	Wywiady i reportaże	N	26	13	39	
		%	7,5%	7,6%	7,6%	
	Programy rozrywkowe	N	18	4	22	
		%	5,2%	2,4%	4,3%	
	Programy informacyjne lub publicystyczne	N	22	19	41	
		%	6,4%	11,2%	7,9%	
	Inne	N	0	1	1	
		%	0,0%	0,6%	0,2%	
	Ogółem		N	346	170	516
			%	100,0%	100,0%	100,0%
V Kramera	0,149	11,512 ^a	7	0,118	0,108 ^b	
współczynnik	wartość	Chi-kwadrat	df	p	p Monte Carlo	

Źródło: opracowanie własne.

Tabela 10 Relacja między oglądaniem TVP a percepcją politycznego zaangażowania programów o tematyce historycznej

Tabela 49 Relacja między oglądaniem TVP a percepcją politycznego zaangażowania programów o tematyce historycznej

			p7a. Oglądanie telewizji publicznej (TVP1 i TVP2)?		Ogółem
			Tak	Nie	
p13. Czy uważa Pan/Pani, że programy historyczne emitowane w TVP są politycznie zaangażowane lub stronnicze?	Tak, reprezentują narrację partii lewicowych	N	22	10	32
		%	6,4%	5,9%	6,2%
	Tak, reprezentują narrację partii prawicowych	N	93	82	175
		%	26,9%	48,2%	33,9%
	Trudno powiedzieć	N	155	38	193
		%	44,8%	22,4%	37,4%
	Są bezstronne	N	43	4	47
		%	12,4%	2,4%	9,1%
	Nie mam zdania	N	33	36	69
		%	9,5%	21,2%	13,4%
Ogółem		N	346	170	516
		%	100,0%	100,0%	100,0%
V Kramera	0,326	54,976 ^a	4	0,000	0,000 ^b
współczynnik	wartość	Chi-kwadrat	df	p	p Monte Carlo

Źródło: opracowanie własne.

Tabela 11 Zależność między oglądaniem TVP a ocena wpływu programów o tematyce historycznej na zrozumienie historii Polski

Tabela 50 Zależność między oglądaniem TVP a ocena wpływu programów o tematyce historycznej na zrozumienie historii Polski

			p7a. Oglądanie telewizji publicznej (TVP1 i TVP2)?		Ogółem
			Tak	Nie	
p14. Czy programy historyczne emitowane w TVP pomogły Panu/Pani zrozumieć ważne wydarzenia i postacie związane z historią Polski?	Zdecydowanie tak	N	43	2	45
		%	12,4%	1,2%	8,7%
	Raczej tak	N	139	19	158
		%	40,2%	11,2%	30,6%
	Trudno powiedzieć	N	102	33	135
		%	29,5%	19,4%	26,2%
	Raczej nie	N	27	29	56
		%	7,8%	17,1%	10,9%
	Zdecydowanie nie	N	14	46	60
		%	4,0%	27,1%	11,6%
	Nie mam zdania	N	21	41	62
		%	6,1%	24,1%	12,0%
Ogółem		N	346	170	516
		%	100,0%	100,0%	100,0%
V Kramera	0,528	144,083 ^a	5	0,000	0,000 ^b
współczynnik	wartość	Chi-kwadrat	df	p	p Monte Carlo

Źródło: opracowanie własne.

Tabela 12 Zależność między regularnym oglądaniem TVP a postrzeganiem wpływu programów o tematyce historycznej na przekonania i opinie o historii Polski

Tabela 51 Zależność między regularnym oglądaniem TVP a postrzeganiem wpływu programów o tematyce historycznej na przekonania i opinie o historii Polski

			p7a. Oglądanie telewizji publicznej (TVP1 i TVP2)?		Ogółem	
			Tak	Nie		
p15. Czy programy historyczne emitowane w TVP mają wpływ na Pan/Pani przekonania i opinie na temat historii Polski?	Zdecydowanie tak	N	40	4	44	
		%	11,6%	2,4%	8,5%	
	Raczej tak	N	113	15	128	
		%	32,7%	8,8%	24,8%	
	Trudno powiedzieć	N	75	21	96	
		%	21,7%	12,4%	18,6%	
	Raczej nie	N	68	32	100	
		%	19,7%	18,8%	19,4%	
	Zdecydowanie nie	N	32	70	102	
		%	9,2%	41,2%	19,8%	
	Nie mam zdania	N	18	28	46	
		%	5,2%	16,5%	8,9%	
	Ogółem		N	346	170	516
			%	100,0%	100,0%	100,0%
V Kramera	0,478	117,829 ^a	5	0,000	0,000 ^a	
współczynnik	wartość	Chi-kwadrat	df	p	p Monte Carlo	

Źródło: opracowanie własne.